มหาจุฬาเตปิฎกं

สุตฺตนฺตปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย
มหานิทฺเทสปาลิ

ไทย - รฎเจ

มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา

อนุสฺสรณียं

พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐

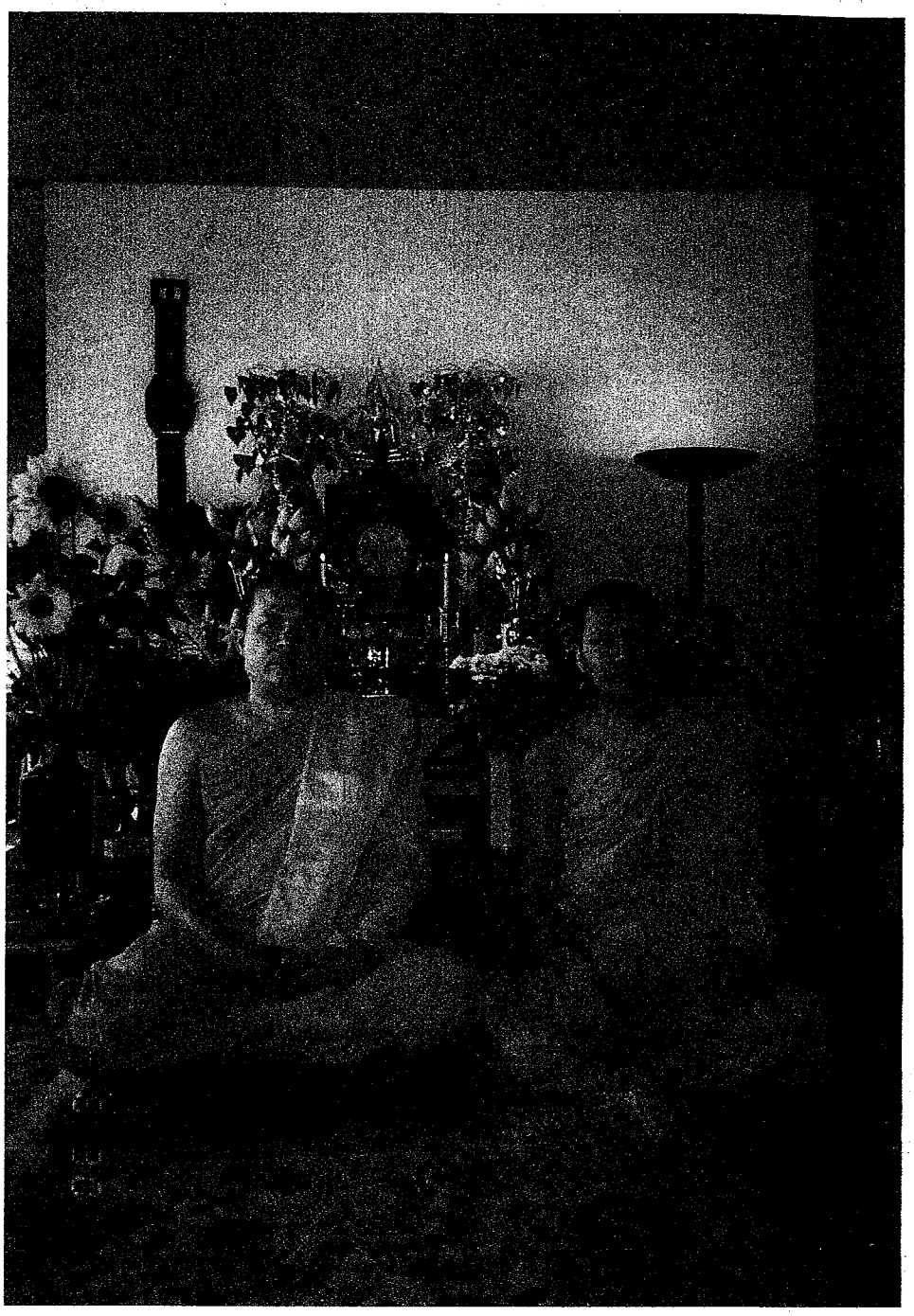

พระสิริวุฒิเมธี (ทองสูรย์ สุริยโชโต)
พระมหาเสริมศักดิ์ สตฺติปญฺโญ

นิทานพจน์

คำว่า เตปิฎก หรือเรียกในภาษาไทยว่า พระไตรปิฎก นั้น หมายเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระพุทธพจน์

พระพุทธพจน์นั้น ท่านบันเป็น ๓ ตอนคือ ปฐมพุทธพจน์ ๑ มัชฌิมพุทธพจน์ ๑ ปัจฉิมพุทธพจน์ ๑

พระอุทานที่พระพุทธเจ้าตรัสเปล่งออกครั้งแรก ขณะที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ณ มหาโพธิบัลลังก์ว่า "ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา ฯ เป ฯ สุริโย โอภาสยมนฺตลิกฺขํ" ดังนี้ จัดเป็น ปฐมพุทธพจน์

คำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนครั้งสุดท้าย เมื่อทรงบรรทมอยู่ระหว่างต้นรังทั้งคู่ สมัยจะเสด็จปรินิพพานว่า "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ" ดังนี้ จัดเป็น ปัจฉิมพุทธพจน์

พระสัทธรรมอันประกาศอมตธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตลอดเวลา ๔๕ พระวัสสา ซึ่งอยู่ในระหว่างกลางปฐมพุทธพจน์และปัจฉิมพุทธพจน์ทั้ง ๒ นั้น จัดเป็น มัชฌิมพุทธพจน์

พระพุทธพจน์ทั้งหมดนั้นนั้น เมื่อว่าโดย ปิฎก ท่านจัดเป็น ๓ ปิฎก คือ วินัยปิฎก ๑ สุตตันตปิฎก ๑ อภิธรรมปิฎก ๑ เมื่อว่าโดย นิกาย ท่านจัดเป็น ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑ เมื่อว่าโดย องค์ ท่านจัดเป็น ๙ องค์ คือ สุตตะ ๑ เคยยะ ๑ เวยยากรณะ ๑ คาถา ๑ อุทานะ ๑ อิติวุตตกะ ๑ ชาตกะ ๑ อัพภูตธัมมะ ๑ เวทัลละ ๑ เมื่อว่าโดย ธรรมขันธ์ ท่านจัดเป็น ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์

พระพุทธพจน์นั้น แม้จะได้บัญญัติให้มีชื่อต่าง ๆ เช่นนั้น ก็เป็นเพียงสมมติไปตามโลกโวหาร เพื่อประโยชน์และสะดวกในการเรียกขานตามความประสงค์ของชาวโลกเท่านั้น ส่วนอรรถสาระแห่งพระพุทธพจน์นั้น ยังคงความยืนประกาศอมตธรรมเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน มิได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมมติโวหารนั้น ๆ ในนามเหล่านั้น ที่นิยมใช้เรียกกันเป็นส่วนมาก จนรู้จักกันดีอย่างแพร่หลายในวงพุทธศาสนิกทั่วไปนั้นในนามว่า เตปิฎก หรือ พระไตรปิฎก ที่หมายความว่า ปิฎก ๓ คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก

วินัยปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งขึ้นไว้ด้วยให้เป็นพุทธอาณา คือกฎข้อบังคับสำหรับเป็นเครื่องรักษาพุทธบริษัทให้ประพฤติเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ทำตนและหมู่คณะให้เกิดความวิปฏิสารเดือดร้อน สุตตันตปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้โดยโวหารเทศนาเป็นส่วนมาก คือ ทรงแสดงธรรมอนุโลมตามสมมติบัญญัติของโลก อภิธรรมปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้โดยปรมัตถเทศนาเป็นส่วนมาก โดยทรงแสดงธรรมมุ่งชี้สภาวะ คือความจริงเป็นใหญ่ ใจความก็คือ วินัยปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีศีลสมบัติ สุตตันตปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีสมาธิสมบัติ อภิธรรมปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีปัญญาสมบัติ บุคคลผู้มีศีลสมบัติ ย่อมละความชั่วอย่างหยาบทางกายวาจาได้ เป็นคฤหัสถ์ บุคคลผู้มีสมาธิสมบัติ ย่อมละความชั่วอย่างกลางที่กลุ้มรุมทำใจให้เศร้าหมองได้ เป็นวิกขัมภนปหาน บุคคลผู้มีปัญญาสมบัติ ย่อมละความชั่วอย่างละเอียด คืออนุสัยกิเลสที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานได้ เป็นสมุจเฉทปหาน

การเรียนรู้พระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎกนั้นเรียกว่า ปริยัติธรรม การปฏิบัติตามที่รู้ คือ เจริญสมถภาวนา และ วิปัสสนาภาวนา เรียกว่า ปฏิบัติธรรม การได้บรรลุถึงผลแห่งการปฏิบัติคือ มรรค ผล นิพพาน อันเป็นที่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงเรียกว่า ปฏิเวธธรรม

พระพุทธพจน์คือ พระไตรปิฎก มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ด้วยเป็นเหตุปัจจัยให้ได้บรรลุถึงผลอันสุดยอด คือพระนิพพานดังกล่าวมา ชาวพุทธจึงได้ช่วยกันเทิดทูนและรักษาไว้เป็นอย่างดี ด้วยการศึกษาให้รู้ที่เรียกว่า คันถธุระ และการปฏิบัติตามให้ได้ผลที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เป็นมรดกตกทอดสืบ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นเวลานานถึง ๒๕๐๐ ปีแล้ว

มรรค ผล นิพพาน จะปรากฏมีขึ้นได้ ก็ด้วยการปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ การปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ จะเป็นไปได้ก็ด้วยอาศัยการเรียนรู้พระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้พระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งจำเป็นโดยแท้ ที่นักศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูงจะพึงศึกษาเล่าเรียนให้รู้แจ้งจัดเจน เพื่อเป็นมูลฐานแห่งสัมมาปฏิบัติและมรรค ผล นิพพาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภถึงเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้สถาปนาขึ้นไว้ให้เป็นสถานที่ศึกษาวิชาพุทธศาสนาชั้นสูงของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ดังมีรายละเอียดปรากฏอยู่ในพระราชปรารภ เรื่องประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย ลงวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ถาวรและวัฒนามาโดยลำดับสมพระราช-ประสงค์ ดังปรากฏเห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบัน ก็การศึกษาวิชาพุทธศาสนาชั้นสูงนั้น โดยตรงก็คือศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีอันเป็นพุทธวจนะจากพระโอษฐ์เป็นส่วนมาก แต่ขณะนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไม่มีพระไตรปิฎกภาษาบาลีสำหรับเป็นหลักสูตรของนักศึกษาเป็นส่วนของตนโดยเฉพาะ และถึงเวลาจำเป็นที่จะต้องใช้หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลักสูตรของนักศึกษาชั้นสูงของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว

๒. หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลีของไทยเรานั้น ครั้งโบราณใช้จารลงในใบลาน ด้วยอักษรขอมบ้าง ด้วยอักษรไทยพายัพและไทยอีสานบ้าง ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นเล่มสมุด ด้วยตัวอักษรไทย ๒ ครั้ง ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในมงคลสมัยทรงดำรงสิริ-ราชสมบัติครบ ๒๕ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๑ ครั้งที่ ๒ พุทธศาสนิกชนชาวไทย มีพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระประมุข ให้พิมพ์อุทิศถวายพระราชกุศลแด่ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระ-มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้เริ่มทำตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๖๙ บัจจุบันพระไตรปิฎกเล่มสมุดอักษรไทยทั้ง ๒ สมัยนั้น สมัยแรกได้หมดสิ้นไปไม่มีจำหน่าย ที่เหลืออยู่กระดาษก็เสื่อม

คุณภาพไม่สามารถที่จะนำมาศึกษา เล่าเรียน สมัยที่ ๒ ยังเหลืออยู่ แต่มีจำนวนน้อยไม่พอที่จะจำหน่ายจ่ายแจก และนำมาศึกษาเล่าเรียนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เพียงพอแก่ความประสงค์

๓. ประจวบมหามงคลสมัย ๒๕ แห่งพุทธศตวรรษ ซึ่งจะมาบรรจบครบปี โดยศาสนจักรนิยมในเดือนพฤษภาคม (วันเพ็ญเดือน ๖) พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งมวล อันมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลเป็นประมุข ได้ร่วมกุศลฉันท์พร้อมใจกันประกอบพิธีการเฉลิมฉลองเป็นการเอิกเกริกมโหฬาร ซึ่งยังไม่เคยมีมาในส่วนอดีตกาลภาคหนหลัง ดังที่ทางราชการประกาศให้ทราบและเชิญชวนให้ร่วมบำเพ็ญมหากุศลอยู่แล้วนั้น เนื่องในงานมหามงคลสมัยอันหาได้ยากยิ่งครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายพระพุทธศาสนา มีกุศลเจตนาอันแรงกล้า ในอันที่จะสร้างสิ่งอันเป็นมงคลไว้เป็นอนุสรณ์สำหรับอนุชนสักอย่างหนึ่ง และให้เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับเหตุการณ์อันสำคัญครั้งนี้ด้วย จึงเห็นว่าสิ่งอันเป็นมิ่งมงคลและเหมาะสมที่สุดนั้นคือ **หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลี**

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์จึงตกลงให้ชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีขึ้นเป็นอนุสรณ์ในโอกาสครบ ๒๕ พุทธ-ศตวรรษ โดยให้ชื่อว่า มหาจุฬาเตปิฎก หรือเรียกในภาษาไทยว่า พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๒๕๐๐ จบ เท่ากับจำนวนปีแห่งพุทธศักราช ๒๕๐๐ จบหนึ่งจัดเป็นเล่มสมุดจำนวน ๔๕ เล่ม เท่ากับระยะกาลประกาศพระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือพระวินัยปิฎก ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม เมื่อพิมพ์ ๒๕๐๐ จบ จึงเป็นหนังสือทั้งสิ้น ๑๑๒,๕๐๐ เล่ม

การชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกนั้น ได้ตั้งศาสนบัณฑิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นกรรมการตรวจทานชำระอรรถพยัญชนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ถูกต้องที่สุด โดยตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ปรุงแต่งวางรูปลักษณะอักษรงดงามและดูง่าย โดยพิจารณาย่อหน้าให้มาก และยกชื่อวรรค, ชื่อสูตร, เป็นต้น ขึ้นตั้งให้ปรากฏชัด ตีพิมพ์และเย็บเล่มอย่างประณีตสวยงามตามแบบสากลนิยม โดยเลือกใช้กระดาษที่พิมพ์และกระดาษปกอย่างประณีตและถาวร ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับหนังสือที่มีคุณค่าและเป็นที่สักการบูชาของมวลพุทธบริษัท

ทุนในการชำระและการพิมพ์ ได้ตั้งคณะกรรมการจัดหาทุนสร้างพระไตรปิฎกขึ้น ประกอบด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์ตามสมควร ประกาศแจ้งวัตถุประสงค์และเจริญศรัทธาไปยังพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก พระบรมวงศานุวงศ์และคณะรัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ตลอดถึงประชาชนเป็นที่สุด ตามแต่จะเจริญศรัทธาบริจาคเงินสมทบทุนเป็นจำนวนเท่าไร

ส่วนการที่พิมพ์จะสำเร็จบริบูรณ์ครบทั้ง ๔๕ เล่มเมื่อไรนั้น ขึ้นอยู่ที่กำลังทุนทรัพย์ค่าที่พิมพ์เป็นประการสำคัญ ถือหลักค่อยทำค่อยไปตามควรแก่วิสัยสามารถโดยมีความหวังอยู่ว่าจักสำเร็จลงในเวลาอันสมควร

นับว่าเป็นมหากุศลอันประเสริฐยิ่งของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อโครงการสร้างพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ได้ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระ-ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ทั้ง ๓ พระองค์ได้ทรงเจริญพระ-ราชศรัทธา มีพระราชประสงค์ จะทรงอุปถัมภ์การสร้างพระไตรปิฎก ให้สำเร็จตามความมุ่งหมายของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานการอุปถัมภ์เป็นมูลฐาน โดยทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานทุนสำหรับพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๒๑๐,๐๐๐ บาท มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐอย่างหาสิ่งเปรียบมิได้ พร้อมทั้งเป็นที่หวังได้ว่า พระบรมราชูปถัมภ์ธรรมวิทยาทานนี้ จักสำเร็จเป็นมหาสิริมงคลตลอดกาลนาน ให้ประชาชนชาวพุทธเจริญศรัทธา โดยเอนกอนันตประการ วัตรส่วนธรรมวิทยาทาน เป็นมูลฐานให้การสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ในเวลาอันสมควรโดยแท้

บัดนี้ พุทธศาสนิกชนจำนวนมากด้วยกัน โดยคำชักชวนของพระครูประกาศสมาธิคุณ (สังเวียน ฌาณเสวี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และโดยความร่วมมือของสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสมทบทุนสร้างพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมได้จำนวน ๒๒๕,๑๕๒ บาท นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศล ในการนี้ ทรงพระมหากรุณาพระราชทานแก่

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดเป็นทุนสร้างพระไตรปิฎก ๑๐ เล่ม คือวินัยปิฎก ๗ เล่ม สุตตันตปิฎก ๒ เล่ม และอภิธรรมปิฎก ๑ เล่ม สำเร็จแล้ว สำหรับพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทสปาลิ นี้ พระสิริวุฒิเมธี (ทองสูรย์ สุริยโชโต) และ พระมหาเสริมศักดิ์ สตฺติปญฺโญ วัดไทย ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้บริจาคทรัพย์สร้างถวายไว้ในพระพุทธศาสนา

ขออานุภาพพระศรีรัตนตรัยและมหากุศลส่วนธรรมวิทยาทานทั้งนี้ จงสำเร็จเป็นพลวปัจจัยอำนวยวิบากสมบัติ ผลบันดาลให้พระสิริวุฒิเมธี (ทองสูรย์ สุริยโชโต) และพระมหาเสริมศักดิ์ สตฺติปญฺโญ ที่มีส่วนในการสร้างพระไตรปิฎกนี้ ปราศจากสรรพภัยพิบัติอุปัทวันตราย มีความประสงค์จำนงหมายสิ่งใดในทางที่ชอบ ขอให้สำเร็จสมมโนรถทุกประการ และมีความเกษมสำราญชื่นบานภายใต้ร่มพระสัทธรรมในกาลทุกเมื่อเทอญ

"จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม"

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

วัดมหาธาตุ พระนคร

Transliteration of the Thai Alphabet and Signs

as used in the Pali text of

MAHĀCULĀ TEPIṬAKA

VOWELS

อ a อา ā อิ i อี ī อุ u อู ū เอ e โอ o

CONSONANTS

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma

ย ya ร ra ล la ว va ส sa ห ha ฬ ḷa ◌ṃ

COMBINATIONS

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī	กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko
ข kha	ขา khā	ขิ khi	ขี khī	ขุ khu	ขู khū	เข khe	โข kho

CONJUNCT-CONSONANTS

The Pali conjunct-consonants are printed in their full forms but marked by either sign [.] or [◌] under them. The sign [.] is used to denote unsounded consonant: [◌] is used to join two sounded consonants.

For example:

กตมญ์ ตสฺมึ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยํ โหติ?

katamaṃ tasmiṃ samaye somanassindriyaṃ hoti?

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

มหานิทฺเทสปาลิยา

สงฺเกตวิณฺณาปนำ

ก.	=	เกสุจิ สฺยามโปตฺถเกสุ	ทิสฺสมานปาโฐ
กม.	=	กมฺโพชโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
ฉ.	=	ฉฏฺฐสงฺคีติปีฏเก	ทิสฺสมานปาโฐ
ม.	=	มรมฺมโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
ส.	=	สฺยามรฏฺฐสฺส เตปีฏเก	ทิสฺสมานปาโฐ
สี.	=	สีหฬโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ
อิ.	=	อิงฺคลิสฺโปตฺถเก	ทิสฺสมานปาโฐ

ขุทฺทกนิกาเย

มหานิทฺเทสปาลิยำ

กิตฺตนปตฺตำ

มาติกา องฺเก

อฏฺฐกวคฺค

๑. กามสุตฺตนิทฺเทส ๑
๒. คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส ๑๘
๓. ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส ๕๐
๔. สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส ๖๕
๕. ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส ๘๔
๖. ชราสุตฺตนิทฺเทส ๙๗
๗. ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทส ๑๑๖
๘. ปสูรสุตฺตนิทฺเทส ๑๓๕
๙. มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทส ๑๕๑
๑๐. ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทส ๑๗๓
๑๑. กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทส ๒๐๙
๑๒. จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทส ๒๓๕
๑๓. มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทส ๒๕๒
๑๔. ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทส ๒๗๒
๑๕. อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทส ๓๓๖

มาติกา องฺเก

๑๖. สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทส ๓๗๖

ปทานุกฺกโม ๔๓๗

อสาธารณนามานิ ๕๒๙

ธมฺมปฺปเภโท ๕๓๑

โสธนปตฺตํ ๕๓๔

สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย

มหานิทฺเทสปาลิ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อฏฺฐกวคฺค

๑. กามสุตฺตนิทฺเทส

อถ กามสุตฺตนิเทสํ วกฺขติ:—

[๑] กามํ กามยมานสฺส ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ
อทฺธา ปีติมโน โหติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉติ.

กามํ กามยมานสฺสาติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ.

กตเม วตฺถุกามา? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาปุรณา[๑] ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตं วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, ยงฺกิญฺจิ รชนียวตฺถุ วตฺถุกามา.

อปิจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปฺปนฺนา กามา, อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา, หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา, อาปายิกา กามา มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา, ปจฺจุปฏฺฐิตา กามา นิมฺมิตา กามา อนิมฺมิตา กามา ปรนิมฺมิตา กามา, ปริคฺคหิตา กามา อปริคฺคหิตา กามา มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สพฺเพปี กามาวจรา ธมฺมา สพฺเพปี รูปาวจรา ธมฺมา สพฺเพปี อรูปาวจรา ธมฺมา ตณฺหาวตฺถุกา ตณฺหารมฺมณา กามนียฏฺเฐน รชนียฏฺเฐน มทนียฏฺเฐน กามา, อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา.

สุตฺตนฺต. ๒๑/๑ ๑ ฉ. ม. ปาวุรณา

กตเม กิเลสกามา ? ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม, สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ.

อทฺทสํ กาม เต มูลํ สงฺกปฺปา กาม ชายสิ
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ เอวํ กาม น เหหิสีติ.[1]

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. กามํ[2] กามยมานสฺสาติ: กามํ[2] กามยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปมานสฺสาติ กามํ กามยมานสฺส.

ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌตีติ ตสฺส เจติ: ตสฺส ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา. ตนฺติ: วตฺถุกามา วุจฺจนฺติ มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา. สมิชฺฌตีติ: อิชฺฌติ สมิชฺฌติ ลภติ ปฏิลภติ อธิคจฺฉติ วินฺทตีติ ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ.

อทฺธา ปีติมโน โหตีติ อทฺธาติ: เอกංสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขาวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวพฺยหกวจนํ นิโยควจนํ อปณฺณกวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ อทฺธาติ. ปีตีติ: ยา ปญฺจกามคุณปฏิสญฺญุตฺตา ปีติ ปามุชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ ตุฏฺฐี โอทคฺยํ อตฺตมนตา อภิปูรณตา[3] จิตฺตสฺส. มโนติ: ยं จิตฺตं มโน มานสं หทยं ปณฺฑรं มโน มนายตนं มนินฺทฺริยं วิญฺญาณं วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ, อยं วุจฺจติ มโน. อยं มโน อิมาย ปีติยา สหคโต โหติ สหชาโต สංสฏฺโฐ สมฺปยุตฺโต เอกุปฺปาโท เอกนิโรโธ เอกวตฺถุโก เอการมฺมโณ. ปีติมโน โหตีติ: ปีติมโน โหติ ตุฏฺฐมโน หฏฺฐมโน ปหฏฺฐมโน อตฺตมโน อุทคฺคมโน มุทิตมโน ปโมทิตมโน โหตีติ อทฺธา ปีติมโน โหติ.

---

๑ ฉ. ม. โหหิสีติ ๒ ฉ. ม. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ
๓ ฉ. ม. อภิผรณตา

ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉตีติ ลทฺธาติ: ลทฺธา ลภิตฺวา ปฏิลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา. มจฺโจติ: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ[๒] ชนฺตุ อินฺทคุ[๓] มนุโช. ยทิจฺฉตีติ: ยํ อิจฺฉติ ยํ สาทิยติ ยํ ปตฺเถติ ยํ ปีเหติ ยํ อภิชปฺปติ รูปํ วา สทฺทํ วา คนฺธํ วา รสํ วา โผฏฺฐพฺพํ วาติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉติ. เตนาห ภควา:—

กามํ กามยมานสฺส ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ
อทฺธา ปีติมโน โหติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉตีติ.

[๒] ตสฺส เจ กามยานสฺส ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน
เต กามา ปริหายนฺติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปติ.

ตสฺส เจ กามยานสฺสาติ ตสฺส เจติ: สตฺตสฺส ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา. กามยานสฺสาติ: กาเม อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปีหยมานสฺส อภิชปฺปมานสฺส. อถ วา กามคณฺหาย ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหรียติ, ยถา หตฺถิยาเนน วา อสฺสยาเนน วา โคยาเนน วา อชยาเนน วา เมณฺฑกยาเนน วา โอฏฺฐยาเนน วา ขรยาเนน วา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหรียติ. เอวเมวं กามคณฺหาย ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหรียตีติ สตฺตสฺส เจ กามยานสฺส.

ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโนติ ฉนฺโทติ: โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานं กามโมโห กามโยโค กามุปาทานं กามจฺฉนฺทนีวรณํ, สตฺตสฺส โส กามจฺฉนฺโท ชาโต โหติ สญฺชาโต นิพฺพตฺโต อภินิพฺพตฺโต ปาตุภูโต. ชนฺตุโนติ: สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาคุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺสาติ ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน.

เต กามา ปริหายนฺตีติ: เต วา กามา ปริหายนฺติ, โส วา กาเมหิ ปริหายติ.

---

๑ ฉ. ม. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ ๒ ก. ชาตุ เอวมุปริปิ ๓ สี. หินฺทคู. เอวมุปริปิ

กถํ เต กามา ปริหายนฺติ ? ตสฺส ทิฏฺฐนฺตสฺเสว เต โภเค ราชาโน วา หรนฺติ, โจรา วา หรนฺติ, อคฺคิ วา ฑหติ, อุทกํ วา วหติ, อปฺปิยา วา ทายาทา หรนฺติ, นิหิตํ วา นาธิคจฺฉติ,[1] ทุปฺปยุตฺตา วา กมฺมนฺตา ภิชฺชนฺติ, กุเล วา กุลงฺคาโร[2] อุปฺปชฺชติ, โย เต โภเค วิกิรติ วิธมติ[3] วิทฺธํเสติ อนิจฺจตาเยว อฏฺฐมี. เอวํ เต กามา หายนฺติ ปริหายนฺติ ปริธํเสนฺติ ปริปตนฺติ อนฺตรธายนฺติ วิปฺปลุชฺชนฺติ.

กถํ โส กาเมหิ ปริหายติ ? ทิฏฺฐนฺเตว เต โภเค โส จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ. เอวํ โส กาเมหิ หายติ ปริหายติ ปริทฺธํเสติ ปริปตติ อนฺตรายติ วิปฺปลุชฺชติ.

โจรา หรนฺติ ราชาโน อคฺคิ ฑหติ นสฺสติ
อโถ อนฺเตน ชหติ สรีรํ สปริคฺคหํ
เอตทญฺญาย เมธาวี ภุญฺเชถ จ ทเทถ จ.

ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ
อนินฺทิโต สคฺคมุเปติ ฐานนฺติ
เต กามา ปริหายนฺติ.

สลฺลวิทฺโธว รุปฺปตีติ : ยถา อโยมเยน วา สลฺเลน วิทฺโธ, อฏฺฐิมเยน วา สลฺเลน ทนฺตมเยน วา สลฺเลน วิสาณมเยน วา สลฺเลน กฏฺฐมเยน วา สลฺเลน วิทฺโธ รุปฺปติ กุปฺปติ ฆฏฺฏียติ ปีฬียติ, พฺยถิโต[4] โทมนสฺสิโต โหติ. เอวเมวํ วตฺถุกามานํ วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสา. โส กามสลฺเลน จ โสกสลฺเลน จ วิทฺโธ รุปฺปติ กุปฺปติ ฆฏฺฏียติ ปีฬียติ, พฺยถิโต โทมนสฺสิโต โหตีติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปติ. เตนาห ภควา :—

ตสฺส เจ กามยานสฺส ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน
เต กามา ปริหายนฺติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปตีติ.

---

๑ อิ. นิหิตฏฺฐานา วา วิคจฺฉติ ๒ อิ., ฉ. ม. กุลชฺฌาปโก
๓ ฉ. ม. วิธมติ ๔ ก. พฺยาธิโต

[๓] โย กาเม ปริวชฺเชติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร
โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตติ.

โย กาเม ปริวชฺเชตีติ โยติ: โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยญฺญานปฺปตฺโต ยมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. กาเม ปริวชฺเชตีติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. กาเม ปริวชฺเชตีติ: ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชติ: วิกฺขมฺภนโต วา สมุจฺเฉทโต วา.

กถํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ ? "อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา อปฺปสฺสาทฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "มํสเปสูปมา กามา พหุสาธารณฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "ติณุกฺกูปมา กามา อนุทหนฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "องฺคารกาสูปมา กามา มหาปริฬาหฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "สุปินกูปมา กามา อิตฺตรปจฺจุปฏฺฐานฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "ยาจิตกูปมา กามา ตาวกาลิกฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "รุกฺขผลูปมา กามา สมฺภญฺชนปริภญฺชฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "อสิสูนูปมา กามา อธิกนฺตนฏฺเฐนา"ติ[๑] ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "สตฺตสิสูลูปมา กามา วินิวิชฺฌนฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "สปฺปสิรูปมา กามา สปฺปฏิภยฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "องฺคิกฺขนฺธูปมา กามา มหาภิตาปนฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

พุทฺธานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, ธมฺมานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... สงฺฆานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... สีลานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... จาคานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... เทวตานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... อานาปานสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... มรณานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี... กายคตาสตึ ภาเวนฺโตปี... อุปสมานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปี วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

---

๑ ฉ. ม., อิ. อธิกุฏฺฏนฏฺเฐนาติ

ปฐมํ ฌานํ ภาเวนฺโตปี วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ. ทุติยํ ฌานํ ภาเวนฺโตปี... ตติยํ ฌานํ ภาเวนฺโตปี... จตุตฺถํ ฌานํ ภาเวนฺโตปี... อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปี... วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปี... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปี... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปี วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ. เอวํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

กถํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชติ? โสตาปตฺติมคฺคํ ภาเวนฺโตปี อปายคมนีเย กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ, สกทาคามิมคฺคํ ภาเวนฺโตปี โอพาริเก กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ, อนาคามิมคฺคํ ภาเวนฺโตปี อณุสหคเต กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ, อรหตฺตมคฺคํ ภาเวนฺโตปี สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชติ. เอวํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชตีติ โย กาเม ปริวชฺเชติ.

สปฺปสฺเสว ปทา สิโรติ: สปฺโป วุจฺจติ อหิ. เกนฏฺเฐน สปฺโป? สํสปฺปนฺโต คจฺฉตีติ สปฺโป, ภุชนฺโต คจฺฉตีติ ภุโช, อุเรน คจฺฉตีติ อุรโค, ปนฺนสิโร คจฺฉตีติ ปนฺนโค, สิเรน สุปตีติ สิรึสโป,[1] พิเล สยตีติ พิลาสโย, คุหายํ เสตีติ คุหาสโย, ทาฐา ตสฺส อาวุโธติ ทาฐาวุโธ, วิสํ ตสฺส โฆรนฺติ โฆรวิโส, ชิวฺหา ตสฺส ทุวิธาติ ทุชิวฺโห, ทฺวีหิ ชิวฺหาหิ รสํ สายตีติ ทิรสญฺญู.[2] ยถา ปุริโส ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโล ปาเทน สปฺปสิรํ วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺย. เอวเมวํ สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโล กาเม วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺยาติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร.

โสมํ วิสตฺติกํ โลเก, สโต สมติวตฺตตีติ โสติ: โย กาเม ปริวชฺเชติ. วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ สงฺโค ปงฺโก เอชา มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา อายูหินี[3] ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว เสฺนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธุ[4] อาสา

---

๑ ฉ. ม. สรีสโป ๒ ฉ. ม., อิ. ทฺวิรสญฺญู ๓ ฉ. ม. อายูหินี
๔ ก. ปฏิพนฺธา

อาสีสนา อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺโป โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺชิกตา สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา, กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา, รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา, รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา, รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพ-ตณฺหา ธมฺมตณฺหา, โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ถตา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารวิสโย ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ.

วิสตฺติกาติ: เกนฏฺเฐน วิสตฺติกา? วิสตาติ วิสตฺติกา, วิสาลาติ วิสตฺติกา, วิสฏาติ วิสตฺติกา, วิสกฺกติ วิสตฺติกา, วิสหรติ วิสตฺติกา, วิสวาทิกาติ วิสตฺติกา, วิสมูลาติ วิสตฺติกา, วิสผลาติ วิสตฺติกา, วิสปริโภคติ วิสตฺติกา. วิสาลา วา ปน สา ตณฺหา รูเป สทฺเท คนฺเธ รเส โผฏฺฐพฺเพ, กุเล คเณ อาวาเส ลาเภ ยเส ปสํสาย สุเข จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร, กามธาตุยา รูปธาตุยา อรูปธาตุยา, กามภเว รูปภเว อรูปภเว, สญฺญาภเว อสญฺญาภเว เนวสญฺญานา-สญฺญาภเว, เอกโวการภเว จตุโวการภเว ปญฺจโวการภเว, อตีเต อนาคเต ปจฺจุปฺปนฺเน, ทิฏฺฐ สุต มุต วิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ วิสฏา วิตถาติ วิสตฺติกา.

โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก.

สโตติ: จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ... จิตฺเต... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต.

อปเรหิปี จตูหิ การเณหิ สโต: อสติปริวชฺชนาย สโต, สติกรณียานํ ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติปฏิปกฺขานํ[1] ธมฺมานํ หตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานํ อสมฺมุฏฺฐตฺตา[2] สโต.

---

๑ ฉ. ม. สติปริพนฺธานํ ๒ ก. อปฺปมุฏฺฐตฺตา

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วสิตตฺตา สโต, สติยา ปาคุญฺญตาย สโต, สติยา อปจฺโจโรหณตาย[1] สโต.

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สตตฺตา[2] สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตสมฺมนนาคตตฺตา สโต. พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สงฺฆานุสฺสติยา สโต, สีลานุสฺสติยา สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต, อานาปานสฺสติยา สโต, มรณานุสฺสติยา สโต, กายคตาสติยา สโต, อุปสมานุสฺสติยา สโต. ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโต.

โสมํ วิสตฺติกํ โลเก, สโต สมติวตฺตตีติ: ยา[3] โลเก วิสตฺติกา อิมํ โลเก วิสตฺติกํ[3] สโต ตรติ อุตฺตรติ ปตรติ สมติกฺกมติ วีติวตฺตตีติ โสมํ วิสตฺติกํ โลเก, สโต สมติวตฺตติ. เตนาห ภควา:—

โย กาเม ปริวชฺเชติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร
โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตตีติ.

[๔] เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ วา ควาสฺสํ ทาสโปริสํ
ถิโย พนฺธู ปุถู กาเม โย นโร อนุคิชฺฌติ.

เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ วาติ เขตฺตนฺติ: สาลิกฺเขตฺตํ วีหิกฺเขตฺตํ มุคฺคกฺเขตฺตํ มาสกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตํ โคธูมกฺเขตฺตํ ติลกฺเขตฺตํ. วตฺถูนฺติ: ฆรวตฺถุ โกฏฺฐกวตฺถุ ปุเรวตฺถุ ปจฺฉาวตฺถุ อารามวตฺถุ วิหารวตฺถุ. หิรญฺญนฺติ: หิรญฺญํ วุจฺจติ กหาปโณติ เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ วา.

ควาสฺสํ ทาสโปริสนฺติ ควนฺติ: คาโว[4] วุจฺจนฺติ. อสฺสาติ ปสุกาทโย วุจฺจนฺติ. ทาสาติ: จตฺตาโร ทาสา: อนฺโตชาตโก ทาโส ธนกฺกีตโก ทาโส สามํ วา ทาสพฺยํ อุเปติ อกามโก วา ทาสวิสยํ อุเปติ.

---

๑ สี. อปจฺโจโรปนตฺถาย ๒ ฉ. ม. สตฺตตฺตา
๓—๓ ฉ. ม. โลเก วา สา วิสตฺติกา, โลเก วา ตํ วิสตฺติกํ ๔ ฉ. ควา

อามายทาสาปี ภวนฺติ เหเก
ชเนน กีตาปี ภวนฺติ ทาสา
สามญฺจ เอเก อุปยนฺติ ทาสพฺยํ
ภยาปนุณฺณาปี ภวนฺติ ทาสาติ.

ปุริสาติ: ตโย ปุริสา: ภตกา กมฺมกรา อุปชีวิโนติ ควาสฺสํ ทาสฺโปริสํ.

ถิโย พนฺธู ปุถู กาเมติ ถิโยติ: อิตฺถิปริคฺคโห วุจฺจติ. **พนฺธูติ**: จตฺตาโร พนฺธู: ญาติพนฺธวาปี พนฺธุ, โคตฺตพนฺธวาปี พนฺธุ, มนฺตพนฺธวาปี พนฺธุ, สิปฺปพนฺธวาปี พนฺธุ. **ปุถู กาเมติ**: พหู กาเม. เอเต ปุถู กามา มนาปิกา รูปา ... มนาปิกา โผฏฺฐพฺพาติ ถิโย พนฺธู ปุถู กาเม.

โย นโร อนุคิชฺฌตีติ โยติ: โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยีฆานปฺปตฺโต ยีฆมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **นโรติ**: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโช. **อนุคิชฺฌตีติ**: กิเลสกาเมน วตฺถุกาเมสุ คิชฺฌติ อนุคิชฺฌติ ปคิชฺฌติ ปลิพุชฺฌตีติ โย นโร อนุคิชฺฌติ. เตนาห ภควา:—

เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ วา ควาสฺสํ ทาสฺโปริสํ
ถิโย พนฺธู ปุถู กาเม โย นโร อนุคิชฺฌตีติ.

[๕] อพลา นํ พลียนฺติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ นาวํ ภินฺนมิโวทกํ.

อพลา นํ พลียนฺตีติ อพลาติ: อพลา กิเลสา ทุพฺพลา อปฺปพลา อปฺปถามกา หีนา นิหีนา ปริหีนา โอมกา ถามกา ฉตฺตกา ปริตฺตา. เต กิเลสา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ เอวมฺปี อพลา นํ พลียนฺติ. อถ วา อพลํ ปุคฺคลํ ทุพฺพลํ อปฺปพลํ อปฺปถามกํ หีนํ นิหีนํ ปริหีนํ โอมกํ ถามกํ ฉตฺตกํ ปริตฺตํ. ยสฺส นตฺถิ สทฺธาพลํ วิริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ

สุตฺตนิต. ๒๑/๒ ๓ ก. ชตุกฺกา. เอวมุปริปี

ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ. เต กิเลสา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ เอวมฺปี อพลา นํ พลียนฺตีติ.

มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยาติ ปริสฺสยาติ[๑]: เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา? สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา โกกา โคมหิสา[๒] หตฺถี อหิวิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปีนาโส ฑาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปีตฺตํ มธุเมโห อํสา ปีฬกา ภคนฺทลา, ปีตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา, เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิริสปสมฺผสฺสา อิติ วา, อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา? กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห, โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา, อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ: เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา? ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา, ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตปฺปราสยาติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ. เอวํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

---

๑ ฉ.ม., อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๒ ฉ.ม. มหิสา

กถํ ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา กุสลานํ ธมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สංวตฺตนฺติ. กตเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ? สมฺมาปฏิปตฺติยา อนุโลมปฏิปตฺติยา อปจฺจนีกปฏิปตฺติยา อวิรุทฺธปฏิปตฺติยา อนวชฺชปฏิปตฺติยา ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา สีเลสุ ปริปูริการิตาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยคสฺส สตินมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวนานุโยคสฺส ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนานุโยคสฺส ปญฺจนฺนํ พลานํ ภาวนานุโยคสฺส สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ ภาวนานุโยคสฺส อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส อิเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สංวตฺตนฺติ. เอวं ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา? ตตฺเรเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา, ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ. เอวเมว ตตฺเรเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา. เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตं ภควตา: สานฺเตวาสิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ เย ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สานฺเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ. เต นं สมุทาจรนฺติ, สมุทาจรนฺติ นं ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ.

ปุน จปรं ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทं สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ...ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมं วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ เย ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สานฺเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ. เต นं สมุทาจรนฺติ, สมุทาจรนฺติ นं ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ. เอวं โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ. เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา. กตเม ตโย? โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามลํ[๑] อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามลํ อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามลํ อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกาติ.

อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.

อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

ทุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ทุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โทโส[๒] สหเต นรํ.

อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

มูโฬฺห อตฺถํ น ชานาติ มูโฬฺห ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปี ตณฺหาสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: ตโย โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ. อหิตาย ทุกฺขาย อสฺสุวิหาราย. กตเม ตโย? โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อสฺสุวิหาราย. โทโส

๑ ก. อนฺตรามโล. เอวมุปริปี ๒ ก. โกโธ

โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายาติ.

โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา กลิ พยารุวา ผลนฺติ.

เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตมฺปี เจตํ ภควตา:—

ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รติ โลมหํโส อิโตชา
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชนฺตีติ.

เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยาติ: เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ ฆสนฺติ ปริฆสนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา.

ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวตีติ ตโตติ: ตโต ตโต ปริสฺสยโต ตํ ปุคฺคลํ ทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ: ชาติทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ชราทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, พฺยาธิทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, มรณทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, เนรยิกํ ทุกฺขํ ... ติรจฺฉานโยนิกํ ทุกฺขํ ... ปีตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ. มานุสกํ ทุกฺขํ ... คพฺโภกฺกนฺติมูลกํ ทุกฺขํ ... คพฺเภ ฐิติมูลกํ ทุกฺขํ ... คพฺภวุฏฺฐานมูลกํ ทุกฺขํ ... ชาตสฺสูปนิพนฺธิกํ ทุกฺขํ ... ชาตสฺส ปราเชยฺยกํ ทุกฺขํ ... อตฺตูปกฺกมํ ทุกฺขํ ... ปรูปกฺกมํ ทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ทุกฺขทุกฺขํ อเนฺวติ

๑ ก. อิโต ชาโต

อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, สงฺขารทุกฺขํ วิปริณามทุกฺขํ จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปีนาโส ฑาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิคจฺฉิกา โลหิตํ ปีตฺตํ มธุเมโห อสา ปีฬกา ภคนฺทลา, ปีตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา, เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปีปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ๑ฑสมกส วาตาตป สิริสปสมฺผสฺสทุกฺขํ มาตุมรณํ ทุกฺขํ ปีตุมรณํ ทุกฺขํ ภาตุมรณํ ทุกฺขํ ภคินิมรณํ ทุกฺขํ ปุตฺตมรณํ ทุกฺขํ ธีตุมรณํ ทุกฺขํ ญาติพฺยสนํ ทุกฺขํ โภคพฺยสนํ ทุกฺขํ โรคพฺยสนํ ทุกฺขํ สีลพฺยสนํ ทุกฺขํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหตีติ ตโต นํ ทุกฺขมเนวฺติ.

นาวํ ภินฺนมิโวทกนฺติ: ยถา ภินฺนํ นาวํ ๑อุทกํ อนฺวายิกं๑ ตโต ตโต อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ปุรโตปี อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ปจฺฉโตปี เหฏฺฐโตปี ปสฺสโตปี อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ. เอวเมว ตโต ตโต ปริสฺสยโต ตํ ปุคฺคลํ ทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ชาติทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ ... ทิฏฺฐิพฺยสนทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหตีติ นาวํ ภินฺนมิโวทกํ. เตนาห ภควา:—

อพลา นํ พลียนฺติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา
ตโต นํ ทุกฺขมเนวฺติ นาวํ ภินฺนมิโวทกนฺติ.

[๖] ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต กามานิ ปริวชฺชเย
เต ปหาย ตเร โอฆํ นาวํ สิตฺวาว ปารคู.

ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโตติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน กาเมสูติ ตสฺมา. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโช. สทาติ: สทา สพฺพทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ สตตํ สมิตํ อพฺโพกิณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขํ๒ อุทกูมิกชาตํ อวีจิสนฺตติ-

๑—๑ ฉ.ม. ทกเมสี ๒ ก. โปขานุโปขํ

สหิตํ ผุสิตุ[๑] ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ กาเพ ชุเณฺห วสฺเส เหมนฺเต คิเมฺห ปุริเม วโยขนฺเธ มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. สโตติ: จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต. อปเรหิปี จตูหิ การเณหิ สโต ... โส วุจฺจติ สโตติ ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต.

กามานิ ปริวชฺชเยติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. กามานิ ปริวชฺชเยติ: ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชยฺย: วิกฺขมฺภนโต วา สมุจฺเฉทโต วา. กถํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย? "อฏฺฐิกงฺกูปมา กามา อปฺปสฺสาทฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย, "มํสเปสูปมา กามา พหุสาธารณฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย, "ติณุกฺกูปมา กามา อนุทหนฏฺเฐนา"ติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ ภาเวนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย. เอวํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย ... เอวํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชยฺยาติ กามานิ ปริวชฺชเย.

เต ปหาย ตเร โอฆนฺติ เตติ: วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, กามจฺฉนฺทนีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, พฺยาปาทนีวรณํ ... ถีนมิทฺธนีวรณํ ... อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ ... วิจิกิจฺฉานีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺยาติ เต ปหาย ตเร โอฆํ.

นาวํ สิตฺวาว ปารคูติ: ยถา ครุกํ นาวํ ภาริกํ อุทกํ สิญฺจิตฺวา[๒] โอสิญฺจิตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา ตหุกาย นาวาย ชิปฺปํ ตหุํ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเฉยฺย. เอวเมวํ

---

๑ ฉ.ม. ผสฺสิตุ ๒ ฉ.ม. สิตฺวา

วตฺถุกามเ ปริชานิตฺวา กิเลสกามเ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา กามจฺฉนฺทนีวรณํ ... พฺยาปาทนีวรณํ ... ถีนมิทฺธนีวรณํ ... อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ ... วิจิกิจฺฉานีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา ขิปฺปํ ลหุ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเฉยฺย. ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. ปารํ คจฺเฉยฺยาติ: ปารํ อธิคจฺเฉยฺย ปารํ ผุเสยฺย ปารํ สจฺฉิกเรยฺย. ปารคูติ: โยปี ปารํ คนฺตุกาโม, โสปี ปารคู, โยปี ปารํ คจฺฉติ, โสปี ปารคู, โยปี ปารํ คโต, โสปี ปารคู. วุตฺตมฺปี เหตํ ภควตา:—

"ติณฺโณ ปารคโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ"ติ โข ภิกฺขเว อรหโต เอตํ อธิวจนํ. โส อภิญฺญาปารคู ปริญฺญาปารคู ปหานปารคู ภาวนาปารคู สจฺฉิกิริยาปารคู สมาปตฺติปารคู. อภิญฺญาปารคู สพฺพธมฺมานํ, ปริญฺญาปารคู สพฺพทุกฺขานํ, ปหานปารคู สพฺพกิเลสานํ, ภาวนาปารคู จตุนฺนํ อริยมคฺคานํ, สจฺฉิกิริยาปารคู นิโรธสฺส, สมาปตฺติปารคู สพฺพสมาปตฺตีนํ. โส วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมิ สีลสฺมิ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมิ สมาธิสฺมิ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย ปญฺญาย, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย วิมุตฺติยา. โส ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต เลณคโต เลณปฺปตฺโต สรณคโต สรณปฺปตฺโต อภยคโต อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ คตทฺโธ คตทิโส คตโกฏิโก ปาลิตพฺรหฺมจริโย อุตฺตมทิฏฺฐิปฺปตฺโต ภาวิตมคฺโค ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุปฺโป สจฺฉิกตนิโรโธ, ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ, สมุทโย ปหีโน, มคฺโค ภาวิโต, นิโรโธ สจฺฉิกโต, อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ปริญฺเญยฺยํ ปริญฺญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํ.

โส อุกฺขิตฺตปลิโฆ สงฺกิณฺณปริกฺโข อพฺพูเฬฺหสโก นิรคฺคโฬ อริโย ปนฺนทฺธโช ปนฺนภาโร วิสญฺญุตฺโต ปญฺจงฺควิปฺปหีโน ฉฬงฺคสมนฺนาคโต

เอการกฺโข จตุราปสฺเสโน ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ สมวยสฏฺเฐสโน อนาวิลสงฺกปฺโป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิตฺโต สุวิมุตฺตปญฺโญ เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปฺปตฺติปฺปตฺโต, โส เนวาจินาติ นาปจินาติ อปจินิตฺวา ฐิโต, เนว ปชหติ น อุปาทิยติ ปชหิตฺวา ฐิโต, เนว วิสิเนติ[1] น อุสฺสิเนติ วิสิเนตฺวา ฐิโต, เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติ วิธูเปตฺวา ฐิโต, อเสกฺเขน ขนฺธกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, อเสกฺเขน สมาธิกฺขนฺเธน ... อเสกฺเขน ปญฺญากฺขนฺเธน ... อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺเธน ... อเสกฺเขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, สจฺจํ สมฺปฏิปาทยิตฺวา[2] ฐิโต, เอหํ สมิกฺกมิตฺวา ฐิโต, กิเลสคฺคิ ปริยาทยิตฺวา[3] ฐิโต, อปริคมนตาย ฐิโต, กฏฺฐ สมาทาย ฐิโต, มุตฺติปฏิเสวนตาย ฐิโต, เมตฺตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, กรุณาย ... มุทิตาย ... อุเปกฺขาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, อจฺจนฺตปาริสุทฺธิยา ฐิโต, อตมฺมยตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, วิมุตฺตตฺตา ฐิโต, สนฺตุสฺสิตตฺตา ฐิโต, ขนฺธปริยนฺเต ฐิโต, ธาตุปริยนฺเต ฐิโต, อายตนปริยนฺเต ฐิโต, คติปริยนฺเต ฐิโต, อุปปตฺติปริยนฺเต ฐิโต, ปฏิสนฺธิปริยนฺเต ฐิโต, ภวปริยนฺเต ฐิโต, สํสารปริยนฺเต ฐิโต, วฏฺฏปริยนฺเต ฐิโต, อนฺติมภเว ฐิโต, อนฺติมสมุสฺสเย ฐิโต, อนฺติมเทหธโร อรหา.

ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภโว จริโมยํ สมุสฺสโย
ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ.

นาวํ สิตฺวาว ปารคูติ. เตนาห ภควา:—

ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต กามานิ ปริวชฺชเย
เต ปหาย ตเร โอฆ นาวํ สิตฺวาว ปารคูติ.

กามสุตฺตนิทฺเทโส ปฐโม.

สุตฺตนฺต. ๒๑/๓ ๑ ฉ. ม. สํสิพฺพติ, สี. สิเนติ ๒ ก. ปฏิปาทยิตฺวา
๓ ฉ. ม. ปริยาทิยิตฺวา

๒. คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส

อถ คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ :—

[๗] สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน
ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมิ ปคาโฬฺห
ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส
กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายา.

สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโนติ สตฺโตติ: หิ โข วุตฺตํ, อปิจ คุหา ตาว วุตฺตปฺปา. คุหา วุจฺจติ กาโย. กาโยติ วา คุหาติ วา เทโหติ วา สนฺเทโหติ วา นาวาติ วา รโถติ วา ฉโทติ วา วมฺมิโกติ วา นิพฺพนฺติ[๑] วา นครนฺติ วา กุฏีติ วา คณฺโฑติ วา กุมฺโภติ วา นาโคติ วา กายสฺเสตํ อธิวจนํ. สตฺโต คุหายนฺติ: คุหายํ สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ, ยถา ภิกฺขุนิยา วา นาคทนฺเต วา ภณฺฑ[๒] สตฺตํ วิสตฺตํ อาสตฺตํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพุทฺธํ. เอวเมวํ คุหายํ สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:—

รูเป โข ราช โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต,[๓] ตสฺมา "สตฺโต"ติ วุจฺจติ. เวทนาย โข ราช ... สญฺญาย โข ราช ... สงฺขาเรสุ โข ราช ... วิญฺญาเณ โข ราช โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปยุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต, ตสฺมา "สตฺโต"ติ วุจฺจติ. สตฺโตติ ลคฺคนาธิวจนนฺติ สตฺโต คุหายํ. พหุนาภิฉนฺโนติ: พหุเกหิ กิเลเสหิ ฉนฺโน, ราเคน ฉนฺโน, โทเสน ฉนฺโน, โมเหน ฉนฺโน, โกเธน ฉนฺโน, อุปนาเหน ฉนฺโน, มกฺเขน ฉนฺโน, ปฬาเสน ฉนฺโน, อิสฺสาย ฉนฺโน, มจฺฉริเยน ฉนฺโน, มายาย ฉนฺโน, สาเฐยฺเยน

---

๑ ก. นิทฺธนฺติ, ฉ. ม. นิพฺพนฺติ ๒ ฉ. ม. ลคฺคณฺ ๓ ก. ลคฺราสตฺโต

ฉนฺโน, ถมฺเภน ฉนฺโน, สารมฺเภน ฉนฺโน, มาเนน ฉนฺโน, อติมาเนน ฉนฺโน, มเทน ฉนฺโน, ปมาเทน ฉนฺโน, สพฺพกิเลเสหิ ... สพฺพทุจฺจริเตหิ ... สพฺพทรเถหิ ... สพฺพปริฬาเหหิ ... สพฺพสนฺตาเปหิ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ ฉนฺโน วิฉนฺโน อุจฺฉนฺโน อาวุโต นิวุโต โอวุโต[1] ปิหิโต ปฏิจฺฉนฺโน ปฏิกุชฺชิโตติ สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน.

ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาโฬฺหติ ติฏฺฐํ นโรติ: ติฏฺฐนฺโต นโร. รตฺโต ราควเสน ติฏฺฐติ, ทุฏฺโฐ โทสวเสน ติฏฺฐติ, มูโฬฺห โมหวเสน ติฏฺฐติ, วินิพทฺโธ มานวเสน ติฏฺฐติ, ปรามฏฺโฐ ทิฏฺฐิวเสน ติฏฺฐติ, วิกฺเขปคโต อุทฺธจฺจวเสน ติฏฺฐติ, อนิฏฺฐงฺคโต วิจิกิจฺฉาวเสน ติฏฺฐติ, ถามคโต อนุสยวเสน ติฏฺฐตีติ. เอวมฺปี ติฏฺฐํ นโร.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: สนฺติ ภิกฺขเว จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนิยา, ตญฺเจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติ. สนฺติ ภิกฺขเว โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา ... มโนวิญฺเญยฺยา ธมฺมา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนิยา, ตญฺเจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐตีติ. เอวมฺปี ติฏฺฐํ นโร.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: รูปูปยํ วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ, รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชติ. เวทนูปยं วา ภิกฺขเว ... สญฺญูปยं วา ภิกฺขเว ... สงฺขารูปยं วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชตีติ. เอวมฺปี ติฏฺฐํ นโร.

วุตฺตมฺปี เหตํ ภควตา: กพฬีกาเร เจ ภิกฺขเว อาหาเร อตฺถิ ราโค, อตฺถิ นนฺที, อตฺถิ ตณฺหา, ปติฏฺฐิตํ ตตฺถ วิญฺญาณํ วิรูฬฺหึ. ยตฺถ ปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณ

---

๑ ก. โอนุโต

วิรูพฺหํ, อตฺถิ ตตฺถ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ. ยตฺถ อตฺถิ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ, อตฺถิ ตตฺถ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ. ยตฺถ อตฺถิ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ชาติชรามรณํ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ชาติชรามรณํ, สโตกนฺตํ ภิกฺขเว สรชํ สอุปายาสนฺติ วทามีติ. เอวมฺปี ติฏฺฐํ นโร.

ผสฺเส เจ ภิกฺขเว อาหาเร ... มโนสญฺเจตนาย เจ ภิกฺขเว อาหาเร ... วิญฺญาเณ เจ ภิกฺขเว อาหาเร อตฺถิ ราโค, อตฺถิ นนฺที, อตฺถิ ตณฺหา, ปติฏฺฐิตํ ตตฺถ วิญฺญาณํ วิรูพฺหํ. ยตฺถ ปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ วิรูพฺหํ, อตฺถิ ตตฺถ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ. ยตฺถ อตฺถิ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ, อตฺถิ ตตฺถ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ. ยตฺถ อตฺถิ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ชาติชรามรณํ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ชาติชรามรณํ, สโตกนฺตํ ภิกฺขเว สรชํ สอุปายาสนฺติ วทามีติ. เอวมฺปี ติฏฺฐํ นโร.

โมหนสฺมึ ปคาโฬฺหติ: โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. กึการณา โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา? เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจสุ กามคุเณสุ มุยฺหนฺติ สมฺมุยฺหนฺติ สมฺปมุยฺหนฺติ, มูฬฺหา สมฺมูฬฺหา สมฺปมูฬฺหา อวิชฺชาย อนิวฺฉกา อาวุตา นิวุตา โอวุตา ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตา, ตึการณา โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. โมหนสฺมึ ปคาโฬฺหติ: โมหนสฺมึ ปคาโฬฺห โอคาโฬฺห อชฺโฌคาโฬฺห นิมุคฺโคติ ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาโฬฺห.

ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โสติ วิเวกาติ: ตโย วิเวกา: กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก? อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํ. กาเยน จ[1] วิวิตฺโต วิหรติ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. อยํ กายวิเวโก.

กตโม จิตฺตวิเวโก? ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. สกทาคามิสฺส โอพาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอพาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก? อุปธิ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ. อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อยํ อุปธิวิเวโก.

---

๑ ฉ.ม. จ สทฺโท น ทิสฺสติ

กายวิเวโก จ รูปกฏฺฐกายานำ[1] เนกฺขมฺมาภิรตานำ, จิตฺตวิเวโก จ จิปริสุทฺธจิตฺตานำ ปรมโวทานปฺปตฺตานำ, อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนำ ปุคฺคลานำ วิสงฺขารคตานำ.

ทูเร วิเวกา หีติ: โย โส เอวำ คุหาย ฉตฺโต เอวำ พหุเกหิ กิเลเสหิ ฉนฺโน เอวำ โมหนทฺธิมำ ปคาโฬฺห, โส กายวิเวกาปี ทูเร, จิตฺตวิเวกาปี ทูเร, อุปธิวิเวกาปี ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น ฉนฺทิเก น สามนฺตา อนาสนฺเน อนุปกฏฺเฐ[2]. ตถาวิโธติ: ตถาวิโธ ตาทิโส ตสฺสณฺฐิโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏิภาโค โย โส โมหนทฺธิมำ ปคาโฬฺหติ ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส.

กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ.

กตเม วตฺถุกามา? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาวุรณา ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตำ วตฺถุ หิรญฺญำ สุวณฺณำ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, ยงฺกิญฺจิ รชนียวตฺถุ วตฺถุกามา. อปิจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปฺปนฺนา กามา, อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา, หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา, อาปายิกา กามา มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา, ปจฺจุปฏฺฐิตา กามา นิมฺมิตา กามา อนิมฺมิตา กามา ปรนิมฺมิตา กามา ปริคฺคหิตา กามา อปริคฺคหิตา กามา, มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สพฺเพปี กามาวจรา ธมฺมา สพฺเพปี รูปาวจรา ธมฺมา สพฺเพปี อรูปาวจรา ธมฺมา, ตณฺหาวตฺถุกา ตณฺหารมฺมณา กามนียฏฺเฐน รชนียฏฺเฐน มทนียฏฺเฐน กามา. อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา.

กตเม กิเลสกามา? ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม, สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค

---

๑ ฉ. ม. วิเวกฏฺฐกายานำ ๒ สี. ววกฏฺเฐ, ฉ. ม. วิเวกฏฺเฐ

กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ.

อทฺทสํ กาม เต มูลํ สงฺกปฺปา กาม ชายสิ
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ เอวํ กาม น เหหิสีติ.

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ: กามา หิ โลเก ทุปฺปหายา ทุจฺจชา ทุปฺปริจฺจชา[1] ทุนฺนิมฺมทยา ทุนฺนิเวฐยา ทุพฺพินิเวฐยา ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพินิวตฺตาติ กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายา. เตนาห ภควา:—

สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน
ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมิ ปคาโฬฺห
ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส
กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ.

[๘] อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา
เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา
ปจฺฉา ปุเร วาปิ อเปกฺขมานา
อิเมว กาเม ปุริเมว ซปฺปิ.

อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธาติ อิจฺฉาติ: วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ สงฺโค ปงฺโก เอชา มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา อายูหนี[2] ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว เสฺนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธุ อาสา อาสีสนา อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา

---

๑ ฉ. ม. ทุจฺจชฺชา ทุปฺปริจฺจชฺชา ๒ ฉ. ม. อายูหินี

ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺโป โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺจิกตา[1] สาธุกมฺยตา อชฺฌมฺมราโค วิสฺมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา, รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา, รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา, โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ถามา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารวิสโย ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. อิจฺฉานิทานาติ: อิจฺฉานิทานกา อิจฺฉาเหตุกา อิจฺฉาปจฺจยา อิจฺฉาการณา อิจฺฉาปภวาติ อิจฺฉานิทานา.

ภวสาตพทฺธาติ: เอกํ ภวสาตํ: สุขา เวทนา. เทฺว ภวสาตานิ: สุขา จ เวทนา อิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. ตีณิ ภวสาตานิ: โยพฺพญฺญํ อาโรคฺยํ ชีวิตํ. จตฺตาริ ภวสาตานิ: ลาโภ ยโส ปสํสา สุขํ. ปญฺจ ภวสาตานิ: มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา. ฉ ภวสาตานิ: จกฺขุสมฺปทา โสตสมฺปทา ฆานสมฺปทา ชิวฺหาสมฺปทา กายสมฺปทา มโนสมฺปทา ภวสาตพทฺธา, สุขาย เวทนาย พทฺธา[2], อิฏฺฐสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ พทฺธา, โยพฺพญฺเญ พทฺธา, อาโรคฺเย พทฺธา, ชีวิเต พทฺธา, ลาเภ พทฺธา, ยเส พทฺธา, ปสํสาย พทฺธา, สุเข พทฺธา, มนาปิเกสุ รูเปสุ พทฺธา, สทฺเทสุ ... คนฺเธสุ ... รเสสุ ... มนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ พทฺธา, จกฺขุสมฺปทาย พทฺธา โสตสมฺปทาย ... ฆานสมฺปทาย ... ชิวฺหาสมฺปทาย ... กายสมฺปทาย ... มโนสมฺปทาย พทฺธา วิพทฺธา อาพทฺธา ฉคฺคา ลคฺคิตา ปลิพทฺธาติ อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา.

เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขาติ: เต วา ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา, สตฺตา วา เอตฺโต ทุมฺโมจยา.

---

๑ ก. ปุจฺฉญฺจิกตา ๒ ฉ. ม. สาตพทฺธา

กถํ เต ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา? สุขา เวทนา ทุปฺปมุญฺจา, อิฏฺฐํ วตฺถุ ทุปฺปมุญฺจํ, โยพฺพญฺญํ ทุปฺปมุญฺจํ, อาโรคฺยํ ทุปฺปมุญฺจํ, ชีวิตํ ทุปฺปมุญฺจํ, ลาโภ ทุปฺปมุญฺโจ, ยโส ทุปฺปมุญฺโจ, ปสํสา ทุปฺปมุญฺจา, สุขํ ทุปฺปมุญฺจํ, มนาปิกา รูปา ทุปฺปมุญฺจา, มนาปิกา สทฺทา ... คนฺธา ... รสา ... โผฏฺฐพฺพา ทุปฺปมุญฺจา, จกฺขุสมฺปทา ทุปฺปมุญฺจา, โสตสมฺปทา ... ฆานสมฺปทา ... ชิวฺหาสมฺปทา ... กายสมฺปทา ... มโนสมฺปทา ทุปฺปมุญฺจา ทุมฺโมจยา ทุปฺปโมจยา ทุนฺนิเวจยา ทุพฺพินิเวจยา. ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพินิวตฺตา. เอวนฺเต ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา.

กถํ สตฺตา เอตฺโต ทุมฺโมจยา? สุขาย เวทนาย สตฺตา ทุมฺโมจยา, อิฏฺฐสฺมา วตฺถุสฺมา ทุมฺโมจยา, โยพฺพญฺญา ทุมฺโมจยา, อาโรคฺยา ทุมฺโมจยา, ชีวิตา ทุมฺโมจยา, ลาภา ทุมฺโมจยา, ยสา ทุมฺโมจยา, ปสํสาย ทุมฺโมจยา, สุขาย ทุมฺโมจยา, มนาปิเกหิ รูเปหิ ทุมฺโมจยา, มนาปิเกหิ สทฺเทหิ ... คนฺเธหิ ... รเสหิ ... โผฏฺฐพฺเพหิ ทุมฺโมจยา, จกฺขุสมฺปทาย ทุมฺโมจยา, โสตสมฺปทาย ... ฆานสมฺปทาย ... ชิวฺหาสมฺปทาย ... กายสมฺปทาย ... มโนสมฺปทาย ทุมฺโมจยา ทุปฺปโมจยา. ทุรุทฺธรา ทุสฺสมุทฺธรา ทุพฺพุฏฺฐาปยา ทุสฺสมุฏฺฐาปยา ทุนฺนิเวจยา ทุพฺพินิเวจยา ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพินิวตฺตา. เอวํ สตฺตา เอตฺโต ทุมฺโมจยาติ เต ทุปฺปมุญฺจา.

น หิ อญฺญโมกฺขาติ: เต อตฺตนา ปลิปปลิปนฺนา น สกฺโกนฺติ ปรํ ปลิปปลิปนฺนํ อุทฺธริตุํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา: โส วต จุนฺท อตฺตนา ปลิปปลิปนฺโน ปรํ ปลิปปลิปนฺนํ อุทฺธริสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. โส วต จุนฺท อตฺตนา อทนฺโต อวินีโต อปรินิพฺพุโต ปรํ ทเมสฺสติ วิเนสฺสติ ปรินิพฺพาเปสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ. เอวมฺปี น หิ อญฺญโมกฺขา.

อถ วา นตฺถญฺโญ โกจิ โมเจตา, เต ยทิ มุญฺเจยฺยุ, สเกน ถาเมน สเกน พเลน สเกน วีริเยน สเกน ปรกฺกเมน สเกน ปุริสถาเมน สเกน ปุริสพเลน สเกน ปุริสวีริเยน สเกน ปุริสปรกฺกเมน อตฺตนา สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ

สุตฺตนิ. ๒๑/๔

อนุวตฺตปฏิปทำ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทำ ปฏิปชฺชมานา มุญฺเจยฺยุนฺติ. เอวมฺปี น หิ อญฺญโมกฺขา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา:—

นาหำ สหิสฺสามิ[๑] ปโมจนาย
กถำกถิ โธตก กญฺจิ โลเก
ธมฺมญฺจ เสฏฺฐำ อภิชานมาโน
เอวำ ตุวำ โอฆมิมำ ตเรยฺยนฺติ.

เอวมฺปี น หิ อญฺญโมกฺขา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา:—

อตฺตนา หิ กตำ ปาปำ อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ
อตฺตนา อกตำ ปาปำ อตฺตนาว วิสุชฺฌติ.
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตำ นาญฺโญ อญฺญำ วิโสธเยติ.

เอวมฺปี น หิ อญฺญโมกฺขา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา "เอวเมว โข พฺราหฺมณ ทิฏฺเฐว นิพฺพานำ, ทิฏฺฐิ นิพฺพานคามินิมคฺโค, ทิฏฺฐามหำ สมาทเปตา. อถ จ ปน มม สาวกา มยา เอวำ โอวทิยมานา เอวำ อนุสาสิยมานา อปฺเปกจฺเจ อจฺจนฺตนิฏฺฐำ นิพฺพานำ อาราเธนฺติ, เอกจฺเจ นาราเธนฺติ, เอตฺถ กยาหำ พฺราหฺมณ กโรมิ, มคฺคกฺขายี พฺราหฺมณ ตถาคโต, มคฺคำ พุทฺโธ อาจิกฺขติ, อตฺตนา ปฏิปชฺชมานา มุญฺเจยฺยุน"ติ. เอวมฺปี น หิ อญฺญโมกฺขาติ เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา.

ปจฺฉา ปุเร วาปี อเปกฺขมานาติ: ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคตำ, ปุเร วุจฺจติ อตีตำ. อปีจ อตีตำ อุปาทาย อนาคตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ ปจฺฉา, อนาคตำ อุปาทาย อตีตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ ปุเร.

กถำ ปุเร อเปกฺขำ กโรติ? "เอวำรูโป อโหสึ อตีตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ.[๒] "เอวำเวทโน อโหสึ ... เอวำสญฺโญ อโหสึ ... เอวำสงฺขาโร อโหสึ ...

---

๑ ก. สมิสฺสามิ ๒ ฉ. ม. สมนฺนาเนติ. เอวมุปริปี

เอวํวิญฺญาโณ อโหสึ อตีตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

อถ วา "อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รูปา"ติ ตตฺถ ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ. อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ ... อิติ เม ฆานํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ ... อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รสาติ ... อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ... "อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ ธมฺมา"ติ ตตฺถ ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

อถ วา ยานิสฺส ตานิ ปุพฺเพ มาตุคาเมน สทฺธึ หสิตลปิตกีฬิตานิ ตทสฺสาเทติ, ตํ นิกาเมติ, เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

กถํ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ? "เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. "เอวํเวทโน สิยํ ... เอวํสญฺโญ สิยํ ... เอวํสงฺขาโร สิยํ ... เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ.

อถ วา "อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปา"ติ อปฺปฏิกฺขิตฺตสฺส ปฏิตาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ, เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ. อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ ... อิติ เม ฆานํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ ... อิติ เม ชิวฺหา สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รสาติ ... อิติ เม กาโย สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ... "อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมา"ติ อปฺปฏิกฺขิตฺตสฺส ปฏิตาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ, เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ.

อถ วา "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา"ติ อปฺปฏิกฺขิตฺตสฺส ปฏิตาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ, เจตโส

ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทนโต เอวมฺปี ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรตีติ ปจฺฉา ปุเร วาปี อเปกฺขมานา.

อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปนฺติ อิเมว กาเมติ: ปจฺจุปฺปนฺเน ปญฺจ กามคุเณ อิจฺฉนฺตา สาทิยนฺตา ปตฺถยนฺตา ปิหยนฺตา อภิชปฺปนฺตา. ปุริเมว ชปฺปนฺติ อตีเต ปญฺจ กามคุเณ ชปฺปนฺตา ปชปฺปนฺตา อภิชปฺปนฺตาติ อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺป. เตนาห ภควา:—

อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา
เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา
ปจฺฉา ปุเร วาปี อเปกฺขมานา
อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปนฺติ.

[๘] กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา
อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา
ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ
กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเส.

กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหาติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. กิเลสกาเมน วตฺถุกาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา[๑] คถิตา คถิตา ปลิพุทฺธาติ กาเมสุ คิทฺธา.

ปสุตาติ: เยปี กาเม เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา. เยปี ตณฺหาวเสน รูเป เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ. ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตเทยฺยา, ตทธิเตปี กามปสุตา.

---

๑ ก. อชโฌปนฺนา

เยปี ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปฏิลภนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา. เยปี ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา. ยถา กลหการโก กลหปสุโต, กมฺมการโก กมฺมปสุโต, โคจเร จรนฺโต โคจรปสุโต, ฌายี ฌานปสุโต. เอวเมว เยปี กาเม เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ, ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา. เยปี ตณฺหาวเสน รูเป เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา เตปี กามปสุตา. เยปี ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปฏิลภนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา. เยปี ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชนฺติ ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยา, เตปี กามปสุตา.

ปมุฬฺหาติ: เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจสุ กามคุเณสุ มุยฺหนฺติ สมฺมุยฺหนฺติ สมฺปมุยฺหนฺติ มูฬฺหา สมฺมูฬฺหา สมฺปมูฬฺหา, อวิชฺชาย อนฺธีกตา อาวุตา นิวุตา โอวุตา ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ. กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา.

อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐาติ อวทานิยาติ: อวคจฺฉนฺตีติปี[1] อวทานิยา, มจฺฉริโนปี วุจฺจนฺติ อวทานิยา, พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ[2] วจนํ ปยิรุปาสิตพฺพนฺติ เทสนํ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ อวทานิยา.

---

๑ ก. อวงฺคจฺฉนฺติ ๒ ฉ. ม. สาวกานํ

กถํ อวคจฺฉนฺตีติ อวทานิยา ? อวคจฺฉนฺตีติ นิรยํ คจฺฉนฺติ, ติรจฺฉานโยนึ คจฺฉนฺติ, ปิตฺติวิสยํ คจฺฉนฺตีติ, เอวํ อวคจฺฉนฺตีติ อวทานิยา.

กถํ มจฺฉริโน วุจฺจนฺติ อวทานิยา ? ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏฺฐกฺยฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส. อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห. อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อิมินา มจฺฉริเยน อวทญฺญตาย สมนฺนาคตา ชนา ปมตฺตา. เอวํ มจฺฉริโน วุจฺจนฺติ อวทานิยา.

กถํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ อวทานิยา ? พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺติ น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ อนสฺสวา อวจนกรา ปฏิโลมวุตฺติโน, อญฺเญเนว มุขํ กโรนฺติ. เอวํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ อวทานิยาติ อวทานิยา.

เต วิสเม นิวิฏฺฐาติ: วิสเม กายกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม วจีกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม มโนกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม ปาณาติปาเต นิวิฏฺฐา, วิสเม อทินฺนาทาเน นิวิฏฺฐา, วิสเม กาเมสุ มิจฺฉาจาเร นิวิฏฺฐา, วิสเม มุสาวาเท นิวิฏฺฐา, วิสมาย ปิสุณาย วาจาย นิวิฏฺฐา, วิสมาย ผรุสาย วาจาย นิวิฏฺฐา, วิสเม สมฺผปฺปลาเป นิวิฏฺฐา, วิสมาย อภิชฺฌาย นิวิฏฺฐา, วิสเม พฺยาปาเท นิวิฏฺฐา, วิสมาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ สงฺขาเรสุ นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ ปญฺจสุ นีวรเณสุ นิวิฏฺฐา วินิวิฏฺฐา [๑](วิสมาย เจตนาย ... วิสมาย ปตฺถนาย ... วิสมาย ปณิธิยา นิวิฏฺฐา วินิวิฏฺฐา[๑]) ปติฏฺฐิตา, อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา ตคฺคา ตคฺคิตา ปติพุทฺธาติ อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา.

๑--๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺตีติ ทุกฺขูปนีตาติ: ทุกฺขูปนีตา ทุกฺขปฺปตฺตา ทุกฺขสมฺปตฺตา ทุกฺขูปคตา, มารปฺปตฺตา มารสมฺปตฺตา มารูปคตา, มรณปฺปตฺตา มรณสมฺปตฺตา มรณูปคตาติ ทุกฺขูปนีตา. ปริเทวยนฺตีติ: ลปนฺติ ลาลปนฺติ[1] โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ.

กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตา เสติ: อิโต จุตา กึสุ[2] ภวิสฺสาม: เนรยิกา ภวิสฺสาม, ติรจฺฉานโยนิกา ภวิสฺสาม, ปีตฺติวิสยิกา ภวิสฺสาม, มนุสฺสา ภวิสฺสาม, เทวา ภวิสฺสาม, รูปี ภวิสฺสาม, อรูปี ภวิสฺสาม, สญฺญี ภวิสฺสาม, อสญฺญี ภวิสฺสาม, เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสาม "ภวิสฺสาม นุ โข มยํ อนาคตมทฺธานํ, น นุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมทฺธานํ, กึ นุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมทฺธานํ, กถํ นุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ ภวิสฺสาม นุ โข มยं อนาคตมทฺธานนฺ"ติ สํสยปกฺขนฺนา[3] วิมติปกฺขนฺนา เทฺวฬฺหกชาตา ลปนฺติ ลาลปนฺติ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเส. เตนาห ภควา:—

กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา
อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา
ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ
กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเสติ.

[๑๐] ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ
ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก
น ตสฺส เหตู วิสมํ จเรยฺย
อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีรา.

ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตูติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตันิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน กาเมสูติ ตสฺมา. สิกฺเขถาติ: ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา.

---

๑ สี. สลฺลปนฺติ ๒ ฉ. ม. กึ ๓ ฉ. ม. สํสยปกฺขนฺทา

กตมา อธิสีลสิกฺขา ? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลं ปติฏฺฐา, อาทิ จรณํ, สංยโม สංวโร, มุขฺ[1] ปมุขฺ[1] กุสลานं ธมฺมานं สมาปตฺติยา. อยं อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา ? อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สවิตกฺกं สවิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อවิตกฺกं อවิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ, สโต จ สมฺปชาโน สුขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ. ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สතිมา สුขวิหารี"ติ ตතิยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สුขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานං อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสුขं อุเปกฺขาสතිปาริสුทฺธิं จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา ? อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา, โส "อิทं ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขสมุทโย"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรโธ"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปටිปทา"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อිเม อาสවา"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं อาสවสมุทโย"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं อาสවนิโรโธ"ติ ยถาภූตं ปชานาติ, "อยं อาสවนิโรธคามินี ปටිปทา"ติ ยถาภූตं ปชานาติ. อยं อธิปญฺญาสิกฺขา.

อิมา තිสฺโส สิกฺขา โย อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตं อธිฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธාย อธිมුจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วීริยं ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สතිं อุปටฺฐเปนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตं สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญාย ปชානนฺโต สิกฺเขยฺย, อภිญฺเญยฺยं อภිชානนฺโต สิกฺเขยฺย,

---

๑—๑ ฉ. ม. โมกฺขं ปาโมกฺขं

ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺย.

อิชาติ: อิมสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมสฺสา ขนฺติยา อิมสฺสา รุจิยา อิมสฺมิ อาทาเย อิมสฺมิ ธมฺเม อิมสฺมิ วินเย อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อิมสฺมิ ปาวจเน อิมสฺมิ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมิ สตฺถุสาสเน อิมสฺมิ อตฺตภาเว อิมสฺมิ มนุสฺสโลเก, เตน วุจฺจติ อิชาติ. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร ... มนุโชติ ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ.

ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเกติ ยงฺกิญฺจีติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ[1] ยงฺกิญฺจีติ. ชญฺญา วิสมนฺตีติ: วิสมํ กายกมฺมํ วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ วจีกมฺมํ วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ มโนกมฺมํ วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปาณาติปาตํ วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ อทินฺนาทานํ วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ กาเมสุ มิจฺฉาจารํ วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ มุสาวาทํ วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปิสุณํ วาจํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ผรุสํ วาจํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ สมฺผปฺปลาปํ วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ อภิชฺฌํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ พฺยาปาทํ วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม สงฺขาเร วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม ปญฺจ กามคุเณ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม ปญฺจ นีวรเณ วิสมาติ ชาเนยฺย, [2]วิสมํ เจตนํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปตฺถนํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปณิธึ วิสมาติ ชาเนยฺย[2] อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺย. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก.

น ตสฺส เหตุ วิสมํ จเรยฺยาติ: วิสมสฺส กายกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส วจีกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส มโนกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส ปาณาติปาตสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส อทินฺนาทานสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส กาเมสุ มิจฺฉาจารสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส มุสาวาทสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมาย ปิสุณาย วาจาย เหตุ วิสมํ น

สุตฺตนิ. ๒๑/๕ ๑ ก. ปริยาทายวจนเมตํ

๒—๒ ฉ.ม. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ

จเรยฺย, วิสฺมาย ผรุสาย วาจาย เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส สมฺผปฺปลาปสฺส เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมาย อภิชฺฌาย เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส พฺยาปาทสฺส เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมานํ สงฺขารานํ เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมานํ ปญฺจนฺนํ กามคุณานํ เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมานํ ปญฺจนฺนํ นีวรณานํ เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, วิสฺมาย เจตนาย เหตุ วิสฺมาย ปตฺถนาย เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย วิสฺมาย ปณิธิยา เหตุ วิสฺมํ น จเรยฺย, น อาจเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺยาติ น ศกฺยสฺส เหตุ วิสฺมํ จเรยฺย.

อปฺปญฺหิตํ ชีวิตมาหุ ธีราติ ชีวิตนฺติ: อายุ ฐิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปกํ ชีวิตํ: ฐิติปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ, สรสปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ ฐิติปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ? อตีเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิตฺถ น ชีวติ น ชีวิสฺสติ, อนาคเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิสฺสติ, น ชีวติ น ชีวิตฺถ, ปจฺจุปฺปนฺเน จิตฺตกฺขเณ ชีวติ, น ชีวิตฺถ, น ชีวิสฺสติ.

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ　　สุขทุกฺขา จ เกวลา
เอกจิตฺตสมายุตฺตา　　ลหุโส วตฺตเต ขโณ.
จุพาสีติสหสฺสานิ　　กปฺปา ติฏฺฐนฺติ เย มรู
น เตฺวว เตปี ชีวนฺติ　　ทฺวีหิ จิตฺเตหิ สํยุตา.[1]
เย นิรุทฺธา มรนฺตสฺส　　ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ
สพฺเพปี สทิสา ขนฺธา　　คตา อปฺปฏิสนฺธิกา.
อนนฺตรา จ เย ภคฺคา[2]　　เย จ ภคฺคา[2] อนาคตา
ตทนฺตเร นิรุทฺธานํ　　เวสมํ นตฺถิ ลกฺขเณ.
อนิพฺพตฺเตน น ชาโต　　ปจฺจุปฺปนฺเนน ชีวติ
จิตฺตภงฺคา[3] มโต โลโก　　ปญฺญตฺติ ปรมตฺถิยา.
ยถา นินฺนา ปวตฺตนฺติ　　ฉนฺเทน ปริณามิตา
อจฺฉินฺนธารา วตฺตนฺติ　　สพฺพายตนปจฺจยา.

---

๑ ก. สโมหิตา　๒ ก., สี. ภงฺคา. เอวมุปริปี　๓ ฉ.ม. จิตฺตภคฺคา

อนิยานคตา ภคฺคา ปุญฺโช นตฺถิ อนาคเต
นิพฺพตฺตาเยว[๑] ติฏฺฐนฺติ อารคฺเค สาสปูปมา.
นิพตฺตานญฺจ ธมฺมานํ ภงฺโค เนสํ ปุรกฺขโต
ปโกกธมฺมา ติฏฺฐนฺติ ปุราเณหิ อมิสฺสิตา.
อทสฺสนโต อายนฺติ ภงฺคา คจฺฉนฺติทสฺสนํ
วิชฺชุปฺปทา อากาเส อุปฺปชฺชนฺติ วยนฺติ จาติ.

เอวํ ขิตฺตปริตฺตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ? อสฺสาสูปนิพนฺธํ ชีวิตํ ปสฺสาสูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, อสฺสาสปฺปสฺสาสูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, มหาภูตูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, กพฬีการาหารูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, อุสฺมูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, วิญฺญาณูปนิพนฺธํ ชีวิตํ, มูลมฺปี อิเมสํ ทุพฺพลํ, ปุพฺพเหตูปี อิเมสํ ทุพฺพลา, เยปี ปจฺจยา เตปี ทุพฺพลา, เยปี ปภาวิกา เตปี ทุพฺพลา, สหภูปี อิเมสํ ทุพฺพลา, สมฺปโยคาปี อิเมสํ ทุพฺพลา, สหชาปี อิเมสํ ทุพฺพลา, ยาปี ปโยชิกา, สาปี ทุพฺพลา, อญฺญมญฺญํ อิเม นิจฺจทุพฺพลา อญฺญมญฺญํ อนวฏฺฐิตา อิเม, อญฺญมญฺญํ ปริปาตยนฺติ อิเม, อญฺญมญฺญสฺส หิ นตฺถิ ตายิตา, น จาปี สเปนฺติ อญฺญมญฺญมิเม, โยปี นิพฺพตฺตโก โส น วิชฺชติ.

น จ เกนจิ โกจิ หายติ
ปุริเมหิ ปภาวิตา อิเม
ปุริมาปี จ ปจฺฉิมาปี จ
คนฺธพฺพา จ อิเม หิ สพฺพโส
เยปี ปภาวิตา เต ปุเร มตา
อญฺญมญฺญํ น กทาจิ มทฺทสูติ.

เอวํ สรสงฺขิตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

อปิจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ วิตฺตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนิยํ ชีวิตํ น

---

๑ ฉ. นิพฺพตฺตา เย จ

จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ, ตาวติสานํ เทวานํ ... ยามานํ เทวานํ ... ตุสิตานํ เทวานํ ... นิมฺมานรตีนํ เทวานํ ... ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ... พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โลกสฺมิ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนิยํ ชีวิตํ น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ. วุตฺตมฺเหตํ ภควตา: อปฺปมิทํ ภิกฺขเว มนุสฺสานํ อายุ, คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตาย โพทฺธพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ. โย ภิกฺขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย.

อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หีเฬยฺย นํ สุปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม.
อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ กุนฺนทีนฺว อูทกนฺติ[๑].

อปฺปญฺหิตํ ชีวิตมาหุ ธีราติ: ธีราติ ธีรา, ชิติมาติ ธีรา, ชิตินฺทฺริยาติ ธีรา, ธีรกปาปาติ ธีรา. ธี วุจฺจติ ปญฺญา, ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, ตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา ธีรา. อปิจ ขนฺธธีรา ธาตุธีรา อายตนธีรา ปฏิจฺจสมุปฺปาทธีรา สติปฏฺฐานธีรา สมฺมปฺปธานธีรา อิทฺธิปาทธีรา อินฺทฺริยธีรา พลธีรา โพชฺฌงฺคธีรา มคฺคธีรา ผลธีรา นิพฺพานธีรา, เต ธีรา เอวมาหํสุ "มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ, ปริตฺตกํ ชีวิตํ, โลกสฺมิ ชีวิตํ, ขณิกํ ชีวิตํ, ลหุกํ ชีวิตํ, อิตฺตรํ ชีวิตํ, อนทฺธนิยํ ชีวิตํ, น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อปฺปญฺหิตํ ชีวิตมาหุ ธีรา. เตนาห ภควา:—

ตสฺมา หิ ตีกฺเขต อิเธว ชนฺตุ
ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก

---

๑ ฉ. ม. โอทกนฺติ

น ตสฺส เหตู วิสมํ จเรยฺย
อปฺปฏิหีนํ ชีวิตมาหุ ธีราติ.

[๑๑] ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานํ
ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ
หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ
อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสุ.

ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานนฺติ ปสฺสามีติ: มํสจกฺขุนาปี ปสฺสามิ, ทิพฺพจกฺขุนาปี ปสฺสามิ, ปญฺญาจกฺขุนาปี ปสฺสามิ, พุทฺธจกฺขุนาปี ปสฺสามิ, สมนฺตจกฺขุนาปี ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิ นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามิ. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก.

ปริผนฺทมานนฺติ: ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทิฏฺฐิผนฺทนาย ผนฺทมานํ, กิเลสผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ปโยคผนฺทนาย ผนฺทมานํ, วิปากผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทุจฺจริตผนฺทนาย ผนฺทมานํ, รตฺตึ ราเคน ผนฺทมานํ, ทุฏฺฐึ โทเสน ผนฺทมานํ, มูฬฺหึ โมเหน ผนฺทมานํ, วินิพนฺธึ มาเนน ผนฺทมานํ, ปรามฏฺฐึ ทิฏฺฐิยา ผนฺทมานํ, วิกฺเขปคตึ อุทฺธจฺเจน ผนฺทมานํ, อนิฏฺฐงฺคตึ วิจิกิจฺฉาย ผนฺทมานํ, ถามคตึ อนุสเยหิ ผนฺทมานํ, ถาเมน ผนฺทมานํ, อถาเมน ผนฺทมานํ, ยเสน ผนฺทมานํ, อยเสน ผนฺทมานํ, ปสํสาย ผนฺทมานํ, นินฺทาย ผนฺทมานํ, สุเขน ผนฺทมานํ, ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาติยา ผนฺทมานํ, ชราย ผนฺทมานํ, พฺยาธินา ผนฺทมานํ, มรเณน ผนฺทมานํ, โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาเสหิ ผนฺทมานํ, เนรยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, มานุสิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺเภ ฐิติมูลเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาตสฺสูปนิพนฺธเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาตสฺส ปราเชยฺยเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ทุกฺขทุกฺเขน ผนฺทมานํ, สงฺขารทุกฺเขน ผนฺทมานํ, วิปริณามทุกฺเขน ผนฺทมานํ, จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, โสตโรเคน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ,

ฆานโรเคน ทุกฺเขน ... ชิวฺหาโรเคน ทุกฺเขน ... กายโรเคน ทุกฺเขน ... สีสโรเคน ทุกฺเขน ... กณฺณโรเคน ... มุขโรเคน ... ทนฺตโรเคน ... กาเสน ... สาเสน ... ปีนาเสน ... ฑาเหน ... ชเรน ... กุจฺฉิโรเคน ... มุจฺฉาย ... ปกฺขนฺทิกาย ... สูลาย ... วิสูจิกาย ... กุฏฺฐเชน ... คณฺเฑน ... กิลาเสน ... โสเสน ... อปมาเรน ... ททฺทุยา ... กณฺฑุยา ... กจฺฉุยา ... รขสาย ... วิตจฺฉิกาย ... โลหิเตน ... ปีฬเกน ... มธุเมเหน ... อสาย ... ปีฬกาย ... ภคนฺทลาย[1] ... ปีฬสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ... เสมฺหสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ... วาตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ... สนฺนิปาติเกน อาพาเธน ... อุตุปริณามเชน อาพาเธน ... วิสมปริหาเรเชน อาพาเธน ... โอปกฺกมิเกน อาพาเธน ... กมฺมวิปากเชน อาพาเธน ... สีเตน ... อุเณฺหน ... ชิฆจฺฉาย ... ปิปาสาย ... อุจฺจาเรน ... ปสฺสาเวน ... ฑํส มกส วาตาตป สิริสปสมฺผสฺเสน ทุกฺเขน ... มาตุมรเณน ทุกฺเขน ... ปิตุมรเณน ทุกฺเขน ... ภาตุมรเณน ทุกฺเขน ... ภคินิมรเณน ทุกฺเขน ... ปุตฺตมรเณน ทุกฺเขน ... ธีตุมรเณน ทุกฺเขน ... ญาติพฺยสเนน ... โภคพฺยสเนน ... โรคพฺยสเนน ... สีลพฺยสเนน ... ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ สมฺผนฺทมานํ วิปฺผนฺทมานํ เวธมานํ ปเวธมานํ สมฺปเวธมานํ ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิ นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามีติ ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานํ.

ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสูติ ปชาติ: สตฺตาธิวจนํ. ตณฺหาติ: รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. ตณฺหคตนฺติ: ตณฺหาคตํ ตณฺหานุคตํ ตณฺหานุสฏฺฐึ ตณฺหายาสนฺนํ[2] ตณฺหาย ปาติตํ[3] อภิภูตํ ปริยาทินฺนจิตฺตนฺติ. ภเวสูติ: กามภเว รูปภเว อรูปภเวติ ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ.

หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺตีติ หีนา นราติ: หีนา นรา. หีเนน กายกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา นรา, หีเนน วจีกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา นรา, มโนกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา นรา. หีเนน ปาณาติปาเตน สมนฺนาคตาติ หีนา นรา, หีเนน

---

๑ สี., ม. ภคนฺทเลน ๒ ก. ตณฺหายาปนฺนํ ๓ ก. ปริปาติตํ

อทินฺนาทาเนน ... หีเนน กาเมสุมิจฺฉาจาเรน ... หีเนน มุสาวาเทน ... หีนาย ปีสุณาย วาจาย ... หีนาย ผรุสาย วาจาย ... หีเนน สมฺผปฺปลาเปน ... หีนาย อภิชฺฌาย ... หีเนน พฺยาปาเทน ... หีนาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ... หีเนหิ สงฺขาเรหิ ... หีเนหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ ... หีเนหิ ปญฺจหิ นีวรเณหิ ... หีนาย เจตนาย ... หีนาย ปตฺถนาย ... หีนาย ปณิธิยา สมนฺนาคตาติ หีนา นรา. หีนา นิหีนา โอหีนา โอมกา ตามกา ฉตฺตกา ปริตฺตาติ หีนา นรา. มจฺจุมุเข ลปนฺตีติ มจฺจุมุเขติ: มารมุเข มรณมุเข, มจฺจุปฺปตฺตา มจฺจุสมฺปตฺตา มจฺจุปาคตา, มารปฺปตฺตา มารสมฺปตฺตา มารูปาคตา, มรณปฺปตฺตา มรณสมฺปตฺตา มรณูปาคตา ลปนฺติ ลาลปนฺติ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ.

อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสูติ ตณฺหาติ: รูปตณฺหา ... ธมฺมตณฺหา. **ภวาภเวสูติ:** ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนภเว, ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. **อวีตตณฺหา เสติ:** อวีตตณฺหา อวิคตตณฺหา อจตฺตตณฺหา อวนฺตตณฺหา อมุตฺตตณฺหา อปฺปหีนตณฺหา อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตณฺหาติ อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสุ. เตนาห ภควา:—

ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานํ
ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ
หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ
อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสูติ.

[๑๒] มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน
มจฺเฉว[๑] อปฺโปทกขีณโสเต[๒]
เอตมฺปิ ทิสฺวา อมโม จเรยฺย
ภเวสุ อาสตฺตมกุพฺพมาโน.

---

๑ สี. มจฺโฉว ๒ ฉ. ม. อปฺโปทเก ขีณโสเต. เอวมุปริปิ

มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเนติ มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ.

กตมํ ตณฺหามมตฺตํ? ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สลิลกตํ มริยาทีกตํ: โอธิกตํ ปริยนฺติกตํ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ, อิทํ มมํ, เอตํ มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ, มม รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาปุรณา ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา, เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, เกวลมฺปิ มหาปฐวึ ตณฺหาวเสน มมายติ. ยาวตา อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตํ, อิทํ ตณฺหามมตฺตํ.

กตมํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ, คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห "อยาถาวกสฺมิ ยาถาวกนฺ"ติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ, อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ.

มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเนติ: มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปี ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺทนฺเตปี ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺเนปี ผนฺทนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปี ผนฺทนฺติ, วิปริณามนฺเตปี ผนฺทนฺติ, วิปริณเตปี ผนฺทนฺติ ปผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ[1] ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺติ. เอวํ ผนฺทมาเน ปผนฺทมาเน สมฺผนฺทมาเน วิปฺผนฺทมาเน เวธมาเน ปเวธมาเน สมฺปเวธมาเน ปสฺสถ ทกฺขถ โอโลเกถ นิชฺฌายถ อุปปริกฺขถาติ มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน.

มจฺเฉว อปฺโปทกชิ้ณโสเตติ: ยถา มจฺฉา อปฺโปทเก ปริตฺโตทเก อุทกปริยาทนา กาเกหิ วา กุลเลหิ วา พลากาหิ วา ปริปาติยมานา อุกฺขิปียมานา ขชฺชมานา ผนฺทนฺติ ปผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺติ. เอวเมว

---

๑ ฉ.ม. เวธนฺติ

ปชา มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปี ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺทนฺเตปี ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺเนปี ผนฺทนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปี ผนฺทนฺติ, วิปริณามนฺเตปี ผนฺทนฺติ, วิปริณเตปี ผนฺทนฺติ ปผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺตีติ มจฺเฉว อปฺโปทกชิณโสเต.

เอตมฺปี ทิสฺวา อมโม จเรยฺยาติ: เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมตฺเตสูติ เอตมฺปี ทิสฺวา. **อมโม จเรยฺยาติ มมตฺตาติ**: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตं. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อมมายนฺโต โสตं อมมายนฺโต ฆานं อมมายนฺโต ชิวฺหं อมมายนฺโต กายं อมมายนฺโต มนํ อมมายนฺโต, รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... ธมฺเม ... กุลं ... คณํ ... อาวาสं ... ลาภํ ... ยสं ... ปสංสं ... สุขं ... จีวรं ... ปีณฺฑปาตं ... เสนาสนं ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารं ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภวं ... รูปภวं ... อรูปภวं ... สญฺญาภวं ... อสญฺญาภวं ... เนวสญฺญานาสญฺญาภวं ... เอกโวการภวं ... จตุโวการภวं ... ปญฺจโวการภวं ... อตีตं ... อนาคตं ... ปจฺจุปฺปนฺนํ ... ทิฏฺฐ สุต มุตวญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อมมายนฺโต อคฺคณฺหนฺโต อปรามสนฺโต อนภินิวิสนฺโต จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ เอตมฺปี ทิสฺวา อมโม จเรยฺย.

ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโนติ ภเวสูติ: กามภเว รูปภเว อรูปภเว. **อาสตฺตีติ** วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลं. **ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโนติ**: ภเวสุ อาสตฺตึ อกุพฺพมาโน, ฉนฺทํ เปมं รागं ขนฺตึ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา:—

สุตฺตนิ. ๒๑/๖

มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน
มจฺเฉว อปฺโปทกขีณโสเต
เอตมฺปี ทิสฺวา อมโม จเรยฺย
ภเวสุ อาสตฺตึมกุพฺพมาโนติ.

[๑๓] อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ
ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโน
น ลิมฺปตี[1] ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโร.

อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ อนฺตาติ: ผสฺโส เอโก อนฺโต ผสฺสสมุทโย ทุติโย อนฺโต, อตีโต เอโก อนฺโต อนาคโต ทุติโย อนฺโต, สุขา เวทนา เอโก อนฺโต ทุกฺขา เวทนา ทุติโย อนฺโต, นามํ เอโก อนฺโต รูปํ ทุติโย อนฺโต, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เอโก อนฺโต ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ทุติโย อนฺโต, สกฺกาโย เอโก อนฺโต สกฺกายสมุทโย ทุติโย อนฺโตติ. **ฉนฺโทติ**: โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามฉนฺทนีวรณํ. **อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ**: อุโภสุ อนฺเตสุ ฉนฺทํ วิเนยฺย ปฏิวิเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ.

ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธติ ผสฺโสติ: จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส, อธิวจนสมฺผสฺโส ปฏิฆสมฺผสฺโส สุขเวทนียา สมฺผสฺโส ทุกฺขเวทนียา สมฺผสฺโส อทุกฺขมสุขเวทนียา สมฺผสฺโส, กุสลา ผสฺโส อกุสลา ผสฺโส อพฺยากโต ผสฺโส, กามาวจโร ผสฺโส รูปาวจโร ผสฺโส อรูปาวจโร ผสฺโส, สุญฺญโต ผสฺโส อนิมิตฺโต ผสฺโส อปฺปณิหิโต ผสฺโส, โลกิโย ผสฺโส โลกุตฺตโร ผสฺโส, อตีโต ผสฺโส อนาคโต ผสฺโส ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโส, โย

---

๑ สี. ลิปฺปติ

เอวรูโป ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ผสฺโส. ผสฺสํ ปริญฺญายาติ: ผสฺสํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา: ญาตปริญฺญาย ตีรณปริญฺญาย ปหานปริญฺญาย.

กตมา ญาตปริญฺญา? ผสฺสํ ชานาติ "อยํ จกฺขุสมฺผสฺโส อยํ โสตสมฺผสฺโส อยํ ฆานสมฺผสฺโส อยํ ชิวฺหาสมฺผสฺโส อยํ กายสมฺผสฺโส อยํ มโนสมฺผสฺโส, อยํ อธิวจนสมฺผสฺโส อยํ ปฏิฆสมฺผสฺโส, อยํ สุขเวทนีโย ผสฺโส อยํ ทุกฺขเวทนีโย ผสฺโส อยํ อทุกฺขมสุขเวทนีโย ผสฺโส, อยํ กุสโล ผสฺโส อยํ อกุสโล ผสฺโส อยํ อพฺยากโต ผสฺโส, อยํ กามาวจโร ผสฺโส อยํ รูปาวจโร ผสฺโส อยํ อรูปาวจโร ผสฺโส, อยํ สญฺญโต ผสฺโส อยํ อนิมิตฺโต ผสฺโส อยํ อปฺปณิหิโต ผสฺโส, อยํ โลกิโย ผสฺโส อยํ โลกุตฺตโร ผสฺโส, อยํ อตีโต ผสฺโส อยํ อนาคโต ผสฺโส อยํ ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโส"ติ ชานาติ ปสฺสติ. อยํ ญาตปริญฺญา.

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอวํ ญาตํ กตฺวา ผสฺสํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต อทฺธุวโต อตาณโต อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสธมฺมโต สงฺกิเลสธมฺมโต[1] สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ. อยํ ตีรณปริญฺญา.

กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีรยิตฺวา ผสฺเส ฉนฺทราคํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "โย ภิกฺขเว ผสฺเสสุ ฉนฺทราโค, ตํ ปชห. เอวํ โส ผสฺโส ปหีโน ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม"ติ. อยํ ปหานปริญฺญา.

ผสฺสํ ปริญฺญายาติ: ผสฺสํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา. อนานุคีทฺโธติ: เคโธ วุจฺจติ คณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ผสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ, สทฺเท อคิทฺโธ, คนฺเธ อคิทฺโธ, รเส อคิทฺโธ,

---

๑ ก. สงฺกิลิฏฺฐธมฺมโต

โผฏฺฐพฺเพ อคิทฺโธ, กุเล ... คเณ... อาวาเส ... ลาเภ ... ยเส ... ปสํสาย ... สุเข ... จีวเร ... ปิณฺฑปาเต ... เสนาสเน... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร ... กามธาตุยา ... รูปธาตุยา ... อรูปธาตุยา ... กามภเว ... รูปภเว ... อรูปภเว ... สญฺญาภเว ... อสญฺญา- ภเว ... เนวสญฺญานาสญฺญาภเว ... เอกโวการภเว ... จตุโวการภเว ... ปญฺจโวการภเว ... อตีเต ... อนาคเต ... ปจฺจุปฺปนฺเน ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌสนฺโน, วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ, ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ, วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค, ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค, นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ.

ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโนติ ยทนฺติ: ยํ. อตฺตครหีติ: ทฺวีหิ การเณหิ อตฺตานํ ครหติ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ.

กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ? กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กตํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาจาโร, อกตา เม กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กโต เม มุสาวาโท, อกตา เม มุสาวาทา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กตา เม ปิสุณา วาจา, อกตา เม ปิสุณาย วาจาย เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กตา เม ผรุสา วาจา, อกตา เม ผรุสาย วาจาย เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กโต เม สมฺผปฺปลาโป, อกตา เม สมฺผปฺปลาปา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. กตา เม อภิชฺฌา, อกตา เม อนภิชฺฌาติ อตฺตานํ ครหติ. กโต เม พฺยาปาโท, อกโต เม อพฺยาปาโทติ อตฺตานํ ครหติ. กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา

จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. อถ วา ลิเลสุมฺหิ น ปริปูริการีติ อตฺตานํ ครหติ. อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ อตฺตานํ ครหติ. โภชเนมฺหิ อมตฺตญฺญูติ อตฺตานํ ครหติ. ชาคริยํ อนนุยุตฺโตติ อตฺตานํ ครหติ. สติสมฺปชญฺเญน อสมนฺนาคโตติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทาติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ อตฺตานํ ครหติ. ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. สมุทโย เม อปฺปหีโนติ อตฺตานํ ครหติ. มคฺโค เม อภาวิโตติ อตฺตานํ ครหติ. นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. เอวं อตฺตครหิยं[1] กมฺมं อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ ยทตฺตครหึ ตทกุพฺพมาโน.

น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโรติ เลปาติ[2]: เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ... อยํ ตณฺหาเลโป ... อยํ ทิฏฺฐิเลโป. ธีโรติ: ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี, ธีโร ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ สุเต น ลิมฺปติ มุเต น ลิมฺปติ วิญฺญาเต น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อปลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรตีติ น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโร. เตนาห ภควา:—

อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ
ยทตฺตครหึ ตทกุพฺพมาโน
น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโรติ.

---

๑ ฉ. ม. อตฺตครหิตํ ๒ ฉ. ม. เลโปติ

[๑๕] สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆํ
ปริคฺคเหสุ มุนิ โนปลิตฺโต
อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต
นาสึสตี โลกมิมํ ปรญฺจ.

สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆนฺติ สญฺญาติ: กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา, เนกฺขมฺมสญฺญา อพฺยาปาทสญฺญา อวิหึสาสญฺญา, รูปสญฺญา สทฺทสญฺญา คนฺธสญฺญา รสสญฺญา โผฏฺฐพฺพสญฺญา ธมฺมสญฺญา, ยา เอวรูปา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ สญฺญา. สญฺญํ ปริญฺญาติ: สญฺญํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา: ญาตปริญฺญาย ตีรณปริญฺญาย ปหานปริญฺญาย.

กตมา ญาตปริญฺญา? สญฺญํ ชานาติ "อยํ กามสญฺญา อยํ พฺยาปาทสญฺญา อยํ วิหึสาสญฺญา, อยํ เนกฺขมฺมสญฺญา อยํ อพฺยาปาทสญฺญา อยํ อวิหึสาสญฺญา, อยํ รูปสญฺญา อยํ สทฺทสญฺญา อยํ คนฺธสญฺญา อยํ รสสญฺญา อยํ โผฏฺฐพฺพสญฺญา อยํ ธมฺมสญฺญา"ติ ชานาติ ปสฺสติ, อยํ ญาตปริญฺญา.

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอวํ ญาตํ กตฺวา สญฺญํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต ... สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ, อยํ ตีรณปริญฺญา.

กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีเรตฺวา สญฺญาย ฉนฺทราคํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา: โย ภิกฺขเว สญฺญาย ฉนฺทราโค, ตํ ปชหถ. เอวํ สา สญฺญา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ, อยํ ปหานปริญฺญา.

สญฺญํ ปริญฺญาติ: สญฺญํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา. วิตเรยฺย โอฆนฺติ: กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ วิตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺยาติ สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆํ.

ปริคฺคเหสุ มุนิ โนปลิตฺโตติ ปริคฺคหาติ: เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ... อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ... อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห.

มุนีติ: โมนนฺ วุจฺจติ ญาณนฺ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโตติ. ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยนฺ วจีโมเนยฺยนฺ มโนโมเนยฺยนฺ.

กตมนฺ กายโมเนยฺยนฺ? ติวิธานนฺ กายทุจฺจริตานนฺ ปหานนฺ กายโมเนยฺยนฺ, ติวิธนฺ กายสุจริตนฺ กายโมเนยฺยนฺ, กายารมฺมเณ[1] ญาณนฺ กายโมเนยฺยนฺ, กายปริญฺญา กายโมเนยฺยนฺ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค กายโมเนยฺยนฺ, กาเย ฉนฺทราคสฺส ปหานนฺ กายโมเนยฺยนฺ, กายสงฺขารนิโรโธ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยนฺ, อิทนฺ กายโมเนยฺยนฺ.

กตมนฺ วจีโมเนยฺยนฺ? จตุพฺพิธานนฺ วจีทุจฺจริตานนฺ ปหานนฺ วจีโมเนยฺยนฺ, จตุพฺพิธนฺ วจีสุจริตนฺ วจีโมเนยฺยนฺ, วาจารมฺมเณ[2] ญาณนฺ วจีโมเนยฺยนฺ, วาจาปริญฺญา วจีโมเนยฺยนฺ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค วจีโมเนยฺยนฺ, วาจาย ฉนฺทราคสฺส ปหานนฺ วจีโมเนยฺยนฺ, วจีสงฺขารนิโรโธ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ วจีโมเนยฺยนฺ, อิทนฺ วจีโมเนยฺยนฺ.

กตมนฺ มโนโมเนยฺยนฺ? ติวิธานนฺ มโนทุจฺจริตานนฺ ปหานนฺ มโนโมเนยฺยนฺ, ติวิธนฺ มโนสุจริตนฺ มโนโมเนยฺยนฺ, จิตฺตารมฺมเณ[3] ญาณนฺ มโนโมเนยฺยนฺ, จิตฺตปริญฺญา มโนโมเนยฺยนฺ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค มโนโมเนยฺยนฺ, จิตฺเต ฉนฺทราคสฺส ปหานนฺ มโนโมเนยฺยนฺ, จิตฺตสงฺขารนิโรโธ สญฺญาเวทยิตนิโรธนฺ มโนโมเนยฺยนฺ, อิทนฺ มโนโมเนยฺยนฺ.

กายมุนิ วาจามุนิ
มโนมุนิมนาสวนฺ
มุนิ โมเนยฺยสมฺปนฺนนฺ
อาหุ สพฺพปฺปหายินนฺ

กายมุนิ วาจามุนิ
มโนมุนิมนาสวนฺ
มุนิ โมเนยฺยสมฺปนฺนนฺ
อาหุ นินฺหาตปาปกนฺ.

อิเมหิ ตีหิ โมเนยฺเยหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตา จ มุนโย[4] อาคารมุนโย อนาคารมุนโย เสขมุนโย อเสขมุนโย ปจฺเจกมุนโย มุนิมุนโยติ. กตเม อาคารมุนโย? เย เต อาคาริกา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อาคารมุนโย. กตเม อนาคารมุนโย? เย เต ปพฺพชิตา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อนาคารมุนโย. สตฺต เสขา เสขมุนโย. อรหนฺโต อเสขมุนโย. ปจฺเจกพุทฺธา ปจฺเจกมุนโย. มุนิมุนโย วุจฺจนฺติ ตถาคตา อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา.

---

๑ ก. กายารมฺมณนฺ ๒ ก. วาจารมฺมณนฺ ๓ ก. จิตฺตารมฺมณนฺ ๔ ฉ. ม. มุนิโน

น โมเนน มุนิ โหติ มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต.
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนี เตน โส มุนิ
โย มุนาติ อุโภ โลเก มุนิ เตน ปวุจฺจติ.

อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ
อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก
เทวมนุสฺเสหิ ปูชิโต โย
สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ.

เลปาติ: เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ... อยํ ตณฺหาเลโป ... อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ปริคฺคเหสุ น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต, วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรตีติ ปริคฺคเหสุ มุนิ โนปลิตฺโต.

อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโตติ สลฺลนฺติ: สตฺต สลฺลานิ: ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ ทิฏฺฐิสลฺลํ โสกสลฺลํ กถังกาสลฺลํ[1], ยสฺเสตานิ สลฺลานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อพฺพูฬฺหสลฺโล อพฺพูหิตสลฺโล[2] อุทฺธตสลฺโล สมุทฺธตสลฺโล อุปฺปาฏิตสลฺโล สมุปฺปาฏิตสลฺโล จตฺตสลฺโล วนฺตสลฺโล มุตฺตสลฺโล ปหีนสลฺโล ปฏินิสฺสฏฺฐสลฺโล นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ อพฺพูฬฺหสลฺโล. จรนฺติ: จรนฺโต วิหรนฺโต อิริยนฺโต วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโต. อปฺปมตฺโตติ: สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตฉนฺโท อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ "กถาหํ อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยं, ปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺยนฺ"ติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. กถาหํ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ

---

๑ สี. ทุจฺจริตสลฺลํ ๒ ฉ. ม. อพฺพหิตสลฺโล

ปริปูเรยฺยุ, ปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺยนฺติ ... กุสเลสุ ธมฺเมสุ. กถาหํ อปริปูรํ วา ปญฺญากฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยุ, วิมุตฺติกฺขนฺธํ. วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยุ. ปริปูรํ วา วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. "กถาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยุ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยุ, อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยุ. อสจฺฉิกตํ วา นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺ"ติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต.

นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจาติ: อิมํ โลกํ นาสีสติ สกตฺตภาวํ, ปรโลกํ นาสีสติ ปรตฺตภาวํ. อิมํ โลกํ นาสีสติ สกรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ, ปรโลกํ นาสีสติ ปรรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ. อิมํ โลกํ นาสีสติ ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ, ปรโลกํ นาสีสติ ฉ พาหิรานิ อายตนานิ. อิมํ โลกํ นาสีสติ มนุสฺสโลกํ, ปรโลกํ นาสีสติ เทวโลกํ, อิมํ โลกํ นาสีสติ กามธาตุํ, ปรโลกํ นาสีสติ รูปธาตุํ อรูปธาตุํ, อิมํ โลกํ นาสีสติ กามธาตุํ รูปธาตุํ, ปรโลกํ นาสีสติ อรูปธาตุํ. ปุน คตึ วา อุปปตฺตึ วา ปฏิสนฺธึ วา ภวํ วา สंสารํ วา วฏฺฏํ วา นาสีสติ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ น ปีเหติ นาภิชปฺปตีติ นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจาติ. เตนาห ภควา:—

สญฺญํ ปริญฺญา วิคเรยฺย โอฆํ
ปริคฺคเหสุ มุนิ โนปลิตฺโต
อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต
นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจาติ.

คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส ทุติโย.

สุตฺตนฺต ๒๑/๗

๓. ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส

อถ ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ :—

[๑๕] วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปี เอเก
อญฺเญปี[๑] เว สจฺจมนา วทนฺติ
วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปติ
ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจิ.

วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปี เอเกติ: เต ติตฺถิยา ทุฏฺฐมนา ปทุฏฺฐมนา วิรุทฺธมนา ปฏิวิรุทฺธมนา อาหตมนา ปจฺจาหตมนา อาฆาฏิตมนา ปจฺจาฆาฏิตมนา วทนฺติ อุปวทนฺติ ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ อภูเตนาติ วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปี เอเก.

อญฺเญปี เว สจฺจมนา วทนฺตีติ: เย เตสํ ติตฺถิยานํ สทฺทหนฺตา โอกปฺเปนฺตา อธิมุจฺจนฺตา สจฺจมนา สจฺจสญฺญิโน ภูตมนา ภูตสญฺญิโน ตถมนา ตถสญฺญิโน ยาถาวมนา ยาถาวสญฺญิโน, อวิปรีตมนา อวิปรีตสญฺญิโน วทนฺติ อุปวทนฺติ ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ อภูเตนาติ อญฺเญปี เว สจฺจมนา วทนฺติ.

วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปตีติ: โส วาโท ชาโต โหติ สญฺชาโต นิพฺพตฺโต อภินิพฺพตฺโต ปาตุภูโต ปรโต โฆโส อกฺโกโส อุปวาโท ภควโต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อภูเตนาติ วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปตีติ มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโต ... สงฺคชาตมติจฺจ โส มุนีติ.[๒] โย วาทํ อุเปติ, โส ทฺวีหิ การเณหิ วาทํ อุเปติ: การโก การกตาย วาทํ อุเปติ, อถ วา วุจฺจมาโน อุปวทิยมาโน กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ โย วาทํ อุเปติ, โส อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทํ อุเปติ. มุนิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทํ น อุเปติ: อการโก มุนิ อการกตาย วาทํ น อุเปติ, อถ วา วุจฺจมาโน อุปวทิยมาโน น

---

๑ ฉ.ม. อโถปี, สี. อญฺเญปี เต ๒ ฉ.ม. มุนิ

กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐียติ,[1] น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ มุนิ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทํ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ น อภินิวิสฺสตีติ วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปติ.

ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจีติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตันิทานา มุนิโน อาหตจิตฺตตา ขีลชาตตาปี นตฺถิ. ปญฺจปี เจโตขีลา นตฺถิ, ตโยปี ขีลา นตฺถิ, ราคขีโล โทสขีโล โมหขีโล นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจีติ. เตนาห ภควา:—

วทนฺติ เว ทุฏฺฐสมนาปี เอเก
อญฺเญปี เว สจฺจมนา วทนฺติ
วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปติ
ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจีติ.

[๑๖] สกญฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย
ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ
สยं สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน
ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย.

สกญฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺยาติ: เย[2] เต ติตฺถิยา "สุนฺทรึ ปริพฺพาชิกํ หนฺตฺวา สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ อวณฺณํ ปกาสยิตฺวา เอวํ เอตํ ตาภํ ยสํ สกฺการสมฺมานนฺ[3]ติ ปจฺจาหริสฺสามา"ติ. เต เอวํทิฏฺฐิกา เอวංขนฺติกา เอวංรุจิกา เอวංลทฺธิกา เอวංอชฺฌาสยา เอวංอธิปฺปายา. เต นาสกฺขิสุ สกํ ทิฏฺฐึ สกं ขนฺตึ สกं รุจึ สกं ลทฺธึ สกं อชฺฌาสยं สกं อธิปฺปายं อติกฺกมิตุं, อถ โข เสฺวว อยโส เต ปจฺจาคโตติ. เอวมฺปี สกญฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย. อถ วา "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจं โมฆมญฺญนฺ"ติ โย โส เอวංวาโท, โส สกं ทิฏฺฐึ สกं ขนฺตึ สกं รุจึ สกं ลทฺธึ สกं อชฺฌาสยं สกं อธิปฺปายं

---

๑ ม. ปติตฺถียติ ๒ ฉ.ม. ยं ๓ ฉ.ม. ยสสกฺการสมฺมานนฺ

กถํ อจฺจเยยฺย อติกฺกเมยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ? ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ. เอวมฺปี สกฺขิ ทิฏฺฐิ กถมจฺจเยยฺย. อสฺสโต โลโก ... อนนฺตวา โลโก ... อนนฺตวา โลโก ... ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ... อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา. "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ โย โส เอวมาโห, โส สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ขนฺตึ สกํ รุจึ สกํ ลทฺธึ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ กถํ อจฺจเยยฺย อติกฺกเมยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ? ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ เอวมฺปี สกฺขิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย.

ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐติ ฉนฺทานุนีโตติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหริยติ, ยถา หตฺถิยาเนน วา รถยาเนน วา อสฺสยาเนน วา โคยาเนน วา อชยาเนน วา เมณฺฑยาเนน วา โอฏฺฐยาเนน วา ขรยาเนน วา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหริยติ. เอวเมว สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สංหริยตีติ ฉนฺทานุนีโต. **รุจิยา นิวิฏฺโฐติ:** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา นิวิฏฺโฐ ปติฏฺฐีโต อตฺถโต อุปคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ.

สยं สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโนติ: สยं สมตฺตं กโรติ, ปริปุณฺณํ กโรติ, อโนมं กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐं วิเสฏฺฐं ปาโมกฺขํ อุตฺตมं ปวรं กโรติ, "อยं สตฺถา สพฺพญฺญู"ติ สยं สมตฺตं กโรติ, ปริปุณฺณํ กโรติ, อโนมं กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐं วิเสฏฺฐं ปาโมกฺขํ อุตฺตมं ปวรं กโรติ, "อยं ธมฺโม สฺวากฺขาโต, อยं คโณ สุปฏิปนฺโน, อยं ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา, อยं ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา, อยं มคฺโค นิยฺยานิโก"ติ สยं สมตฺตं กโรติ, ปริปุณฺณํ กโรติ, อโนมं กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐं วิเสฏฺฐं ปาโมกฺขํ อุตฺตมं ปวรं กโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตีติ สยं สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน.

ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ: ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย[1] โวหเรยฺย "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺย "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺยาติ ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย. เตนาห ภควา:—

สกญฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย
ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ
สยํ สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน
ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ.

[๑๗] โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ
อนานุปุฏฺโฐ จ[2] ปเรส ปาวา[3]
อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ
โย อาตุมานํ สยเมว ปาว.[3]

โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตูติ โยติ: โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยญฺจานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. สีลวตานีติ: อตฺถิ สีลญฺเจว วตญฺจ, อตฺถิ วตํ น สีลํ.

กตมํ สีลญฺเจว วตญฺจ? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. โย ตตฺถ สญฺโม สංวโร อวีติกฺกโม, อิทํ สีลํ. ยํ สมาทานํ ตํ วตํ, สංวรฏฺเฐน สีลํ, สมาทานฏฺเฐน วตํ, อิทํ วุจฺจติ สีลญฺเจว วตญฺจ.

กตมํ วตํ น สีลํ? อฏฺฐ ธุตงฺคานิ: อารญฺญิกงฺคํ ปิณฺฑปาติกงฺคํ ปํสุกูลิกงฺคํ เตจีวริกงฺคํ สปทานจาริกงฺคํ ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคํ เนสชฺชิกงฺคํ ยถาสนฺถติกงฺคํ,

---

๑ ก. ทีเปยฺย. เอวมุปริปิ ๒ ฉ.ม. ว ๓ ก., สี. ปาวา. เอวมุปริปิ

อิทํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. วิริยสมาทานมฺปิ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. "กามํ ตโจ จ นหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิตํ. ยนฺตํ ปุริสถาเมน ปุริสพเลน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ, น ตํ อปาปุณิตฺวา วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตี"ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ, อิทํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ.

นาสิสฺสํ น ปีวิสฺสามิ วิหารโต น นิกฺขมิ
นปิ ปสฺสํ นิปาเตสฺสํ ตณฺหาสลฺเล อนูหเตติ.

จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. "น ตาวาหํ อิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสวเหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี"ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. "น ตาวาหํ อิมมฺหา อาสนา วุฏฺฐหิสฺสามิ. จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ. วิหารา นิกฺขมิสฺสามิ. อฑฺฒโยคา นิกฺขมิสฺสามิ. ปาสาทา นิกฺขมิสฺสามิ. หมฺมิยา นิกฺขมิสฺสามิ. คุหาย นิกฺขมิสฺสามิ. เวณิ นิกฺขมิสฺสามิ. กุฏิยา นิกฺขมิสฺสามิ. กูฏาคารา นิกฺขมิสฺสามิ. อฏฺฏา นิกฺขมิสฺสามิ. มาฬา นิกฺขมิสฺสามิ. อุทฺทณฺฑา นิกฺขมิสฺสามิ. อุปฏฺฐานสาลาย นิกฺขมิสฺสามิ. มณฺฑปา นิกฺขมิสฺสามิ. รุกฺขมูลา นิกฺขมิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสวเหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี"ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. "อิมสฺมิญฺเยว ปุพฺพณฺหสมยํ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามี"ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. "อิมสฺมิญฺเยว มชฺฌณฺหิกสมยํ[๑] ... สายณฺหสมยํ ... ปุเรภตฺตํ... ปจฺฉาภตฺตํ ... ปุริมยามํ ... มชฺฌิมยามํ ... ปจฺฉิมยามํ ... กาเฬ ... ชุณฺเห ... วสฺเส ... เหมนฺเต ... คิมฺเห... ปุริเม วโยขนฺเธ...มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ... ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามี"ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺถุ, น ลิงฺคํ. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโชติ โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ.

---

๑ ฉ. ม. มชฺฌนฺหิกสมยํ

อนานุปฺปฺโย จ ปเรส ปาวาติ ปเรสนฺติ: ปเรสํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํ. อนานุปฺปฺโยติ: อปฺปฺโย อปุจฺฉิโต อยาจิโต อนชฺเฌสิโต อปฺปสาทิโต. ปาวาติ: อตฺตโน สีลํ วา วตฺตํ วา สีลพฺพตํ วา ปาวทติ. "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน"ติ วา "วตสมฺปนฺโน"ติ วา "สีลพฺพตสมฺปนฺโน"ติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน[1] วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา, "อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "ญาโต ยสสฺสี [2]คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานนฺ"ติ[2] วา "ลาภิมฺหิ จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ วา "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา "อารญฺญิโก"ติ วา "ปิณฺฑปาติโก"ติ วา "ปํสุกูลิโก"ติ วา "เตจีวริโก"ติ วา "สปทานจาริโก"ติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโก"ติ วา "เนสชฺชิโก"ติ วา "ยถาสนฺถติโก"ติ วา "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ทีปยติ โวหรตีติ อนานุปฺปฺโย จ ปเรสํ ปาว.

อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหูติ กุสลาติ: เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวมาหํสุ "อนริยานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อริยานํ. พาลานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม ปณฺฑิตานํ. อสปฺปุริสานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม สปฺปุริสานนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ.

---

๑ ก. วิชฺชฏฺฐาเนน. เอวมุปริปิ ๒—๒ ฉ. สคหฏฺฐปพฺพชิตานนฺติ. เอวมุปริปิ

โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ: อาตุมา วุจฺจติ อตฺตา. สยเมว ปาวาติ: สยเมว อตฺตานํ ปาวทติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน"ติ วา "วตสมฺปนฺโน"ติ วา "สีลพฺพตสมฺปนฺโน"ติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ฉเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา, "อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "ฌาโต ยสสฺสี คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานนฺ"ติ วา, "ลาภิมฺหิ จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ วา "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา "อารญฺญิโก"ติ วา "ปิณฺฑปาติโก"ติ วา "ปสุกูลิโก"ติ วา "เตจีวริโก"ติ วา "สปทานจาริโก"ติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโก"ติ วา "เนสชฺชิโก"ติ วา "ยถาสนฺถติโก"ติ วา "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ทีปยติ โวหรตีติ โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ เตนาห ภควา:—

โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ
อนานุปุฏฺโฐ จ ปเรส ปาว
อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ
โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ.

[๑๘] สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโต
อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโน
ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ
ยสฺสสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก.

สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโตติ สนฺโตติ: ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โกธสฺส ... อุปนาหสฺส ... มกฺขสฺส ... ปฬาสสฺส ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยสฺส ... มายาย ... สาเฐยฺยสฺส ... ถมฺภสฺส ... สารมฺภสฺส ... มานสฺส ... อติมานสฺส ... มทสฺส ... ปมาทสฺส ... สพฺพกิเลสานํ ... สพฺพทุจฺจริตานํ ... สพฺพทรถานํ ... สพฺพปริฬาหานํ ... สพฺพสนฺตาปานํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา[1] วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. ภิกฺขูติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกฺขุ: สกฺกายทิฏฺฐิ ภินฺนา โหติ, วิจิกิจฺฉา ภินฺนา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส ภินฺโน โหติ, ราโค ภินฺโน โหติ, โทโส ภินฺโน โหติ, โมโห ภินฺโน โหติ, มาโน ภินฺโน โหติ; ภินฺนสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

ปชเชน กเตน อตฺตนา (สภิยาติ ภควา)
ปรินิพฺพานคโต วิติณฺณกงฺโข
วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย
วุสิตวา ขีณปุนพฺภโว ส ภิกฺขูติ.

สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโตติ: ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโต, โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโต, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโต, โกธสฺส ... อุปนาหสฺส ... มกฺขสฺส ... ปฬาสสฺส ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยสฺส ... มายาย ... สาเฐยฺยสฺส ... ถมฺภสฺส ... สารมฺภสฺส ... มานสฺส ... อติมานสฺส ... มทสฺส ... ปมาทสฺส ... สพฺพกิเลสานํ ... สพฺพทุจฺจริตานํ ... สพฺพทรถานํ ... สพฺพปริฬาหานํ ... สพฺพสนฺตาปานํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโตติ สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโต

สุตฺตนิ. ๒๑/๘ ๑ ฉ. สมิตตฺตา

อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโนติ อิติหนฺติ: ปทสนฺธิ ปทสโมธานํ ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ อิติหนฺติ. สีเลสุ อกตฺถมาโนติ: อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี, โส กตฺถติ วิกตฺถติ. "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน"ติ วา "วตสมฺปนฺโน"ติ วา "สีลพฺพตสมฺปนฺโน"ติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ... "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺถติ น วิกตฺถติ, กตฺถนา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรตีติ อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโน.

ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ: เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวํ วทนฺติ "อริยานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อนริยานํ." "ปณฺฑิตานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม พาลานํ." "สปฺปุริสานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อสปฺปุริสานนฺ"ติ เอวํ วทนฺติ อริยานํ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ.

ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกติ ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. อุสฺสทาติ: สตฺตุสฺสทา: ราคุสฺสโท โทสุสฺสโท โมหุสฺสโท มานุสฺสโท ทิฏฺฐุสฺสโท กิเลสุสฺสโท กมฺมุสฺสโท, ตสฺสิเม[1] อุสฺสทา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ, ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก. เตนาห ภควา:—

---

๑ ฉ. ม. ยสฺสิเม

สนฺโต จ ภิกฺขู อภินิพฺพุตตฺโต
อิติหนฺติ สีเตสุ อกตฺถมาโน
ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ
ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกติ.

[๑๙] ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา
ปุรกฺขตา[1] สนฺติ อวีวทาตา
ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสํสํ
ตนนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตี.

ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมาติ ปกปฺปนาติ: เทฺว ปกปฺปนา: ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ... อยํ ตณฺหาปกปฺปนา ... อยํ ทิฏฺฐิปกปฺปนา. สงฺขตาติ: สงฺขตา วิสงฺขตา อภิสงฺขตา สณฺฐปิตาติปิ สงฺขตา. อถวา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติปิ สงฺขตา. ยสฺสาติ: ทิฏฺฐิคติกสฺส. ธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานีติ, ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา.

ปุรกฺขตา สนฺติ อวีวทาตาติ ปุรกฺขตาติ: เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ... อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ... อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร อปฺปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร อปฺปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส อปฺปหีนตฺตา, ตสฺส ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ตณฺหํ วา ทิฏฺฐิ วา ปุรโต กตฺวา จรติ ตณฺหาธโช ตณฺหาเกตุ ตณฺหาธิปเตยฺโย, ทิฏฺฐิทฺธโช ทิฏฺฐิเกตุ ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย, ตณฺหาย วา ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ ปุรกฺขตา. สนฺตีติ: สนฺติ สංวิชฺชนฺติ อุปลพฺภนฺติ. อวีวทาตาติ: อวีวทาตา อโวทาตา อปริสุทฺธา สงฺกิลิฏฺฐา สงฺกิเลสิกาติ ปุรกฺขตา สนฺติ อวีวทาตา.

ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสංสนฺติ ยทตฺตนีติ: ยं อตฺตนิ. อตฺตา วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตं. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา เทฺว อานิสංเส ปสฺสติ: ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ อานิสංสं สมฺปรายิกญฺจ อานิสංสं.

---

๑ สี., ม. ปุเรกฺขตา. เอวมุปริปิ

กตโม ทิฏฺฐยา ทิฏฺฐชมฺมิโก อานิสโส? ยทิฏฺฐิโก สตฺถา โหติ, ตทิฏฺฐิกา สาวกา โหนฺติ. ตทิฏฺฐิกํ สตฺถารํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ อปจิตึ กโรนฺติ, ลภนฺติ จ ตโตนิทานํ จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารํ. อยํ ทิฏฺฐยา ทิฏฺฐชมฺมิโก อานิสโส.

กตโม ทิฏฺฐยา สมฺปรายิโก อานิสโส? อยํ ทิฏฺฐิ อตฺถิ นาคตฺตาย วา สุปณฺณตฺตาย วา ยกฺขตฺตาย วา อสุรตฺตาย วา คนฺธพฺพตฺตาย วา มหาราชตฺตาย วา อินฺทตฺตาย วา พฺรหฺมตฺตาย วา เทวตฺตาย วา, อยํ ทิฏฺฐิ อตฺถิ สุทฺธิยา วิสุทฺธิยา, ปริสุทฺธิยา มุตฺติยา วิมุตฺติยา ปริมุตฺติยา, อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌนฺติ วิสุชฺฌนฺติ ปริสุชฺฌนฺติ, มุจฺจนฺติ วิมุจฺจนฺติ ปริมุจฺจนฺติ, อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌิสฺสามิ วิสุชฺฌิสฺสามิ ปริสุชฺฌิสฺสามิ, มุจฺจิสฺสามิ วิมุจฺจิสฺสามิ ปริมุจฺจิสฺสามีติ อายติ ผลปาฏิกงฺขี โหติ. อยํ ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสโส. อตฺถโน ทิฏฺฐิยา อิเม เทฺว อานิสเส ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ ยทตฺถนฺ ปสฺสติ อานิสโส.

ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตินฺติ: ติสฺโส สนฺติโย: อจฺจนฺตสนฺติ ตทงฺคสนฺติ สมฺมติสนฺติ.

กตมา อจฺจนฺตสนฺติ? อจฺจนฺตสนฺติ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อยํ อจฺจนฺตสนฺติ.

กตมา ตทงฺคสนฺติ? ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรณา สนฺตา โหนฺติ, ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา สนฺตา โหนฺติ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติ สนฺตา โหติ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺขา สนฺตา โหนฺติ, อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา ปฏิฆสญฺญา นานตฺตสญฺญา สนฺตา โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา สนฺตา โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา สนฺตา โหติ. เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา สนฺตา โหติ. อยํ ตทงฺคสนฺติ.

กตมา สมฺมติสนฺติ[1]? สมฺมติสนฺติ วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ทิฏฺฐิสนฺติโย. อปิจ สมฺมติสนฺติ อิมสฺมิ อตฺเถ อธิปฺเปตา สนฺตีติ.

ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตีนฺติ: กุปฺปสนฺติ ปกุปฺปสนฺติ เอริตสนฺติ สเมริตสนฺติ จลิตสนฺติ ฆฏฺฏิตสนฺติ กปฺปีตสนฺติ ปกปฺปีตสนฺติ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ, สนฺติ นิสฺสิโต อสิโต อลฺลีโน อุปาคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺติ. เตนาห ภควา:—

ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา
ปุรกฺขตา สนฺติ อถ็วทาตา
ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสสํ
ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตีนฺติ.

[๒๐] ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ
นิรสฺสตี[2] อาทิยตี จ ธมฺมํ.

ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตาติ ทิฏฺฐินิเวสาติ: "สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ อภินิเวสปฺปรามาโส ทิฏฺฐินิเวสนํ. "อสสฺสโต โลโก ... อนฺตวา โลโก ... อนนฺตวา โลโก ... ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ... อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... เนว โหติ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐินิเวสนนฺติ. ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตาติ: ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สุวาติวตฺตา ทุรติวตฺตา ทุคฺครา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพีติวตฺตาติ[3] ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ: ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคเตสุ. นิจฺเฉยฺยาติ: นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. สมุคฺคหีตนฺติ: นิเวสเนสุ โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห

---

๑ ฉ. ม. สมฺมุติสนฺติ ๒ ก. นิทสฺสตี ๓ ฉ. ทุพฺพินิวตฺตา

อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห, อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสูติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา.[1] นโรติ: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโช. เตสุ นิเวสเนสูติ: เตสุ ทิฏฺฐินิเวสเนสูติ ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ.

นิรสฺสติ อาทิยติ จ ธมฺมนฺติ นิรสฺสตีติ: ทฺวีหิ การเณหิ นิรสฺสติ: ปรวิจฺฉินฺทนาย วา นิรสฺสติ, อนภิสมฺภุณนฺโต วา นิรสฺสติ.

กถํ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิรสฺสติ? ปโร วิจฺฉินฺทติ,[2] โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, นตฺเถตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา, มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ตามกา ฉตุกฺกา ปริตฺตาติ. เอวํ ปโร วิจฺฉินฺทติ. เอวํ วิจฺฉินฺทิยมาโน สตฺถารํ นิรสฺสติ, ธมฺมกฺขานํ นิรสฺสติ, คณํ นิรสฺสติ, ทิฏฺฐึ นิรสฺสติ, ปฏิปทํ นิรสฺสติ, มคฺคํ นิรสฺสติ. เอวํ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิรสฺสติ.

กถํ อนภิสมฺภุณนฺโต นิรสฺสติ? ยึ อนภิสมฺภุณนฺโต ยึ นิรสฺสติ, ยทิ อนภิสมฺภุณนฺโต ยทิ นิรสฺสติ, ยถาพฺพตํ อนภิสมฺภุณนฺโต ยถาพฺพตํ นิรสฺสติ. เอวํ อนภิสมฺภุณนฺโต นิรสฺสติ.

อาทิยติ จ ธมฺมนฺติ: สตฺถารํ คณฺหาติ, ธมฺมกฺขานํ คณฺหาติ, คณํ คณฺหาติ, ทิฏฺฐึ คณฺหาติ, ปฏิปทํ คณฺหาติ, มคฺคํ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ นิรสฺสติ อาทิยติ จ ธมฺมนฺติ. เตนาห ภควา:-

ทิฏฺฐินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ

---

๑ ฉ. ตนิทานนฺ ๒ ฉ.ม. วิจฺฉินฺเทติ

ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ
นิรตฺตึ อาทิยตี จ ชมฺมนฺติ.

[๒๑] โยนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก
ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ
มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โยโน
ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โส.

โยนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก, ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสูติ โยโนติ: โยนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ชมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ชมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. กิการณา โยนา วุจฺจติ ปญฺญา? ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตํ ชุตญฺจ โยตญฺจ สนฺโยตญฺจ นิทฺโยตญฺจ, วจีทุจฺจริตํ ชุตญฺจ โยตญฺจ สนฺโยตญฺจ นิทฺโยตญฺจ, มโนทุจฺจริตํ ชุตญฺจ โยตญฺจ สนฺโยตญฺจ นิทฺโยตญฺจ. ราโค ชุโต จ โยโต จ สนฺโยโต จ นิทฺโยโต จ, โทโส ... โมโห ... โกโธ ... อุปนาโห ... มกฺโข ... ปฬาโส ... อิสฺสา ... มจฺฉริยํ ... มายา ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺโภ ... สารมฺโภ ... มาโน ... อติมาโน ... มโท ... ปมาโท ... สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ชุตา จ โยตา จ สนฺโยตา จ นิทฺโยตา จ, ตกิการณา โยนา วุจฺจติ ปญฺญา.

อถ วา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ชุตา จ โยตา จ สนฺโยตา จ นิทฺโยตา จ, สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ชุโต จ โยโต จ สนฺโยโต จ นิทฺโยโต จ, สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจา ชุตา จ ... สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺโต ชุโต จ ... สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีโว ชุโต จ ... สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายาโม ชุโต จ ... สมฺมาสติยา มิจฺฉาสติ ชุตา จ ... สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธิ

ขุโต จ ... สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณํ ขุตญฺจ ... สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ ขุตา จ โฆตา จ สนฺโฆตา จ นิทฺโฆตา จ.

อถ วา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ขุตา จ โฆตา จ สนฺโฆตา จ นิทฺโฆตา จ. อรหา อิเมหิ โฆเนยฺเยหิ ขมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, ตสฺมา อรหา โฆโน. โส ขุตราโค ขุตปาโป ขุตกิเลโส ขุตปริฬาโหติ โฆโน. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเก.

ปกปฺปีตาติ: เกฺว ปกปฺปนา: ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ... อยํ ตณฺหาปกปฺปนา ... อยํ ทิฏฺฐิปกปฺปนา.

ภวาภเวสูติ: ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนภเว, ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. โฆนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก, ปกปฺปีตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสูติ: โฆนสฺส กุหิญฺจิ โลเก ภวาภเวสุ จ กปฺปีตา ปกปฺปีตา อภิสงฺขตา สณฺฐปีตา ทิฏฺฐิ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ โฆนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก, ปกปฺปีตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ.

มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โฆโนติ: มายา วุจฺจติ วญฺจนีกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปีกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ อิจฺฉติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ สงฺกปฺเปติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ วาจํ ภาสติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ กาเยน ปรกฺกมติ, ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปริจฺฉาทนา อนุตฺตานิกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา, อยํ วุจฺจติ มายา.

มาโนติ: เอกวิเธน มาโน: ยา จิตฺตสฺส อุนฺนติ. ทุวิเธน มาโน: อตฺตุกฺกํสนมาโน ปรวมฺภนมาโน. ติวิเธน มาโน: "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน. จตุพฺพิเธน มาโน, ลาเภน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ. ปญฺจวิเธน มาโน: "ลาภิมฺหิ มนาปีกานํ รูปานนฺ"ติ มานํ ชเนติ, "ลาภิมฺหิ มนาปีกานํ สทฺทานํ ... คนฺธานํ ... รสานํ ... โผฏฺฐพฺพานนฺ"ติ มานํ ชเนติ. ฉพฺพิเธน มาโน: จกฺขุสมฺปทาย มานํ ชเนติ, โสตสมฺปทาย ... ฆานสมฺปทาย ... ชิวฺหาสมฺปทาย ... กายสมฺปทาย ... มโนสมฺปทาย มานํ ชเนติ. สตฺตวิเธน มาโน: มาโน อติมาโน มานาติมาโน โอมาโน อธิมาโน อสฺมิมาโน มิจฺฉามาโน. อฏฺฐวิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, อลาเภน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, นินฺทาย โอมานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ, ทุกฺเขน โอมานํ ชเนติ. นววิเธน มาโน: เสยฺยสฺส "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, เสยฺยสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, เสยฺยสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน. ทสวิเธน มาโน: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส. อยํ วุจฺจติ มาโน.

มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโนติ: โธโน มายญฺจ มานญฺจ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโน.

ส เกน คจฺเฉยฺย **อนูปโย** โสติ อุปโยติ: เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ... อยํ ตณฺหูปโย ... อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนูปโย ปุคฺคโล โส[1] เกน ราเคน คจฺเฉยฺย, เกน โทเสน คจฺเฉยฺย, เกน โมเหน

สุตฺตนิ. ๒๑/๙ ๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

คจฺเฉยฺย, เกน มาเนน คจฺเฉยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา คจฺเฉยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน คจฺเฉยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย คจฺเฉยฺย, เกหิ อนุสเยหิ คจฺเฉยฺย "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน คจฺเฉยฺย "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "ปิตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน คจฺเฉยฺยาติ ส เกน คจฺเฉยฺย, อนูปโย โส. เตนาห ภควา:—

โยนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก
ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ
มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โยโน
ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โสติ.

[๒๒] อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ
อนูปยํ เกน กถํ วเทยฺย
อตฺตา นิรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิ
อโยสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพํ.

อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทนฺติ อุปโยติ: เทฺว อุปายา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ... อยํ ตณฺหูปโย ... อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย อปฺปหีโน, ทิฏฺฐูปโย อปฺปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหูปยสฺส อปฺปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ธมฺเมสุ วาทํ อุเปติ "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา อปฺปหีนา, อภิสงฺขารานํ อปฺปหีนตฺตา คติยา วาทํ อุเปติ "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "ปิตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา วาทํ อุเปติ อุปคจฺฉติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ.

อนุปยํ เกน กถํ วเหยฺยาติ **อุปโยคิ**: เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ... อยํ ตณฺหูปโย ... อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนุปยํ ปุคฺคลํ เกน ราเคน วเทยฺย, เกน โทเสน วเทยฺย, เกน โมเหน วเทยฺย, เกน มาเนน วเทยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา วเทยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน วเทยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย วเทยฺย, เกหิ อนุสเยหิ วเทยฺย, "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน วเทยฺย "เนรยิโก"ติ วา ... "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย โวหเรยฺยาติ อนุปยํ เกน กถํ วเทยฺย.

อตฺตา นิรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถีติ อตฺตาติ: อตฺตานุทิฏฺฐิ[1] นตฺถิ. นิรตฺตาติ อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ. อตฺตาติ: คหิตํ นตฺถิ. นิรตฺตาติ: มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺสตฺถิ คหิตํ, ตสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ยสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺสตฺถิ คหิตํ, คหณมุญฺจนํ[2] สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานิวีติวตฺโต[3]. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ คตทฺโธ คตทีโส ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ อตฺตา นิรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิ.

อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพนฺติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส สพฺพํ ทิฏฺฐิคตํ อิเธว อโธสิ ธุนิ สนฺธุนิ นิทฺธุนิ ปธเห วิโนเทสิ พฺยนฺตีกาสิ อนภาวํ คเมสีติ อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพํ. เตนาห ภควา:—

---

๑ ก. สสฺสตทิฏฺฐิ ๒ ฉ. ม. คหณํ มุญฺจนา ๓ ฉ. ม. พุทฺธิปริหานิวีติวตฺโต

อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ
อนุปยํ เกน กถํ วเทยฺย
อตฺตา นิรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิ
อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพนฺติ.

ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส ตติโย.

---

๔. สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทส

อถ สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๒๓] ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคํ
ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหติ
เอวาภิชานํ ปรมนฺติ ญตฺวา
สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ญาณํ.

ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคนฺติ ปสฺสามิ สุทฺธนฺติ: ปสฺสามิ สุทฺธํ ทกฺขามิ สุทฺธํ โอโลเกมิ สุทฺธํ นิชฺฌายามิ สุทฺธํ อุปปริกฺขามิ สุทฺธํ. ปรมํ อโรคนฺติ: ปรมํ อาโรคฺยปฺปตฺตํ เขมปฺปตฺตํ[๑] ตาณปฺปตฺตํ เลณปฺปตฺตํ สรณปฺปตฺตํ ปรายนปฺปตฺตํ[๒] อภยปฺปตฺตํ อจฺจุตปฺปตฺตํ อมตปฺปตฺตํ นิพฺพานปฺปตฺตนฺติ ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคํ.

ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหตีติ: จกฺขุวิญฺญาเณน[๓] รูปทสฺสเนน นรสฺส สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ โหติ, นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจตีติ ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหติ.

เอวาภิชานํ ปรมนฺติ ญตฺวาติ: เอวํ อภิชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฌนฺโต "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ

---

๑ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๒ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๓ ฉ. จกฺขุวิญฺญาณํ

ปวรนฺ"ติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอวาภิชานนฺ ปรมนฺติ ฌตฺวา.

สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ญาณนฺติ: โย สุทฺธนฺ ปสฺสติ, โส สุทฺธานุปสฺสี, ปจฺเจติ ญาณนฺติ: จกฺขุวิญฺญาเณน รูปทสฺสนนฺ[1] ญาณนฺติ ปจฺเจติ มคฺโคติ ปจฺเจติ ปโถติ ปจฺเจติ นิยฺยานนฺติ ปจฺเจติ๊ติ สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ญาณนฺ. เตนาห ภควา:—

ปสฺสามิ สุทฺธนฺ ปรมนฺ อโรคนฺ
ทิฏฺเฐน สนฺสุทฺธิ นรสฺส โหติ
เอวาภิชานนฺ ปรมนฺติ ฌตฺวา
สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ญาณนฺติ.

[๒๔] ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ
ญาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขนฺ
อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก
ทิฏฺฐี หิ นนฺ ปาว ตถา วทานนฺ.

ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหตีติ: จกฺขุวิญฺญาเณน รูปทสฺสเนน เจ นรสฺส สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ โหติ, นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจตีติ ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ.

ญาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขนฺติ: จกฺขุวิญฺญาเณน รูปทสฺสเนน เจ นโร ชาติทุกฺขนฺ ปชหติ, ชราทุกฺขนฺ ปชหติ, พฺยาธิทุกฺขนฺ ปชหติ มรณทุกฺขนฺ ปชหติ, โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสทุกฺขนฺ ปชหตีติ ญาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขนฺ.

อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโกติ: อญฺเญน อสุทฺธิภาคิเยน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานิกปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริเยหิ อฏฺฐงฺคิเกหิ มคฺเคหิ นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจติ. โสปธีโกติ สราโค สโทโส สโมโห สมาโน สทโฬฺห สทิฏฺฐี สกิเลโส สอุปาทาโนติ อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก.

---

๑ ฉ. ม. จกฺขุวิญฺญาณนฺ รูปทสฺสเนน เอวมุปริปิ

ทิฏฺฐึ หิ นํ ปาว ตถา วทานฺติ: สาว ทิฏฺฐึ ตํ ปุคฺคลํ ปาวทติ, อิติ วายํ ปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโนติ. ตถา วทานฺติ: ตถา วทนฺตํ กเถนฺตํ ภณนฺตํ ทีปยนฺตํ โวหรนฺตํ, "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ตถา วทนฺตํ กเถนฺตํ ภณนฺตํ ทีปยนฺตํ โวหรนฺตํ, "อสสฺสโต โลโก ... อนฺตวา โลโก ... อนนฺตวา โลโก ... ตं ชีวํ ตं สรีรํ ... อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ตถา วทนฺตํ กเถนฺตํ ภณนฺตํ ทีปยนฺตํ โวหรนฺตนฺติ ทิฏฺฐึ หิ นํ ปาว ตถา วทานฺ. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ
ญาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขํ
อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก
ทิฏฺฐึ หิ นํ ปาว ตถา วทานฺติ.

[๒๕] น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต
อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโน.

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ: สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา พาหิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส พาหิโต โหติ, ราโค พาหิโต โหติ, โทโส พาหิโต โหติ, โมโห พาหิโต โหติ, มาโน พาหิโต โหติ. พาหิตสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา:—

พาเหตฺวา สพฺพปาปกานิ (สภิยาติ ภควา)
วิมโล สาธุสมาหิโต ฐิตตฺโต
สญฺญมติจฺจ เกวลี โส
อนิฆฺโส[1] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา.

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาหาติ: พฺราหฺมโณ อญฺเญน อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานิกปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริเยหิ อฏฺฐงฺคิเกหิ มคฺเคหิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ, นาห น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห.

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิสุทฺธิกา, เต เอกจฺจานํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ, เอกจฺจานํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ? เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา อภิมงฺคลคตานิ รูปานิ ปสฺสนฺติ, วาตสกุณ[2] ปสฺสนฺติ, ปุสฺสเวฬุวลฏฺฐึ ปสฺสนฺติ, คพฺภินิตฺถึ ปสฺสนฺติ, กุมารกํ ขนฺเธ อาโรเปตฺวา คจฺฉนฺตํ ปสฺสนฺติ, ปุณฺณฆฏํ ปสฺสนฺติ, โรหิตมจฺฉํ ปสฺสนฺติ, อาชญฺญํ ปสฺสนฺติ, อาชญฺญรถํ ปสฺสนฺติ, อุสภํ ปสฺสนฺติ, โคกปิลํ ปสฺสนฺติ, เอวรูปานํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ? ปลาตปุญฺชํ ปสฺสนฺติ, ตกฺกฆฏํ ปสฺสนฺติ, ริตฺตฆฏํ ปสฺสนฺติ, นฏฺฐํ ปสฺสนฺติ, นคฺคสมณกํ ปสฺสนฺติ, ขรํ ปสฺสนฺติ,

---

๑ ฉ.ม. อสิโต ๒ ฉ.ม. จาฏกสกุณึ, ก. จาปสกุณึ

ขรยานํ ปสฺสนฺติ, เอกยุคฺคยานํ ปสฺสนฺติ, กาณํ ปสฺสนฺติ, กุณิ ปสฺสนฺติ, ขญฺชํ ปสฺสนฺติ, ปกฺขหตํ ปสฺสนฺติ, ชิณฺณกํ ปสฺสนฺติ, พฺยาธิกํ[1] ปสฺสนฺติ, มตํ ปสฺสนฺติ, เอวรูปานํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐีสุทฺธิกา. เต ทิฏฺเฐน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สุตสุทฺธิกา, เต เอกจฺจานํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ, เอกจฺจานํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ? เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา อภิมงฺคลสมฺมตานิ สทฺทานิ สุณนฺติ "วฑฺฒา"ติ วา "วฑฺฒมานา"ติ วา "ปุณฺณา"ติ วา "ปุสฺสา"ติ[2] วา "อโสกา"ติ วา "สุมนา"ติ วา "สุนกฺขตฺตา"ติ วา "สุมงฺคลา"ติ วา "สิริ"ติ วา "สิริวฑฺฒา"ติ วา เอวรูปานํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจติ? "กาโณ"ติ วา "กุณี"ติ วา "ขญฺโช"ติ วา "ปกฺขหโต"ติ วา "ชิณฺณโก"ติ วา "พฺยาธิโก"ติ วา "มโต"ติ วา "ฉินฺนนฺ"ติ วา "ภินฺนนฺ"ติ วา "ทฑฺฒนฺ"ติ วา "นฏฺฐนฺ"ติ วา "นตฺถี"ติ วา เอวรูปานํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา สุตสุทฺธิกา. เต สุเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ลีลสุทฺธิกา, เต ลีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ, สมโณมฺหิ[3] ตาปุตฺโต[4] เอวมาห จตูหิ โข อหึ ฐปิ[5] ธมฺเมหิ สมนฺนาคตึ ปุริสปุคฺคลึ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลึ ปรมกุสลึ อุตฺตมปตฺติปฺปตฺตึ สมณึ อโยชฺชึ. กตเมหิ จตูหิ? อิธ ฐปิ น กาเยน ปาปกํ กมฺมํ กโรติ, น ปาปีกํ วาจํ ภาสติ, น ปาปกํ สงฺกปฺปึ สงฺกปฺเปติ, น ปาปกํ อาชีวึ อาชีวติ. อิเมหิ โข อหึ ฐปิ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตึ ปุริสปุคฺคลึ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลึ ปรมกุสลึ อุตฺตมปตฺติปฺปตฺตึ

---

๑ สี. พฺยาธิตึ ๒ ฉ. ม. "ผุสฺสา"ติ ๓ สี. สมโณ มณฺฑิกาปุตฺโต
๔ ฉ. ม. คหปติ

สมณํ อโยชฺชํ. เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลสุทฺธิกา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา วตสุทฺธิกา, เต หตฺถิวติกา วา โหนฺติ, อสฺสวติกา วา โหนฺติ, โควติกา วา โหนฺติ, กุกฺกุรวติกา วา โหนฺติ, กากวติกา วา โหนฺติ, วาสุเทววติกา วา โหนฺติ, พลเทววติกา วา โหนฺติ, ปุณฺณภทฺทวติกา วา โหนฺติ, มณิภทฺทวติกา วา โหนฺติ, อคฺคิวติกา วา โหนฺติ, นาควติกา วา โหนฺติ, สุปณฺณวติกา วา โหนฺติ, ยกฺขวติกา วา โหนฺติ, อสุรวติกา วา โหนฺติ, คนฺธพฺพวติกา วา โหนฺติ, มหาราชวติกา วา โหนฺติ, จนฺทวติกา วา โหนฺติ, สุริยวติกา วา โหนฺติ, อินฺทวติกา วา โหนฺติ, พฺรหฺมวติกา วา โหนฺติ, เทววติกา วา โหนฺติ, ทิสาวติกา วา โหนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา วตสุทฺธิกา, เต วเตน สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา มุตสุทฺธิกา, เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺวิ อามสนฺติ, หริตำ อามสนฺติ, โคมยำ อามสนฺติ, กจฺฉปำ อามสนฺติ, ผาลึ[1] อกฺกมนฺติ, ติณวาหำ อามสนฺติ, ปุสฺสติลำ[2] ขาทนฺติ, ปุสฺสเตลำ มกฺเขนฺติ, ปุสฺสทนฺตกฏฺฐำ ขาทนฺติ, ปุสฺส-มตฺติกาย นฺหายนฺติ, ปุสฺสสาฏกำ นิวาเสนฺติ, ปุสฺสเวฐนำ เวเสนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา มุตสุทฺธิกา, เต มุเตน สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺติ. น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห.

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ: พฺราหฺมโณ ทิฏฺฐสุทฺธิยาปี สุทฺธิ นาห, สุตสุทฺธิยาปี สุทฺธิ นาห, สีลสุทฺธิยาปี สุทฺธิ นาห, วตสุทฺธิยาปี สุทฺธิ นาห, มุตสุทฺธิยาปี สุทฺธิ นาห น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห, ทิฏฺเ สุเต สีลวเต มุเต วา.

ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนุปลิตฺโตติ: ปุญฺญำ วุจฺจติ ยงฺกิญฺจิ เตธาตุกำ กุสลาภิสงฺขารำ, อปุญฺญำ วุจฺจติ สพฺพำ อกุสลำ. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๐ ๑ ก. ชาตึ ๓ ฉ. ม. ผุสฺสติลำ

อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา จ ปุญฺเญ จ ปาเป จ น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อปลิตฺโต อนูปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต.

อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโนติ อตฺตญฺชโหติ: อตฺตทิฏฺฐิชโห. อตฺตญฺชโหติ: คาหชโห[1] อตฺตญฺชโหติ: คณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ. สพฺพํ ตं จตุตฺถํ โหติ วนฺตํ มุตฺตं ปหีนं ปฏินิสฺสฏฺฐํ. นยิธ ปกุพฺพมาโนติ: ปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อาเนญฺชาภิสงฺขารํ วา อปกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา:—

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต
อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโนติ.

[๒๖] ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเส
เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคํ
เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ
กปิว สาขํ ปมุญฺจ[2] คหาย.

ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเสติ: ปุริมํ สตฺถารํ ปหาย อปรํ สตฺถารํ นิสฺสิตา, ปุริมํ ธมฺมกฺขานํ ปหาย อปรํ ธมฺมกฺขานํ นิสฺสิตา, ปุริมํ คณํ ปหาย อปรํ คณํ นิสฺสิตา, ปุริมํ ทิฏฺฐึ ปหาย อปรํ ทิฏฺฐึ นิสฺสิตา, ปุริมํ ปฏิปทํ ปหาย อปรํ ปฏิปทํ นิสฺสิตา, ปุริมํ มคฺคํ ปหาย อปรํ มคฺคํ นิสฺสิตา สนฺนิสฺสิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเส.

---

๑ ฉ. คาหํ ชโห, ม. อตฺตคาหํ คโห ๒ ก. ปมุขํ

เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคนฺติ: เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. เอชานุคาติ: เอชานุคา เอชานุคตา เอชานุสฏฺฐา เอชายาปนุนา[1] ปติตา อภิภูตา ปริยาทินฺนจิตฺตา. เต น ตรนฺติ สงฺคนฺติ: ราคสงฺคํ โทสสงฺคํ โมหสงฺคํ มานสงฺคํ ทิฏฺฐิสงฺคํ กิเลสสงฺคํ ทุจฺจริตสงฺคํ น ตรนฺติ น อุตฺตรนฺติ น ปตรนฺติ น สมติกฺกมนฺติ น วีติวตฺตนฺตีติ เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคํ.

เต **อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺตีติ**: สตฺถารํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ สตฺถารํ คณฺหนฺติ. ธมฺมกฺขานํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ ธมฺมกฺขานํ คณฺหนฺติ. คณํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ คณํ คณฺหนฺติ. ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ, ปฏิปทं คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ ปฏิปทं คณฺหนฺติ. มคฺคं คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ มคฺคं คณฺหนฺติ, คณฺหนฺติ จ มุญฺจนฺติ จ อาทิยนฺติ จ นิรสฺสชนฺติ จาติ เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ.

กปิ็ว สาขं ปมุญฺจं คหายาติ: ยถา มกฺกโฏ อรญฺเญ ปวเน จรมาโน สาขं คณฺหาติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ สาขं คณฺหาติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ สาขं คณฺหาติ. เอวเมว ปุถู สมณพฺราหฺมณา ปุถู ทิฏฺฐิคตานิ คณฺหนฺติ จ มุญฺจนฺติ จ อาทิยนฺติ จ นิรสฺสชนฺติ จาติ กปิ็ว สาขं ปมุญฺจं คหาย. เตนาห ภควา:—

ปุริมं ปหาย อปรं สิตา เส
เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคํ
เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ
กปิ็ว สาขं ปมุญฺจं คหายาติ.

[๒๗] สยं สมาทาย วตานิ ชนฺตุ
อุจฺจาวจं คจฺฉติ สญฺญสตฺโต
วิทฺวา[2] จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมं
น อุจฺจาวจं คจฺฉติ ภูริปญฺโญ.

---

๑ ฉ. ม. เอชาย ปนุนา ๒ ก. วิทฺชา

สยํ สมาทาย วตานิ ชนฺตูติ สยํ สมาทายาติ: สามํ สมาทาย. วตานีติ: หตฺถิวตํ วา อสฺสวตํ วา โควตํ วา กุกฺกุรวตํ วา กากวตํ วา วาสุเทววตํ วา พลเทววตํ วา ปุณฺณภทฺทวตํ วา มณิภทฺทวตํ วา อคฺคิวตํ วา นาควตํ วา สุปณฺณวตํ วา ยกฺขวตํ วา อสุรวตํ วา ... ทิสาวตํ วา อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร ... มนุโชติ สยํ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ.

อุจฺจาวจํ คจฺฉตีติ สญฺญสตฺโตติ: สตฺถารโต สตฺถารํ คจฺฉติ, ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ คจฺฉติ, คณโต คณํ คจฺฉติ, ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิ คจฺฉติ, ปฏิปทาย ปฏิปทํ คจฺฉติ, มคฺคโต มคฺคํ คจฺฉติ. สญฺญสตฺโตติ: กามสญฺญาย พฺยาปาทสญฺญาย วิหึสา-สญฺญาย ทิฏฺฐิสญฺญาย สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ. ยถา ภิกฺขิเต วา นาคทนฺเต วา ภณฺฑํ สตฺตํ วิสตฺตํ อาสตฺตํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพุทฺธํ, เอวเมว กามสญฺญาย พฺยาปาทสญฺญาย วิหึสาสญฺญาย ทิฏฺฐิสญฺญาย สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธติ อุจฺจาวจํ คจฺฉติ สญฺญสตฺโต.

วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมนฺติ วิทฺวาติ: วิทฺวา วิชฺชาคโต ญาณี พุทฺธิมา วิภาวี เมธาวี. เวเทหีติ: เวทา วุจฺจนฺติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ, ปญฺญา ปชานนา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต, โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต, ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต, โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต, ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต, เลณคโต เลณปฺปตฺโต, สรณคโต สรณปฺปตฺโต, อภยคโต อภยปฺปตฺโต, อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต, อมตคโต อมตปฺปตฺโต, นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต, เวทานํ วา อนฺตคโตติ เวทคู, เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู, สตฺตนฺนํ วา ธมฺมานํ วิทิตตฺตา เวทคู: สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา วิทิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส วิทิโต โหติ, ราโค วิทิโต โหติ, โทโส วิทิโต โหติ, โมโห วิทิโต โหติ, มาโน วิทิโต โหติ, วิทิตาสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ (สภิยาติ ภควา)
สมณานํ ยานิปตฺติ[1] พฺราหฺมณานํ
สพฺพเวทนาสุ วีตราโค
สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสติ.

วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมนฺติ: สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ: "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺ"ติ ... "นามรูปปจฺจยา สฬายตนนฺ"ติ ... "สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส"ติ ... "ผสฺสปจฺจยา เวทนา"ติ ... "เวทนาปจฺจยา ตณฺหา"ติ ... "ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺ"ติ ... "อุปาทานปจฺจยา ภโว"ติ ... "ภวปจฺจยา ชาตี"ติ ... "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ. "อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ"ติ ... "นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ"ติ ... "สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ"ติ ... "ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ"ติ ... "เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ"ติ ... "ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ"ติ ... "อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ"ติ ... "ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ"ติ ... "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อยํ ทุกฺขสมุทโย"ติ ... "อยํ ทุกฺขนิโรโธ"ติ ... "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อิเม อาสวา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อยํ อาสวสมุทโย"ติ ... "อยํ อาสวนิโรโธ"ติ ... "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ. "อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, "อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา"ติ ... "อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา"ติ ... "อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา"ติ ... "อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ, ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ

---

๑ ฉ. ม. ยานีธตฺถิ

อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ, จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ, "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมํ.

น อุจฺจาวจํ คจฺฉตีติ ภูริปญฺโญติ: น สตฺถารโต สตฺถารํ คจฺฉติ, น ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ คจฺฉติ, น คณโต คณํ คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิ๋ คจฺฉติ, น ปฏิปทาย ปฏิปทำ คจฺฉติ, น มคฺคโต มคฺคำ คจฺฉตี. ภูริปญฺโญติ: ภูริปญฺโญ มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ. ภูริ วุจฺจติ ปฐวี, ตาย ปฐวีสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตติ น อุจฺจาวจํ คจฺฉติ ภูริปญฺโญ. เตนาห ภควา:—

สยํ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ
อุจฺจาวจำ คจฺฉติ สญฺญสตฺโต
วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมำ
น อุจฺจาวจำ คจฺฉติ ภูริปญฺโญติ.

[๒๘] ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐำ สุตำ มุตำ วา
ตเมว ทสฺสึ วิวฏำ จรนฺตำ
เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย.

ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐำ สุตำ มุตำ วาติ: เสนา วุจฺจติ มารเสนา. กายทุจฺจริตำ มารเสนา, วจีทุจฺจริตำ มารเสนา, มโนทุจฺจริตำ มารเสนา, ราโค มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโธ ... อุปนาโห ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตำ เหตำ ภควตา:—

กามา เต ปฐมา เสนา ทุติยารติ วุจฺจติ
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติ.

ปญฺจมํ ถีนมิทฺธนฺเต ฉฏฺฐา ภีรู ปวุจฺจติ
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต มกฺโข ถมฺโภ เต อฏฺฐโม.

ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร มิจฺฉาลทฺโธ จ โย ยโส
โย จตฺตานํ สมุกฺกเส ปเร จ อวชานติ.

เอสา นมุจิ เต เสนา กณฺหสฺสาภิปฺปหาริณี
น นํ อสูโร ชินาติ เชตฺวาว[1] ลภเต สุขนฺติ.

ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา[2] ปรมฺมุขา, โส วุจฺจติ วิเสนิภูโต. โส ทิฏฺเฐ วิเสนิภูโต, สุเต วิเสนิภูโต, มุเต วิเสนิภูโต, วิญฺญาเต วิเสนิภูโตติ ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต, ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วา.

ตเมว ทสฺสึ วิวฏฺฏํ จรนฺตนฺติ: ตเมว สุทฺธทสฺสึ วิสุทฺธทสฺสึ ปริสุทฺธทสฺสึ โวทานทสฺสึ ปริโยทาตทสฺสึ. อถ วา สุทฺธทสฺสนํ วิสุทฺธทสฺสนํ ปริสุทฺธทสฺสนํ โวทานทสฺสนํ ปริโยทาตทสฺสนํ. วิวฏนฺติ: ตณฺหาฉทนํ ทิฏฺฐิฉทนํ กิเลสฉทนํ ทุจฺจริตฉทนํ อวิชฺชาฉทนํ. ตานิ ฉทนานิ วิวฏานิ โหนฺติ วิทฺธสฺตานิ อุคฺฆาฏิตานิ สมุคฺฆาฏิตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. จรนฺตนฺติ: จรนฺตํ วิจรนฺตํ วิหรนฺตํ อิริยนฺตํ วตฺเตนฺตํ ปาเลนฺตํ ยเปนฺตํ ยาเปนฺตนฺติ ตเมว ทสฺสึ วิวฏฺฏ จรนฺตํ.

เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนฏฺฐา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐฏฺฐา เกน ราเคน กปฺเปยฺย, เกน โทเสน กปฺเปยฺย, เกน โมเหน กปฺเปยฺย, เกน มาเนน

---

๑ ก. เชตฺวา จ ๒ ก. วิปฺปลุตฺตา

กปฺเปยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา กปฺเปยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน กปฺเปยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย กปฺเปยฺย, เกหิ อนุสเยหิ กปฺเปยฺย "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน กปฺเปยฺย "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "ปีตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน กปฺเปยฺย วิกปฺเปยฺย วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย. โลกสฺมินฺติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เกนฺจิ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย. เตนาห ภควา:—

สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐญฺว สุตํ มุตํ วา
ตเมว ทสฺสึ วิวฏญฺ จรนฺตํ
เกนฺจิ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ.

[๒๙] น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ
อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺช
อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเก.

น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺตีติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. เตสํ ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา น กปฺเปนฺติ น ชเนนฺติ น สญฺชเนนฺติ น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺตีติ น กปฺปยนฺติ. น ปุเรกฺขโรนฺตีติ ปุเรกฺขาราติ: เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ... อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ... อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. เตสํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา

ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรนฺติ, น ตณฺหาธชา น ตณฺหาเกตู น ตณฺหาธิปเตยฺยา, น ทิฏฺฐิทฺธชา น ทิฏฺฐิเกตู น ทิฏฺฐาธิปเตยฺยา, น ตณฺหาย วา น ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริตา จรนฺตีติ น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ.

อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺตีติ: อจฺจนฺตสุทฺธึ สํสารสุทฺธึ อกิริยทิฏฺฐึ สสฺสตวาทํ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ.

อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺชาติ คนฺถาติ: จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ พฺยาปาโท กายคนฺโถ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย พฺยาปาโท กายคนฺโถ. อตฺตโน สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตํ วา ปรามสติ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิ อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. กิการณา วุจฺจติ อาทานคนฺโถ? เตหิ คนฺเถหิ รูปี อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ เวทนึ ... สญฺญึ ... สงฺขาเร ... วิญฺญาณึ ... คตึ ... อุปปตฺตึ ... ปฏิสนฺธึ ... ภวึ ... สํสารวฏฺฏึ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ, กิการณา วุจฺจติ อาทานคนฺโถ. วิสชฺชาตีติ: คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วา วิสชฺช. อถ วา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต พทฺเธ วิพทฺเธ อาพทฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โมฺจยิตฺวา วิสชฺช. ยถา วยฺหํ วา รถํ วา สกฏึ วา สนฺทมานิกํ วา สชฺชํ วิสชฺชํ กโรนฺติ วิโกเปนฺติ. เอวเมว คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วิสชฺช. อถ วา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต พทฺเธ วิพทฺเธ อาพทฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โมฺจยิตฺวา วิสชฺชาติ อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺช.

อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเกติ: อาสา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. อาสํ น กุพฺพนฺตีติ: อาสํ น กุพฺพนฺติ น ชเนนฺติ

สุตฺตนต. ๒๑/๑๑ ๑ ฉ. ม., สี. โปฏยิตฺวา

น สญฺชเนนฺติ น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺติ. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเก. เตนาห ภควา:—

น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ
อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺช
อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเกติ.

[๓๐] สีมาติโค พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ
ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สมุคฺคหีตํ
น ราคราคี น วิราครตฺโต
ตสฺสีธ[1] นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ.

สีมาติโค พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สมุคฺคหีตนฺติ สีมาติ: จตสฺโส สีมาโย: สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส ทิฏฺฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยํ ปฐมา สีมา. โอพาริกํ กามราคสญฺโญชนํ ปฏิฆสญฺโญชนํ โอพาริโก กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยํ ทุติยา สีมา อณุสหคตํ กามราคสญฺโญชนํ ปฏิฆสญฺโญชนํ อณุสหคโต กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยํ ตติยา สีมา. รูปราโค อรูปราโค มาโน อุทฺธจฺจํ อวิชฺชา มานานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยํ จตุตฺถา สีมา. ยโต จ จตูหิ อริยมคฺเคหิ อิมา จตสฺโส สีมาโย อติกฺกนฺโต โหติ สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต, โส วุจฺจติ สีมาติโค. พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ: สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา พาหิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส พาหิโต โหติ ... อนิสฺสิโต[2] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส.

ญตฺวาติ: ปรจิตฺตญาเณน วา ญตฺวา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ญตฺวา. ทิสฺวาติ: มํสจกฺขุนา วา ทิสฺวา ทิพฺพจกฺขุนา วา ทิสฺวา. สีมาติโค พฺราหฺมโณ ตสฺส

---

๑ ฉ. ม. ตสฺสีธ ๒ ฉ. ม. อสิโต

นตฺถิ ฌตฺวา จ ทิสฺวา ว สมุคฺคหีตนฺติ: ตสฺส อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คหีตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ นสංวิชฺชติ นุปลพฺภติ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ สีมาติโค พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ, ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ สมุคฺคหีตํ.

น ราคราคี น วิราครตฺโตติ: ราครตฺตา วุจฺจนฺติ, เย ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. วิราครตฺตา วุจฺจนฺติ, เย รูปาวจรารูปาวจรสมาปตฺตีสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. น ราคราคี น วิราครตฺโตติ: ยโต กามราโค จ รูปราโค จ อรูปราโค จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา น ราคราคี น วิราครตฺโต.

ตสฺสีท นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ตสฺส อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คหีตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ. นตฺถีติ: นตฺถิ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ตสฺสีท นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ. เตนาห ภควา:—

สีมาติโค พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ
ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ สมุคฺคหีตํ
น ราคราคี น วิราครตฺโต
ตสฺสีท นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ.

สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส จตุตฺโถ.

๕. ปรมฏฐกสุตฺตนิทฺเทส

อถ ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๓๑] ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน
ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเก
หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห
ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโต.

ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโนติ: เอเกเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทิฏฺฐาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐ[1]ํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺ"ติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วเทนฺติ ปวเทนฺติ[2] อาวเทนฺติ ปริวเทนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วเทนฺติ, ปาปตฺติกา วา อาปตฺตีสุ วเทนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วเทนฺติ, เอวเมว เอเกเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทิฏฺฐาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺ"ติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วเทนฺติ ปวเทนฺติ[2] อาวเทนฺติ ปริวเทนฺติ ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน.

ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ ยทนฺติ ยํ. อุตฺตรึ กุรุเตติ อุตฺตริ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ. "อยํ สตฺถา สพฺพญฺญู"ติ อุตฺตริ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ, "อยํ ธมฺโม สฺวากฺขาโต, อยํ คโณ สุปฏิปนฺโน, อยํ ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา, อยํ ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา, อยํ มคฺโค นิยฺยานิโก"ติ อุตฺตริ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร ... มนุโช. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเก.

หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาหาติ: อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐิปฏิปทํ มคฺคํ สเปตฺวา สพฺเพ ปรปฺปวาเท ขิปติ อุกฺขิปติ ปริกฺขิปติ. "โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา,

---

๑ ฉ. ม. วิสิฏฺฐํ. เอวมุปริปิ ๒ ก. สงฺวเทนฺติ, สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ฉตุกฺกา[๒] ปริตฺตา"ติ เอวมาห เอวํ กเถติ เอวํ ภณติ เอวํ ทีปยติ เอวํ โวหรตีติ หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห.

ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโตติ ตสฺมาติ: ตทการณา ตทเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา. วิวาทานิ ทิฏฺฐิกลหานิ ทิฏฺฐิภณฺฑนานิ ทิฏฺฐิวิคฺคหานิ ทิฏฺฐิวิวาทานิ ทิฏฺฐิเมธคานิ จ อวีติวตฺโตติ: อนติกฺกนฺโต อสมติกฺกนฺโต อวีติวตฺโตติ ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโต. เตนาห ภควา:—

ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน
ยทุตฺตริ กุรุเต ชนฺตุ โลเก
หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห
ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโตติ.

[๓๒] ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสංสං
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหาย
นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญං.

ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสංสං ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ ยทตฺตนีติ: ยं อตฺตนิ. อตฺตา วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตं. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา เทฺว อานิสංเส ปสฺสติ: ทิฏฺฐ-ธมฺมิกญฺจ อานิสංสං สมฺปรายิกญฺจ อานิสංสං.

กตโม ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสංโส? ยංทิฏฺฐิโก สตฺถา โหติ, ตංทิฏฺฐิกา สาวกา โหนฺติ. ตංทิฏฺฐิกं สตฺถารं สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ "อปจิตึ กโรนฺติ." ลภติ จ ตโตนิทานं จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภ-สชฺชปริกฺขารं. อยं ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสංโส.

---

๑ ฉ.ม. นตฺเถตฺถ ๒ ก. ชตุกฺกา ๓—๓ ฉ.ม. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ

กตโม ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสโส? อยํ ทิฏฺฐิ อสฺสาทปฏิลาภตฺถาย วา สุปณฺณตฺถาย วา ยกฺขตฺถาย วา อสุรตฺถาย วา คนฺธพฺพตฺถาย วา มหาราชตฺถาย วา อินฺทตฺถาย วา พฺรหฺมตฺถาย วา เทวตฺถาย วา, อยํ ทิฏฺฐิ อสฺสาทปฏิลาภตฺถาย สุทฺธิยา วิสุทฺธิยา ปริสุทฺธิยา มุตฺติยา วิมุตฺติยา ปริมุตฺติยา, อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌนฺติ วิสุชฺฌนฺติ ปริสุชฺฌนฺติ, มุจฺจนฺติ วิมุจฺจนฺติ ปริมุจฺจนฺติ, อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌิสฺสามิ วิสุชฺฌิสฺสามิ ปริสุชฺฌิสฺสามิ, มุจฺจิสฺสามิ วิมุจฺจิสฺสามิ ปริมุจฺจิสฺสามิ อายติ ผลปาฏิกงฺขี โหติ. อยํ ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสโส.

อตฺถโน ทิฏฺฐิยา อิเม เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, ทิฏฺฐสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, สุตสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, สีลสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, วตสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, มุตสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, ทิฏฺฐวิสุทฺธิยาปี เทฺว อานิสเส ปสฺสติ, ทิฏฺฐวิสุทฺธิกญฺจ อานิสสํ สมฺปรายิกญฺจ อานิสสํ.

กตโม มุตสุทฺธิยา ทิฏฺฐวิสุทฺธิโก อานิสโส? ยทิ ทิฏฺฐิโก สตฺถา โหติ, ตทิ ทิฏฺฐิกา สาวกา โหนฺติ ... อยํ มุตสุทฺธิยา ทิฏฺฐวิสุทฺธิโก อานิสโส.

กตโม มุตสุทฺธิยา สมฺปรายิโก อานิสโส? อยํ ทิฏฺฐิ อสฺสาทปฏิลาภตฺถาย วา ... อยํ มุตสุทฺธิยา สมฺปรายิโก อานิสโส. มุตสุทฺธิยาปี อิเม เทฺว อานิสเส ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ ยถาตถนฺติ ปสฺสติ อานิสสํ, ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา.

ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหายาติ ตเทวาติ: ตทิ ทิฏฺฐิคตํ. **ตตฺถาติ:** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย อาทิยา. **สมุคฺคหายาติ:** อิทิ ปรมนฺติ อคฺคนฺติ เสฏฺฐนฺติ วิเสฏฺฐนฺติ ปาโมกฺขนฺติ อุตฺตมนฺติ ปวรนฺติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหาย.

นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญนฺติ: อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐิปฏิปทิ มคฺคนฺติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตุกฺกโต ปริตฺตโต ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญิ. เตนาห ภควา :—

ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสสํ
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหาย
นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญนฺติ.

[๓๓] ตํ วาปี[๑] คนฺถํ กุสลา วทนฺติ
ยํ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญํ
ตสฺมา หิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา
สีลพฺพตํ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺย.

ตํ วาปี คนฺถํ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ: เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวํ วทนฺติ "คนฺโถ เอโส, อคฺคนฺโถ เอโส, พนฺธนํ เอตํ, ปลิโพโธ เอโส"ติ เอวํ วทนฺติ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตํ วาปี คนฺถํ กุสลา วทนฺติ.

ยํ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญนฺติ ยํ นิสฺสิโตติ: ยํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐิ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิโต สนฺนิสฺสิโต อลฺลีโน อุปคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโต. ปสฺสติ หีนมญฺญนฺติ: อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐิ ปฏิปทํ มคฺคํ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตฺตกโต ปริตฺตโต ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ ยํ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญํ.

ตสฺมา หิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา สีลพฺพตํ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺยาติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา ทิฏฺฐํ วา ทิฏฺฐสุทฺธิ วา สุตํ วา สุตสุทฺธิ วา มุตํ วา มุตสุทฺธิ วา สีลํ วา สีลสุทฺธิ วา วตํ วา วตสุทฺธิ วา น นิสฺสเยยฺย น คเณฺหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺยาติ ตสฺมา หิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา สีลพฺพตํ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺย. เตนาห ภควา:—

---

๑ สี. จาปี

ตำ วาปี คนฺถำ กุสลา วทนฺติ
ยำ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญำ
ตสฺมา หิ ทิฏฺฐำ ว สุตำ มุตำ วา
สีลพฺพตำ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺยาติ.

[๓๕] ทิฏฺฐิมฺปี โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย
ญาเณน วา สีลวเตน วาปี
สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย
หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปี.

ทิฏฺฐิมฺปี โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย ญาเณน วา สีลวเตน วาปีติ: อฏฺฐสมาปตฺติ-ญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน วา, สีเลน วา วเตน วา สีลวเตน วา ทิฏฺฐึ น กปฺปเยยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย. โลกสฺมินฺติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ. ทิฏฺฐิมฺปี โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย ญาเณน วา สีลวเตน วาปี.

สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺยาติ: "สทิโสหมสฺมี"ติ อตฺตานำ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ชเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย.

หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปีติ: "หีโนหมสฺมี"ติ อตฺตานำ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา "เสยฺโยหมสฺมี"ติ อตฺตานำ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปี. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺฐิมฺปี โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย
ญาเณน วา สีลวเตน วาปี
สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย
หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปีติ.

[๓๕] อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน
ฌาเณนปี โส นิสฺสยํ โน กโรติ.
ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี
ทิฏฺฐิมฺปี โส น ปจฺเจติ กิญฺจิ.

อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโนติ อตฺตํ ปหายาติ: อตฺตทิฏฺฐึ ปหาย. อตฺตํ ปหายาติ: คาหึ[1] ปหาย. อตฺตํ ปหายาติ: ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตึ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา อตฺตํ ปหาย. อนุปาทิยาโนติ: จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยมาโน อคณฺหมาโน อปรามสมาโน[2] อนภินิวิสมาโนติ อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน.

ฌาเณนปี โส นิสฺสยํ โน กโรตีติ: อฏฺฐสมาปตฺติฌาเณ วา ปญฺจาภิญฺญาฌาเณน วา มิจฺฉาฌาเณน วา ตณฺหานิสฺสยํ วา ทิฏฺฐินิสฺสยํ วา น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ ฌาเณนปี โส นิสฺสยํ โน กโรติ.

ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารีติ: ส เว วิยตฺเตสุ ภิกฺขูสุ เทฺวชฺฌาปนฺเนสุ เทฺวพฺยากรเณสุ นานาทิฏฺฐีเกสุ นานาขนฺติเกสุ นานารุจิเกสุ นานาลทฺธิเกสุ นานาทิฏฺฐินิสฺสยนิสฺสิเตสุ ฉนฺทาคติ คจฺฉนฺเตสุ, โทสาคติ คจฺฉนฺเตสุ, โมหาคติ คจฺฉนฺเตสุ, ภยาคติ คจฺฉนฺเตสุ, น ฉนฺทาคติ คจฺฉติ, น โทสาคติ คจฺฉติ, น โมหาคติ คจฺฉติ, น ภยาคติ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยายติ วุยฺหติ สํหรียตีติ ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี.

ทิฏฺฐิมฺปี โส น ปจฺเจติ กิญฺจีติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส กิญฺจิ ทิฏฺฐิคตํ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ ทิฏฺฐิมฺปี โส น ปจฺเจติ กิญฺจิ. เตนาห ภควา:—

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๒ ๑ สี., ม. อตฺตคาหึ ๒ ฉ. ม. อปรามาสมาโน

อตฺตำ ปหาย อนุปาทิยาโน
ฌาเณนปี โส นิสฺสยำ โน กโรติ
ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี
ทิฏฺฐีมฺปี โส น ปจฺเจติ กิญฺจีติ.

[๓๖] ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ
ภวาภวาย อิธ วา หุรำ วา
นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตำ.

ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรำ วาติ ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. **อนฺตาติ**[1]: ผสฺโส เอโก อนฺโต, ผสฺสสมุทโย ทุติโย อนฺโต, อตีตำ เอโก อนฺโต, อนาคตำ ทุติโย อนฺโต, สุขา เวทนา เอโก อนฺโต, ทุกฺขา เวทนา ทุติโย อนฺโต, นามำ เอโก อนฺโต, รูปำ ทุติโย อนฺโต, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เอโก อนฺโต, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ทุติโย อนฺโต, สกฺกายโย เอโก อนฺโต, สกฺกายสมุทโย ทุติโย อนฺโต, ปณิธิ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลำ.

ภวาภวายาติ: ภวาภวาย กมฺมภวาย ปุนพฺภวาย กามภวาย, กมฺมภวาย กามภวาย ปุนพฺภวาย รูปภวาย, กมฺมภวาย รูปภวาย ปุนพฺภวาย อรูปภวาย, กมฺมภวาย อรูปภวาย ปุนพฺภวาย ปุนปฺปุนภวาย, ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. **อิธาติ:** สกตฺตภาโว. **หุราติ:** ปรตฺตภาโว. **อิธาติ:** สกรูป เวทนา สญฺญา สงฺขาร วิญฺญาณำ. **หุราติ:** ปรรูป เวทนา สญฺญาสงฺขาร วิญฺญาณำ. **อิธาติ:** ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ. **หุราติ:** ฉ พาหิรานิ อายตนานิ. **อิธาติ:** มนุสฺสโลโก. **หุราติ:** เทวโลโก. **อิธาติ:** กามธาตุ. **หุราติ:** รูปธาตุ อรูปธาตุ. **อิธาติ:** กามธาตุ รูปธาตุ. **หุราติ:** อรูปธาตุ.

---

๑ ฉ.ม. อนฺโตติ

ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วาติ: ยสฺส อุโภ อนฺเต จ ภวาภวาย จ อิธ วา หุรํ วา จ ปณิธิ ตณฺหา นตฺถิ [1]น สงฺวิชฺชติ นุปลพฺภติ[1] ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วา.

นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจีติ นิเวสนาติ: เทฺว นิเวสนา: ตณฺหานิเวสนา จ ทิฏฺฐินิเวสนา จ ... อยํ ตณฺหานิเวสนา ... อยํ ทิฏฺฐินิเวสนา. ตสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. นิเวสนา ตสฺส[2] น สนฺติ เกจีติ: นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ นตฺถิ น สนฺติ น สงฺวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ: ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตสุ. นิจฺเฉยฺยาติ: นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. สมุคฺคหีตนฺติ: โอชีคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห, อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สงฺวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ. เตนาห ภควา:—

ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ
ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วา
นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ.

[๓๗] ตสฺสีธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา
ปกปฺปิตา นตฺถิ อณูปิ สญฺญา
ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานํ
เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย.

---

[1]—[1] ฉ. ม. น สนฺติ น สงฺวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ

ตสฺสิธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา ปกปฺปิตา นตฺถิ อณุปี สญฺญาติ ตสฺสาติ: ตสฺส อรหโต ขีณาสวสฺส ทิฏฺเฐ วา ทิฏฺฐสุทฺธิยา วา สุเต วา สุตสุทฺธิยา วา มุเต วา มุตสุทฺธิยา วา สญฺญาปุพฺพงฺคมตา สญฺญาวิกปฺปเยยฺยตา สญฺญาวิคฺคเหน สญฺญาย อุฏฺฐปิตา สมุฏฺฐปิตา กปฺปิตา ปกปฺปิตา สงฺขตา อภิสงฺขตา สญฺเจตยิตา, ทิฏฺฐิ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ตสฺสิธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา ปกปฺปิตา นตฺถิ อณุปี สญฺญา.

ตำ พฺราหฺมณำ ทิฏฺฐิมนาทิยานนฺติ พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนำ ขมฺมานำ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ: สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ ... อนิสฺสิโต[1] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. ตำ พฺราหฺมณำ ทิฏฺฐิมนาทิยานนฺติ: ตำ พฺราหฺมณำ ทิฏฺฐึ อนาทิยนฺตำ อคฺคณฺหนฺตำ อปรามสนฺตำ อนภินิวิสนฺตนฺติ ตำ พฺราหฺมณำ ทิฏฺฐิมนาทิยานำ.

เกนิธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยำ ตณฺหากปฺโป ... อยำ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา, เกน ราเคน กปฺเปยฺย, เกน โทเสน กปฺเปยฺย, เกน โมเหน กปฺเปยฺย, เกน มาเนน กปฺเปยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา กปฺเปยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน กปฺเปยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย กปฺเปยฺย, เกหิ อนุสเยหิ กปฺเปยฺย "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานำ ปหีนตฺตา คติโย เกน กปฺเปยฺย "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "ปีตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณำ นตฺถิ, เยน กปฺเปยฺย วิกปฺเปยฺย วิกปฺปำ

---

๑ ฉ.ม. อสิโต

อาปชฺเชยฺย. โลกสมินฺติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺเฐ วา สุเต มุเต วา
ปกปฺปิตา นตฺถิ อณูปิ สญฺญา
ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานํ
เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ.

[๓๘] น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
ธมฺมาปิ เตสํ น ปฏิจฺฉิตา เส
น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโย
ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทิ.[1]

น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺตีติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป.

กตโม ตณฺหากปฺโป? ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน อุมฺมกโต มริยาทิกโต โอธิกโต ปริยนฺตกโต[2] ปริคฺคหิโต มมายิโต, อิทํ มมํ, เอโต มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ, มม รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาปุรณา[3] ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ เกวลมฺปิ มหาปฐวิ ตณฺหาวเสน มมายติ, ยาวตา อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตํ, อยํ ตณฺหากปฺโป.

กตโม ทิฏฺฐิกปฺโป? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตารํ ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห[4] วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห, อยาถาวกสฺมิ ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป.

---

๑ ฉ.ม. ตาที ๒ ฉ.ม. ปริยนฺตกตํ ๓ ฉ.ม. ปาวุรณา ๔ ฉ.ม. วิปริยาสคฺคาโห

เตสํ ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนฏฺฐา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐฏฺฐา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา น กปฺเปนฺติ น ชเนนฺติ น สญฺชเนนฺติ น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺตีติ น กปฺปยนฺติ.

น ปุเรกฺขโรนฺตีติ ปุเรกฺขาราติ: เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ... อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ... อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. เตสํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนฏฺฐา, ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐฏฺฐา น ตณฺหํ วา น ทิฏฺฐิ วา ปุรโต กตฺวา จรนฺติ, น ตณฺหาธชา น ตณฺหาเกตู น ตณฺหาธิปเตยฺยา น ทิฏฺฐิทฺธชา น ทิฏฺฐิเกตู น ทิฏฺฐาธิปเตยฺยา[๑] น ตณฺหาย วา น ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริตา[๑] จรนฺตีติ น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ.

ธมฺมาปี เตสํ น ปฏิจฺฉิตา เสติ: ธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. เตสนฺติ: เตสํ อรหนฺตานํ ขีณาสวานํ. น ปฏิจฺฉิตา เสติ: "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ น ปฏิจฺฉิตา เส, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ น ปฏิจฺฉิตา เสติ ธมฺมาปี เตสํ น ปฏิจฺฉิตา เส.

น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโยติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ: สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ ... อนิสฺสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโยติ: พฺราหฺมโณ สีเลน วา วเตน วา สีลพฺพเตน วา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สงฺหรียตีติ น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโย.

---

๑ ฉ. ม. ปริวาเรตฺวา

ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทีติ: ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, โส[1] ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต (วิตฺถาโร) ชาติมรณสฺสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ ปารงฺคโต. น ปจฺเจตีติ: โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. สกทาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. อนาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ ปารงฺคโต น ปจฺเจติ. ตาทีติ: อรหา ปญฺจหากาเรหิ ตาที: อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาที, จตฺตาวีติ ตาที, ติณฺณาวีติ ตาที, มุตฺตาวีติ ตาที, ตันิทฺเทสา ตาที.

กถํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาที? อรหา ลาเภปี ตาที, อลาเภปี ตาที, ยเสปี ตาที, อยเสปี ตาที, ปสํสายปี ตาที, นินฺทายปี ตาที, สุเขปี ตาที, ทุกฺเขปี ตาที, เอกจฺเจ พาหํ[2] คนฺเธน ลิมฺเปยฺยุ, เอกจฺเจ พาหํ วาสิยา ตจฺเฉยฺยุ, อมุสฺมิ นตฺถิ ราโค, อมุสฺมิ นตฺถิ ปฏิฆํ, อนุนยปฏิฆวิปฺปหีโน, อุคฺฆาตินิฆาตีวีตีวตฺโต, อนุโรธวิโรธสมติกฺกนฺโต, เอวํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาที.

กถํ อรหา จตฺตาวีติ ตาที? อรหโต ราโค จตฺโต วนฺโต มุตฺโต ปหีโน ปฏินิสฺสฏฺโฐ, โทโส ... โมโห ... โกโธ ... อุปนาโห ... มกฺโข ... ปฬาโส ... อิสฺสา ... มจฺฉริยํ ... มายา ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺโภ ... สารมฺโภ ... มาโน ... อติมาโน ... มโท ... ปมาโท ... สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา จตฺตา วนฺตา มุตฺตา ปหีนา ปฏินิสฺสฏฺฐา. เอวํ อรหา จตฺตาวีติ ตาที.

กถํ อรหา ติณฺณาวีติ ตาที? อรหา กามโมฆํ ติณฺโณ ภโวฆํ ติณฺโณ ทิฏฺโฐฆํ ติณฺโณ อวิชฺโชฆํ ติณฺโณ สพฺพสังสารปถํ ติณฺโณ อุตฺติณฺโณ นิตฺติณฺโณ

---

๑ ก. โย ๒ สี. องฺ. เอวมุปริปี

อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต, โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ชาติมรณสฺสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ เอวํ อรหา ติณฺณาวีติ ตาที.

กถํ อรหา มุตฺตาวีติ ตาที ? อรหโต ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โมหา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โกธา ... อุปนาหา ... มกฺขา ... ปฬาสา ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยา ... มายา ... สาเฐยฺยา ... ถมฺภา ... สารมฺภา ... มานา ... อติมานา ... มทา ... ปมาทา ... สพฺพกิเลเสหิ ... สพฺพทุจฺจริเตหิ ... สพฺพทรเถหิ ... สพฺพปริฬาเหหิ ... สพฺพสนฺตาเปหิ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, เอวํ อรหา มุตฺตาวีติ ตาที.

กถํ อรหา ตนฺนิทฺเทสา ตาที ? อรหา สีเล สติ สีลวาติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, สทฺธาย สติ สทฺโธติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, วิริเย สติ วิริยวาติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, สติยา สติ สติมาติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, สมาธิสฺมิ สติ สมาหิโตติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, ปญฺญาย สติ ปญฺญวาติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, วิชฺชาย สติ เตวิชฺโชติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, อภิญฺญาย สติ ฉพฺภิญฺโญติ ตนฺนิทฺเทสา ตาที, เอวํ อรหา ตนฺนิทฺเทสา ตาทีติ ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาที. เตนาห ภควา :—

น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
ธมฺมาปิ เตสํ น ปฏิจฺฉิตา เส
น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโย
ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทีติ.

ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส ปญฺจโม.

๖. ชราสุตฺตนิทฺเทส

อถ ชราสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๓๙] อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ
โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ
อถ โข โส ชรสาปิ มิยฺยติ.

อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทนฺติ ชีวิตนฺติ: อายุ ฐิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปกํ ชีวิตํ โหติ ชีวิตํ: ฐิติปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ, สรสปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ ฐิติปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ? อตีเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิตฺถ, น ชีวติ น ชีวิสฺสติ, อนาคเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิสฺสติ, น ชีวติ น ชีวิตฺถ, ปจฺจุปฺปนฺเน จิตฺตกฺขเณ ชีวติ, น ชีวิตฺถ น ชีวิสฺสติ.

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ
เอกจิตฺตสมายุตฺตา
จุพาสีติสหสฺสานิ
น เตฺวว เตปิ ชีวนฺติ
เย นิรุทฺธา มรนฺตสฺส
สพฺเพว สทิสา ขนฺธา
อนนฺตรา จ เย ภคฺคา
คตนฺตเร นิรุทฺธานํ
อนิพฺพตฺเตน น ชาโต
จิตฺตภงฺคา มโต โลโก
ยถา นินฺนา ปวตฺตนฺติ
อจฺฉินฺนธารา วตฺตนฺติ
สุขทุกฺขา จ เกวลา
ลหุโส วตฺตเต ขโณ.
กปฺปา ติฏฺฐนฺติ เย มรู
ทฺวีหิ จิตฺเตหิ สโมหิตา.[๑]
ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ
คตา อปฺปฏิสนฺธิกา.
เย จ ภคฺคา อนาคตา
เวสมํ นตฺถิ ฉกฺขเณ.
ปจฺจุปฺปนฺเนน ชีวติ
ปณฺฑิตฺติ ปรมตฺถิยา.
ฉนฺเทน ปริณามิตา
สพายตนปจฺจยา.

สุตฺตนิต. ๒๑/๑๓ ๑ ฉ.ม. สยุตฺตา

อนิธานคตา ภคฺคา ปุญฺโญ นตฺถิ อนาคเต
นิพฺพตฺตา เย จ[๑] ทิฏฺฐนฺติ อารคฺเค สาสปูปมา.
นิพฺพตฺตานญฺจ ธมฺมานํ ภงฺโค เนสํ ปุรกฺขโต
ปโลกธมฺมา ทิฏฺฐนฺติ ปุราเณหิ อมิสฺสิตา.
อทสฺสนโต อายนฺติ ภงฺคา คจฺฉนฺติ ทสฺสนํ
วิชฺชุปฺปาโทว อากาเส อุปฺปชฺชนฺติ วยนฺติ จาติ.

เอวํ ชีติปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ? อสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, ปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อสฺสาสปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, มหาภูตูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อุสฺมูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, กพฬีงฺการาหารูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, วิญฺญาณูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, มูลมฺปี อิเมสํ ทุพฺพลํ, ปุพฺพเหตูปี อิเมสํ ทุพฺพลา, เยปี ปจฺจยา, เตปี ทุพฺพลา, เยปี ปภาวิกา[๒], เตปี ทุพฺพลา, สหภูปี อิเมสํ ทุพฺพลา, สมฺปโยคาปี อิเมสํ ทุพฺพลา, สหชาปี อิเมสํ ทุพฺพลา, ยาปี ปโยชิกา, สาปี ทุพฺพลา, อญฺญมญฺญํ อิเม นิจฺจทุพฺพลา, อญฺญมญฺญํ อนวฏฺฐิตา, อิเม อญฺญมญฺญํ ปริปาตยนฺติ, อิเม อญฺญมญฺญสฺส หิ นตฺถิ ตายิตา, น จาปี สเปนฺติ อญฺญมญฺญมิเม, โยปี นิพฺพตฺตโก โส น วิชฺชติ.

น จ เกนจิ โกจิ หายติ
คนฺธพฺพา จ อิเม หิ สพฺพโส.
ปุริเมหิ ปภาวิกา อิเม
เยปี ปภาวิกา เต ปุเร มตา.
ปุริมาปี จ ปจฺฉิมาปี จ
อญฺญมญฺญํ น กทาจิ มทฺทสูติ.

เอวํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

อปิจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โลกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนิยํ ชีวิตํ

---

๑ ก. นิพฺพตฺตาเยว ๒ ก. ปภวิกา

นริรฏฺฐีติกํ ชีวิตํ. ตาวตึสานํ เทวานํ ... ยามานํ เทวานํ ... ตุสิตานํ เทวานํ ... นิมฺมานรตีนํ เทวานํ ... ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ... พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โลกสฺมึ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ. ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนิยํ ชีวิตํ นริรฏฺฐีติกํ ชีวิตํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา: "อปฺปมิทํ ภิกฺขเว มนุสฺสานํ อายุ, คมนีโย สมฺปราโย" มนฺตาย โพทฺธพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ. โย ภิกฺขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย.

อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หีเฬยฺย นํ สุโปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม.
อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ กุนฺนทีนํว โอทกนฺติ.

อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ.

โอรํ วสฺสสตาปี มิยฺยตีติ: กลลกาเลปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, อพฺพุทกาเลปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, เปสิกาเลปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ฆนกาเลปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ปญฺจสาขกาเลปี[1] จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ชาตมตฺโตปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ปสูติฆเรปี[2] จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, อฑฺฒมาสิโกปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, มาสิโกปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, เทฺวมาสิโก ... เตมาสิโกปี ... จตุมาสิโกปี ... ปญฺจมาสิโกปี ... ฉมาสิโกปี ... สตฺตมาสิโกปี ... อฏฺฐมาสิโกปี ... นวมาสิโกปี ... ทสมาสิโกปี ... สංวจฺฉริโกปี จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, เทฺววสฺสิโกปี ... เตวสฺสิโกปี ... จตุวสฺสิโกปี ... ปญฺจวสฺสิโกปี ... ฉวสฺสิโกปี ... สตฺตวสฺสิโกปี ... อฏฺฐวสฺสิโกปี ... นววสฺสิโกปี ... ทสวสฺสิโกปี ... วีสติวสฺสิโกปี ... ติංสวสฺสิโกปี ... จตฺตาฬีสวสฺสิโกปี ปญฺญาสวสฺสิโกปี

---

๑ ฉ. ม. ปสาขกาเลปี ๒ ฉ. สูติฆเรปี, ม. สูติกฆเร

... สตฺตวสฺสิโกปี ... สตฺตติวสฺสิโกปี ... อสีติวสฺสิโกปี ... นวุติวสฺสิโกปี จวติ มรติ อนฺตรายติ วิปฺปลุชฺชตีติ โอรํ วสฺสสตาปี มิยฺยติ.

โย เจปี อติจฺจ ชีวตีติ: โย วสฺสสตํ อติกฺกมิตฺวา ชีวติ, โส เอกํ วา วสฺสํ ชีวติ ... เทฺว วา วสฺสานิ ชีวติ ... ตีณิ วา วสฺสานิ ชีวติ ... จตฺตาริ วา วสฺสานิ ชีวติ ... ปญฺจ วา วสฺสานิ ชีวติ ... ทส วา วสฺสานิ ชีวติ ... วีสติ วา วสฺสานิ ชีวติ ... ตึส วา วสฺสานิ ชีวติ ... จตฺตาฬีส วา วสฺสานิ ชีวตีติ โย เจปี อติจฺจ ชีวติ.

อถ โข โส ชรสาปี มิยฺยตีติ: ยทา ชิณฺโณ โหติ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโย อนุปฺปตฺโต ขณฺฑทนฺโต ปลิตเกโส วิลูนํ ขลิตสีโร[1] วลินํ ติลกาหตคตฺโต วงฺโก โภคฺโค[2] ทณฺฑปรายโน โส ชรายปี จวติ มรติ อนฺตรายติ วิปฺปลุชฺชติ, นตฺถิ มรณมฺหา โมกฺโข.

ผลานมิว ปกฺกานํ ปาโต ปตนโต[3] ภยํ
เอวํ ชาตาน มจฺจานํ นิจฺจํ มรณโต ภยํ.
ยถาปี กุมฺภการสฺส กตา มตฺติกภาชนา
สพฺเพ เภทปริยนฺตา เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ.
ทหรา จ มหนฺตา จ เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนา.
เตสํ มจฺจุปเรตานํ คจฺฉตํ ปรโลกโต
น ปิตา ตายเต ปุตฺตํ ญาตี วา ปน ญาตเก.
เปกฺขตญฺเญว ญาตีนํ ปสฺส ลาลปฺปตํ ปุถู
เอกเมโกว มจฺจานํ โควชฺโฌ วิย นียติ
เอวํ อพฺภาหโต โลโก มจฺจุนา จ ชราย จาต.

---

๑ สี. ขลิตสีโร ๒ ก. ภคฺโค. ๓ สี. ปปตโต

อถ โข โส ชรสาปี มิยฺยติ. เตนาห ภควา :—

อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ
โอรํ วสฺสสตาปี มิยฺยติ
โย เจปี อติจฺจ ชีวติ
อถ โข โส ชรสาปี มิยฺยตีติ.

[๔๐] โสจนฺติ ชนา มมายิเต
น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา
วินาภาวํ สนฺตเมวิทํ
อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเส.

โสจนฺติ ชนา มมายิเตติ ชนาติ : ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. มมตฺตาติ เทฺว มมตฺตา : ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. มมายิตํ วตฺถุ-อจฺเฉทสงฺกิโนปี โสจนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปี โสจนฺติ. มมายิตํ วตฺถุ-วิปริณามสงฺกิโนปี โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปี โสจนฺติ, วิปริณเตปี โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ โสจนฺติ ชนา มมายิเต.

น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหาติ ปริคฺคหาติ : เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ... อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ... อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. ตณฺหาปริคฺคโห อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโม วิปริณามธมฺโม. ทิฏฺฐิปริคฺคโหปี อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโม วิปริณามธมฺโม. วุตฺตํ เหตํ ภควตา :— ปสฺสถ โน ตุเมฺห ภิกฺขเว ตํ ปริคฺคหํ, ยฺวายํ ปริคฺคโห นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมं ตเถว ฐสฺสตีติ? โน เหตํ ภนฺเต. สาธุ ภิกฺขเว อหมฺปี โข เอตํ ภิกฺขเว ปริคฺคหํ น สมนุปสฺสามิ, ยฺวายํ ปริคฺคโห นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมं ตเถว ฐสฺสตีติ. ปริคฺคหา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺตีติ[๑] น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา.

---

๑ ฉ. ม. น ลพฺภนฺตีติ

วินาภาวํ สนฺตเมวิทนฺติ: นานาภาเว วินาภาเว อญฺญถาภาเว สนฺเต สํวิชฺชมาเน อุปลพฺภิยมาเน. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— อลํ อานนฺท มา โสจิ มา ปริเทวิ, นนุ เอตํ อานนฺท มยา ปฏิกจฺเจว อกฺขาตํ, สพฺเพหิว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว, ตํ กุเตตฺถ อานนฺท ลพฺภา. ยนฺตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตํ วต มา ปลุชฺชีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ. ปุริมานํ ปุริมานํ ขนฺธานํ ธาตูนํ อายตนานํ วิปริณามญฺญถาภาวา ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา ขนฺธา จ ธาตุโย จ อายตนานิ จ ปวตฺตนฺตีติ วินาภาวํ สนฺตเมวิทํ.

อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเสติ อิตีติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวายโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ. อิตีติ อิติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมฺเตสูติ อิติ ทิสฺวา. นาคารมาวเสติ: สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเสติ. เตนาห ภควา:—

โสจนฺติ ชนา มมายิเต
น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา
วินาภาวํ สนฺตเมวิทํ
อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเสติ.

[๔๑] มรเณนปิ ตํ ปหียติ[๑]
ยं ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญติ
เอตมฺปิ วิทิตฺวาน[๒] ปณฺฑิโต
น มมตฺตาย นเมถ มามโก.

มรเณนปิ ตํ ปหียตีติ มรณนฺติ: ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเพฬรสฺส นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปจฺเฉโท. ตนฺติ: รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ

๑ ก. ปหิยฺยติ ๒ สี. ก. เอตํ ทิสฺวาน

สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ. ปหียตีติ: ปหียติ ชหียติ วิชหียติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ. ภาสิตมฺปี เหตํ:—

ปุพฺเพว มจฺจุ วิชหนฺติ โภคา
มจฺโจว เน ปุพฺพตรํ ชหาติ.
อสฺสทฺทา โภคิโน กามกามี
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเล.

อุเทติ อาปูรติ เวติ จนฺโท
อตฺถํ คเมตฺวาน ปเลติ สุริโย.
วิทิตา มยา สพฺพุก โลกธมฺมา
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเลติ.

มรเณนปี ตํ ปหียติ, ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญตีติ ยนฺติ: รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ. ปุริโสติ: สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โลกโวหาโร[1] นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. มมยิทนฺติ มญฺญตีติ: ตณฺหามญฺญนาย มญฺญติ, ทิฏฺฐิมญฺญนาย มญฺญติ, มานมญฺญนาย มญฺญติ, กิเลสมญฺญนาย มญฺญติ, ทุจฺจริตมญฺญนาย มญฺญติ, ปโยคมญฺญาย มญฺญติ, วิปากมญฺญนาย มญฺญตีติ ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญติ.

เอตมฺปี วิทิตฺวาน ปณฺฑิโตติ: เอตํ อาทีนวํ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมตฺเตสูติ เอตมฺปี วิทิตฺวาน ปณฺฑิโต ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ เอตมฺปี วิทิตฺวาน ปณฺฑิโต.

น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. มามโกติ: พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก. โส ภควนฺตํ มมายติ, ภควา ตํ ปุคฺคลํ ปริคฺคณฺหาติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา, น เม เต ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา. อปคตา จ เต

---

๑ ฉ. ม. โวหาโร

ภิกฺขเว ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, น จ เต อิมสฺมิ ธมฺมวินเย วุฑฺฒิ วิรูฬฺหิ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ. เย จ โข เต ภิกฺขเว ภิกฺขู นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อลทฺธา สุสมาหิตา, เต โข เม ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา, อนปคตา จ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, เต จ อิมสฺมิ ธมฺมวินเย วุฑฺฒิ วิรูฬฺหิ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺตีติ.[๑]

กุหา ลทฺธา ลปา ธิงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา
น เต ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.
นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อลทฺธา สุสมาหิตา
เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.

น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ: มามโก ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มมตฺตาย น นเมยฺย น โอนเมยฺย, น ตนฺนินฺโน อสฺส, น ตปฺโปโณ น ตปฺปพฺภาโร น ตทธิมุตฺโต น ตทธิปเตยฺโยติ น มมตฺตาย นเมถ มามโก. เตนาห ภควา:—

มรเณนปี ตํ ปหียติ
ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญติ
เอตมฺปี วิทิตฺวาน ปณฺฑิโต
น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ.

[๔๒] สุปีเนน ยถาปี สงฺคตํ
ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ
เอวมฺปี ปียายิตํ ชนํ
เปตํ กาลกตํ[๒] น ปสฺสติ.

สุปีเนน ยถาปี สงฺคตนฺติ: สงฺคตํ สมาคตํ สมาหิตํ สนฺนิปติตนฺติ สุปีเนน ยถาปี สงฺคตํ.

---

๑ ฉ.ม. อาปชฺชนฺติ ๒ ฉ.ม. กาลงฺกตํ

ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสตีติ: ยถา ปุริโส สุปีนคโต จนฺทํ ปสฺสติ, สุริยํ ปสฺสติ, มหาสมุทฺทํ ปสฺสติ, สิเนรุ๋ ปพฺพตราชํ ปสฺสติ, หตฺถึ ปสฺสติ, อสฺสํ ปสฺสติ, รถํ ปสฺสติ, ปตฺตึ ปสฺสติ, เสนาพฺยูหํ ปสฺสติ, อารามรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, วนรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, ภูมิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, โปกฺขรณีรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, ปฏิพุทฺโธ น กิญฺจิ ปสฺสตีติ ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ.

เอวมฺปี ปิยายิตํ ชนนฺติ เอวนฺติ: โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา.[1] ปิยายิตํ ชนนฺติ: ปิยายิตํ[2] มมายิตํ ชนํ มาตรํ วา ปิตรํ วา ภาตรํ วา ภคินึ วา ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา มิตฺตํ วา อมจฺจํ วา ญาติสาโลหิตํ วาติ เอวมฺปี ปิยายิตํ ชนํ.

เปตํ กาลกตํ น ปสฺสตีติ: เปโต วุจฺจติ มโต. กาลกตํ น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาธิคจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏิลภตีติ เปตํ กาลกตํ น ปสฺสติ. เตนาห ภควา:—

สุปีเนน ยถาปี สงฺคตํ
ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ
เอวมฺปี ปิยายิตํ ชนํ
เปตํ กาลกตํ น ปสฺสตีติ.

[๔๓] ทิฏฺฐาปี สุตาปี เต ชนา
เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ
นามเมวาวสิสฺสติ
อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโน.

ทิฏฺฐาปี สุตาปี เต ชนาติ ทิฏฺฐาติ: เย จกฺขุวิญฺญาณาภิสมฺภูตา. สุตาติ: เย โสตวิญฺญาณาภิสมฺภูตา. เต ชนาติ: ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จาติ ทิฏฺฐาปี สุตาปี เต ชนา.

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๔ ๑ ฉ.ม. โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํ ๒ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจตีติ เยสนฺติ: เยสํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํ. นามนฺติ: สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โลกโวหาโร[1] นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. ปวุจฺจตีติ: วุจฺจติ ปวุจฺจติ[2] กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียตีติ เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ.

นามเมวาวสิสฺสตีติ อกฺเขยฺยนฺติ: รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ ปหียติ ชหียติ วิชหียติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ นามเมวาวสิสฺสตีติ. อกฺเขยฺยนฺติ: อกฺขาตุํ กเถตุํ ภณิตุํ ทีปยิตุํ โวหริตุนฺติ นามเมวาวสิสฺสตีติ อกฺเขยฺยํ. เปตสฺส ชนฺตุโนติ เปตสฺสาติ: มตสฺส กาลกตสฺส. ชนฺตุโนติ: สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาคุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺสาติ เปตสฺส ชนฺตุโน. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺฐาปี สุตาปี เต ชนา
เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ
นามเมวาวสิสฺสตีติ
อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโนติ.

[๔๔] โสกปริเทวมจฺฉรํ
น ปชหนฺติ คิทฺธา มมายิเต
ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ
หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโน.

โสกปริเทวมจฺฉรํ น ปชหนฺติ คิทฺธา มมายิเตติ โสโกติ: ญาติพฺยสนเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสนเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสนเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสนเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสนเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสนเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อนฺโตฑาโห อนฺโตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลนฺติ.

---

๑ ฉ. ม. โวหาโร ๒ ก. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ

ปริเทวติ: ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ... ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส* อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. มจฺฉริยนฺติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ธนธมฺมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ชาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ มมายิตํ วตฺถุ๊ อจฺเฉทสงฺกิโนปี โสจนฺติ. อจฺฉิชฺชนฺเตปี โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปี โสจนฺติ. มมายิตํ วตฺถุ๊ วิปริณามสงฺกิโนปี โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปี โสจนฺติ, วิปริณเตปี โสจนฺติ, มมายิตํ วตฺถุ๊ อจฺเฉทสงฺกิโนปี ปริเทวนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี ปริเทวนฺติ, อจฺฉินฺเนปี ปริเทวนฺติ. มมายิตํ วตฺถุ๊ วิปริณามสงฺกิโนปี ปริเทวนฺติ, วิปริณามนฺเตปี ปริเทวนฺติ, วิปริณเตปี ปริเทวนฺติ, มมายิตา วตฺถุ๊ รกฺขนฺติ โคเปนฺติ ปริคฺคณฺหนฺติ มมายิตนฺติ[1] มจฺฉรายนฺติ, มมายิตสฺมิ๊ วตฺถุสฺมิ๊ โสจนฺติ,[2] โสกํ น ชหนฺติ, ปริเทวํ น ชหนฺติ, มจฺฉริยํ น ชหนฺติ, เคธํ น ชหนฺติ นปฺปชหนฺติ น วิโนเทนฺติ น พฺยนฺตีกโรนฺติ น อนภาวํ คเมนฺตีติ โสกปริเทวมจฺฉรํ, น ชหนฺติ คิทฺธา มมายิเต.

ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโนติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมานา[3] มมสฺมเตสูติ ตสฺมา. มุนโยติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. เตน ญาเณน สมนฺนาคตา มุนโย โมนปฺปตฺตา. ตีณิ โมเนยฺยานิ กายโมเนยฺยํ วจีโมเนยฺยํ มโนโมเนยฺยํ ... สงฺคชาตมติจฺจ โส มุนิ. ปริคฺคโหติ:

---

๑ ฉ. ม. มมายนฺติ ๒ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๓ ก. สมฺปสฺสมาโน

เทฺว ปริคฺคหา: คณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ... อยํ คณฺหาปริคฺคโห ... อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. มุนโย คณฺหาปริคฺคหํ ปหายฺ ทิฏฺฐิปริคฺคหํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จชิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตึ กริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา[๑] อจริสุ วิจริสุ วิหริสุ อิริยึสุ วตฺตึสุ ปาลึสุ ยเปสุ ยาเปสุ. เขมทสฺสิโนติ: เขมํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค คณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. เขมทสฺสิโนติ: เขมทสฺสิโน ตาณทสฺสิโน เลณทสฺสิโน สรณทสฺสิโน อภยทสฺสิโน อจฺจุตทสฺสิโน อมตทสฺสิโนติ ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ, หิตฺวา อจริสุ เขมทสฺสิโน. เตนาห ภควา:—

โสกปริเทวมจฺจคา
น ปชหนฺติ คิทฺธา มมายิเต
ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ
หิตฺวา อจริสุ เขมทสฺสิโนติ.

[๔๕] ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน
ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนํ
สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ
โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเย.

ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโนติ: ปฏิลีนจรา วุจฺจนฺติ สตฺต เสขา, อรหา ปฏิลีโน. กึการณา ปฏิลีนจรา วุจฺจนฺติ สตฺต เสขา? เต ตโต จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ, จกฺขุทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา[๒] สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. โสตทฺวาเร จิตฺตํ ... ฆานทฺวาเร จิตฺตํ ... ชิวฺหาทฺวาเร จิตฺตํ ...

---

๑ ฉ. ม. ปริจฺจชิตฺวา ๒ สี. สนฺนิรมฺเภนฺตา

กายทฺวาเร จิตฺตํ ... มโนทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. ยถา กุกฺกุฏปตฺตํ วา นหารุททฺทุลฺ[1] วา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ โหติ[2] ปฏิลียติ ปฏิกุชฺชติ ปฏิวตฺตติ น สมฺปสาริยติ, เอวเมว เต ตโต ตโต จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ, จกฺขุทฺวาเร จิตฺตํ ... โสตทฺวาเร จิตฺตํ ... ฆานทฺวาเร จิตฺตํ ... ชิวฺหาทฺวาเร จิตฺตํ ... กายทฺวาเร จิตฺตํ ... มโนทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. ตำการณา ปฏิลีนจรา วุจฺจนฺติ สตฺต เสขา. ภิกฺขุโนติ: กุลยาณปุถุชฺชนสฺส[3] วา ภิกฺขุโนติ เสขสฺส วา ภิกฺขุโนติ ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน.

ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนนฺติ: อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ[4]. มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฏิกา จมฺมขณฺโฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร ปลาลสนฺถาโร.[5] ตํ อาสนํ อสปฺปายรูปทสฺสเนน วิตฺตํ[6] วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน วิตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายคนฺธฆายเนน ... อสปฺปายรสสายเนน ... อสปฺปายโผฏฺฐพฺพผุสเนน ... อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ วิตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ. ตํ วิวิตฺตํ อาสนํ ภชโต สมฺภชโต เสวโต นิเสวโต สํเสวโต ปฏิเสวโตติ ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนํ.

สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ สามคฺคิยาติ: ติสฺโส สามคฺคิโย: คณสามคฺคี ขมฺมสามคฺคี อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี.

กตมา คณสามคฺคี? พหู เจปี ภิกฺขู สมคฺคา สมฺโมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหรนฺติ, อยํ คณสามคฺคี.

---

๑ ก. นหารุททฺทลํ ๒ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๓ ฉ.ม. ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส
๔ ฉ.ม. นิสีทนฺติ ๕ ก. ปลาส สนฺถาโร ๖ ฉ.ม. ริตฺตํ. เอวมุปริปิ

กตมา ธมฺมสามคฺคี ? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เต เอกโต ปกฺขนฺทนฺติ ปสีทนฺติ สมฺปติฏฺฐนฺติ วิมุจฺจนฺติ. น เตสํ ธมฺมานํ วิวาโท ปวิวาโท อตฺถิ, อยํ ธมฺมสามคฺคี.

กตมา อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี ? พหู เจปี ภิกฺขู อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายนฺติ, น เตสํ นิพฺพานธาตุยา โอนตฺตํ วา ปุณฺณตฺตํ วา ปญฺญายติ, อยํ อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี.

ภวเนติ: เนรยิกานํ นิรโย ภวนํ, ติรจฺฉานโยนิกานํ ติรจฺฉานโยนิ ภวนํ ปีตฺติวิสยิกานํ ปีตฺติวิสโย ภวนํ, มนุสฺสโลโกภวนํ, เทวานํ เทวโลโก ภวนนฺติ. สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ: ตสฺเสสา สามคฺคี เอตํ ฉนฺนํ เอตํ ปฏิรูปํ เอตํ อนุจฺฉวิกํ เอตํ อนุโลมํ. โย เอวํ ปฏิจฺฉนฺเน[1] นิรเย อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, ติรจฺฉานโยนิยํ อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, ปีตฺติวิสเย อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, มนุสฺสโลเก อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, เทวโลเก อตฺตานํ น ทสฺเสยฺยาติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเย. เตนาห ภควา:—

ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน
ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนํ
สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ
โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ.

[๔๖] สพฺพตฺถ มุนี อนิสฺสิโต
น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ
ตุสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ
ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปติ.

---

๑ ก. ปฏิปนฺโน

สพฺพตฺถ มุนี อนิสฺสิโตติ: สพฺพํ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขุเจว รูปา จ, โสตญฺจ สทฺทา จ, ฆานญฺจ คนฺธา จ, ชิวฺหา จ รสา จ, กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ, มโน จ ธมฺมา จ. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. อนิสฺสิโตติ: เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ... อยํ ตณฺหานิสฺสโย ... อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. มุนิ ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อนิสฺสิโต, โสตํ อนิสฺสิโต, ฆานํ อนิสฺสิโต, ชิวฺหํ อนิสฺสิโต, กายํ อนิสฺสิโต, มนํ อนิสฺสิโต, รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... ธมฺเม ... กุลํ ... คณํ ... อาวาสํ ... ลาภํ ... ยสํ ... ปสํสํ ... สุขํ ... จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภวํ ... รูปภวํ ... อรูปภวํ ... สญฺญาภวํ ... อสญฺญาภวํ ... เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ... เอกโวการภวํ ... จตุโวการภวํ ... ปญฺจโวการภวํ ... อตีตํ อนาคตํ ... ปจฺจุปฺปนฺนํ ... ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ. สพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต.

น ปีฬํ กุพฺพติ โนปี อปฺปียนฺติ ปียาติ: เทฺว ปียา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

กตเม สตฺตา ปียา? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, อิเม สตฺตา ปียา.

กตเม สงฺขารา ปียา? มนาปีกา รูปา มนาปีกา สทฺทา มนาปีกา คนฺธา มนาปีกา รสา มนาปีกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปียา.

อปฺปียาติ: เทฺว อปฺปียา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

กตเม สตฺตา อปฺปียา? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา ชีวิตา โวโรเปตุกามา, อิเม สตฺตา อปฺปียา.

กตเม สงฺขารา อปฺปียา? อมนาปีกา รูปา อมนาปีกา สทฺทา อมนาปีกา คนฺธา อมนาปีกา รสา อมนาปีกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา อปฺปียา.

น ปียํ กุพฺพติ โนปี อปฺปิยนฺติ: "อยํ เม สตฺโถ ปิโย, อิเม จ เม สงฺขารา มนาปา"ติ ราควเสน ปิยํ น กโรติ, "อยํ เม สตฺโถ อปฺปิโย, อิเม จ เม สงฺขารา อมนาปาติ ปฏิฆวเสน อปฺปิยํ น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ.

ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ ตสฺมินฺติ: ปุคฺคเล อรหนฺเต ขีณาสเว. ปริเทโวติ: ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. มจฺฉริยนฺติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ชนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, คาโห, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ.

ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ ปณฺณํ วุจฺจติ ปทุมปตฺตํ. วาริ วุจฺจติ อุทกํ. ยถา วาริ ปทุมปตฺเต น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อปลิตฺตํ อนุปลิตฺตํ. เอวเมว ตสฺมึ ปุคฺคเล อรหนฺเต ขีณาสเว ปริเทโว จ มจฺฉริยญฺจ น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺตา อปลิตฺตา อนุปลิตฺตา. โส จ ปุคฺคโล อรหนฺโต เตหิ กิเลเสหิ น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อปลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปติ. เตนาห ภควา:—

สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต
น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ
ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ
ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ.

[๔๗] อุทวินฺทุ ยถาปี โปกฺขเร
ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ
เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วา.

อุทวินฺทุ ยถาปี โปกฺขเรติ อุทวินฺทูติ: วุจฺจติ อุทกเลโว. โปกฺขรํ วุจฺจติ ปทุมปตฺตํ. ยถา อุทกวินฺทุ ปทุมปตฺเต น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อปลิตฺตํ อนุปลิตฺตนฺติ อุทวินฺทุ ยถาปี โปกฺขเร.

ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ: ปทุมํ วุจฺจติ ปทุมปุปฺผํ. วาริ วุจฺจติ อุทกํ. ยถา วาริ ปทุมปุปฺเผ[1] น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อปลิตฺตํ อนุปลิตฺตนฺติ ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ.

เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วาติ เอวนฺติ: โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํ, มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. เลปาติ: เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ... อยํ ตณฺหาเลโป ... อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ, สุเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาเต น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ, นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อปลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วา. เตนาห ภควา:—

อุทวินฺทุ ยถาปี โปกฺขเร
ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ
เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วาติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๕ ๑ ฉ. ม. ปทุมปุปฺผํ

[๔๘] โธโน น หิ เตน มญฺญติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วา
ญาเณน วิสุทฺธิมิจฺฉติ
น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชติ.

โธโน น หิ เตน มญฺญติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วาติ โธโนติ: โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. กิการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา? ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตํ ขุทฺทญฺจ โขตญฺจ สนฺโขตญฺจ นิทฺโขตญฺจ, วจีทุจฺจริตํ ขุทฺทญฺจ โขตญฺจ สนฺโขตญฺจ นิทฺโขตญฺจ, มโนทุจฺจริตํ ขุทฺทญฺจ โขตญฺจ สนฺโขตญฺจ นิทฺโขตญฺจ, ราโค ขุโต จ โขโต จ สนฺโขโต จ นิทฺโขโต จ, โทโส ... โมโห ... โกโธ ... อุปนาโห ... มกฺโข ... ปฬาโส ... อิสฺสา ... มจฺฉริยํ ... มายา ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺโภ ... สารมฺโภ ... มาโน ... อติมาโน ... มโท ... ปมาโท ... สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพา กุสลาภิสงฺขารา ขุตา จ โขตา จ สนฺโขตา จ นิทฺโขตา จ, ตํการณา โธนณา วุจฺจติ ปญฺญา.

อถ วา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ขุตา จ โขตา จ สนฺโขตา จ นิทฺโขตา จ, สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ขุโต จ โขโต จ สนฺโขโต จ นิทฺโขโต จ, สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจา ขุตา จ. สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺโต ขุโต จ. สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีโว ขุโต จ, สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายาโม ขุโต จ. สมฺมาสติยา มิจฺฉาสติ ขุตา จ. สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธิ ขุโต จ. สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณํ ขุตญฺจ. สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ ขุตา จ โขตา จ สนฺโขตา จ นิทฺโขตา จ.

อถ วา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลสา. สพฺเพ ทุจฺจริตา. สพฺเพ ทรถา. สพฺเพ ปริฬาหา. สพฺเพ สนฺตาปา. สพฺพา กุสลาภิสงฺขารา ขุตา จ โขตา จ สนฺโขตา จ นิทฺโขตา จ. อรหา อิเมหิ โธเนหิ ธมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต. ตสฺมา อรหา โธโน. โส ขุตราโค ขุตปาโป ขุตกิเลโส ขุตปริฬาโหติ โธโน.

โธโน น หิ เตน มญฺญติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วาติ: โธโน ทิฏฺฐึ น มญฺญติ, ทิฏฺฐสมึ น มญฺญติ, ทิฏฺฐโต น มญฺญติ, "ทิฏฺฐึ เม"ติ น มญฺญติ. สุตํ

น มญฺญติ, สุตสฺมิ์ น มญฺญติ, สุตโต น มญฺญติ, "สุตํ เม"ติ น มญฺญติ, มุตํ น มญฺญติ, มุตสฺมิ์ น มญฺญติ, มุตโต น มญฺญติ, "มุตํ เม"ติ น มญฺญติ, วิญฺญาตํ น มญฺญติ, วิญฺญาตสฺมิ์ น มญฺญติ, วิญฺญาตโต น มญฺญติ, "วิญฺญาตํ เม"ติ น มญฺญติ, วุตฺตมฺปี เหตํ ภควตา :— "อสฺมี"ติ ภิกฺขเว มญฺญิตเมตํ, "อยมหมสฺมี"ติ[1] มญฺญิตเมตํ, "ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "น ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "รูปี ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "อรูปี ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "สญฺญี ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "อสญฺญี ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ, "เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺ"ติ มญฺญิตเมตํ. มญฺญิตํ ภิกฺขเว โรโค, มญฺญิตํ คณฺโฑ, มญฺญิตํ สลฺลํ, มญฺญิตํ อุปทฺทโว, ตสฺมาติห ภิกฺขเว อมญฺญมาเนน เจตสา วิหริสฺสามาติ, เอวญฺหิ โว สิกฺขิตพฺพนฺติ. โยโน น หิ เตน มญฺญติ, ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วา.

นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉตีติ: โยโน อญฺเญน อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานิกปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สุทฺธิ์ สุทฺธึ ปริสุทฺธิ์ มุตฺติ์ วิมุตฺติ์ ปริมุตฺติ์ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ น ปีเหติ นาภิชปฺปติ์ติ นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉติ.

น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชตีติ: สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ, กลฺยาณปุถุชฺชนๆ[2] อุปาทาย สตฺต เสขา วิรชฺชนฺติ, อรหา เนว รชฺชติ โน วิรชฺชติ. วิรตฺโต โส ขยา ราคสฺส วีตราคตฺตา ขยา โทสสฺส วีตโทสตฺตา ขยา โมหสฺส วีตโมหตฺตา. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ... ชาติชรามรณสฺส์สาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชติ. เตนาห ภควา :—

โยโน น หิ เตน มญฺญติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตมุเตสุ วา
นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉติ
น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชตีติ.

ฉฏฺโฐ ชราสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

---

๑ ก. อนสฺมีติ ๒ ฉ.ม. ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ

๗. ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทส

อถ ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ :—

[๔๙] เมถุนมนุยุตฺตสฺส (อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโย)
วิฆาตพฺรูหิ มาริส
สุตฺวาน ตว สาสนํ
วิเวเก สิกฺขิสฺสามเส.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ. กิการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม, อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ, ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กลหการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ ภณฺฑนการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ ภสฺสการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วิวาทการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ อธิกรณการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วาทิโน เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ สลฺลาปกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. เอวเมว อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ, ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ: เมถุนธมฺเม ยุตฺตสฺส ปยุตฺตสฺส อายุตฺตสฺส สมายุตฺตสฺส ตจฺจริตสฺส ตพฺพหุลสฺส ตคฺครุกสฺส ตนินฺนสฺส ตปฺโปณสฺส ตปฺปพฺภารสฺส ตทธิมุตฺตสฺส ตทธิปเตยฺยสฺสาติ เมถุนมนุยุตฺตสฺส.

อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโยติ อิจฺจาติ: ปทสนฺธิ ปทสโมคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตं[๑] อิจฺจาติ. อายสฺมาติ: ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารววจนํ สปฺปติสฺสวจนเมตं อายสฺมาติ. ติสฺโสติ: ตสฺส เถรสฺส นามं สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามं นามกมฺมं นามเธยฺยं นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. เมตฺเตยฺโยติ: ตสฺส เถรสฺส โคตฺตํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโรติ อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโย.

---

๑ ก. ปทานุปุพฺพตาเมตं

วิฆาตํ พฺรูหิ มาริสาติ วิฆาตนฺติ: วิฆาตํ อุปฆาตํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทวํ อุปสคฺคํ พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิ. มาริสาติ: ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารววจนํ สปฺปติสฺสวจนเมตํ มาริสาติ วิฆาตํ พฺรูหิ มาริส.

สุตฺวาน ตว สาสนนฺติ: ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐึ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ สุตฺวาน ตว สาสนํ.

วิเวเก สิกฺขิสฺสามเสติ วิเวโกติ: ตโย วิเวกา: กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก? อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํ, กาเยน วิวิตฺโต วิหรติ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ, เอโก วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, อยं กายวิเวโก.

กตโม จิตฺตวิเวโก? ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, ทุติยं ฌานं สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, ตติยं ฌานं สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, จตุตฺถं ฌานं สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, อากาสานญฺจายตนं สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนं สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, อากิญฺจญฺญายตนं สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนं สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, สกทาคามิสฺส โอพาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอพาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตं วิวิตฺตं โหติ, อนาคามิสฺส อณุสหคตา กามราคสญฺโญชนา

ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก? อุปธิ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ, อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตं นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, อยํ อุปธิวิเวโก.

กายวิเวโก จ อูปกฏฺฐกายานํ[1] เนกฺขมฺมาภิรตานํ. จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ. อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนํ ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตานํ.

วิเวเก สิกฺขิสฺสามเสติ: โส เอโร ปกติยา สิกฺขิตสิกฺโข. อปิจ ธมฺมเทสนํ อุปาทาย ธมฺมเทสนํ ยาจนฺโต[2] เอวมาห วิเวเก สิกฺขิสฺสามเสติ. เตนาห เอโร ทิสฺโส เมตฺเตยฺโย :—

เมถุนมนุยุตฺตสฺส (อิจฺจายสฺมา ทิสฺโส เมตฺเตยฺโย)
วิฆาตํ พฺรูหิ มาริส
สุตฺวาน ตว สาสนํ
วิเวเก สิกฺขิสฺสามเสติ.

[๕๐] เมถุนมนุยุตฺตสฺส (เมตฺเตยฺยาติ ภควา)
มุสฺสเต วาปิ สาสนํ
มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ
เอตํ ตสฺมึ อนาริยํ.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ. กิเการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม? อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตทาการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กฏหการกา

---

๑ ฉ. ม. วิเวกฏฺฐกายานํ ๒ ฉ. ม. สาเวนฺโต

เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ ภณฺฑนการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ ภสฺสการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วิวาทการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ อธิกรณการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วาทิโน เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ สลฺลาปกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. เอวเมว[1] อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ: เมถุนธมฺเม ยุตฺตสฺส ปยุตฺตสฺส อายุตฺตสฺส สมายุตฺตสฺส ตจฺจริตสฺส ตพฺพหุลสฺส ตคฺครุกสฺส ตนฺนินฺนสฺส ตปฺโปณสฺส ตปฺปพฺภารสฺส ตทธิมุตฺตสฺส ตทธิปเตยฺยสฺสาติ เมถุนมนุยุตฺตสฺส. เมตฺเตยฺยาติ: ภควา ตํ เถรํ โคตฺเตน อาลปติ. ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา. ภคฺคโทโสติ ภควา. ภคฺคโมโหติ ภควา. ภคฺคมาโนติ ภควา. ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา. ภคฺคกณฺฏโกติ[2] ภควา. ภคฺคกิเลโสติ ภควา. ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา. ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา. ภาวิตกายโยติ ภควา, ภาวิตสีโล, ภาวิตจิตฺโต, ภาวิตปญฺโญติ ภควา, ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส, อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ

---

๑ ฉ. ม. เอวเมวํ ๒ ฉ. ม. ภคฺคกณฺฑโกติ

กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกาปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ เมตฺเตยฺยาติ ภควา.

มุสฺสเต วาปี สาสนนฺติ: ทฺวีหิ การเณหิ สาสนํ มุสฺสติ: ปริยตฺติสาสนมฺปี มุสฺสติ, ปฏิปตฺติสาสนมฺปี มุสฺสติ.

กตมํ ปริยตฺติสาสนํ? ยํ สสฺส ปริยาปุฏฺฐํ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ, อิทํ ปริยตฺติสาสนํ. ตมฺปี มุสฺสติ สมฺมุสฺสติ ปมุสฺสติ สมฺปมุสฺสติ ปริพาหิโร โหตีติ เอวมฺปี มุสฺสเต วาปี สาสนํ.

กตมํ ปฏิปตฺติสาสนํ? สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อนุวตฺตนปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สตฺติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, อิทํ ปฏิปตฺติสาสนํ. ตมฺปี มุสฺสติ สมฺมุสฺสติ ปมุสฺสติ สมฺปมุสฺสติ ปริพาหิโร โหตีติ เอวมฺปี มุสฺสเต วาปี สาสนํ.

มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชตีติ: ปาณมฺปี หนติ, อทินฺนมฺปี อาทิยติ, สนฺธิมฺปี ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปี หรติ, เอกาคาริกมฺปี กโรติ, ปริปนฺเถปี ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปี คจฺฉติ, มุสาปี ภณตีติ มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ.

เอตํ ตสฺมิ อนาริยนฺติ: เอตํ ตสฺมิ ปุคฺคเล อนริยธมฺโม พาลธมฺโม มูฬฺหธมฺโม อญาณธมฺโม อมราวิกฺเขปธมฺโม ยทิทํ มิจฺฉา ปฏิปทาติ เอตํ ตสฺมิ อนาริยํ. เตนาห ภควา:—

เมถุนมนุยุตฺตสฺส (เมตฺเตยฺยาติ ภควา)
มุสฺสเต วาปี สาสนํ
มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ
เอตํ ตสฺมิ อนาริยนฺติ.

[๕๑] เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน เมถุนํ โย นิเสวติ
ยานํ ภนฺตุ ตํ โลเก หีนมาหุ ปุถุชฺชนํ.

เอโก ปุพฺเพ จริตฺวานาติ: ทฺวีหิ การเณหิ เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน: ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาวาสูปคตสงฺขาเตน วา.

กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน? สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน.

กถํ คณาวาสูปคตสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน? โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, เอวํ คณาวาสูปคตสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน.

เมถุนํ โย นิเสวตีติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม ... ปสฺสาวกมฺมา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. เมถุนํ โย นิเสวตีติ: โย[๑] อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา เมถุนธมฺมํ เสวติ นิเสวติ สํเสวติ ปฏิเสวตีติ เมถุนํ โย นิเสวติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๖ ๑ ก. โส

ยานํ ภนฺตฺวา ตํ โลเกติ: ยานนฺติ หตฺถิยานํ อสฺสยานํ โคยานํ อชยานํ เมณฺฑกยานนฺ[1] โอฏฺฐยานํ ขรยานํ ภนฺตํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ อุปฺปถํ คณฺหาติ. วิสมํ ขาณุมฺปี ปาสาณมฺปี อภิรูหติ, ยานมฺปี อาโรหนกมฺปี ภญฺชติ, ปปาเตปี ปปตติ. ยถา ตํ ภนฺตํ ยานํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ อุปฺปถํ คณฺหาติ. เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค อุปฺปถํ คณฺหาติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ์ คณฺหาติ ... มิจฺฉาสมาธิ์ คณฺหาติ. ยถา ตํ ภนฺตํ ยานํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ วิสมํ ขาณุมฺปี ปาสาณมฺปี อภิรูหติ. เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค วิสมํ กายกมฺมํ อภิรูหติ, วิสมํ วจีกมฺมํ อภิรูหติ, วิสมํ มโนกมฺมํ อภิรูหติ, วิสมํ ปาณาติปาตํ อภิรูหติ, วิสมํ อทินฺนาทานํ อภิรูหติ, วิสมํ กาเม สุมิจฺฉาจารํ อภิรูหติ, วิสมํ มุสาวาทํ อภิรูหติ, วิสมํ ปีสุณํ วาจํ อภิรูหติ, วิสมํ ผรุสํ วาจํ อภิรูหติ, วิสมํ สมฺผปฺปลาปํ อภิรูหติ, วิสมํ อภิชฺฌํ อภิรูหติ, วิสมํ พฺยาปาทํ อภิรูหติ, วิสมํ มิจฺฉาทิฏฺฐิ์ อภิรูหติ, วิสเม สงฺขาเร อภิรูหติ, วิสเม ปญฺจ กามคุเณ อภิรูหติ, วิสเม นีวรเณ อภิรูหติ. ยถา ตํ ภนฺตํ ยานํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ ยานมฺปี อาโรหนมฺปี ภญฺชติ. เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค นิรเย อตฺตานํ ภญฺชติ, ติรจฺฉานโยนิยํ อตฺตานํ ภญฺชติ, ปีตฺติวิสเย อตฺตานํ ภญฺชติ, มนุสฺสโลเก อตฺตานํ ภญฺชติ, เทวโลเก อตฺตานํ ภญฺชติ. ยถา ตํ ภนฺตํ ยานํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ ปปาเตปี ปปตติ. เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค ชาติปปาตมฺหิปี ปปตติ, ชราปปาตมฺหิปี ปปตติ, พฺยาธิปปาตมฺหิปี ปปตติ, มรณปปาตมฺหิปี ปปตติ, โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสปปาตมฺหิปี ปปตติ. โลเกติ: อปายโลเก ... มนุสฺสโลเกติ, ยานนฺ ภนฺตฺวา ตํ โลเก.

หีนมาหุ ปุถุชฺชนนฺติ ปุถุชฺชนาติ: เกนฏฺเฐน ปุถุชฺชนา? ปุถู กิเลเส ชเนนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู สตฺถารานํ มุขุลฺโลกิกาติ

---

๑ ฉ. ม. เมณฺฑยานํ

ปุถุชฺชนา, ปุถุ สพฺพคตีหิ อาวุฏฺฐาติ[๑] ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาภิสงฺขาเร[๒] อภิสงฺขโรนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาโอเฆหิ วุยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺปนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาปริฬาเหหิ ปริทยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา อชฺโฌปนฺนา[๓] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุฏา นิวุฏา โอวุฏา[๔] ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ ปุถุชฺชนา. หีนมาหุ ปุถุชฺชนนฺติ: ปุถุชฺชนํ หีนํ นิหีนํ โอมกํ ลามกํ ฉตฺตกํ ปริตฺตนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ หีนมาหุ ปุถุชฺชนํ. เตนาห ภควา:—

เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน เมถุนํ โย นิเสวติ
ยานํ ภนฺตฺวา ตุ โลกสฺมึ หีนมาหุ ปุถุชฺชนนฺติ.

[๕๒] ยโส กิตฺติ จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สา
เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเว.

ยโส กิตฺติ จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สาติ: กตโม ยโส? อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต, ลาภี จีวร-ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, อยํ ยโส. กตมา กิตฺติ? อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว กิตฺติวณฺณภโต[๕] โหติ, ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโณ "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา "อารญฺญิโก"ติ วา "ปิณฺฑปาติโก"ติ วา "ปํสุกูลิโก"ติ วา "เตจีวริโก"ติ วา "สปทานจาริโก"ติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโก"ติ วา "เนสชฺชิโก"ติ วา "ยถาสนฺถติโก"ติ วา "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา, อยํ กิตฺติ, ยโส กิตฺติ จ ยา ปุพฺเพ.

---

๑ ฉ. ม. อาวุฏฺฐีตาติ ๒ ก. นานาภิสงฺขาเรหิ ๓ ฉ. ม. อชฺโฌสนฺนา
๔ ก. โอผุฏา ๕ ฉ. ม. กิตฺติวณฺณกโต

หายเต วาปี ตสฺส สาติ: ตสฺส อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติสฺส โส จ ยโส จา จ กิตฺติ หายติ ปริหายติ ปริธํสติ ปริปตติ อนฺตรธายติ วิปฺปฏิสฺสตีติ ยโส กิตฺติ จ ยา ปุพฺเพ, หายเต วาปี ตสฺส สา.

เอตมฺปี ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ เอตนฺติ: ปุพฺเพ สมณภาเว ยโส จ กิตฺติ จ, อปรภาเค พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติสฺส อยโส จ อกิตฺติ จ, เอตํ สมฺปตฺตึ วิปตฺตึ. ทิสฺวาติ: ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอตมฺปี ทิสฺวา. สิกฺเขถาติ: ติสฺโส สิกฺขา อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา.

กตมา อธิสีลสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สංโย สංวโร มุขํ ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อยं อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं ... ตติยं ฌานं ... จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं ทุกฺขสมุทโย"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं อาสวสมุทโย"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं อธิปญฺญาสิกฺขา.

เมถุนนฺติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม ... ตทากาโร วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เอตมฺปี ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ: เมถุนธมฺมสฺส ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย. อิมา ติสฺโส สิกฺขาโย อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐเปนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ เอตมฺปี ทิสฺวา สิกฺเขถ, เมถุนํ วิปฺปหาตเว. เตนาห ภควา:—

ยโส กิตฺติ จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปี สพฺพสา
เอตมฺปี ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ.

[๕๓] สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายติ
สุตฺวา ปเรส นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธ.

สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายตีติ: กามสงฺกปฺเปน พฺยาปาทสงฺกปฺเปน วิหึสาสงฺกปฺเปน ทิฏฺฐิสงฺกปฺเปน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต วิหิโต กปโณ วิย มนฺโท วิย โมมูโห วิย ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติ.[1] ยถา อุลูโก รุกฺขสาขายํ มูสิกํ มคยมาโน ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติ ยถา โกตฺถุ นทีตีเร มจฺเฉ มคยมาโน ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติ ยถา วิฬาโร สนฺธิสมลสงฺกฏีเร มูสิกํ มคยมาโน ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติ. ยถา คทฺรโภ วหจฺฉินฺโน สนฺธิสมลสงฺกฏีเร ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติ. เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก กามสงฺกปฺเปน พฺยาปาทสงฺกปฺเปน วิหึสาสงฺกปฺเปน ทิฏฺฐิสงฺกปฺเปน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต วิหิโต กปโณ วิย มนฺโท

---

๑ ก. อวชฺฌายติ

วิย โมมูโห วิย ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายตีติ สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส, กปโณ วิย ฌายติ.

สุตฺวา ปเรส นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธติ ปเรสนฺติ: อุปชฺฌายา วา อาจริยา วา สมานุปชฺฌายกา วา สมานาจริยกา วา มิตฺตา วา สนฺทิฏฺฐา วา สมฺภตฺตา วา สหายา วา โจเทนฺติ "ตสฺส เต อาวุโส อลาภา ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, ยํ ตฺวํ เอวรูปํ อุพารํ สตฺถารํ ลภิตฺวา เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตฺวา เอวรูปํ อริยคณํ ลภิตฺวา หีนสฺส เมถุนธมฺมสฺส การณา พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโตสิ, สทฺธาปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, หิรีปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, โอตฺตปฺปมฺปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิริยมฺปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, สติปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, ปญฺญาปี นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสู"ติ เตสํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนึ อนุสิฏฺฐิ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวา มงฺกุ โหติ, ปีฬิโต ฆฏฺฏิโต พฺยถิโต[1] โทมนสฺสิโต โหติ. ตถาวิโธติ: ตถาวิโธ ตาทิโส ตสฺสณฺฐิโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏิภาโค โย โส วิพฺภนฺตโกติ สุตฺวา ปเรสํ นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธ. เตนาห ภควา:—

สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายติ
สุตฺวา ปเรส นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธติ.

[๕๔] อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต
เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ โมสวชฺชํ ปคาหติ.[2]

อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโตติ อถาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อถาติ. สตฺถานีติ: ตีณิ สตฺถานิ กายสตฺถํ วจีสตฺถํ มโนสตฺถํ. ติวิธํ กายทุจฺจริตํ กายสตฺถํ, จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ วจีสตฺถํ, ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ มโนสตฺถํ. ปรวาเทหิ โจทิโตติ: อุปชฺฌาเยหิ

---

๑ ฉ.ม. พฺยาธิโต ๒. ม. สงฺคาหติ

วา อาจริเยหิ วา สมานุปชฺฌายเกหิ วา สมานาจริยเกหิ วา มิตฺเตหิ วา สนฺทิฏฺเฐหิ วา สมฺภตฺเตหิ วา สหาเยหิ วา โจทิโต สมฺปชานมุสา ภาสติ "อภิรโต อหํ ภนฺเต อโหสึ ปพฺพชฺชาย, มาตา เม โปเสตพฺพา, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโต"ติ ภณติ. "ปิตา เม โปเสตพฺโพ, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโต"ติ ภณติ. "ภาตา เม โปเสตพฺโพ ... ภคินี เม โปเสตพฺพา ... ปุตฺโต เม โปเสตพฺโพ ... ธีตา เม โปเสตพฺพา ... มิตฺตา เม โปเสตพฺพา ... อมจฺจา เม โปเสตพฺพา ... ญาตกา เม โปเสตพฺพา ... สาโลหิตา เม โปเสตพฺพา, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโต"ติ ภณติ วจีสตฺตึ กโรติ สงฺกโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตีติ อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต.

เอส ขฺวสฺส มหาเคโธติ: เอโส โข อสฺส มหาเคโธ มหาวนฺโ มหาคหนฺ มหากนฺตาโร มหาวิสโม มหากุฏิโล มหาบงฺโก มหาปลิโป มหาปลิโพโธ มหาพนฺธนนฺ ยทิทํ สมฺปชานมุสาวาโทติ เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ.

โมสวชฺชํ ปคาหตีติ: โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภคฺคโต วา ปริสคฺคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ "เอหิ โภ[1] ปริส ยํ ชานาสิ, ตํ วเทหี"ติ โส อชานนฺ วา อาห "ชานามี"ติ, ชานนฺ วา อาห "น ชานามี"ติ, อปสฺสนฺ วา อาห "ปสฺสามี"ติ, ปสฺสนฺ วา อาห "น ปสฺสามี"ติ. อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสติ, อิทํ วุจฺจติ โมสวชฺชํ.

อปิ จ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพวสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺ"ติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามี"ติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺ"ติ. อิเมหิ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. อปิ จ จตูหากาเรหิ ... ปญฺจหากาเรหิ ... ฉหากาเรหิ ... สตฺตหากาเรหิ ... อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพวสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺ"ติ ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามี"ติ ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺ"ติ วินิชาย ทิฏฺฐึ. วินิชาย ขนฺตึ, วินิชาย รุจึ, วินิชาย สญฺญึ,

---

๑ ฉ. ม. เอหมฺโภ

วินิชาย ภาวํ. อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. โมสวชฺชํ ปคาหตีติ: โมสวชฺชํ ปคาหติ โอคาหติ อชฺโฌคาหติ ปวิสตีติ โมสวชฺชํ ปคาหติ. เตนาห ภควา:—

อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต
เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ โมสวชฺชํ ปคาหตีติ.

[๕๕] ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต เอกจริยํ[๑] อธิฏฺฐิโต
อถาปิ[๒] เมถุเน ยุตฺโต มนฺโทว ปริกิสฺสติ.

ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโตติ: อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว กิตฺติวณฺณภโต โหติ ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโณ "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา ... "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา เอวํ ญาโต โหติ ปญฺญาโต[๓] สมญฺญาโต โหตีติ ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต.

เอกจริยํ อธิฏฺฐิโตติ: ทฺวีหิ การเณหิ เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต: ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน วา. กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต? สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ... เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต. กถํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ ... เอวํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโตติ เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต.

อถาปิ เมถุเน ยุตฺโตติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม ... ตทุปการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. อถาปิ เมถุเน ยุตฺโตติ: โส อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา เมถุนธมฺเม ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโตติ อถาปิ เมถุเน ยุตฺโต.

มนฺโทว ปริกิสฺสตีติ: กปโณ วิย มนฺโท วิย โมมูโห วิย กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติ. เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ. ตเมนํ ราชาโน คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺติ,

---

๑ ฉ.ม. เอกจฺจริยํ ๒ ฉ.ม. ส จาปิ ๓ ก. สญฺญาโต

กสาหิปี ตาเพนฺติ, เวตฺเตหิปี ตาเพนฺติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปี ตาเพนฺติ, หตฺถมฺปี ฉินฺทนฺติ, ปาทมฺปี ฉินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปี ฉินฺทนฺติ, กณฺณมฺปี ฉินฺทนฺติ, นาสมฺปี ฉินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปี ฉินฺทนฺติ, พิลงฺคถาลิกมฺปี กโรนฺติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปี กโรนฺติ, ราหุมุขมฺปี กโรนฺติ, โชติมาลิกมฺปี กโรนฺติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปี กโรนฺติ, เอรกวตฺติกมฺปี กโรนฺติ, จิรกวาสิกมฺปี กโรนฺติ, เอเณยฺยกมฺปี กโรนฺติ, พลิสมංสิกมฺปี กโรนฺติ, กหาปณกมฺปี กโรนฺติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปี กโรนฺติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปี กโรนฺติ, ปลาลปีฐกมฺปี กโรนฺติ, ตตฺเตนปี เตเตน โอสิญฺจนฺติ, สุนเขหิปี ขาทาเปนฺติ, ชีวนฺตมฺปี สูเล อุตฺตาเสนฺติ, อสินาปี สีสං ฉินฺทนฺติ. เอวมฺปี กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ.

อถวา กามคณฺหาย อภิภูโต ปริยาทินฺนจิตฺโต โภเค ปริเยสนฺโต นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทติ, สีตสฺส ปุรกฺขโต อุณฺหสฺส ปุรกฺขโต ฑංส มกส วาตาตป สิริංสป-สมฺผสฺเสหิ ริสฺสมาโน[1] ขุปฺปิปาสาย มิยฺยมาโน คุมฺพ[2] คจฺฉติ, ตกฺโกลං คจฺฉติ, ตกฺกสีลං คจฺฉติ, กาลมุขํ คจฺฉติ, ปุรปูรํ คจฺฉติ, เวสุงฺคํ คจฺฉติ, เวราปถํ คจฺฉติ, ชญฺญํ คจฺฉติ, ตามลิ[3] คจฺฉติ, วงฺคํ คจฺฉติ, เอพพนฺธนํ คจฺฉติ, สุวณฺณภูมิ คจฺฉติ, สุวณฺณภูมิ คจฺฉติ, ตมฺพปาณิ คจฺฉติ, สุปฺปาทกํ คจฺฉติ, เภรุกจฺฉํ คจฺฉติ, สุรฏฺฐํ คจฺฉติ, ภงฺคโลกํ คจฺฉติ, ภงฺคณํ คจฺฉติ, ปรมภงฺคณํ คจฺฉติ, โยนกปุรํ คจฺฉติ, บีนี[4] คจฺฉติ, วินกํ คจฺฉติ, มูลปทํ คจฺฉติ, มรุกนฺตารํ คจฺฉติ, ชณฺณุปถํ คจฺฉติ, อชปถํ คจฺฉติ, เมณฺฑปถํ คจฺฉติ, สงฺกุปถํ คจฺฉติ, ฉตฺตปถํ คจฺฉติ, วංสปถํ คจฺฉติ, สกุณปถํ คจฺฉติ, มูสิกปถํ คจฺฉติ, ทริปถํ คจฺฉติ, เวตฺตาจารํ คจฺฉติ. เอวมฺปี กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๗

๑ ฉ. ม. ปีพิยมาโน ๒ ฉ. ม. ติคุมฺพํ

๓ ก. กามลิ ๔ ฉ. ม. ปรปโยนํ

ปริเยสนฺโต น ลภติ, อลาภมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอวมฺปี กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ.

"ปริเยสนฺโต ลภติ" ฉทฺธา จ อารกฺขมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ, "กินฺติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยฺยุ, น โจรา หเรยฺยุ, น อคฺคิ ฑเหยฺย, น อุทกํ วเหยฺย, น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยุนฺ"ติ ตสฺส เอวํ รกฺขโต โคปยโต เต โภคา วิปฺปลุชฺชินฺติ, โส วิปฺปโยคมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอวมฺปี กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสตีติ อถาปี เมถุโน ยุคฺโค มนฺโทว ปริกิสฺสติ. เตนาห ภควา:—

ปญฺหิโตติ สมญฺญาโต เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต
อถาปี เมถุเน ยุคฺโค มนฺโทว ปริกิสฺสตีติ.

[๕๖] เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา น นิเสเวถ เมถุนํ.

เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธาติ เอตนฺติ: ปุพฺเพ สมณภาเว ยโต จ กิตฺติ จ. อปรภาเค พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตสฺส อยโส จ อกิตฺติ จ, เอตํ สมฺปตฺติวิปตฺตึ. ญตฺวาติ ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. อิธาติ: อิมสฺมา สาสนา อิมสฺมา ขนฺติยา อิมสฺมา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธมฺเม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน อิมสฺมึ อตฺตภาเว อิมสฺมึ มนุสฺสโลเกติ เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ.

เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิราติ: ทฬฺหิ การเณหิ เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย: ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาวาสูปคมเนน วา.

กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย? สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จเรยฺย วิหเรยฺย

๑—๑ ฉ.ม. คเวสนฺโต วินฺทติ

อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย. เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ ทพฺหํ กเรยฺย.

กถํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน เอกจริยํ ทพฺหํ กเรยฺย? โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวยฺย อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ. โส เอโก คจฺเฉยฺย, เอโก ติฏฺเฐยฺย, เอโก นิสีเทยฺย, เอโก เสยฺยํ กปฺเปยฺย, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิเสยฺย, เอโก ปฏิกฺกเมยฺย, เอโก รโห นิสีเทยฺย, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺเฐยฺย, เอโก จเรยฺย, วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย, ยเปยฺย ยาเปยฺย. เอวํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน.

เอกจริยํ ทพฺหํ กเรยฺยาติ: เอกจริยํ ทพฺหํ กเรยฺย, ถิรํ กเรยฺย, ทพฺหํ สมาทาโน อสฺส, อวฏฺฐิตสมาทาโน อสฺส กุสเลสุ ธมฺเมสูติ เอกจริยํ ทพฺหํ กยิรา.

น นิเสเวถ เมถุนนฺติ: เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม ... ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. เมถุนธมฺมํ น เสเวยฺย น นิเสเวยฺย น สํเสเวยฺย น ปฏิเสเวยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺยาติ น นิเสเวถ เมถุนํ. เตนาห ภควา:—

เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ
เอกจริยํ ทพฺหํ กยิรา น นิเสเวถ เมถุนนฺติ.

[๕๗] วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ เอตทริยานมุตฺตมํ
เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถ ส เว นิพฺพานสนฺติเก.

วิเวกญฺเญว สิกฺเขถาติ วิเวโกติ: ตโย วิเวกา: กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวโก. กตโม กายวิเวโก ... อยํ อุปธิวิเวโก. กายวิเวโก จ รูปกฺขนฺธกายานํ[1] เนกฺขมฺมาภิรตานํ. จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ. อุปธิวิเวโก จ นิรุปธีนํ ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตานํ. สิกฺขาติ: ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. วิเวกญฺเญว สิกฺเขถาติ: วิเวกญฺเญว สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ.

---

๑ ฉ. ม. วิเวกฏฺฐกายานํ

เอตทริยานมุตฺตมนฺติ: อริยา วุจฺจนฺติ พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ, อริยานํ เอตํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิสิฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ, ยทิทं วิเวกจริยาติ เอตทริยานมุตฺตมํ.

เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถาติ: ตาย วิเวกจริยาย อุนฺนติ น กเรยฺย, อุนฺนมํ น กเรยฺย, มานํ น กเรยฺย. ถามํ น กเรยฺย, ถมฺภํ น กเรยฺย, น เตน มานํ ชเนยฺย พนฺธุ น กเรยฺย, น เตน ถทฺโธ อสฺส ปตฺถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถ.

ส เว นิพฺพานสนฺติเกติ: โส นิพฺพานสฺส สนฺติเก สามนฺตา อาสนฺเน อวิทูเร อุปกฏฺเฐติ ส เว นิพฺพานสนฺติเก. เตนาห ภควา:—

วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ เอตทริยานมุตฺตมํ
เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถ ส เว นิพฺพานสนฺติเกติ.

[๕๘] ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต กาเมสุ อนเปกฺขิโน
โอฆติณฺณสฺส ปิหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชา.

ริตฺตสฺส มุนิโน จรโตติ ริตฺตสฺสาติ: ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส, กายทุจฺจริเตน ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส, วจีทุจฺจริเตน ... มโนทุจฺจริเตน ... ราเคน ... โทเสน ... โมเหน ... โกเธน ... อุปนาเหน ... มกฺเขน ... ปฬาเสน ... อิสฺสาย ... มจฺฉริเยน ... มายาย ... สาเฐยฺเยน ... ถมฺเภน ... สารมฺเภน ... มาเนน ... อติมาเนน ... มเทน ... ปมาเทน ... สพฺพกิเลเสหิ ... สพฺพทุจฺจริเตหิ... สพฺพทรเถหิ ... สพฺพปริฬาเหหิ ... สพฺพสนฺตาเปหิ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส. มุนิโนติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. จรโตติ: จรโต วิหรโต อิริยโต วตฺตโต ปาลยโต ยปยโต ยาปยโตติ ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต.

กาเมสุ อนเปกฺขิโนติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา

อนภาวํ คเมตฺวา กาเมสุ อนเปกฺขมาโน[1] จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม, วีตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ กาเมสุ อนเปกฺขีโน.

โอฆติณฺณสฺส ปีหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชาติ ปชาติ: สตฺตาธิวจนํ, ปชา กาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา[2] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. เต กาโมฆํ ติณฺณสฺส ภโวฆํ ติณฺณสฺส ทิฏโฐฆํ ติณฺณสฺส อวิชฺโชฆํ ติณฺณสฺส สพฺพสงฺขารปถ[3] ติณฺณสฺส อุตฺติณฺณสฺส นิตฺติณฺณสฺส อติกฺกนฺตสฺส สมติกฺกนฺตสฺส วีติวตฺตสฺส ปารํ คตสฺส ปารํ ปตฺตสฺส อนฺตํ คตสฺส อนฺตํ ปตฺตสฺส โกฏึ คตสฺส โกฏึ ปตฺตสฺส ปริยนฺตํ คตสฺส ปริยนฺตํ ปตฺตสฺส โวสานํ คตสฺส โวสานํ ปตฺตสฺส ตาณํ คตสฺส ตาณํ ปตฺตสฺส เลณํ คตสฺส เลณํ ปตฺตสฺส สรณํ คตสฺส สรณํ ปตฺตสฺส อภยํ คตสฺส อภยํ ปตฺตสฺส อจฺจุตํ ปตฺตสฺส อมตํ คตสฺส อมตํ ปตฺตสฺส นิพฺพานํ คตสฺส นิพฺพานํ ปตฺตสฺส อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปีหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ. ยถา อิณายิกา อาณณฺยํ ปตฺเถนฺติ ปีหยนฺติ, ยถา อาพาธิกา อาโรคฺยํ ปตฺเถนฺติ ปีหยนฺติ. ยถา พนฺธนพทฺธา พนฺธนโมกฺขํ ปตฺเถนฺติ ปีหยนฺติ, ยถา ทาสา ภุชิสฺสํ ปตฺเถนฺติ ปีหยนฺติ, ยถา กนฺตารทฺธานปกฺขนฺนา[3] เขมนฺตภูมึ ปตฺเถนฺติ ปีหยนฺติ, เอวเมว ปชา กาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. เต กาโมฆํ ติณฺณสฺส ภโวฆํ ติณฺณสฺส ... นิพฺพานคตสฺส นิพฺพานํ ปตฺตสฺส อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปีหยนฺติ อภิชปฺปนฺตีติ, โอฆติณฺณสฺส ปีหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชา. เตนาห ภควา:—

ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต กาเมสุ อนเปกฺขิโน
โอฆติณฺณสฺส ปีหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชาติ.

สตฺตโม ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทส นิฏฐิโต.

---

๑ ก. อนเปกฺขวา ๒ ก. อชฺโฌปนฺนา
๓ ก. สพฺพสงฺขารปถ ๓—๓ ฉ.ม. กนฺตารทฺธานปกฺขนฺนา, ส. กนฺตารทฺธานปกฺขนฺตา

๘. ปสูรสุตฺตนิทฺเทส

อถ ปสูรสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ :—

[๕๙] อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ
ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา[๑]
ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐา.

อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺตีติ: อิเธว สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, "สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ, "อสสฺสโต โลโก ... อนฺตวา โลโก ... อนนฺตวา โลโก ... ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ... อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิเธว สุทฺธิ อิติ วาทยนฺติ.

นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหูติ: อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐิปฏิปทํ มคฺคํ ฐเปตฺวา สพฺเพ ปรวาเท ขิปนฺติ อุกฺขิปนฺติ ปริกฺขิปนฺติ, โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภูตา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา, มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ตามกา ฉตุกฺกา ปริตฺตา"ติ เอวมาหํสุ เอวํ วทนฺติ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.

---

๑ ฉ. ม. สุภํ วทานา

ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานาติ ยํ นิสฺสิตาติ: ยํ ทิฏฺฐารมฺมณกขานํ คณฺหึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิตา ลนฺนิสฺสิตา[1] อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. ตตฺถาติ: ลกาย ทิฏฺฐิยา ลกาย ขนฺติยา ลกาย รุจิยา ลกาย ลทฺธิยา. สุภาวทานาติ: สุภวาทา โสภนวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[2] ญาณวาทา[3] เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา ลกาย ลทฺธิยาติ ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา.

ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐาติ: ปุถู สมณพฺราหฺมณา ปุถู ปจฺเจกสจฺเจสุ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา, "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐา. เตนาห ภควา:—

อิเธว สุทฺธิ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ
ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา
ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐาติ.

[๖๐] เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห
พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญํ
วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ
ปสํสกามา กุสลาวทานา.

เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺหาติ เต วาทกามาติ: เต วาทกามา วาทตฺถิกา วาทาธิปฺปายา วาทปุเรกฺขารา วาทปริเยสนํ จรนฺตา. ปริสํ วิคยฺหาติ: ขตฺติยปริสํ พฺราหฺมณปริสํ คหปติปริสํ สมณปริสํ วิคยฺห โอคยฺห อชฺโฌคาเหตฺวา ปวิสิตฺวาติ. เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห.

---

๑ ฉ. อานิสฺสิตา, สี. ปติฏฺฐิตา ๒ ฉ. ธิรวาทา. เอวมุปริปิ ๓ ฉ. ญายวาทา

พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญนฺติ มิถูติ: เทฺว ชนา เทฺว กลหการกา เทฺว ภณฺฑนการกา เทฺว ภสฺสการกา เทฺว วิวาทการกา เทฺว อธิกรณการกา เทฺว วาทิโน เทฺว สุลาปกา เต อญฺญมญฺญํ พาลโต หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตฺตกโต ปริตฺตโต ทหนฺติ ปสฺสนฺติ ทกฺขนฺติ โอโลเกนฺติ นิชฺฌายนฺติ อุปปริกฺขนฺตีติ พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญํ.

วทนฺติ เต อญฺเญสิตา กโถชฺชนฺติ: อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐิ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิตา สนฺนิสฺสิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. กโถชฺชํ วุจฺจติ กลโห ภณฺฑนํ วิคฺคโห วิวาโท เมธคํ. อถวา กโถชฺชนฺติ: อโนชวนฺติ สา กถา กโถชฺชํ วทนฺติ, กลหํ วทนฺติ, ภณฺฑนํ วทนฺติ, วิคฺคหํ วทนฺติ, วิวาทํ วทนฺติ, เมธคํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ.

ปสํสกามา กุสลาวทานาติ ปสํสกามาติ: ปสํสกามา ปสํสตฺถิกา ปสํสาธิปฺปายา ปสํสปุเรกฺขารา ปสํสปริเยสนํ จรนฺตา. กุสลาวทานาติ: กุสลาวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ปสํสกามา กุสลาวทานา. เตนาห ภควา:—

เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห
พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญํ
วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ
ปสํสกามา กุสลาวทานาติ.

[๖๑] ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ
ปสฺสมิญฺจนํ วินิฆาติ โหติ
อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหติ
นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสี.

ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌติ: ขตฺติยปริสาย วา พฺราหฺมณปริสาย วา คหปติปริสาย วา สมณปริสาย วา มชฺเฌ อตฺตโน กถายํ ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต สมฺปยุตฺโต กเถตุนฺติ ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ.

ปสฺสมิจฺฉํ วินิฆาติ โหตีติ ปสฺสมิจฺฉนฺติ: ปสฺสํ โถมนํ กิตฺตึ วณฺณหาริยํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปิหยนฺโต อภิชปฺปนฺโต. วินิฆาติ โหตีติ: ปุพฺเพว สตฺถาปา กถกถี วินิฆาตี โหติ "ชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, ปราชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, กถํ นิคฺคหํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิกฺกมฺมํ กริสฺสามิ, กถํ วิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิวิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ อาเวชิยึ[1] กริสฺสามิ, กถํ นิพฺเพชิยึ[2] กริสฺสามิ, กถํ เฉทํ กริสฺสามิ, กถํ มณฺฑลํ กริสฺสามี"ติ เอวํ ปุพฺเพว สตฺถาปา กถกถี วินิฆาตี โหตีติ ปสฺสมิจฺฉนฺโต วินิฆาติ โหติ.

อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหตีติ: เย เต ปญฺหวีมํสกา ปริสา ปาริสชฺชา ปาสนิกา[3] เต อปหรนฺติ, "อตฺถาปคตํ ภณิตนฺ"ติ อตฺถโต อปหรนฺติ, "พฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺ"ติ พฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺ"ติ อตฺถพฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺโถ เต ทุนฺนีโต, พฺยญฺชนนฺเต ทุโรปิตํ, อตฺถพฺยญฺชนนฺเต ทุนฺนีตํ ทุโรปิตํ, นิคฺคโห เต อกโต, ปฏิกฺกมฺมนฺเต ทุกฺกฏํ, วิเสโส เต อกโต, ปฏิวิเสโส เต ทุกฺกโฏ, อาเวชิยา เต อกตา, นิพฺเพชิยา เต ทุกฺกฏา, เฉโท เต อกโต, มณฺฑนฺเต ทุกฺกฏํ, วิสมกถํ ทุกฺกถิตํ ทุพฺภณิตํ ทุลฺลปิตํ ทุรุตฺตํ ทุพฺภาสิตนฺ"ติ อปหรนฺติ. อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหตีติ: อปาหตสฺมึ มงฺกุ โหติ ปีฬิโต ฆฏฺฏิโต พฺยถิโต[4] โทมนสฺสิโต โหตีติ อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหติ.

นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสีติ นินฺทายาติ: นินฺทาย ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย. กุปฺปตีติ: กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปจฺจยญฺจ ปาตุกโรตีติ นินฺทาย โส กุปฺปติ. รนฺธเมสีติ: รนฺธเมสี วิรนฺธเมสี อปรนฺธเมสี ขลิตเมสี คฬิตเมสี วิวรเมสีติ นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสี. เตนาห ภควา:—

ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ
ปสฺสมิจฺฉนฺ วินิฆาติ โหติ

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๘

๑ ก. อาเวธิยึ ๒ ก. นิพฺเพธิยึ
๓ ฉ.ม. ปาสาริกา ๔ ฉ.ม. พฺยาธิโต

อปาหตสฺมิ์ ปน มงฺกุ โหติ
นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสีติ.

[๖๒] ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ
อปาหตํ ปญฺหวิมสกา เย[๑]
ปริเทวตี โสจติ หีนวาโท
อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาติ.

ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหูติ: ยํ ตสฺส วาทํ หีนํ นิหีนํ ปริหีนํ ปริหาปีตํ น ปริปูรีตํ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ.

อปาหตํ ปญฺหวิมสกา เยติ: เย เต ปญฺหวิมสกา ปริสา ปาริสชฺชา ปาสาริกา, เต อปหรนฺติ, "อตฺถาปคตํ ภณิตนฺ"ติ อตฺถโต อปหรนฺติ, "พฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺ"ติ พฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺ"ติ อตฺถพฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, อตฺโถ เต ทุนฺนีโต, พฺยญฺชนนฺเต ทุโรปีตํ, อตฺถพฺยญฺชนนฺเต ทุนฺนีตํ ทุโรปีตํ, นิคฺคโห เต อกโต, ปฏิกุกมฺมนฺเต ทุกฺกฏํ, วิเสโส เต อกโต, ปฏิวิเสโส เต ทุกฺกโฏ, อาเวชิยา เต อกตา, นิพฺเพชิยา เต ทุกฺกฏา, เฉโท เต อกโต, มณฺฑลนฺเต ทุกฺกฏํ, วิสมกตํ ทุกฺกฏิตํ ทุพฺภณิตํ ทุลฺลปีตํ ทุรุตฺตํ ทุพฺภาสิตนฺติ อปหรนฺตีติ อปาหตํ ปญฺหวิมสกา เย.

ปริเทวตี โสจติ หีนวาโทติ ปริเทวตีติ: อญฺญํ มยา อาวชฺชิตพฺพํ, อญฺญํ จินฺติตพฺพํ, อญฺญํ อุปธาริตพฺพํ, อญฺญํ อุปลกฺขิตพฺพํ, โส มหาปกฺโข มหาปริโส มหาปริวาโร, ปริสา จายํ วคฺคา น สมคฺคา สมคฺคาย ปริสาย โหตุ[๒] กถาสลฺลาโป ปุน ภณฺฑิสฺสามีติ [๓]โย เอวรูโป[๓] วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตนฺติ ปริเทวติ. **โสจตีติ:** "ตสฺส ชโย"ติ โสจติ, "มยฺหํ ปราชโย"ติ โสจติ, "ตสฺส ลาโภ"ติ โสจติ, "มยฺหํ อลาโภ"ติ โสจติ, "ตสฺส ยโส"ติ โสจติ. "มยฺหํ อยโส"ติ โสจติ, "ตสฺส ปสํสา"ติ โสจติ, "มยฺหิ นินฺทา"ติ โสจติ, "ตสฺส สุขนฺ"ติ

---

๑ ฉ. ม. ปญฺหวิมสกาเส. เอวมุปริปี ๒ ฉ. ม. เหตุ
๓—๓ ฉ. ม. ยา เอวรูปา

โสจติ, "มยฺหํ ทุกฺขนฺ"ติ โสจติ, โส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ลาภี จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, "อหมสฺมิ อสกฺกโต อครุกโต อมานิโต อปูชิโต อนปจิโต น ลาภี จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลาน-ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬึ กนฺทติ สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ ปริเทวติ โสจติ. หีนวาโทติ: หีนวาโท นิหีนวาโท ปริหีนวาโท ปริหา-ปีตวาโท น ปริปูริวาโทติ ปริเทวติ โสจติ หีนวาโท.

อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาตีติ: โส มํ วาเทน วาทํ อจฺจคา อุปจฺจคา อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ เอวมฺปี อุปจฺจคา มนฺติ. อถ วา มํ วาเทน วาทํ อภิภวิตฺวา อชฺโฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวา[1] จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ เอวมฺปี อุปจฺจคา มนฺติ. อนุตฺถุนา วุจฺจติ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตนฺติ อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาติ. เตนาห ภควา:—

ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ
อปาหตํ ปณฺฑิตมานิกา เย
ปริเทวติ โสจติ หีนวาโท
อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาตีติ.

[๖๓] เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา
เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ
เอตมฺปี ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชํ
น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภา.

เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตาติ สมณาติ: เยเกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพาชูปคตา ปริพฺพชสมาปนฺนา, เอเต ทิฏฺฐิคตหา ทิฏฺฐิภณฺฑนา ทิฏฺฐิวิคฺคหา ทิฏฺฐิวิวาทา ทิฏฺฐิเมธคา สมเณสุ ชาตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตาติ เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา.

---

๑ ฉ. ม. มทฺทยิตฺวา

เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ[1] โหตีติ: ชยปราชโย โหติ, ลาภาลาโภ โหติ, ยสายโส โหติ, นินฺทาปสํสา โหติ, สุขทุกฺขํ โหติ, โสมนสฺสโทมนสฺสํ โหติ, อิฏฺฐานิฏฺฐํ โหติ, อนุนยปฏิฆํ โหติ, อุคฺฆาติตนิฆาติตํ โหติ, อนุโรธวิโรโธ โหติ, ชเยน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, ปราชเยน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, ลาเภน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, อลาเภน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, ยเสน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, อยเสน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, ปสํสาย จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, นินฺทาย จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, สุเขน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, ทุกฺเขน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, โสมนสฺเสน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, โทมนสฺเสน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, อุนฺนติยา จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, โอนติยา จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหตีติ เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ.

เอตมฺปี ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชนฺติ เอตมฺปี ทิสฺวาติ: เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิคตเหตุ ทิฏฺฐิภณฺฑเนสุ ทิฏฺฐิวิคฺคเหสุ ทิฏฺฐิวิวาเทสุ ทิฏฺฐิเมธเคสูติ. เอตมฺปี ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชนฺติ: กโถชฺชํ วุจฺจติ กตโห ภณฺฑนํ วิคฺคโห วิวาโท เมธคํ. อถ วา กโถชฺชนฺติ อโนชวนฺติ นิสากถา กโถชฺชํ น กเรยฺย, กตหํ น กเรยฺย, ภณฺฑนํ น กเรยฺย, วิคฺคหํ น กเรยฺย, วิวาทํ น กเรยฺย, เมธคํ น กเรยฺย, กตหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตี กเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, กตหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโฐ วิปฺปมุตฺโต[2] วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปี ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชํ.

น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภาติ: ปสํสลาภา อญฺโญ อตฺโถ นตฺถิ อตฺถตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ, สมฺปรายิโก วา อตฺโถ, อุตฺตาโน วา อตฺโถ, คมฺภีโร วา อตฺโถ, คูโฬฺห วา อตฺโถ, ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ, เนยฺโย วา อตฺโถ, นีโต วา อตฺโถ, อนวชฺโช วา อตฺโถ, นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ, โวทาโน วา อตฺโถ, ปรมตฺโถ วา อตฺโถ, นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺตีติ น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภา. เตนาห ภควา:—

---

๑ ก. อุคฺฆาตินิฆาติ ๒ ฉ.ม. วิปฺปยุตฺโต

เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา
เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ
เอตมฺปี ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชं
น หญฺญเทกฺขตฺถิ ปสํสลาภาติ.

[๖๔] ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ
อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌ
โส หสฺสตี อุนฺนมตี[1] จ เตน
ปปฺปุยฺย ตมตฺถํ ยถา มโน อหุ.

ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหตีติ ตตฺถาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ปสํสิโต โถมิโต กิตฺติโต วณฺณิโต โหตีติ ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ.

อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌติ: ขตฺติยปริสาย วา พฺราหฺมณปริสาย วา คหปติปริสาย วา สมณปริสาย วา มชฺเฌ อตฺตโน วาทํ อกฺขาย อาจิกฺขิตฺวา อนุวาทํ อกฺขาย อาจิกฺขิตฺวา ถมฺภยิตฺวา พฺรูหยิตฺวา ทีปยิตฺวา โชตยิตฺวา โวหริตฺวา ปริคฺคณฺหิตฺวาติ อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌ.

โส หสฺสตี อุนฺนมตี จ เตนาติ: โส เตน ชยฏฺเฐน ตุฏฺโฐ โหติ หฏฺโฐ ปหฏฺโฐ อตฺตมโน ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. อถ วา ทนฺตวิทสกํ หสมาโนติ.[2] โส หสฺสตี อุนฺนมตี จ เตนาติ: โส เตน ชยฏฺเฐน อุนฺนโต โหติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺสาติ โส หสฺสตี อุนฺนมตี จ เตน.

ปปฺปุยฺย ตมตฺถํ ยถา มโน อหูติ: ตํ ชยตฺถํ ปปฺปุยฺย ปาปุณิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวา. ยถา มโน อหูติ: ยถา มโน อหุ, ยถา จิตฺโต อหุ, ยถา สงฺกปฺโป อหุ, ยถา วิญฺญาโณ อหูติ ปปฺปุยฺย ตมตฺถํ ยถา มโน อหุ. เตนาห ภควา:—

ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ
อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌ

---

๑ ก. อุณฺณมติจฺจ. เอวมุปริ ๒ ฉ.ม. หสมาโน

โส หสฺสตี อุนฺนมตี จ เตน
ปปฺปุยฺย ตมตฺถํ ยถา มโน อหูติ.

[๖๕] ยา อุนฺนตี สาสฺส วิฆาตภูมิ
มานาติมานํ วทเต ปเนโส
เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถ
น หิ เตน สุทฺธิ กุสลา วทนฺติ.

ยา อุนฺนตี สาสฺส วิฆาตภูมีติ: ยา อุนฺนติ อุนฺนโม ชโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺสาติ ยา อุนฺนติ. สาสฺส วิฆาตภูมีติ สา ตสฺส วิฆาตภูมิ อุคฺฆาตภูมิ[1] ปีฬนภูมิ ฆฏฺฏนภูมิ อุปทฺทวภูมิ อุปสคฺคภูมีติ ยา อุนฺนตี สาสฺส วิฆาตภูมิ.

มานาติมานํ วทเต ปเนโสติ: โส ปุคฺคโล มานญฺจ วทติ อติมานญฺจ วทตีติ มานาติมานํ วทเต ปเนโส.

เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถาติ: เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิคตเหตุ ทิฏฺฐิภณฺฑเนตุ ทิฏฺฐิวิคฺคเหตุ ทิฏฺฐิวิวาเทตุ ทิฏฺฐิเมธเคติ เอตมฺปี ทิสฺวา. น วิวาทเยถาติ: น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย, น เมธคํ กเรยฺย, กลห ภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตี กเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย. กลห-ภณฺฑน วิคฺคห วิวาท เมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถ.

น หิ เตน สุทฺธิ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ: เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา ทิฏฺฐิคตเหน ทิฏฺฐิภณฺฑเนน ทิฏฺฐิวิคฺคเหน ทิฏฺฐิวิวาเทน ทิฏฺฐิเมธเคน สุทฺธิ

---

๑ ฉ. ม. อุปฆาตภูมิ

วิสุทฺธิ์ ปริสุทฺธิ์, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ น หิ เตน สุทฺธิ์ กุสลา วทนฺติ. เตนาห ภควา:—

ยา อุนฺนตี สาสฺส วิฆาตภูมิ
มานาติมานํ วทเต ปเนโส
เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ
น หิ เตน สุทฺธิ์ กุสลา วทนฺตีติ.

[๖๖] สูโร ยถา ราชขาทาย[1] ปุฏฺโฐ
อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉํ
เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร
ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทํ ยุธาย.

สูโร ยถา ราชขาทาย ปุฏฺโฐติ สูโรติ: สูโร วีโร วิกฺกนฺโต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี. ราชขาทายาติ ราชขาทนีเยน ราชโภชนีเยน ปุฏฺโฐ โปสิโต อปาทิโต วฑฺฒิโตติ สูโร ยถา ราชขาทาย ปุฏฺโฐ.

อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉนฺติ: โส คชฺชนฺโต อุคฺคชฺชนฺโต อภิคชฺชนฺโต เอติ อุเปติ อุปคจฺฉติ ปฏิสูรํ ปฏิปุริสํ ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺลํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปีหยนฺโต อภิปปนฺโตติ อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉํ.

เยเนว โส เตน ปเลหิ สูราติ: เยเนว โส ทิฏฺฐิคติโก เตน ปเลหิ, เตเนว วช, เตน คจฺฉ, เตน อภิกฺกม, โส ตุยฺหํ ปฏิสูโร ปฏิปุริโส ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺโลติ เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร.

ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทํ ยุธายาติ: ปุพฺเพว โพธิยา มูเล เย ปฏิเสนิกรา กิเลสา ปฏิโลมกรา ปฏิกณฺฏกกรา ปฏิปกฺขกรา, เต นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา.

---

๑ ฉ. ม. ราชขาทาย. เอวมุปริปิ

ยทิทํ ยุชฺฌายาติ: ยทิทํ ยุทฺธตฺถาย กลหตฺถาย ภณฺฑนตฺถาย วิคฺคหตฺถาย วิวาทตฺถาย เมธคตฺถายาติ ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทํ ยุชฺฌาย. เตนาห ภควา:—

สูโร ยถา ราชขาทาย ปุฏฺโฐ
อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉํ
เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร
ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทํ ยุชฺฌายาติ.

[๖๗] **เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ**
อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ
เต ตฺวํ วทสฺสุ น หิ เตธ อตฺถิ
วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตา.

เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ: เย ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ **อญฺญตรญฺญตรํ** ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา คณฺหิตฺวา อุคฺคณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหํ กโรนฺติ, ภณฺฑนํ กโรนฺติ, วิคฺคหํ กโรนฺติ, วิวาทํ กโรนฺติ, เมธคํ กโรนฺติ, "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน, สหิตมมิเม, อสหิตนฺเต, ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺตีติ: "สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วาทยนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วาทยนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ. อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ.

เต ตุวํ วทสฺสุ น หิ เตส อตฺถิ วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ: เต ตุวํ ทิฏฺฐิคติเก วทสฺสุ วาเทน วาทํ นิคฺคเหน นิคฺคหํ ปฏิกมฺเมน ปฏิกมฺมํ วิเสเสน วิเสสํ ปฏิวิเสเสน ปฏิวิเสสํ อาเวชิยาย อาเวชิยํ นิพฺเพชิยาย นิพฺเพชิยํ เฉเทน เฉทํ มณฺฑเลน มณฺฑลํ, เต ตุยฺหํ ปฏิสฺสรา ปฏิปุริสา ปฏิสตฺตู ปฏิมลฺลาติ เต ตุวํ วทสฺสุ น หิ เตส อตฺถิ. วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ: วาเท ชาเต สญฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุภูเต,[1] เย[1] ปฏิเสนิกตฺตา ปฏิโมกตฺตา ปฏิกณฺฏกกตฺตา[2] ปฏิปกฺขกตฺตา กลหํ กเรยฺยุ, ภณฺฑนํ กเรยฺยุ, วิคฺคหํ กเรยฺยุ, วิวาทํ กเรยฺยุ, เมธกํ กเรยฺยุ, เต นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ ปหีนา [3]สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา[3] ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ เต ตุวํ วทสฺสุ น หิ เตส อตฺถิ วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตา. เตนาห ภควา:—

เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ
เต ตุวํ วทสฺสุ น หิ เตส อตฺถิ
วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ.

[๖๘] วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ
ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา
เตสุ ตุวํ กิ ลเภถ ปสูร
เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ.

วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺตีติ: เสนา วุจฺจติ มารเสนา. กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค[4] มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโธ ... อุปนาโห ... มกฺโข ... ปฬาโส ... อิสฺสา ... มจฺฉริยํ ... มายา ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺโภ ... สารมฺโภ ... มาโน ... อติมาโน ... มโท ... ปมาโท ... สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลา- ภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:—

สุตฺตนิ. ๒๑/๑๙ ๑—๑ ฉ. ม. ปาตุภูเตเยว ๒ ฉ. ม. ปฏิภณฺฑกกตฺตา
๓—๓ ฉ. ม. เปยฺยาโล ทิสฺสติ ๔ ฉ. ม. โลโภ

กามา เต ปฐมา เสนา ทุติยา อรติ วุจฺจติ
ฯเปฯ
น นํ อสุโร ชินาติ เชตฺวาว ลภเต สุขนฺติ.

ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา[1] ปรมฺมุขา, เตน วุจฺจติ วิเสนิกตฺวาติ. เยติ: อรหนฺโต ขีณาสวา. จรนฺตีติ: จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺตีติ วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ.

ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐี อวิรุชฺฌมานาติ: เยสํ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, เต ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา อฆฏฺฏิยมานา[2] อปฺปฏิหญฺญมานา อปฺปฏิหตมานาติ ทิฏฺฐีติ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา.

เตสุ ตฺวํ กึ ลเภถ ปสูราติ: เตสุ อรหนฺเตสุ ขีณาสเวสุ กึ ลเภถ [3]ปฏิสูร ปฏิปุริส ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺลาติ[3] เตสุ ตฺวํ กึ ลเภถ ปสูร.

เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ: เยสํ อรหนฺตานุ ขีณาสวานํ "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺ"ติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ. เตนาห ภควา:—

วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ
ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา
เตสุ ตฺวํ กึ ลเภถ ปสูร
เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ.

[๖๘] อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา
มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต
โธเนน ยุคํ สมาคมา
น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเว.

---

๑ ฉ. ม. วิปฺปลุคฺคา ๒ ฉ. ม. อปฺปฏิวิรุชฺฌมานา อปฺปหียมานา
๓—๓ ฉ. ม. ปฏิสูรํ ปฏิปุริสํ ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺลนฺติ

อถ ตุวํ ปวิตกฺกมาคมาติ อถาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อถาติ. ปวิตกฺกมาคมาติ: ตกฺเกนฺโต วิตกฺเกนฺโต สงฺกปฺเปนฺโต ชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, ปราชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, กถํ นิคฺคหํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิกมฺมํ กริสฺสามิ, กถํ วิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิวิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ อาเวชิยํ กริสฺสามิ, กถํ นิพฺเพชิยํ กริสฺสามิ, กถํ เฉทํ กริสฺสามิ, กถํ มณฺฑลํ กริสฺสามิ, เอวํ ตกฺเกนฺโต วิตกฺเกนฺโต สงฺกปฺเปนฺโต อาคโตสิ อุปาคโตสิ สมฺปตฺโตสิ มยา สทฺธิ์ สมาคโตสีติ อถ ตุวํ ปวิตกฺกมาคมา.

มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโตติ มโนติ: ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. จิตฺเตน ทิฏฺฐึ จินฺเตนฺโต วิจินฺเตนฺโต "สสฺสโต โลโก"ติ วา "อสสฺสโต โลโก"ติ วา ... "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วาติ มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต.

โยเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตุวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ: โยนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. กิถารณา โยนา วุจฺจติ ปญฺญา? ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตํ ชุตญฺจ โยตญฺจ สนฺโยตญฺจ นิทฺโยตญฺจ, วจีทุจฺจริตํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ชุตา จ โยตา จ สนฺโยตา จ นิทฺโยตา จ. อถ วา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ. สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ... สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ ชุตา จ โยตา จ สนฺโยตา จ นิทฺโยตา จ. อถ วา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ อกุสลา[1] ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ชุตา จ โยตา จ สนฺโยตา จ นิทฺโยตา จ. ภควา อิเมหิ โยเนหิ ธมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, ตสฺมา ภควา โยโน. โส ชุตราโค ชุตปาโป ชุตกิเลโส ชุตปริฬาโหติ โยโนติ.

---

๑ ฉ. ม. กิเลสา

โธเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตุวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ: ปสูโร ปริพฺพาชโก นปฺปฏิพโล โธเนน พุทฺเธน ภควตา สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ๑ สากจฺเฉตุ สลฺลปีตุ สากจฺฉ สมาปชฺชิตุ. ตํ กิสฺส เหตุ? ปสูโร ปริพฺพาชโก หีโน นิหีโน โอมโก ถามโก ฉตฺตโก ปริตฺโต. โส หิ ภควา อคฺโค จ เสฏฺโฐ จ วิเสฏฺโฐ จ ปาโมกฺโข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ. ยถา สโส นปฺปฏิพโล มตฺเตน มาตงฺเคน สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. ยถา โกตฺถุโก นปฺปฏิพโล สีเหน มิครญฺญา สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. ยถา วจฺฉโก ตรุณโก เชนุปโก นปฺปฏิพโล อุสเภน พลกฺกนฺเน๒ สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. ยถา ชงฺโก นปฺปฏิพโล ครุเฬน เวนเตยฺเยน สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. ยถา จณฺฑาโล นปฺปฏิพโล รญฺญา จกฺกวตฺตินา สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. ยถา ปิสุปีสาจโก นปฺปฏิพโล อินฺเทน เทวรญฺญา สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ. เอวเมว ปสูโร ปริพฺพาชโก นปฺปฏิพโล โธเนน พุทฺเธน ภควตา สทฺธิ์ ยุคํ สมาคมํ สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ สากจฺเฉตุ สลฺลปีตุ สากจฺฉ สมาปชฺชิตุ. ตํ กิสฺส เหตุ? ปสูโร ปริพฺพาชโก หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ถามกปญฺโญ ฉตฺตกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญ. โส หิ ภควา มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ ปญฺญาปฺปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชญฺโญ ปุริสโธรยฺโห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อฑฺโฒ มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา ปญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา เปกฺเขตา๓ ปสาเทตา.๔ โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท มคฺคานุคา จ ปนสฺส เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา.

---

๑ ฉ. ม. คณฺหิตฺวา

๒ ฉ. ม. จลกกุนา

๓ ก. เปกฺขตา

๔ ก. ปสาเรตา

โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ ปสฺสํ ปสฺสติ จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี ตถาคโต, นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญฺญาตํ อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตนฺ[1] ปญฺญาย. อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพาการเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ, ยญฺหิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ธมฺมํ ชานิตพฺพํ. อตีตโต วา ปรโต วา อุภยโต วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อโต สมฺปรายิโก วา อโต อุตฺตาโน วา อโต คมฺภีโร วา อโต กูโหฺ วา อโต ปฏิจฺฉนฺโน วา อโต เนยฺโย วา อโต นีโต วา อโต อนวชฺโช วา อโต นิกฺกิเลโส วา อโต โวทาโน วา อโต ปรมตฺโถ วา อโต, สพฺพนฺตํ อนโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺตติ[2], สพฺพํ วจีกมฺมํ ญาณานุปริวตฺตติ, สพฺพํ มโนกมฺมํ ญาณานุปริวตฺตติ. อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺเน พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ[3], ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ. อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ.

สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการ-ปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ[4],

---

๑ ฉ. ม. อผุสิตํ ๒ ฉ. ม. ญาณานุปริวตฺติ. เอวมุปริปิ

๓ ฉ. ม. นปฺปวตฺตติ ๔ ฉ. ม. ปวตฺตติ

สพฺเพสญฺจ สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺติ ชานาติ. อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ. สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เยเกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนฺโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ. เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เยเกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬํ เวนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ. เอวเมว เยปี เต สาริปุตฺตสมา ปญฺญาย เตปี พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ. พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติเยว.

เยปี เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา. โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, กถิตา วิสฺสชฺชิตาว เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตฺตกา จ. เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติ โธเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ. เตนาห ภควา:—

อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา
มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต
โธเนน ยุคํ สมาคมา
น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ.

ปสูรสุตฺตนิทฺเทโส อฏฺฐโม.

๙. มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทส

อถ มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๗๐] ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตินฺจ ราคิ[๑]
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉ.

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตินฺจ ราคํ นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมินฺติ: ตณฺหญฺจ อรตินฺจ ราคญฺจ มารธมฺโม ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา เมถุนธมฺเม ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วา นาโหสีติ ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตินฺจ ราคํ นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ.

กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ: กิเมวิทํ ฑิรีรํ มุตฺตปุณฺณํ กรีสปุณฺณํ เสมฺหปุณฺณํ รุหิรปุณฺณํ อฏฺฐิสงฺฆาฏํ นหารุสมฺพนฺธํ รุธิรมํสาวเลปนํ จมฺมวินทฺธํ ฉวิยา ปฏิจฺฉนฺนนฺ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ กิมิสงฺฆนิเสวิตํ นวนากลิมลปริปูรํ ปาเทน อกฺกมิตุํ น อิจฺเฉยฺย[๒], กุโต ปน สีวาโส วา สฺมาคโม วาติ กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉ. [๓] เตนาห ภควา:—

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตินฺจ ราคํ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ.

๑—๑ ฉ. ม. อรตึ รคญฺจ เอวมุปริปิ ๒ ฉ. ม. อิจฺเฉยฺย

[๓] ฉ. ม. อนจฺฉริยญฺเจตํ มนุสฺโส ทิพฺเพ กาเม ปตฺถยนฺโต มานุสโก กาเม น อิจฺเฉยฺย, มานุสเก วา กาเม ปตฺถยนฺโต ทิพฺเพ กาเม น อิจฺเฉยฺย, ยํ ตฺวํ อุโภปิ น อิจฺฉสิ น สาทิยสิ น ปตฺเถสิ น ปิเหสิ นาภิชปฺปสิ, กิ เต ทสฺสนํ กตมาย ตฺวํ ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโตติ ปุจฺฉติ.

[๗๑] เอตาทิสญฺเจ รตนํ น อิจฺฉสิ
นารึ นรินฺเทหิ พหูหิ ปตฺถิตํ
ทิฏฺฐิคตํ สีลวตํ นุ ชีวิตํ
ภวูปปตฺติญฺจ วเทสิ กีทิสํ.

[๗๒] อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ (มาคณฺฑิยาติ ภควา)
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย
อชฺฌตฺตสนฺตี ปจินํ อทสฺสํ.

อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหตีติ อิทํ วทามีติ: อิทํ วทามิ, เอตํ วทามิ, เอตฺตกํ วทามิ, เอตฺตาวตา วทามิ, อิทํ ทิฏฺฐิคตํ วทามิ "สสฺสโต โลโก"ติ วา ... "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา. น ตสฺส โหตีติ: น มยฺหํ โหติ "เอตฺตาวตา วทามี"ติ น ตสฺส โหตีติ อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ.

มาคณฺฑิยาติ: ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ. ภควาติ: การวาจิวจนํ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ มาคณฺฑิยาติ ภควา.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ: ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตสุ. นิจฺเฉยฺยาติ: นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห, "อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺ"ติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหายาติ: ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา นาภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย. อถ วา "สสฺสโต โลโก อิทเมว

๑ ฉ. ม. มาคณฺฑิยาติ

สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิคตเมตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ สทุกฺขํ สวิฆาตํ สอุปายาสํ สปริฬาหํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตตีติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถ วา "อสสฺสโต โลโก, อนนฺตวา โลโก, อนนฺตวา โลโก, ตं ชีวํ ตं สรีรํ, อญฺญं ชีวํ อญฺญं สรีรํ, โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิคตเมตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ สทุกฺขํ สวิฆาตํ สอุปายาสํ สปริฬาหํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตตีติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถ วา อิมา ทิฏฺฐิโย เอวංคหิตา เอวංปรามฏฺฐา เอวංคติกา ภวนฺติ[๑] เอวංอภิสมฺปรายาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถ วา อิมา ทิฏฺฐิโย นิรยสංวตฺตนิกา ติรจฺฉานโยนิสංวตฺตนิกา ปิตฺติวิสยสංวตฺตนิกาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๐ ๑ ฉ. ม. ภวิสฺสนฺติ

อถ วา อิมา ทิฏฺฐิโย อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถ วา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปี ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อชฺฌตฺตสนฺตึ ปจินํ อทสฺสนฺติ: อชฺฌตฺตสนฺติ อชฺฌตฺตํ ราคสฺส สนฺติ ... โทสสฺส สนฺติ... โมหสฺส สนฺติ... โกธสฺส... อุปนาหสฺส ... มกฺขสฺส ... ปฬาสสฺส ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยสฺส ... มายาย ... สาเฐยฺยสฺส ... ถมฺภสฺส ... สารมฺภสฺส ... มานสฺส ... อติมานสฺส ... มทสฺส ... ปมาทสฺส ... สพฺพกิเลสานํ ... สพฺพทุจฺจริตานํ ... สพฺพทรถานํ ... สพฺพปริฬาหานํ ... สพฺพสนฺตาปานํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺติ อุปสนฺติ วูปสนฺติ นิพฺพุติ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ สนฺติ. ปจินนฺติ: ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต. อทสฺสนฺติ: อทสฺสํ อทกฺขิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌนฺติ อชฺฌตฺตสนฺติ ปจินํ อทสฺสนฺติ. เตนาห ภควา:—

อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ (มาคนฺทิยาติ ภควา)
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย
อชฺฌตฺตสนฺติ ปจินํ อทสฺสนฺติ.

[๗๓] วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานิ (อิติ มาคนฺทิโย)
เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย
อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ
กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตํ.

วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปีตานีติ: "วินิจฺฉยานิ วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ." ปกปฺปีตานีติ: กปฺปิตา ปกปฺปีตา อภิสงฺขตา สญฺเจตยิตาติปิ ปกปฺปีตา. อถ วา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา วิปริณามธมฺมาติปิ ปกปฺปีตาติ วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปีตานิ.

อิติ มาคนฺทิโยติ อิติปิ: ปทสนฺธิ ... ปทานุปุพฺพตาเมตํ อิติปีติ. มาคนฺทิโยติ: ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร อิติ มาคนฺทิโยติ.

เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถนฺติ เต เวติ: ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ. อนุคฺคหายาติ: ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ นาภินิวิสามีติ จ ปคฺคณฺหาสิ[๒] อชฺฌตฺตสนฺตีติ จ ภณสิ. ยเมตมตฺถนฺติ: ยํ ปรมตฺถนฺติ เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ.

กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตนฺติ กถํ นูติ: ปทํ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวธกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา, เอวํ นุ โข, น นุ โข, กินฺนุ โข, กถํ นุ โขติ กถํ นุ. ธีเรหีติ: ธีเรหิ ปณฺฑิเตหิ ปญฺญวนฺเตหิ พุทฺธิมนฺเตหิ ญาณีหิ วิภาวีหิ เมธาวีหิ. ปเวทิตนฺติ: เวทิตํ ปเวทิตํ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวริตं[๓] วิภชิตं[๔] อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตํ. เตนาห โส พฺราหฺมโณ:—

วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปีตานิ (อิติ มาคนฺทิโย)
เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย
อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ
กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตนฺติ.

[๗๔] น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา

๑—๑ ฉ. ม. วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ทิฏฺฐิวินิจฺฉยา.

๒ ฉ. ม. ภณสิ ๓ ฉ. ม. วิญฺญุ ๔ ฉ. ม. วิภตฺตํ

อสีลตา อพฺพตา โนปี เตน
เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย
สนฺโต อนิสฺสา ภวํ น ชปฺเป.

น ทิฏฺเฐยฺยา น สุตฺเตยฺยา น ญาเณนาติ: ทิฏฺเฐนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสึ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, สุเตนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสึ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, ทิฏฺฐสุเตนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสึ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, ญาเณนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ น ทิฏฺเฐยฺยา น สุตฺเตยฺยา น ญาเณน.

มาคนฺทิยาติ: ภควา ตำ พฺราหฺมณำ นาเมน อาลปติ. ภควาติ: คารวาธิวจนำ ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทำ ภควาติ มาคนฺทิยาติ ภควา.

สีลพฺพเตนาปี น สุทฺธิมาหาติ: สีเลนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, วตฺเตนปี[1] สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, สีลพฺพเตนปี สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ สีลพฺพเตนาปี น สุทฺธิมาห.

อทิฏฺเฐยฺยา อสุตฺเตยฺยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปี เตนาติ: ทิฏฺเฐปี อิจฺฉิตพฺพ ทสวตฺถุกา สมฺมาทิฏฺฐี "อตฺถิ ทินฺนำ, อตฺถิ ยิฏฺฐำ, อตฺถิ หุตำ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานำ กมฺมานำ ผลำ วิปาโก, อตฺถิ อยำ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปีตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกำ ปรญฺจ โลกำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี"ติ, สวนมฺปี อิจฺฉิตพฺพำ ปรโต โฆโส, สุตฺตำ เคยฺยำ เวยฺยากรณำ คาถา อุทานำ อิติวุตฺตกำ ชาตกำ อพฺภูตธมฺมำ เวทลฺลำ, ญาณมฺปี อิจฺฉิตพฺพำ กมฺมสฺสกตญาณำ สจฺจานุโลมิกญาณำ

---

๑ ฉ. ม. วเตนาปี

อภิญฺญาญาณํ สมาปตฺติญาณํ, สีลมฺปี อิจฺฉิตพฺพํ ปาฏิโมกฺขสังวโร, วตฺตมฺปี[1] อิจฺฉิตพฺพํ อฏฺฐ ขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ ปิณฺฑปาติกงฺคํ ปิณฺฑปาติกตฺตนฺติ

สพฺพทุจฺจริตานํ ... สพฺพทรถานํ ... สพฺพปริฬาหานํ ... สพฺพสนฺตาปานํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต

อนิสฺสายาติ: เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ... อยํ ตณฺหานิสฺสโย ... อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อนิสฺสาย, โสตํ อนิสฺสาย, ฆานํ อนิสฺสาย, ชิวฺหํ อนิสฺสาย, กายํ อนิสฺสาย, มนํ อนิสฺสาย ... รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลํ ... คณํ ... อาวาสํ ... ลาภํ ... ยสํ ... ปสํสํ ... สุขํ ... จีวรํ ... ปิณฺฑปาตํ ... เสนาสนํ ... คิลาน ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภวํ ... รูปภวํ ... อรูปภวํ ... สญฺญาภวํ ... อสญฺญาภวํ ... เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ... เอกโวการภวํ ... จตุโวการภวํ ... ปญฺจโวการภวํ ... อตีตํ ... อนาคตํ ... ปจฺจุปฺปนฺนํ ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสาย อคฺคณฺหิตฺวา อปรามสิตฺวา อนภินิวิสิตฺวาติ สนฺโต อนิสฺสาย. ภวํ น ชปฺเปติ: กามภวํ น ชปฺเปยฺย, รูปภวํ น ชปฺเปยฺย, อรูปภวํ น ชปฺเปยฺเย น ปชปฺเปยฺย น อภิชปฺเปยฺยาติ สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเป. เตนาห ภควา:—

น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน
เอเต จ นิสฺสาย อนุคฺคหาย
สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเปติ.

[๗๕] โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (อิติ มาคนฺทิโย)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน

มญฺญามหํ โมมุหเมว ธมฺมํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธิ.

โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณนาติ: ทิฏฺฐิยาปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, สุเตนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. ทิฏฺฐสุเตนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. ญาเณนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน.

อิติ มาคนฺทิโยติ อิตีติ: ปทสนฺธิ ... ปทานุปุพฺพตาเมตํ อิตีติ. มาคนฺทิโยติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ ... อิติ มาคนฺทิโย.

สีลพฺพเตนาปี น สุทฺธิมาหาติ: สีเลนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ ... วตฺเตนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ ... สีลพฺพตฺเตนปี สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ สีลพฺพเตนาปี น สุทฺธิมาห.

อทิฏฺฐิยา อสุตฺติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปี เตนาติ: ทิฏฺฐิปี อิจฺฉิตพฺพาติ เอวํ ภณสิ, สวนมฺปี อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, ญาณมฺปี อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, สีลมฺปี อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, วตฺตมฺปี อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ,[1] น สกฺโกสิ เอกํเสน อนุชานิตุ, นปี สกฺโกสิ เอกํเสน ปฏิกฺขิปีตุนฺติ อทิฏฺฐิยา อสุตฺติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปี เตน.

มญฺญามหํ โมมุหเมว ธมฺมนฺติ: โมมูหธมฺโม อยํ ตุยฺหํ ปาตธมฺโม มูฬฺหธมฺโม อญาณธมฺโม อมราวิกฺเขปธมฺโมติ เอวํ มญฺญามิ เอวํ ชานามิ เอวํ อาชานามิ เอวํ วิชานามิ เอวํ ปฏิวิชานามิ เอวํ ปฏิวิชฌามีติ มญฺญามหํ โมมุหเมว ธมฺมํ.

ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ: ทิฏฺฐิยา[2] เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺติ, "สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจ

---

๑ ฉ. ม. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ ๒ ฉ. ม. สุทฺธิทิฏฺฐิยา

โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺติ, "อสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ ปจฺเจนฺตีติ ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธิ. เตนาห โส พฺราหฺมโณ :—

โน จ กิร ทิฏฺฐิยา น สุทฺธิยา น ญาเณน (อิติ มาคนฺทิโย)
สีลพฺพเตนาปี น สุทฺธิมาห
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปี เตน
มญฺญามหํ โมมุหเมว ธมฺมํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ.

[๗๖] ทิฏฺฐีสุ[1] นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคา
อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปี สญฺญํ
ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสิ.

ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโนติ: มาคนฺทิโย พฺราหฺมโณ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ทิฏฺฐึ ปุจฺฉติ, ลคฺคนํ นิสฺสาย ลคฺคนํ ปุจฺฉติ, พนฺธนํ นิสฺสาย พนฺธนํ ปุจฺฉติ, ปลิโพธํ นิสฺสาย ปลิโพธํ ปุจฺฉติ. อนุปุจฺฉมาโนติ: ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉติ[1]ติ ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน.

มาคนฺทิยาติ: ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ. ภควาติ: คารวาธิวจนํ ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ มาคนฺทิยาติ ภควา.

สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคาติ: ยา ทิฏฺฐิ ตยา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา, ตาเยว ตุวํ ทิฏฺฐิยา มูโฬฺหสิ ปมูโฬฺหสิ สมฺมูโฬฺหสิ โมหํ อาคโตสิ ปโมหํ อาคโตสิ สมฺโมหํ อาคโตสิ อนฺธการํ ปกฺขนฺโตสีติ สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคา.

---

๑. ฉ. ม. ทิฏฺฐิญฺจ. เอวมุปริปี

อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปี สญฺญนฺติ: อิโต อชฺฌตฺตสนฺติโต วา ปฏิปตฺติโต วา ธมฺมเทสนโต วา ยุตฺตสญฺญํ วา ปตฺตสญฺญํ วา ลกฺขณสญฺญํ วา การณสญฺญํ วา ฐานสญฺญํ วา น ปฏิลภสิ[๒] กุโต ญาณนฺติ, เอวมฺปี อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปี สญฺญํ. อถ วา อนิจฺจํ วา อนิจฺจสญฺญานุโลมํ วา ทุกฺขํ วา ทุกฺขสญฺญานุโลมํ วา อนตฺตา วา อนตฺตสญฺญานุโลมํ วา สญฺญุปฺปาทมตฺตํ วา สญฺญานิมิตฺตํ[๓] วา น ปฏิลภสิ กุโต ญาณนฺติ เอวมฺปี อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปี สญฺญํ.

ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสีติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตันิทานา โมมูหธมฺมโต พาลธมฺมโต มูฬฺหธมฺมโต อญาณธมฺมโต อมราวิกฺเขปธมฺมโต ทหาสิ ปสฺสสิ ทกฺขสิ โอโลเกสิ นิชฺฌายสิ อุปปริกฺขสีติ ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสิ. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สมุคฺคหเตสุ ปโมหมาค
อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปี สญฺญํ
ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสีติ.

[๗๗] สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน
โย มญฺญติ โส วิวเทถ เตน
ตีสุ วิธาสุ อวิกมฺปมาโน
สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหติ.

สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน โย มญฺญติ โส วิวเทถ เตนาติ: "สทิโสหมสฺมี"ติ วา "เสยฺโยหมสฺมี"ติ วา "หีโนหมสฺมี"ติ วา โย มญฺญติ, โส เตน มาเนน ตาย ทิฏฺฐิยา เตน วา ปุคฺคเลน กถหิ กเรยฺย ภณฺฑนํ กเรยฺย วิคฺคหํ กเรยฺย วิวาทํ กเรยฺย เมธคํ กเรยฺย "น ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตุวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน, สหิตมฺเม, อสหิตนฺเต. ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๑ ๑ ฉ. วา สทฺทา น ทิสฺสติ ๒ ฉ. ปฏิลภติ ๓ ฉ. สญฺชานิตมตฺตํ

ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโตสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน, โย มญฺญติ โส วิวเทถ เตน.

ติสฺสุ วิชาสุ อวิกมฺปมาโน สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหตีติ: ยสฺเสตา ติสฺโส วิชา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. โส ตีสุ วิชาสุ น กมฺปติ น วิกมฺปติ, อวิกมฺปมานสฺส ปุคฺคลสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ วา "เสยฺโยหมสฺมี"ติ วา "หีโนหมสฺมี"ติ วา. น ตสฺส โหตีติ: น มยฺหํ โหตีติ ตีสุ วิชาสุ อวิกมฺปมาโน สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหติ. เตนาห ภควา:—

สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน
โย มญฺญติ โส วิวเทถ เตน
ตีสุ วิชาสุ อวิกมฺปมาโน
สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหตีติ.

[๗๗] สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺย
มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน
ยสฺมิ สมํ วิสมํ วาปิ นตฺถิ
ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺย.

สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺยาติ พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ... อนิสฺสิโต ตาหิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. สจฺจนฺติ: โส พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺยาติ "สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺย กิ กเถยฺย กิ ภเณยฺย กิ ทีปเยยฺย กิ โวหเรยฺย. "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺย กิ กเถยฺย กิ ภเณยฺย กิ ทีปเยยฺย กิ โวหเรยฺยาติ สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กิ วเทยฺย.

มุสาติ วา โส วิวเทถ เกนาติ: พฺราหฺมโณ มยฺหํ วา สจฺจํ, ตุยฺหํ มุสาติ เกน มาเนน, กาย ทิฏฺฐิยา, เกน วา ปุคฺคเลน กลหํ กเรยฺย ภณฺฑนํ กเรยฺย วิคฺคหํ กเรยฺย วิวาทํ กเรยฺย เมธคํ กเรยฺย "น ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน.

ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปี นตฺถีติ ยสฺมินฺติ: ยสฺมึ[1] อรหนฺเต ขีณาสเว "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน นตฺถิ. "เสยฺโยหมสฺมี"ติ อติมาโน นตฺถิ. "หีโนหมสฺมี"ติ โอมาโน นตฺถิ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปี นตฺถิ.

ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺยาติ: โส เกน มาเนน กาย ทิฏฺฐิยา เกน วา ปุคฺคเลน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺย ปฏิปฺผเรยฺย กถหึ กเรยฺย ภณฺฑนึ กเรยฺย วิคฺคหึ กเรยฺย วิวาทึ กเรยฺย เมธคึ กเรยฺย "น ตุวึ อิมึ ธมฺมวินยึ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺย. เตนาห ภควา:—

สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย
มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน
ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปี นตฺถิ
ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺยาติ.

[๗๙] โอกมฺปหาย อนิเกตสารึ
กาเม อกุพฺพึ มุนิ สนฺถวานึ
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถึ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิรา.

อถโข หาลิทฺทกานิ[2] คหปติ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข หาลิทฺทกานิ คหปติ อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจ:— วุตฺตมิทํ ภนฺเต กจฺจาน ภควตา อฏฺฐกวคฺคิเก มาคนฺทิยปเญฺห

โอกมฺปหาย อนิเกตสารึ
กาเม อกุพฺพึ มุนิ สนฺถวานึ
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถึ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.

---

๑ ฉ. เอตฺถนฺตเร ปุคฺคเล ๒ ฉ. หาลิทฺทกานิ, สี. หลิทฺทกานี

อิมสฺส นุ โข ภนฺเต กจฺจาน ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส กถं อตฺโถ วิตฺถาเรน ทฏฺฐพฺโพติ.

รูปธาตุ โข คหปติ วิญฺญาณสฺส โอโก รูปธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณं โอกสาริ๎ติ วุจฺจติ. เวทนาธาตุ โข คหปติ ... สญฺญาธาตุ โข คหปติ ... สงฺขารธาตุ โข คหปติ วิญฺญาณสฺส โอโก สงฺขารธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณं "โอกสาริ๎"ติ วุจฺจติ, เอวं โข คหปติ โอกสาริ๎ โหติ.

กถญฺจ คหปติ อโนกสาริ๎ โหติ? รูปธาตุยา โข คหปติ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา[1] เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายติ๎ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา ตถาคโต "อโนกสาริ๎"ติ วุจฺจติ. เวทนาธาตุยา โข คหปติ ... สญฺญาธาตุยา โข คหปติ ... สงฺขารธาตุยา โข คหปติ ... วิญฺญาณธาตุยา โข คหปติ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา[1] เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายติ๎ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา ตถาคโต, "อโนกสาริ๎"ติ วุจฺจติ, เอวं โข คหปติ อโนกสาริ๎ โหติ.

กถญฺจ คหปติ นิเกตสาริ๎ โหติ? รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข คหปติ นิเกตสาริ๎ติ วุจฺจติ. สทฺทนิมิตฺต ... คนฺธนิมิตฺต ... โผฏฺฐพฺพนิมิตฺต ... ธมฺมนิมิตฺต-นิเกตวิสารวินิพนฺธา โข คหปติ "นิเกตสาริ๎"ติ วุจฺจนฺติ, เอวं โข คหปติ นิเกตสาริ๎ โหติ.

กถญฺจ คหปติ อนิเกตสาริ๎ โหติ? รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข คหปติ ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายติ๎ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา ตถาคโต "อนิเกตสาริ๎"ติ วุจฺจติ. สทฺทนิมิตฺต ... คนฺธนิมิตฺต ... รสนิมิตฺต ... โผฏฺฐพฺพนิมิตฺต ... ธมฺมนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา โข คหปติ ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายติ๎ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา ตถาคโต "อนิเกตสาริ๎"ติ วุจฺจติ, เอวं โข คหปติ อนิเกตสาริ๎ โหติ.

---

๑ ม. อุปยุปาทานา. เอวมุปริปี

กถญฺจ คหปติ กาเม สนฺถวชาโต โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ คิหีหิ สංสฏฺโฐ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี สุขิเตสุ สุขิโต ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺถนา โวโยคं อาปชฺชติ, เอวं โข คหปติ กาเม สนฺถวชาโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเม น สนฺถวชาโต โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ คิหีหิ อสංสฏฺโฐ วิหรติ น สหนนฺที น สหโสกี น สุขิเตสุ สุขิโต น ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ น อตฺถนา โวโยคं อาปชฺชติ, เอวं โข คหปติ กาเม น สนฺถวชาโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเมหิ อริตฺโต โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ กาเมสุ อวีตราโค โหติ อวีตจฺฉนฺโท[1] อวีตปโม[1] อวีตปีปาโส[1] อวีตปริฬาโห[1] อวีตตโณฺหฺ,[1] เอวं โข คหปติ กาเมหิ อริตฺโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเมหิ ริตฺโต โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ กาเมสุ วีตราโค โหติ วีตจฺฉนฺโท[2] วีตเปโม วีตปีปาโส วีตปริฬาโห วีตตโณฺหฺ, เอวं โข คหปติ กาเมหิ ริตฺโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ ปุเรภฺขราโน โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวं โหติ "เอวංรูโป สิยं อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ[3] "เอวංเวทโน สิยं ... เอวංสญฺโญ สิยं ... เอวංสංขาโร สิยं ... เอวංวิญฺญาโณ สิยं อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ, เอวं โข คหปติ ปุเรภฺขราโน โหติ.

กถญฺจ คหปติ อปุเรภฺขราโน โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺจสฺส ภิกฺขุโน น เอวं โหติ "เอวංรูโป สิยं อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ "เอวංเวทโน สิยं ... เอวංสංขาโร สิยं ... เอวංวิญฺญาโณ สิยं อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, เอวं โข คหปติ อปุเรภฺขราโน โหติ.

กถญฺจ คหปติ กถं วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ เอวรูปึ กถं กตฺตา โหติ "น ตฺวं อิมं ธมฺมวินยं อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ, เอวं โข คหปติ กถं วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ.

---

๑ ฉ. อวิคต... ๒ วิคต... ๓ ฉ. สมนฺนาเนติ

กถญฺจ คหปติ กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กถฺตา โหติ? อิธ คหปติ เอกจฺโจ น เอวรูปี กถํ กถฺตา โหติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เอวํ โข คหปติ กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กถฺตา โหติ. อิติ โข คหปติ ยนฺตํ วุตฺตํ ภควตา อฏฺฐกวคฺคิเก มาคนฺทิยปเญฺหฯ—

โอกมฺปหาย อนิเกตสารี
กาเม อกุพฺพมุนิ สนฺถวานี
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.

อิมสฺส โข คหปติ ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพติ. เตนาห ภควา:—

โอกมฺปหาย อนิเกตสารี
กาเม อกุพฺพมุนิ สนฺถวานี
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.

[๘๐] เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก
น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค
เอลมฺพุชํ กณฺฏกวาริชึ[1] ยถา
ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตํ
เอวมฺมุนิ สนฺติวโท อคิทฺโธ
กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโต.

เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเกติ เยหีติ: ทิฏฺฐิคเตหิ. วิวิตฺโตติ: กายทุจฺจริเตน วิตฺโต[2] วิวิตฺโต ปวิวิตฺโต, วจีทุจฺจริเตน ... มโนทุจฺจริเตน ... ราเคน ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ วิตฺโต[2] วิวิตฺโต ปวิวิตฺโต. วิจเรยฺยาติ: จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย. โลเกติ: มนุสฺสโลเกติ เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก.

---

๑ สี. กณฺฐกึ ๒ ฉ. ม. ริตฺโต

น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโคติ นาโคติ: อาคุ๎ น กโรตีติ น นาโค, น คจฺฉตีติ นาโค, นาคจฺฉตีติ นาโค.

กถ๎ อาคุ๎ น กโรตีติ นาโค? อาคู วุจฺจนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

อาคุ๎ น กโรตีติ กิญฺจิ โลเก (สภิยาติ ภควา)
สพฺพสโยเค วิสชฺช พนฺธนานิ
สพฺพตฺถ น สชฺชติ วิมุตฺโต
นาโค ตาทิ วุจฺจเต ตถตฺตาติ.

เอว๎ อาคุ๎ น กโรตีติ นาโค.

กถ๎ น คจฺฉตีติ นาโค? น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สงฺหรียติ, เอว๎ น คจฺฉตีติ นาโค.

กถ๎ นาคจฺฉตีติ นาโค? โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. สกทาคามิมคฺเคน ... อนาคามิมคฺเคน ... อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา. เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ, เอว๎ นาคจฺฉตีติ นาโค.

น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโคติ: นาโค น ตานิ ทิฏฺฐิคตานิ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺย, "สสฺสโต โลโก อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจ๎ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺยาติ, น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค.

เอลมฺพุช๎ กณฺฐกวาริช๎ ยถา ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตนฺติ: เอส๎ วุจฺจติ อุทกๆ. อิมฺพุ วุจฺจติ อุทกๆ, อมฺพุช๎ วุจฺจติ ปทุมๆ, กณฺฐโก วุจฺจติ ขรทณฺโฑ, วาริ

๑—๑ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ

วุจฺจติ อุทกํ, วาริชํ วุจฺจติ ปทุมํ วาริสมฺภวํ, ชลํ วุจฺจติ อุทกํ, ปงฺโก วุจฺจติ กทฺทโม, ยถา ปทุมํ วาริชํ วาริสมฺภวํ ชเลน จ ปงฺเกน จ น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อสํลิตฺตํ อนุปลิตฺตนฺติ, เอวมฺพุชํ กณฺฏกวาริชํ ยถา, ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตํ.

เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ, กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโตติ เอวนฺติ: โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. สนฺติวโทติ: สนฺติวาโท มุนิ ตาณวาโท เลณวาโท สรณวาโท อภยวาโท อจฺจุตวาโท อมตวาโท นิพฺพานวาโทติ; เอวํ มุนี สนฺติวโท. อคิทฺโธติ: เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ, สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุเล ... คเณ ... อาวาเส ... ลาเภ ... ยเส ... ปสํสาย ... สุเข ... จีวเร ... ปิณฺฑปาเต ... เสนาสเน ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร ... กามธาตุยา ... รูปธาตุยา ... อรูปธาตุยา ... กามภเว ... รูปภเว ... อรูปภเว ... สญฺญาภเว ... อสญฺญาภเว ... เนวสญฺญานาสญฺญาภเว ... เอกโวการภเว ... จตุโวการภเว ... ปญฺจโวการภเว ... อตีเต ... อนาคเต ... ปจฺจุปฺปนฺเน ... ทิฏฺฐ สุต มุต วิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[1] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ. วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ.

กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโตติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. เลโปติ: เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ... อยํ ตณฺหาเลโป ...

---

๑ สี. อนชฺฌาปนฺโน, ม. อนชฺโฌสนฺโน

อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา กาเม จ โลเก จ น ลิมฺปติ น สฺลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสฺลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ เอวํ มุนิ สนฺติวโท อคิทฺโท กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโต. เตนาห ภควา:—

เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก
น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค
เอตมฺปิ ทิสฺวา กณฺฏกวารินํ ยถา
ชเตน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตํ
เอวํ มุนิ สนฺติวโท อคิทฺโท
กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโตติ.

[๘๑] น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา
ส มานเมติ น หิ ตมฺมโย โส
น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย
อนูปนีโต ส นิเวสเนสุ.

น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา ส มานเมตีติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. เวทคูติ: เวโท วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ, ปญฺญา ปญฺเจินฺทฺริยานิ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต, โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต, ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต, โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต, ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต, เลณคโต เลณปฺปตฺโต, สรณคโต สรณปฺปตฺโต, อภยคโต อภยปฺปตฺโต, อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต, อมตคโต อมตปฺปตฺโต, นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต. เวทานํ วา อนฺตํ คโตติ เวทคู, เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู, สตฺตนฺนํ วา ธมฺมานํ วิทิตตฺตา เวทคู, สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา วิทิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส วิทิโต โหติ, ราโค วิทิโต โหติ, โทโส วิทิโต โหติ, โมโห วิทิโต โหติ, มาโน วิทิโต โหติ, วิทิตสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๒

เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ (สภิยาติ ภควา)
สมณานํ ยานิ ปตฺถิ พฺราหฺมณานํ
สพฺพเวทนาสุ วีตราโค
สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสติ.

น ทิฏฺฐิยาติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สංหีรติ. นปิ ตං ทิฏฺฐิคตং สารโต ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ น เวทคู ทิฏฺฐิยา. น มุตียา ส มานเมตีติ: มุตรูเปน วา ปรโมเสน วา มหาชนสมฺมุติยา วา น มานං เอติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ, น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา ส มานเมติ. น หิ ตมฺมโย โสติ: น คณฺหาเวเน ทิฏฺฐิวเสน ตมฺมโย โหติ ตปฺปรโม ตปฺปรายโน. ยโต คณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ มาโน จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา น ตมฺมโย โหติ น ตปฺปรโม น ตปฺปรายโนติ, น หิ ตมฺมโย โส.

น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโยติ น กมฺมุนาติ: ปุญฺญาภิสงฺขาเรน วา อปุญฺญาภิสงฺขาเรน วา อาเนญฺชาภิสงฺขาเรน วา น ยายติ น นิยฺยติ น วา วุยฺหติ น สංหีรตีติ น กมฺมุนา. โนปิ สุเตน เนยฺโยติ: สุตสุทฺธิยา ปรโมเสน วา มหาชนสมฺมุติยา วา น ยายติ น นิยฺยติ น สංหีรตีติ น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย.

อนูปนีโต ส นิเวสเนสูติ อุปโยติ: เทฺว อุปายา: คณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ... อยं คณฺหูปโย ... อยं ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส คณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ. คณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส นิเวเสนสุ อนุปหีโน อนุปลทฺโธ อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ; อนูปนีโต ส นิเวสเนสุ. เตนาห ภควา:—

น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา
ส มานเมติ น หิ ตมฺมโย โส
น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย
อนูปนีโต ส นิเวสเนสูติ.

[๘๒] สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา
ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา
สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ
เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเก.

สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถาติ: โย สมณปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส อาทิโต อุปาทาย คนฺถา วิกฺขมฺภิตา โหนฺติ, อรหตฺตปฺปตฺเต อรหโต คนฺถา จ โมหา จ นีวรณา จ กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา ทิฏฺฐิสญฺญา จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา

ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหาติ: โย วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส อาทิโต อุปาทาย โมหา วิกฺขมฺภิตา โหนฺติ, อรหตฺตปฺปตฺเต อรหโต โมหา จ คนฺถา จ นีวรณา จ กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา ทิฏฺฐิสญฺญา จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา.

สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเกติ: เย สญฺญํ คณฺหนฺติ กามสญฺญํ พฺยาปาทสญฺญํ วิหึสาสญฺญํ, เต สญฺญาวเสน ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ. ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตีปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปีตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปีตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภาตรา วิวทติ, ภคินีปิ ภคินิยา วิวทติ, ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ. เต ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ ปาณีหิปิ

อุปกฺกมนฺติ, เสฑฺฒิปี[1] อุปกฺกมนฺติ, ทณฺเฑหิปี อุปกฺกมนฺติ, สตฺเถหิปี อุปกฺกมนฺติ. เต ตตฺถ มรณมฺปี นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปี ทุกฺขํ. เย ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ "สสฺสโต โลโก"ติ วา ... "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา, เต ทิฏฺฐิวเสน ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ, สตฺถารโต สตฺถารํ ฆฏฺเฏนฺติ, ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ ฆฏฺเฏนฺติ, คณโต คณํ ฆฏฺเฏนฺติ, ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐึ ฆฏฺเฏนฺติ, ปฏิปทาย ปฏิปทำ ฆฏฺเฏนฺติ, มคฺคโต มคฺคำ ฆฏฺเฏนฺติ.

อถ วา เต วิวทนฺติ, กลหำ กโรนฺติ, ภณฺฑนำ กโรนฺติ, วิคฺคหำ กโรนฺต, วิวาทำ กโรนฺติ, เมธคำ กโรนฺติ "น ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ. เตสำ อภิสงฺขารา อปฺปหีนา, อภิสงฺขารานำ อปฺปหีนตฺตา คติยา ฆฏฺเฏนฺติ, นิรเย ฆฏฺเฏนฺติ, ติรจฺฉานโยนิยา ฆฏฺเฏนฺติ, ปีตฺติวิสเย ฆฏฺเฏนฺติ, มนุสฺสโลเก ฆฏฺเฏนฺติ, เทวโลเก ฆฏฺเฏนฺติ, คติยา คตึ ... อุปปตฺติยา อุปปตฺตึ ... ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธึ ... ภเวน ภวำ ... สำสาเรน สำสารำ ... วฏฺเฏน วฏฺฏึ ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ ฆฏฺเฏนฺตา จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ, เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเก. เตนาห ภควา:—

สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา
ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา
สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ
เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเกติ.

มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทโส นวโม.

---

๑ ก. เสฏฺฐิปี

๑๐. ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทส

อถ ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๘๓] กถํทสฺสี กถํสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจติ
ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรํ.

กถํทสฺสี กถํสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจตีติ กถํทสฺสีติ: กีทิเสน ทสฺสเนน สมนฺนาคโต กีสณฺฐิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ กถํทสฺสี. กถํสีโลติ: กีทิเสน สีเลน สมนฺนาคโต กีสณฺฐิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ กถํทสฺสี กถํสีโล. อุปสนฺโตติ วุจฺจตีติ: สนฺโต[๒] วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺธิโยติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กเถยฺย ภเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺย. กถํทสฺสีติ: อธิปญฺญํ ปุจฺฉติ. กถํสีโลติ: อธิสีลํ ปุจฺฉติ. อุปสนฺโตติ: อธิจิตฺตํ ปุจฺฉตีติ กถํทสฺสี กถํสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจติ.

ตมฺเม โคตม ปพฺรูหีติ ตนฺติ: ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ, ยํ อชฺเฌสามิ, ยํ ปสาเทมิ. โคตมาติ: โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ โคตฺเตน อาลปติ. ปพฺรูหีติ: พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญาเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ.

ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรนฺติ ปุจฺฉิโตติ: ปุฏฺโฐ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อชฺเฌสิโต ปสาทิโต. อุตฺตมํ นรนฺติ: อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ นรนฺติ ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรํ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

กถํทสฺสี กถํสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจติ
ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรนฺติ.

[๘๔] วิตตโณฺห ปุรา เภทา (อิติ ภควา)
ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต
เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย
ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ.

---

๑ ฉ. อุปสนฺโต

วีตตโณฺห ปุรา เภทาติ: ปุรา กายสฺส เภทา ปุรา อตีตภาวสฺส เภทา ปุรา กเพวรสฺส นิกฺเขปา ปุรา ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉทา วีตตโณฺห วิคตตโณฺห จตีตตโณฺห วนฺตตโณฺห มุตฺตตโณฺห ปหีนตโณฺห ปฏินิสฺสฏฺฐตโณฺห, วีตราโค วิคตราโค จตีตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค, นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ.

ภควาติ: คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกาโยติ ภควา, ภาวิตสีโล ภาวิตจิตฺโต ภาวิตปญฺโญติ ภควา. ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปานีติ ภควา. ภาคี วา ภควา จีวร ปีณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ[1] ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปีตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ

---

๑ ฉ. ปญฺญาภาวนานํ

โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ, วิตถโญหุ ปุรา เภทาติ ภควา.

ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโตติ: ปุพฺพนฺโต วุจฺจติ อตีโต อทฺธา. อตีตํ อทฺธานํ อารพฺภ ตณฺหา ปหีนา, ทิฏฺฐิ ปฏินิสฺสฏฺฐา, ตณฺหาย ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิยา ปฏินิสฺสฏฺฐ-ตฺตา เอวมฺปี ปุพฺพนฺตมนิสฺสิโต. อถ วา "เอวรูโป อโหสึ อตีตมทฺธาน"ติ ตตฺถ ยนฺทิ น สมนุปสฺสติ, "เอวเวทโน อโหสึ ... เอวสญฺโญ อโหสึ ... เอวสงฺขาโร อโหสึ ... เอววิญฺญาโณ อโหสึ อตีตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ ยนฺทิ น สมนุปสฺสติ, เอวมฺปี ปุพฺพนฺตมนิสฺสิโต อถ วา อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ รูปาติ, ตตฺถ น ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโต เอวมฺปี ปุพฺพนฺตมนิสฺสิโต. อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ สทฺทาติ, อิติ เม ฆานํ อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ คนฺธาติ, อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ รสาติ อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ โผฏฺฐพฺพาติ, อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานนฺติ ธมฺมาติ ตตฺถ น ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณนฺ น ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปี ปุพฺพนฺตมนิสฺสิโต, อถ วา ยานิ[1] สุตานิ ปุพฺเพ มาตุคามเน สทฺธึ หสิตลปิตกฬิตกีฬิตานิ น ตทสฺสาเทติ, น ตํ นิกามเยติ, น จ เตน ปวิตฺติ อาปชฺชติ, เอวมฺปี ปุพฺพนฺตมนิสฺสิโต.

เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโยติ: เวมชฺเฌ[2] วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺโน อทฺธา. ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ ตณฺหา ปหีนา, ทิฏฺฐิ ปฏินิสฺสฏฺฐา ตณฺหาย ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิยา ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา รตฺโตติ นุปสงฺเขยฺโย, ทุฏฺโฐติ นุปสงฺเขยฺโย, มูโฬฺหติ นุปสงฺเขยฺโย, วินิพนฺโธติ นุปสงฺเขยฺโย, ปรามฏฺโฐติ นุปสงฺเขยฺโย, วิกฺเขปคโตติ นุปสงฺเขยฺโย, อนิฏฺฐงฺคโต นุปสงฺเขยฺโย, ถามคโตติ นุปสงฺเขยฺโย. เต อภิสงฺขารา ปหีนา,

---

๑ ฉ. ยานิ ตานิ ๒ ฉ. เวมชฺฌํ

อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา นุปสงฺเขยฺโย "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "ปีตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน สงฺขํ คจฺเฉยฺยาติ เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย.

ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตนฺติ ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ปุเรกฺขาราติ: เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ... อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ... อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรติ, น ตณฺหาธโช, น ตณฺหาเกตุ, น ตณฺหาธิปเตยฺโย, น ทิฏฺฐิทฺธโช, น ทิฏฺฐิเกตุ, น ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย, น ตณฺหาย วา ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ, เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. อถ วา "เอวรูโป สีโย อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺนาคเมติ, "เอวเวทโน สีโย ... เอวสญฺโญ สีโย ... เอวสงฺขาโร สีโย ... เอววิญฺญาโณ สีโย อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺนาคเมติ เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. อถ วา "อิติ เม จกฺขุ สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. "อิติ เม โสตํ สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทา"ติ ... "อิติ เม ฆานํ สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ คนฺธา"ติ ... "อิติ เม ชิวฺหา สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ รสา"ติ ... "อิติ เม กาโย สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพา"ติ ... "อิติ เม มโน สียา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. อถ วา "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น

ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปี ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. เตนาห ภควา :—

วิตตโณฺห ปุรา เภทา (อิติ ภควา)
ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต
เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย
ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตนฺติ.

[๘๕] อกฺโกธโน อสนฺตาสี อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ
มนฺตาภาณี อนุทฺธโต ส เว วาจายโต มุนิ.

อกฺโกธโน อสนฺตาสีติ อกฺโกธโนติ: ยํ หิ โข วุตฺตํ. อปิจ โกโธ ตาว วตฺถุโต. ทสหากาเรหิ โกโธ ชายต "อนตฺถมฺเม อจรี"ติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถมฺเม จรตี"ติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถมฺเม จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ. "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ, อนตฺถํ จรติ, อนตฺถํ จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ, "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ, อตฺถํ จรติ, อตฺถํ จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน โกโธ ชายติ. โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป[๑] อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อยํ วุจฺจติ โกโธ.

อปิจ โกธสฺส อธิมตฺตปริตฺตตา เวทิตพฺพา, อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ จิตฺตาวิลกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว มุขกุลานวิกุลาโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ มุขกุลานวิกุลานมตฺโต โหติ, น จ ตาว หนุสญฺโจปโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ หนุสญฺโจปนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ผรุสวาจํ นิจฺฉารโณ โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ผรุสวาจํ นิจฺฉารณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทิสาวิทิสํ

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๓ ๑ ฉ. ม. อสุโรโป

อนุวิโลกโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทิสาวิทิสํ อนุวิโลกนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถปรามสโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถปรามสนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรโณ โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอภินิปาตโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอภินิปาตนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ฉินฺนวิจฺฉินฺนกรโณ โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ฉินฺนวิจฺฉินฺนกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว สมฺภญฺชนปริภญฺชโน[1] โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ สมฺภญฺชนปริภญฺชนมตฺโต โหติ, น จ ตาว องฺคมงฺคาปกฑฺฒโน โหติ, อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ องฺคมงฺคาปกฑฺฒนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ชีวิตปนาสโน[2] โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ชีวิตปนาสนมตฺโต โหติ, น จ ตาว สพฺพจาคปริจฺจาคาย สณฺฐิโต โหติ. ยโต โกโธ ปรปุคฺคลํ ฆาเตตฺวา อตฺตานํ ฆาเตติ, เอตฺตาวตา โกโธ ปรมุสฺสทคโต ปรมเวปุลฺลปฺปตฺโต โหติ. ยสฺเสโส โกโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโน ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อกฺโกธโน โกธสฺส ปหีนตฺตา อกฺโกธโน, โกธวตฺถุสฺส ปริญฺญาตตฺตา อกฺโกธโน, โกธเหตุสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา อกฺโกธโนติ อกฺโกธโน.

อสนฺตาสีติ: อิเธกจฺโจ ตาสี โหติ อุตฺตาสี ปริตฺตาสี, โส ตสติ อุตฺตสติ ปริตฺตสติ ภายติ สนฺตาสํ อาปชฺชติ. กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, "อปฺปปญฺญาโตมฺหี"ติ ตสติ อุตฺตสติ ปริตฺตสติ ภายติ สนฺตาสํ อาปชฺชติ.

อิธ ภิกฺขุ อสนฺตาสี โหติ อนุตฺตาสี อปริตฺตาสี, โส น ตสติ น อุตฺตสติ น ปริตฺตสติ น ภายติ น สนฺตาสํ อาปชฺชติ. กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ

---

๑ ฉ. ม. สมฺภญฺชนปลิภญฺชโน ๒ ฉ. ม. ชีวิตาโวโรปโน

วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฐากํ วา น ลภามิ, "อปฺปปญฺญาโตมฺหี"ติ น ตสฺติ น อุตฺตสฺติ น ปริตฺตสฺติ น ภายติ น สนฺตาสํ อาปชฺชตีติ อกุโกจโน อสนฺตาสี.

อวิกตฺถี อกุกฺกุโจติ: อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี, โส กตฺถติ วิกตฺถติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน"ติ วา "วตสมฺปนฺโน"ติ วา "สีลพฺพตสมฺปนฺโน"ติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา "อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "ญาโต ยสสฺสี คหฏฐปพฺพชิตานนฺ"ติ วา "ลาภิมฺหิ จีวร บีณฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺ"ติ วา, "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา "อารญฺญิโก"ติ วา "ปีณฑปาติโก"ติ "ปสุกูลิโก"ติ วา "เตจีวริโก"ติ วา "สปทาน-จาริโก"ติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโก"ติ วา "เนสชฺชิโก"ติ วา "ยถาสนฺถติโก"ติ วา "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี"ติ วา "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ... วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ... เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺถติ น วิกตฺถติ, กตฺถนา วิกตฺถนา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรตีติ อวิกตฺถี.

อกุกฺกุโจติ กุกฺกุจฺจนฺติ: หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ ปาปกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, "วิกาเล กาลสญฺญิตา, กาเล วิกาลสญฺญิตา, อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา, วชฺเช อวชฺช-สญฺญิตา, ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข: กตตฺตา จ อกตตฺตา จ, กตํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส

วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข? "กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจฺจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา เวรมณี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาโร, อกตา เม กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กโต เม มุสาวาโท, อกตา เม มุสาวาทา เวรมณี"ติ ... "กตา เม ปิสุณา วาจา, อกตา เม ปิสุณาย วาจาย เวรมณี"ติ ... "กตา เม ผรุสา วาจา, อกตา เม ผรุสาย วาจาย เวรมณี"ติ ... "กโต เม สมฺผปฺปลาโป, อกตา เม สมฺผปฺปลาปา เวรมณี"ติ ... "กตา เม อภิชฺฌา, อกตา เม อนภิชฺฌา"ติ ... "กโต เม พฺยาปาโท, อกโต, เม อพฺยาปาโท"ติ ... "กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐิ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตกตา จ อกตกตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถ วา "ลทฺเธสุมฺหิ น ปริปูริการี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโร"ติ ... โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหี"ติ ... "ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหี"ติ... "น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหี"ติ. ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา"ติ ... "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานี"ติ ... "อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานี"ติ ... "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคา"ติ ... "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"ติ ... "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺ"ติ ... "สมุทโย เม อปฺปหีโน"ติ ... "มคฺโค เม อภาวิโต"ติ ... "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโต"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. ยสฺเสตํ กุกฺกุจฺจํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ. โส วุจฺจติ อกุกฺกุจฺโจติ อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ.

มนฺตาภาณี อนุทฺธโตติ: มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. มนฺตาย ปริคฺคเหตฺวา วาจำ ภาสติ พหุมฺปี กเถนฺโต พหุมฺปี ภณนฺโต พหุมฺปี ทีปยนฺโต พหุมฺปี โวหรนฺโต ทุกฺกถิตำ ทุพฺภาสิตำ ทุพฺภณิตำ ทุลฺลปิตำ ทุรุตฺตำ วาจำ น ภาสตีติ มนฺตาภาณี. อนุทฺธโตติ: กตฺถ กตมำ อุทฺธจฺจำ? ยำ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจำ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตำ จิตฺตสฺส, อิทำ วุจฺจติ อุทฺธจฺจำ. ยสฺเสตำ อุทฺธจฺจำ ปหีนำ สมุจฺฉินฺนำ วูปสนฺตำ ปฏิปฺปสฺสทฺธำ อภพฺพุปฺปตฺติกำ ญาณคฺคินา ทฑฺฒำ, โส วุจฺจติ อนุทฺธโตติ มนฺตาภาณี อนุทฺธโต.

ส เว วาจายโต มุนีติ: อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทำ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสำวาทโก โลกสฺส, ปิสุณำ วาจำ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสำ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสำ อกฺขาตา อมูสำ เภทาย, อิติ ภินฺนานำ วา สนฺธาตา, สหิตานำ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิ วาจำ ภาสิตา โหติ. ผรุสำ วาจำ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปิ วาจำ ภาสิตา โหติ. สมฺผปฺปลาปำ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวตึ วาจำ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสำ ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตำ. จหูติ วจีสุจริเตหิ สมนฺนาคโต จตุทฺโทสาปคตำ วาจำ ภาสติ, ทฺวตฺติสฺสาย ปริสาย ปริจฺฉานกลาย อาโร โส สสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติ.

ทส กลาวตฺถูนิ กเถติ. เสยฺยถีทำ: อปฺปีจฺฉกถำ กเถติ, สนฺตุฏฺฐิกถำ ... ปวิเวกกถำ ... อสสคฺคกถำ ... วีริยารมฺภกถำ ... สีลกถำ ... สมาธิกถำ ปญฺญากถำ ... วิมุตฺติกถำ ... วิมุตฺติญาณทสฺสนกถำ ... สติปฏฺฐานกถำ ... สมฺมปฺปธานกถำ ... อิทฺธิปาทกถำ ... อินฺทฺริยกถำ ... พลกถำ ... โพชฺฌงฺคกถำ ... มคฺคกถำ... ผลกถำ ... นิพฺพานกถำ กเถติ. วาจายโตติ: ยตฺโต ปฏิยตฺโต คุตฺโต โคปีโต รกฺขิโต สำวุโต วูปสนฺโต. มุนีติ: โมนำ วุจฺจติ ญาณำ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ ส เว วาจายโต มุนิ. เตนาห ภควา:—

อกฺโกธโน อสนฺตาสี อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ
มนฺตาภาณี อนุทฺธโต ส เว วาจายโต มุนีติ.

[๘๖] นิราสตฺติ อนาคเต อตีตํ นานุโสจติ
วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยติ.

นิราสตฺติ อนาคเตติ: อาสตฺติ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา อาสตฺติ ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ เอวมฺปี นิราสตฺติ อนาคเต. อถ วา "เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, "เอวํเวทโน สิยํ... เอวํสญฺโญ สิยํ... เอวํสงฺขาโร สิยํ... เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺ"ติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ. เอวมฺปี นิราสตฺติ อนาคเต. อถ วา "อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ รูปา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปี นิราสตฺติ อนาคเต. "อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ สทฺทา"ติ "อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ ธมฺมา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปี นิราสตฺติ อนาคเต. อถ วา "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ, เทวญฺญตโร วา"ติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปี นิราสตฺติ อนาคเต.

อตีตํ นานุโสจตีติ: วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ, วิปริณตมฺหิ วา วตฺถุสฺมิ น โสจติ, "จกฺขุ เม วิปริณตนฺ"ติ น โสจติ,' 'โสตํ เม ... ฆานํ เม ... ชิวฺหา เม ... กาโย เม ... รูปา เม ... สทฺทา เม ... คนฺธา เม ... รสา เม ... โผฏฺฐพฺพา เม ... กุลํ จีวรํ เม ... คณโ เม ... อาวาโส เม ... ลาโภ เม ... ยโส เม ... ปสํสา เม ... สุขํ เม ... ปีณฺฑปาโต เม ... เสนาสนํ เม ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร เม ... มาตา เม ... ปีตา เม ... ภาตา เม... ภคินี เม ... ปุตฺโต เม... ธีตา เม... มิตฺตามจฺจา เม ... ญาตกา เม ... สาโลหิตา เม วิปริณตา"ติ น โสจติ, น กิลมติ, น ปริเทวติ, น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ, น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ อตีตํ นานุโสจติ.

วิเวกทสฺสี ผสฺเสสูติ ผสฺโสติ: จกฺขุสมฺผสฺโส, โสตสมฺผสฺโส, ฆานสมฺผสฺโส, ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส อธิวจนสมฺผสฺโส ปฏิฆสมฺผสฺโส, สุขเวทนีโย สมฺผสฺโส ทุกฺขเวทนีโย สมฺผสฺโส, อทุกฺขมสุขเวทนีโย สมฺผสฺโส, กุสโล ผสฺโส อกุสโล ผสฺโส อพฺยากโต ผสฺโส, กามาวจโร ผสฺโส รูปาวจโร ผสฺโส อรูปาวจโร ผสฺโส, สุญฺญโต ผสฺโส อนิมิตฺโต ผสฺโส อปฺปณิหิโต ผสฺโส, โลกิโย ผสฺโส, โลกุตฺตโร ผสฺโส, อตีโต ผสฺโส, อนาคโต ผสฺโส, ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโส, โย เอวรูโป ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ผสฺโส.

วิเวกทสฺสี ผสฺเสสูติ: จกฺขุสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา, โสตสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... ฆานสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... ชิวฺหาสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... กายสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... มโนสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... อธิวจนสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ... ปฏิฆสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ. สุขเวทนียं ผสฺสं. ทุกฺขเวทนียं ผสฺสं. อทุกฺขมสุขเวทนียं ผสฺสं ... กุสลं ผสฺสं ... อกุสลं ผสฺสं ... อพฺยากตं ผสฺสं ... กามาวจรं ผสฺสं ... รูปาวจรं ผสฺสं ... อรูปาวจรं ผสฺสं ... โลกิยं ผสฺสं ... โลกุตฺตรं ผสฺสं วิวิตฺตं ปสฺสติ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา.

อถ วา อตีตं ผสฺสं อนาคเตหิ จ ผสฺเสหิ ปจฺจุปฺปนฺเนหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ, อนาคตं ผสฺสं อตีเตหิ จ ผสฺเสหิ ปจฺจุปฺปนฺเนหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ, ปจฺจุปฺปนฺนํ ผสฺสं อตีเตหิ จ ผสฺเสหิ อนาคเตหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ. อถ วา เย เต ผสฺสา อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา สุญฺญตปฏิสํยุตฺตา, เต ผสฺเส วิวิตฺเต ปสฺสติ ราเคน โทเสน โมเหน โกเธน อุปนาเหน มกฺเขน ปฬาเสน อิสฺสาย มจฺฉริเยน มายาย สาเฐยฺเยน ถมฺเภน สารมฺเภน มาเนน อติมาเนน มเทน ปมาเทน สพฺพกิเลเสหิ สพฺพทุจฺจริเตหิ สพฺพทรเถหิ สพฺพปริฬาเหหิ สพฺพสนฺตาเปหิ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ วิวิตฺเต ปสฺสตีติ วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ.

ทิฏฺฐีสุ จ น นิยตีติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น

ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สงฺหรียติ. นยี ตำ ทิฏฺฐิคตำ สารโต ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยติ. เตนาห ภควา:—

นิราสตฺติ อนาคเต อติตำ นานุโสจติ
วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยตีติ.

[๘๗] ปฏิลีโน อกุหโก อปิหาลุ อมจฺฉรี
อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ เปสุเณยฺเย จ โน ยุโต.

ปฏิลีโน อกุหโกติ ปฏิลีโนติ: ราคสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โทสสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โมหสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โกธสฺส ... อุปนาหสฺส ... มกฺขสฺส ... ปฬาสสฺส ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยสฺส ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานำ ปหีนตฺตา ปฏิลีโน. วุตฺตำ เหตำ ภควตา:—

กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิลีโน โหติ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อสฺมิมาโน ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม. เอวำ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิลีโน โหตีติ ปฏิลีโน.

อกุหโกติ: ตีณิ กุหนวตฺถูนิ: ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตำ กุหนวตฺถุ, อิริยาปถสงฺขาตำ กุหนวตฺถุ, สามนฺตชปฺปนสงฺขาตำ กุหนวตฺถุ.

กตมำ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตำ กุหนวตฺถุ? อิธ คหปติกา ภิกฺขุำ. นิมนฺเตนฺติ จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, โส ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อตฺถิโก จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานำ ภิยฺโยกมฺยตำ อุปาทาย จีวรำ ปจฺจกฺขาติ, บิณฺฑปาตำ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนำ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารำ ปจฺจกฺขาติ. โส เอวมาห "กึ สมณสฺส มหคฺเฆน จีวรเน? เอตำ สารุปฺปำ, ยำ สมโณ สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏึ กตฺวา ธาเรยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน บิณฺฑปาเตน? เอตำ สารุปฺปำ, ยำ สมโณ อุญฺฉาจริยาย บิณฺฑิยาโลเปน ชีวิกำ กปฺเปยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน เสนาสเนน? เอตำ สารุปฺปำ, ยำ สมโณ รุกฺขมูลิโก วา อสฺส โสสานิโก วา อพฺโภกาสิโก วา. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน? เอตำ สารุปฺปำ, ยำ สมโณ

ปูติมุตฺเตน วา หรีตกีขณฺเฑน วา โอสธํ กเรยฺยา"ติ. ตทุปาทาย ตูพฺพํ จีวรํ ธาเรติ, ตูพฺพํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชติ,[1] ตูพฺพํ เสนาสนํ ปฏิเสวติ, ตูพฺพํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ, ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ "อยํ สมโณ อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสํสฏฺโฐ อารทฺธวีริโย ธุตวาโท"ติ ภิยฺโย ภิยฺโย นิมนฺเตนฺติ จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ. โส เอวมาห "คิณฺหํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญ ปสวติ. สทฺธาย สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญ ปสวติ, เทยฺยธมฺมสฺส สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญ ปสวติ, ทกฺขิเณยฺยานํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญ ปสวติ. ตุมฺหากญฺเจวายํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธมฺโม จายํ สํวิชฺชติ, อหญฺจ ปฏิคฺคาหโก, สจาหํ น ปฏิคฺคเหสฺสามิ, เอวํ ตุเมฺห ปุญฺเญน ปริหีนา[2] ภวิสฺสถ, น มยฺหํ อิมินา อตฺโถ, อปิจ ตุมฺหากญฺเญว อนุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหามี"ติ ตทุปาทาย พหุมฺปิ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ เสนาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิคฺคณฺหาติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนา-ธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี"ติ คมนํ สณฺฐเปติ, ฐานํ สณฺฐเปติ, นิสชฺชํ สณฺฐเปติ, สยนํ สณฺฐเปติ, ปณิธาย คจฺฉติ, ปณิธาย ติฏฺฐติ, ปณิธาย นิสีทติ, ปณิธาย เสยฺยํ กปฺเปติ, สมาหิโต วิย คจฺฉติ, สมาหิโต วิย ติฏฺฐติ, สมาหิโต วิย นิสีทติ, สมาหิโต วิย เสยฺยํ กปฺเปติ, อาปาถกชฺฌายี[3]ว โหติ. ยา เอวรูปา อิริยาปถสฺส ฐปนา อาฐปนา[3] สณฺฐปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี"ติ อริยธมฺมสนฺนิสฺสิตํ วาจํ ภาสติ, "โย เอวรูปํ จีวรํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ. "โย เอวรูปํ ปตฺตํ

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๔ ๑ ฉ. ม. ปริภุญฺชติ ๒ ฉ. ม. ปริพาหิรา
๓ ก. ฐปนา

ชาเรติ ... โลหิตาลกำ ชาเรติ ... ขมฺมกรกำ[1] ชาเรติ ... ปริสาวนำ ชาเรติ ... กุณฺฑิกำ ชาเรติ ... อุปาหนำ ชาเรติ ... กายพนฺธนำ ชาเรติ ... อาโยคำ ชาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ. "ยสฺส เอวรูโป อุปชฺฌาโย, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ. "ยสฺส เอวรูโป อาจริโย ... เอวรูปา สมานุปชฺฌายกา ... สมานาจริยกา ... มิตฺตา ... สนฺทิฏฺฐา ... สมฺภตฺตา ... สหายา, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ. "โย เอวรูเป วิหาเร วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ. "โย เอวรูเป อฑฺฒโยเค วสติ ... ปาสาเท วสติ ... หมฺมิเย วสติ ... คุหายำ วสติ... เตเณ วสติ ... กุฏิยา วสติ ... กูฏาคาเร วสติ ... อฏฺเฏ วสติ ... มาเฬ วสติ ... อุทฺทณฺเฑ วสติ ... อุปฏฺฐานสาลายำ วสติ ... มณฺฑเป วสติ ... รุกฺขมูเล วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ.

อถ วา โกรชิกโกรชิโก[2] ภากุฏิกภากุฏิโก กุหกกุหโก ลปกลปโก มุขสมฺภาวิโต[3] "อยำ สมโณ อิมาสำ เอวรูปานำ สนฺตานำ วิหารสมาปตฺตีนำ ลาภี"ติ ตาทิสำ คมฺภีรำ คูฬฺหำ นิปุณำ ปฏิจฺฉนฺนำ โลกุตฺตรสุญฺญตปฏิสญฺญุตฺตำ กถำ กเถติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยำ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตำ, อิทำ วุจฺจติ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตำ กุหนวตฺถุ.

ยสฺสิมานิ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ โส วุจฺจติ อกุหโกติ, ปฏิลีโน อกุหโก.

อปีหาลุ อมจฺฉรีติ: ปีหา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลำ. ยสฺเสสา ปีหา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อปีหาลุ. โส รูเป น ปีเหติ สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลำ ... คณำ ... อาวาสำ ... ลาภำ ... ยสำ ... ปสංสำ ... สุขำ ... จีวรำ ... ปีณฑปาตำ ... เสนาสนำ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารำ ... กามธาตุำ ... รูปธาตุำ ... อรูปธาตุำ ... กามภวำ ... รูปภวำ ... อรูปภวำ ... สญฺญาภวำ ... อสญฺญาภวำ ... เนวสญฺญานาสญฺญาภวำ ... เอกโวการภวำ ... จตุโวการภวำ ... ปญฺจโวการภวำ ... อตีตำ ... อนาคตำ ... ปจฺจุปฺปนฺนำ ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ขมฺเม น ปีเหติ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ นาภิชปฺปตีติ อปีหาลุ. อมจฺฉรีติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยำ กุลมจฺฉริยำ ลาภมจฺฉริยำ วณฺณมจฺฉริยำ ขมฺมมจฺฉริยำ. ยำ

---

๑ ฉ. ขมฺมกรณำ ๒ สี. โกรญฺชิกโกรญฺชิโก ๓ ฉ. มุขสมฺภาวิโก

เอวรูปํ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. ยสฺเสตํ มจฺฉริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺ, โส วุจฺจติ อมจฺฉรีติ อปิห่าตุ อมจฺฉรี.

อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉติ ปาคพฺภิยนฺติ: ตีณิ ปาคพฺภิยานิ: กายิกํ ปาคพฺภิยํ, วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ, เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ? อิเธกจฺโจ สมฺพหุโลปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, โภชนสาลายมฺปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, ชนฺตาฆเรปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อุทกติตฺถเปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สมฺพหุโล กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ สมฺพหุโล อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จีวโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ สมฺพหุโล กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถรานํ ภิกฺขูนํ อนุปาหนานํ จงฺกมนฺตานํ สอุปาหโน จงฺกมติ, นีเจ จงฺกเม จงฺกมนฺตานํ อุจฺเจ จงฺกเม จงฺกมติ, ฉมายํ[1] จงฺกมนฺตานํ จงฺกเม จงฺกมติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จีวโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถญฺ โภชนสาลายํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ โภชนสาลายํ อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนุปขชฺช นิสีทติ, นเวปิ ภิกฺขู อาสเนน ปฏิพาหติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ

---

๑ ฉ. ฉมาย

อาสเน นิสีทติ, สยเน ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ โภชนสาลายํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ ชนฺตาฆเร อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, อนาปุจฺฉาปิ[1] กฏฺฐํ ปกฺขิปติ, อนาปุจฺฉาปิ ทฺวารมฺปิ ปีเฐติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ อุทกติตฺเถ อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ โอตรติ, ปุรโตปิ โอตรติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นฺหายติ, ปุรโตปิ นฺหายติ, อุปริโตปิ นฺหายติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ อุตฺตรติ, ปุรโตปิ อุตฺตรติ, อุปริโตปิ อุตฺตรติ, เอวํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ คจฺฉติ, ปุรโตปิ คจฺฉติ, โวกฺกมฺมาปิ เถรานํ ภิกฺขูนํ ปุรโต ปุรโต คจฺฉติ, เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ "น ปวิสฺส[2] ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน ปวิสติ, "น ติฏฺฐ ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน ติฏฺฐติ, "น นิสีท ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน นิสีทติ, อโนกาสมฺปิ ปวิสติ, อโนกาเสปิ ติฏฺฐติ, อโนกาเสปิ นิสีทติ, ยานิปิ ตานิ โหนฺติ กุลานํ โอวรกานิ คูพฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, ยตฺถ กุลิตฺถิโย กุลธีตโร กุลสุณฺหาโย กุลกุมาริโย นิสีทนฺติ, ตตฺถปิ สหสา ปวิสติ, กุมารกสฺสปิ สีสํ[3] ปรามสติ, เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ สงฺฆคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

---

๑ ฉ. ม. อนาปุจฺฉมฺปิ อนชฺฌิฏฺโฐปิ ๒ สี. ปวิสถ ๓ ฉ. สิรึ

กถํ สมฺพหโล วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ สมฺพหโล อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉํ วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสฺชฺเชติ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสติ, จิตโกปี ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปี ภณติ, เอวํ สมฺพหโล วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉํ วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสฺชฺเชติ, จิตโกปี ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปี ภณติ. อารามคตานํ ภิกฺขูนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสฺชฺเชติ, จิตโกปี ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปี ภณติ, เอวํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ อิตฺถึ วา กุมาริ วา เอวมาห "อิตฺถนฺนามา เม อิตฺถงฺโคตฺตา กิ อตฺถิ, ยาคุ อตฺถิ, ภตฺตํ อตฺถิ, ขาทนียํ อตฺถิ, กิ ปีวิสฺสาม, กิ ภุญฺชิสฺสาม, กิ ขาทิสฺสาม. กิ วา อตฺถิ, กิ วา เม ทสฺสถา"ติ วิปฺปลปติ. ยา เอวรูปา วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปนา ลาลปฺปิตตฺตํ. เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ? อิเธกจฺโจ น อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุจฺจา กุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน, น มหากุลา ปพฺพชิโต สมาโน มหากุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน, น มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน มหาโภคกุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน, น อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน, น สุตฺตนฺติโก สมาโน สุตฺตนฺติเกน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. น วินยธโร สมาโน ... น ธมฺมกถิโก สมาโน ... น อารญฺญิโก สมาโน ... น ปิณฺฑปาติโก สมาโน ... น ปสุกูลิโก สมาโน ... น เตจีวริโก สมาโน ... น สปทานจาริโก สมาโน ... น ขลุปจฺฉาภตฺติโก สมาโน ... น เนสชฺชิโก สมาโน ... น ยถาสนฺถติโก สมาโน ... น ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภินา สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน ... น เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภินา สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ.

ยสฺสิมานิ ปญฺจ ปาคพฺภิยานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส วุจฺจติ อปฺปคพฺโภติ อปฺปคพฺโภ.

อเชคุจฺโฉติ: อตฺถิ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ, อตฺถิ อเชคุจฺโฉ.

กตโม จ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ? อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธมฺโม อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺโต อสฺสมโณ สมณปฏิญฺโญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญ อนฺโตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุชาโต, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ. อถ วา โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปี วุตฺโต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ. อถ วา โกธโน โหติ อุปนาหี โหติ, มกฺขี โหติ, ปฬาสี โหติ, อิสฺสุกี โหติ, มจฺฉรี โหติ, สโฐ โหติ, มายาวี โหติ, ถทฺโธ โหติ, อติมานี โหติ, ปาปิจฺโฉ โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐี โหติ, สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ, อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี โหติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ.

กตโม จ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. อถ วา อกฺโกธโน โหติ อนุปายาสพหุโล, พหุมฺปี วุตฺโต สมาโน น อภิสชฺชติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐียติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. อถ วา อกฺโกธโน โหติ, อนุปนาหี โหติ, อมกฺขี โหติ, อปฬาสี โหติ, อนิสฺสุกี โหติ, อมจฺฉรี โหติ, อสโฐ โหติ, อมายาวี โหติ, อถทฺโธ โหติ, อนติมานี โหติ, น ปาปิจฺโฉ โหติ, น มิจฺฉาทิฏฺฐี โหติ, อสนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ, อนาธานคฺคาหี สุปฏินิสฺสคฺคี โหติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. สพฺโพ กลฺยาณปุถุชฺชนo อุปาทาย อริยปุคฺคโล อเชคุจฺโฉติ[๑] อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ.

เปสุเณยฺย จ โน ยุโตติ เปสุญฺญนฺติ: อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสं เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสं อกฺขาตา อมูสं เภทาย,

---

๑—๑ ฉ. สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา เชคุจฺฉา, ปุถุชฺชนกลฺยาณกo อุปาทาย อฏฺฐอริยปุคฺคลา อเชคุจฺฉาติ,

อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตาโร ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคารามา วคฺครตา วคฺคนนฺที วคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา โหติ. อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ.

อปิจ ทุวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน วา. กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ? "อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ, อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ, สุหทโย ภวิสฺสามี"ติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

กถํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรติ? "กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, เภทา อสฺสุ, เภทชฺฌา อสฺสุ, เภท ปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุ น สมาคจฺเฉยฺยุ, ทุกฺขํ น ผาสุ[2] วิหเรยฺยุน"ติ, เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

ยสฺเสตํ เปสุญฺญํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ. โส เปสุญฺเญ โน ยุโต น ยุตฺโต นปฺปยุตฺโต น สมายุตฺโตติ เปสุณฺเณยฺเย จ โน ยุโต. เตนาห ภควา:—

ปฏิจฺโจ อกุหโก อปีหาลุ อมจฺฉรี
อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ เปสุณฺเณยฺเย จ โน ยุโตติ.

[๘๘] สาติเยสุ อนสฺสาวี อติมาเน จ โน ยุโต
สโณฺห จ ปฏิภาณวา น สทฺโธ น วิรชฺชติ.

สาติเยสุ อนสฺสาวีติ: สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. กิการณา สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา? เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจกามคุเณ อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปีหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ, ตํการณา สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. เยสํ เอสา สาติยา ตณฺหา อปฺปหีนา, เตสํ จกฺขุโต รูปตณฺหา สวติ ปสวติ[3] สนฺทติ ปวตฺตติ... โสตโต สทฺทตณฺหา... ฆานโต คนฺธตณฺหา... ชิวฺหาโต รสตณฺหา... กายโต โผฏฺฐพฺพตณฺหา... มนโต ธมฺมตณฺหา สวติ ปสวติ สนฺทติ ปวตฺตติ. เยสํ เอสา สาติยา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา

---

๑ ม. เภโท ๒ สี. อผาสุ ๓ ฉ. ม. อาสวติ. เอวมุปริปิ

ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, เตสํ จกฺขุโต รูปคณฺหา น สวติ น ปสวติ[1] น สฺทติ น ปวตฺตติ ... โสตโต สฺทคณฺหา ... มนโต ธมฺมคณฺหา น สวติ น ปสวติ น สนฺทติ น ปวตฺตตีติ สาติเยสุ อนสฺสาวี.

อติมาเน จ โน ยุโตติ: กตโม อติมาโน? อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส. อยํ วุจฺจติ อติมาโน. ยสฺเสโส อติมาโน ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ. โส อติมาเน จ โน ยุโต น ยุตฺโต นปฺปยุตฺโต น สมายุตฺโตติ อติมาเน จ โน ยุโต.

สโณฺห จ ปฏิภาณวาติ สโณฺหติ: สเณฺหน กายกมฺเมน สมนฺนาคโตติ สโณฺห สเณฺหน วจีกมฺเมน ... สเณฺหน มโนกมฺเมน สมนฺนาคโตติ สโณฺห, สเณฺหหิ สติปฏฺฐาเนหิ สมนฺนาคโตติ สโณฺห, สเณฺหหิ สมฺมปฺปธาเนหิ ... สเณฺหหิ อิทฺธิปาเทหิ ... สเณฺหหิ อินฺทฺริเยหิ ... สเณฺหหิ พเลหิ ... สเณฺหหิ โพชฺฌงฺเคหิ สมนฺนาคโตติ สโณฺห. สเณฺหน อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมนฺนาคโตติ สโณฺห.

ปฏิภาณวาติ: ตโย ปฏิภาณวนฺโต: ปริยตฺติปฏิภาณา ปริปุจฺฉาปฏิภาณา อธิคมปฏิภาณา. กตโม ปริยตฺติปฏิภาณา? อิเธกจฺจสฺส ปกติยา ปริยาปุณฺ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ, ตสฺส ปริยตฺติ นิสฺสาย ปฏิภายติ, อยํ ปริยตฺติปฏิภาณา.

กตโม ปริปุจฺฉาปฏิภาณา? อิเธกจฺโจ ปริปุจฺฉโก[2] โหติ อตฺถตฺเถ จ ญายตฺเถ จ ขณฺเฑ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จ. ตสฺส ตํ ปริปุจฺฉํ นิสฺสาย ปฏิภายติ, อยํ ปริปุจฺฉาปฏิภาณา.

กตโม อธิคมปฏิภาณา? อิเธกจฺจสฺส อธิคตา โหนฺติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต

๑—๑ ฉ. นาสวติ. เอวมุปริปิ ๒ ฉ. ม. ปริปุจฺฉิตา, ปริปุจฺฉิตุ

โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค จตฺตาโร อริยมคฺคา จตฺตาริ สามญฺญผลานิ จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา ฉ อภิญฺญา, ตสฺส อตฺโถ ญาโต, ธมฺโม ญาโต, นิรุตฺติ ญาตา, อตฺเถ ญาเต อตฺโถ ปฏิภายติ, ธมฺเม ญาเต ธมฺโม ปฏิภายติ, นิรุตฺติยา ญาตาย นิรุตฺติ, อิเมสุ ตีสุ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. อิมาย ปฏิภาณปฏิสมฺภิทาย อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต โหติ, โส วุจฺจติ ปฏิภาณวา.

ยสฺส ปริยตฺติ นตฺถิ, ปริปุจฺฉา นตฺถิ, อธิคโม นตฺถิ, กิ ตสฺส ปฏิภายิสฺสตีติ สโญฺห จ ปฏิภาณวา.

น สทฺโธ น วิรชฺชตีติ น สทฺโธติ: สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ, น กสฺสจิ สทฺทหติ อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา พฺรหฺมุโน วา. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ, น กสฺสจิ สทฺทหติ อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา พฺรหฺมุโน วา. "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ... "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา"ติ ... "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ"ติ ... "อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ"ติ ... "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ"ติ ... "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ ... "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ... "อิเม อาสวา"ติ ... "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ... "อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา"ติ ... "อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา"ติ ... สามํ สยมภิญฺญาตํ ... "ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจา"ติ ... "ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจา"ติ ... "จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจาติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ, น กสฺสจิ สทฺทหติ อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺรหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา พฺรหฺมุโน วา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— สทฺทหสิ ตฺวํ สารีปุตฺต สทฺธินฺทฺริยํ ภาวิตं พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺ. วิริยินฺทฺริยํ ... สตินฺทฺริยํ ... สมาธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตं พหุลีกตं อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๕

น ขฺวาหํ เอตฺถ ภนฺเต ภควโต สทฺธาย คจฺฉามิ สทฺธินฺทฺริยํ ... วิริยินฺทฺริยํ ... สตินฺทฺริยํ ... สมาธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานํ เยสํ นูเนตํ ภนฺเต อญฺญาตํ อสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุ สทฺธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ. อมตปริโยสานนฺติ. เยสญฺจ โข เอตํ ภนฺเต ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย, นิกฺกงฺขา เต ตตฺถ นิพฺพิจิกิจฺฉา, สทฺธินฺทฺริยํ ... วิริยินฺทฺริยํ ... สตินฺทฺริยํ ... สมาธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ. มยฺหญฺจ โข เอตํ ภนฺเต ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย, นิกฺกงฺโขหํ ตตฺถ นิพฺพิจิกิจฺโฉ ... สทฺธินฺทฺริยํ ... วิริยินฺทฺริยํ ... สตินฺทฺริยํ ... สมาธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.

สาธุ สาธุ สาริปุตฺต เยสญฺเหตํ สาริปุตฺต อญฺญาตํ อสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุ สทฺธินฺทฺริยํ ... ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.

อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร
หตาวกาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมโปริโสติ.

น สทฺโธ น วิรชฺชตีติ: สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ กญฺญาณปุถุชฺชนํ[1] อุปาทาย สตฺต เสขา วิรชฺชนฺติ. อรหา เนว รชฺชติ โน วิรชฺชติ วิรโต ขยา ราคสฺส วีตราคตฺตา, ขยา โทสสฺส วีตโทสตฺตา, ขยา โมหสฺส วีตโมหตฺตา โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ... ชาติมรณสฺส สาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ น สทฺโธ น วิรชฺชติ. เตนาห ภควา:—

สาติเยสุ อนสฺสาวี อติมาเน จ โน ยุโต
สโณฺห จ ปฏิภาณวา น สทฺโธ น วิรชฺชตีติ.

---

๑ ฉ. ม. ปุถุชฺชนกญฺญาณกํ ๒ ฉ. ม. เสกฺขา

[๘๘] ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กุปฺปติ
อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ[๑] นานุคิชฺฌติ.

ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กปฺปตีติ: กถํ ลาภกมฺยา สิกฺขติ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ภิกฺขุํ ปสฺสติ ลาภึ จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลาน-ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา สุตฺตนฺติโก, เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต สุตฺตนฺตํ ปริยาปุณาติ เอวมฺปี ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

อถ วา ภิกฺขุ ภิกฺขุ ปสฺสติ ลาภึ จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานํ, ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวร บิณฺฑปาต-เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา วินยธโร... อาภิธมฺมิโก, เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลาน-ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ. โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต อภิธมฺมํ ปริยาปุณาติ เอวมฺปี ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

อถ วา ภิกฺขุ ภิกฺขุ ปสฺสติ ลาภึ จีวร บิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานํ, ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวร บิณฺฑปาต-เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา อารญฺญิโก ... บิณฺฑปาติโก ... ปํสุกูลิโก ... เตจีวริโก ... ฉปทานจาริโก ... ขลุปจฺฉาภตฺติโก ... เนสชฺชิโก ... ยถาสนฺถติโก, เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวร-บิณฺฑปาต เสนาสนคิลาน ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺ"ติ. โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต อารญฺญิโก โหติ ... ยถาสนฺถติโก โหติ. เอวมฺปี ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

กถํ น ลาภกมฺยา สิกฺขติ? อิธ ภิกฺขุ น ลาภเหตุ น ลาภปจฺจยา น ลาภการณา น ลาภาภินิพฺพตฺติยา น ลาภํ ปริปาเจนฺโต ยาวเทว อตฺตทมตฺถาย

---

๑ ฉ. ม. รเสสุ

อคฺคสมตฺถาย อคฺคปรินิพฺพาปนตฺถาย สุคฺคตนฺตํ ปริยาปุณาติ, วินยํ ปริยาปุณาติ, อภิธมฺมํ ปริยาปุณาติ. เอวมฺปี น ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

อถ วา ภิกฺขุ น ลาภเหตุ น ลาภปจฺจยา น ลาภการณา น ลาภาภินิพฺพตฺติยา น ลาภํ ปริปาเจนฺโต ยาวเทว อปฺปิจฺฉญฺเญว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิญฺเญว นิสฺสาย สลฺเลขญฺเญว นิสฺสาย ปวิเวกญฺเญว นิสฺสาย อิทมตฺถิตญฺเญว นิสฺสาย อารญฺญิโก โหติ ... ปิณฺฑปาติโก โหติ ... ปํสุกูลิโก โหติ ... เตจีวริโก โหติ ... สปทานจาริโก โหติ ... ขลุปจฺฉาภตฺติโก โหติ ... เนสชฺชิโก โหติ ... ยถาสนฺถติโก โหติ. เอวมฺปี น ลาภกมฺยา สิกฺขตีติ ลาภกมฺยา น สิกฺขติ.

อลาเภ จ น กุปฺปตีติ: กถํ อลาเภ กุปฺปติ? อิเธกจฺโจ "กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปฌาโตมฺหี"ติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ. เอวํ อลาเภ กุปฺปติ.

กถํ อลาเภ น กุปฺปติ? อิธ ภิกฺขุ "กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปฌาโตมฺหี"ติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐียติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ. เอวํ อลาเภ น กุปฺปตีติ ลาภกมฺยา น สิกฺขติ, อลาเภ จ น กุปฺปติ.

อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ นานุคิชฺฌตีติ วิรุทฺโธติ: โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ อนุวิโรโธ โกปิ ปโกปิ สมฺปโกปิ โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา

ทุสฺสีลฺยตฺถํ พฺยาปชฺชติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ วิโรโธ. ยสฺเสโส วิโรโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อวิรุทฺโธ. ตณฺหาติ: รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. รโสติ: มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺติกํ กฏุกํ โลณิกํ ขาริกํ ตมฺพิลนฺติ[1] กสาโว สาทูติ[2] อสาทุ ลทฺธํ อุณฺหํ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา รสคิทฺธา, เต ชิวฺหคฺเคน รสคฺคานิ ปริเยสนฺตา อาหิณฺฑนฺติ. เต อมฺพิลํ ลภิตฺวา อนมฺพิลํ ปริเยสนฺติ, อนมฺพิลํ ลภิตฺวา อมฺพิลํ ปริเยสนฺติ, มธุรํ ลภิตฺวา อมธุรํ ปริเยสนฺติ, อมธุรํ ลภิตฺวา มธุรํ ปริเยสนฺติ, ติตฺติกํ ลภิตฺวา อติตฺติกํ ปริเยสนฺติ, อติตฺติกํ ลภิตฺวา ติตฺติกํ ปริเยสนฺติ, กฏุกํ ลภิตฺวา อกฏุกํ ปริเยสนฺติ, อกฏุกํ ลภิตฺวา กฏุกํ ปริเยสนฺติ, โลณิกํ ลภิตฺวา อโลณิกํ ปริเยสนฺติ, อโลณิกํ ลภิตฺวา โลณิกํ ปริเยสนฺติ, ขาริกํ ลภิตฺวา อขาริกํ ปริเยสนฺติ, อขาริกํ ลภิตฺวา ขาริกํ ปริเยสนฺติ, ตมฺพิกํ ลภิตฺวา กสาวํ ปริเยสนฺติ, กสาวํ ลภิตฺวา ตมฺพิกํ ปริเยสนฺติ, สาทุ ลภิตฺวา อสาทุ ปริเยสนฺติ, อสาทุ ลภิตฺวา สาทุ ปริเยสนฺติ, ลทฺธํ ลภิตฺวา อุณฺหํ ปริเยสนฺติ, อุณฺหํ ลภิตฺวา ลทฺธํ ปริเยสนฺติ. เต ยํ ยํ ลภิตฺวา เตน เตน น สนฺตุสฺสนฺติ, อปราปรํ ปริเยสนฺติ มนาปีเกสุ รเสสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา คคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ยสฺเสสา[3] รสตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. โส ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสุปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.

ยถา วณํ อาลิมฺเปยฺย ยาวเทว โรปนตฺถาย, ยถา วา ปน อกฺขํ อพฺภญฺเชยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, ยถา วา ปน ปุตฺตมํสมาหารํ อาหาเรยฺย ยาวเทว

---

๑ ฉ. ม. ตมฺพิกํ ๒ ฉ. ม. สาทุ อสาทุ ๓ ก. ยสฺส

กนฺตารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, เอวเมว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ ยตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ รสตณฺหํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีภโรติ อนภาวงฺคเมติ, รสตณฺหาย อารโต อสฺสํ วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย, รเส จ นานุคิชฺฌติ. เตนาห ภควา:—

ฉาภกมฺยา น ลิกฺขติ อถาเภ จ น กุปฺปติ
อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ นานุคิชฺฌตีติ.

[๙๐] อุเปกฺขโก สทา สโต น โลเก มญฺญเต สมํ
ม วิเสสี น นีเจยฺโย ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทา.

อุเปกฺขโก สทา สโตติ อุเปกฺขโกติ: ฉพฺพิเปกฺขาย สมนฺนาคโต. จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มนาปํ นาภิคิชฺฌติ นาภิหึสติ น ราคํ ชเนติ, ตสฺส จิตฺโต จ กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ, จกฺขุนา โข ปเนว รูปํ ทิสฺวา อมนาปํ น มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐิตจิตฺโต, อถีนมนโส[1] อพฺยาปนฺนเจตโส, ตสฺส จิตฺโต จ กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปํ นาภิคิชฺฌติ นาภิหึสติ น ราคํ ชเนติ, ตสฺส จิโต จ กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ

---

๑ ก. อาถีนมนโส. เอวมุปริปี

อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ, มนสา โข ปเนว ธมฺมํ วิญฺญาย อมนาปมฺปิ น มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐีตจิตฺโต อถีนมนโส อพฺยาปนฺนเจตโส, ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มนาปามนาเปสุ รูเปสุ ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปามนาเปสุ ธมฺเมสุ ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา รชนีเย น รชฺชติ, โทสนีเย น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติ, มทนีเย น มชฺชติ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย รชนีเย น รชฺชติ, โทสนีเย น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติ, มทนีเย น มชฺชติ ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐมตฺโต, สุเต สุตมตฺโต, มุเต มุตมตฺโต, วิญฺญาเต วิญฺญาตมตฺโต. ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ, สุเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาย น ลิมฺปติ. ทิฏฺเฐ อนูปโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติ สุเต... มุเต... วิญฺญาเต อนูปโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติ.

สงฺวิชฺชติ อรหโต จกฺขุ, ปสฺสติ อรหา จกฺขุนา รูปํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สงฺวิชฺชติ อรหโต โสตํ, สุณาติ อรหา โสเตน สทฺทํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สงฺวิชฺชติ อรหโต ฆานํ, ฆายติ อรหา ฆาเนน คนฺธํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สงฺวิชฺชติ อรหโต ชิวฺหา, สายติ อรหา ชิวฺหาย รสํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สงฺวิชฺชติ โสยาก, อรหโต ตฺถิ อรหา กาเยน โผฏฺฐพฺพํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต

อรหา. สงฺวิชฺชติ อรหโต มโน, วิชานาติ อรหา มนสา ธมฺมํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา.

จกฺขุ รูปารามํ รูปรตํ รูปสมฺมุทิตํ, ตํ อรหโต ทนฺตํ คุตฺตํ รกฺขิตํ สංวุตํ, ตสฺส จ สංวราย ธมฺมํ เทเสติ. โสตํ สทฺทารามํ ... ฆานํ คนฺธารามํ ... ชิวฺหา รสารามา รสรตา รสสมฺมุทิตา, สา อรหโต ทนฺตา คุตฺตา รกฺขิตา สංวุตา, ตสฺสา จ สංวราย ธมฺมํ เทเสติ. กาโย โผฏฺฐพฺพารามโม ... มโน ธมฺมารามโม ธมฺมรโต ธมฺมสมฺมุทิโต, โส อรหโต ทนฺโต คุตฺโต รกฺขิโต สංวุโต, ตสฺส จ สංวราย ธมฺมํ เทเสติ.

ทนฺตํ นยนฺติ สมิติ̊ ทนฺตํ ราชาภิรูหติ
ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ โยติวากฺยํ ติติกฺขติ.

วรมสฺสตรา ทนฺตา อาชานีย̊า จ สินฺธวา
กุญฺชรา จ มหานาคา อตฺตทนฺโต ตโต วรं.

น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเฉยฺย อคตं ทิสं
ยถาตฺตนา สุทนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺฉติ.

วิชาสุ น วิกมฺปนฺติ วิปฺปมุตฺตา ปุนพฺภวา
ทนฺตภูมิ̊ อนุปฺปตฺตา เต โลเก วิชิตาวิโน.

ยสฺสินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ[1]
อชฺฌตฺตं พหิทฺธา จ สพฺพโลเก
นิพฺพิชฺฌ อิมं ปรญฺจ โลกं
กาลं กงฺขติ ภาวิโต ส ทนฺโตติ.

อุเปกฺขโก สทาติ: สทา สพฺพทา สพฺพกาลं นิจฺจกาลं ธุวกาลं ... ปจฺจิเม วโยขนฺเธ. สโตติ: จตูหิ การเณหิ สโต, กาเย ยานุปสฺสนาสติปฏฺฐานं ภาเวนฺโต สโต.

---

๑ สี. วิภาวิตานิ

เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต ... โส วุจฺจติ สโตติ อุเปกฺขโก สทา สโต.

น โลเก มญฺญเต สมนฺติ: "สทิโสหมสฺมี"ติ มานํ น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ น โลเก มญฺญเต สมํ.

น วิเสสี นีเจยฺโยติ: "เสยฺโยหมสฺมี"ติ อติมานํ น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. "หีโนหมสฺมี"ติ โอมานํ น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ น วิเสสี น นีเจยฺโย.

ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทาติ ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. อุสฺสทาติ: สตฺตุสฺสทา ราคุสฺสโท โทสุสฺสโท โมหุสฺสโท มานุสฺสโท ทิฏฺฐุสฺสโท กิเลสุสฺสโท ทุจฺจริตุสฺสโท. สสฺสิเม อุสฺสทา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ สสฺส โน สนฺติ อุสฺสทา. เตนาห ภควา:—

อุเปกฺขโก สทา สโต น โลเก มญฺญเต สมํ
น วิเสสี น นีเจยฺโย สสฺส โน สนฺติ อุสฺสทาติ.

[๙๑] ยสฺส นิสฺสยตา[1] นตฺถิ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
ภวาย วิภวาย วา ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ.

ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถีติ: ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. นิสฺสยาติ: เทฺว นิสฺสยา ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ... อยं ตณฺหานิสฺสโย ... อยं ทิฏฺฐินิสฺสโย. สสฺส ตณฺหานิสฺสโย ปหีโน, ทิฏฺฐินิสฺโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหานิสฺสยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐินิสฺสยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา นิสฺสยตา ยสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ.

ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโตติ ญตฺวาติ: ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตं กตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตं กตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "สพฺเพ ธมฺมา

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๖ ๑ ม. นิสฺสยนา

อนคฺคา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **อนิสฺสิโตติ** เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ... อยํ ตณฺหานิสฺสโย ... อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อนิสฺสิโต ... โสตํ อนิสฺสิโต ... ฆานํ อนิสฺสิโต ... ชิวฺหํ อนิสฺสิโต ... กายํ อนิสฺสิโต ... มนํ อนิสฺสิโต ... รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลํ ... คณํ... อาวาสํ ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺโล อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต.

ภวาย วิภวาย วา ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติ ตณฺหาติ: รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. **ยสฺสาติ**: อรหโต ขีณาสวสฺส. ภวายาติ: ภวทิฏฺฐิยา. วิภวายาติ: วิภวทิฏฺฐิยา. ภวายาติ: สสฺสตทิฏฺฐิยา. วิภวายาติ: อุจฺเฉททิฏฺฐิยา. ภวายาติ: ปุนปฺปุนํ ภวาย ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. ตณฺหา ยสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ภวาย วิภวาย วา ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ. เตนาห ภควา:—

ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
ภวาย วิภวาย วา ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติ.

[๘๒] ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ กาเมสุ อนเปกฺขินํ
คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ อตรี โส วิสตฺติกํ.

ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตตีติ: สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ ตํ พฺรูมิ ตं กเถมิ ตं ภณามิ ตं ทีปยามิ ตं โวหรามีติ ตं พฺรูมิ อุปสนฺโตติ.

กาเมสุ อนเปกฺขินนฺติ กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ...อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวं คเมตฺวา กาเมสุ

อนเปกฺขิโน กาเมสุ วีตกาโม จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม, กาเมสุ วีตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ กาเมสุ อนเปกฺขินํ.

คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺตีติ คนฺถาติ: จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ พฺยาปาโท กายคนฺโถ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ, ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย พฺยาปาโท กายคนฺโถ, อตฺตโน สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตํ วา ปรามสติ[1] สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อตฺตโน ทิฏฺฐิ อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺตีติ: คนฺถา ตสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ.

อตรึ โส วิสตฺติกนฺติ: วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลं. วิสตฺติกาติ: เกนฏฺเฐน วิสตฺติกา? วิสตาติ วิสตฺติกา, วิสาลาติ วิสตฺติกา, วิสฏาติ วิสตฺติกา, วิสมาติ วิสตฺติกา, วิสกฺกตีติ วิสตฺติกา, วิสංหรตีติ วิสตฺติกา, วิสංวาทิกาติ วิสตฺติกา, วิสมูลาติ วิสตฺติกา, วิสผลาติ วิสตฺติกา, วิสปริโภคาติ วิสตฺติกา, วิสาลา วา ปน สา ตณฺหา รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุเล ... คเณ ... อาวาเส ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ วิสฏา[2] วิตถาติ วิสตฺติกา. อตรึ โส วิสตฺติกนฺติ: โส อิมं วิสตฺติกं ตณฺหं อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตตีติ อตรึ โส วิสตฺติกं. เตนาห ภควา:—

ตं พฺรูมิ อุปสนฺโตติ กาเมสุ อนเปกฺขินं
คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ อตรึ โส วิสตฺติกนฺติ.

[๙๓] น ตสฺส ปุตฺตา ปสวो เขตฺตं วตฺถุญฺจ วิชฺชติ
อตฺตา วาปิ นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภติ.

---

๑ ฉ.ม. ปรามาโส ๒ ฉ.ม. วิสตฺตา

น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชตีติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ปุตฺตาติ: จตฺตาโร ปุตฺตา: อตฺตโช ปุตฺโต, เขตฺตโช ปุตฺโต, ทินฺนโก ปุตฺโต, อนฺเตวาสิโก ปุตฺโต. ปสโวติ: อเชพกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา. เขตฺตนฺติ: สาลิกฺเขตฺตํ วีหิกฺเขตฺตํ มุคฺคกฺเขตฺตํ มาสกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตํ โคธูมกฺเขตฺตํ ติลกฺเขตฺตํ. วตฺถูนีติ: ฆรวตฺถุ โกฏฺฐกวตฺถุ ปุเรวตฺถุ ปจฺฉาวตฺถุ อารามวตฺถุ วิหารวตฺถุ. น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชตีติ: ตสฺส ปุตฺตปริคฺคโห วา ปสุปริคฺคโห วา เขตฺตปริคฺคโห วา วตฺถุปริคฺคโห วา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชติ.

อตฺตา วาปี นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภตีติ [1]อตฺตาติ: สสฺสตทิฏฺฐิ นตฺถิ.[1] นิรตฺตาติ: อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ.[2] อตฺตาติ: คหีตํ นตฺถิ. นิรตฺตาติ: มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺส นตฺถิ คหีตํ, ตสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ. ยสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺส นตฺถิ คหีตํ. คหณมุญฺจนํ สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต, โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ... ชาติมรณสංสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ อตฺตา วาปี นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภติ. เตนาห ภควา:—

น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชติ
อตฺตา วาปี นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภตีติ.

[๙๕] เยน นํ วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา
ตํ ตสฺส อปุเรกฺขตํ[3] ตสฺมา วาเทสุ เนชติ.

เยน นํ วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณาติ ปุถุชฺชนาติ: เกนฏฺเฐน ปุถุชฺชนา? ปุถู กิเลเส ชเนนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู สตฺถารานํ มุขุลฺโลกิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู สพฺพคตีหิ อวุฏฺฐิตาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาภิสงฺขาเร อภิสงฺขโรนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาโอเฆหิ วุยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺเปนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาปริฬาเหหิ ปริทยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คถิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌสนฺนา

๑—๑ ฉ. ม. อตฺตาติ อตฺตทิฏฺฐิ ๒ ฉ. ม. นตฺถิสทฺโท น ทิสฺสติ ๓ ฉ. ม. อปุรกฺขตํ

ฉคฺคา ฉคฺคิตา ปติพุทฺธาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุฏา นิวุฏา โอวุฏา ปีหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ ปุถุชฺชนา. สมณาติ: เยเกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพชูปคตา ปริพฺพชสมาปนฺนา. พฺราหฺมณาติ: เยเกจิ โภวาทิกา. เยน นํ วชฺช ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณาติ: ปุถุชฺชนา เยน ตํ ราเคน วเทยฺยุ เยน โทเสน วเทยฺยุ, เยน โมเหน วเทยฺยุ, เยน มาเนน วเทยฺยุ, ยาย ทิฏฺฐิยา วเทยฺยุ, เยน อุทฺธจฺเจน วเทยฺยุ, ยาย วิจิกิจฺฉาย วเทยฺยุ, เยหิ อนุสเยหิ วเทยฺยุ "รคฺโต"ติ วา "ทุฏฺโ"ติ วา "มุโหหฺ"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา เยน ตํ วเทยฺยุ "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ วา "เปตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ. เยน นํ วเทยฺยุ กเถยฺยุ ภาเณยฺยุ ทีปเยยฺยุ โวหเรยฺยุนฺติ เยน นํ วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา.

ตํ ตสฺส อปฺปเรกฺขตนฺติ ตสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ปุเรกฺขาราติ: เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ... อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ... อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโ, ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรติ, น ตณฺหาธโช น ตณฺหาเกตุ น ตณฺหาธิปเตยฺโย น ทิฏฺฐิทฺธโช น ทิฏฺฐิเกตุ น ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย น ตณฺหาย วา น ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ ตํ ตสฺส อปฺปเรกฺขตํ.

ตสฺมา วาเทสุ เนชตีติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา วาเทสุ อุปวาเทสุ นินฺทาย ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย เนชติ น เอชติ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ น สมฺปเวธตีติ ตสฺมา วาเทสุ เนชติ. เตนาห ภควา:—

เยน นํ วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา
ตํ ตสฺส อปฺปเรกฺขตํ ตสฺมา วาเทสุ เนชตีติ.

---

๑ ก. คติโย

[๘๕] วีตเคโธ อมจฺฉรี น โอสฺเสสฺ[๑] วทเต มุนิ
น สเมสุ น โอเมสุ กปฺปํ เนติ อกปฺปิโย.

วีตเคโธ อมจฺฉรีติ: เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ. โส วุจฺจติ วีตเคโธ. โส รูเป อคิทฺโธ ... ทิฏฺเฐ สุต มุต วิญฺญาตพฺเพสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌสโน[๒] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺเฐเคโธ นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ วีตเคโธ. อมจฺฉรีติ มจฺฉริยนฺติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ ... คาโห อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. ยสฺเสตํ มจฺฉริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒ, โส วุจฺจติ อมจฺฉรีติ วีตเคโธ อมจฺฉรี.

น โอสฺเสสุ วทเต มุนิ น สเมสุ น โอเมสูติ มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. "เสยฺโยหมสฺมี"ติ วา "สทิโสหมสฺมี"ติ วา "หีโนหมสฺมี"ติ วา น วทติ น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น โอสฺเสสุ วทเต มุนิ น สเมสุ น โอเมสุ.

กปฺปํ เนติ อกปฺปิโยติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา เนติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ กปฺปํ เนติ. อกปฺปิโยติ กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตสฺส ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา น กปฺเปติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ กปฺปํ เนติ อกปฺปิโย. เตนาห ภควา:—

---

๑ ฉ. ม. อุสฺเสสุ ๒ ก. อนชฺโฌปนฺโน

วิตเกโย อมจฺฉริ น โอสฺเสสุ วเทเต มุนิ
น สเมสุ น โอเมสุ กปฺปิ เนติ อกปฺปิโยติ.

[๙๖] ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ อสตา จ น โสจติ
ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ.

ยสฺส โลเก สกํ นตฺถีติ ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. โลเก สกํ นตฺถีติ: ยสฺส มยฺหํ วา อิทํ, ปเรสํ วา อิทนฺติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ ... ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ.

อสตา จ น โสจตีติ: วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ, วิปริณตสฺมิ วา วตฺถุสฺมิ น โสจติ. "จกฺขุ เม วิปริณตนฺ"ติ น โสจติ, "โสตํ เม ... ฆานํ เม ... ชิวฺหา เม ... กาโย เม ... มโน เม ... รูปา เม ... สทฺทา เม ... คนฺธา เม ... รสา เม ... โผฏฺฐพฺพา เม ... กุลํ เม ... คโณ เม ... อาวาโส เม ... ลาโภ เม ... ยโส เม ... ปสํสา เม ... สุขํ เม ... จีวรํ เม ... บิณฺฑปาโต เม ... เสนาสนํ เม ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร เม ... มาตา เม ... ปิตา เม ... ภาตา เม ... ภคินี เม ... ปุตฺโต เม ... ธีตา เม ... มิตฺตา เม ... อมจฺจา เม ... ญาตกา เม ... สาโลหิตา เม วิปริณตา"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

อถ วา อสาตาย[1] ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชติ. จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชติ. โสตโรเคน ... ฆานโรเคน ... ชิวฺหาโรเคน ... กายโรเคน ... สีสโรเคน ... กณฺณโรเคน ... มุขโรเคน ... ทนฺตโรเคน ... กาเสน ... สาเสน ... ปีนาเสน ... ฑาเหน ... ชเรน ... กุจฺฉิโรเคน ... มุจฺฉาย ... ปกฺขนฺทิกาย ... สูเลน ... วิสูจิกาย ... กุฏฺเฐน ... คณฺเฑน ... กิลาเสน ... โสเสน ... อปมาเรน ... ททฺทุยา ... กณฺฑุยา ... กจฺฉุยา ... รชตาย ... วิตจฺฉิกาย ... โลหิเตน ... ปีตเตน ...

---

๑ ฉ. ม. อสนฺตาย

มธุเมเหน ... อสฺสาย ... ปีฬกาย ... ภคนฺทลาย[1] ... ปีตฺตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ... อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ... วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ... โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ... กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ... สีเตน ... อุณฺหน ... ชิฆจฺฉาย ... ปิปาสาย ... อุจฺจาเรน ... ปสฺสาเว[2] น ... ฑํสมกสวาตาตปสิริสปสมฺผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ.

อถ วา อสนฺเต อสัวิชฺชมาเน อนุปลพฺภิยมาเน[3] "อโห วต เม ตํ นตฺถิ, สิยา วต เม ตํ, ตํ วตาหํ น จ ลภามี"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ.

ธมฺเมสุ จ น คจฺฉตีติ: น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น จ วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สหรียตีติ ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ.

ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ: โส สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียตีติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ. เตนาห ภควา:—

ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ อสตา จ น โสจติ
ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ.

ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทโส ทสโม.

---

๑ ฉ. ม. ภคนฺทเลน ๒—๒ ฉ. ม. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ ๓ ฉ. ม. นุปลพฺภมาเน

๑๑. กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทส

อถ กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทส วกฺขติ:—

[๙๗] กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ
มานาติมานา สหเปสุณา จ
กุโต ปหูตา เต ตทิงฺฆ พฺรูหิ.

กุโต ปหูตา กลหา วิวาทาติ กลโหติ: เอเกน อากาเรน กลโห. วิวาโทติปิ ตณฺเณว. โย กลโห โส วิวาโท, โย วิวาโท โส กลโห. อถ วา อปเรน อากาเรน วิวาโท วุจฺจติ กลหสุตฺเต ปุพฺพภาโค วิวาโท. ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปติกาปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภาตรา วิวทติ, ภคินีปิ ภคินิยา วิวทติ, ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ, อยํ วิวาโท. กตโม กลโห? อาคาริกา รนฺธปสุตา๑ กาเยน วาจาย กลหํ กโรนฺติ, ปพฺพชิตา อาปตฺติ อาปชฺชนฺตา กาเยน วาจาย กลหํ กโรนฺติ, อยํ กลโห.

กุโต ปหูตา กลหา วิวาทาติ: กลหา จ วิวาทา จ กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา กิมิทานา กิสมุทยา กิชาติกา กิปภวาติ กลหสุตฺเต จ วิวาทสุตฺเต จ มูลํ ปุจฺฉติ, เหตุ ปุจฺฉติ, นิทานํ ปุจฺฉติ, สมุภวํ ปุจฺฉติ, ปภวํ ปุจฺฉติ, สมุฏฺฐานํ ปุจฺฉติ, อาหารํ ปุจฺฉติ, อารมฺมณํ ปุจฺฉติ, ปจฺจยํ ปุจฺฉติ, สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๗ ๒ ฉ. ทณฺฑปสุตา

ปริเทวโสกา สหมจฺจรา จาติ ปริเทวติ: ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. โสโกติ: ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อนฺโตทาโห อนฺโตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ. มจฺฉริยนฺติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ กุลมจฺฉริยํ ลาภมจฺฉริยํ วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ยาโห อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยนฺติ ปริเทวโสกา สหมจฺจรา จ.

มานาติมานา สหเปสุณา จาติ มาโนติ: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. อติมาโนติ: อิเธกจฺโจ อญฺญํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. เปสุญฺญนฺติ: อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย. อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา, ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคารามো วคฺครโต วคฺคนนฺที วคฺคกรณี วาจา ภาสิตา โหติ, อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน วา.

กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ? "อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ, อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ, สุหทโย ภวิสฺสามี"ติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

กถํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรติ ? "กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, ทฺวิธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺว ปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุํ น สมาคจฺเฉยฺยุ, ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺ"ติ เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรตีติ มานาติมานา สหเปสุณา จ.

กุโต ปหูตา เต ตทิงฺม พฺรูหีติ: กลโห จ วิวาโท จ ปริเทโว จ โสโก จ มจฺฉริยญฺจ มาโน จ อติมาโน จ เปสุญฺญญฺจาติ อิเม อฏฺฐ กิเลสา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา กินิทานา กิสมุทยา กิชาติกา กิปภวาติ อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ กิเลสานํ มูลํ ปุจฺฉติ, เหตุ ปุจฺฉติ, นิทานํ ปุจฺฉติ, สมฺภวํ ปุจฺฉติ, ปภวํ ปุจฺฉติ, สมุฏฺฐานํ ปุจฺฉติ, อาหารํ ปุจฺฉติ, อารมฺมณํ ปุจฺฉติ, ปจฺจยํ ปุจฺฉติ, สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ กุโต ปหูตา เต ตทิงฺม พฺรูหีติ อิงฺม พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญาเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ กุโต ปหูตา เต ตทิงฺม พฺรูหิ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ
มานาติมานา สหเปสุณา จ
กุโต ปหูตา เต ตทิงฺม พฺรูหีติ.

[๙๘] ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ
มานาติมานา สหเปสุณา จ
มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา
วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานิ.

ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จาติ ปิยาติ: เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

กตเม ตณฺหา ปียา ? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปีตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, อิเม ตณฺหา ปียา

กตเม สงฺขารา ปียา ? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปียา.

ปียํ วตฺถุ อจฺเฉทสงฺกิโนปี กตหํ กโรนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี กตหํ กโรนฺติ, อจฺฉินฺเนปี กตหํ กโรนฺติ. ปียํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปี กตหํ กโรนฺติ, วิปริณามนฺเตปี กตหํ กโรนฺติ, วิปริณเตปี กตหํ กโรนฺติ. ปียํ วตฺถุ อจฺเฉทสงฺกิโนปี วิวทนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี วิวทนฺติ, อจฺฉินฺเนปี วิวทนฺติ. ปียํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปี วิวทนฺติ, วิปริณามนฺเตปี วิวทนฺติ, วิปริณเตปี วิวทนฺติ. ปียํ วตฺถุ อจฺเฉทสงฺกิโนปี ปริเทวนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี ปริเทวนฺติ, อจฺฉินฺเนปี ปริเทวนฺติ. ปียํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปี ปริเทวนฺติ, วิปริณามนฺเตปี ปริเทวนฺติ, วิปริณเตปี ปริเทวนฺติ. ปียํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปี โสจนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปี โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปี โสจนฺติ. ปียํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปี โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปี โสจนฺติ, วิปริณเตปี โสจนฺติ. ปียํ วตฺถุ รกฺขนฺติ โคเปนฺติ ปริคฺคณฺหนฺติ มมายนฺติ มจฺฉรายนฺติ.

มานาติมานา สหเปสุณา จาติ: ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ, ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ.

กถํ ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ ? "มยํ ลาภิโน มนาปีกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺฐพฺพานนฺ"ติ เอวํ ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ.

กถํ ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ ? "มยํ ลาภิโน มนาปีกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺฐพฺพานํ, อิเม ปนญฺเญ น ลาภิโน มนาปีกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺฐพฺพานนฺ"ติ เอวํ ปียํ วตฺถุ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ.

เปสุญฺญนฺติ: อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย ... เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรตีติ ... มานาติมานา สหเปสุณา จ.

มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทาติ: กลโห จ วิวาโท จ ปริเทโว จ โสโก จ มาโน จ อติมาโน จ เปสุญฺญญฺจาติ อิเม สตฺต กิเลสา มจฺฉริเย ยุตฺตา ปยุตฺตา อายุตฺตา สมายุตฺตาติ มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา.

วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานีติ: วิวาเท ชาเต สญฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุภูเต เปสุญฺญํ อุปสංหรนฺติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขายนฺติ อิเมสं เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสं อกฺขายนฺติ อมูสं เภทาย. อิติ สมคฺคานं วา เภตฺตา, ภินฺนานุ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคารามา วคฺครตา วคฺคนนฺที วคฺคกรณี วาจं ภาสิตา โหนฺติ, อิทं วุจฺจติ เปสุญฺญं. อปิจ ทฺวีหิ ทฺวารेहि เปสุญฺญं อุปสංหรนฺติ ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน วา.

กถं ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญं อุปสංหรนฺติ? "อิมสฺส ปิยา ภวิสฺสาม, มนาปา ภวิสฺสาม, วิสฺสาสิกา ภวิสฺสาม, อพฺภนฺตริกา ภวิสฺสาม, สุหทยา ภวิสฺสามา"ติ เอวं ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญं อุปสංหรนฺติ

กถं เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญं อุปสංหรนฺติ? "กถं อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, ทฺวิธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺว ปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุ น สมาคจฺเฉยฺยุ, ทุกฺขं น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ" เอวं เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญं อุปสංหรนฺตีติ วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานิ. เตนาห ภควา:—

ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ
มานาติมานา สหเปสุณา จ
มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา
วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานีติ.

[๙๙] ปิยา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา
เย จาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก

อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ.

ปียา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานาติ: ปียา กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กิปฺปภวาติ ปียานํ มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทติ๎ติ ปียา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา.

เย จาปี โลภา วิจรนฺติ โลเกติ เย จา ปีติ: ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. โลภาติ: โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตํ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. วิจรนฺตีติ: วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เย จาปี โลภา วิจรนฺติ โลเก.

อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานาติ: อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กิปฺปภวาติ อาสาย จ นิฏฺฐาย จ มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทติ๎ติ อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา.

เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ: เย นรสฺส ปรายนา โหนฺติ ทีปา โหนฺติ ตาณา โหนฺติ เลณา โหนฺติ สรณา โหนฺติ นิฏฺฐา ปรายนา โหนฺติ๎ติ๎ เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ปียา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา
เย จาปี โลภา วิจรนฺติ โลเก
อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ๎ติ.

๑—๑ ก. นโร นิฏฺฐาปรายโน โหติ. เอวมุปริปิ

[๑๐๐] ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก
เย จาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก
อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ.

ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเกติ ฉนฺโทติ: โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ. อปิจ ปญฺจ ฉนฺทา: ปริเยสนจฺฉนฺโท ปฏิลาภจฺฉนฺโท ปริโภคจฺฉนฺโท สนฺนิธิจฺฉนฺโท วิสชฺชนจฺฉนฺโท.

กตโม ปริเยสนจฺฉนฺโท ? อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อคฺคิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปริเยสติ. สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปริเยสติ, อยํ ปริเยสนจฺฉนฺโท.

กตโม ปฏิลาภจฺฉนฺโท ? อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อคฺคิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปฏิลภติ. สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปฏิลภติ, อยํ ปฏิลาภจฺฉนฺโท.

กตโม ปริโภคจฺฉนฺโท ? อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อคฺคิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปริภุญฺชติ. สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชติ, อยํ ปริโภคจฺฉนฺโท.

กตโม สนฺนิธิจฺฉนฺโท ? อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อคฺคิโก ฉนฺทชาโต ธนสนฺนิจยํ กโรติ "อาปทาสุ ภวิสฺสตี"ติ, อยํ สนฺนิธิจฺฉนฺโท

กตโม วิสชฺชนจฺฉนฺโท ? อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อคฺคิโก ฉนฺทชาโต ธนํ วิสชฺเชติ หตฺถาโรหานํ อสฺสาโรหานํ รถิกานํ ธนุคฺคหานํ ปตฺติกานํ "อิเม มํ รกฺขิสฺสนฺติ โคปิสฺสนฺติ สํปริวาริสฺสนฺ"ติ, อยํ วิสชฺชนจฺฉนฺโท.

ปิยานีติ: เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา ... อิเม สตฺตา ปิยา ... อิเม สงฺขารา ปิยา. ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเกติ: ปิยา ฉนฺทนิทานา ฉนฺทสมุทยา ฉนฺทชาติกา ฉนฺทปฺปภวาติ ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก.

เย จาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเกติ เย จาปีติ: ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. โลภาติ: โย

โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตํ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. วิจรนฺตีติ: วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ เย จาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก.

อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานาติ: อาสา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. นิฏฺฐาติ: อิเธกจฺโจ รูเป ปริเยสนฺโต รูเป ปฏิลภติ, รูปนิฏฺโฐ โหติ, สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลํ ... คณํ ... อาวาสํ ... ลาภํ ... ยสํ ... ปสํสํ ... สุขํ ... จีวรํ ... ปิณฺฑปาตํ ... เสนาสนํ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ... ญาตฺตนฺตํ ... วินยํ ... อภิธมฺมํ ... อารญฺญิกงฺคํ ... ปิณฺฑปาติกงฺคํ ... ปตฺตปิณฺฑิกงฺคํ ... เตจีวริกงฺคํ ... สปทานจาริกงฺคํ ... ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคํ ... เนสชฺชิกงฺคํ ... ยถาสนฺถติกงฺคํ ... ปฐมํ ฌานํ ... ทุติยํ ฌานํ ... ตติยํ ฌานํ ... จตุตฺถํ ฌานํ ... อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ... วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปริเยสนฺโต เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลภติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตินิฏฺโฐ โหติ.

อาสาย กสเต เขตฺตํ วิชฺชํ อาสาย วปฺปติ
อาสาย วาณิชา ยนฺติ สมุทฺทํ ธนหารกา
ยาย อาสาย ติฏฺฐามิ สา เม อาสา สมิชฺฌตีติ.

อาสาย สมิทฺธิ วุจฺจเต นิฏฺฐา. อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานาติ: อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา ฉนฺทสมุทยา ฉนฺทชาติกา ฉนฺทปฺปภวาติ อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา.

เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ: เย นรสฺส ปรายนา โหนฺติ ทีปา โหนฺติ ตาณา โหนฺติ เลณา โหนฺติ สรณา โหนฺติ นิฏฺฐา ปรายนา โหนฺตีติ เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ. เตนาห ภควา:—

ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก
เย จาปี โลภา วิจรนฺติ โลเก
อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ.

[๑๐๑] ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน
วินิจฺฉยา จาปี กุโต ปหูตา
โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ
เย จาปี ธมฺมา สมเณน วุตฺตา.

ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโนติ: ฉนฺโท กุโตนิทาโน กุโต ชาโต กุโต สญฺชาโต กุโต นิพฺพตฺโต กุโต อภินิพฺพตฺโต กุโต ปาตุภูโต, กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโวติ ฉนฺทสฺส มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน.

วินิจฺฉยา จาปี กุโต ปหูตาติ: วินิจฺฉยา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ วินิจฺฉยานํ มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ วินิจฺฉยา จาปี กุโต ปหูตา.

โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จาติ โกโธติ: โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท, กถังกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาติ โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๘

เย จาปี ธมฺมา สมเณน วุตฺตาติ เย จาปีติ: เย โกเธน จ โมสวชฺเชน จ กถีกตาย จ สหคตา สหชาตา สํสฏฺฐา สมฺปยุตฺตา เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา เอกวตฺถุกา เอการมฺมณา, อิเม วุจฺจนฺติ เย จาปี ธมฺมา. อถ วา เย เต กิเลสา อญฺญชาติกา อญฺญวิหิตกา, อิเม วุจฺจนฺติ เย จาปี ธมฺมา. สมเณน วุตฺตาติ: สมเณน สมิตปาเปน พฺราหฺมเณน วาหิตปาปธมฺเมน ภิกฺขุนา ภินฺนกิเลสมูเลน สพฺพากุสลมูลพนฺธนา ปมุตฺเตน วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตาติ เย จาปี ธมฺมา สมเณน วุตฺตา. เตนาห **โส นิมฺมิโต**:—

ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน
วินิจฺฉยา จาปี กุโต ปหูตา
โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถีกตา จ
เย จาปี ธมฺมา สมเณน วุตฺตาติ.

[๑๐๒] สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก
ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท
รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ
วินิจฺฉยํ กุรุเต[1] ชนฺตุ โลเก.

สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเกติ สาตนฺติ: สุขา จ เวทนา อิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. **อสาตนฺติ:** ทุกฺขา จ เวทนา อนิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. **ยมาหุ โลเกติ:** ยํ อาหํสุ ยํ กเถนฺติ ยํ ภณนฺติ ยํ ทีปยนฺติ[2] ยํ โวหรนฺตีติ สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก.

ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโทติ: สาตาสาตํ นิสฺสาย สุขทุกฺขํ นิสฺสาย โสมนสฺส-โทมนสฺสํ นิสฺสาย อิฏฺฐานิฏฺฐํ นิสฺสาย อนุนยปฏิฆํ นิสฺสาย ฉนฺโท โหติ ปโหติ ชายติ สญฺชายติ นิพฺพตฺตติ อภินิพฺพตฺตตีติ ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท.

---

๑ ฉ. ม. กุพฺพติ ๒ ฉ. ม. ทีเปนฺติ

รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจาติ รูเปสูติ: จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ.

กตโม รูปานํ ภโว? โย รูปานํ ภโว ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, อยํ รูปานํ ภโว.

กตโม รูปานํ วิภโว? โย รูปานํ ชโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ, อยํ รูปานํ วิภโว.

รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจาติ: รูเปสุ ภวญฺจ วิภวญฺจ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ.

วินิจฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ วินิจฺฉยาติ: เทฺว วินิจฺฉยา: ตณฺหาวินิจฺฉโย จ ทิฏฺฐิวินิจฺฉโย จ.

กถํ ตณฺหาวินิจฺฉยํ กโรติ? อิเธกจฺจสฺส อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยं คจฺฉนฺติ, ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข เม อุปาเยน อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยं คจฺฉนฺตี"ติ ตสฺส ปน เอวํ โหติ "สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยं คจฺฉนฺติ. วิกาลวิสิกฺขาจริยานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม ... สมชฺชาภิจรณํ อนุยุตฺตสฺส เม ... ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม ... ปาปมิตฺตานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม ... อาลสฺยานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยं คจฺฉนฺตี"ติ. เอวมฺปิ ฌานํ กตฺวา ฉ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ, ฉ โภคานํ อายมุขานิ เสวติ. เอวมฺปิ ตณฺหาวินิจฺฉยं กโรติ.

อถ วา กสิยา วณิชฺชาย วา โครกฺเขน วา อิสฺสตฺเถน[2] วา ราชโปริเสน วา สิปฺปญฺญตฺตเรน วา ปฏิปชฺชตี, เอวมฺปิ ตณฺหาวินิจฺฉยं กโรติ.

---

๑ ฉ.ม. กุพฺพติ. เอวมฺปรีปี ๒ ก. อิสฺสตฺเตน

กถํ ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ? จกฺขุสฺมิ์ อุปฺปนฺเน ชานาติ "อตฺตา เม อุปฺปนฺโน"ติ จกฺขุสฺมิ์ อนฺตรหิเต ชานาติ "อตฺตา เม อนฺตรหิโต, วิคโต เม อตฺตา"ติ. เอวมฺปี ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ. โสตสฺมิ์ ... ฆานสฺมิ์ ... ชิวฺหาย ... กายสฺมิ์ ... รูปสฺมิ์ ... สทฺทสฺมิ์ ... คนฺธสฺมิ์ ... รสสฺมิ์ ... โผฏฺฐพฺพสฺมิ์ อุปฺปนฺเน ชานาติ "อตฺตา เม อุปฺปนฺโน"ติ โผฏฺฐพฺพสฺมิ์ อนฺตรหิเต ชานาติ "อตฺตา เม อนฺตรหิโต, วิคโต เม อตฺตา"ติ, เอวมฺปี ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ.

ชนฺตูติ: สตฺโต นโร มานโว ... มนุโชติ. โลเกติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ จฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเก. เตนาห ภควา:—

สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก
ตมุปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท
รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ
วินิจฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ.

[๑๐๓] โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถํกถา จ
เอเตปี ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเต
กถํกถี ญาณปถาย สิกฺเข
ฌตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมา.

โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถํกถา จาติ โกโธติ: โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ... โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท, กถํกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉา. อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี โกโธ ชายติ, อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี โกโธ ชายติ. อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ, อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ. อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี กถํกถา อุปฺปชฺชติ, อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสายปี กถํกถา อุปฺปชฺชติ

กถํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสาย โกโธ ชายติ? [๑] "อนตฺถํ เม อจรี"ติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตี"ติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถมเม จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ, "ปียสฺส

[๑] ฉ. ปกติยา อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมิ์ นิสฺสาย โกโธ ชายติ

เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ. อนตฺถํ จรติ, อนตฺถํ จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ. "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ. อตฺถํ จรติ. อตฺถํ จริสฺสตี"ติ โกโธ ชายติ, เอวํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ โกโธ ชายติ.

กถํ อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ โกโธ ชายติ? อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ อจฺเฉทสงฺกิโนปิ โกโธ ชายติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ โกโธ ชายติ, อจฺฉินฺเนปิ โกโธ ชายติ. อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ วิปริณามสงฺกิโนปิ โกโธ ชายติ, วิปริณามนฺเตปิ โกโธ ชายติ, วิปริณเตปิ โกโธ ชายติ. เอวํ อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ โกโธ ชายติ.

กถํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ? อิเธกจฺโจ อทฺทุพนฺธเนน[๑] วา พนฺโธ[๑] ตสฺส พนฺธนสฺส โมกฺขตฺถาย สมฺปชานมุสา ภาสติ. รชฺชุพนฺธเนน วา พนฺโธ ... สงฺขลิกพนฺธเนน วา พนฺโธ... เวฏฺฐพนฺธเนน วา พนฺโธ ... ลตาพนฺธเนน วา พนฺโธ ... ปกฺเขปพนฺธเนน วา พนฺโธ ... ปริกฺเขปพนฺธเนน วา พนฺโธ ... คามนิคมนครรฏฺฐพนฺธเนน วา พนฺโธ ... ชนปทพนฺธเนน วา พนฺโธ, ตสฺส พนฺธนสฺส โมกฺขตฺถาย สมฺปชานมุสา ภาสติ. เอวํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ มุสาวาโท อุปฺปชฺชตีติ.

กถํ อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ? อิเธกจฺโจ มนาปีกานํ[๒] รูปานํ เหตุ สมฺปชานมุสา ภาสติ. มนาปีกานํ สทฺทานํ ... คนฺธานํ ... รสานํ ... โผฏฺฐพฺพานํ ... เหตุ ... จีวรเหตุ ... ปิณฺฑปาตเหตุ ... เสนาสนเหตุ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ สมฺปชานมุสา ภาสติ. เอวํ อิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ.

กถํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ กถกถา อุปฺปชฺชติ. "มุจฺจิสฺสามิ[๓] นุ โข จกฺขุโรคโต, น นุ โข มุจฺจิสฺสามิ จกฺขุโรคโต, มุจฺจิสฺสามิ นุ โข โสตโรคโต ... ฆานโรคโต ... ชิวฺหาโรคโต ...กายโรคโต ... สีสโรคโต ... กณฺณโรคโต ... มุขโรคโต ... มุจฺจิสฺสามิ นุ โข ทนฺตโรคโต, น นุ โข มุจฺจิสฺสามิ ทนฺตโรคโต"ติ. เอวํ อนิฏฺฐสฺ วตฺถุสฺมึ กถกถา อุปฺปชฺชติ.

๑—๑ ฉ. อนฺทุพนฺธเนน วา พนฺโธ. เอวมุปริปิ ๒ สี. มนาปานํ
๓ สี. มุญฺจิสฺสามิ

กถํ อิฏฺฐํ วตฺถุ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชติ? "ลภิสฺสามิ นุ โข มนาปิเก[1] รูเป, น นุ โข ลภิสฺสามิ มนาปิเก รูเป, ลภิสฺสามิ นุ โข มนาปิเก สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลํ ... คณํ ... อาวาสํ ... ลาภํ ... ยสํ ... สิโลกํ ... สุขํ ... จีวรํ ... ปิณฺฑปาตํ ... เสนาสนํ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารนฺ"ติ. เอวํ อิฏฺฐํ วตฺถุ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชตี"ติ โกโช โมสวชฺชญฺจ กถกถา จ.

เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเตติ: สาตาสาเต สนฺเต, สุขทุกฺเข สนฺเต, โสมนสฺสโทมนสฺเส สนฺเต, อิฏฺฐานิฏฺเฐ สนฺเต, อนุนยปฏิฆ สนฺเต สวิชฺชมาเน อตฺถิ อุปลพฺภิยมาเนติ เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเต.

กถกถี ญาณปถาย สิกฺเขติ: ญาณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสฺส อารมฺมณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสหภุโนปิ ธมฺมา ญาณปโถ. ยถา อริยมคฺโค อริยปโถ, เทวมคฺโค เทวปโถ, พฺรหฺมมคฺโค พฺรหฺมปโถ, เอวเมว ญาณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสฺส อารมฺมณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสหภุโนปิ ธมฺมา ญาณปโถ.

สิกฺเขติ: ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา. กตมา อธิสีลสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ. มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณ สโยโม สวโร มุขํ ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อยํ อธิสีลสิกฺขา. กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ... จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขา. กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. "โส อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ ... "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ ... "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา.

---

๑ สี., ม. มนาปิเย

กถ๎กถี ฌาณปฺปฏาย สิกฺเขติ: กถ๎กถี ปุคฺคโล ส๎ญฺโ ส๎วิเคโฬ ส๎เทฺวฬฺหโก ส๎วิจิกิจฺโฉ ฌาณาธิคมาย ฌาณผุส๎นาย ฌาณส๎จฺฉิกิริยาย, อธิส๎ลมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย. อิมา ติส๎โส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปส๎สนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, ส๎ทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วิริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, ส๎ติ อุปฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ ส๎มาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, ส๎จฺฉิกาตพฺพํ ส๎จฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย, อาจเรยฺย ส๎มาจเรยฺย ส๎มาทาย วตฺเตยฺยาติ กถ๎กถี ฌาณปฺปฏาย สิกฺเข.

ญตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมาติ ญตฺวาติ: ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา, "ส๎พฺเพ ส๎ขารา อนิจฺจา"ติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญา ปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา, "ส๎พฺเพ ส๎ขารา ทุกฺขา"ติ. ... "ส๎พฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ. ... "อวิชฺชาปจฺจยา ส๎ขารา"ติ ... "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ"ติ. "อวิชฺชานิโรธา ส๎ขารนิโรโธ"ติ ... "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ"ติ. "อิทำ ทุกฺขนฺ"ติ ... "อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ. "อิเม อาส๎วา"ติ ... "อยำ อาส๎วนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ. ... "อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา"ติ. ... "อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา"ติ. ..."อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา"ติ. ... "อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา"ติ. ... "อิเม ธมฺมา ส๎จฺฉิกาตพฺพา"ติ ... ฉนฺนำ ผส๎ส๎ายตนานำ ส๎มุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อส๎สาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิส๎สรณญฺจ. ปญฺจนฺนำ อุปาทานกฺขนฺธานำ. จตุนฺนำ มหาภูตานำ. "ยงฺกิญฺจิ ส๎มุทยธมฺมำ, ส๎พฺพนฺตำ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตำ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา:— อภิญฺญายาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ เทเสมิ, โน อนภิญฺญาย, ส๎นิทานาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ เทเสมิ, โน อนิทานำ, ส๎ปาฏิหาริ๎යาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ

เทเสมิ, โน อปฺปาฏิหาริยํ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว อภิญฺญาย ธมฺมํ เทสยโต, โน อนภิญฺญาย, สนิทานํ ธมฺมํ เทสยโต, โย อนิทานํ, สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทสยโต, โน อปฺปาฏิหาริยํ, กรณีโย โอวาโท, กรณียา อนุสาสนี. อลญฺจ ปน โว ภิกฺขเว ตุฏฺฐิยา อลํ ปาโมชฺชาย อลํ โสมนสฺสาย "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน สงฺโฆ"ติ ... อิมสฺมิ จ ปน เวยฺยากรณสฺมิ ภญฺญมาเน ทสสหสฺสี โลกธาตุ อกมฺปีตฺถาติ ฌตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมา. เตนาห ภควา :—

โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ
เอเตปี ธมฺมา ทุวยเมว สนฺเต
กถังถี ญาณปถาย สิกฺเข
ญตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมาติ.

[๑๐๔] สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา
กิสฺมิ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต
วิภวํ ภวญฺจาปี ยเมตมตฺถํ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานํ.

สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานาติ: สาตาสาตา[1] กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กิ๋นิทานา กิ๋สมุทยา กิ๋ชาติกา กิ๋ปภวาติ สาตาสาตานํ มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทติ๋ติ สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา.

กิสฺมิ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเตติ: กิสฺมิ อสนฺเต อสวิชฺชมาเน อนุปลพฺภิยมาเน สาตาสาตา น ภวนฺติ นปฺปภวนฺติ น ชายนฺติ น สญฺชายนฺติ น นิพฺพตฺตนฺติ นาภินิพฺพตฺตนฺติ๋ติ กิสฺมิ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต.

วิภวํ ภวญฺจาปี ยเมตมตฺถนฺติ: กตโม สาตาสาตานํ ภโว? โย สาตาสาตานํ ภโว สมฺภโว[2] ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว, อยํ สาตาสาตานํ ภโว. กตโม สาตาสาตานํ วิภโว? โย สาตาสาตานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท

---

๑ ฉ. ม. สาตา อสาตา. เอวมุปริปี ๒ ฉ. ม. ปภโว

อนิจฺจตา อนฺตรธานํ อยํ สาตาสาตานํ วิภโว. ยเมตมตฺถนฺติ: ยํ ปรมตฺถนฺติ วิภวํ ภาวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ.

เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานนฺติ เอตนฺติ: ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ, ยํ อชฺเฌสามิ, ยํ ปสาเทมิ. ปพฺรูหิ ยโตนิทานนฺติ: ยนฺนิทานํ ยสฺมุทยํ ยชาติกํ ยปฺปภวนฺติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานํ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา
กิสฺมิ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานนฺติ.

[๑๐๕] ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ
ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานํ.

ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตนฺติ: สุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขา เวทนา. ยา ตสฺเสว สุขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ สุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา สุขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมติ. ทุกฺขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ทุกฺขา เวทนา. ยา ตสฺเสว ทุกฺขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ ทุกฺขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา ทุกฺขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมติ. อทุกฺขมสุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนา. ยา ตสฺเสว อทุกฺขมสุขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ อทุกฺขมสุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา อทุกฺขมสุขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ สา วูปสมฺมติ. ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตนฺติ: สาตาสาตา ผสฺสนิทานา ผสฺสสมุทยา ผสฺสชาติกา ผสฺสปฺปภวาติ ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ.

ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเตติ: ผสฺเส อสนฺเต อสมฺวิชฺชมาเน นตฺถิ อนุปลพฺภิยมาเน สาตาสาตา น ภวนฺติ นปฺปภวนฺติ น ชายนฺติ น สญฺชายนฺติ น นิพฺพตฺตนฺติ นาภินิพฺพตฺตนฺติ น ปาตุภวนฺตีติ ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต.

สุตฺตนิ. ๒๑/๒๙

วิภวํ ภวญฺจาปี ยเมตมตฺถนฺติ: ภวทิฏฺฐิปี ผสฺสนิทานา, วิภวทิฏฺฐิปี ผสฺสนิทานา. ยเมตมตฺถนฺติ: ยํ ปรมตฺถนฺติ วิภวํ ภวญฺจาปี ยเมตมตฺถํ.

เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานนฺติ เอตนฺติ: ยํ ปุจฺฉสิ, ยํ ยาจสิ, ยํ อชฺเฌสฺสสิ, ยํ ปสาเทสิ. ปพฺรูมีติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ เอตนฺเต ปพฺรูมิ. อิโตนิทานนฺติ: อิโต ผสฺสนิทานํ ผสฺสสมุทยํ ผสฺสชาติกํ ผสฺสปฺปภวนฺติ เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานํ. เตนาห ภควา:—

ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ
ผสฺเส อสนฺเต ภวนฺติ เหเต
วิภวํ ภวญฺจาปี ยเมตมตฺถํ
เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานนฺติ.

[๑๐๖] ผสฺโส นุ โลกสฺมึ กุโตนิทาโน
ปริคฺคหา จาปี กุโต ปหูตา
กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ
กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา.

ผสฺโส นุ โลกสฺมึ กุโตนิทาโนติ: ผสฺโส กุโตนิทาโน กุโต ชาโต กุโต สญฺชาโต กุโต นิพฺพตฺโต กุโต อภินิพฺพตฺโต กุโต ปาตุภูโต, กึนิทาโน กิสมุทโย กิชาติโก กิปภโวติ ผสฺสสฺส มูลํ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทติ๊ติ ผสฺโส นุ โลกสฺมึ กุโตนิทาโน.

ปริคฺคหา จาปี กุโต ปหูตาติ: ปริคฺคหา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กิสมุทยา กิชาติกา กิปภวาติ ปริคฺคหานํ มูลํ ปุจฺฉติ เหตุ ปุจฺฉติ ... สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทติ๊ติ ปริคฺคหา จาปี กุโต ปหูตา.

กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถีติ: กิสฺมึ อสนฺเต อสวิชฺชมาเน นตฺถิ อนุปลพฺภิยมาเน มมตฺตา นตฺถิ น สนฺติ น สวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ. ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ.

กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺตี ผสฺสาติ: กิสฺมึ วิภูเต วิภาวิเต อติกฺกนฺเต สมติกฺกนฺเต วิคตวฺเต ผสฺสา น ผุสนฺตีติ กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา. เตนาห โส นิมฺมิโต :—

ผสฺโส นุ โลกสฺมึ กุโตนิทาโน
ปริคฺคหา จาปี กุโต ปหูตา
กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ
กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ.

[๑๐๗] นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส
อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ
อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ
รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา.

นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโสติ: จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. จกฺขุญฺจ รูปา จ รูปสฺมึ จกฺขุสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ, เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. โสตญฺจ ปฏิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. โสตญฺจ สทฺทา จ รูปสฺมึ โสตสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ, เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คนฺเธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. ฆานญฺจ คนฺธา จ รูปสฺมึ ฆานสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ, เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. ชิวฺหา จ รสา จ รูปสฺมึ ชิวฺหาสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ, เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ รูปสฺมึ กายสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. มนญฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส. วตฺถุรูปํ รูปสฺมึ, ธมฺมา รูปีโน รูปสฺมึ มโนสมฺผสฺสํ ฉเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ, เอวมฺปี นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส.

---

๑ ฉ. วิภวิเต

อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานีติ: อิจฺฉา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ปริคฺคหาติ: เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ... อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ... อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานีติ: ปริคฺคหา อิจฺฉานิทานา อิจฺฉาเหตุกา อิจฺฉาปจฺจยา อิจฺฉากรณา อิจฺฉาปภวาติ อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ.

อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถีติ: อิจฺฉา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถีติ: อิจฺฉาย อสนฺตฺยา อสํวิชฺชมานาย นตฺถิ อนุปลพฺภิยมานาย มมตฺตา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ.

รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ รูเปติ: จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ. รูเป วิภูเตติ: จตูหิ การเณหิ[1] รูปํ วิภูตํ โหติ ญาตวิภูเตน[2] ตีรณวิภูเตน ปหานวิภูเตน สมติกฺกมวิภูเตน.

กถํ ญาตวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ? รูปํ ชานาติ "ยงฺกิญฺจิ รูปํ, สพฺพํ รูปं จตฺตาโร จ มหาภูตา[3] จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปนฺ"ติ ชานาติ ปสฺสติ. เอวं ญาตวิภูเตน รูปं วิภูตํ โหติ.

กถํ ตีรณวิภูเตน รูปं วิภูตํ โหติ? เอวं ญาตํ กตฺวา รูปं ตีเรติ, อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคโต[4] อทฺธุวโต อตาณโต อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต สงฺกิเล-

---

๑ ฉ. จตูหากาเรหิ ๒ สี. ญาณวิภูเตน ๓ ฉ. ม. จตฺตาริ มหาภูตานิ
๔ ฉ. ปภงฺคุโต

สิกขมฺมโต สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ. เอวํ ตีรณวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ.

กถํ ปหานวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ? เอวํ ตีเรตฺวา[1] รูเป ฉนฺทราคํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— โย รูเป ภิกฺขเว ฉนฺทราโค, ตํ ปชหถ. เอวนฺตํ รูปํ ปหีนํ ภวิสฺสติ, อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวงฺคตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมนฺติ. เอวํ ปหานวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ.

กถํ สมติกฺกมวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ? จตสฺโส อรูปสมาปตฺติโย ปฏิลทฺธสฺส รูปา วิภูตา โหนฺติ วิภาวิตา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตา. เอวํ สมติกฺกมวิภูเตน รูปํ วิภูตํ โหติ. อิเมหิ จตูหิ การเณหิ รูปํ วิภูตํ โหติ.

รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ: รูเป วิภูเต วิภาวิเต อติกฺกนฺเต สมติกฺกนฺเต วีติวตฺเต ปญฺจ ผสฺสา น ผุสนฺติ จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโสติ รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา. เตนาห ภควา:—

นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส
อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ
อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ
รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ.

[๑๐๔] กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ
สุขํ ทุกฺขํ จาปี กถํ วิโภติ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ
ตํ ชานิยามาติ เม มโน อหุ.

กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปนฺติ กถํ สเมตสฺสาติ: กถํ สเมตสฺส กถํ ปฏิปนฺนสฺส กถํ อิริยนฺตสฺส กถํ ปวตฺเตนฺตสฺส[2] กถํ ปาเลนฺตสฺส กถํ ยเปนฺตสฺส กถํ ยาเปนฺตสฺส รูปํ วิโภติ วิภาวิยติ อติกฺกมิยติ สมติกฺกมิยติ วีติวตฺติยตีติ กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ.

---

๑ ฉ. ม. ตีริยตฺวา ๒ สี. ชานิสฺสาม ๓ ฉ. ม. วตฺเตนฺตสฺส

สุขํ ทุกฺขํ จาปี กถํ วิโภตีติ: สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ กถํ วิโภติ วิภาวิยฺยติ อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ สุขํ ทุกฺขํ จาปี กถํ วิโภติ.

เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภตีติ เอตนฺติ: ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ, ยํ อชฺเฌสามิ, ยํ ปสาเทมีติ เอตํ. เม ปพฺรูหีติ: เม พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ. ยถา วิโภตีติ: ยถา วิโภติ วิภาวิยฺยติ อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ.

ตํ ชานิยามาติ เม มโน อหูติ ตํ ชานิยามาติ: ตํ ชาเนยฺยาม อาชาเนยฺยาม วิชาเนยฺยาม ปฏิวิชาเนยฺยาม ปฏิวิชฺเฌยฺยามาติ ตํ ชานิยาม. อิติ เม มโน อหูติ: อิติ เม มโน อหุ, อิติ เม จิตฺตํ อหุ, อิติ เม สงฺกปฺโป อหุ, อิติ เม วิญฺญาณํ อหูติ ตํ ชานิยาม อิติ เม มโน อหุ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ
สุขํ ทุกฺขํ จาปี กถํ วิโภติ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ
ตํ ชานิยามาติ เม มโน อหูติ.

[๑๐๙] น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี
โนปี อสญฺญี น วิภูตสญฺญี
เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ
สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขา.

น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญีติ: สญฺญสญฺญิโน วุจฺจนฺติ เย ปกติสญฺญาย จิตา, นปี โส ปกติสญฺญาย จิโต. วิสญฺญสญฺญิโน วุจฺจนฺติ อุมฺมตฺตกา เย จ อุกฺขิตฺตจิตฺตา, นปี โส อุมฺมตฺตโก, โนปี ขิตฺตจิตฺโตติ น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี.

โนปี อสญฺญี น วิภูตสญฺญีติ: อสญฺญิโน วุจฺจนฺติ นิโรธสมาปนฺนา เย จ อสญฺญสตฺตา. นปี โส นิโรธสมาปนฺโน, นปี อสญฺญสตฺโต. วิภูตสญฺญิโน วุจฺจนฺติ

---

๑ ฉ. ขิตฺตจิตฺตา

เย จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนํ ลาภิโน. นปิ โส จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนํ ลาภีติ โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญี.

เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปนฺติ: อิธ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ... จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนีเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ-ปฏิลาภาภิมุขาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ อรูปมคฺคสมงฺคีติ เอวํ สเมตสฺส เอวํ ปฏิปนฺนสฺส เอวํ อิริยนฺตสฺส เอวํ วตฺเตนฺตสฺส เอวํ ปาเลนฺตสฺส เอวํ ยเปนฺตสฺส เอวํ ยาเปนฺตสฺส รูปํ วิโภติ วิภาวิยติ อติกฺกมิยติ สมติกฺกมิยติ วีติวตฺติยตีติ เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ.

สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขาติ: ปปญฺจาเยว ปปญฺจสงฺขา. ตณฺหาปปญฺจสงฺขา ทิฏฺฐิปปญฺจสงฺขา มานปปญฺจสงฺขา สญฺญานิทานา สญฺญาสมุทยา สญฺญาชาติกา สญฺญาปภวาติ สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขา. เตนาห ภควา:—

น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี
โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญี
เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปํ
สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขาติ.

[๑๑๐] ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน
อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ
เอตฺตาวตคฺคนฺ นุ วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธีธ ปณฺฑิตา เส
อุทาหุ อญฺญมฺปิ วทนฺติ เอตฺโต.

ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โนติ: ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อยาจิมฺห อชฺเฌสิมฺห ปสาทยิมฺห. อกิตฺตยี โนติ: กิตฺติตํ ปกิตฺติตํ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวฏํ วิภตฺตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน.

อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหีติ: อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม, อญฺญนฺตํ ยาจาม, อญฺญนฺตํ อชฺเฌสาม, อญฺญนฺตํ ปสาเทม, อุตฺตริ ตํ ปุจฺฉาม. ตทิงฺฆ พฺรูหีติ: อิงฺฆ พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ.

เอตฺตาวตคฺคํ นุ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตา เสติ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอตา อรูปสมาปตฺติโย อคฺคํ เสฏฺฐํ วิสิฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. ยกฺขสฺสาติ สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาคุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺส. สุทฺธินฺติ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ. อิธ ปณฺฑิตาเสติ: อิธ ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[1] ญายวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย สทฺธิยาติ เอตฺตาวตคฺคํ นุ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส.

อุทาหุ อญฺญมฺปี วทนฺติ เอตฺโตติ: อุทาหุ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอตา อรูปสมาปตฺติโย อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา เอตฺโต อรูปโต อญฺญํ อุตฺตริ ยกฺขสฺส สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อุทาหุ อญฺญมฺปี วทนฺติ เอตฺโต. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน
อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ
เอตฺตาวตคฺคํ นุ วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตา เส
อุทาหุ อญฺญมฺปี วทนฺติ เอตฺโตติ.

[๑๑๑] เอตฺตาวตคฺคมฺปี วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตา เส
เตสํ ปเนเก สมยํ วทนฺติ
อนุปาทิเสเส กุสลาวทานา.

---

๑ ฉ. ถิรวาทา

เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธิ อิธ ปณฺฑิตา เสติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา เอตา อรูปสมาปตฺติโย อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. ยกฺขสฺสาติ: สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาคุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺส. สุทฺธินฺติ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ. อิธ ปณฺฑิตา เสติ: อิธ ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[1] ญายวาทา[2] เหตุวาทา ญกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธิ อิธ ปณฺฑิตา เส.

เตสํ ปเนเก สมยํ วทนฺติ อนุปาทิเสเส กุสลาวทานาติ: เตสญฺเยว สมณ-พฺราหฺมณา เอเก สมณพฺราหฺมณา อุจฺเฉทวาทา ภวตชฺชิตา วิภวํ อภินวนฺทนฺติ, เต สตฺตสฺส สมํ อุปสมํ วูปสมํ นิโรธํ ปฏิปฺปสฺสทฺธินฺติ วทนฺติ, ยโต กิ โภ อยํ อตฺตา กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรมฺมรณา, เอตฺตาวตา อนุปาทิเสโส ติ. กุสลาวทานาติ: กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญายวาทา เหตุวาทา ญกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ เตสํ ปเนเก สมยํ วทนฺติ อนุปาทิเสเส กุสลาวทานา. เตนาห ภควา:—

เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธิ อิธ ปณฺฑิตา เส
เตสํ ปเนเก สมยํ วทนฺติ
อนุปาทิเสเส กุสลาวทานาติ.

[๑๑๒] เอเต จ ญตฺวา อุปนิสฺสิตาติ
ญตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสี
ญตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ
ภวาภวาย น สเมติ ธีโร.

เอเต จ ญตฺวา อุปนิสฺสิตาติ เอเตติ: ทิฏฺฐิคตිเก. อุปนิสฺสิตาติ: "สสฺสตทิฏฺฐิ นิสฺสิตา"ติ ญตฺวา. "อุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตา"ติ ญตฺวา "สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตา"ติ

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๐ ๑ ฉ. ม. ถิรวาทา. เอวมุปริปี ๒ ก. ญาณวาทา. เอวมุปริปี

ฉฑฺฑา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอเต จ ฉฑฺฑา อุปนิสฺสิตาติ.

ฉฑฺฑา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสีติ มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ฌาณํ ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. มุนิ "สสฺสตทิฏฺฐินิสฺสิตา"ติ ฉฑฺฑา, "อุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตา"ติ ฉฑฺฑา. "สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตา"ติ ฉฑฺฑา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. โส วิมํสีติ: ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ฌาณี วิภาวี เมธาวีติ ฉฑฺฑา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสี. ฉฑฺฑา วิมุตฺโต น วิวาทเมตีติ: ฉฑฺฑา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. วิมุตฺโตติ: มุตฺโต วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมกฺเขน, "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ฉฑฺฑา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. มุตฺโต วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมกฺเขน, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ. "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ฉฑฺฑา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มุตฺโต วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺต-อนุปาทาวิโมกฺเขนาติ ฉฑฺฑา วิมุตฺโต. น วิวาทเมตีติ: น กลหํ กโรติ, น ภณฺฑนํ กโรติ, น วิคฺคหํ กโรติ, น วิวาทํ กโรติ, น เมธคํ กโรติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา: เอวํ วิมุตฺตจิตฺโต โข อคฺคิเวสฺสน ภิกฺขุ น เกนจิ สํวทติ, น เกนจิ วิวทติ. ยญฺจ โลเก วุตฺตํ, เตน จ โวหรติ อปรามสนฺติ ฉฑฺฑา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ.

ภวาภวาย น สเมติ ธีโรติ ภวาภวายาติ: ภวาภวาย กมฺมภวาย ปุนพฺภวาย กามภวาย, กมฺมภวาย กามภวาย ปุนพฺภวาย รูปภวาย, กมฺมภวาย รูปภวาย ปุนพฺภวาย อรูปภวาย, กมฺมภวาย อรูปภวาย ปุนพฺภวาย ปุนปฺปุนํ ภวาย ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาย ปุนปฺปุนํ อภินิพฺพตฺติยา น สเมติ น สมาคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ. ธีโรติ: ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ฌาณี วิภาวี เมธาวีติ ภวาภวาย น สเมติ ธีโร. เตนาห ภควา:—

เอเต จ ฌตฺวา อุปนิสฺสิตาติ
ฌตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมสี
ฌตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ
ภวาภวาย น สเมติ ธีโรติ.

เอกทสโม กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

---

๑๒. จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทส

อถ จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ :—

[๑๑๓] สกํ สกํ ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ
โย เอวํ ชานาติ[1] ส เวทิ ธมฺมํ
อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โส.

สกำ สกำ ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ ฐิตสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วสนฺติ ฐาปฏิกา วา อาปตฺติยำ วสนฺติ สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ. เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ ฐิตสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺตีติ สกำ สกำ ทิฏฺฐิปริพฺพสานา.

วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺตีติ วิคฺคยฺหาติ: คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา. นานา วทนฺตีติ: นานา วทนฺติ วิวิธำ วทนฺติ อญฺโญญญำ วทนฺติ ปุถู[2] วทนฺติ, น เอกำ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ.

---

๑ สี. ปชานาติ ๒ สี. ปุถุ

กุสลาติ: กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา พฺยตฺตวาทา เมธาวาทา ตกฺกีวาทา เหตุวาทา ฐานวาทา การณวาทา จานวาทา ฉกาย ลทฺธิยาติ วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ.

โย เอวํ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมนฺติ: โย อิมํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ ชานาติ, โส ธมฺมำ เวทิ อญฺญาสิ อปสฺสิ ปฏิวิชฌีติ โย เอวำ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมำ.

อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โสติ: โย อิมำ ธมฺมำ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ ปฏิกฺโกสติ. อเกวลี โส อสมคฺโค อปริปุณฺโณ[1] โส หีโน นิหีโน โอมโก ถามโก ฉคฺคโก ปริตฺโตติ อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โส. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ฉกำ ฉก ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ
โย เอวำ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมำ
อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โสติ.

[๑๓๔] เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
พาโล ปโร อกุสโลติ จาหุ
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสำ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา.

เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ: เอวำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ กลหำ กโรนฺติ, ภณฺฑนำ กโรนฺติ, วิคฺคหำ กโรนฺติ, วิวาทำ กโรนฺติ, เมธคำ กโรนฺติ. "น ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

พาโล ปโร อกุสโลติ จาหูติ: ปโร พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ถามโก ฉคฺคโก ปริตฺโต อกุสโล อวิทฺวา อวิชฺชาคโต อญฺญาณี อวิภาวี ทุปฺปญฺโญติ

---

๑ ฉ. โส อปริปุณฺโณ

เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ พาโล ปโร อกุสโลติ จาหุ.

สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสนฺติ: อิเมสํ สมณพฺราหฺมณานํ วาโท, กตโม สจฺโจ ตจฺโฉ ตโถ ภูโต ยาถาโว อวิปรีโตติ สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ.

สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ: สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา วีรวาทา ญายวาทา เหตุวาทา ฐกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ฒิยาติ สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
พาโล ปโร อกุสโลติ จาหุ
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ.

[๑๑๕] ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานํ
พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ
สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญา
สพฺเพวิเม ทิฏฐิปริพฺพสานา.

ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานนฺติ: ปรสฺส ธมฺมํ ทิฏฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ อนานุชานนฺโต อนานุปสฺสนฺโต อนานุมญฺญนฺโต อนานุโมทนฺโตติ ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานํ.

พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญติ: ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน โอมโก ถามโก ฉตฺตโก ปริตฺโต หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ถามกปญฺโญ ฉตฺตกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญติ พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ.

สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญาติ: สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา พาลา หีนา นิหีนา โอมกา ถามกา ฉตฺตกา ปริตฺตา, สพฺเพว หีนปญฺญา นิหีนปญฺญา โอมกปญฺญา ฉตฺตกปญฺญา ปริตฺตปญฺญาติ สพฺเพว พาลา สุนิหีนปพฺาฌ.

สพฺเพวิเม ทิฏฐิปริพฺพสานาติ: สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา ทิฏฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฐิคตึ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา

ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วทนฺติ กถนฺติ อาวทนฺติ ปริวทนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วทนฺติ, ปาปฑิกา วา อาปฑีสุ วทนฺติ, ลิกิเลสา วา กิเลเสสุ วทนฺติ, เอวเมว สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา เต ทิฏฺฐาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วทนฺติ กถนฺติ อาวทนฺติ ปริวทนฺตีติ สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา. เตนาห ภควา:—

ปรญฺจ เว ธมฺมมนานุชานํ
พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ
สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญา
สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ.

[๑๑๖] สนฺทิฏฺฐิยา เจว นวิวทาตา[๑]
สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมา[๒]
น เตสํ โกจิ ปริหีนปญฺโญ
ทิฏฺฐี หิ เตสมฺปิ ตถา สมตฺตา.

สนฺทิฏฺฐิยา เจว นวิวทาตาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา อนวิวทาตา อโวทาตา อปริโยทาตา สงฺกิลิฏฺฐา สกิเลสิกาติ สนฺทิฏฺฐิยา เจว นวิวทาตา.

สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมาติ: สุทฺธปญฺญา วิสุทฺธปญฺญา ปริสุทฺธปญฺญา โวทาตปญฺญา ปริโยทาตปญฺญา. อถวา สุทฺธทสฺสนา วิสุทฺธทสฺสนา ปริสุทฺธทสฺสนา โวทาตทสฺสนา ปริโยทาตทสฺสนาติ สํสุทฺธปญฺญา. กุสลาติ: กุสลา ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต พุทฺธิมนฺโต ญาณิโน วิภาวิโน เมธาวิโนติ สํสุทฺธปญฺญา กุสลา. มตีมาติ: มติมา ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต พุทฺธิมนฺโต ญาณิโน วิภาวิโน เมธาวิโนติ สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมา.

---

๑ สี. นเววทาตา ๒ ฉ. มุตีมา ๓ ฉ. อิทฺธิมนฺโต

น เตสํ โกจิ ปริหีนปญฺโญติ: เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ น โกจิ หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ ฉตุกฺกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญ อตฺถิ. อถ วา สพฺเพว อคฺคปญฺญา[1] เสฏฺฐปญฺญา วิเสฏฺฐปญฺญา ปาโมกฺขปญฺญา อุตฺตมปญฺญา ปวรปญฺญาติ น เตสํ โกจิ ปริหีนปญฺโญ.

ทิฏฺฐี หิ เตสมฺปี ตถา สมตฺตาติ: เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ทิฏฺฐี หิ เตสมฺปี ตถา สมตฺตา. เตนาห ภควา:—

สนฺทิฏฺฐิยา เจว นิวิฏฺฐาสา
สมุคฺคหีตา กุสลา มตีมา
น เตสํ โกจิ ปริหีนปญฺโญ
ทิฏฺฐี หิ เตสมฺปี ตถา สมตฺตาติ.

[๑๑๗] น วาหเมตฺถ ปฏิวนฺติ[2] พฺรูมิ
ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญํ
สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกํสุ สจฺจํ
ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺติ.

น วาหเมตฺถ ปฏิวนฺติ พฺรูมีติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. เอตนฺติ: ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ. นาหํ เอตฺถ ตถํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ น วาหเมตฺถ ปฏิวนฺติ พฺรูมิ.

ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญนฺติ มิถูติ: เทฺว ชนา เทฺว กถหการกา เทฺว ภณฺฑนการกา เทฺว ภสฺสการกา เทฺว วิวาทการกา เทฺว อธิกรณการกา เทฺว วาทิโน เทฺว สลฺลาปกา. เต อญฺญมญฺญํ "พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตุกฺโก ปริตฺโต"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญํ.

---

๑ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๒ ฉ.ม. ปฏิยนฺติ

สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกํสุ สจฺจนฺติ: "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกํสุ สจฺจํ, "อสสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกํสุ สจฺจํ.

ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺตีติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตันิทานา ปรํ "พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตฺตุโก ปริตฺโต"ติ ทหนฺติ ปสฺสนฺติ ทกฺขนฺติ โอโลเกนฺติ นิชฺฌายนฺติ อุปปริกฺขนฺตีติ ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺติ. เตนาห ภควา:—

น วาหเมตํ ตถิวนฺติ พูมิ
ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญํ
สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกํสุ สจฺจํ
ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺตีติ.

[๑๑๗] ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเก
ตมาหุ อญฺเญปี ตุจฺฉํ มุสาติ
เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ.

ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเกติ: ยํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเก.

ตมาหุ อญฺเญปี ตุจฺฉํ มุสาตีติ: ตเมว ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "เอตํ ตุจฺฉํ เอตํ มุสา เอตํ อภูตํ เอตํ อตถิกํ เอตํ อยาถาวนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตมาหุ อญฺเญปี ตุจฺฉํ มุสาติ.

เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ: เอวํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหํ กโรนฺติ, ภณฺฑนํ กโรนฺติ, วิคฺคหํ กโรนฺติ, วิวาทํ

กโรนฺติ, เมธคํ กโรนฺติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ กสฺมาติ: กสฺมา กิการณา กิเหตุ กิปจฺจยา กินิทานา กิสมุทยา กิชาติกา กิปภวา น เอกํ วทนฺติ นานา วิวิธํ วทนฺติ อญฺโญญฺญํ วทนฺติ ปุถู วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ยมาหุ สจฺจํ คถิวนฺติ เอเก
ตมาหุ อญฺเญปี ตุจฺฉํ มุสาติ
เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ.

[๑๑๙] เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถิ
ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานํ
นานา เต สจฺจานิ สยं ถุนนฺติ
ตสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ.

เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถีติ: เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อถวา เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ มคฺคสจฺจํ นิยฺยานสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทํ: สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธีติ เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถิ.

ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานนฺติ ยสฺมินฺติ: ยมฺหิ สจฺเจ. ปชาติ: สตฺตาธิวจนํ. ปชานนฺติ: ยํ สจฺจํ ปชานนฺตา อาชานนฺตา วิชานนฺตา ปฏิวิชานนฺตา ปฏิวิชฌนฺตา น กลหํ กเรยฺยุ, น ภณฺฑนํ กเรยฺยุ, น วิคฺคหํ กเรยฺยุ, น เมธคํ กเรยฺยุ, กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ ปชเหยฺยุ วิโนเทยฺยุ พฺยนฺตีกเรยฺยุ อนภาวํ คเมยฺยุนฺติ ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานํ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๑

นานา เต สจฺจานิ สยं ภณนฺตีติ: นานา เต สจฺจานิ สยं ภณนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ สยं ภณนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ สยं ภณนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ นานา เต สจฺจานิ สยं ภณนฺติ.

ตสฺมา น เอกं สมณา วทนฺตีติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตันิทานา น เอกं วทนฺติ นานา วทนฺติ วิวิธํ วทนฺติ อญฺโญญฺญํ วทนฺติ ปุถุ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ ตสฺมา น เอกं สมณา วทนฺติ. เตนาห ภควา:—

เอกं หิ สจฺจํ น ทุติยมตฺถิ
ยสฺมิ̄ ปชา โน วิวเท ปชานํ
นานา เต สจฺจานิ สยं ภณนฺติ
ตสฺมา น เอกं สมณา วทนฺตีติ.

[๑๒๐] กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา
ปวาทิยา เส กุสลาวทานา
สจฺจานิ สุตานิ พหูนิ นานา
อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ.

กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานาติ กสฺมาติ: กสฺมา กิ̄การณา กิ̄เหตุ กิ̄ปจฺจยา กิ̄นิทานา สจฺจานิ นานา วทนฺติ, วิวิธานิ วทนฺติ, อญฺโญญฺญานิ วทนฺติ, ปุถูนิ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา.

ปวาทิยา เส กุสลาวทานาติ ปวาทิยา เสติ: วิปฺปวทนฺตีติปี ปวาทิยา เส. อถ วา สกํ สกํ ทิฏฺฐิคตํ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. **กุสลาวทานาติ:** กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา

ธีรวาทา ญายวาทา เหตุวาทา ฐานวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย สทฺธิยาติ ปวาทิยา เส กุสลาวทานา.

สจฺจานิ สุตานิ พหูนิ นานาติ: สจฺจานิ สุตานิ พหุกานิ นานานิ วิวิธานิ อญฺโญญฺญานิ ปฏิกูลานิ สจฺจานิ สุตานิ พหูนิ นานา.

อาทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺตีติ: อุทาหุ ตกฺเกน วิตกฺเกน สงฺกปฺเปน ยายนฺติ นิยฺยนฺติ วุยฺหนฺติ สนฺทียนฺตีติ เอวมฺปี อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ. อถ วา ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํ ปฏิภาณํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปี อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา
ปวาทิยา เส กุสลาวทานา
สจฺจานิ สุตานิ พหูนิ นานา
อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺตีติ.

[๓๒๑] น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา
อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก
ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา
สจฺจํ มุสาติ ทฺวยธมฺมมาหุ.

น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานาติ: น เหว สจฺจานิ พหุกานิ นานานิ วิวิธานิ อญฺโญญฺญานิ ปฏิกูลานิ น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา.

อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเกติ: อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจคฺคาหา เอกญฺเญว สจฺจํ โลเก กลียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียติ. ทุกฺขนิโรโธ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อถ วา เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ มคฺคสจฺจํ นิยฺยานสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทํ: สมฺมาทิฏฺฐิ ... สมฺมาสมาธีติ อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก.

ตญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา สจฺจํ มุสาติ ทฺวยธมฺมมาหูติ: ตกฺกํ วิตกฺกํ สงฺกปฺปํ ตกฺกยิตฺวา วิตกฺกยิตฺวา สงฺกปฺปยิตฺวา ทิฏฺฐิคตานิ ชเนนฺติ สญฺชเนนฺติ นิพฺพตฺเตนฺติ อภินิพฺพตฺเตนฺติ ทิฏฺฐิคตานิ ชเนตฺวา สญฺชเนตฺวา นิพฺพตฺเตตฺวา อภินิพฺพตฺเตตฺวา "มยฺหํ สจฺจํ, ตุยฺหํ มุสา"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา, สจฺจํ มุสาติ ทฺวย-ธมฺมมาหุ. เตนาห ภควา:—

น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา
อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก
ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา
สจฺจํ มุสาติ ทฺวยธมฺมมาหูติ.

[๑๒๒] ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสี
วินิจฺฉเย ฐตฺวา ปหสฺสมาโน[1]
พาโล ปโร อกฺกุสโลติ จาห.

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสีติ: ทิฏฺฐํ วา ทิฏฺฐสุทฺธิ วา สุตํ วา สุตสุทฺธิ วา สีลํ วา สีลสุทฺธิ วา วตํ วา วตสุทฺธิ วา มุตํ วา มุตสุทฺธิ วา นิสฺสาย อุปนิสฺสาย คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวาติ อภินิวิสิตฺวาติ ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา. เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสีติ: น สมฺมาเนตีติปี วิมานทสฺสี. อถ วา โทมนสฺสํ ชเนตีติปี วิมานทสฺสีติ ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสี.

วินิจฺฉเย ฐตฺวา ปหสฺสมาโนติ: วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. วินิจฺฉยทิฏฺฐิยา ฐตฺวา ปติฏฺฐหิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ วินิจฺฉเย

---

๑ สี. สหสฺสมาโน

ฉตฺวา. ปหสฺสมาโนติ: ตุฏฺโฐ โหติ หฏฺโฐ ปหฏฺโฐ อตฺตมโน ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. อถ วา ทนฺตวิทสฺกํ ปหสฺสมาโนติ วินิจฺฉเย ฉตฺวา ปหสฺสมาโน.

พาโล ปโร อกุสโลติ จาหาติ: ปโร "พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตฺตุโก ปริตฺโต อกุสโล อวิทฺวา อวิชฺชาคโต อญฺญาณี อวิภาวี อเมธาวี ทุปฺปญฺโญ"ติ เอวมาห เอวํ กเถติ เอวํ ภณติ เอวํ ทีปยติ เอวํ โวหรตีติ พาโล ปโร อกุสโลติ จาห. เตนาห ภควา:—

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
เยเตน จ นิสฺสาย วิมานทสฺสี
วินิจฺฉเย ฉตฺวา ปหสฺสมาโน
พาโล ปโร อกุสโลติ จาหาติ.

[๑๒๓] เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาติ
เตนาตุมานํ กุสโลติ จาห
สยมตฺตนา โส กุสลาวทาโน
อญฺญํ วิมาเนติ ตเทว ปาว.

เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาตีติ: เยเนว เหตุนา เยน ปจฺจเยน เยน การเณน เยน ปภเวน ปรํ พาเลติ หีเนติ นิหีเนติ โอมเกติ ลามเกติ ฉตฺตุเกติ ปริตฺตเตติ ทหติ ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาติ.

เตนาตุมานํ กุสโลติ จาหาติ: อาตุมาโน วุจฺจติ อตฺตา. โสปิ เตเนว เหตุนา เตน ปจฺจเยน เตน การเณน เตน ปภเวน อตฺตานํ อาห "อหมสฺมิ กุสโล ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี"ติ เตนาตุมานํ กุสโลติ จาห.

สยมตฺตนา โส กุสลาวทาโนติ: สยํ อตฺตานํ กุสลวาโท ปณฺฑิตวาโท ธีรวาโท ญายวาโท เหตุวาโท ฐานวาโท การณวาโท ฐานวาโท สกาย ทิฏฺฐิยาติ สยมตฺตนา โส กุสลาวทาโน.

อญฺญํ วิมาเนติ ตเทว ปาวาติ: น สมฺมาเนตีติปี อญฺญํ วิมาเนติ. อถ วา โทมนสฺสํ ชเนตีติปี อญฺญํ วิมาเนติ. ตเทว ปาวาติ: ตเทว ตำ ทิฏฺฐิคตำ ปาวทติ, "อิติปายำ ปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน"ติ อญฺญำ วิมาเนติ ตเทว ปาวา. เตนาห ภควา:—

เยเนว พาโลติ ปรำ ทหาติ
เตนาตุมานำ กุสโลติ จาห
สยมตฺตนา โส กุสลาวทาโน
อญฺญำ วิมาเนติ ตเทว ปาวาติ.

[๑๒๕] อติสารทิฏฺฐิยา โส สมตฺโต
มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี
สยเมว สามำ มนสาภิสิตฺโต
ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตา.

อติสารทิฏฺฐิยา โส สมตฺโตติ: อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. กึการณา อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ? สพฺพา ตา ทิฏฺฐิโย การณาติกฺกนฺตา ฉกฺขณาติกฺกนฺตา จานาติกฺกนฺตา, ตำการณา อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. สพฺเพปี ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา. กึการณา สพฺเพปี ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา, เต อญฺญมญฺญำ อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺเตตฺวา ทิฏฺฐิคตานิ ชเนนฺติ สญฺชเนนฺติ นิพฺพตฺเตนฺติ อภินิพฺพตฺเตนฺติ, ตำการณา สพฺเพปี ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา. อติสารทิฏฺฐิยา โส สมตฺโตติ: อติสารทิฏฺฐิยา สมตฺโต ปริปุณฺโณ อโนโมติ อติสารทิฏฺฐิยา โส สมตฺโต.

มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานีติ: ตาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิมาเนน มตฺโต ปมตฺโต อุมฺมตฺโต อธิมตฺโตติ มาเนน มตฺโต. ปริปุณฺณมานีติ: ปริปุณฺณมานี สมตฺตมานี อโนมมานีติ มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี.

สยเมว สามํ มนสาภิสฺเตฺวติ: สยเมว อตฺตานํ จิตฺเตน อภิสิญฺจติ "อหมสฺมิ กุสโล ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี"ติ สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโต.

ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตาติ: ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตา. เตนาห ภควา:—

อติสารทิฏฺฐิยา โส สมตฺโต
มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี
สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโต
ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตาติ.

[๑๒๕] ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน
ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ
อถ เจ สยํ เวทคู โหติ ธีโร
น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถิ.

ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโนติ: ปรสฺส เจ วาจาย วจเนน นินฺทิตการณา ครหิตการณา อุปวทิตการณา ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตฺตุโก ปริภูโตติ ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน.

ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญติ: โสปี เตเนว สหา โหติ หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ ฉตฺตุกปญฺโญ ปริภูตปญฺโญติ ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ.

อถ เจ สยํ เวทคู โหติ ธีโรติ: อถ เจ สยํ เวทคู โหติ ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ อถ เจ สยํ เวทคู โหติ ธีโร.

น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถีติ: สมเณสุ น โกจิ พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตฺตุโก ปริภูโต อตฺถิ, สพฺเพว อคฺคปญฺญา เสฏฺฐปญฺญา

---

๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

วิเสฏฺฐปญฺญา ปาโมกฺขปญฺญา อุตฺตมปญฺญา ปวรปญฺญาติ น โกจิ พาโล สมฺเมสุ อตฺถิ. เตนาห ภควา:—

ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน
ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ
อถ เจ สยํ เวทคู โหติ ธีโร
น โกจิ พาโล สมเมสุ อตฺถีติ.

[๑๒๖] อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ
อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต[1]
เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ
สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตา.[2]

อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เตติ: อิโต อญฺญํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เย อภิวทนฺติ, เต สุทฺธิมคฺคํ วิสุทฺธิมคฺคํ ปริสุทฺธิมคฺคํ โวทาตมคฺคํ ปริโยทาตมคฺคํ วิรทฺธา อปรทฺธา ขลิตา คลิตา[3] อญฺญาย อปรทฺธา อเกวลี เต, อสมคฺคา เต, อปริปุณฺณา เต, หีนา นิหีนา โอมกา ตามกา ฉตฺตกา ปริตฺตาติ อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ, อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต.

เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺตีติ: ติตฺถํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตํ. ติตฺถิยา วุจฺจนฺติ ทิฏฺฐิคติกา. ปุถุทิฏฺฐิยา ปุถุทิฏฺฐิคตานิ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ.

สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตาติ: ตาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิราเคน รตฺตา อภิรตฺตาติ สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตา. เตนาห ภควา:—

อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ
อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต
เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ
สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตาติ.

---

๑ อิ. สุทฺธิมเกวลิโน ๒ ฉ. ม. เตภิรตฺตา ๓. ก. คฬิตา

[๑๒๗] อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ
เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา
สกายเน ตตฺถ ทฬฺหํ วทานา.

อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺตีติ: อิธ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ อิธ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ อิธ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ.

นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหูติ: อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทึ มคฺคึ ฐเปตฺวา สพฺเพ ปรวาเท ขิปนฺติ อุกฺขิปนฺติ ปริกฺขิปนฺติ, โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ฉตฺตกา ปริตฺตาติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.

เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส นิวิฏฺฐาติ: ติตฺถนฺ วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตํ, ติตฺถิยา วุจฺจนฺติ ทิฏฺฐิคติกา, ปุถุทิฏฺฐิยา[1] ปุถุทิฏฺฐิคเตสุ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อชฺฌาปนฺนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ เอวมฺปี ติตฺถิยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา.

สกายเน ตตฺถ ทฬฺหึ วทานาติ: ธมฺโม สกายนํ ทิฏฺฐิ สกายนํ ปฏิปทา สกายนํ มคฺโค สกายนํ, สกายเน ทฬฺหวาทา ถิรวาทา พลิกวาทา อวฏฺฐิตวาทาติ สกายเน ตตฺถ ทฬฺหึ วทานา. เตนาห ภควา:—

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๒ ๑ ฉ., ม. ปุถุติตฺถิยา

อิเธว สุทฺธิ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ
เอวมฺปี ติตฺถยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา
สกายเน ตตฺถ ทฬฺหํ วทานาติ.

[๑๒๘] สกายเน วาปี ทฬฺหํ วทาโน
กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺย
สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย
ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมํ.

สกายเน วาปี ทฬฺหํ วทาโนติ: ธมฺโม สกายนฺติ ทิฏฺฐิ สกายนฺติ ปฏิปทา สกายนฺติ มคฺโค สกายนฺติ, สกายเน ทฬฺหวาโท ถิรวาโท พลวาโท อวฏฺฐิตวาโทติ สกายเน วาปี ทฬฺหํ วทาโน.

กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺยาติ เอตฺถาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ปรํ พาลโต หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตฺตุกโต ปริตฺตโต ทหเยฺย, ปตฺเถเยฺย, ทกฺเขยฺย, โอโลเกยฺย, นิชฺฌาเยยฺย, อุปปริกฺเขยฺยาติ กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺย.

สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมนฺติ: ปโร พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตฺตุโก ปริตฺโต อสุทฺธิธมฺโม อวิสุทฺธิธมฺโม อปริสุทฺธิธมฺโม อโวทาตธมฺโมติ เอวํ วทนฺโต เอวํ กเถนฺโต เอวํ ภณนฺโต เอวํ ทีปยนฺโต เอวํ โวหรนฺโต สยเมว กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ อาวเหยฺย สมาวเหยฺย อาหเรยฺย สมาหเรยฺย อากฑฺเฒยฺย สมากฑฺเฒยฺย คเณฺหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺยาติ สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมํ. เตนาห ภควา:—

สกายเน วาปี ทฬฺหํ วทาโน
กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺย

---

๑ ส๎., ม. กํ ตตฺถ

สยเมว โส เมธคำ อาวเหยฺย
ปรำ วทำ พาลมสุทฺธิธมฺมนฺติ.

[๑๒๙] วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยำ ปมาย
อุทฺธสฺส โลกสฺมึ วิวาทเมติ
หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ
น เมธคำ กุรุเต ชนฺตุ โลเก.

วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยำ ปมายาติ: วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. วินิจฺฉยทิฏฺฐิยา ฐตฺวา ปติฏฺฐหิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วินิจฺฉเย ฐตฺวา. สยำ ปมายาติ: สยำ ปมาย ปมินิตฺวา "อยำ สตฺถา สพฺพญฺญู"ติ สยำ ปมาย ปมินิตฺวา "อยำ ธมฺโม สฺวากฺขาโต, อยำ คโณ สุปฏิปนฺโน, อยำ ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา, อยำ ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา, อยำ มคฺโค นิยฺยานิโก"ติ สยำ ปมาย ปมินิตฺวาติ วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยำ ปมาย.

อุทฺธสฺส โลกสฺมึ วิวาทเมตีติ: อุทฺธนฺโส วุจฺจติ อนาคตำ. อตีตโน วาทำ อุทฺธนฺสำ ฐเปตฺวา สยเมว กถำ ภณฺฑนำ วิคฺคหำ วิวาทำ เมธคำ เอติ อุเปติ อุปคจฺฉติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ เอวมฺปี อุทฺธสฺส โลกสฺมึ วิวาทเมติ. อถ วา อญฺเญน อุทฺธนฺสำ วาเทน สทฺธึ กถำ กโรติ, ภณฺฑนำ กโรติ, วิคฺคหำ กโรติ, วิวาทำ กโรติ, เมธคำ กโรติ. "น ตุวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เอวมฺปี อุทฺธสฺส โลกสฺมึ วิวาทเมติ.

หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานีติ: วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. ทิฏฺฐิวินิจฺฉยา สพฺเพ วินิจฺฉเย หิตฺวา จชิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวำ คเมตฺวาติ หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ.

น เมธคำ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ: น กถำ กโรติ, น ภณฺฑนำ กโรติ, น วิคฺคหำ กโรติ, น วิวาทำ กโรติ, น เมธคำ กโรติ. วุตฺตำ เหตำ ภควตา: เอวำ วิมุตฺตจิตฺโต โข อคฺคิเวสฺสน ภิกฺขุ น เกนจิ สำวทติ, น เกนจิ วิวทติ, ยญฺจ โลเก

วุตฺตํ, เตน จ โวหรติ อปรามสนฺติ. ชนฺตูติ: สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคู มนุโช. โลเกติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ น เมธคํ กุรุเต ชนฺตุ โลเก. เตนาห ภควา:—

วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยํ ปมาย
อุทฺธํส โลกสฺมิ วิวาทเมติ
หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ
น เมธคํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ.

ทฺวาทสโม จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

---

๑๓. มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทส

อถ มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๑๓๐] เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทยนฺติ[๑]
สพฺเพว เต นินฺทมนฺวานยนฺติ
อโถ ปสํสมฺปิ ลภนฺติ ตตฺถ.

เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ เยเกจีติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ[๒] เย เกจีติ. ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สංวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วสนฺติ, ปาปฏิกา วา อาปฏิตฺถีสุ วสนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ, เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา. เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา

---

๑ ฉ. สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ ๒ ก. ปริยาทายวจนเมตํ

คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วทนฺติ สำวทนฺติ อาวทนฺติ ปริวทนฺตีติ เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา.

อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทิยนฺตีติ: "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺ"ติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺ"ติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทิยนฺติ.

สพฺเพว เต นินฺทมนุวานยนฺตีติ: สพฺเพว เต สมณพฺราหฺมณา นินฺทเมว อนุวนฺติ, ครหเมว อนุวนฺติ, อกิตฺติเมว อนุวนฺติ, สพฺเพ นินฺทิตาเยว โหนฺติ, ครหิตาเยว โหนฺติ, อกิตฺติตาเยว โหนฺตีติ สพฺเพว เต นินฺทมนุวานยนฺติ.

อโถ ปสำสมฺปี ลภนฺติ ตตฺถาติ: ตตฺถ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย อทฺธิยา ปสำสำ โถมนำ กิตฺตึ วณฺณหาริกำ ลภนฺติ ปฏิลภนฺติ อธิคจฺฉนฺติ วินฺทนฺตีติ อโถ ปสำสมฺปี ลภนฺติ ตตฺถ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทิยนฺติ
สพฺเพว เต นินฺทมนุวานยนฺติ
อโถ ปสำสมฺปี ลภนฺติ ตตฺถาติ.

[๑๓๑] อปฺปำ หิ เอตำ น อลำ สมาย
ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ
เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถ
เขมาภิปสฺสำ อวิวาทภูมึ[๑]

อปฺปำ หิ เอตำ น อลำ สมายาติ อปฺปำ หิ เอตนฺติ: อปฺปกำ เอตำ, โอมกำ เอตำ, โลกำ เอตำ, ตามกำ เอตำ, ฉตุกฺกำ เอตำ, ปริตฺตกำ เอตนฺติ อปฺปำ หิ เอตำ. น อลำ สมายาติ: นาลำ ราคสฺส สมาย, โทสสฺส สมาย, โมหสฺส สมาย, โกธสฺส ... อุปนาหสฺส ... มกฺขสฺส ... ปฬาสสฺส ... อิสฺสาย ... มจฺฉริยสฺส ... มายาย ... สาเฐยฺยสฺส ...

๑ ก. อวิวาทภูมำ

ถมฺภสฺส ... สารมฺภสฺส ... มานสฺส ... อติมานสฺส ... มทสฺส ... ปมาทสฺส ... สพฺพกิเลสานํ ... สพฺพทุจฺจริตานํ ... สพฺพทรถานํ ... สพฺพปริฬาหานํ ... สพฺพสนฺตาปานํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพานาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยาติ อปฺปิ หิ เอตํ น อตฺถ สมาย.

ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมีติ: ทิฏฺฐิคตหสฺส ทิฏฺฐิภณฺฑนสฺส ทิฏฺฐิวิคฺคหสฺส ทิฏฺฐิวิวาทสฺส ทิฏฺฐิเมธคสฺส เทฺว ผลานิ โหนฺติ: ชยปราชโย โหติ, ตาภาตาโภ โหติ, ยสายโส โหติ, นินฺทาปสโส โหติ, สุขทุกฺขํ โหติ, โสมนสฺสโทมนสฺสํ โหติ, อิฏฺฐานิฏฺฐํ โหติ, อนุนยปฏิฆา โหติ, อุคฺฆาตินิคฺฆาติ โหติ, อนุโรธวิโรโธ โหติ. อถ วา ตโมกมฺมา นิรยตฺถาวหนิกา ติรจฺฉานโยนิตฺถาวหนิกา ปีตฺติวิสยิตฺถาวหนิกาติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ.

เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถาติ เอตมฺปี ทิสฺวาติ: เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิคตหเหตุ ทิฏฺฐิภณฺฑนเหตุ ทิฏฺฐิวิคฺคหเหตุ ทิฏฺฐิวิวาเทสุ ทิฏฺฐิเมธเคสูติ เอตมฺปี ทิสฺวา. น วิวาทเยถาติ: น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย. น เมธคํ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถ.

เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภูมินฺติ: อวิวาทภูมิ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค วิโรโธ นิพฺพานํ, เอตํ อวิวาทภูมิ เขมโต ตาณโต เลณโต สรณโต อภยโต อจฺจุตโต อมตโต นิพฺพานโต ปสฺสนฺโต ทกฺขนฺโต โอโลเกนฺโต นิชฺฌายนฺโต อุปปริกฺขนฺโตติ เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภูมิ.

เตนาห ภควา:—

อปฺปํ หิ เอตํ น อลํ สมาย
ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ
เอตมฺปี ทิสฺวา น วิวาทเยถ
เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภูมินฺติ.

[๑๓๒] ยา กาจิมา สมฺมุติโย ปุถุชฺชา
สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺวา
อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย
ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโน.

ยา กาจิมา สมฺมุติโย ปุถุชฺชาติ ยา กาจีติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ ยา กาจีติ. สมฺมุติโยติ: สมฺมุติโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ทิฏฺฐิสมฺมุติโย. ปุถุชฺชาติ: ปุถุชฺชเนหิ ชนิตา วา ตา สมฺมุติโยติ ปุถุชฺชา. ปุถู นานาชเนหิ ชนิตา วา ตา สมฺมุติโยติ ปุถุชฺชาติ ยา กาจิมา สมฺมุติโย ปุถุชฺชา.

สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺวาติ: วิทฺวา วิชฺชาคโต ญาณี วิภาวี เมธาวี สพฺพาว เอตา ทิฏฺฐิสมฺมุติโย เนติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺวา.

อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺยาติ อุปโยติ: เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ... อยํ ตณฺหูปโย ... อยํ ทิฏฺฐูปโย. คสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา. ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนูปโย ปุคฺคโล กิ รูปํ อุเปยฺย อุปคจฺเฉยฺย คเณฺหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺย "อตฺตา เม"ติ. กิ เวทนํ ... กิ สญฺญํ ... กิ สงฺขาเร ... กิ วิญฺญาณํ ... กิ คตึ ... กิ อุปปตฺตึ ... กิ ปฏิสนฺธึ ... กิ ภวํ ... กิ สํสารํ ... กิ วฏฺฏึ อุเปยฺย อุปคจฺเฉยฺย คเณฺหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺยาติ อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย.

---

๑ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโนติ: ทิฏฺเฐ วา ทิฏฺฐสุทฺธิยา วา สุเต วา สุตสุทฺธิยา วา มุเต วา มุตสุทฺธิยา วา ขนฺตึ อกุพฺพมาโน ฉนฺทํ อกุพฺพมาโน เปมํ อกุพฺพมาโน ราคํ อกุพฺพมาโน อชฌนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา:—

ยา กาจิมา สมฺมุติโย ปุถุชฺชา
สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺวา
อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย
ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโนติ.

[๑๓๓] สีลพฺพตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ
วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตา เส
อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธึ
ภวูปนีตา กุสลาวทานา.

สีลพฺพตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธินฺติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลพฺพตวาทา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ อาหุ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ.

สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต เอวมาห:— จตูหิ โข อหํ ถปติ[๒] ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ. กตเมหิ จตูหิ? อิธ ถปติ น กาเยน ปาปกมฺมํ กโรติ, น ปาปึกํ วาจํ ภาสติ, น ปาปกํ สงฺกปฺปํ สงฺกปฺเปติ, น ปาปกา อาชีวา อาชีวติ, อิเมหิ โข อหํ ถปติ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ. เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลพฺพตวาทา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ อาหุ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ สีลพฺพตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ.

---

๑ สี. อาหสุ เอวมุปริปี ๒ ฉ.ม. คหปติ. เอวมุปริปี

วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตา เสติ วตนฺติ: หตฺถิวตํ วา อสฺสวตํ วา โควตํ วา อชวตํ วา กุกฺกุรวตํ วา กากวตํ วา วาสุเทววตํ วา ปุณฺณภทฺทวตํ วา มณิภทฺทวตํ วา อคฺคิวตํ วา นาควตํ วา สุปณฺณวตํ วา ยกฺขวตํ วา อสุรวตํ วา คนฺธพฺพวตํ วา มหาราชวตํ วา จนฺทวตํ วา สุริยวตํ วา อินฺทวตํ วา พฺรหฺมวตํ วา เทววตํ วา ทิสวตํ วา อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา อุปฏฺฐิตา ปจฺจุปฏฺฐิตา อตฺถินา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตา เส.

อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธินฺติ อิธาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. สิกฺเขมาติ: สิกฺเขม อาจเรม สมาจเรม สมาทาย วตฺเตมาติ อิเธว สิกฺเขม. อถสฺส สุทฺธินฺติ: อถสฺส สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺตินฺติ อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธิ.

ภวูปนีตา กุสลาวทานาติ ภวูปนีตาติ: ภวูปนีตา ภวูปคตา ภวชฺโฌสิตา ภวาธิมุตฺตาติ ภวูปนีตา. กุสลาวทานาติ: กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญายวาทา เหตุวาทา ฐานวาทา การณวาทา ชานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ภวูปนีตา กุสลาวทานา. เตนาห ภควา:—

สีลวตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธิ
วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตา เส
อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธิ
ภวูปนีตา กุสลาวทานาติ.

[๑๓๔] สเจ จุโต สีลวตโต โหติ
ปเวธตี[๑] กมฺมวิราธยิตฺวา
ปชปฺปตี[๒] ปตฺถยตี จ สุทฺธิ
สตฺถาว หีโน ปวสํ ฆรมฺหา.

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๓ ๑ ก. สี เวธติ ๒ ก. สี ชปฺปติ

สเจ จุโต สีลวตโต โหตีติ: ทฺวีหิ การเณหิ สีลพฺพตโต จวติ: ปรวิจฺฉินฺทนาย วา จวติ, อนภิสมฺภุณนฺโต วา จวติ. กถํ ปรวิจฺฉินฺทนาย จวติ? ปโร วิจฺฉินฺทติ "โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา, มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ตามกา ฉตุกฺกา ปริตฺตา"ติ เอวํ ปโร วิจฺฉินฺทติ, เอวํ วิจฺฉินฺทิยมาโน สตฺถารา จวติ, ธมฺมกฺขานา จวติ, คณา จวติ, ทิฏฺฐิยา จวติ, ปฏิปทาย จวติ, มคฺคโต จวติ, เอวํ ปรวิจฺฉินฺทนาย จวติ. กถํ อนภิสมฺภุณนฺโต จวติ? สีลํ อนภิสมฺภุณนฺโต สีลโต จวติ, วตํ อนภิสมฺภุณนฺโต วมฺตโต จวติ, สีลพฺพตํ อนภิสมฺภุณนฺโต สีลพฺพตโต จวติ. เอวํ อนภิสมฺภุณนฺโต จวตีติ สเจ จุโต สีลวตโต โหติ.

ปเวธตี กมฺมวิราธยิตฺวาติ ปเวธตีติ: สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตํ วา "วิรทฺธํ มยา, อปรทฺธํ มยา, ขลิตํ มยา, ภคฺคิตํ มยา, อญฺญาย อปรทฺโธ อหนฺ"ติ เวธติ ปเวธติ สมฺปเวธตีติ ปเวธติ. กมฺมวิราธยิตฺวาติ: ปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อาเนญฺชาภิสงฺขารํ วา "วิรทฺธํ มยา, อปรทฺธํ มยา, ขลิตํ มยา, ภคฺคิตํ มยา, อญฺญาย อปรทฺโธ อหนฺ"ติ เวธติ ปเวธติ สมฺปเวธตีติ ปเวธติ กมฺมวิราธยิตฺวา.

ปชปฺปติ ปตฺถยติ จ สุทฺธินฺติ ปชปฺปตีติ: สีลํ วา ชปฺปติ วตํ วา ชปฺปติ สีลพฺพตํ วา ชปฺปติ ปชปฺปติ อภิชปฺปตีติ ปชปฺปติ. ปตฺถยติ จ สุทฺธินฺติ: สีลสุทฺธึ วา ปตฺเถติ, วตสุทฺธึ วา ปตฺเถติ, สีลพฺพตสุทฺธึ วา ปตฺเถติ ปีเหติ อภิชปฺปตีติ ปชปฺปติ ปตฺถยติ จ สุทฺธึ.

สตฺถาว หีโน ปวสํ ฆรมฺหาติ: ยถา ปุริโส ฆรโต นิกฺขนฺโต สตฺเถน ปวสํ วสนฺโต สตฺถา โอหีโน. ตํ วา สตฺถํ อนุพนฺธติ. สกํ วา ฆรํ ปจฺจาคจฺฉติ. เอวเมว โส ทิฏฺฐิคติโก, ตํ วา สตฺถารํ คณฺหาติ, อญฺญํ วา สตฺถารํ คณฺหาติ, ตํ วา

ชมฺมกฺขานํ คณฺหาติ, อญฺญํ วา ชมฺมกฺขานํ คณฺหาติ. ตํ วา คณฺหนํ คณฺหาติ, อญฺญํ วา คณฺหนํ คณฺหาติ. ตํ วา ทิฏฺฐึ คณฺหาติ, อญฺญํ วา ทิฏฺฐึ คณฺหาติ. ตํ วา ปฏิปทํ คณฺหาติ, อญฺญํ วา ปฏิปทํ คณฺหาติ. ตํ วา มคฺคํ คณฺหาติ, อญฺญํ วา มคฺคํ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ สตฺถาวหิโน ปวสํ ฆรมฺหา. เตนาห ภควา :—

สเจ จุโต สีลวตโต โหติ
ปเวธตี กมฺมวิราธยิตฺวา
ปชปฺปตี ปตฺถยตี จ สุทฺธึ
สตฺถาวหิโน ปวสํ ฆรมฺหาติ.

[๑๓๕] สีลพฺพตํ วาปี ปหาย สพฺพํ
กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ
สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโน
วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหาย.

สีลพฺพตํ วาปี ปหาย สพฺพนฺติ: สพฺพา สีลสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, สพฺพา วตสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, สพฺพา สีลพฺพตสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ สีลพฺพตํ วาปี ปหาย สพฺพํ.

กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตนฺติ: สาวชฺชกมฺมํ วุจฺจติ กณฺหํ กณฺหวิปากํ. อนวชฺชกมฺมํ วุจฺจติ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ. สาวชฺชญฺจ กมฺมํ, อนวชฺชญฺจ กมฺมํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ.

สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโนติ อสุทฺธินฺติ: อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ. สุทฺธินฺติ: สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ. ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ, อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ, อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ, สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ, ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปตฺเถนฺติ, อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ, อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, ปญฺจ กามคุเณ

ปฏิเฉนฺติ, ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปฏิเฉนฺติ, สุทฺธึ ปฏิเฉนฺติ. เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปฏิเฉนฺติ, อสุทฺธึ ปฏิเฉนฺติ, อกุสเล ธมฺเม ปฏิเฉนฺติ. ปญฺจ กามคุเณ ปฏิเฉนฺติ, ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปฏิเฉนฺติ. เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปฏิเฉนฺติ, สุทฺธึ ปฏิเฉนฺติ, กลฺยาณปุถุชฺชนา นิยามาวกฺกนฺตึ ปฏิเฉนฺติ, เสกฺขา อคฺคธมฺมํ อรหตฺตํ ปฏิเฉนฺติ, อรหตฺเต ปฏิเต อรหา เนว อกุสเล ธมฺเม ปฏิเฉติ, นปี ปญฺจ กามคุเณ ปฏิเฉติ, นปี ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปฏิเฉติ, นปี เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปฏิเฉติ, นปี นิยามาวกฺกนฺตึ ปฏิเฉติ, นปี อคฺคธมฺมํ อรหตฺตํ ปฏิเฉติ. ปฏิฉนา สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต, โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ... นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปฏิฉยาโน.

วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหายาติ วิรโตติ: สุทฺธิอสุทฺธิยา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฏโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต, วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ วิรโต. **จเรติ**: จเรยฺย วิจเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ วิรโต จเร. สนฺติมนุคฺคหายาติ: สนฺติโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. ทิฏฺฐิสนฺติโ อคฺคณฺหนฺโต อปรามสนฺโต อนภินิวิสนฺโตติ วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหาย. เตนาห ภควา:—

สีลพฺพตํ วาปี ปหาย สพฺพ-
กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ
สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปฏิฉยาโน
วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหายาติ.

[๑๓๖] ตมูปนิสฺสาย[1] ชิคุจฺฉิตพฺพา
อถ วาปี ทิฏฺฐึ ว สุตํ มุตํ วา
อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ
อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสุ.

---

๑ อิ. สมูปนิสฺสาย

ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วาติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ตโปชิคุจฺฉาทา ตโป-ชิคุจฺฉสารา ตโปชิคุจฺฉํ นิสฺสิตา[1] สนฺนิสฺสิตา[2] อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วา.

อถ วาปี ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วาติ: ทิฏฺฐํ วา ทิฏฺฐสุทฺธิ วา สุตํ วา สุตสุทฺธิ วา มุตํ วา มุตสุทฺธิ วา นิสฺสาย อุปนิสฺสาย คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ อถ วาปี ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา.

อุทฺธสฺสา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺตีติ: สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา. กตเม สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา? เย เต สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตสุทฺธิกา สสารสุทฺธิกา อกิริยทิฏฺฐิกา สสฺสตวาทา, อิเม เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา, เต สสาเรน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ อนุตฺถุนนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ.

อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสูติ ตณฺหาติ: รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. ภวาภเวสูติ: ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนํ ภเว, ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา อวีตตณฺหา อวิคตตณฺหา อจฺจนฺตตณฺหา อนนฺตตณฺหา อมุตฺตตณฺหา อปฺปหีนตณฺหา อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตณฺหาติ อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสุ. เตนาห ภควา:—

ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วา
อถ วาปี ทิฏฺฐิ ว สุตํ มุตํ วา
อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ
อวีตตณฺหา เส ภวาภเวสูติ.

---

๑ ฉ. ม. ตโปชิคุจฺฉนิสฺสิตา ๒ ฉ. ม. อานิสฺสิตา

[๑๓๗] ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ
ปเวธิตํ[๑] วาปิ ปกปฺปิเตสุ
จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ
ส เกน เวเธยฺย ว กุหึ ว ชปฺเป.

ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานีติ: ปตฺถนา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ปตฺถยมานสฺสาติ: ปตฺถยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปยมานสฺสาติ ปตฺถยมานสฺส หิ. ชปฺปิตานีติ: ชปฺปนา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺติ ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ.

ปเวธิตํ วาปิ ปกปฺปิเตสูติ ปกปฺปนาติ: เทฺว ปกปฺปนา: ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ... อยํ ตณฺหาปกปฺปนา ... อยํ ทิฏฺฐิปกปฺปนา. ปเวธิตํ วาปิ ปกปฺปิเตสูติ: ปกปฺปิตํ วตฺถุ อจฺเฉทสงฺกิโนปิ เวเธนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ เวเธนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ เวเธนฺติ. ปกปฺปิตํ วตฺถุ วิปริณามสงฺกิโนปิ เวเธนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ เวเธนฺติ, วิปริณเตปิ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺตีติ ปเวธิตํ วาปิ ปกปฺปิเตสุ.

จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถีติ ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ยสฺส คมนํ อาคมนํ คมนาคมนํ กาลงฺกิริยา ภวาภโว จุติ จ อุปปตฺติ จ นิพฺพตฺติ จ เภโท จ ชาติชรามรณญฺจ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ.

ส เกน เวเธยฺย กุหึ ว ชปฺเปติ: โส เกน ราเคน เวเธยฺย, เกน โทเสน เวเธยฺย, เกน โมเหน เวเธยฺย, เกน มาเนน เวเธยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา เวเธยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน เวเธยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย เวเธยฺย, เกหิ อนุสเยหิ เวเธยฺย "รตฺโต"ติ วา "ทุฏฺโฐ"ติ วา "มูโฬฺห"ติ วา "วินิพทฺโธ"ติ วา "ปรามฏฺโฐ"ติ วา "วิกฺเขปคโต"ติ วา "อนิฏฺฐงฺคโต"ติ วา "ถามคโต"ติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา, อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา เกน เวเธยฺย "เนรยิโก"ติ วา "ติรจฺฉานโยนิโก"ติ

---

๑ ก. สංเวธิตํ

วา "ปีตฺติวิสยิโก"ติ วา "มนุสฺโส"ติ วา "เทโว"ติ วา "รูปี"ติ วา "อรูปี"ติ วา "สญฺญี"ติ วา "อสญฺญี"ติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน เวเชยฺย ปเวเชยฺย สมฺปเวเชยฺยาติ ส เกน เวเชยฺย. กุหึ ว ชปฺเปติ: กุหึ วา ชปฺเปยฺย กิมฺหิ ชปฺเปยฺย, ตตฺถ ชปฺเปยฺย ปชปฺเปยฺย อภิชปฺเปยฺยาติ ส เกน เวเชยฺย กุหึ ว ชปฺเป. เตนาห ภควา:—

ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ
ปเวชิตํ วาปิ ปกปฺปิเตสุ
จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ
ส เกน เวเชยฺย กุหึ ว ชปฺเปติ.

[๑๓๗] ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก
ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา.

ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเกติ: ยํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก.

ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญติ: ตเมว ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "หีนํ เอตํ, นิหีนํ เอตํ, โอมกํ เอตํ, ตามกํ เอตํ, ฉตฺตกฺกํ เอตํ, ปริตฺตกํ เอตนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ.

สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสนฺติ: อิเมสํ สมณพฺราหฺมณานํ วาโท กตโม สจฺโจ ตจฺโฉ ตโถ ภูโต ยาถาโว อวิปรีโตติ สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ.

สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ: สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา วิรวาทา เวยฺยวาทา เหตุวาทา ฐานวาทา จานวาทา สกาย ฐิยาติ สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก
ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ.

[๑๓๙] สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ
อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
สกํ สกํ สมฺมุติมาหุ สจฺจํ.

สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหูติ: สกํ หิ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ สมตฺตํ ปริปุณฺณํ อโนมนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ.

อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหูติ: อญฺญสฺส ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "หีนํ เอตํ, นิหีนํ เอตํ, โอมกํ เอตํ, ตามกํ เอตํ, ฉตุกฺกํ เอตํ, ปริตฺตกํ เอตนฺ"ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ.

เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ: เอวํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหํ กโรนฺติ, ภณฺฑนํ กโรนฺติ, วิคฺคหํ กโรนฺติ, วิวาทํ กโรนฺติ, เมธคํ กโรนฺติ "น ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

---

๓ ก. ภณฺฑา

สกํ สกํ สมฺมุติมาหุ สจฺจนฺติ: "สสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ สกํ สกํ สมฺมุติมาหุ สจฺจํ. เตนาห ภควา:—

สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ
อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ
เอวมฺปี วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
สกํ สกํ สมฺมุติมาหุ สจฺจนฺติ.

[๑๔๐] ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน
น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสี อสฺส
ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ
นิหีนโต สมฺหิ ทฬฺหวาทา.

ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโนติ: ปรสฺส เจ วมฺภยิตการณา นินฺทิตการณา ครหิตการณา อุปวทิตการณา ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ฉตุกฺโก ปริตฺโตติ ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน.

น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสี อสฺสาติ: ธมฺเมสุ น โกจิ อคฺโค เสฏฺโฐ วิเสฏฺโฐ ปาโมกฺโข อุตฺตโม ปวโร อสฺสาติ น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสี อสฺส.

ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ นิหีนโตติ: พหุกาปี พหุนฺนํ ธมฺมํ วทนฺติ อุปวทนฺติ นินฺทนฺติ ครหนฺติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตุกฺกโต ปริตฺตโต, พหุกาปี เอกสฺส ธมฺมํ วทนฺติ อุปวทนฺติ นินฺทนฺติ ครหนฺติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตุกฺกโต ปริตฺตโต. เอโกปี พหุนฺนํ ธมฺมํ วทติ อุปวทติ นินฺทติ ครหติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตุกฺกโต ปริตฺตโต, เอโกปี เอกสฺส ธมฺมํ วทติ อุปวทติ นินฺทติ ครหติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ฉตุกฺกโต ปริตฺตโตติ ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ นิหีนโต.

นิหีนโต สมฺหิ ทฬฺหวาทานาติ: ธมฺโม ตฺถายนฺ ทิฏฺฐิ ตฺถายนฺ ปฏิปทา ตฺถายนฺ มคฺโค ตฺถายนฺ, ตฺถายเน ทฬฺหวาทา ถิรวาทา พลิกวาทา อวฏฺฐิตวาทาติ[1] นิหีนโต ตฺมฺหิ ทฬฺหวาทานา. เตนาห ภควา:—

ปรตฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน
น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสิ อตฺส
ปุถู หิ อญฺญตฺส วทนฺติ ธมฺมนฺ
นิหีนโต ตมฺหิ ทฬฺหวาทานาติ.

[๑๔๑] สธมฺมปูชา[2] จ ปนา ตเถว
ยถา ปสนฺสนฺติ สกายนานิ
สพฺเพ ปวาทา[3] ตถิวา[4] ภเวยฺยุนฺ
สุทฺธิ หิ เนสนฺ ปจฺจตฺตเมว.

สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถวาติ: กตมา ตฺธมฺมปูชา? ตฺกนฺ ตฺตารนฺ ตฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ "อยนฺ ตฺตา ตฺพฺพญฺญู"ติ, อยนฺ ตฺธมฺมปูชา. ตฺกนฺ ธมฺมกฺขานนฺ ตฺกนฺ คณนฺ ตฺกนฺ ทิฏฺฐินฺ ตฺกนฺ ปฏิปทนฺ ตฺกนฺ มคฺคนฺ ตฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ "อยนฺ มคฺโค นิยฺยานิโก"ติ, อยนฺ ตฺธมฺมปูชา. สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถวาติ: ตฺธมฺมปูชา ตถา ตจฺฉา ภูตา ยาถาวา อวิปรีตาติ ตฺธมฺมปูชา จ ปนา ตเถว.

ยถา ปสนฺสนฺติ สกายนานีติ: ธมฺโม ตฺกายนฺ ทิฏฺฐิ ตฺกายนฺ ปฏิปทา ตฺกายนฺ มคฺโค ตฺกายนฺ, ตฺกายนานิ ปสนฺสนฺติ โถเมนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺตีติ ยถา ปสนฺสนฺติ ตฺกายนานิ.

สพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุนฺติ: ตฺพฺเพ ปวาทา ตถา ตจฺฉา ภูตา ยาถาวา อวิปรีตา ภเวยฺยุนฺติ ตฺพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุนฺ.

สุทฺธิ หิ เนสนฺ ปจฺจตฺตเมวาติ: ปจฺจตฺตเมว เตสนฺ ตมณพฺราหฺมณานนฺ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺตีติ สุทฺธิ หิ เนสนฺ ปจฺจตฺตเมว. เตนาห ภควา:—

---

๑ ฉ. ม. อฏฺฐิตวาทาติ
๒ ฉ. ม. ตฺทมฺมปูชาปี. เอวมุปริปี
๓ ฉ. ม. ตฺพฺเพว วาทา
๔ ฉ. ม. ตถิยา

สพฺพมฺปชฺชา จ ปนา ตถาว
ยถา ปสฺสนฺติ สกายนานิ
สพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุ
สุทฺธี หิ เนสํ ปจฺจตฺตเมวาติ.

[๑๔๒] น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต
น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญํ.

น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถีติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. พฺราหฺมโณติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ... อสิโต[1] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถีติ: พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมุโยฺห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมุโยฺห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต. "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมุโยฺห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตติ น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ: ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตสุ. นิจฺเฉยฺยาติ: นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. สมุคฺคหีตนฺติ: โอธิคฺคาโห พิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห "อิทํ สจฺจํ ตถํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺ"ติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

---

๑ ก. อนิสฺสิโต. เอวมุปริปี

ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโตติ ตสฺมาติ: ตสฺมา ตทฺการณา ตทฺเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา ทิฏฺฐิคตหานิ ทิฏฺฐิภณฺฑนานิ ทิฏฺฐิวิคฺคหานิ ทิฏฺฐิวิวาทานิ ทิฏฺฐิเมธคานิ อุปาติวตฺโต อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต.

น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ: อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ ธมฺมํ น ปสฺสติ น ทกฺขติ น โอโลเกติ น นิชฺฌายติ น อุปปริกฺขตีติ น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ. เตนาห ภควา:—

น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต
น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ.

[๑๔๓] ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ
อทฺธกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน
อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ.

ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตนฺติ ชานามีติ: ปรจิตฺตญาเณน[1] วา ชานามิ, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ชานามิ. ปสฺสามีติ: มํสจกฺขุนา วา ปสฺสามิ, ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ปสฺสามิ. ตเถว เอตนฺติ: เอตํ ตถํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ.

ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ: ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ, "สสฺสโต โลโก, อิทเมว

---

๑ สี. ปรจิตฺตวิชานนญาเณน

สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. "อสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺตีติ ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ.

อทุกฺขี เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตนาติ อทุกฺขีติ: ปรจิตฺตวิชานเนน วา อทุกฺขิ, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา อทุกฺขิ, มํสจกฺขุนา วา อทุกฺขิ, ทิพฺเพน วา จกฺขุนา อทุกฺขีติ อทุกฺขิ เจ. กิญฺหิ ตุมสฺส เตนาติ: ตสฺส เตน ทสฺสเนน กิ กตํ, น ทุกฺขปริญฺญา อตฺถิ, น สมุทยสฺส ปหานํ อตฺถิ, น มคฺคภาวนา อตฺถิ, น ผลสจฺฉิกิริยา อตฺถิ, น ราคสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น โทสสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น โมหสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น กิเลสานํ สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น สํสารวฏฺฏสฺส อุจฺเฉโท อตฺถีติ อทุกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน.

อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธินฺติ: เต ติตฺถิยา[1] สุทฺธิมคฺคํ วิสุทฺธิมคฺคํ ปริสุทฺธิมคฺคํ โวทาตมคฺคํ ปริโยทาตมคฺคํ[2] อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปี อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ.

อถ วา พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ เตสํ ติตฺถิยานํ อสุทฺธิมคฺคํ อวิสุทฺธิมคฺคํ อปริสุทฺธิมคฺคํ อโวทาตมคฺคํ อปริโยทาตมคฺคํ อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา จตูหิ สติปฏฺฐาเนหิ จตูหิ สมฺมปฺปธาเนหิ จตูหิ อิทฺธิปาเทหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ ปญฺจหิ พเลหิ สตฺตหิ โพชฺฌงฺเคหิ อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปี อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ. เตนาห ภควา:—

---

[1] ก. ทิฏฺฐิยา. เอวมฺปริปี [2] ฉ. ม. ปริโวทาตมคฺคํ

ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธิ
อทฺธกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน
อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธินฺติ.

[๑๔๔] ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปํ
ทิสฺวาน วา ฌสฺสติ[๑] ตานิเมว
กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ.

ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปนฺติ ปสฺสํ นโรติ: ปรจิตฺตญาเณน วา ปสฺสนฺโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ปสฺสนฺโต มํสจกฺขุนา วา ปสฺสนฺโต ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ปสฺสนฺโต นามรูปญฺเญว ทกฺขติ นิจฺจโต สุขโต อตฺตโต, น เตสํ ธมฺมานํ สมุทยํ วา อตฺถงฺคมํ วา อสฺสาทํ วา อาทีนวํ วา นิสฺสรณํ วา ทกฺขตีติ ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปํ.

ทิสฺวาน วา ฌสฺสติ ตานิเมวาติ ทิสฺวาติ: ปรจิตฺตญาเณน วา ทิสฺวา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ทิสฺวา มํสจกฺขุนา วา ทิสฺวา ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ทิสฺวา นามรูปญฺเญว ทิสฺวา ฌสฺสติ นิจฺจโต สุขโต อตฺตโต, น เตสํ ธมฺมานํ สมุทยํ วา อตฺถงฺคมํ วา อสฺสาทํ วา อาทีนวํ วา นิสฺสรณํ วา ฌสฺสตีติ ทิสฺวาน วา ฌสฺสติ ตานิเมว.

กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วาติ: กามํ พหุกํ วา ปสฺสนฺโต นามรูปํ อปฺปกํ วา นิจฺจโต สุขโต อตฺตโตติ กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา.

น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ: เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา,

---

๑ ฉ. ม. ญายติ. เอวมุปริปิ

เต กุสลา ปรจิตฺตญาเณน วา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา มํสจกฺขุนา วา ทิพฺเพน วา จกฺขุนา นามรูปทสฺสเนน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ. เตนาห ภควา:—

ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปํ
ทิสฺวาน วา ญสฺสติ ตานิเมว
กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ.

[๑๔๕] นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย
ปกปฺปิตํ[1] ทิฏฺฐิปุเรกฺขราโน
ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภํวทาโน
สุทฺธึวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โส.

นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโยติ: "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ นิวิสฺสวาที, "อสสฺสโต โลโก ... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ นิวิสฺสวาที. น หิ สุพฺพินาโยติ: นิวิสฺสวาทึ ทุพฺพินโย ทุปฺปญฺญาปโย[2] ทุนฺนิชฺฌาปโย ทุปฺเปกฺขาปโย ทุปฺปสาทโยติ นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย.

ปกปฺปิตํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขราโนติ: กปฺปิตํ ปกปฺปิตํ อภิสงฺขตํ สญฺเจติตนฺติ ทิฏฺฐึ ปุรกฺขโต ปุรโต กตฺวา[3] จรติ, ทิฏฺฐิทุติโย ทิฏฺฐิเกตุ ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย ทิฏฺฐิยา ปริวาริโต จรตีติ ปกปฺปิตํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขราโน.

ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภํวทาโนติ ยํ นิสฺสิโตติ: ยํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิโต สนฺนิสฺสิโต[4] อลฺลีโน อุปคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ยํ นิสฺสิโต. ตตฺถาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. สุภํวทาโนติ: สุภวาโท โสภนวาโท ปณฺฑิตวาโท ธีรวาโท ฉายวาโท เหตุวาโท ลกฺขณวาโท การณวาโท ฐานวาโท สกาย ลทฺธิยาติ ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภํวทาโน.

---

๑ ฉ. ม. ปกปฺปิตา. เอวมุปริปิ ๒ สี. ทุปฺปญฺญาปิโย
๓ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๔ ฉ. ม. อานิสฺสิโต

สุทฺธิวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โสติ สุทฺธิวโทติ: สุทฺธิวาโท วิสุทฺธิวาโท ปริสุทฺธิวาโท โวทาตวาโท ปริโยทาตวาโท. อถ วา สุทฺธิทสฺสโน วิสุทฺธิทสฺสโน ปริสุทฺธิทสฺสโน โวทาตทสฺสโน ปริโยทาตทสฺสโนติ สุทฺธิวโท. ตตฺถาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย อทฺธิยา. ตถทฺทสา โสติ: ตถํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ อทฺทส อทฺทกฺขิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ สุทฺธิวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โส. เตนาห ภควา:—

นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย
ปกปฺปิตํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขราโน
ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภาวทาโน
สุทฺธิวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โสติ.

[๑๔๖] น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขา
น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธุ
ญตฺวา จ โส สมฺมุติโย ปุถุชฺชา
อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ.

น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขาติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ... อสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต สพฺราหฺมา. กปฺปาติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. สงฺขา วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขาติ: พฺราหฺมโณ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ... ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา เนติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขา.

น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธูติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สงฺหรียติ, นปิ ตํ ทิฏฺฐิคตํ สารโต

ปจฺเจติ จ ปจฺจาคจฺฉตีติ น ทิฏฺฐิสีสารี. นปี ญาณพนฺธูติ: อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน[1] วา คณฺหาพนฺธุ วา ทิฏฺฐิพนฺธุ วา น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น ทิฏฺฐิสารี นปี ญาณพนฺธุ.

ฌตฺวา จ โส สมฺมุติโย ปุถุชฺชาติ ฌตฺวาติ: ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ฌตฺวา จ โส. สมฺมุติโยติ: วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ. ปุถุชฺชาติ: ปุถุชฺชเนหิ ชนิตา วา ตา สมฺมุติโยติ ปุถุชฺชา. ปุถุนานาชเนหิ ชนิตา วา ตา สมฺมุติโยติ ปุถุชฺชาติ ฌตฺวา จ โส สมฺมุติโย ปุถุชฺชา.

อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ: อญฺเญ คณฺหาเวเส ทิฏฺฐิวเส คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ อรหา อุเปกฺขติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ. เตนาห ภควา:—

น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขา
น ทิฏฺฐิสารี นปี ญาณพนฺธุ
ฌตฺวา จ โส สมฺมุติโย ปุถุชฺชา
อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ.

[๑๔๗] วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก
วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี
สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โส
อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ.

วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเกติ คนฺถาติ: จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ พฺยาปาโท กายคนฺโถ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตีตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ, ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๕ ๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

พฺยาปาโท กายคนฺโถ, อภิชฺฌาโลโภ ลิ่ลำ วา วงฺคำ วา ลิ่ลพฺพงฺคำ วา ปรามสติ ลิ่ลพฺพงฺคปรามาโส กายคนฺโถ, อภิชฺฌาโลโภ ทิฏฺฐิ อิทำสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. วิสชฺชาติ: คนฺเถ โวสชฺชิตฺวา วา วิสชฺช. อถ วา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต [1]พทฺเธ วิพทฺเธ อาพทฺเธ[1] ฆฏิเต ฆฏิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โมฏยิตฺวา วา วิสชฺช. ยถา วยฺหำ วา รถำ วา สกฏำ วา สนฺทมานิกำ วา สชฺชำ วิสชฺชำ กโรนฺติ วิโกเปนฺติ, เอวเมว คนฺเถ โวสชฺชิตฺวา วา วิสชฺช. อถ วา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต พทฺเธ วิพทฺเธ อาพทฺเธ ฆฏิเต ฆฏิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โมฏยิตฺวา วา วิสชฺช. มุนีติ: โมนำ วุจฺจติ ญาณำ ... ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. อิธาติ: อิมสฺมา ทิฏฺฐิยา ... อิมสฺมิ มนุสฺสโลเกติ วิสชฺช คนฺถานิ มุนิ[2] โลเก.

วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารีติ: วิวาทชาเตสุ สญฺชาเตสุ นิพฺพตฺเตสุ อภินิพฺพตฺเตสุ ปาตุภูเตสุ ฉนฺทาคติ คจฺฉนฺเตสุ โทสาคติ คจฺฉนฺเตสุ โมหาคติ คจฺฉนฺเตสุ ภยาคติ คจฺฉนฺเตสุ น ฉนฺทาคติ คจฺฉติ, น โทสาคติ คจฺฉติ, น โมหาคติ คจฺฉติ, น ภยาคติ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สำหรียติ วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี.

สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โสติ สนฺโตติ: ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานำ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. อสนฺเตสูติ: อสนฺเตสุ อนุปสนฺเตสุ อวูปสนฺเตสุ อนิพฺพุเตสุ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺเธสูติ สนฺโต อสนฺเตสุ. อุเปกฺขโก โสติ: อรหา ฉพงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคโต จกฺขุนา รูปำ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทำ สุตฺวา ... กาลำ กงฺขติ ภาวิโต สนฺโตติ สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โส.

๑—๑ ก., ฉ. พนฺเธ วิพนฺเธ อาพนฺเธ

๒ ลี., ม. วิวาเท...ปาตุภูเต

อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ: อญฺเญ คณฺหาเวเน ทิฏฺฐิวเสน คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ อรหา อุเปกฺขติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ. เตนาห ภควา:—

วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก
วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี
สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โส
อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ.

[๑๔๘] ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ
น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาที
ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร
น ลิมฺปติ โลเก อนตฺตครหี.

ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพนฺติ: ปุพฺพาสวา วุจฺจนฺติ อตีตา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ, อตีเต สงฺขาเร อารพฺภ เย กิเลสา อุปฺปชฺเชยฺยุ, เต กิเลเส หิตฺวา จชิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คมิตฺวาติ ปุพฺพาสเว หิตฺวา. นเว อกุพฺพนฺติ: นวา วุจฺจนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺเน สงฺขาเร อารพฺภ ฉนฺทํ[1] อกุพฺพมาโน เปมํ อกุพฺพมาโน ราคํ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน นาภินิพฺพตฺตยมาโนติ ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ.

น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาทีติ น ฉนฺทคูติ: น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ น สงฺหรียตีติ น ฉนฺทคู. โนปิ นิวิสฺสวาทีติ: "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ น นิวิสฺสวาที "อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ,

---

๑ ม. ฉนฺติ

โมฆมญฺญนฺ"ติ ... "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺ"ติ น นิวิสฺสวาที"ติ น ฉนฺทกฺ โนปี นิวิสฺสวาที.

ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโรติ: ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิคเตหิ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต, วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตี"ติ. ธีโรติ: ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี"ติ ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร.

น ลิมฺปตี โลเก อนตฺตครหี"ติ เลโปติ: เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ... อยํ ตณฺหาเลโป ... อยํ ทิฏฺฐิเลโป. ตสฺส ตณฺหาเลโป ปหีโน, ทิฏฺฐิเลโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตสฺส ตณฺหาเลปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิเลปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนุปลิตฺโต อปายโลเก น ลิมฺปติ, มนุสฺสโลเก น ลิมฺปติ, เทวโลเก น ลิมฺปติ, ขนฺธโลเก น ลิมฺปติ, ธาตุโลเก น ลิมฺปติ, อายตนโลเก น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตี"ติ น ลิมฺปติ โลเก.

อนตฺตครหี"ติ: ทฺวีหิ การเณหิ อตฺตานํ ครหติ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ? "กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺ"ติ อตฺตานํ ครหติ. "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ ... กตํ เม มโนทุจฺจริตํ ... กโต เม ปาณาติปาโต ... กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐี, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐี"ติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ.

อถ วา "สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการี"ติ อตฺตานํ ครหติ. "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโร"ติ. "โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหี"ติ. "ชาคริยมฺหิ อนนุยุตฺโต"ติ. "น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต"ติ. "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา"ติ. "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา"ติ. "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา"ติ. "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานี"ติ. "อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานี"ติ. "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคา"ติ. "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"ติ. "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺ"ติ. "ทุกฺขสมุทโย เม อปฺปหีโน"ติ. "มคฺโค เม อภาวิโต"ติ. "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโต"ติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา

จ อกตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ อตฺตครหี ตยิทํ กมฺมํ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชน ยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน นาภินิพฺพตฺตยมาโน อนตฺตครหีติ น ลิมฺปติ โลเก อนตฺตครหี. เตนาห ภควา:—

ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ
น ฉนฺทคู โนปี นิวิสฺสวาที
ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร
น ลิมฺปติ โลเก อนตฺตครหีติ.

[๑๔๙] ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา
ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต
น กปฺปิโย นูปรโต. น ปตฺถิโย. (อิติ ภควา)

ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วาติ: เสนา วุจฺจติ มารเสนา. กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค ... โทโส ... โมโห ... โกโธ ... อุปนาโห ... มกฺโข ... ปฬาโส ... อิสฺสา ... มจฺฉริยํ ... มายา ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺโภ ... สารมฺโภ ... มาโน ... อติมาโน ... มโท ... ปมาโท ... สพฺเพ กิเลสา ... สพฺเพ ทุจฺจริตา ... สพฺเพ ทรถา ... สพฺเพ ปริฬาหา ... สพฺเพ สนฺตาปา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:—

กามา เต ปฐมา เสนา ทุติยารติ วุจฺจติ
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติ.
ปญฺจมํ ถีนมิทฺธนฺเต ฉฏฺฐา ภิรู ปวุจฺจติ
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต มกฺโข ถมฺโภ เต อฏฺฐโม.
ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร มิจฺฉาลทฺโธ จ โย ยโส
โย จตฺตานํ สมุกฺกเส ปเร จ อวชานติ.

---

๑ ก. ยํ

เอสา นมุจิ เต เสนา กณฺหสฺสาภิปฺปหาริณี
น นํ อสูโร ชินาติ เชตฺวา จ ลภเต สุขนฺติ.

ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุคฺคา[1] ปรมฺมุขา โส วุจฺจติ วิเสนิภูโต. โส ทิฏฺเฐ วิเสนิภูโต, สุเต ... มุเต ... วิญฺญาเต วิเสนิภูโตติ สพฺพสมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ วา สุตํ มุตํ วา.

สปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโตติ ภาโรติ: ตโย ภารา: ขนฺธภาโร กิเลสภาโร อภิสงฺขารภาโร. กตโม ขนฺธภาโร? ปฏิสนฺธิยา รูปํ เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ, อยํ ขนฺธภาโร. กตโม กิเลสภาโร? ราโค โทโส โมโห ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา, อยํ กิเลสภาโร. กตโม อภิสงฺขารภาโร? ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร, อยํ อภิสงฺขารภาโร. ยโต ขนฺธภาโร จ กิเลสภาโร จ อภิสงฺขารภาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, โส วุจฺจติ ปนฺนภาโร ปติตภาโร โอโรปิตภาโร สโมโรปิตภาโร นิกฺขิตฺตภาโร ปฏิปฺปสฺสทฺธภาโร.

มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺจินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโตติ. ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยํ วจีโมเนยฺยํ มโนโมเนยฺยํ.

กตมํ กายโมเนยฺยํ? ติวิธานํ กายทุจฺจริตานํ ปหานํ กายโมเนยฺยํ, ติวิธํ กายสุจริตํ กายโมเนยฺยํ, กายารมฺมณา[2] ญาณํ กายโมเนยฺยํ, กายปริญฺญา กายโมเนยฺยํ,

---

๑ ก. วิปฺปลุคฺคา ๒ ฉ.ม. กายารมฺมเณ. เอวมุปริปิ

ปริญฺญาสหคโต มคฺโค กายโมเนยฺยํ, กาเย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ กายโมเนยฺยํ, กายสงฺขารนิโรโธ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยํ, อิทํ กายโมเนยฺยํ.

กตมํ วจีโมเนยฺยํ? จตุพฺพิธานํ วจีทุจฺจริตานํ ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํ วจีโมเนยฺยํ, วาจารมฺมณา ญาณา วจีโมเนยฺยํ, วาจาปริญฺญา วจีโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค วจีโมเนยฺยํ, วาจาย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, วจีสงฺขารนิโรโธ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ วจีโมเนยฺยํ, อิทํ วจีโมเนยฺยํ.

กตมํ มโนโมเนยฺยํ? ติวิธานํ มโนทุจฺจริตานํ ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, ติวิธํ มโนสุจริตํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตารมฺมณา ญาณา มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตปริญฺญา มโนโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค มโนโมเนยฺยํ, จิตฺเต ฉนฺทราคสฺส ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตสงฺขารนิโรโธ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ มโนโมเนยฺยํ, อิทํ มโนโมเนยฺยํ.

กายมุนิ วาจามุนิ มโนมุนิมนาสวํ
มุนิ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ สพฺพปฺปหายินํ.

กายมุนิ วาจามุนิ มโนมุนิมนาสวํ
มุนิ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ นินฺหาตปาปกนฺติ.[1]

อิเมหิ ตีหิ โมเนยฺเยหิ ขมฺเมหิ สมนฺนาคตา ฉ มุนโย:[2] อาคารมุนโย อนาคารมุนโย เสกฺขมุนโย อเสกฺขมุนโย ปจฺเจกมุนโย มุนิมุนโย. กตเม อาคารมุนโย? เย เต อาคาริกา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อาคารมุนโย. กตเม อนาคารมุนโย? เย เต ปพฺพชิตา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อนาคารมุนโย. สตฺต เสกฺขา เสกฺขมุนโย. อรหนฺโต อเสกฺขมุนโย. ปจฺเจกพุทฺธา ปจฺเจกมุนโย. มุนิมุนโย วุจฺจนฺติ ตถาคตา อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา.

น โมเนน มุนิ โหติ มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต.

---

๑ สี. นินฺหาตปาปกนฺติ. ๒ ฉ. มุนิโน. เอวมุปริปิ

ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนิ เตน โส มุนิ
โย มุนาติ อุโภ โลเก มุนิ เตน ปวุจฺจติ.

อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ
อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก
เทวมนุสฺเสหิ ปูชิโต โย
สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ.

วิปฺปมุตฺโตติ: มุนิโน ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โทสา จิตฺตํ ... โมหา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต.

น กปฺปีโย นูปรโต น ปตฺถิโยติ ภควาติ กปฺโปติ: เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ... อยํ ตณฺหากปฺโป ... อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา น กปฺเปติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น กปฺปีโย. **นูปรโตติ:** สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ, กญฺญาณปุถุชฺชนํ อุปาทาย สตฺต เสกฺขา อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย อารมนฺติ วิรมนฺติ ปฏิวิรมนฺติ, อรหา อาราโต อสฺส วิราโต ปฏิวิราโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต, วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ[1] น กปฺปีโย นูปรโต. **น ปตฺถิโยติ:** ปตฺถนา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา ปตฺถนา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ น ปตฺถิโย.

ภควาติ: คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา. ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา. ภาวิตกายโยติ ภควา. ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา. ภาคี วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ

---

๑ ฉ. ม. วิหรตีติ

มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสญฺจรณสารูปานีติ ภควา. ภาคี วา ภควา จีวร ปิณฺฑปาต-เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺติโยติ ภควา. เตนาห ภควา :—

สา สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา
สา ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต
น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺติโย. (อิติ ภควา)

เตรสโม มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๖

๑๔. ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทส

อถ ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๑๕๐] ปุจฺฉามิ ตํ อาทิจฺจพนฺธุ[๑]
วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสิ
กถํ หิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขุ
อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจิ.

ปุจฺฉามิ ตํ อาทิจฺจพนฺธุนฺติ ปุจฺฉาติ: ทิสฺโส ปุจฺฉา อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา. กตมา อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา? ปกติยา ตกฺขณํ อญฺญาตํ โหติ อทิฏฺฐํ อตุลิตํ อติรีตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํ, ตสฺส ญาณาย ทสฺสนาย ตุลนาย ตีรณาย วิภาวนาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา.

กตมา ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา? ปกติยา ตกฺขณํ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ ตุลิตํ ตีรีตํ วิภูตํ วิภาวิตํ, อญฺเญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธิ สํสนฺทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา. กตมา วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา? ปกติยา สํสยปกฺขนฺโน โหติ วิมติปกฺขนฺโน เทฺวพฺยลิกชาโต "เอวํ นุ โข น นุ โข กินฺนุ โข กถํ นุ โข"ติ, โส วิมติจฺเฉทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา. อิมา ทิสฺโส ปุจฺฉา.

อปราปี ทิสฺโส ปุจฺฉา: มนุสฺสปุจฺฉา อมนุสฺสปุจฺฉา นิมฺมิตปุจฺฉา. กตมา มนุสฺสปุจฺฉา? มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขู ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขุนิโย ปุจฺฉนฺติ, อุปาสกา ปุจฺฉนฺติ, อุปาสิกาโย ปุจฺฉนฺติ, ราชาโน ปุจฺฉนฺติ, ขตฺติยา ปุจฺฉนฺติ, พฺราหฺมณา ปุจฺฉนฺติ, เวสฺสา ปุจฺฉนฺติ, สุทฺทา ปุจฺฉนฺติ, คหฏฺฐา ปุจฺฉนฺติ, ปพฺพชิตา ปุจฺฉนฺติ, อยํ มนุสฺสปุจฺฉา. กตมา อมนุสฺสปุจฺฉา? อมนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, นาคา ปุจฺฉนฺติ, สุปณฺณา ปุจฺฉนฺติ,

---

๑ ฉ. ม. อาทิจฺจพนฺธุ

ยกฺขา ปุจฺฉนฺติ, อสุรา ปุจฺฉนฺติ, คนฺธพฺพา ปุจฺฉนฺติ, มหาราชาโน ปุจฺฉนฺติ, อินฺทา ปุจฺฉนฺติ, พฺรหฺมาโน ปุจฺฉนฺติ, เทวตาโย ปุจฺฉนฺติ, อยํ อมนุสฺสปุจฺฉา. กตมา นิมิตฺตปุจฺฉา? ยํ ภควา รูปํ อภินิมฺมินาติ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํ, โส นิมิตฺโต พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉติ ภควา[1] วิสฺสชฺเชติ, อยํ นิมิตฺตปุจฺฉา. อิมา ติสฺโส ปุจฺฉา.

อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: อตฺถปุจฺฉา ปรตฺถปุจฺฉา อุภยตฺถปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถปุจฺฉา สมฺปรายิกตฺถปุจฺฉา ปรมตฺถปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: อนวชฺชตฺถปุจฺฉา นิกฺกิเลสตฺถปุจฺฉา[2] โวทานตฺถปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: อตีตปุจฺฉา อนาคตปุจฺฉา ปจฺจุปฺปนฺนปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: อชฺฌตฺตปุจฺฉา พหิทฺธาปุจฺฉา อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: กุสลปุจฺฉา อกุสลปุจฺฉา อพฺยากตปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: ขนฺธปุจฺฉา ธาตุปุจฺฉา อายตนปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: สติปฏฺฐานปุจฺฉา สมฺมปฺปธานปุจฺฉา อิทฺธิปาทปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: อินฺทฺริยปุจฺฉา พลปุจฺฉา โพชฺฌงฺคปุจฺฉา. อปราปี ติสฺโส ปุจฺฉา: มคฺคปุจฺฉา ผลปุจฺฉา นิพฺพานปุจฺฉา.

ปุจฺฉามิ ตนฺติ: ตํ ปุจฺฉามิ, ตํ ยาจามิ, ตํ อชฺเฌสามิ, ตํ ปสาเทมิ "ตํ กถยสฺสุ เม"ติ ปุจฺฉามิ ตं. อาทิจฺจพนฺธุนฺติ: อาทิจฺโจ วุจฺจติ สุริโย. สุริโย โคตฺโม โคตฺเตน,ภควาปี โคตฺโม โคตฺเตน. ภควา สุริยสฺส โคตฺตญาตโก โคตฺตพนฺธุ, ตสฺมา พุทฺโธ อาทิจฺจพนฺธูติ ปุจฺฉามิ ตं อาทิจฺจพนฺธุ.

วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสีติ วิเวกาติ: ตโย วิเวกา: กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก? อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं. กาเยน จ วิวิตฺโตว[3] วิหรติ โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยं กปฺเปติ,

---

๑ ฉ. ม. ตสฺสาติ อตฺถิ ๒ สี., ก. นิกฺเขปกตฺถปุจฺฉา

๓ ฉ. ม. กาเยน วิวิตฺเตน

เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. อยํ กายวิเวโก.

กตโม จิตฺตวิเวโก ? ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. สกทาคามิสฺส โอพาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอพาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก ? อุปธิ วุจฺจติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ. อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, อยํ อุปธิวิเวโก. กายวิเวโก จ วูปกฏฺฐกายานํ[1] เนกฺขมฺมาภิรตานํ, จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ อุปธิวิเวโก จ นิรุปธีนํ ปุคฺคลานํ อภิสงฺขารคตานํ. สนฺติเห: เอเกน อากาเรน สนฺติปิ สนฺติปทมฺปิ ตณฺเณว อมตํ นิพฺพานํ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. วุตฺตํ

---

๑ ฉ. ม. วิเวกฏฺฐกายานํ

เหตํ ภควตา:— สนฺตเมตํ ปทํ, ปณีตเมตํ ปทํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺติ. อถ วา อปเรน อากาเรน เย ธมฺมา สนฺตาธิคมาย สนฺติผุสนาย สนฺติสจฺฉิกิริยาย สංวตฺตนฺติ. เสยฺยถีทํ: จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, อิเม วุจฺจนฺติ สนฺติปทํ ตาณปทํ เลณปทํ สรณปทํ อภยปทํ อจฺจุตปทํ อมตปทํ นิพฺพานปทํ.

มเหสีติ: มเหสี ภควา. มหนฺตํ ลีลกฺขนฺธं เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหนฺตं สมาธิกฺขนฺธं ... มหนฺตं ปญฺญากฺขนฺธं ... มหนฺตं วิมุตฺติกฺขนฺธं ... มหนฺตं วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธं เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหโต ตโมกายสฺส ปทาลนํ, มหโต วิปลฺลาสสฺส ปเภทนํ, มหโต ตณฺหาสลฺลสฺส อพฺพูหนฺ[1]ํ, มหโต ทิฏฺฐิสงฺฆาตสฺส วินิเวธนฺ[2] มหโต มานทฺธชสฺส ปวาหนฺ[3], มหโต อภิสงฺขารสฺส วูปสมนํ, มหโต โอฆสฺส นิตฺถรณํ, มหโต ภารสฺส นิกฺเขปนํ, มหโต สංสารวฏฺฏสฺส อุปจฺเฉทํ, มหโต สนฺตาปสฺส นิพฺพาปนํ, มหโต ปริฬาหสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธิ์, มหโต ธมฺมทฺธชสฺส อุสฺสาปนํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหนฺเต สีลปฏฺฐาเน มหนฺเต สมฺมปฺปธาเน มหนฺเต อิทฺธิปาเท มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ มหนฺตานิ พลานิ มหนฺเต โพชฺฌงฺเค มหนฺตं อริยं อฏฺฐงฺคิกं มคฺคं มหนฺตं ปรมตฺถं อมตं นิพฺพานํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มเหสกฺเขหิ วา สตฺเตหิ เอสิโต คเวสิโต ปริเยสิโต กหं พุทฺโธ กหं ภควา กหं เทวเทโว กหं นราสโภติ มเหสีติ วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสี.

กถं ทิสฺวา นิพฺพาตี ภิกฺขูติ: กถं ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตं กตฺวา อคฺคโต รากं นิพฺพาเปติ โทสं นิพฺพาเปติ โมหं นิพฺพาเปติ โกธं ... อุปนาหं ... มกฺขं ... ปฬาสं ... อิสฺสं ... มจฺฉริยं ... มายं ... สาเฐยฺยं ... ถมฺภं ... สารมฺภं ... มานं ... อติมานं ... มทं ... ปมาทं ... สพฺเพ กิเลเส ... สพฺเพ ทุจฺจริเต ... สพฺเพ ทรเถ ... สพฺเพ ปริฬาเห ... สพฺเพ สนฺตาเป ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร นิพฺพาเปติ สเมติ อุปสเมติ วูปสเมติ ปฏิปฺปสฺสมฺภเตติ. ภิกฺขูติ: กลฺยาณปุถุชฺชโน วา ภิกฺขุ เสโข วา ภิกฺขูติ กถं ทิสฺวา นิพฺพาตีติ ภิกฺขุ.

---

๑ ฉ. ม. อพฺพหนฺ ๒ ฉ. ม. วินิเวฐนฺ ๓ ฉ. ม. ปปาตนฺ

อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจีติ: จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยมาโน อคฺคณฺหมาโน อปรามสมาโน อนภินิวิสมาโน. โลกสฺมินฺติ: อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. กิญฺจีติ: กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตนฺติ อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจิ. เตนาห โส นิมฺมิโต:—

ปุจฺฉามิ ตं อาทิจฺจพนฺธุ
วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสิ
กถํ ทิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขุ
อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจีติ.

[๑๕๑] มูลํ ปปญฺจสงฺขาย (อิติ ภควา)
มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ[1]
ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตํ
ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเข.

มูลํ ปปญฺจสงฺขาย (อิติ ภควา) มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ: ปปญฺจาเยว ปปญฺจสงฺขา ตณฺหาปปญฺจสงฺขา ทิฏฺฐิปปญฺจสงฺขา. กตมํ ตณฺหาปปญฺจสฺส มูลํ? อวิชฺชามูลํ อโยนิโสมนสิกาโร มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ. อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ, อิทํ ตณฺหาปปญฺจสฺส มูลํ. กตมํ ทิฏฺฐิปปญฺจสฺส มูลํ? อวิชฺชามูลํ, อโยนิโสมนสิกาโร มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ, อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ, อิทํ ทิฏฺฐิปปญฺจสฺส มูลํ.

ภควาติ: คารวาธิวจนํ. ยถา จ ภคฺครวาโคติ ภควา. ภคฺคโทโสติ ภควา. ภคฺคโมโหติ ภควา. ภคฺคมาโนติ ภควา. ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา. ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา. ภคฺคกิเลโสติ ภควา. ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา. ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา. ภาวิตกาโยติ ภควา. ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา. ภาคี วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา

---

๑ ฉ. ม. สพฺพมุปรุนฺเธ

จีวร ปีณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ มูลํ ปปญฺจสงฺขาย อิติ ภควา.

มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ: มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อสฺมีติ: รูเป "อสฺมี"ติ มาโน, "อสฺมี"ติ ฉนฺโท, "อสฺมี"ติ อนุสโย. เวทนาย. สญฺญาย. สงฺขาเรสุ. วิญฺญาเณ "อสฺมี"ติ มาโน, "อสฺมี"ติ ฉนฺโท, "อสฺมี"ติ อนุสโยติ. มูลํ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา. มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ: ปปญฺจสงฺขาย มูลญฺจ อสฺมิมานญฺจ มนฺตาย สพฺพํ รุทฺเธยฺย อุปรุทฺเธยฺย นิโรเธยฺย วูปสเมยฺย อตฺถงฺคเมยฺย ปฏิปสฺสมฺเภยฺยาติ มูลํ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ.

ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตนฺติ ยา กาจีติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ ยากาจีติ. ตณฺหาติ: รูปตณฺหา ... ธมฺมตณฺหา. อชฺฌตฺตนฺติ: อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานา วา สา ตณฺหาติ อชฺฌตฺตํ. อถ วา อชฺฌตฺติกํ

วุจฺจติ จิตฺตํ. ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. จิตฺเตน สา ตณฺหา สหคตา สหชาตา สංสฏฺฐา สมฺปยุตฺตา เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา เอกวตฺถุกา เอการมฺมณาติปี อชฺฌตฺตนฺติ ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตं.

ตาสं วินยา สทา สโต สิกฺเขติ สทาติ: สทา สพฺพทา สพฺพกาลं นิจฺจกาลं ธุวกาลं สตตं สมิตं อพฺโพกิณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขं อุทกุมฺมิกชาตं อวิจฺฉินฺนตติสหิตं ผุสิตๆ ปุเรภตฺตๆ ปจฺฉาภตฺตๆ ปุริมยามๆ มชฺฌิมยามๆ ปจฺฉิมยามๆ กาเฬ ชุเณฺห วสฺเส เหมนฺเต คิเมฺห ปุริเม วโยขนฺเธ มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. **สโตติ:** จตูหิ การเณหิ สโต. กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, อปเรหิปี จตูหิ การเณหิ สโต, อสติปริวชฺชนาย สโต, สติกรณียานํ ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติปฏิปกฺขานํ ธมฺมานं หตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานं อสมฺมุฏฺฐตฺตา สโต. อปเรหิปี จตูหิ การเณหิ สโต, สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วิสิตตฺตา สโต, สติยา ปาคุญฺญตาย สโต, สติยา อปจฺโจโรหณตาย สโต. อปเรหิปี จตูหิ การเณหิ สโต, สตตฺตา สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตชมฺมสมนฺนาคตตฺตา สโต, พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สංฆานุสฺสติยา สโต, สีลานุสฺสติยา สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต, อานาปานสฺสติยา สโต, มรณสฺสติยา สโต, กายคตาสติยา สโต, อุปสมานุสฺสติยา สโต, ยา สติ อนุสฺสรติ ปฏิสฺสรติ สติ สรณตา ธารณตา อปีลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยं สติพลं สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค, อยं วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ[1] สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต โส วุจฺจติ สโต.

สิกฺเขติ: ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา. กตมา อธิสีลสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ.

---

๑ ฉ.ม. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ

มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ. สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สํยโม สํวโร มุขํ ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อยํ อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี"ติ ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส "อิทं ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขสมุทโย"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรโธ"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวสมุทโย"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรโธ"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, อยं อธิปญฺญาสิกฺขา.

ตาสं วินยา สทา สโต สิกฺเขติ: ตาสं คณฺหานํ วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย, อิมา ตีสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตं อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยं ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐเปนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตं สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยं อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยं ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพं ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพं

ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเข. เตนาห ภควา:—

มูลํ ปปญฺจสงฺขาย (อิติ ภควา)
มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ
ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตํ
ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเขติ.

[๑๕๒] ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา
อชฺฌตฺตํ อถ วาปี พหิทฺธา
น เตน ถามํ กุพฺเพถ
น หิ สา นิพฺพุติ สตํ วุตฺตา.

ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา อชฺฌตฺตนฺติ: ยงฺกิญฺจิ อตฺตโน คุณํ ชาเนยฺย กุสเล วา ธมฺเม อพฺยากเต วา ธมฺเม. กตเม อตฺตโน คุณา, อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต วา อสฺสํ, มหากุลา ปพฺพชิโต วา อสฺสํ, มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต วา อสฺสํ, อุฬาร โภคกุลา ปพฺพชิโต วา อสฺสํ, ฌาโต ยสสฺสี คหฏฺฐปพฺพชิตานนฺติ[1] วา อสฺสํ, ลาภิมฺหิ จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ วา อสฺสํ, สุตฺตนฺติโก วา อสฺสํ, วินยธโร วา อสฺสํ, ธมฺมกถิโก วา อสฺสํ, อารญฺญิโก วา อสฺสํ, ปิณฺฑปาติโก วา อสฺสํ, ปํสุกูลิโก วา อสฺสํ, เตจีวริโก วา อสฺสํ, สปทานจาริโก วา อสฺสํ, ขลุปจฺฉาภตฺติโก วา อสฺสํ, เนสชฺชิโก วา อสฺสํ, ยถาสนฺถติโก วา อสฺสํ, ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี วา อสฺสํ, ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี วา อสฺสํ, ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี วา อสฺสํ, จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี วา อสฺสํ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี วา อสฺสํ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี วา อสฺสํ, อิเม วุจฺจนฺติ อตฺตโน คุณา. ยงฺกิญฺจิ อตฺตโน คุณํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย

---

๑ ฉ. ม. สคหฏฺฐปพฺพชิตานนฺติ

ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ ยงฺกิญฺจิ ชมฺมมภิชญฺญา อชฺฌตฺตํ. อถ วาปี พหิทฺธาติ: อุปชฺฌายสฺส วา อาจริยสฺส วา เต คุณา อสฺสูติ อชฺฌตฺตํ[1] อถ วาปี พหิทฺธา.

น เตน ถามํ กุพฺเพถาติ: อตฺตโน วา คุเณน ปเรสํ วา คุเณน ถามํ น กเรยฺย, ถมฺภํ น กเรยฺย, มานํ น กเรยฺย, อุณฺณตึ น กเรยฺย, อุณฺณมํ น กเรยฺย, น เตน มานํ ชเนยฺย, น เตน ถทฺโธ อสฺส ปคฺคหิตสิโรหิ น เตน ถามํ กุพฺเพถ.

น หิ สา นิพฺพุติ สตฺต วุตฺตาติ: สตานํ สนฺตานํ สปฺปุริสานํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ ปจฺเจกพุทฺธานํ สา นิพฺพุติ น วุตฺตา นปฺปวุตฺตา น อาจิกฺขิตา น เทสิตา น ปญฺญปิตา น ปฏฺฐปิตา น วิวฏา น วิภตฺตา น อุตฺตานีกตา นปฺปกาสิตาติ น หิ สา นิพฺพุติ สตฺตํ วุตฺตา. เตนาห ภควา:—

ยงฺกิญฺจิ ชมฺมมภิชญฺญา
อชฺฌตฺตํ อถวาปี พหิทฺธา
น เตน ถามํ กุพฺเพถ
น หิ สา นิพฺพุติ สตฺตํ วุตฺตาติ.

[๑๕๓] เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย
นีเจยฺโย อถ วาปี สริกฺโข
ปุถุโส อเนกรูเปหิ
นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐ.

เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺยาติ: "เสยฺโยหมสฺมี"ติ อติมานํ น ชเนยฺย ชาตยา วา โคตฺเตน วา โกณฺฑญฺญโคตฺเตน[2] วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ขเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย.

นีเจยฺโย อถ วาปี สริกฺโขติ: "หีโนหมสฺมี"ติ โอมานํ น ชเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. "สทิโสหมสฺมี"ติ มานํ น

---

๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๒ ฉ. ม. โกณฺฑญฺญเยน. เอวมุปริปิ

ชเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกณฺฑญฺญโคตฺเตน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ขเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ นิเจยฺโย อถ วาปิ สริกฺโข.

ปุถุโส อเนกรูเปหีติ: อเนกวิเธหิ อากาเรหิ ปุถู โส ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโตติ ปุถุโส อเนกรูเปหิ.

นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐติ: อาตุมาโน วุจฺจติ อตฺตา. อตฺตานํ กปฺเปนฺโต วิกปฺเปนฺโต วิกปฺปํ อาปชฺชนฺโต น ติฏฺเฐยฺยาติ นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐ. เตนาห ภควา:—

เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย
นิเจยฺโย อถ วาปิ สริกฺโข
ปุถุโส อเนกรูเปหิ
นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐติ.

[๑๕๔] อชฺฌตฺตเมว อุปสเม
นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย
อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส
นตฺถิ อตฺตา กุโต นิรตฺตา วา.

อชฺฌตฺตเมว อุปสเมติ: อชฺฌตฺตํ รากํ สเมยฺย, โทสํ สเมยฺย, โมหํ สเมยฺย, โกธํ ... อุปนาหํ ... มกฺขํ ... ปฬาสํ ... อิสฺสํ ... มจฺฉริยํ ... มายํ ... สาเฐยฺยํ ... ถมฺภํ ... สารมฺภํ ... มานํ ... อติมานํ ... มทํ ... ปมาทํ ... สพฺเพ กิเลเส ... สพฺเพ ทุจฺจริเต ... สพฺเพ ทรเถ ... สพฺเพ ปริฬาเห ... สพฺเพ สนฺตาเป ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร สเมยฺย อุปสเมยฺย วูปสเมยฺย นิพฺพาเปยฺย ปฏิปฺปสฺสมฺเภยฺยาติ อชฺฌตฺตเมว อุปสเม.

นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺยาติ: อญฺญโต อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ

อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สนฺติ อุปสนฺติ วูปสนฺติ นิพฺพุติ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ น เอเสยฺย น คเวเสยฺย น ปริเยเสยฺยาติ นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย.

อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺสาติ: อชฺฌตฺตํ ราคํ สนฺตสฺส โทสํ สนฺตสฺส โมหํ สนฺตสฺส ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร สนฺตสฺส อุปสนฺตสฺส วูปสนฺตสฺส นิพฺพุตสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธสฺสาติ อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส.

นตฺถิ อตฺตํ กุโต นิรตฺตํ วาติ นตฺถีติ: ปฏิกฺเขโป. อตฺตาติ: สสฺสตทิฏฺฐิ นตฺถิ. นิรตฺตาติ: อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ. อตฺตาติ: คหิตํ นตฺถิ. นิรตฺตาติ: มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺส นตฺถิ คหิตํ, ตสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ. [1] ยสฺส ตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ ตสฺส ตฺถิ คหิตนฺ. [1] ติ คาหมุญฺจนํ สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต, โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ... นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ นตฺถิ อตฺตา กุโต นิรตฺตา วา. เตนาห ภควา:—

อชฺฌตฺตเมว อุปสเม
นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย
อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส
นตฺถิ อตฺตา กุโต นิรตฺตา วาติ.

[๑๕๕] มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส
อูมิ โน ชายตี ชิโต โหติ
เอวํ ชิโต อเนชสฺส
อุสฺสทา ภิกฺขุ น กเรยฺย [2] กุหิญฺจิ.

มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายตี ชิโต โหตีติ: สมุทฺโท จตุราสีติโยชนสหสฺสานิ อุพฺเพเธน คมฺภีโร. เหฏฺฐา จตฺตาฬีสโยชนสหสฺสานิ อุทกํ มจฺฉกจฺฉเปหิ กมฺปติ. อุปริ จตฺตาฬีสโยชนสหสฺสานิ อุทกํ วาเตหิ กมฺปติ. มชฺเฌ จตฺตาฬีสโยชนสหสฺสานิ อุทกํ น กมฺปติ น วิกมฺปติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น

๑—๑ ฉ. ม. ตสฺส คหิตํ ๒ สี. กเร

สมฺปเวธติ. อเนริโต อฆฏฺฏิโต อจลิโต อกุปฺปิโต อภนฺโต วูปสนฺโต, ตตฺร อูมิ โน ชายติ, ชีโต โหติ สมุทฺโทติ, เอวมฺปี มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายติ ชีโต โหติ.

อถ วา สตฺตนฺนำ ปพฺพตานำ อนฺตริกาสุ สีทนฺตรสมุทฺโท,[1] ตตฺร อุทกำ น กมฺปติ น วิกมฺปติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธติ. อเนริโต อฆฏฺฏิโต อจลิโต อกุปฺปิโต อภนฺโต วูปสนฺโต, ตตฺร อูมิ โน ชายติ ชีโต โหติ สมุทฺโทติ, เอวมฺปี มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายติ ชีโต โหติ.

เอวำ ชีโต อเนชสฺสาติ เอวนฺติ: โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา. ชีโตติ: ตาเภปี น กมฺปติ, อตาเภปี น กมฺปติ, ยเสปี น กมฺปติ, อยเสปี น กมฺปติ, ปสำสายปี น กมฺปติ, นินฺทายปี น กมฺปติ, สุเขปี น กมฺปติ, ทุกฺเขปี กมฺปติ น วิกมฺปติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธตีติ เอวำ ชีโต. อเนชสฺสาติ: เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลำ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา อุจฺฉินฺนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อเนโช. เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช, โส ตาเภปี น อิญฺชติ, อตาเภปี น อิญฺชติ, ยเสปี น อิญฺชติ, อยเสปี น อิญฺชติ, ปสำสายปี น อิญฺชติ, นินฺทายปี น อิญฺชติ, สุเขปี น อิญฺชติ, ทุกฺเขปี น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธตีติ เอวำ ชีโต อเนชสฺส.

อุสฺสทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ อุสฺสทาติ: ตณฺหุสฺสทา: ราคุสฺสโท[2] โทสุสฺสโท โมหุสฺสโท มานุสฺสโท ทิฏฺฐุสฺสโท กิเลสุสฺสโท กมฺมุสฺสโท. ตำ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตำ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ อุสฺสทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ. เตนาห ภควา:—

มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส
อูมิ โน ชายตี ชีโต โหติ
เอวำ ชีโต อเนชสฺส
อุสฺสทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ.

---

๑ ฉ. ม. สตฺตสีทนฺตรา มหาสมุทฺทา ๒ ฉ. ม. ราคุสฺสทำ

[๑๕๖] อกิตฺตยี วิวฏจกฺขุ
สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยํ
ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเต
ปาติโมกฺขำ อถ วาปี สมาธิ.

อกิตฺตยี วิวฏจกฺขูติ อกิตฺตยีติ: อกิตฺตยิ ปริกิตฺตยิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานิมกาสิ ปกาเสสีติ อกิตฺตยิ.[๑] วิวฏจกฺขูติ: ภควา ปญฺจหิ จกฺขูหิ วิวฏจกฺขุ, มำสจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ, ทิพฺพจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ, ปญฺญาจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ, พุทฺธจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ, สมนฺตจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ.

กถำ ภควา มำสจกฺขุนาปี วิวฏจกฺขุ? มำสจกฺขุมฺหิ ภควโต ปญฺจ วณฺณา สณฺวิชฺชนฺติ, นีโล จ วณฺโณ, ปีตโก จ วณฺโณ, โลหิตโก จ วณฺโณ, กโณฺห จ วณฺโณ, โอทาโต จ วณฺโณ.[๒] ยตฺถ จ อกฺขิโลมานิ ปติฏฺฐิตานิ, ตำ นีลำ โหติ สุนีลำ ปาสาทิกำ ทสฺสเนยฺยำ อุมฺมาปุปฺผสมานำ.[๓] ตสฺส ปรโต ปีตกำ โหติ สุปีตกำ สุวณฺณวณฺณำ ปาสาทิกำ ทสฺสเนยฺยำ กณฺณิการปุปฺผสมานำ. อุภยโต จ อกฺขิกูปานิ ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สุโลหิตกานิ ปาสาทิกานิ ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิ. มชฺเฌ กณฺหำ โหติ สุกณฺหำ อลูขำ สินิทฺธำ ปาสาทิกำ ทสฺสเนยฺยำ อพาริฏฺฐกสมานำ.[๔] ตสฺส ปรโต โอทาตำ โหติ สุโอทาตำ เสตำ ปณฺฑรำ ปาสาทิกำ ทสฺสเนยฺยำ โอสธิตารกสมานำ. เตน ภควา ปากติเกน มำสจกฺขุนา อตีตภาวปริยาปนฺเนน ปุริมสุจริตกมฺมาภินิพฺพตฺเตน สมนฺตา โยชนำ ปสฺสติ ทิวาเจว รตฺติญฺจ. ยทาปี จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร โหติ. สุริโย จ อตฺถงฺคมิโต โหติ. กาฬปกฺโข จ อุโปสโถ โหติ. ติพฺโพ จ วนสณฺโฑ โหติ. มหา จ กาฬเมโฆ อพฺภุฏฺฐิโต โหติ. เอวรูเปปี จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา โยชนำ ปสฺสติ. นตฺถิ โส กูโฏ[๕] วา กวาฏำ วา ปากาโร วา ปพฺพโต วา คจฺโฉ วา ลตา วา อาวรณำ รูปานำ ทสฺสนาย. เอกญฺเจ ติลผลำ นิมิตฺตำ

---

๑ ฉ. อกิตฺตยีติ กิตฺติตำ อาจิกฺขิตำ ... ปกาสิตนฺติ อกิตฺตยิ.
๒ ฉ. อกฺขิโลมานิ จ ภควโตติ อตฺถิ ๓ ฉ. อุมฺมาปุปฺผสมานำ
๔ ฉ.ม. อทฺทาริฏฺฐกสมานำ ๕ ฉ.ม.กุ ฏฺโฏ, สี. กุฑฺโฑ

กตฺวา ติสวาเห ปกฺขิเปยฺย. ตญฺเจว ติลผลํ อุทฺธเรยฺย. เอวํ ปริตฺตฺตฺ

อฑฺโฒ มหทฺธโน ชนวา, เนตา วิเนตา อนุเนตา, ปญฺญาเปตา[1] อนิชฺฌาเปตา, เปกฺขตา ปสาเทตา. โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา. โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสามี ตถาคโต. นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญฺญาตं อทิฏฺฐं อวิทิตं อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย.

อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานุ[2] อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพาการเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ. ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ[3] ชานิตพฺพํ อตฺถตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ สมฺปรายิโก วา อตฺโถ อุตฺตาโน วา อตฺโถ คมฺภีโร วา อตฺโถ คูโฬฺห วา อตฺโถ ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ เนยฺโย วา อตฺโถ นีโต วา อตฺโถ อนวชฺโช วา อตฺโถ นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ โวทาโน วา อตฺโถ ปรมตฺโถ วา อตฺโถ, สพฺพนฺตํ อนาวรณปญฺญาเณน ปริวตฺตติ,[4] อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ อนาคเต ปจฺจุปฺปนฺเน อปฺปฏิหตํ ญาณํ.[4] สพฺพกายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ, สพฺพวจีกมฺมํ ... สพฺพมโนกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ. ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํว นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํว นาติวตฺตติ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา

สุตฺตนิฺเทส. ๒๑/๓๘ ๑ ก. สญฺญาเปตา ๒ ฉ. ม. อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ
๓ สี., ก. อตฺถิ ธมฺมา ชานิตพฺพา ๔—๔ ฉ. ม. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ

เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ, สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ, สพฺเพสํ สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ, อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ, สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนุโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เยเกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนุโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนุโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เยเกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬเวนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว เยปิ เต สาริปุตฺตสมา ปญฺญาย, เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ. พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติ. เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ. กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตฺตกา จ, เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติ, เอวํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ วิวฏจกฺขุ.

กถํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ วิวฏจกฺขุ? ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย, อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ, อุทเก สංวฑฺฒานิ, อุทกา อนุคฺคตานิ อนโตนิมุคฺคโปสีนิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ, อุทเก สංวฑฺฒานิ,

สโมทกณฺฑิตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชายนฺติ, อุทเก สํวฑฺฒานิ, อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน. เอวเมว ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกं โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย, อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, อปฺเปกจฺเจ นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. ชานาติ ภควา "อยํ ปุคฺคโล ราคจริโต, อยํ โทสจริโต, อยํ โมหจริโต, อยํ วิตกฺกจริโต, อยํ สทฺธาจริโต, อยํ ญาณจริโต"ติ. ราคจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสุภกถํ กเถติ. โทสจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส เมตฺตาภาวนํ อาจิกฺขติ. โมหจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อุทฺเทเส ปริปุจฺฉาย กาเลน ธมฺมสฺสวเน กาเลน ธมฺมสากจฺฉาย ครุสํวาเส นิเวเสติ. วิตกฺกจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสตึ อาจิกฺขติ. สทฺธาจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปาสาทนียं นิมิตฺตं อาจิกฺขติ พุทฺธสุโพธิ ธมฺมสุธมฺมตं สงฺฆสุปฏิปตฺตึ สีลานิ จ อตฺตโน. ญาณจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตं อาจิกฺขติ อนิจฺจาการं ทุกฺขาการं อนตฺตาการं.

เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตं สมนฺตโต
ตถูปมं ธมฺมมยं สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวกิณฺณึ[1] ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตนฺติ.

เอวं ภควา พุทฺธจกฺขุนาปี วิวฏฺฏจกฺขุ.

กถं ภควา สมนฺตจกฺขุนาปี วิวฏฺฏจกฺขุ? สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ. ภควา สพฺพญฺญุตญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต.

---

๑ ฉ. ม. โสกาวกิณฺณํ

น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ
อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ
ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ.

เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปี วิวฏฺฏจกฺขูติ อกิตฺตยิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยนฺติ สกฺขิธมฺมนฺติ: น อิติหิติหํ, น อิติกิราย, น ปรมฺปราย, น ปิฏกสมฺปทาย, น ตกฺกเหตุ, น นยเหตุ, น อาการปริวิตกฺเกน, น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขธมฺมนฺติ สกฺขิธมฺมํ. ปริสฺสยวินยนฺติ ปริสฺสยาติ: เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา? สีหา, พฺยคฺฆา, ทีปี, อจฺฉตรจฺฉา, โกกา, โกกา มหิสา[1] หตฺถี, อหิ, วิจฺฉิกา, สตปที, โจรา วา อสฺสุ, มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค, โสตโรโค, ฆานโรโค, ชิวฺหาโรโค, กายโรโค, สีสโรโค กณฺณโรโค, มุขโรโค, ทนฺตโรโค, กาโส, สาโส, ปีนาโส, ฑโห[2], ชโร, กุจฺฉิโรโค, มุจฺฉา, ปกฺขนฺทิกา, สูลา, วิสูจิกา, กุฏฺฐํ, คณฺโฑ, กิลาโส, โสโส, อปมาโร, ททฺทุ, กณฺฑุ, กจฺฉุ, รขสา, วิตจฺฉิกา, โลหิตํ, ปีตกํ, มธุเมโห, อํสา, ปีฬกา, ภคนฺทลา, ปีตกสมุฏฺฐานา อาพาธา, เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ, อุณฺหํ, ชิฆจฺฉา, ปิปาสา, อุจฺจาโร, ปสฺสาโว, ๆสมกสวาตาตปสิริ๎สปสมฺผสฺสา อิติ วา, อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา? กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา, อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

---

๑ ฉ. ม. มหิสา. ๒ ฉ. ม. ฑาโห

ปริสฺสยาติ: เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา? ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา. ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา. ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กถं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา ตं ปุคฺคลं สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ, เอวं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถं ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา กุสลานं ธมฺมานं ปริหานาย อนฺตรายาย สංวตฺตนฺติ. กตเมสं กุสลานं ธมฺมานं? สมฺมาปฏิปตฺติยา อนุโลมปฏิปตฺติยา อปจฺจนีกปฏิปตฺติยา, อนวตฺถปฏิปตฺติยา ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ฉินฺเนสุ ปริปูริการิตาย, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย, โภชเน มตฺตญฺญุตาย, ชาคริยานุโยคสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนं สติปฏฺฐานานं ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนं สมฺมปฺปธานานं จตุนฺนं อิทฺธิปาทานं ปญฺจนฺนं อินฺทฺริยานं ปญฺจนฺนं พลานं สตฺตนฺนं โพชฺฌงฺคานं อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส อิเมสं กุสลานं ธมฺมานं ปริหานาย อนฺตรายาย สංวตฺตนฺติ, เอวมฺปี ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถं ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา? ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา, ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ, เอวเมว ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติ, เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตं เหตं ภควตา:— สานฺเตวาสิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขं น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขं น ผาสุ วิหรติ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนิยา, ตยิทสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สานฺเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ, เต นं สมุทาจรนฺติ. สมุทาจรนฺติ นं ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ. ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ.

ปุน จปรं ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทं สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมं วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนิยา. ตยิทสฺส อนฺโต

วสนฺติ อนุวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ. ตสฺมา "สานุเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ, เต นํ สมุทาจรนฺติ. สมุทาจรนฺติ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานุเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ. เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กุตฺถ เหตํ ภควตา:— ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา. กตเม ตโย? โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกาติ.

อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
ตุทฺโท อตฺถํ น ชานาติ ตุทฺโท ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.

อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
ตุทฺโท อตฺถํ น ชานาติ ตุทฺโท ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โทโส สหเต นรํ.

อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
มูโฬฺห อตฺถํ น ชานาติ มูโฬฺห ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

---

๑ ฉ. ม. อนฺธนฺตมํ

วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— ตโย โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. กตเม ตโย? โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย, โทโส โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายาติ.

โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา ตจสารํว สมฺผลนฺติ.

เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา:—

ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รตี โลมหํโส อิโตชา[1]
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชนฺตีติ.

เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

ปริสฺสยวินยนฺติ: ปริสฺสยวินยํ ปริสฺสยปหานํ ปริสฺสยวูปสมํ ปริสฺสยปฏินิสฺสคฺคํ ปริสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิ์ อมตํ นิพฺพานนฺติ สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยํ.

ปฏิปทํ วเทหิ ภทฺทนฺเตติ: ปฏิปทํ วเทหิ สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อนวชฺชปฏิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ สีเลสุ ปริปูริการิตํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตํ โภชเน มตฺตญฺญุตํ ชาคริยานุโยคํ สตสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจพลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ วเทหิ

---

๑ ก. อิโต ชาโต

อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ ปฏิปทำ วเทหิ. ภทฺทนฺเตติ: โส นิมฺมิโต พุทฺธำ ภควนฺตำ อาลปติ. อถ วา ยำ ตุวำ ธมฺมำ อาจิกฺขสิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสิ, สพฺพนฺตำ สุนฺทรำ ภทฺทกำ กลฺยาณำ อนวชฺชำ เสวิตพฺพนฺติ ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเต.

ปาติโมกฺขำ อถ วาปี สมาธินฺติ ปาติโมกฺขนฺติ: สีลำ ปติฏฺฐา อาทิ จรณำ สำยโม สำวโร มุขำ ปมุขำ กุสลานำ ธมฺมานำ สมาปตฺติยา. อถ วาปี สมาธินฺติ: ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธีติ ปาติโมกฺขำ อถ วาปี สมาธิ์ เตนาห โส นิมฺมิโต:—

อกิตฺตยิ วิวฏจกฺขุ
สกฺขิธมฺมำ ปริสฺสยวินยำ
ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเต
ปาติโมกฺขำ อถ วาปี สมาธินฺติ.

[๑๕๗] จกฺขูหิ เนว โลลสฺส
คามกถาย อาวรเย โสตำ
รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย
น จ มมายเถ กิญฺจิ โลกสฺมิ.

จกฺขูหิ เนว โลลสฺสาติ: กถำ จกฺขุโลโล โหติ? อิเธกจฺโจ จกฺขุโลโล[1] จกฺขุโลลิเยน[2] สมนฺนาคโต โหติ "อทิฏฺฐำ ทกฺขิตพฺพำ, ทิฏฺฐำ สมติกฺกมิตพฺพนฺ"ติ อารามำ อารามำ, อุยฺยานำ อุยฺยานำ, คามำ คามำ, นิคมำ นิคมำ, นครำ นครำ, รฏฺเฐน รฏฺฐำ, ชนปเทน ชนปทำ ทิฆจาริกำ อนวฏฺฐิตจาริกำ[3] อนุยุตฺโต จ โหติ รูปทสฺสนาย, เอวมฺปี จกฺขุโลโล โหติ.

อถ วา ภิกฺขุ อนฺตราฆรำ ปวิฏโฐ วีถิำ ปฏิปนฺโน อลำวุโต คจฺฉติ หตฺถิำ โอโลเกนฺโต, อสฺสำ โอโลเกนฺโต, รถำ โอโลเกนฺโต, ปตฺติำ โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย

---

๑ ฉ. ม. จกฺขุโลโลติ ๒ ฉ. ม. จกฺขุโลลิเยน
๓ ฉ. ม. อนวฏฺฐิตจาริกำ

โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมาเรเก โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธํ โอโลเกนฺโต, อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ, เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

อถ วา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรํ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปิ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทं: นจฺจं คีตं วาทิตं เปกฺขं อกฺขานํ ปาณิสฺสรं เวตาพฺพं กุมฺภถูนํ[1] โสภนครกํ[2] จณฺฑาลं วํสं โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ อสฺสยุทฺธํ มหิสยุทฺธํ อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุยฺโยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยูหํ อนีกทสฺสนํ อิติ วา, เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

กถํ น จกฺขุโลโล โหติ? อิธ ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วา ปฏิปนฺโน สංวุโต คจฺฉติ น หตฺถิ โอโลเกนฺโต, น อสฺสं โอโลเกนฺโต, น รถं โอโลเกนฺโต, น ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, น อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, น ปุริเส โอโลเกนฺโต, น กุมาเรเก โอโลเกนฺโต, น กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, น อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, น ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, น อุทฺธํ โอโลเกนฺโต, น อโธ โอโลเกนฺโต, น ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ, เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

อถ วา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี. ยตฺวาธิกรณเมนं จกฺขุนฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ, เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๓๙ ๑ ฉ. ม. กุมฺภถูณํ ๒ ฉ. ม. โสภณกํ

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺทาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปิ วิสูกทสฺสนํ อนนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทํ: นจฺจํ คีตํ วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ... อนีกทสฺสนํ อิติ วา, เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา[1] ปฏิวิรโต โหติ, เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

จกฺขูหิ เนว โลลสฺสาติ: จกฺขุโลลิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, จกฺขุโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ จกฺขูหิ เนว โลลสฺส.

กามกถาย อาวรเย โสตนฺติ: กามกถา วุจฺจนฺติ พตฺตึส ติรจฺฉานกถา. เสยฺยถีทํ: ราชกถา โจรกถา มหามตฺตกถา เสนากถา ภยกถา ยุทฺธกถา อนฺนกถา ปานกถา วตฺถกถา ยานกถา สยนกถา มาลากถา คนฺธกถา ญาติกถา กามกถา นิคมกถา นครกถา ชนปทกถา อิตฺถีกถา ปุริสกถา สูรกถา วิสิขากถา กุมฺภฏฺฐานกถา ปุพฺพเปตกถา นานตฺตกถา โลกกฺขายิกา สมุทฺทกฺขายิกา อิติภวาภวกถา อิติ วาติ. **กามกถาย อาวรเย โสตนฺติ:** กามกถาย โสตํ อาวเรยฺย นิวาเรยฺย สนฺนิวาเรยฺย รกฺเขยฺย โคเปยฺย ปิทเหยฺย ปจฺฉินฺเทยฺยาติ กามกถาย อาวรเย โสตํ.

รเส จ นานุคิชฺเฌยฺยาติ รเส จาติ: มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺติกํ กฏุกํ โลณิกํ ขาริกํ ลมฺพิกํ กสาโว สาทุ อสาทุ สีตํ อุณฺหํ. สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา รสคิทฺธา, เต ชิวฺหคฺเคน รสคฺคานิ ปริเยสนฺตา อาหิณฺฑนฺติ, เต อมฺพิลํ ลภิตฺวา อนมฺพิลํ ปริเยสนฺติ, อนมฺพิลํ ลภิตฺวา อมฺพิลํ ปริเยสนฺติ ... สีตํ ลภิตฺวา อุณฺหํ ปริเยสนฺติ. อุณฺหํ ลภิตฺวา สีตํ ปริเยสนฺติ. เต ยํ ยํ ลภิตฺวา เตน เตน น ตุสฺสนฺติ, อปราปรํ ปริเยสนฺติ, มหาปีเกสุ รเสสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ยสฺเสสา รสตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา ... ญาณคฺคินา ทฑฺฒา,

---

๑ ฉ. ม. วิสูกทสฺสนา

โส ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสุปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย ... ผาสุวิหาโร จาติ.

ยถา วณํ อาลิมฺเปยฺย ยาวเทว อารุหณตฺถาย. ยถา วา ปน อกฺขํ อพฺภญฺเชยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย. ยถา วา ปน ปุตฺตมํสํ อาหารํ อาหาเรยฺย ยาวเทว กนฺตารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, เอวเมว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย ... อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ รสตณฺหํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, รสตณฺหาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย.

น จ มยาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมินฺติ มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ น มมาเยยฺย น คเณฺหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺย. โสตํ ... ฆานํ ... ชิวฺหา ... กายํ ... รูเป ... สทฺเท ... คนฺเธ ... รเส ... โผฏฺฐพฺเพ ... กุลํ ... คณํ ... อาวาสํ ... ลาภํ ... ยสํ ... ปสํสํ ... สุขํ ... จีวร ... ปิณฺฑปาตํ ... เสนาสนํ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ... กามธาตุ ... รูปธาตุ ... อรูปธาตุ ... กามภวํ ... รูปภวํ ... อรูปภวํ ... สญฺญาภวํ อสญฺญาภวํ ... เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ... เอกโวการภวํ ... จตุโวการภวํ ปญฺจโวการภวํ ... อดีตํ ... อนาคตํ ... ปจฺจุปฺปนฺนํ ... ทิฏฺฐ สุต มุต วิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม น มมาเยยฺย น คเณฺหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺย. กิญฺจีติ: กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ โลกสฺมินฺติ: อปายโลเก ... อายตนโลเกติ น จ มมาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมิ. เตนาห ภควา:—

จกฺขูหิ เนว โลเลยฺย
กามกถาย อาวรเย โสตํ
รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย
น จ มมาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมินฺติ.

[๑๕๘] ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส
ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ
ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย
เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺย.

ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺสาติ[๑] โรคผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, โสตโรเคน ... ฆานโรเคน ... ชิวฺหาโรเคน ... กายโรเคน ... สีสโรเคน ... กณฺณโรเคน ... มุขโรเคน ... ทนฺตโรเคน ... กาเสน ... สาเสน ... ปีนาเสน ... ฑาเหน ... ชเรน ... กุจฺฉิโรเคน ... มุจฺฉาย ... ปกฺขนฺทิกาย ... สูลาย ... วิสูจิกาย ... กุฏฺเฐน ... คณฺเฑน ... กิลาเสน ... โสเสน ... อปมาเรน ... ททฺทุยา ... กณฺฑุยา ... กจฺฉุยา ... รขสาย ... วิตจฺฉิกาย ... โลหิเตน ... ปีตฺเตน ... มธุเมเหน ... อํสาย ... ปีฬกาย ... ภคนฺทลาย[๒] ... ปีตฺตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ... สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ... อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ... วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ... โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ... กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ... สีเตน ... อุณฺหเน ... ชิฆจฺฉาย ... ปิปาสาย ... อุจฺจาเรน ... ปสฺสาเวน ฑํสมกสวาตาตปสิริสปสมฺผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส.

---

๑ ฉ. ม. ผสฺโสติ โรคผสฺโส ๒ ฉ. ม. ภคนฺทเลน

ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ: อาเทวํ ปริเทวํ อาเทวนํ ปริเทวนํ อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจาปลาปํ วิปฺปลาปํ ลาลปฺปํ ลาลปฺปายนํ ลาลปฺปายิตตฺตํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย. **กุหิญฺจีติ:** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ **ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ.**

ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺยาติ: กามภวํ น ชปฺเปยฺย, รูปภวํ น ชปฺเปยฺย, อรูปภวํ น ชปฺเปยฺย น ปชปฺเปยฺย **นาภิชปฺเปยฺยาติ ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย.**

เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺยาติ เภรวาติ: เอเกน อากาเรน ภยมฺปิ **เภรวมฺปิ** ตญฺเญว. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— เอตํ นูน ตํ ภยํ เภรวํ น ชเห อาคจฺฉตีติ. พหิทฺธารมฺมณํ วุตฺตํ, ตีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา โกกา โคมหิสา อสฺสา หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา. อถาปเรน อากาเรน ภยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ ภยं ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺราโส ชาติภยํ ชราภยํ พฺยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคติภยํ อูมิภยํ กุมฺภีลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุการภยํ[๒] อาชีวกภยํ อสิโลกภยํ ปริสาย สารชฺชภยํ มทฺทนภยํ ทุคฺคติภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺราโส. **เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺยาติ:** เภรเว ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย น ปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภีรู อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหโส วิหเรยฺยาติ. **เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺย.** เตนาห ภควา:—

ผสฺเสน ยทา ผุฏฺโฐ สสฺส
ปริเทวี ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ
ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย
เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺยาติ.

---

๒ ฉ.ม. สุสุกาภยํ

[๑๕๙] อนฺนานมโถ ปานานํ
ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานํ
ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิรา
น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโน.

อนฺนานมโถ ปานานํ ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานนฺติ อนฺนานนฺติ: โอทโน กุมฺมาโส, สตฺตุ, มจฺโฉ, มํสํ. ปานานนฺติ: อฏฺฐ ปานานิ: อมฺพปานํ, ชมฺพุปานํ, โจจปานํ, โมจปานํ, มธุกปานํ, มุทฺทิกปานํ สาลุกปานํ, ผารุสกปานํ. อปรานิปิ อฏฺฐ ปานานิ: โกสมฺพปานํ, โกลปานํ, พทรปานํ, ฆฏปานํ, เตลปานํ, ยาคุปานํ, ปโยปานํ, รสปานํ. ขาทนียานนฺติ: ปิฏฺฐขชฺชกํ ปูวขชฺชกํ, มูลขชฺชกํ, ตจขชฺชกํ, ปตฺตขชฺชกํ, ปุปฺผขชฺชกํ. วตฺถานนฺติ ฉ จีวรานิ: โขมํ, กปฺปาสิกํ, โกเสยฺยํ, กมฺพลํ, สาณํ, ภงฺคนฺติ อนฺนานมโถ ปานานํ ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานํ.

ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิราติ ลทฺธาติ: ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวา น กุหนาย น ลปนาย น เนมิตฺตกตาย น นิปฺเปสิกตาย น ลาเภน ลาภํ นิชิคึสนตาย[1] น ทารุทาเนน น เวฬุทาเนน น ปตฺตทาเนน น ปุปฺผทาเนน น ผลทาเนน น ฉินฺนทาเนน น จุณฺณทาเนน น มตฺติกทาเนน น ทนฺตกฏฺฐทาเนน น มุโขทกทาเนน น จาตุกมฺยตาย น มุคฺคสูปตาย[2] น ปาริภฏฺยตาย น ปิโยมทฺทิกตาย น วตฺถุวิชฺชาย น ติรจฺฉานวิชฺชาย น องฺควิชฺชาย น นกฺขตฺตวิชฺชาย น ทูตคมเนน น ปหิณคมเนน น ชงฺฆเปสนิเกน น เวชฺชกมฺเมน น นวกมฺเมน น ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน น ทานานุปฺปทาเนน ชมฺเมน ฉเมน ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวาติ ลทฺธา. น สนฺนิธึ กยิราติ: อนฺนสนฺนิธึ ปานสนฺนิธึ วตฺถสนฺนิธึ ยานสนฺนิธึ สยนสนฺนิธึ คนฺธสนฺนิธึ อามิสสนฺนิธึ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิรา.

น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโนติ: อนฺนํ วา น ลภามิ, ปานํ วา น ลภามิ, วตฺถํ วา น ลภามิ, ยานํ วา น ลภามิ, คณฺหึ วา น ลภามิ, อาวาหึ

---

๑ ฉ.ม. นิชิคึสนตาย ๒ ฉ.ม. กฏฺฐทาเนน ๓ ฉ.ม. มุคฺคสูปยตาย

วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลาน ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, "อปฺปปญฺาโตมฺหี"ติ น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย. อภีรู อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโน. เตนาห ภควา :—

อนฺนานมโถ ปานานํ
ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานํ
ลทฺธา สนฺนิธิ กยิรา
น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโนติ.

[๑๖๐] ฌายี น ปาทโลลสฺส
วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย
อถาสเนสุ สยเนสุ
อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺย.

ฌายี น ปาทโลลสฺสาติ ฌายีติ: ปฐเมนปิ ฌาเนน ฌายี, ทุติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, ตติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, จตุตฺถเนปิ ฌาเนน ฌายี, สวิตกฺกสวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกวิจารมตฺเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกอวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, สปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, นิปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, ปีติสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สาตสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สุขสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อุเปกฺขาสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สุญฺญเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อนิมิตฺเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อปฺปณิหิเตนปิ ฌาเนน ฌายี, โลกิเยนปิ ฌาเนน ฌายี, โลกุตฺตเรนปิ ฌาเนน ฌายี ฌานรโต เอกคฺคมนุยุตฺโต สทตฺถครุโกติ[๑] ฌายี.

น ปาทโลลสฺสาติ: กถํ ปาทโลโล โหติ, อิเธกจฺโจ ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, อาราเมน อารามํ, อุยฺยาเนน อุยฺยานํ, คาเมน คามํ, นิคเมน

๑ ฉ. ม. ปรมตฺถครุโก. เอวมุปริปิ

นิคมํ, นคเรน นครํ, รฏฺเฐน รฏฺฐํ, ชนปเทน ชนปทํ ทิฆจาริกํ อนวฏฺิตจาริกํ อนุยุตฺโต วิหรติ, เอวมฺปี ปาทโลโล โหติ.

อถ วา ภิกฺขุ อนฺโตสีมาราเม[1] ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, น อตฺถเหตุ น กรณเหตุ อุทฺธโต อวูปสนฺตจิตฺโต ปริเวณโต ปริเวณํ คจฺฉติ, วิหารโต วิหารํ คจฺฉติ, อฑฺฒโยคโต อฑฺฒโยคํ คจฺฉติ, ปาสาทโต ปาสาทํ คจฺฉติ, หมฺมิยโต หมฺมิยํ คจฺฉติ, คุหโต คุหํ คจฺฉติ, เคหโต เคหํ คจฺฉติ, กุฏิโต กุฏึ คจฺฉติ, กูฏาคารโต กูฏาคารํ คจฺฉติ, อฏฺฏโต อฏฺฏํ คจฺฉติ, มาฬโต มาฬํ คจฺฉติ, อุทฺทณฺฑโต อุทฺทณฺฑํ คจฺฉติ, อุทฺโทสิตโต อุทฺโทสิตํ คจฺฉติ[2], อุปฏฺฐานสาลโต อุปฏฺฐานสาลํ คจฺฉติ, มณฺฑลมาฬโต มณฺฑลมาฬํ คจฺฉติ, รุกฺขมูลโต รุกฺขมูลํ คจฺฉติ, ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู นิสีทนฺติ, ตหึ คจฺฉติ, ตตฺถ เอกสฺส วา ทุติโย โหติ. ทุวินฺนํ วา ตติโย โหติ, ติณฺณํ วา จตุตฺโถ โหติ, ตตฺถ พหุ สมฺผปฺปลาปํ ลปติ. เสยฺยถีทํ: ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ ยานกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ วามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถีกถํ ปุริสกถํ สูรกถํ วิสิขากถา[3]กถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วา, เอวมฺปี ปาทโลโล โหติ.

น ปาทโลลสฺสาติ: ปาทโลลิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย ปาทโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺย จเรยฺย สมาจเรยฺย อีริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย ปฏิสลฺลานาราโม อสฺส ปฏิสลฺลานรโต อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุตฺโต อนิรากตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารานํ ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุตฺโต สทตฺถครุโกติ ฌายี น ปาทโลลสฺส.

วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺยาติ กุกฺกุจฺจนฺติ: หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปี กุกฺกุจฺจํ, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา, อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา, วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา, ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข, อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

---

๑ ฉ.ม. อนฺโตสีมาราเม. ๒ ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ ๓ ฉ.ม. วิสิขากถํ

อปีจ ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข, "กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริตํ, กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ ... มโนวิเลโข, "กตํ เม อทินฺนาทานํ ... กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาจาโร ... กโต เม มุสาวาโท ... กตา เม ปิสุณา วาจา ... กตา เม ผรุสา วาจา ... กโต เม สมฺผปฺปลาโป ... กตา เม อภิชฺฌา ... กโต เม พฺยาปาโท ... กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ ... อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถ วา "สีเลสุมฺหิ อปริปูริการี"ติ ... "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโร"ติ ... "โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหี"ติ ... "ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหี"ติ ... "น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหี"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา"ติ ... "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานี"ติ ... "อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานี"ติ ... "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคา"ติ ... "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"ติ ... "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺ"ติ ... "สมุทโย เม อปฺปหีโน"ติ ... "มคฺโค เม อภาวิโต"ติ ... "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโต"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. วิรเม กุกฺกุจฺจาติ: กุกฺกุจฺจา อารเมยฺย วิรเมยฺย ปฏิวิรเมยฺย กุกฺกุจฺจํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย. กุกฺกุจฺจา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ วิรเม กุกฺกุจฺจา.

นปฺปมชฺเชยฺยาติ: สกฺกจฺจการี อสฺส สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนสีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตฉนฺทตฺตฺตโท อนิกฺขิตฺตธุโร อปฺปมตฺโต[1] กุสเลสุ ธมฺเมสุ. "กทาหํ อปริปูรํ วา

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๐ ๑ ฉ. ม. อปฺปมาโท

สิกฺขนฺตึ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา สิกฺขนฺตึ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺยนฺ"ติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. "กถาหํ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ... ปญฺญากฺขนฺธํ ... วิมุตฺติกฺขนฺธํ ... วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ... กถาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ, อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ, อสจฺฉิกตํ วา นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺ"ติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย.

อถาสเนสุ สยเนสุ อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ อถาติ: ปทสนฺธิ ... อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฐิกา จมฺมขณฺโฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร ปลาลสนฺถาโร, สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาติ อถาสเนสุ สยเนสุ.

อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ: อปฺปสทฺเทสุ อปฺปนิคฺโฆเสสุ วิชนวาเตสุ มนุสฺสราหสฺเสยฺยเกสุ ปฏิสลฺลานสารุเปสุ เสนาสเนสุ จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ อถาสเนสุ สยเนสุ อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺย. เตนาห ภควา:—

ฌายี น ปาทโลลสฺส
วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย
อถาสเนสุ สยเนสุ
อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ.

[๑๖๑] นิทฺทํ น พหุลีกเรยฺย
ชาคริยํ ภเชยฺย อาตาปี
ตนฺทึ มายํ หสฺ[๑]ฺ ขิฑฺฑึ
เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสํ.

---

๑ ฉ. ม. หสฺสํ

นิทฺทำ น พหุลีกเรยฺยาติ: รตฺตินฺทิวำ ฉโกฏฺฐาสำ กริตฺวา ปญฺจโกฏฺฐาสำ ชาคเรยฺย,[๑] เอกโกฏฺฐาสำ นิปฺปชฺเชยฺยาติ นิทฺทำ น พหุลีกเรยฺย.

ชาคริยำ ภเชยฺย อาตาปีติ: อิธ ภิกฺขุ ทิวสำ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตำ ปริโสเธยฺย. รตฺติยา ปฐมำ ยามำ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตำ ปริโสเธยฺย, รตฺติยา มชฺฌิมำ ยามำ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยำ กปฺเปยฺย ปาเท ปาทำ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญำ มนสิกริตฺวา, รตฺติยา ปจฺฉิมำ ยามำ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตำ ปริโสเธยฺย.

ชาคริยำ ภเชยฺยาติ: ชาคริยำ ภเชยฺย สมฺภเชยฺย เสเวยฺย นิเสเวยฺย สำเสเวยฺย ปฏิเสเวยฺยาติ ชาคริยำ ภเชยฺย.

อาตาปีติ: อาตปฺโป วุจฺจติ วีริยำ. โย เจตสิโก วีริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยำ วีริยินฺทฺริยำ วีริยพลำ สมฺมาวายาโม. อิมินา อาตาเปน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ อาตาปีติ ชาคริยำ ภเชยฺย อาตาปี.

ตนฺทึ มายำ หสำ ขิฑฺฑำ เมถุนำ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ ตนฺทีติ:[๒] ยา ตนฺทิ ตนฺทิยนา ตนฺทิยิตตฺตำ ตนฺทิมนตฺตำ[๓] อาลสิยำ อาลสายนา[๔] อาลสายิตตฺตำ.[๕] อยำ วุจฺจติ ตนฺทิ. มายาติ: มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตำ จริตฺวา ... วาจาย ทุจฺจริตำ จริตฺวา ... มนสา ทุจฺจริตำ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปีกำ อิจฺฉำ ปทหติ.[๖] "มา มำ ชญฺญา"ติ[๗] อิจฺฉติ, "มา มำ ชญฺญา"ติ สงฺกปฺเปติ, "มา มำ ชญฺญา"ติ วาจำ ภาสติ, "มา มำ ชญฺญา"ติ กาเยน ปรกฺกมติ. ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา นิหรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปริจฺฉาทนา[๘] อนุตฺตานีกมฺมำ อนาวิกมฺมำ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา. อยำ วุจฺจติ มายา.

---

๑ ฉ. ม. ปฏิปชฺเชยฺย ๒ ฉ. ตนฺทินฺติ ๓ ฉ. ม. ตนฺทิมนกตา ๔ ฉ. ม. อาลสฺยายนา
๕ ฉ. ม. อาลสฺยายิตตฺตำ ๖ ฉ. ม. ปณิทหติ ๗ ม. ชญฺญู"ติ ๘ สี., ม. ปฏิจฺฉาทนา

หสนฺติ: อิเธกจฺโจ อติเวลํ ทนฺตวิทํสกํ หสติ. กุตฺถ เหตํ ภควตา:— กุมารกมิทํ ภิกฺขเว อริยสฺส วินเย ยทิทํ อติเวลํ ทนฺตวิทํสกํ หสิตนฺติ.

ขิฑฺฑาติ: เกน ขิฑฺฑา: กายิกา จ ขิฑฺฑา วาจสิกา จ ขิฑฺฑา.

กตมา กายิกา ขิฑฺฑา? หตฺถีหิปี กีฬนฺติ, อสฺเสหิปี กีฬนฺติ, รเถหิปี กีฬนฺติ, ธนูหิปี กีฬนฺติ, อฏฺฐปเทหิปี กีฬนฺติ, ทสปเทหิปี กีฬนฺติ, อากาเสหิปี กีฬนฺติ, ปริหารปเถหิปี กีฬนฺติ, สนฺติกายปี กีฬนฺติ, ขลิกายปี กีฬนฺติ, ฆฏิกายปี กีฬนฺติ, สลากหตฺเถนปี กีฬนฺติ, อกฺเขนปี กีฬนฺติ, ปงฺกจีเรนปี กีฬนฺติ, วงฺกเกนปี กีฬนฺติ, โมกฺขจิกายปี กีฬนฺติ, จิงฺคุลเกนปี กีฬนฺติ, ปตฺตาฬฺหเกนปี กีฬนฺติ, รถเกนปี กีฬนฺติ, ธนุเกนปี กีฬนฺติ, อกฺขริกายปี กีฬนฺติ, มเนสิกายปี กีฬนฺติ, ยถาวชฺเชนปี กีฬนฺติ, อยํ กายิกา ขิฑฺฑา. กตมา วาจสิกา ขิฑฺฑา? มุขเภริยํ[๑] มุขาพมฺพกํ[๒] มุขเทณฺฑิมกํ[๓] มุขวลิมกํ มุขเภรุกกํ[๔] มุขทฺทริกํ นาฏิกา ลาสฺยํ คีตํ ทวกมฺมํ อยํ วาจสิกา ขิฑฺฑา.

เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ. กิการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม? อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ กิการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กสกาการกา ... อุโภ ภณฺฑนการกา ... อุโภ ภสฺสการกา ... อุโภ วิวาทการกา ... อุโภ อธิกรณการกา ... อุโภ วาทิโน ... อุโภ สณฺฑาปกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. เอวเมว อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ กิการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

วิภูสาติ: เกน วิภูสา: อตฺถิ อคาริยสฺส วิภูสา, อตฺถิ ปพฺพชิตสฺส วิภูสา. กตมา อคาริยสฺส วิภูสา? เกสา จ มสฺสุ จ มาลา จ คนฺธา จ วิเลปนา จ

---

๑ ฉ. ม. มุขเภริกํ ๒ ฉ. ม. มุขาฬมฺพรํ ๓ ฉ. ม. มุขวีณฺทิมกํ
๔ สี. มุขเภรุฬกกํ ๕ ฉ. ม. ลาปํ

อาภรณา จ ปีฬนฺธนา จ วฏฺฏญฺจ ปลาชนญฺจ[1] เวฏฺฐนญฺจ อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนึ มาลาวิเลปนํ มุขจุณฺณกํ มุขเลปํ หตฺถพนฺธึ วสิกฺขาพนฺธึ[2] ทณฺฑึ นาฬิยึ ขคฺคึ ฉตฺตึ จิตฺรา อุปาหนา อุณฺหีสึ มณิ วาลวิชนึ โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆทสานิ[3] อิติ วา อยํ อคาริยสฺส วิภงฺโค. กตมา ปพฺพชิตสฺส วิภงฺคา? จีวรมณฺฑนา ปตฺตมณฺฑนา เสนาสนมณฺฑนา อิมสฺส วา ปูติกายสฺส พาหิรานํ วา ปริกฺขารานํ มณฺฑนา วิภูสนา เกพนา ปริเกพนา เคธิกตา เคธิตตฺตํ จปลนา[4] จาปลฺยํ, อยํ ปพฺพชิตสฺส วิภงฺโค.

ตนฺทึ มายํ หสฺสํ ขิฑฺฑึ เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ: ตนฺทิญฺจ มายญฺจ หสฺสญฺจ ขิฑฺฑญฺจ เมถุนธมฺมญฺจ สวิภูสํ สปริวารํ สปริภณฺฑึ สปริกฺขารึ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวึ คเมยฺยาติ ตนฺทึ มายึ หสฺสึ ขิฑฺฑึ เมถุนึ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ. เตนาห ภควา:—

นิทฺทึ น พหุลีกเรยฺย
ชาคริยึ ภเชยฺย อาตาปี
ตนฺทึ มายึ หสฺสึ ขิฑฺฑึ
เมถุนึ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ.

[๑๖๒] อาถพฺพณึ สุปีนึ ลกฺขณึ
โน วิทเห อโถปี นกฺขตฺตึ
วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณึ
ติกิจฺฉึ มามโก น เสเวยฺย.

อาถพฺพณึ สุปีนึ ลกฺขณึ โน วิทเห อโถปี นกฺขตฺตนฺติ: อาถพฺพณิกา อาถพฺพณึ ปโยเชนฺติ, นครเ วา รฏฺเ สงฺคาเม วา ปจฺจุปฏฺฐิเต ปจฺจตฺถิเกสุ[5] ปจฺจามิตฺเตสุ อิติ อุปฺปาเทนฺติ, อุปฺปาทวึ อุปฺปาเทนฺติ, โรคึ อุปฺปาเทนฺติ, ปชฺชรกึ กโรนฺติ, สูลึ กโรนฺติ, วิสูจิกึ กโรนฺติ, ปกฺขนฺทิกึ กโรนฺติ. เอวึ อาถพฺพณิกา อาถพฺพณึ ปโยเชนฺติ.

---

๑ ฉ. ม. สยนาสนญฺจ ๒ ฉ. ม. สิขาพนฺธึ ๓ ก. ทีฆรสฺสานิ
๔ ฉ. ม. จปลตา ๕ ฉ. ม. วิรุทฺธญฺจ ๖ ฉ. ม. ปรเสนปจฺจตฺถิเกสุ

สุบีนปาฯกา สุบีนํ อาทิสนฺติ "โย ปุพฺพณฺหสมยํ สุบีนํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ โย มชฺฌนฺหิกสมยํ สุบีนํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ. โย สายณฺหสมยํ สุบีนํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ. โย ปุริเม ยาเม ... โย มชฺฌิเม ยาเม ... โย ปจฺฉิเม ยาเม ... โย ทกฺขิเณน ปสฺเสน นิปนฺโน ... โย วาเมน ปสฺเสน นิปนฺโน ... โย อุตฺตานนิปนฺโน ... โย อวกุชฺชนิปนฺโน ... โย จนฺทํ ปสฺสติ ... โย สูริยํ ปสฺสติ ... โย มหาสมุทฺทํ ปสฺสติ ... โย สิเนรุปพฺพตราชํ ปสฺสติ ... โย หตฺถึ ปสฺสติ ... โย อสฺสํ ปสฺสติ ... โย รถํ ปสฺสติ ... โย ปตฺตึ ปสฺสติ ... โย เสนาพฺยูหํ ปสฺสติ ... โย อารามรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ... โย วนรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ... โย ภูมิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ... โย โปกฺขรณิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหตีติ. เอวํ สุบีนปาฯกา สุบีนํ อาทิสนฺติ.

ลกฺขณปาฯกา ลกฺขณํ อาทิสนฺติ, มณิลกฺขณํ ทณฺฑลกฺขณํ วตฺถลกฺขณํ อสิลกฺขณํ อุสุลกฺขณํ ขนฺตลกฺขณํ อาวุธลกฺขณํ อิตฺถิลกฺขณํ ปุริสลกฺขณํ กุมาริลกฺขณํ กุมารลกฺขณํ ทาสีลกฺขณํ ทาสลกฺขณํ หตฺถิลกฺขณํ อสฺสลกฺขณํ มหิสลกฺขณํ อุสภลกฺขณํ โคณลกฺขณํ อชลกฺขณํ เมณฺฑลกฺขณํ กุกฺกุฏลกฺขณํ วฏฺฏกลกฺขณํ โคธาลกฺขณํ กณฺณิกาลกฺขณํ กจฺฉปลกฺขณํ มิคลกฺขณนฺติ อิติ วาติ, เอวํ ลกฺขณปาฯกา ลกฺขณํ อาทิสนฺติ.

นกฺขตฺตปาฯกา นกฺขตฺตํ อาทิสนฺติ, อฏฺฐวีสติ นกฺขตฺตานิ อิมินา นกฺขตฺเตน ฆรปเวโส กตฺตพฺโพ, อิมินา นกฺขตฺเตน มกุฏ พนฺธิตพฺพ, อิมินา นกฺขตฺเตน วาเรยฺยกาเรตพฺพ, อิมินา นกฺขตฺเตน วีชนิหาโร กตฺตพฺโพ, อิมินา นกฺขตฺเตน ฆรวาโส[1] กตฺตพฺโพติ เอวํ นกฺขตฺตปาฯกา นกฺขตฺตํ อาทิสนฺติ.

อาถพฺพณํ สุบีนํ ลกฺขณํ โน วิทเห อโถปี นกฺขตฺตนฺติ: อาถพฺพณญฺจ สุบีนญฺจ ลกฺขณญฺจ นกฺขตฺตญฺจ โน วิทเหยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย. อถวา น คเณฺหยฺย น อุคฺคเณฺหยฺย น ชาเรยฺย น อุปชาเรยฺย น อุปลกฺเขยฺย น โยเชยฺยาติ, อาถพฺพณํ สุบีนํ ลกฺขณํ โน วิทเห อโถปี นกฺขตฺตนฺ.

---

๑ ฉ. ม. สีวาโส

วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺยาติ: วิรุทฺธํ วุจฺจติ มิคจกฺกํ[๑] มิคจีกฺกปาจกา มิคจกฺกํ อาทิสฺนฺติ, สกุณานํ วา จตุปฺปทานํ วา รุทฺธํ วสฺสิตํ ชานนฺตีติ. เอวํ มิคจกฺกีปาจกา มิคจกฺกํ อาทิสฺนฺติ. คพฺภกรณีฺยา คพฺภํ สณฺฐเปนฺติ, ทฺวีหิ การเณหิ คพฺโภ น สณฺฐาติ ปาณเกหิ วา วาตกุปฺเปหิ วา, ปาณกานํ วา วาตกุปฺปานํ วา ปฏิฆาตาย โอสถํ เทนฺติ. เอวํ คพฺภกรณีฺยา คพฺภํ สณฺฐเปนฺติ. ติกิจฺฉาติ: ปญฺจ ติกิจฺฉา: สาตากิยํ สลลกตฺติยํ กายติกิจฺฉิยं[๒] ภูตียํ โกมารกเวชฺชํ.[๓] มามโกติ: พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก, โส วา ภควนฺตํ มมายติ, ภควา วา ตํ ปุคฺคลํ ปริคฺคณฺหาติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา, น เม เต ภิกฺขเว ภิกฺขู สามกา, อปคตา จ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, น จ เต ภิกฺขู อิมสฺมิ ธมฺมวินเย วุฑฺฒิ วิรูฬฺหิ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ. เย จ โข เต ภิกฺขเว ภิกฺขู นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อถทฺธา สุสมาหิตา, เต จ โข เม ภิกฺขเว ภิกฺขู สามกา, อนปคตา จ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, เต จ ภิกฺขู อิมสฺมิ ธมฺมวินเย วุฑฺฒิ วิรูฬฺหิ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺตีติ.

กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี — อุนฺนฬา อสมาหิตา
น เต ธมฺเม วิรูหนฺติ — สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต
นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา — อถทฺธา สุสมาหิตา
เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ — สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเตติ.

วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺยาติ: วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณญฺจ ติกิจฺฉญฺจ มามโก น เสเวยฺย น นิเสเวยฺย น สนฺเสเวยฺย น ปฏิเสเวยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย. อถ วา น คเณฺหยฺย น อุคฺคเณฺหยฺย น ธาเรยฺย น อุปธาเรยฺย น อุปลกฺเขยฺย นปฺปยุชฺเชยฺยาติ วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺย. เตนาห ภควา:—

---

๑ ฉ. ม. มิควากฺกํ. เอวมุปริปิ ๒ ฉ. ม. กายติกิจฺฉํ ๓ ฉ. ม. โกมารภจฺจํ

อาลพฺพนํ สุปีนํ ถกฺขณํ
โน วิทเห อโถปี นกฺขตฺตํ
วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ
ติกิจฺฉนํ มามโก น เสเวยฺยาติ.

[๑๒๓] นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย
น อุนฺนเมยฺย ปสฺสโต ภิกฺขุ
โลภํ สห มจฺฉริเยน
โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนุเทยฺย.

นินฺทาย นปฺปเวเธยฺยาติ: อิเธกจฺเจ ภิกฺขุ[๑] นินฺทติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา นินฺทติ ครหติ อุปวทติ, นินฺทิโต ครหิโต อุปวทิโต, นินฺทาย ครหาย อุปวาเทน อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น คเสยฺย น อุคฺคเสยฺย น ปริคฺคเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภีรุ อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ. นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย.

น อุนฺนเมยฺย ปสฺสโต ภิกฺขูติ: อิเธกจฺเจ ภิกฺขุ[๒] ปสฺสนฺติ ชาติยา วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา ปสฺสนฺติ โลเมนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺติ, ปสฺสิโต โลมิโต กิตฺติโต วณฺณิโต, ปสฺสาย โลมเนน กิตฺติยา วณฺณหาริกาย อุนฺนตึ น กเรยฺย อุนฺนมํ น กเรยฺย มานํ น กเรยฺย ถมฺภํ น กเรยฺย น เตน มานํ ชเนยฺย น เตน ถทฺโธ อสฺส ปคฺคหิตสีโรติ, น อุนฺนเมยฺย ปสฺสิโต ภิกฺขุ.

โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนุเทยฺยาติ โลโภติ: โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตํ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ.

---

๑ ฉ. ม. ภิกฺขู ๒ ฉ. ม. ภิกฺขู

มจฺฉริยนฺติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ ... คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํ. โกโธติ: โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ, วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. เปสุณิยนฺติ[1] อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ, อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย, อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคาราโม วคฺครโต วคฺคนนฺที วคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา โหติ, อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน วา. กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ? อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ, อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ, สุหทโย ภวิสฺสามีติ. เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. กถํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรติ? "กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, ทฺวิธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺว ปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุํ น สมาคจฺเฉยฺยุํ, ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุน"ติ. เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนุเทยฺยาติ: โลภญฺจ มจฺฉริยญฺจ โกธญฺจ เปสุญฺญญฺจ นุเทยฺย ปนุเทยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ. โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนุเทยฺย. เตนาห ภควา:—

นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย
น อุณฺณเมยฺย ปสํสิโต ภิกฺขุ
โลภํ สห มจฺฉริเยน
โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนุเทยฺยาติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๑ ๑ ฉ. เปสุญฺญนฺติ

[๑๖๔] กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย
อุปวาทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ
คาเม จ นาภิสชฺเชยฺย
ลาภกมฺยา ชนำ น ลาปเยยฺย.[1]

กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺยาติ: เย กยวิกฺกยา วินเย ปฏิกฺขิตฺตา, น เต อิมสฺมิ์ อตฺเถ อธิปฺเปตา. กถำ กยวิกฺกเย ติฏฺฐติ? ปญฺจนฺนำ สทฺธิ์ ปตฺตำ วา จีวรำ วา อญฺญำ วา กิญฺจิ ปริกฺขารำ วญฺจนิยำ วา กโรนฺโต อุทยำ วา ปตฺถยนฺโต ปริวตฺเตติ. เอวำ กยวิกฺกเย ติฏฺฐติ. กถำ กยวิกฺกเย น ติฏฺฐติ? ปญฺจนฺนำ สทฺธิ์ ปตฺตำ วา จีวรำ วา อญฺญำ วา กิญฺจิ ปริกฺขารำ น วญฺจนิยำ วา กโรนฺโต น อุทยำ วา ปตฺถยนฺโต ปริวตฺเตติ. เอวำ กยวิกฺกเย น ติฏฺฐติ. กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺยาติ: กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย น สนฺติฏฺเฐยฺย, กยวิกฺกยำ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พยนฺตีกเรยฺย อนภาวำ คเมยฺย, กยวิกฺกยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ, กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย.

อุปวาทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ: กตเม อุปวาทกรา กิเลสา? สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา อิทฺธิมนฺโต ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุโน, เต ทูรโตปี ปสฺสนฺติ อาสนฺนาปี น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปี จิตฺตำ ปชานนฺติ, เทวตาปี โข สนฺติ อิทฺธิมนฺตินิโย ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุนิโย, ตา ทูรโตปี ปสฺสนฺติ, อาสนฺนาปี น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปี จิตฺตำ ปชานนฺติ. เต โอพาริเกหิ วา กิเลเสหิ มชฺฌิเมหิ วา กิเลเสหิ สุขุเมหิ วา กิเลเสหิ อุปวเทยฺยุำ. กตเม โอพาริกา กิเลสา? กายทุจฺจริตำ วจีทุจฺจริตำ มโนทุจฺจริตำ, อิเม วุจฺจนฺติ โอพาริกา กิเลสา. กตเม มชฺฌิมา กิเลสา? กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหิ์สาวิตกฺโก. อิเม วุจฺจนฺติ มชฺฌิมา กิเลสา. กตเม สุขุมา กิเลสา? ญาติวิตกฺโก ชนปทวิตกฺโก อมรวิตกฺโก ปรานุทฺทยตา ปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก ตาภสกฺการสิโลกปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก อนวญฺญตฺติปฏิสญฺญุโต วิตกฺโก, อิเม วุจฺจนฺติ สุขุมา กิเลสา. เต โอพาริเกหิ วา กิเลเสหิ มชฺฌิเมหิ วา กิเลเสหิ สุขุเมหิ วา

---

๑ ฉ.ม. ลปเยยฺย

กิเลเสหิ น อุปวเทยฺย, อุปวาทำ น กเรยฺย อุปวาทกเร กิเลเส น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย, อุปวาทกเร กิเลเส ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวำ คเมยฺย, อุปวาทกเรหิ กิเลเสหิ อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย. กุหิญฺจีติ: กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตำ: วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ, อุปวาทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ.

คาเม จ นาภิสชฺเชยฺยาติ: กถำ คาเม สชฺชติ? อิธ ภิกฺขุ คาเม คิหีหิ สංสฏโฐ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี สุขิเตสุ สุขิโต ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺถนา โวโยคำ อาปชฺชติ, เอวมฺปี คาเม สชฺชติ.

อถ วา ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยำ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามำ วา นิคมำ วา ปิณฺฑาย ปวิสติ อรกฺขิเตเนว กาเยน อรกฺขิตาย วาจาย อรกฺขิเตน จิตฺเตน อนุปฏฺฐิตาย สติยา อสංวุเตหิ อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺร ตตฺร สชฺชติ, ตตฺร ตตฺร คณฺหาติ, ตตฺร ตตฺร พชฺฌติ, ตตฺร ตตฺร อนยพฺยสนำ อาปชฺชติ, เอวมฺปี คาเม สชฺชติ.

กถำ คาเม น สชฺชติ? อิธ ภิกฺขุ คาเม คิหีหิ อสංสฏโฐ วิหรติ น สหนนฺที น สหโสกี น สุขิเตสุ สุขิโต น ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ น อตฺถนา โวโยคำ อาปชฺชติ, เอวมฺปี คาเม น สชฺชติ.

อถ วา ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยำ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามำ วา นิคมำ วา ปิณฺฑาย ปวิสติ รกฺขิเตเนว กาเยน รกฺขิตาย วาจาย รกฺขิเตน จิตฺเตน อุปฏฺฐิตาย สติยา สංวุเตหิ อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺร ตตฺร น สชฺชติ, ตตฺร ตตฺร น คณฺหาติ, ตตฺร ตตฺร น พชฺฌติ, ตตฺร ตตฺร น อนยพฺยสนำ อาปชฺชติ, เอวมฺปี คาเม น สชฺชติ. คาเม จ นาภิสชฺเชยฺยาติ: คาเม น สชฺเชยฺย น คณฺเหยฺย น พชฺเฌยฺย น ปลิพชฺเฌยฺย, อคิทฺโธ อสฺส อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ ... พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ, คาเม จ นาภิสชฺเชยฺย.

ลาภกมฺยา ชนํ น ลาปเยยฺยาติ: กตมา ถปนา? ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปีจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส อามิสจกฺขุกสฺส โลกธมฺมครุกสฺส ยา ปเรสํ อาถปนา ถปนา ถลฺลปนา อุลฺลปนา สมุลฺลปนา อุนฺนหนา สมุนฺนหนา อุกฺกาปนา[1] สมุกฺกาปนา อนุปฺปิยภาณิตา ปาตุกมฺยตา[2] มุคฺคสูปตา ปาริภฏฺยตา ปรปิณฺฑโภชนตา[3] ยา ตถฺถ สณฺหวาจกตา สขิลวาจกตา เมตฺตวาจกตา[4] อผรุสวาจกตา, อยํ วุจฺจติ ถปนา.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ ชนํ ถปติ, อตฺตานํ วา นีจํ ฐเปนฺโต ปรํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ, อตฺตานํ วา อุจฺจํ ฐเปนฺโต ปรํ นีจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ. กถํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปนฺโต ปรํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ? ตุเมฺห เม พหูปการา, อหํ ตุเมฺห นิสฺสาย ลภามิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, เยปิ เม อญฺเญ ทาตุํ วา กาตุํ วา มญฺญนฺติ ตุเมฺห นิสฺสาย ตุเมฺห สมฺปสฺสนฺตา, ยมฺปิ ปุราณํ มาตาปีติกํ นามเชยฺยํ, ตมฺปิ เม อนฺตรหิตํ. ตุเมฺหหิ อหญฺญายามิ "อสุกสฺส กุลูปโก อสุกาย กุลูปโก"ติ, เอวํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปนฺโต ปรํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ.

กถํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ปรํ นีจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ? อหํ ตุมฺหากํ พหูปกาโร, ตุเมฺห มํ อาคมฺม พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สงฺฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา, มุสาวาทา ปฏิวิรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา, อหํ ตุมฺหากํ อุทฺเทสํ เทมิ, ปริปุจฺฉํ เทมิ, อุโปสถํ อาจิกฺขามิ, นวกมฺมํ อธิฏฺฐามิ, อถ จ ปน ตุเมฺห มํ อุสฺสชฺชิตฺวา อญฺเญ สกฺกโรถ-ครุํ กโรถ มาเนถ ปูเชถาติ, เอวมฺปิ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ปรํ นีจํ ฐเปนฺโต ชนํ ถปติ.

ลาภกมฺยา ชนํ น ลาปเยยฺยาติ: ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต ชนํ น ถปเยยฺย ลปนํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, อาถปนา[5] อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต

---

๑ ฉ. ม. อุกฺกาจนา ๒ ฉ. ม. จาตุกมฺยตา. ๓ ฉ. ม. ปาริภฏฺฐา
๔ ฉ. ม. สิถิลวาจตา ๕ ฉ. ม. ถปนา

นสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ, ตาภกมฺยา ชนํ น ตาปเยยฺย. เตนาห ภควา:—

กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย
อุปวาทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ
ตาเม จ นาภิสชฺเชยฺย
ตาภกมฺยา ชนํ น ตาปเยยฺยาติ.

[๑๖๕] น จ กตฺถิโก[1] สิยา ภิกฺขุ
น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺย
ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย
กถํ วิคฺคาหิกํ น กเถยฺย.

น จ กตฺถิโก สิยา ภิกฺขูติ: อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี. โส กตฺถติ วิกตฺถติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน"ติ วา, "วตฺตสมฺปนฺโน"ติ วา, "สีลพฺพตสมฺปนฺโน"ติ วา, ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา "อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต"ติ วา "สุตฺตนฺติโก"ติ วา "วินยธโร"ติ วา "ธมฺมกถิโก"ติ วา "อารญฺญิโก"ติ วา ... "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี"ติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺเถยฺย น วิกตฺเถยฺย, กตฺถํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, กตฺถนา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ น จ กตฺถิตา สิยา ภิกฺขุ.

น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺยาติ: กตมา ปยุตฺตวาจา? อิเธกจฺโจ จีวรปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, ปิณฺฑปาตปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, เสนาสนปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, อยं[2] วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา.

---

๑ ก. กตฺถิตา. เอวมุปริปิ ๒ ฉ. อยมฺปิ

อถ วา จีวรเหตุ ปิณฺฑปาตเหตุ เสนาสนเหตุ คิลาน ปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ สจฺจมฺปิ ภณติ, มุสาปิ ภณติ. ปิสุณมฺปิ ภณติ, อปิสุณมฺปิ ภณติ. ผรุสมฺปิ ภณติ, อผรุสมฺปิ ภณติ. สมฺผปฺปลาปมฺปิ ภณติ, อสมฺผปฺปลาปมฺปิ ภณติ. มนฺตาปิ วาจ ภาสติ, อยมฺปิ วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา. อถ วา ปสนฺนจิตฺโต ปเรส ธมฺม เทเสติ "อโห วต เม ธมฺม สุเณยฺยุ, สุตฺวา จ ธมฺม ปสีเทยฺยุ, ปสนฺนา จ เม ปสนฺนาการ กเรยฺยุน"ติ อย วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา. น จ วาจ ปยุตฺต ภาเสยฺยาติ: อนุตมโส ธมฺมเทสนาวาจ อุปาทาย ปยุตฺตวาจ น ภาเสยฺย น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีปเยยฺย น โวหเรยฺย, ปยุตฺตวาจ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อวภาว คเมยฺย, ปยุตฺตวาจาย อาโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ น จ วาจ ปยุตฺต ภาเสยฺย.

ปาคพฺภิย น สิกฺเขยฺยาติ ปาคพฺภิยนฺติ: ตีณิ ปาคพฺภิยานิ กายิก ปาคพฺภิย วาจสิก ปาคพฺภิย เจตสิก ปาคพฺภิย. กตม กายิก ปาคพฺภิย? อิเธกจฺโจ สมฺพหุโลปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, คณคโตปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, โภชนสฺวตายปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, ชนฺตาฆเรปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, อุทกปิตฺเถปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, อนฺตรฆร ปวิสนฺโตปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ, อนฺตรฆร ปวิฏโฐปิ กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ.

กถ สมฺพหุโล กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ สมฺพหุโล อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สมสมา ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, ฉิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอว สมฺพหุโล กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ.

กถ คณคโต กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ? อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถรานุ ภิกฺขูนุ อนุปาหนานุ จงฺกมนฺตานุ สอุปาหโน จงฺกมติ, นีเจ จงฺกเม จงฺกมนฺตานุ อุจฺเจ จงฺกเม จงฺกมติ, ฉมาย จงฺกมนฺตานุ จงฺกเม จงฺกมติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สมสมา ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, ฉิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอว คณคโต กายิก ปาคพฺภิย ทสฺเสติ.

กถํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? เอเกกจฺโจ โภชนสาลาย อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนุปขชฺช นิสีทติ, นเวปิ ภิกฺขู อาสเนน ปฏิพาหติ, มฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, มฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, ฉิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? เอเกกจฺโจ ชนฺตาฆเร อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู มฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, มฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, อนาปุจฺฉาปิ กฏฺฐํ ปกฺขิปติ, อนาปุจฺฉาปิ ทฺวารํ ปิทหติ, เอวํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? เอเกกจฺโจ อุทกติตฺเถ อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู มฏฺฏยนฺโตปิ โอตรติ, ปุรโตปิ โอตรติ, มฏฺฏยนฺโตปิ นฺหายติ, ปุรโตปิ นฺหายติ, อุปริปิ นฺหายติ, มฏฺฏยนฺโตปิ อุตฺตรติ, ปุรโตปิ อุตฺตรติ, อุปริปิ อุตฺตรติ, เอวํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? เอเกกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู มฏฺฏยนฺโตปิ คจฺฉติ, ปุรโตปิ คจฺฉติ, โวกฺกมฺมปิ เถรานํ ภิกฺขูนํ ปุรโต คจฺฉติ, เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? เอเกกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ "น ปวิส ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน ปวิสติ, "น ติฏฺฐ ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน ติฏฺฐติ, "น นิสีท ภนฺเต"ติ วุจฺจมาโน นิสีทติ, อโนกาสมฺปิ ปวิสติ, อโนกาเสปิ ติฏฺฐติ, อโนกาเสปิ นิสีทติ, ยานิ ตานิ โหนฺติ กุลานํ โอวรกานิ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, ยตฺถ กุลิตฺถิโย กุลธีตโร กุลสุณฺหาโย กุลกุมาริโย นิสีทนฺติ, ตตฺถปิ สหสา ปวิสติ, กุมารกสฺสปิ สีสํ ปรามสติ, เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อิทํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ? อิเธกจฺโจ สมฺพหุลาปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สมฺพหุลา วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? อิเธกจฺโจ สมฺพหุลา อจิตฺตีการกตา เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉา[๑] วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปฆฏิ วิสฺสชฺเชติ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสติ, สิตกโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปกโกปิ ภณติ, เอวํ สมฺพหุลา วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกตา เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉ[๑] วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปฆฏิ วิสฺสชฺเชติ, สิตกโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปกโกปิ ภณติ, อารามคตานํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ ธมฺมํ ภณติ, ปฆฏิ วิสฺสชฺเชติ, สิตกโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปกโกปิ ภณติ, เอวํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ ? อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ อิตฺถิ วา กุมาริ วา เอวมาห "อิตฺถนฺนามา เอตฺถงฺโคตฺเต กึ อตฺถิ ? ยาคุ อตฺถิ, ภตฺตํ อตฺถิ, ขาทนียํ อตฺถิ, กึ ปิวิสฺสาม, กึ ภุญฺชิสฺสาม, กึ ขาทิสฺสาม, กึ วา อตฺถิ, กึ วา เม ทสฺสถา"ติ วิปฺปลปติ, เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ ? อิเธกจฺโจ น อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุจฺจา กุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน มหาโภคกุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิเตน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น สุตฺตนฺติโก สมาโน สุตฺตนฺติเกน สทฺธิ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น วินยธโร สมาโน ... น ธมฺมกถิโก สมาโน ... น อารญฺญิโก สมาโน ... น ปิณฺฑปาติโก สมาโน ... น ปํสุกูลิโก สมาโน ... น เตจีวริโก สมาโน ... น สปทานจาริโก สมาโน ... น

---

๑ ก. อนาปุจฺฉา

ขตฺตุปจฺจวภตฺติโก สมาโน ... น เนสชฺชิโก สมาโน ... น ยถาสนฺถติโก สมาโน ยถาสนฺถติเกน สทฺธิ์ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภินา สทฺธิ์ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ... น ตติยสฺส ลาภี สมาโน ... น จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ... น อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ... น วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ... น อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ... น เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภินา สทฺธิ์ สทิสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน. อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺยาติ: ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย น อาจเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย, ปาคพฺภิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, ปาคพฺภิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย.

กถํ วิคฺคาหิกํ น กถเยยฺยาติ: กตมา วิคฺคาหิกกถา? อิเธกจฺโจ เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ... นิพฺเพเฐหิ[1] วา สเจ ปโหสี"ติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— "วิคฺคาหิกาย โข โมคฺคลฺลาน กถาย สติ กถาพาหุลฺลํ ปาฏิกงฺขํ, กถาพาหุลฺเล สติ อุทฺธจฺจํ, อุทฺธตสฺส อสංวโร, อสංวุตสฺส อารา จิตฺตํ สมาธิมฺหา"ติ. กถํ วิคฺคาหิกํ น กถเยยฺยาติ: วิคฺคาหิกกถํ น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีเปยฺย น โวหเรยฺย, วิคฺคาหิกกถํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, วิคฺคาหิกกถาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ กถํ วิคฺคาหิกํ น กถเยยฺย. เตนาห ภควา:—

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๒ ๑ ก. นิพฺเพเธหิ

น จ กตฺถโก สิยา ภิกฺขุ
น จ วาจำ ปยุตฺตำ ภาเสยฺย
ปาคพฺภิยำ น สิกฺเขยฺย
กถำ วิคฺคาหิกำ น กถเยยฺยาติ.

[๑๖๖] โมสวชฺเช น นิยฺเยถ
สมฺปชาโน สธานิ น กยิรา
อถ ชีวิเตน ปญฺญาย
สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญ.

โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ: โมสวชฺชำ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภาคโต[๑] วา ปริสคโต วา ... อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ, อิทำ วุจฺจติ โมสวชฺชำ. อปิจ ติหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพว ตสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺ"ติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามี"ติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺ"ติ, อิเมหิ තිහากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. อปิจ จตูหากาเรหิ ... ปญฺจหากาเรหิ ... ฉหากาเรหิ ... สตฺตหากาเรหิ ... อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ, ปุพฺเพว ตสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺ"ติ, ภณนฺตสฺส โหติ. "มุสา ภณามี"ติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺ"ติ, วินิชาย ทิฏฺฐึ, วินิชาย ขนฺตึ, วินิชาย รุจึ, วินิชาย สญฺญำ, วินิชาย ภาวำ, อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ: โมสวชฺเช น ยาเยยฺย น นิยฺยาเยยฺย น วเหยฺย น สำหเรยฺย, โมสวชฺชำ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวำ คเมยฺย โมสวชฺชา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ โมสวชฺเช น นิยฺเยถ.

สมฺปชาโน สธานิ น กยิราติ: กตมำ สาเชยฺยำ? อิเธกจฺโจ สโฬ โหติ ปริสโฬ, ยำ กตฺถ สชำ สชฺชา สาเชยฺยำ, กกฺกรตา กกฺกริยำ ปาริกฺขตฺตา ปาริกฺขตฺติยำ, อิทำ วุจฺจติ สาเชยฺยำ. สมฺปชาโน สธานิ น กยิราติ: สมฺปชาโน หุตฺวา สาเชยฺยำ น กเรยฺย น ชเนยฺย

๑ สี., ม. สภาคคโต.

น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย, สาเสยฺยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, สาเสยฺยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ สมฺปชาโน สจฺจานิ น กยิรา.

อถ ชีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญติ อถาติ: ปทสนฺธิ ... ปทานุปุพฺพตาเปตํ อถาติ. อิเธกจฺโจ ลูขชีวิกํ ชีวนฺโต ปรํ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ "กึ ปนายํ พหุลาชีโว สพฺพํ สมฺภกฺขติ[1] เสยฺยถีทํ: มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผลุพีชํ[2] อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ, อสนิวิจกฺกทนฺตกูฏสมณปฺปฏาณาติ. โส ตาย ลูขชีวิกาย ปรํ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ.

อิเธกจฺโจ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺโต ปรํ ลูขชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ "กึ ปนายํ อปฺปปุญฺโญ อปฺเปสกฺโข, น ลาภี จีวร ปิณฺฑปาต เสนาสน คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺ"ติ. โส ตาย ปณีตชีวิกาย ปรํ ลูขชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ. อิเธกจฺโจ ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, โส ปุถุโส ปญฺหํ วิสฺชเชติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อหมสฺมิ ปญฺญาสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ น ปญฺญาสมฺปนฺนา"ติ, โส ตาย ปญฺญาสมฺปทาย ปรํ อติมญฺญติ. อิเธกจฺโจ สีลสมฺปนฺโน โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจาร-โคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ตสฺส เอวํ โหติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ ภิกฺขู ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา"ติ. โส ตาย สีลสมฺปทาย ปรํ อติมญฺญติ. อิเธกจฺโจ วตสมฺปนฺโน โหติ อารญฺญิโก วา ปิณฺฑปาติโก วา ปํสุกูลิโก วา ตจีวริโก วา สปทานจาริโก วา ขลุปจฺฉาภตฺติโก วา เนสชฺชิโก วา ยถาสนฺถติโก วา, ตสฺส เอวํ โหติ "อหมสฺมิ วตสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ น วตสมฺปนฺนา"ติ, โส ตาย วตสมฺปทาย ปรํ อติมญฺญติ. อถ ชีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญติ: ลูขชีวิกาย วา ปณีตชีวิกาย

---

๑ ฉ. สมฺภกฺเขติ. ๒ ก. ผลุพีชํ

๓ สี. อสนิ วิจกฺกํ ทนฺตกูฏ สมณปฺปฏาเนนาติ.

วา ปญฺญาสมฺปทาย วา สีลสมฺปทาย วา วตสมฺปทาย วา ปรํ นาติมญฺเญยฺย นาวชาเนยฺย, น เตน มานํ ชเนยฺย, น เตน ถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ อถ ขีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญ. เตนาห ภควา:—

โมสวชฺเช น นิยฺเยถ
สมฺปชาโน สจานิ น กยิรา
อถ ขีวิเตน ปญฺญาย
สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญติ.

[๑๖๗] สุตฺวา ทูสิโต[1] พหุ วาจํ
สมณานํ วา ปุถุวจนานํ[2]
ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา
น หิ สนฺโต ปฏิเสนิ กโรนฺติ.

สุตฺวา ทูสิโต พหุ วาจํ สมณานํ วา ปุถุวจนานนฺติ ทูสิโตติ: ทูสิโต ขุฑฺฑิโต ฆฏฺฏิโต วมฺภิโต ครหิโต อุปวทิโต. **สมณานนฺติ:** เยเกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพาชูปคตา ปริพฺพาชสมาปนฺนา. **ปุถุวจนานนฺติ:** ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ, เต พหุกาหิ วาจาหิ อนิฏฺฐาหิ อกนฺตาหิ อมนาปาหิ อกฺโกเสยฺยุ ปริภาเสยฺยุ โรเสยฺยุ วิโรเสยฺยุ หิเสยฺยุ วิหิเสยฺยุ เหเฐยฺยุ วิเหเฐยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ กเรยฺยุ, เตสํ พหุ วาจํ อนิฏฺฐํ อกนฺตํ อมนาปํ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคหิตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ สุตฺวา ทูสิโต พหุ วาจํ สมณานํ วา ปุถุวจนานํ.

ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชาติ ผรุเสนาติ: ผรุเสน กกฺขเฬน น ปฏิวชฺชา น ปฏิภเณยฺย, อกฺโกสนฺตํ น ปจฺจกฺโกเสยฺย, โรสนฺตํ น ปฏิโรเสยฺย, ภณนฺตํ น ปฏิภณเฑยฺย, น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย, น เมธคํ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตี-กเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต

---

๑ ฉ. ม., อิ. รุสิโต ๒ ฉ. ม. ปุถุชนานํ

นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา.

น หิ สนฺโต ปฏิเสนึ กโรนฺตีติ สนฺโตติ: ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส, ... โมหสฺส ... โกธสฺส ... อุปนาหสฺส ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. น หิ สนฺโต ปฏิเสนึ กโรนฺตีติ: สนฺโต ปฏิเสนึ ปฏิมลฺลํ ปฏิกณฺฏกึ[1] ปฏิปกฺขํ น กโรนฺติ น ชเนนฺติ น สญฺชเนนฺติ น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺตีติ น หิ สนฺโต ปฏิเสนึ กโรนฺติ. เตนาห ภควา:—

สุตฺวา ทูสิโต พหุ๋ วาจ๋
สมณานํ วา ปุถุวจนานํ
ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา
น หิ สนฺโต ปฏิเสนึ กโรตีติ.

[๑๖๗] เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย
วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข
สนฺตีติ นิพฺพุตึ ณตฺวา

สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺย.

เอตญฺจ ธมฺมมญฺญายาติ เอตนฺติ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวฏึ วิภตฺตึ อุตฺตานีกตึ ปกาสิตึ. ธมฺมมญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตึ กตฺวาติ เอวมฺปิ เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย. อถ วา สมญฺจ วิสมญฺจ, ปถญฺจ วิปถญฺจ, สาวชฺชญฺจ, อนวชฺชญฺจ, หีนญฺจ ปณีตญฺจ, กณฺหญฺจ สุกฺกญฺจ, วิญฺญูครหิตญฺจ วิญฺญูปสตฺถญฺจ ธมฺมึ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตึ กตฺวาติ เอวมฺปิ เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย. อถ วา สมฺมาปฏิปทึ อนุโลมปฏิปทึ อปจฺจนีกปฏิปทึ อวิรุทฺธปฏิปทึ อนวตฺถปฏิปทึ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทึ

---

๑ สี. ปฏิพนฺธนึ

สีเลสุ ปริปูริการิตํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตํ โภชเน มตฺตญฺญุตํ ชาคริยานุโยคํ สติสมฺปชญฺญํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ ธมฺมํ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ, เอวมฺปี เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย.

วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเขติ วิจินนฺติ: วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโตติ วิจินํ ภิกฺขุ. สทาติ: สทา สพฺพทา สพฺพกาลํ ... ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. สโตติ: จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต ... โส วุจฺจติ สโต. สิกฺเขติ: ติสฺโส สิกฺขาโย: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺชนฺโต สิกฺเขยฺย ... สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ, วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข.

สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวาติ: ราคสฺส นิพฺพุตึ สนฺตีติ ญตฺวา โทสสฺส ... โมหสฺส ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นิพฺพุตึ สนฺตีติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวา.

สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺยาติ: โคตมสาสเน พุทฺธสาสเน ชินสาสเน ตถาคตสาสเน เทวสาสเน อรหนฺตสาสเน. นปฺปมชฺเชยฺยาติ: สกฺกจฺจการี อสฺส สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท อนิกฺขิตฺตธุโร อปฺปมตฺโต กุสเลสุ ธมฺเมสุ, กทาหํ อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ ... อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ... ปญฺญากฺขนฺธํ ... วิมุตฺติกฺขนฺธํ ... วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ... กทาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ, อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ, อสจฺฉิกตํ วา นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ

อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺชยฺย. เตนาห ภควา:—

เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย
วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข
สนฺติเต นิพฺพุติํ ญตฺวา
สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺยาติ.

[๑๖๙] อภิภู หิ โส อนภิภูโต
สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทฺทส
ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเน
อปฺปมตฺตา สทา นมสฺสมนุสิกฺเข. (อิติ ภควา).

อภิภู หิ โส อนภิภูโตติ: อภิภูติ รูปาภิภู สทฺทาภิภู คนฺธาภิภู รสาภิภู โผฏฺฐพฺพาภิภู ธมฺมาภิภู อนภิภูโต เกหิจิ กิเลเสหิ, อภิภูสิ เน ปาปเก อกุสเล ธมฺเม สงฺกิเลสิเก โปโนพฺภวิเก สทเร ทุกฺขวิปาเก อายตึ ชาติชรามรณิเยติ อภิภู หิ โส อนภิภูโต.

สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทฺทสีติ สกฺขิธมฺมนฺติ: น อิติหิติหํ น อิติกิรายิ[1] น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ อทฺทสิ อทฺทกฺขิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทฺทสิ.

ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเนติ ตสฺมาติ: ตสฺม ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา. ตสฺส ภควโต สาสเนติ: ตสฺส ภควโต สาสเน โคตมสาสเน พุทฺธสาสเน ชินสาสเน ตถาคตสาสเน เทวสาสเน อรหนฺตสาสเนติ ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเน.

อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเข. (อิติ) ภควาติ: อปฺปมตฺโตติ สกฺกจฺจการิ อสฺส ... อปฺปมตฺโต[2] กุสเลสุ ธมฺเมสุ. สทาติ: สทา สพฺพทา ... ปจฺจุปฺ

---

๑ ฉ. ม. อิติกิริยาย ๒ ฉ. ม. อปฺปมาโท

วโยขนฺเธ. นมสฺสนฺติ: กาเยน วา นมสฺสมาโน วาจาย วา นมสฺสมาโน จิตฺเตน วา นมสฺสมาโน อนวฺหฺตปฏิปตฺติยา นมสฺสมาโน สมฺมานุชมฺมปฏิปตฺติยา นมสฺสมาโน สกฺการมาโน ครุการมาโน[1] มานยมาโน ปูชยมาโน อปจายมาโน. อนุสิกฺเขติ: ติสฺโส สิกฺขาโย: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขาโย อาวชฺชนฺโต สิกฺเขยฺย ... สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย จเรยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺย. ภควาติ: คารวาธิวจนํ ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเข. (อิติ ภควา). เตนาห ภควา:—

อภิภู หิ โส อนภิภูโต
สกฺขิชมฺมํ อนีฆหมทฺทสิ
ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเน
อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเข. (อิติ ภควา).

จูฬฺทสโม ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

๑๕. อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทส

อถ อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๑๗๐] อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ
สเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ ยถา สํวิชิตํ มยา.

อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตนฺติ ทณฺฑาติ: ตโย ทณฺฑา: กายทณฺโฑ วจีทณฺโฑ มโนทณฺโฑ. ติวิธํ กายทุจฺจริตํ กายทณฺโฑ, จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ วจีทณฺโฑ, ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ มโนทณฺโฑ. ภยนฺติ: เทฺว ภยานิ: ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ ภยํ สมฺปรายิกญฺจ ภยํ. กตมं ทิฏฺฐธมฺมิกं ภยํ? อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ

---

๑ ฉ.ม. สกฺกกุรุมาโน ครุกุรุมาโน

จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปี หนติ, อทินฺนมฺปี อาทิยติ, สนฺธิมฺปี ฉินฺทติ, นิโลปมฺปี หรติ, เอกาคาริกมฺปี กโรติ, ปริปนฺเถปี ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปี คจฺฉติ, มุสาปี ภณติ. ตเมนํ คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสนฺติ "อยํ เทว โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ ตํ ทณฺฑํ ปเณหี"ติ. ตเมนํ ราชา ปริภาสติ, โส ปริภาสปจฺจยาภยมฺปี อุปฺปาเทติ, ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอตํ ภยं ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส, อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตํ.

เอตฺถเกนปี ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนํ ราชา พนฺธาเปติ อนฺทุพนฺธเนน วา รชฺชุพนฺธเนน วา สงฺขลิกพนฺธเนน วา เวตฺตพนฺธเนน วา ฉตาพนฺธเนน วา ปกฺเขปพนฺธเนน วา ปริกฺเขปพนฺธเนน วา คามพนฺธเนน วา นิคมพนฺธเนน วา นครพนฺธเนน วา รฏฺฐพนฺธเนน วา ชนปทพนฺธเนน วา อนฺตมโส สวจนียมฺปี กโรติ "น เต ลพฺภา อิโต ปกฺกมิตุนฺ"ติ. โส พนฺธนปจฺจยาปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอตํ ภยं ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส, อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตํ.

เอตฺถเกนปี ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนํ ราชา ตสฺส ธนं อาหราเปติ สตํ วา สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วา. โส ธนชานิปจฺจยาปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอตํ ภยं ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส, อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตํ.

เอตฺถเกนปี ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนํ ราชา วิวิธา กมฺมการณา การาเปติ: กสาหิปี ตาเพติ, เวตฺเตหิปี ตาเพติ, อฑฺฒุฑณฺฑเกหิปี ตาเพติ, หตฺถมฺปี ฉินฺทติ, ปาทมฺปี ฉินฺทติ, หตฺถปาทมฺปี ฉินฺทติ, กณฺณมฺปี ฉินฺทติ, นาสมฺปี ฉินฺทติ, กณฺณนาสมฺปี ฉินฺทติ, พิลงฺคถาลิกมฺปี กโรติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปี กโรติ, ราหุมุขมฺปี กโรติ, โชติมาลิกมฺปี กโรติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปี กโรติ, เอรกปตฺติกมฺปี[1] กโรติ, จีรกวาสิกมฺปี กโรติ, เอเณยฺยกมฺปี กโรติ, พลิสมังสิกมฺปี กโรติ, กหาปณิกมฺปี กโรติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปี กโรติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปี กโรติ, ปลาลปีฐกมฺปี กโรติ, ตตฺเตนปี เตเลน โอสิญฺจติ, สุนเขหิปี ขาทาเปติ, ชีวนฺตมฺปี สูเล อุตฺตาเสติ, อสินาปี สีสं ฉินฺทติ. โส กมฺมการณ-

---

สุตฺตนฺต. ๒๑/๔๓ ๑ ก. เอรกวตฺติกมฺปี

ปจฺจยาปี ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ตสฺส ? อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ. ราชา อิเมสํ จตุนฺนํ ทณฺฑานํ อิสฺสโร.

โส เอเกน กมฺเมน กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, ตเมนํ นิรยปาลา ปญฺจวิธพนฺธนํ นาม กมฺมการณํ กาเรนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ หตฺเถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย หตฺเถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ มชฺเฌ อุรสฺมิ์ คเมนฺติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ตสฺส? อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ.

ตเมนํ นิรยปาลา สํเวเสตฺวา กุฐาริหิ[1] ตจฺเฉนฺติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา วาสีหิ ตจฺเฉนฺติ, ตเมนํ นิรยปาลา รเถ โยเชตฺวา อาทิตฺตาย ปจฺวิยา สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย[2] สาเรนฺติปี ปจฺจาสาเรนฺติปี[3] ... ตเมนํ นิรยปาลา มหนฺตํ องฺคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ อาโรเปนฺติปี โอโรเปนฺติปี ... ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา ตตฺตาย โลหกุมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย, โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ ปจฺจติ, โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ ปจฺจมาโน สกิมฺปี อุทฺธํ คจฺฉติ, สกิมฺปี อโธ คจฺฉติ, สกิมฺปี ติริยํ คจฺฉติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ตสฺส? อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ, ตเมนํ นิรยปาลา มหานิรเย ปกฺขิปนฺติ. โส โข ปน มหานิรโย

---

๑ ฉ. ม. กุฐาริหิ ๒ ก. สญฺโชติภูตาย

๓ สี. ม. หาเรนฺติปี ปจฺจาหาเรนฺติปี

จตุกฺกณฺโณ จตุทฺวาโร วิภตฺโต ภาคโส มิโต
อโยปาการปริยนฺโต[1] อยสา ปฏิกุชฺชิโต.

ตสฺส อโยมยา ภูมิ ชลิตา เตชสา ยุตา
สมนฺตา โยชนสตํ ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา.

ทุทฺริยาตปนา โฆรา อจฺจิมนฺโต ทุราสทา[2]
โลมหํสนรูปา จ ภิสฺมา ปฏิภยา ทุกฺขา.

ปุรตฺถิมาย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ปจฺฉิมาย ปฏิหญฺญติ.

ปจฺฉิมาย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ปุรตฺถิมาย ปฏิหญฺญติ.

อุตฺตราย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ทกฺขิณาย ปฏิหญฺญติ.

ทกฺขิณาย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต อุตฺตราย ปฏิหญฺญติ.

เหฏฺฐโต จ สมุฏฺฐาย อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ฉทนสฺมิ ปฏิหญฺญติ.

ฉทนมูหา สมุฏฺฐาย อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ภูมิยํ ปฏิหญฺญติ.

อโยกปาลมาทิตฺตํ สนฺตตฺตํ ชลิตํ ยถา
เอวํ อจฺจินิรโย หฏฺฐา อุปริ ปสฺสโต.

ตตฺถ สตฺตา มหาตุทฺทา มหากิพฺพิสการิโน
อจฺจนฺตปาปกมฺมนฺตา ปจฺจนฺติ น จ มิยฺยเร.

---

๑ ก. ,ม. อโยปาการปริยนฺโต ๒ สี. ขรา สทา

ชาตเวทสโม กาโย เตสํ นิรยวาสินํ
ปสฺส กมฺมานํ ทพฺพตฺตํ น ภสฺมา โหนฺติ นปี มสิ.

ปุรตฺถิเมนปี ธาวนฺติ ตโต ธาวนฺติ ปจฺฉิมํ
อุตฺตเรนปี ธาวนฺติ ตโต ธาวนฺติ ทกฺขิณํ.

ยํ ยํ ทิสํ ปธาวนฺติ[1] ตํ ตํ ทฺวารํ ปีฬียติ[2]
อภินิกฺขมิตาสา เต สตฺตา โมกฺขเวสิโน.

น เต ตโต นิกฺขมิตุ ลภนฺติ กมฺมปจฺจยา
เตสญฺจ ปาปกมฺมนฺตํ อวิปกฺกํ กตํ พหุนฺติ.

เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ตสฺส? อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ. ยานิ จ เนรยิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ จ ติรจฺฉานโยนิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ จ ปีตฺติวิสยิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ จ มานุสกานิ ทุกฺขานิ, ตานิ กุโต ชาตานิ กุโต สญฺชาตานิ กุโต นิพฺพตฺตานิ กุโต อภินิพฺพตฺตานิ กุโต ปาตุภูตานิ? อตฺตทณฺฑโต ชาตานิ สญฺชาตานิ นิพฺพตฺตานิ อภินิพฺพตฺตานิ ปาตุภูตานีติ อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ.

ชนํ ปสฺสถ เมธคนฺติ ชนนฺติ: ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ เมธคํ ชนํ กลหํ ชนํ วิคฺคหํ ชนํ วิวาทาปนฺนํ ชนํ อาหตํ ชนํ ปจฺจาหตํ ชนํ อาฆาติตํ ชนํ ปจฺจาฆาติตํ ชนํ ปสฺสถ ทกฺขถ โอโลเกถ นิชฺฌายเถ อุปปริกฺขถาติ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ.

สเวคํ กิตฺตยิสฺสามีติ: สเวคํ อุพฺเพคํ อุตฺตราสํ ภยํ ปีฬนํ สฏฺฐนํ อุปทฺทวํ อุปสคฺคํ. กิตฺตยิสฺสามีติ: ปกิตฺตยิสฺสามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทเสสฺสามิ ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามีติ สเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ.

---

๑ ก. ทิสมฺปี ธาวนฺติ ๒ ฉ.ม. ปีฬียติ

ยถา สวิชิตํ มยาติ: ยถา มยา อตฺตนาเยว อตฺตานํ สเวชิโต อุปฺเปชิโต สเวคมาปาทิโตติ ยถา สวิชิตํ มยา. เตนาห ภควา:—

อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ
สเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ ยถา สวิชิตํ มยาติ.

[๑๗๓] ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถา
อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา มํ ภยมาวิสิ.

ผนฺทมานนฺ ปชนฺ ทิสฺวาติ ปชาติ: สตฺตาธิวจนนฺ. ปชนฺ ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ ทิฏฺฐิผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ กิเลสผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ ทุจฺจริตผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ ปโยคผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ วิปากผนฺทนาย ผนฺทมานนฺ รตฺตนฺ ราเคน ผนฺทมานนฺ ทุฏฺฐนฺ โทเสน ผนฺทมานนฺ มูฬฺหนฺ โมเหน ผนฺทมานนฺ วินิพทฺธนฺ มาเนน ผนฺทมานนฺ ปรามฏฺฐนฺ ทิฏฺฐิยา ผนฺทมานนฺ วิกฺเขปคตนฺ อุทฺธจฺเจน ผนฺทมานนฺ อนิฏฺฐงฺคตนฺ วิจิกิจฺฉาย ผนฺทมานนฺ ถามคตนฺ อนุสเยหิ ผนฺทมานนฺ ถาเภน ผนฺทมานนฺ อถาเภน ผนฺทมานนฺ ยเสน ผนฺทมานนฺ อยเสน ผนฺทมานนฺ ปสสาย ผนฺทมานนฺ นินฺทาย ผนฺทมานนฺ สุเขน ผนฺทมานนฺ ทุกฺเขน ผนฺทมานนฺ ชาติยา ผนฺทมานนฺ ชราย ผนฺทมานนฺ พฺยาธินา ผนฺทมานนฺ มรเณน ผนฺทมานนฺ โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาเสหิ ผนฺทมานนฺ เนรยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานนฺ ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานนฺ ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานนฺ มานุสเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานนฺ คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน ... คพฺภฏฺฐิติมูลเกน[1] ทุกฺเขน ... คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน ทุกฺเขน ... ชาตสฺสูปนิพทฺธเกน ทุกฺเขน ... ชาตสฺส ปราเชยฺยเกน ทุกฺเขน ... อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน ... ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน ... ทุกฺขทุกฺเขน ... สงฺขารทุกฺเขน ... วิปริณามทุกฺเขน ... จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน ... โสตโรเคน ... ฆานโรเคน ...

---

๑ ม. คพฺเภฏฺฐิติมูลเกน

ชิวฺหาโรเคน ... กายโรเคน ... สีสโรเคน ... กณฺณโรเคน ... มุขโรเคน ... ทนฺตโรเคน ... กาเสน ... สาเสน ปีนาเสน ... ฑาเหน ... ชเรน ... กุจฺฉิโรเคน ... มุจฺฉาย ... ปกฺขนฺทิกาย ... สูลาย ... วิสูจิกาย ... กุฏฺเฐน ... คณฺเฑน ... กิลาเสน ... โสเสน ... อปมาเรน ... ททฺทุยา ... กณฺฑุยา ... กจฺฉุยา ... รขสาย ... วตจฺฉิกาย ... โลหิเตน ... ปีตฺเตน ... มจฺเฉหน ... อสาย ... ปีฬกาย ... ภคนฺทลาย[1] ... ปีตฺตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ[2] ... เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ... สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ... อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ... วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ... โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ... สีเตน ... อุณฺหน ... ชิฆจฺฉาย ... ปิปาสาย ... อุจฺจาเรน ... ปสฺสาเวน ... ฑํสมกสวาตา ... ผปสิริสปสมฺผสฺเสน ทุกฺเขน ... มาตุมรเณน ทุกฺเขน ... ปีตุมรเณน ทุกฺเขน ... ภาตุมรเณน ทุกฺเขน ... ภคินีมรเณน ทุกฺเขน ... ปุตฺตมรเณน ทุกฺเขน ... ธีตุมรเณน ทุกฺเขน ... ญาติมรเณน ทุกฺเขน ... โภคพฺยสเนน ทุกฺเขน ... โรคพฺยสเนน ทุกฺเขน ... สีลพฺยสเนน ทุกฺเขน ... ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ... ผนฺทมานํ สมฺผนฺทมานํ วิปฺผนฺทมานํ เวธมานํ ปเวธมานํ สมฺปเวธมานํ. ทิสฺวาติ: ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ทิสฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา.

มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถาติ: ยถา มจฺฉา อปฺโปทเก ปริตฺโตทเก อุทกปริยาทาเน กาเกหิ วา กุลเลหิ วา พลากาหิ วา ปริปาติยมานา อุกฺขิปียมานา ขชฺชมานา ผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวธนฺติ ปเวธนฺติ สมฺปเวธนฺติ, เอวเมว ปชา ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทนฺติ ... ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวธนฺติ ปเวธนฺติ สมฺปเวธนฺตีติ มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถา.

---

๑ ฉ. ม. ภคนฺทเลน ๒ ฉ. ม. ปีตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน

อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธติ: อญฺญมญฺญํ ฉฑฺฑา วิรุทฺธา ปฏิวิรุทฺธา อาหตา ปจฺจาหตา อาฆาติตา ปจฺจาฆาติตา: ราชาโนปี ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปี ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปี พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปติกาปี คหปติเกหิ วิวทนฺติ, มาตาปี ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปี มาตรา วิวทติ, ปิตาปี ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปี ปิตรา วิวทติ, ภาตาปี ภาตรา วิวทติ, ภคินีปี ภคินิยา วิวทติ, ภาตาปี ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปี ภาตรา วิวทติ, สหาโยปี สหาเยน วิวทติ. เต ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ ปาณีหิปี อุปกฺกมนฺติ, เลฑฺฑูหิปี อุปกฺกมนฺติ, ทณฺเฑหิปี อุปกฺกมนฺติ, สตฺเถหิปี อุปกฺกมนฺติ. เต ตตฺถ มรณมฺปี นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปี ทุกฺขนฺติ อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ.

ทิสฺวา มํ ภยมาวิสีติ ทิสฺวาติ: ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ภยํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทโว อุปสคฺโค อาวิสีติ[1] ทิสฺวา มํ ภยมาวิสิ. เตนาห ภควา:—

ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา มจฺเจ อปฺโปทเก ยถา
อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา มํ ภยมาวิสีติ.

[๑๗๒] สมนฺตมสาโร โลโก ทิสา สพฺพา สเมริตา
อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน นาทฺทสาสึ อโนสิตํ.

สมนฺตมสาโร โลโกติ: นิรยโลโก ติรจฺฉานโยนิโลโก ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก, ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก, อยํ โลโก ปโร โลโก, พฺรหฺมโลโก เทวโลโก, อยํ วุจฺจติ โลโก. นิรยโลโก อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา. ติรจฺฉานโยนิโลโก ... ปิตฺติวิสยโลโก ... มนุสฺสโลโก ...

---

๑ ก. อาวิสตีติ

เทวโลโก ... ขนฺธโลโก ... ธาตุโลโก ... อายตนโลโก ... อยํ โลโก ... ปโร โลโก ... พฺรหฺมโลโก ... เทวโลโก อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา.

ยถา ปน นโฬ อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา เอรณฺโฑ อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา อุทุมฺพโร อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา เสตกจฺโฉ[1] อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา ปาลิภทฺทโก อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา เผณปิณฺโฑ อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต. ยถา ปุพฺพุฬกํ[2] อสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ. ยถา มรีจิ อสารา นิสฺสารา สาราปคตา. ยถา กทลิกฺขนฺโธ อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต ... ยถา มายา อสารา นิสฺสารา สาราปคตา, เอวเมว นิรยโลโก อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วาติ.

ติรจฺฉานโยนิโลโก ... ปิตฺติวิสยโลโก ... มนุสฺสโลโก ... เทวโลโก อสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วาติ สมนุคมสาโร โลโก.

ทิสา สพฺพา สเมริตาติ: เย ปุริมฺหิมาย ทิสาย สงฺขารา, เตปี เอริตา สเมริตา จลิตา ฆฏฺฏิตา อนิจฺจตาย ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา ทุกฺเข ปติฏฺฐิตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตา เย ปจฺฉิมาย ทิสาย สงฺขารา ... เย อุตฺตราย ทิสาย สงฺขารา ... เย ทกฺขิณาย ทิสาย สงฺขารา เย ปุริมฺหิมาย อนุทิสาย สงฺขารา ... เย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สงฺขารา ... เย อุตฺตราย อนุทิสาย สงฺขารา ... เย ทกฺขิณาย อนุทิสาย สงฺขารา ... เย เหฏฺฐิมาย ทิสาย สงฺขารา ... เย อุปริมาย ทิสาย สงฺขารา ... เย ทสสุ ทิสาสุ

---

๑ ก. เสตกจฺโฉ ๒ ฉ. ม. อุทกปุพฺพุฬกํ

สงฺขารา, เตปี เอริตา สเมริตา จลิตา ผนฺทิตา อนิจฺจตาย ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา ทุกฺเข ปติฏฺฐิตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตา. ภาสิตมฺปี เจตํ :—

กิญฺจาปี เจตํ ชลติ วิมานํ
โอภาสยํ อุตฺตริยํ ทิสาย
รูเป รณํ ทิสฺวา สทา ปเวธิตํ
สฏฺมา น รูเป รมตี สุเมโธ.

มจฺจุนาพฺภาหโต โลโก ชราย ปริวาริโต
ตณฺหาสลฺเลน โอตินฺโน อิจฺฉาธูมายิโต[1] สทา.

สพฺโพ อาทีปิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปธูปิโต
สพฺโพ ปชฺชลิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปกมฺปีโตติ.

ทิสา สพฺพา สเมริตา.

อิจฺฉํ ภวนมตฺตโนติ: อตฺตโน ภวนํ ตาณํ เลณํ สรณํ คตึ ปรายนํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปิหยนฺโต อภิชปฺปนฺโตติ อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน.

นาทฺทสาสึ อโนสิตนฺติ: อชฺโฌสิตเยว อทฺทสํ, อชฺโฌสิตํ อทฺทสํ. สพฺพํ โยพฺพญฺญํ ชราย โอสิตํ, สพฺพํ อาโรคฺยํ พฺยาธินา โอสิตํ, สพฺพํ ชีวิตํ มรเณน โอสิตํ, สพฺพํ ลาภํ อลาเภน โอสิตํ, สพฺพํ ยสํ อยเสน โอสิตํ, สพฺพํ ปสํสํ นินฺทาย โอสิตํ, สพฺพํ สุขํ ทุกฺเขน โอสิตํ.

ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ
นินฺทา ปสํสา จ สุขํ ทุกฺขญฺจ
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา
อสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๔ ๑ ก. อิจฺฉาธูมายิโต

นาทฺทสาสึ อโนสิตํ. เตนาห ภควา :—

สมนฺตมสาโร โลโก ทิสา สพฺพา สเมริตา
อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน นาทฺทสาสึ อโนสิตนฺติ.

[๑๗๓] โอสาเนเตฺวว พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา เม อรตี อหุ
อเถตฺถ สลฺลมทฺทกฺขึ ทุทฺทสํ หทยสฺสิตํ.

โอสาเนเตฺวว พฺยารุทฺเธติ โอสาเนเตฺววาติ: สพฺพํ โยพฺพญฺญํ ชรา โอสาเปติ, สพฺพํ อาโรคฺยํ พฺยาธิ โอสาเปติ, สพฺพํ ชีวิตํ มรณํ โอสาเปติ, สพฺพํ ตาภํ อตาโภ โอสาเปติ, สพฺพํ ยสํ อยโส โอสาเปติ, สพฺพํ ปสํสํ นินฺทา โอสาเปติ, สพฺพํ สุขํ ทุกฺขํ โอสาเปตีติ โอสาเนเตฺวว. พฺยารุทฺเธติ: โยพฺพญฺญกามา สตฺตา ชราย ปฏิวิรุทฺธา, อาโรคฺยกามา สตฺตา พฺยาธินา ปฏิวิรุทฺธา, ชีวิตุกามา สตฺตา มรเณน ปฏิวิรุทฺธา, ตาภกามา สตฺตา อตาเภน ปฏิวิรุทฺธา, ยสกามา สตฺตา อยเสน ปฏิวิรุทฺธา, ปสํสกามา สตฺตา นินฺทาย ปฏิวิรุทฺธา, สุขกามา สตฺตา ทุกฺเขน วิรุทฺธา ปฏิวิรุทฺธา อาหตา ปจฺจาหตา อาฆาตีตา ปจฺจาฆาตีตาติ โอสาเนเตฺวว พฺยารุทฺเธ.

ทิสฺวา เม อรตี อหูติ ทิสฺวาติ: ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ทุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ทิสฺวา. เม อรตีติ: ยา อรติ ยา อนภิรติ ยา อนภิรมนา ยา อุกฺกณฺฐิตา ยา ปริตสิตา. อหูติ: ทิสฺวา เม อรตี อหุ.

อเถตฺถ สลฺลมทฺทกฺขินฺติ อถาติ: ปทสนฺธิ ... ปทานุปุพฺพตาเปตํ อถาติ. เอตฺถาติ: สตฺเตสุ. สลฺลนฺติ: สตฺต สลฺลานิ ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ ทิฏฺฐิสลฺลํ โสกสลฺลํ กถังกาสลฺลํ. อทฺทกฺขินฺติ: อทฺทสํ อทฺทกฺขึ อปสฺสึ ปฏิวิชฺฌินฺติ อเถตฺถ สลฺลมทฺทกฺขึ.

ทุทฺทสํ หทยสฺสิตนฺติ ทุทฺทสนฺติ: ทุทฺทสํ ทุทฺทกฺขํ ทุปฺปสฺสํ ทุพฺพุชฺฌนํ ทุรนุพุชฺฌนํ ทุปฺปฏิวิชฺฌนฺติ ทุทฺทสํ. หทยสฺสิตนฺติ: หทยํ วุจฺจติ จิตฺตํ. ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ

หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. หทยสฺสิตนฺติ: หทยนิสฺสิตํ จิตฺตสิตํ จิตฺตนิสฺสิตํ จิตฺเตน หตฺถํ สหชาตํ สํสฏฺฐํ สมฺปยุตฺตํ เอกุปฺปาทํ เอกนิโรธํ เอกวตฺถุกํ เอการมฺมณนฺติ ทุทฺทสํ หทยสฺสิตํ. เตนาห ภควา:—

โอสาเนเตฺวว พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา เม อรตี อหุ
อเถตฺถ สตฺตมทฺทกฺขึ ทุทฺทสํ หทยสฺสิตนฺติ.

[๑๗๔] เยน สลฺเลน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวติ
ตเมว สลฺลมพฺพุยฺห น ธาวติ น สีทติ.

เยน สลฺเลน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวตีติ สลฺลนฺติ: สตฺต สลฺลานิ: ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ ทิฏฺฐิสลฺลํ กิเลสสลฺลํ กถกถาสลฺลํ.

กตมํ ราคสลฺลํ? โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที[1] นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ, อิทํ ราคสลฺลํ.

กตมํ โทสสลฺลํ? "อนตฺถํ เม อจริ"ติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตี"ติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตี"ติ อาฆาโต ชายติ ... จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺถมนตา จิตฺตสฺส, อิทํ โทสสลฺลํ.

กตมํ โมหสลฺลํ? ทุกฺเข อญฺญาณํ ... ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺเต อญฺญาณํ, อปรนฺเต อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญฺญาณํ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อญฺญาณํ. ยํ เอวรูปํ อทสฺสนํ อนภิสมโย อนนุโพโธ อสมฺโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหณา อปริโยคาหณา อสมเปกฺขนา อปจฺจเวกฺขนา อปจฺจกฺขกมฺมํ ทุมฺเมชฺฌํ พาลฺยํ โมโห ปโมโห สมฺโมโห อวิชฺชา อวิชฺโชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาถามิ โมโห อกุสลมูลํ, อิทํ โมหสลฺลํ.

---

๑ ฉ. ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

กตมํ มานสฺมึ? "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อิทํ มานสฺมึ.

กตมา ทิฏฺฐิสฺมึ? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิ-วิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสංโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมิ 'ยาถาวกน"ติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ, อิทํ ทิฏฺฐิสฺมึ.

กตมา โสกสฺมึ? ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อนฺโตทาโห อนฺโตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ, อิทํ โสกสฺมึ.

กตมา กลิกลาสมึ? ทุกฺเข กงฺขา, ทุกฺขสมุทเย กงฺขา, ทุกฺขนิโรเธ กงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย กงฺขา, ปุพฺพนฺเต กงฺขา, อปรนฺเต กงฺขา, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต กงฺขา, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ กงฺขา. ยา เอวรูปา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวธาปโถ สංสโย อเนกංสคฺคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข, อิทํ กลิกลาสมึ.

เยน สลฺเลน โอตිณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวตีติ: ราคสลฺเลน โอตිณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปี หนติ, อทินฺนมฺปี อาทิยติ, สนฺธิมฺปี ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปี หรติ, เอกาคาริกมฺปี กโรติ, ปริปนฺเถปี ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปี คจฺฉติ, มุสาปี ภณติ, เอวมฺปี ราคสลฺเลน โอตිณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต

สมนฺนาคโต ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สํสรติ. อถ วา ราคสฺสเส โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต โภเค ปริเยสนฺโต นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทติ. สีตสฺส ปุรกฺขโต อุณฺหสฺส ปุรกฺขโต ฑํสมกสวาตาตปสิริสิปสมฺผสฺเสหิ ริสฺสมาโน[1] ชุปฺปีปาสาย มิยฺยมาโน คุมฺพ[2] คจฺฉติ, ตกฺโกลํ คจฺฉติ, ตกฺกสีลํ คจฺฉติ, กาสมุขํ คจฺฉติ, ปุปฺผรุ คจฺฉติ, เวตฺตงฺคํ คจฺฉติ, เวราปลฺลํ คจฺฉติ, ชวํ คจฺฉติ, ตามลิ[3] คจฺฉติ, วงฺคํ คจฺฉติ, เอพพนฺธนํ คจฺฉติ, สุวณฺณภูมิ คจฺฉติ, สุวณฺณภูมิ คจฺฉติ, ตมฺพปาณิ คจฺฉติ, สุปฺปทกํ คจฺฉติ, เภรุกจฺฉกํ คจฺฉติ, สุรฏฺฐกํ คจฺฉติ, ภงฺคโลกํ คจฺฉติ, ภงฺคณกํ คจฺฉติ, ปรมภงฺคณกํ คจฺฉติ, โยนกํ คจฺฉติ, ปีนกนฺ[4] คจฺฉติ, วินกํ คจฺฉติ, มูลปทํ คจฺฉติ, มรุกนฺตารกํ คจฺฉติ, ขณฺณุปถกํ คจฺฉติ, อชปถกํ คจฺฉติ, เมณฺฑกปถกํ คจฺฉติ, สงฺกุปถกํ คจฺฉติ, ฉาตปถกํ คจฺฉติ, วลปถกํ คจฺฉติ, สกุณปถกํ คจฺฉติ, มูสิกปถกํ คจฺฉติ, ทริปถกํ คจฺฉติ, เวตาจารกํ คจฺฉติ, ปริเยสนฺโต น ลภติ, อลาภมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ, ปริเยสนฺโต ลภติ, ลทฺธา อารกฺขมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ "กินฺติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยฺยุ, น โจรา หเรยฺยุ, น อคฺคิ ฑเหยฺย, น อุทกํ วเหยฺย, น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยุนฺ"ติ, ตสฺส เอวํ อารกฺขโต โคปยโต เต โภคา วิปฺปลุชฺชนฺติ, โส วิปฺปโยคมูลกมฺปี ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอวมฺปี ราคสฺสเส โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สํสรติ.

โทสสฺสเส ... โมหสฺสเส ... มานสฺสเส โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปี หนติ, อทินฺนมฺปี อาทิยติ, สนฺธิมฺปี ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปี หรติ, เอกาคาริกมฺปี กโรติ, ปริปนฺเถปี ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปี คจฺฉติ, มุสาปี ภณติ. เอวํ

---

๑ ฉ. ม. ปีพิยมาโน ๒ ฉ. ม. ติคุมฺพํ
๓ ก. ตมฺพลิงฺคํ ๔ ฉ. ม. ปรมโยนกํ

มานสฺเสน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สสฺสติ.

ทิฏฺฐิสฺเสน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร หตฺถาวเลขโน,[1] น เอหิภทนฺติโก, น ติฏฺฐภทนฺติโก, นาภิหฏฺฐํ, น อุทฺทิสฺสกตํ, น นิมนฺตนํ สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโพฬมุขา[2] ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น ทณฺฑมนฺตรํ, น มุสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺติสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจาริโน, น มจฺฉํ, น มํสํ, น สุรํ, น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปิวติ, โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก ... สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโ ลปิโก, เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ ... สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ, เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ ... สตฺตาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ. อิติ เอวรูปํ อฑฺฒมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยค-มนุยุตฺโต วิหรติ. เอวมฺปิ ทิฏฺฐิสฺเสน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สสฺสติ,

อถ วา ทิฏฺฐิสฺเสน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต, โส สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หฏฺฐภกฺโข วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ ติลภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชโน[3] โส สาณานิปิ ธาเรติ, มสาณานิปิ ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ, ปํสุกูลานิปิ ธาเรติ, ติรีฏานิปิ ธาเรติ, อชินานิปิ ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปิ ธาเรติ, กุสจีรมฺปิ ธาเรติ, วากจีรมฺปิ ธาเรติ, ผลกจีรมฺปิ ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, อุลูกปกฺขมฺปิ ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ โหติ, เกสมสฺสุโลจนา-นุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ, อุพฺภฏฺฐโกปิ โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฏกาปสฺสยิโกปิ โหติ, กณฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ,

---

๑ ฉ. ม. หตฺถาปเลขโน ๒ สี. ขโพพีมุขา ๓ ก. ปวตฺตผลโภชี

ผลกเสยฺยมฺปี กปฺเปติ, ถณฺฑิลเสยฺยมฺปี กปฺเปติ, เอกปสฺสิโกปี โหติ รโชชลฺลธโร, อพฺโภกาสิโกปี โหติ ยถาสนฺถติโก, เจกฏฺฐิโกปี โหติ วิกฏโภชนานุโยคมนุยุตฺโต, อปานโกปี โหติ อปานกตฺตมนุยุตฺโต, สายตติยกมฺปี อุทโกโรหณานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. เอวมฺปี ทิฏฺฐิสลฺเลน โอตินฺโน วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สํสรติ.

โสกสลฺเลน โอตินฺโน วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬึ กนฺทติ สมฺโมหํ อาปชฺชติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา มาตา กาลมกาสิ. สา ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิยาย รถิยํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อยี เม มาตรํ อทฺทสฺสถ, อยี เม มาตรํ อทฺทสฺสถา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา ยี่ตา กาลมกาสิ. ภาตา กาลมกาสิ. ภคินี กาลมกาสิ. ปุตฺโต กาลมกาสิ. ธีตา กาลมกาสิ. สามิโก กาลมกาสิ. สา ตสฺส กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิยาย รถิยํ, สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อยี เม สามิกํ อทฺทสฺสถ, อยี เม สามิกํ อทฺทสฺสถา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส มาตา กาลมกาสิ. โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิยาย รถิยํ, สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อยี เม มาตรํ อทฺทสฺสถ, อยี เม มาตรํ อทฺทสฺสถา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส ยี่ตา กาลมกาสิ. ภาตา กาลมกาสิ, ภคินี กาลมกาสิ, ปุตฺโต กาลมกาสิ, ธีตา กาลมกาสิ, ปชาปติ กาลมกาสิ, โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิยาย รถิยํ, สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อยี เม ปชาปตึ อทฺทสฺสถ, อยี เม ปชาปตึ อทฺทสฺสถา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรา อตฺถี ญาติกุลา อคมาสิ. ตสฺสา เต ญาตกา สามิกํ อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกามา, สา จ นํ น อิจฺฉติ. อถโข สา อิตฺถี สามิกํ เอตทโวจ "อิเม มํ อยฺยปุตฺต ญาตกา ตว อจฺฉินฺทิตฺวา

อญฺญสฺส ทาตุกามา, อุโภ มยํ มริสฺสามา"ติ. อถ โข โส ปุริโส ตํ อิตฺถึ ทฺวิธา เฉตฺวา อตฺตานํ โอปาเตสิ "อุโภ เปจฺจ ภวิสฺสามา"ติ. เอวํ โสกสลฺเลน โอตฺถโต วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ชาติ วิชาติ สนฺชาติ สํสรติ.

กถกสลฺเลน โอตฺถโต วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต สํสยปกฺขนฺโน[1] โหติ วิมติปกฺขนฺโน เทฺวพฺยากโต "อโหสึ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานํ, น นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กึ นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กถํ นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ อโหสึ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานํ; ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, น นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กึ นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กถํ นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ; เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนมทฺธานํ อชฺฌตฺตํ กถกถี โหติ "อหํ นุโขสฺมิ, โน นุโขสฺมิ, กึ นุโขสฺมิ, กถํ นุโขสฺมิ, อยํ นุโข สตฺโต กุโต อาคโต, โส กุหึ คามี ภวิสฺสตี"ติ. เอวํ กถกถาสลฺเลน โอตฺถโต วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ชาติ วิชาติ สนฺชาติ สํสรติ.

เต จ สลฺเล อภิสงฺขโรติ, เต สลฺเล อภิสงฺขโรนฺโต สตฺตาภิสงฺขารวเสน ปุรตฺถิมทิสํ ชาติ, ปจฺฉิมทิสํ ชาติ, อุตฺตรทิสํ ชาติ, ทกฺขิณทิสํ ชาติ. เต สตฺตาภิสงฺขารา อปฺปหีนา, สตฺตาภิสงฺขารานํ อปฺปหีนตฺตา คติยา ชาติ, นิรเย ชาติ, ติรจฺฉานโยนิยา ชาติ, ปิตฺติวิสเย ชาติ, มนุสฺสโลเก ชาติ, เทวโลเก ชาติ, คติยา คติ, อุปปตฺติยา อุปปตฺติ, ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธิ, ภเวน ภวํ, สํสาเรน สํสารํ, วฏฺเฏน วฏฺฏํ ชาติ วิชาติ สนฺชาติ สํสรตีติ เยน สลฺเลน โอตฺถโต วิทฺโธ ชาติ วิชาติ.

ตเมว สลฺลํ อพฺพุยฺห น ชาติ น สีทตีติ: ตเมว ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ ทิฏฺฐิสลฺลํ โสกสลฺลํ กถกถาสลฺลํ อพฺพุยฺห อพฺพุหิตฺวา อุทฺธริตฺวา สมุทฺธริตฺวา อุปฺปาฏยิตฺวา สมุปฺปาฏยิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา เนว ปุรตฺถิมทิสํ ชาติ, น ปจฺฉิมทิสํ ชาติ, น อุตฺตรทิสํ ชาติ, น ทกฺขิณทิสํ ชาติ. เต สตฺตาภิสงฺขารา ปหีนา, สตฺตาภิสงฺขารานํ[2] ปหีนตฺตา คติยา

---

๑ ฉ. ม. สํสยปกฺขนฺโท

น ชาวติ, นิรเย น ชาวติ, ติรจฺฉานโยนิยา น ชาวติ, ปีตฺติวิสเย น ชาวติ, มนุสฺสโลเก น ชาวติ, เทวโลเก น ชาวติ, น คติยา คติ, น อุปปตฺติยา อุปปตฺติ, น ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธิ, น ภเวน ภวํ, น สํสาเรน สํสารํ, น วฏฺเฏน วฏฺฏึ ชาวติ วิชาวติ สนฺชาวติ สํสรตีติ ตเมว สจฺจํ อพฺภุยฺห น ชาวติ. น สีทตีติ: กาโมเฆ น สีทติ, ภโวเฆ น สีทติ, ทิฏฺโฐเฆ น สีทติ, อวิชฺโชเฆ น สีทติ, น สีทติ น โอสีทติ น อวสีทติ น คจฺฉติ น อวคจฺฉตีติ ตเมว สจฺจํ อพฺภุยฺห น ชาวติ น สีทติ. เตนาห ภควา:—

เยน สจฺเจน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิชาวติ
ตเมว สจฺจมพฺภุยฺห น ชาวติ น สีทตีติ.

[๑๗๕] ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานี โลเก คธิตานิ
น เตสุ ปสุโต สิยา
นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม สิกฺเข นิพฺพานมตฺโต.

ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานีติ สิกฺขาติ: หตฺถิสิกฺขา อสฺสสิกฺขา รถสิกฺขา ธนุสิกฺขา ฉาลากิยํ ฉลฺลกตฺติยํ กายปิกิจฺฉํ ภูติยํ โกมารปิกิจฺฉ[1] อนุคียนฺตีติ: คียนฺติ นิคฺคียนฺติ กถียนฺติ ภณียนฺติ ทีปียนฺติ โวหรียนฺติ. อถ วา คียนฺติ คณฺหียนฺติ อุคฺคณฺหียนฺติ ธาริยนฺติ อุปธาริยนฺติ คธิตปฏิลาภาย. คธิตา วุจฺจนฺติ ปญฺจกามคุณา จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. กิการณา คธิตา วุจฺจนฺติ ปญฺจกามคุณา? เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจกามคุเณ อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปิหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ. ตํการณา คธิตา วุจฺจนฺติ ปญฺจกามคุณา. โลเกติ: มนุสฺสโลเกติ ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานิ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๕ ๑ ฉ. โกมารภจฺจํ, ม. โกมารสจฺจํ

น เตสุ ปสุโต สิยาติ: ตาสุ วา สิกฺขาสุ เตสุ วา ปญฺจกามคุเณสุ น ปสุโต สิยา, น ตนฺนินฺโน อสฺส, น ตปฺโปโณ, น ตปฺปพฺภาโร, น ตทธิมุตฺโต, น ตทธิปเตยฺโยติ น เตสุ ปสุโต สิยา.

นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเมติ นิพฺพิชฺฌาติ: ปฏิวิชฺฌิตฺวา. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา. สพฺพโสติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ สพฺพโสติ. กาเมติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาติ นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม.

สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ สิกฺขาติ: ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. นิพฺพานมตฺตโนติ: อตฺตโน ราคสฺส นิพฺพานาย[1] โทสสฺส นิพฺพานาย[1] โมหสฺส นิพฺพานาย[1] ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพานาย[1] ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปี สิกฺเขยฺย อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย ชานนฺโต สิกฺเขยฺย ... สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน. เตนาห ภควา:—

ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานิ
น เตสุ ปสุโต สิยา
นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ.

---

๑ ฉ. ม. นิพฺพาปนาย

[๑๗๖] สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ อมาโย ริตฺตเปสุโณ
อกฺโกธโน โลภปาปสฺ เววิจฺฉํ วิตเร มุนิ.

สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภติ สจฺโจ สิยาติ: สจฺจวาจาย สมนฺนาคโต สิยา, สมฺมาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต สิยา, อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมนฺนาคโต สิยาติ สจฺโจ สิยา. อปฺปคพฺโภติ: ตีณิ ปาคพฺภิยานิ: กายิกํ ปาคพฺภิยํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ ... อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. ยสฺสิมานิ ตีณิ ปาคพฺภิยานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อปฺปคพฺโภติ สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ.

อมาโย ริตฺตเปสุโณติ: มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปีกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ "มา มํ ชญฺญา"ติ อิจฺฉติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ สงฺกปฺเปติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ วาจํ ภาสติ, "มา มํ ชญฺญา"ติ กาเยน ปรกฺกมติ. ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา นิหรณา ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปริจฺฉาทนา อนุตฺตานีกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา, อยํ วุจฺจติ มายา. ยสฺเสสา มายา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อมาโย. ริตฺตเปสุโณติ: เปสุญฺญนฺติ อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ ... เอวํ เภทาธิปฺปายเน เปสุญฺญํ อุปสංหรติ, ยสฺเสตं เปสุญฺญํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตं ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ, โส วุจฺจติ ริตฺตเปสุโณ วิคตเปสุโณติ[1] อมาโย ริตฺตเปสุโณ.

อกฺโกธโน โลภปาปสฺ เววิจฺฉํ วิตเร มุนีติ อกฺโกธโนติ: หิ โข วุตฺตํ, อปิจ โกโธ ตาว วตฺตพฺโพ. ทส์หากาเรหิ โกโธ ชายติ ... ยสฺเสโส โกโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อกฺโกธโน. โกธสฺส ปหีนตฺตา อกฺโกธโน, โกธวตฺถุสฺส ปริญฺญาตตฺตา อกฺโกธโน, โกธเหตุสฺส อุจฺฉินฺนตฺตา อกฺโกธโน. โลโภติ: โย โลโภ ลุพฺภนา

---

๑ ฉ. ม. วิวิตฺตเปสุโณ ปวิวิตฺตเปสุโณ

ลุพฺภิตตฺตํ ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. เววิจฺฉํ วุจฺจติ ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ ... คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํ. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาตมติจฺจ โส มุนีติ. อกฺโกธโน โลภปาปํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนีติ: มุนี โลภปาปกญฺจ เววิจฺฉญฺจ อตริ อุตฺตริ ปหริ สมติกฺกมิ วีติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ อกฺโกธโน โลภปาปํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนิ. เตนาห ภควา:—

สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ อมาโย ริตฺตเปสุโณ
อกฺโกธโน โลภปาปํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนีติ.

[๑๗๗] นิทฺทํ ตนฺทึ สเห ถีนํ ปมาเทน น สංวเส
อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย นิพฺพานมนโส นโร.

นิทฺทนฺติ นิทฺทา: ยา กายสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอนาโห ปริโยนาโห อนุโต สโมโรโธ มิทฺธํ สุปฺปํ จปลายิกา สุปฺปํ สุปฺปนา สุปิตตฺตํ. ตนฺทีติ: ยา ตนฺทิ[1] ตนฺทิยนา ตนฺทิยิตตฺตํ ตนฺทิมนกตา อาลสิยํ อาลสฺยายนา อาลสฺยายิตตฺตํ. ถีนนฺติ: ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ถีนํ ลียนา ลียิตตฺตํ, ถีนํ ถียนา ถียิตตฺตํ จิตฺตสฺส. นิทฺทนฺติ ตนฺทึ สเห ถีนนฺติ: นิทฺทญฺจ ตนฺทิญฺจ ถีนญฺจ สเห สเหยฺย ปริสเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ นิทฺทนฺ ตนฺทึ สเห ถีนํ.

ปมาเทน น สංวเสติ: ปมาโท วุตฺตปฺโป. กายทุจฺจริเตน วา วจีทุจฺจริเตน วา มโนทุจฺจริเตน วา ปญฺจกามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปาทนา[2] วา กุสลานं วา ธมฺมานं ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ, อยं วุจฺจติ ปมาโท. ปมาเทน น สංวเสติ: ปมาเทน น วเสยฺย น สංวเสยฺย น อาวเสยฺย น ปริวเสยฺย ปมาทं ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวं คเมยฺย, ปมาทา อารโต

---

๑ ฉ. ม. ตนฺที ๒ ฉ. ม. โวสฺสคฺคานุปฺปาทนํ

อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ปมาเทน น สโมเส.

อติมาเน น ติฏฺเฐยฺยาติ อติมาโนติ: อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ อติมาโน. อติมาเน น ติฏฺเฐยฺยาติ: อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย น สนฺติฏฺเฐยฺย อติมานํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, อติมานา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต. นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย.

นิพฺพานมนโส นโรติ: อิเธกจฺโจ ทานํ เทนฺโต สีลํ สมาทิยนฺโต อุโปสถกมฺมํ กโรนฺโต ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺเฐนฺโต ปริเวณํ สมฺมชฺชนฺโต เจติยํ วนฺทนฺโต เจติเย คนฺธมาลํ อาโรเปนฺโต เจติยํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต ยงฺกิญฺจิ เตธาตุกํ กุสลาภิสงฺขารํ อภิสงฺขโรนฺโต น คติเหตุ น อุปปตฺติเหตุ น ปฏิสนฺธิเหตุ น ภวเหตุ น สංสารเหตุ น วฏฺฏเหตุ สพฺพนฺตํ วิสංโยคาธิปฺปายา นิพฺพานนินฺโน นิพฺพานโปโณ นิพฺพานปพฺภาโร อภิสงฺขโรตีติ เอวมฺปี นิพฺพานมนโส นโร. อถ วา สพฺพสงฺขารธาตุยา จิตฺตํ ปฏิวาเปตฺวา อมตาย ธาตุยา จิตฺตํ อุปสංหรติ "เอตํ สนฺตํ เอตं ปณีตं ยทิทं สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ"ติ เอวมฺปี นิพฺพานมนโส นโร.

น ปณฺฑิตา อุปธิสุขสฺส เหตุ
ททนฺติ ทานานิ ปุนพฺภวาย
กามญฺจ เต อุปธิปริกฺขยาย
ททนฺติ ทานํ อปุนพฺภวาย.
น ปณฺฑิตา อุปธิสุขสฺส เหตุ
ภาเวนฺติ ฌานานิ ปุนพฺภวาย
กามญฺจ เต อุปธิปริกฺขยาย
ภาเวนฺติ ฌานํ อปุนพฺภวาย.

เต นิพฺพุติ̆ อภิมนา̆[1] ททนฺติ
ตนฺนินฺนจิตฺตา ตทาธิมุตฺตตา
นชฺโช ยถา สาครมชฺฌคตา[2]
ภวนฺติ นิพฺพานปรายนา เตติ.

นิพฺพานมนโส นโร. เตนาห ภควา:—

นิทฺทํ ตนฺทิ̆ สหเ ถี̆นํ ปมาเทน น สวเส
อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย นิพฺพานมนโส นโรติ.

[๑๗๗] โมสวชฺเช น นิยฺเยถ รูเป เสนฺหํ น กุพฺพเย
มานญฺจ ปริชานเนยฺย สาหสา วิรโต จเร.

โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ: โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภาคโต วา ปริสาคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ เอหิ อมฺโภ ปุริส ยํ ชานาสิ, ตํ วเทหีติ. โส อชานนฺโ วา อาห "ชานามี"ติ, ชานนฺโ วา อาห "น ชานามี"ติ, อปสฺสนฺโ วา อาห "ปสฺสามี"ติ, ปสฺสนฺโ วา อาห "น ปสฺสามี"ติ, อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ, อิทํ วุจฺจติ โมสวชฺชํ. อปิจ ตีหากาเรหิ ... จตูหากาเรหิ ... ปญฺจหากาเรหิ ... ฉหากาเรหิ ... สตฺตหากาเรหิ ... อฏฺฐหากาเรหิ ... อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ: โมสวชฺเช น ยาเยยฺย น นิเยยฺย น วเหยฺย น สหเรยฺย, โมสวชฺชํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, โมสวชฺชา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ โมสวชฺเช น นิยฺเยถ.

รูเป เสนฺหํ น กุพฺพเยติ รูปนฺติ: จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ. รูเป เสนฺหํ น กุพฺพเยติ: รูเป เสนฺหํ น กเรยฺย, ฉนฺทํ น กเรยฺย, เปมํ น กเรยฺย, ราคํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ รูเป เสนฺหํ น กุพฺพเย.

---

๑ ฉ. ม. อาสิสมานสา ๒ ฉ. ม. สาครมชฺฌุเปตา

มานญฺจ ปริชานยฺยาติ มานโนติ: เอกวิเธน มาโน: ยา จิตฺตสฺส อุนฺนติ. ทุวิเธน มาโน: อตฺตุกฺกํสนมาโน, ปรวมฺภนมาโน. ติวิเธน มาโน: "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน. จตุพฺพิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ. ปญฺจวิเธน มาโน, "ลาภิมฺหิ มนาปีกานํ รูปานนฺ"ติ มานํ ชเนติ, "ลาภิมฺหิ มนาปีกานํ สทฺทานํ ... คนฺธานํ ... รสานํ ... โผฏฺฐพฺพานนฺ"ติ มานํ ชเนติ. ฉพฺพิเธน มาโน: จกฺขุสมฺผสฺสปทาย มานํ ชเนติ, โสตสมฺผสฺสปทาย ... ฆานสมฺผสฺสปทาย ... ชิวฺหาสมฺผสฺสปทาย ... กายสมฺผสฺสปทาย ... มโนสมฺผสฺสปทาย มานํ ชเนติ. สตฺตวิเธน มาโน: อติมาโน มานาติมาโน โอมาโน สทิสมาโน อธิมาโน อสฺมิมาโน มิจฺฉามาโน. อฏฺฐวิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, อลาเภน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, นินฺทาย โอมานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ, ทุกฺเขน โอมานํ ชเนติ. นววิเธน มาโน: เสยฺยสฺส "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, เสยฺยสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, เสยฺยสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, สทิสสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส เสยฺโยหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส "สทิโสหมสฺมี"ติ มาโน, หีนสฺส "หีโนหมสฺมี"ติ มาโน. ทสวิเธน มาโน: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ มาโน.

มานญฺจ ปริชานยฺยาติ: มานํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานยฺย: ญาตปริญฺญาย ตีรณปริญฺญาย ปหานปริญฺญาย. กตมา ญาตปริญฺญา? มานํ ชานาติ อยํ เอกวิเธน มาโน: ยา จิตฺตสฺส อุนฺนติ. อยํ ทุวิเธน มาโน: อตฺตุกฺกํสนมาโน ปรวมฺภนมาโน ... อยํ ทสวิเธน มาโน: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ ชานาติ ปสฺสติ, อยํ ญาตปริญฺญา.

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอตํ ญาตํ กตฺวา มานํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต ... นิสฺสรณโต ตีเรติ, อยํ ตีรณปริญฺญา. กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีรยิตฺวา

มานํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ, อยํ ปหานปริญฺญา. มานญฺจ ปริชานาเนยฺยาติ: มานํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานาเนยฺยาติ มานญฺจ ปริชานาเนยฺย.

สาหสา วิรโต จเรติ: กตมา สาหสาจริยา? รตฺตสฺส ราคจริยา สาหสาจริยา, ทุฏฺฐสฺส โทสจริยา สาหสาจริยา, มูฬฺหสฺส โมหจริยา สาหสาจริยา, วินิพนฺธสฺส มานจริยา สาหสาจริยา, ปรามฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิจริยา สาหสาจริยา, วิกฺเขปคตสฺส อุทฺธจฺจจริยา สาหสาจริยา, อนิฏฺฐงฺคตสฺส วิจิกิจฺฉาจริยา สาหสาจริยา, ถามคตสฺส อนุสยจริยา สาหสาจริยา, อยํ สาหสาจริยา. สาหสา วิรโต จเรติ: สาหสาจริยาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย จเรยฺย วิจเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ สาหสา วิรโต จเร. เตนาห ภควา:—

โมสวชฺเช น นิยฺเยถ รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเย
มานญฺจ ปริชานาเนยฺย สาหสา วิรโต จเรติ.

[๓๗๙] ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย นเว ขนฺตี[1] น กุพฺพเย
หิยฺมาเน น โสเจยฺย อากสฺสํ[2] น สโต สิยา.

ปุราณํ นาภินนฺเทยฺยาติ: [3]ปุราณา วุจฺจนฺติ อตีตา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณ.[3] อตีเต สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน นาภินนฺเทยฺย นาภิวเทยฺย น อชฺโฌเสยฺย, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย.

นเว ขนฺตี น กุพฺพเยติ: นวา วุจฺจนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณ. ปจฺจุปฺปนฺเน สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน ขนฺตี น กเรยฺย ฉนฺทํ น กเรยฺย เปมํ น กเรยฺย ราคํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ นเว ขนฺตี น กุพฺพเยติ.

---

๑ ก. ขนฺตึ นกุพฺพเย ๒ ฉ. ม., อิ. อากาสึ.
๓—๓ ฉ. ปุราณํ วุจฺจติ อตีตา รูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณา

หีฬมาเน น โสเจยฺยาติ: หีฬมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน น โสเจยฺย น กิลเมยฺย น ปรามเสยฺย น ปริเทเวยฺย น อุรตฺตาพิ์ กนฺเทยฺย น สมฺโมหํ อาปชฺเชยฺย, จกฺขุสฺมิ์ หีฬมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน. โสตสฺมิ์ ... ฆานสฺมิ์ ... ชิวฺหาย ... กายสฺมิ์ ... รูปสฺมิ์ ... สทฺทสฺมิ์ ... คนฺธสฺมิ์ ... รสสฺมิ์ ... โผฏฺฐพฺพสฺมิ์ ... กุลสฺมิ์ ... คณสฺมิ์ ... อาวาสสฺมิ์ ... ลาภสฺมิ์ ... ยสสฺมิ์ ... ปสํสาย ... สุขสฺมิ์ ... จีวรสฺมิ์ ... ปิณฺฑปาตสฺมิ์ ... เสนาสนสฺมิ์ ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสฺมิ์ หีฬมาน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน น โสเจยฺย น กิลเมยฺย น ปรามเสยฺย น ปริเทเวยฺย น อุรตฺตาพิ์ กนฺเทยฺย น สมฺโมหํ อาปชฺเชยฺยาติ หีฬมาเน น โสเยยฺย.

อากสฺสํ น สิโต สิยาติ: อากสฺสํ วุจฺจติ คณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. กิการณา อากสฺสํ วุจฺจติ คณฺหา? ยาย คณฺหาย รูปํ อากสฺสติ สมากสฺสติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสติ. เวทนํ ... สญฺญํ ... สงฺขาเร ... วิญฺญาณํ ... คตึ ... อุปปตฺตึ ... ปฏิสนฺธึ ... ภวํ ... สංสารํ ... วฏฺฏํ อากสฺสติ สมากสฺสติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสติ, กิการณา อากสฺสํ วุจฺจติ คณฺหา. อากสฺสํ น สิโต สิยาติ: [1]คณฺหึ น สิโต สิยา,[1] คณฺหึ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย, คณฺหาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ อากสฺสํ น สิโต สิยา. เตนาห ภควา:—

ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย นเว ขนฺติ์ น กุพฺพเย
หีฬมาเน น โสเจยฺย อากสฺสํ น สิโต สิยาติ.

[๑๗๐] เคธิ พฺรูมิ มโหโฆติ อาชวิ์[2] พฺรูมิ ชปฺปนํ
อารมฺมณิ์ ปกมฺปนิ์[3] กามปงฺโก ทุรจฺจโย.

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๖

๑—๑ ฉ. ม. คณฺหานิสฺสิโต น สิยา
๒ ก., ม. อาจมิ์ ๓ ม., ก. ปกปฺปนิ์

เคธํ พฺรูมิ มโหโฆตีติ: เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. มโหโฆ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. เคธํ พฺรูมิ มโหโฆตีติ: เคธํ "มโหโฆ"ติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ เคธํ พฺรูมิ มโหโฆติ.

อาชวํ พฺรูมิ ชปฺปนนฺติ: อาชวา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ชปฺปนาติ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. อาชวํ พฺรูมิ ชปฺปนนฺติ: อาชวํ "ชปฺปนา"ติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ อาชวํ พฺรูมิ ชปฺปนํ.

อารมฺมณํ ปกมฺปนนฺติ: อารมฺมณมฺปี วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ปกมฺปนาปี วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺติ อารมฺมณํ ปกมฺปนํ.

กามปงฺโก ทุรจฺจโยติ: กามปงฺโก กามกทฺทโม กามกิเลโส กามปลิโป กามปลิโพโธ[1] ทุรจฺจโย ทุรติวตฺโต ทุตฺตโร ทุปฺปตโร ทุสฺสมติกฺกโม ทุพฺพีติวตฺโตติ กามปงฺโก ทุรจฺจโย. เตนาห ภควา:—

เคธํ พฺรูมิ มโหโฆติ อาชวํ พฺรูมิ ชปฺปนํ
อารมฺมณํ ปกมฺปนํ กามปงฺโก ทุรจฺจโยติ.

[๑๘๓] สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนิ ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ
สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ.

สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนีติ: สจฺจวาจาย อโวกฺกมนฺโต สมฺมาทิฏฺฐิยา อโวกฺกมนฺโต อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา อโวกฺกมนฺโต. มุนีติ: โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ... ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนิ.

---

๑ สี., ม. กามปลิโรโธ

ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ: ถลํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. พฺราหฺมโณติ: สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ วาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ... อนิสฺสิโต[1] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ: พฺราหฺมโณ ถเล ติฏฺฐติ, ทีเป ติฏฺฐติ, ตาเณ ติฏฺฐติ, เลเณ ติฏฺฐติ, สรเณ ติฏฺฐติ, อภเย ติฏฺฐติ, อจฺจุเต ติฏฺฐติ, อมเต ติฏฺฐติ, นิพฺพาเน ติฏฺฐตีติ ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ.

สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺชาติ: สพฺพํ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ จกฺขุญฺเจว รูปา จ ... มโน เจว ธมฺมา จ ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม. เอตฺตาวตาปี สพฺพํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ, ยโต ตณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ มาโน จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตาปี สพฺพํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตาปี สพฺพํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐนฺติ สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช.

ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ: โส สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ วุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียตีติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ. เตนาห ภควา:—

สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนิ ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ
สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ.

[๑๘๒] ส เว วิทฺวา ส เวทคู ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
สมฺมาโส โลเก อิริยาโน น ปิเหติธ กสฺสจิ.

ส เว วิทฺวา ส เวทคูติ วิทฺวาติ: วิทฺวา วิชฺชาคโต ญาณี พุทฺธิมา วิภาวี เมธาวี. เวทคูติ: เวโท วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ ... สพฺพเวทนาสุ วีตราโค สพฺพเวทมติจฺจ เวทคู โสติ ส เว วิทฺวา ส เวทคู.

---

๑ ฉ. ม. อสิโต

ฌตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโตติ ฌตฺวาติ: ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. อนิสฺสิโตติ: เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ... อยํ ตณฺหานิสฺสโย ... อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อนิสฺสิโต. โสตํ อนิสฺสิโต ... ฆานํ อนิสฺสิโต ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ฌตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต.

สมฺมา โส โลเก อิริยาโนติ: ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม. เอตฺตาวตาปี สมฺมา โส โลเก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ ... ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตาปี สมฺมา โส โลเก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ สมฺมา โส โลเก อิริยาโน.

น ปีเหตฺถ กสฺสจีติ: ปีหา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา ปีหา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. โส กสฺสจิ น ปีเหติ ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วาติ น ปีเหตฺถ กสฺสจิ. เตนาห ภควา:—

ส เว วิทฺวา ส เวทคู ฌตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
สมฺมา โส โลเก อิริยาโน น ปีเหตฺถ กสฺสจีติ.

[๑๘๓] โย จ[1] กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ
น โส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโน.

โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยนฺติ โยติ: โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยญฺญานปฺปตฺโต ยุตฺตมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. กามาติ: อุทฺทานโต เทฺว กามา วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. สงฺคาติ: สตฺต สงฺคา: ราคสงฺโค โทสสงฺโค โมหสงฺโค มานสงฺโค ทิฏฺฐิสงฺโค กิเลสสงฺโค ทุจฺจริตสงฺโค. โลเกติ: อปาย-โลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยนฺติ: โย กาเม จ สงฺเค จ โลเก ทุรจฺจเย ทุรติวตฺเต ทุตฺตเร ทุปฺปตเร ทุสฺสมติกฺกเม ทุพฺพีติวตฺเต อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ.

น โส โสจติ นาชฺเฌตีติ: วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ. วิปริณตสฺมิ์ วา วตฺถุสฺมิ์ น โสจติ. "จกฺขุ เม วิปริณตนฺ"ติ น โสจติ. โสตํ เม ... ฆานํ เม ... ชิวฺหา เม ... กาโย เม ... รูปา เม ... สทฺทา เม ... คนฺธา เม ... รสา เม ... โผฏฺฐพฺพา เม ... กุลํ เม ... คโณ เม ... อาวาโส เม ... ลาโภ เม ... ยโส เม ... ปสํสา เม ... สุขํ เม ... จีวรํ เม ... ปิณฺฑปาโต เม ... เสนาสนํ เม ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารา เม ... มาตา เม ... ปิตา เม ... ภาตา เม ... ภคินี เม ... ปุตฺโต เม ... ธีตา เม ... มิตฺตา เม ... อมจฺจา เม ... "ญาติสาโลหิตา เม วิปริณตา"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ น โสจติ. นาชฺเฌตีติ: นาชฺเฌติ[2] น อชฺเฌติ น อุปนิชฺฌายติ น นิชฺฌายติ น ปชฺฌายติ. อถ วา น ชายติ น ชียติ น มียติ น จวติ น อุปปชฺชตีติ นาชฺเฌตีติ น โส โสจติ นาชฺเฌติ.

---

๑ ฉ.ม. โยช ๒ ฉ.ม. นชฺเฌติ

ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ: โสตา[๑] วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา โสตา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ ฉินฺนโสโต. อพนฺธโนติ: สตฺต พนฺธนานิ: ราคพนฺธนํ โทสพนฺธนํ โมหพนฺธนํ มานพนฺธนํ ทิฏฺฐิพนฺธนํ กิเลสพนฺธนํ ทุจฺจริตพนฺธนํ, ยสฺเสตานิ พนฺธนานิ[๒] ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อพนฺธโนติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโน. เตนาห ภควา:—

โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ
น โส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ.

[๑๘๔] ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ อุปสนฺโต จริสฺสสิ

ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหีติ: อตีเต สงฺขาเร อารพฺภ เย กิเลสา อุปฺปชฺเชยฺยุ, เต กิเลเส โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ วิสุกฺขาเปหิ อพฺยํ กโรหิ ปชหาหิ วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ, เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ. อถวา เย อตีตา กมฺมาภิสงฺขารา อวิปกฺกวิปากา, เต กมฺมาภิสงฺขาเร โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ วิสุกฺขาเปหิ อพฺยํ กโรหิ ปชหาหิ วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ.

ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนนฺติ: ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคตํ. อนาคเต สงฺขาเร อารพฺภ ยานิ อุปฺปชฺเชยฺยุ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํ, อิมานิ กิญฺจนานิ ตุยฺหํ มา อหุ มา ปาตุมกาสิ มา ชเนสิ มา สญฺชเนสิ มา นิพฺพตฺเตสิ มา อภินิพฺพตฺเตสิ, ปชหาหิ วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ.

มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสีติ: มชฺฌํ วุจฺจนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺเน สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน น

---

๑ ฉ. ม. โสตํ ๒ ฉ. ม. ยสฺเสเต พนฺธนา

คเหสฺสติ น อุคฺคเหสฺสติ น คณฺหิสฺสติ น ปรามสิสฺสติ นาภินนฺทิสฺสติ นาภิวทิสฺสติ[1] น อชฺโฌสิสฺสติ อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหิสฺสติ วิโนเทสฺสติ พฺยนฺตีกริสฺสติ อนภาวํ คมิสฺสตีติ มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสติ.

อุปสนฺโต จริสฺสตีติ: ราคสฺส สนฺตตฺตา สมิตตฺตา อุปสมิตตฺตา ... โทสสฺส สนฺตตฺตา สมิตตฺตา อุปสมิตตฺตา ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา อุปสมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ จริสฺสติ วิหริสฺสติ อิริยิสฺสติ วตฺติสฺสติ ปาลิสฺสติ ยเปสฺสติ ยาเปสฺสตีติ อุปสนฺโต จริสฺสติ. เตนาห ภควา:—

ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ อุปสนฺโต จริสฺสสีติ.

[๑๘๕] สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ
อสตา จ น โสจติ ส เว โลเก น ชียติ.

สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตนฺติ สพฺพโสติ: สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ สพฺพโสติ. **นามนฺติ:** จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา. **รูปนฺติ:** จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ. **ยสฺสาติ:** อรหโต ขีณาสวสฺส. **มมายิตนฺติ:** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. **สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตนฺติ:** สพฺพโสติ นามรูปสฺมึ มมตฺตา ยสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ สพฺพโสติ นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ.

อสตา จ น โสจตีติ: วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ, วิปริณตสฺมึ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ "จกฺขุ เม วิปริณตนฺ"ติ น โสจติ "โสตํ เม ... ฆานं

---

[1] ฉ. ม. นาภิจริสฺสติ

เม ... ชิวฺหา เม ... กาโย เม ... รูปา เม ... สทฺทา เม ... คนฺธา ... รสา เม ... โผฏฺฐพฺพา เม ... กุลํ เม ... คโณ เม ... อาวาโส เม ... ลาโภ เม ... "ญาติสาโลหิตา เม วิปริณตา"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ.

อถ วา อสฺสาย ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ. อถ วา จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต ... ฑํสมกสวาตาตปสิริสปสมฺผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ. อถ วา อสนฺเต อสฺวิชฺชมาเน อนุปลพฺภมาเน "อหุ วต เม, นตฺถิ วต เม, สิยา วต เม, นตฺถาหํ น ลภามี"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ นอุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปี อสฺสา จ น โสจติ.

ส เว โลเก น ชียตีติ: ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺ"ติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ อตฺถิ, ตสฺส ชานิ อตฺถิ. ภาสิตมฺปี เหตํ:—

ชีโน รถสฺสี[1] มณิกุณฺฑเล จ
ปุตฺเต จ ทาเร จ ตเถว ชีโน
สพฺเพสุ โภเคสุ อเสวิเตสุ
กสฺมา น สนฺตปฺปสิ โสกกาเล.

ปุพฺเพว มจฺจุ วิชหนฺติ โภคา
มจฺโจ ชเน ปุพฺพตรํ ชหาสิ
อสฺสสฺสตา โภคิโน[2] กามกามี
กสฺมา น โสจามหํ โสกกาเล.

---

๑ สี. รถสฺเส ๒ ฉ. ม. ภาวิโน

อุเทติ อาปูรติ เวติ จนฺโท
อนฺธํ ตเปตฺวาน ปเลติ สูริโย
วิทิตา มยา สตฺถุก โลกธมฺมา
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเลติ.

ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺ"ติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ, ตสฺส ชานิ นตฺถิ. ภาสิตมฺปี เหตํ นนฺทสิ สมณาติ. กึ ตฺวา อาวุโสติ. เตนหิ สมณ โสจสีติ. กึ ชียตฺถ อาวุโสติ. เตนหิ สมณ เนว นนฺทสิ น โสจสีติ. เอวมาวุโสติ:—

จิรสฺสํ วต ปสฺสาม พฺราหฺมณํ ปรินิพฺพุตํ
อนนฺทึ อนีฆํ ภิกฺขุ ติณฺณํ โลเก วิสตฺติกนฺติ.

ส เว โลเก น ชียติ. เตนาห ภควา:—

สพฺพโส นามรูปสฺมิ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ
อสตา จ น โสจติ ส เว โลเก น ชียตีติ.

[๑๘๖] ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนํ
มมตฺตํ โส อสංวินฺทํ นตฺถิ เมติ น โสจติ.

ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนนฺติ ยสฺสาติ: อรหโต ขีณาสวสฺส. ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺ"ติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนํ.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา:— นายํ ภิกฺขเว กาโย ตุมฺหากํ, นปี อญฺเญสํ. ปุราณมิทํ ภิกฺขเว กมฺมํ อภิสංขตं อภิสญฺเจตยิตํ เวทนียं ทฏฺฐพฺพं. ตตฺร ภิกฺขเว สุตวา

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๗

อริยสาวโก ปฏิจฺจสมุปฺปาทเยว สาธุกํ โยนิโส มนสิกโรติ "อิติ อิมสฺมิ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, อิมสฺมิ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ, ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ ... เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ ... เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี"ติ. เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนํ.

วุตฺตมฺปี เหตํ ภควตา:—

สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราช สทา สโต
อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจ เอวํ มจฺจุตโร สิยา
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ.

เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนํ

วุตฺตมฺปี เหตํ ภควตา:— ยํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีติ. กิญฺจ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ? รูปํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. เวทนา ... สญฺญา ... สงฺขารา ... วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. ตํ กิ มญฺญถ ภิกฺขเว, ยํ อิมสฺมิ เชตวเน ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ, ตํ ชโน หเรยฺย วา ฑเหยฺย[1] วา ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺย, อปิ นุ ตุมฺหากं เอวมสฺส "อเมฺห ชโน หรติ วา ฑหติ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรตี"ติ? โนเหตํ ภนฺเต. ตं กิสฺส เหตุ? น หิ โน เอตํ ภนฺเต อตฺตา วา อตฺตนิยं วาติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว ยํ น ตุมฺหากं ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. กิญฺจ ภิกฺขเว น ตุมฺหากं, รูปํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากं, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. เวทนา ... สญฺญา ... สงฺขารา ... วิญฺญาณํ น ตุมฺหากं, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีติ เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทนฺติ เมติ ปเรสํ วาปี กิญฺจนํ. ภาสิตมฺปี เหตํ:—

---

๑ สี., ก. ทเหยฺย

สุทฺธฏฺฐมฺมสมฺปฺปาทำ สุทฺธสงฺขารสนฺตติ์
ปสฺสนฺตสฺส ยถาภูตำ น ภยำ โหติ คามณิ
ติณกฏฺฐสมำ โลกำ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
นาญฺญำ ปตฺถยเต กิญฺจิ อญฺญตฺร อปฺปฏิสนฺธิยาติ.

เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทำ เมติ ปเรตำ วาปี กิญฺจนำ.

วชิรา ภิกฺขุนี มารำ ปาปีมนฺตำ เอตทโวจ:—

กนฺนุ สตฺโตติ ปจฺเจสิ มาร ทิฏฺฐิคตำ นุ เต
สุทฺธสงฺขารปุญฺโชยำ นยิธ สตฺตูปลพฺภติ.

ยถา หิ องฺคสมฺภารา โหติ สทฺโท รโถ อิติ
เอวำ ขนฺเธสุ สนฺเตสุ โหติ สตฺโตติ สมฺมติ.

ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ทุกฺขำ ติฏฺฐติ เวติ จ
นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ นาญฺญำ ทุกฺขา นิรุชฺฌตีติ.

เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทำ เมติ ปเรตำ วาปี กิญฺจนำ.

เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ รูปำ สมนฺเนสตีติ ยาวตา รูปสฺส คติ. เวทนำ ... สญฺญำ ... สงฺขาเร ... วิญฺญาณำ สมนฺเนสตีติ ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติ. ตสฺส รูปำ สมนฺเนสโต ยาวตา รูปสฺส คติ. เวทนำ ... สญฺญำ ... สงฺขาเร ... วิญฺญาณำ สมนฺเนสโต ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติ. ยมฺปีสฺส โหติ "อหนฺ"ติ วา "มมนฺ"ติ วา "อสฺมี"ติ วา, ตมฺปี ตสฺส น โหตีติ. เอวมฺปี ยสฺส นตฺถิ อิทำ เมติ ปเรตำ วาปี กิญฺจนำ.

อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตำ เอตทโวจ:— "สุญฺโญ โลโก สุญฺโญ โลโก"ติ ภนฺเต วุจฺจติ, กิตฺตาวตา นุ โข ภนฺเต "สุญฺโญ โลโก"ติ วุจฺจตีติ? ยสฺมา โข อานนฺท สุญฺญำ อตฺตเน วา อตฺตนิเยน วา, ตสฺมา "สุญฺโญ โลโก"ติ วุจฺจติ. กิญฺจานนฺท สุญฺญำ อตฺตเน วา อตฺตนิเยน วา? จกฺขุ โข อานนฺท สุญฺญำ อตฺตเน

วา อตฺตนิเยน วา รูปา สุญฺญา, จกฺขุวิญฺญาณํ สุญฺญํ, จกฺขุสมฺผสฺโส สุญฺโญ, ยทิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ ... โสตํ สุญฺญํ ... ฆานา สุญฺญา ... ชิวฺหา สุญฺญา ... รสา สุญฺญา ... กาโย สุญฺโญ ... โผฏฺฐพฺพา สุญฺญา ... มโน สุญฺโญ ... ธมฺมา สุญฺญา ... มโนวิญฺญาณํ สุญฺญํ ... มโนสมฺผสฺโส สุญฺโญ ... ยทิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ อตฺตเนน วา อตฺตนิเยน วา. ยสฺมา โข อานนฺท สุญฺญํ อตฺตเนน วา อตฺตนิเยน วา, ตสฺมา "สุญฺโญ โลโก"ติ วุจฺจตีติ. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

มมตฺตํ โส อสังวินฺทนฺติ มมตฺตาติ: เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ... อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ... อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มมตฺตํ อวินฺทนฺโต อสังวินฺทนฺโต อนธิคจฺฉนฺโต อปฺปฏิลภนฺโตติ มมตฺตํ โส อสังวินฺทนฺ.

นตฺถิ เมติ น โสจตีติ: วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ, วิปริณตสฺมิ วา วตฺถุสฺมิ น โสจติ "จกฺขุ เม วิปริณตนฺ"ติ น โสจติ. โสตํ เม ... "สาโลหิตา เม วิปริณตา"ติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ นตฺถิ เมติ น โสจติ. เตนาห ภควา:—

ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ
มมตฺตํ โส อสังวินฺทนฺ นตฺถิ เมติ น โสจตีติ.

[๑๘๗] อนิฏฺฐุรี อนนุคิทฺโธ[๑] อเนโช สพฺพธิ สโม
ตมานิสังสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปินํ.

อนิฏฺฐุรี อนนุคิทฺโธติ: กถมํ นิฏฺฐุริยํ? อิเธกจฺโจ นิฏฺฐุรี[๒] โหติ, ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสติ อุสูยติ อิสฺสํ พนฺธติ. ยํ เอวรูปํ นิฏฺฐุริยํ

๑ ก. อนานุคิทฺโธ ๒ ฉ. ม. นิฏฺฐุริโย

นิฏฺฐุริยกมฺมํ อิสฺสา อิสฺสายนา อิสฺสายิตตฺตํ อุสูยา อุสูยนา อุสูยิตตฺตํ. อิทํ วุจฺจติ นิฏฺฐุริยํ. ยสฺเสตํ นิฏฺฐุริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺ. โส วุจฺจติ อนิฏฺฐุริติ. อนนุคิทฺโธติ: เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺฒโตม. โส วุจฺจติ อนนุคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ ... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌสนฺโน วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ อนิฏฺฐุริ อนนุคิทฺโธ.

อเนโช สพฺพธิ สโมติ: เอชา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. โส วุจฺจติ อเนโช, เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช. โส ลาเภปี น อิญฺชติ, อลาเภปี น อิญฺชติ, ยเสปี น อิญฺชติ, อยเสปี น อิญฺชติ, ปสํสายปี น อิญฺชติ, นินฺทายปี น อิญฺชติ, สุเขปี น อิญฺชติ, ทุกฺเขปี น อิญฺชติ, น จลติ น เวธติ นปฺปเวธตีติ น สมฺปเวธตีติ อเนโช. สพฺพธิ สโมติ: สพฺพํ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ. จกฺขุ เจว รูปา จ ... มโน เจว ธมฺมา จ, ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม, โส วุจฺจติ สพฺพธิ สโม. โส สพฺพตฺถ ตาทิ สพฺพตฺถ มชฺฌตฺโต สพฺพตฺถ อุเปกฺขโกติ อเนโช สพฺพธิ สโม.

ตมานิสํสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปีนนฺติ: อวิกมฺปีนํ ปุคฺคลานํ ปุฏฺโฐ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อชฺเฌสิโต ปสาทิโต อิเม จตฺตาโร. อานิสํเส ปพฺรูมิ: โย โส อนิฏฺฐุริ อนนุคิทฺโธ อเนโช สพฺพธิ สโมติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ ... ปกาเสมีติ ตมานิสํสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปีนนฺ. เตนาห ภควา:—

อนิฏฺฐุริ อนนุคิทฺโธ อเนโช สพฺพธิ สโม
ตมานิสํสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปีนนฺติ.

[๑๘๘] อเนชสฺส วิชานโต นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ[๑]
วิรโต โส วิยารมฺภา[๒] เขมํ ปสฺสติ สพฺพธิ.

อเนชสฺส วิชานโตติ: เอชา วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ... อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. โส วุจฺจติ อเนโช, เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช. โส ลาเภปี น อิญฺชติ, อลาเภปี น อิญฺชติ, ยเสปี น อิญฺชติ, อยเสปี น อิญฺชติ, ปสํสายปี น อิญฺชติ, นินฺทายปี น อิญฺชติ, สุเขปี น อิญฺชติ, ทุกฺเขปี น อิญฺชติ, น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ น สมฺปเวธตีติ อเนชสฺส. วิชานโตติ: ชานโต อาชานโต วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโต "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ชานโต อาชานโต วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโต "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ชานโต อาชานโต วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโตติ อเนชสฺส วิชานโต.

นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิตีติ: นิสงฺขิตีโย วุจฺจนฺติ ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา นิสงฺขิตีโย นตฺถิ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ. ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ

วิรโต โส วิยารมฺภาติ: วิยารมฺโภ วุจฺจติ ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ. อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา อารมฺภา วิยารมฺภา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ วิรโต โส วิยารมฺภา.

เขมํ ปสฺสติ สพฺพธีติ: ภยกโร ราโค ภยกโร โทโส ภยกโร โมโห ... ภยกรา กิเลสา. ภยกรสฺส ราคสฺส ปหีนตฺตา ... ภยกรานํ กิเลสานํ ปหีนตฺตา

---

๑ ฉ. ม. นิสงฺขติ ๒ ฉ. ม. วิยารพฺภา

สพฺพตฺถ เขมํ ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อภยํ ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนีฆํ ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนุปทฺทวํ ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนุปสคฺคํ ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนุปสฏฺฐตฺตา[1] ปสฺสตีติ เขมํ ปสฺสติ สพฺพธิ. เตนาห ภควา:—

อเนชสฺส วิชานโต นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ
วิรโต โส วิยารมฺภา เขมํ ปสฺสติ สพฺพธีติ.

[๑๘๙] น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วเทเต มุนิ
สนฺโต โส วีตมจฺฉโร[2] นาเทติ น นิรสฺสติ. (อิติ ภควา)

น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วเทเต มุนีติ มุนีติ: โมนนฺ วุจฺจติ ญาณนฺ, ยา ปญฺญา ปชานนา ... สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. "เสยฺโยหมสฺมี"ติ วา "สทิโสหมสฺมี"ติ วา "หีโนหมสฺมี"ติ วา น วทติ น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วเทเต มุนิ.

สนฺโต โส วีตมจฺฉโรติ สนฺโตติ: ราคสฺส สนฺตตฺตา สมิตตฺตา ... สนฺโต ... โทสสฺส ... โมหสฺส ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานนฺ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต โส. วีตมจฺฉโรติ: ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยนฺ ... คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยนฺ. ยสฺเสตนฺ มจฺฉริยนฺ ปหีนนฺ สมุจฺฉินฺนนฺ วูปสนฺตนฺ ปฏิปฺปสฺสทฺธนฺ อภพฺพุปฺปตฺติกนฺ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺ. โส วุจฺจติ วีตมจฺฉโร วิคตมจฺฉโร จตฺตมจฺฉโร วนฺตมจฺฉโร มุตฺตมจฺฉโร ปหีนมจฺฉโร ปฏินิสฺสฏฺฐมจฺฉโรติ สนฺโต โส วีตมจฺฉโร.

นาเทติ น นิรสฺสติ อิติ ภควาติ นาเทตีติ: รูปนฺ นาเทติ[3] นาทิยติ น อุปาทิยติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสติ. เวทนนฺ ... สญฺญนฺ ... สงฺขาเร ...

---

๑ ก. ปสฺสทฺธนฺ ๒ สี. วีตมจฺเฉโร ๓ ฉ. ม. อยนฺ ปาโจ น ทิสฺสติ

วิญฺญาณํ ... คติ ... อุปปตฺติ ... ปฏิสนฺธิ ... ภวํ ... สํสารํ ... วฏฺฏํ นาเทติ นาทิยติ น อุปาทิยติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ นาเทติ. น นิรสฺสตีติ: รูปํ น ปชหติ น วิโนเทติ น พฺยนฺตีกโรติ น อนภาวํ คเมติ. เวทนํ ... สญฺญํ ... สงฺขาเร ... วิญฺญาณํ ... คตึ ... อุปปตฺติ ... ปฏิสนฺธิ ... ภวํ ... สํสารํ ... วฏฺฏํ น ปชหติ น วิโนเทติ น พฺยนฺตีกโรติ น อนภาวํ คเมตีติ น นิรสฺสตีติ. ภควาติ: คารวาธิวจนํ ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ. เตนาห ภควา:—

น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วทเต มุนิ
สนฺโต โส วีตมจฺฉโร นาเทติ น นิรสฺสตีติ. (อิติ ภควา)

ปณฺณรสโม อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทโส นิฏฺฐิโต.

---

๑๖. สารีปุตฺตนิทฺเทส

อถ สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ:—

[๑๙๐] น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ (อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโต)
น สุโต อุท กสฺสจิ
เอวํ วคฺคุวโท[1] สตฺถา
ตุสิตา คณิมาคโต.

น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพติ: อิโต ปุพฺเพ เม มยา น ทิฏฺปุพฺโพ โส ภควา อิมินา จกฺขุนา อิมินา อตฺตภาเวน, ยทา ภควา ตาวตึสภวเน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสูปคโต เทวคณปริวุโต มชฺเฌ มณิมเยน โสปาเฉน สงฺกสฺสนครํ โอติณฺโณ อิมํ ทสฺสนํ ปุพฺเพ น ทิฏฺโฐติ น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ.

---

๑. สี. วคฺคุคโท, เอวมุปริปิ

อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโตติ อิจฺจาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวายโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิจฺจาติ. อายสฺมาติ: ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสวจนเมตํ อายสฺมาติ. สารีปุตฺโตติ: ตสฺส เถรสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโต.

น สุโต อุท กสฺสจีติ นาติ: ปฏิกฺเขโป. อุทาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวายโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อุทาติ. กสฺสจีติ: กสฺสจิ ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วาติ น สุโต อุท กสฺสจิ.

เอวํ วคฺคุวโท สตฺถาติ: เอวํ วคฺคุวโท มธุรวโท เปมนิยวโท หทยงฺคมวโท กรวีกรุตมญฺชุสฺสโร[1] อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต โย ปน ตสฺส ภควโต มุขโต โฆโส นิจฺฉรติ: วิสฏฺโฐ จ สุวิญฺเญยฺโย จ มญฺชุ จ สวนีโย จ พินฺทุ จ อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จ. ยถา[2] ปริสํ โย ปน โส ภควา สเรน วิญฺญาเปติ, น ตสฺส พหิทฺธา ปริสาย โฆโส นิจฺฉรติ, พฺรหฺมสฺสโร โย ปน โส ภควา กรวีกภาณีติ เอวํ วคฺคุวโท.

สตฺถาติ: สตฺถา ภควา สตฺถวาโห. ยถา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, โจรกนฺตารํ ตาเรหิ, วาฬกนฺตารํ ตาเรติ, ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ, นิรุทกกนฺตารํ ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตาเรติ เขมนฺตภูมิ สมฺปาเปติ, เอวเมว ภควา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, ชาติกนฺตารํ ตาเรติ, ชรากนฺตารํ ตาเรติ, พฺยาธิกนฺตารํ ตาเรติ, มรณกนฺตารํ ตาเรติ, โสก ปริเทว ทุกฺข โทมนสฺสุปายาสกนฺตารํ ตาเรติ. ราคกนฺตารํ ตาเรติ. โทสกนฺตารํ. โมหกนฺตารํ. มานกนฺตารํ. ทิฏฺฐิกนฺตารํ. กิเลสกนฺตารํ ทุจฺจริตกนฺตารํ ตาเรติ, ราคคหนํ ตาเรติ. โทสคหนํ. โมหคหนํ. มานคหนํ. ทิฏฺฐิคหนํ. กิเลสคหนํ. ทุจฺจริตคหนํ ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตาเรติ เขมนฺตํ อมตํ นิพฺพานํ สมฺปาเปตีติ เอวมฺปี ภควา สตฺถวาโห.

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๘ ๑ ฉ. กรวีกรุตมญฺชุโฆโส ๒ ฉ.ม. ยถา

อถ วา ภควา เนตา วินตา อนุเนตา ปณฺณาเปตา[1] นิชฺฌาเปตา เปกฺเขตา[2] ปสาเทตาติ เอวมฺปี ภควา สตฺถวาโห.

อถ วา ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท. มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตาติ เอวมฺปี ภควา สตฺถวาโหติ เอวํ วคฺคุวโท สตฺถา.

ตุสิตา คณิมาคโตติ: ภควา ตุสิตา กายา จวิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิ โอกฺกนฺโตติ เอวมฺปี ตุสิตา คณิมาคโต.

อถ วา ตุสิตา วุจฺจนฺติ เทวา. เต ตุฏฺฐา สนฺตุฏฺฐา อตฺตมนา ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา ตุสิตเทวโลกโต คณิมาคโตติ เอวมฺปี ตุสิตา คณิมาคโต. อถ วา ตุสิตา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต. เต ตุฏฺฐา สนฺตุฏฺฐา อตฺตมนา ปริปุณฺณสงฺกปฺปา อรหนฺตานํ คณิมาคโตติ เอวมฺปี ตุสิตา คณิมาคโต. คณีติ: คณี ภควา. คณาจริโยติ คณี. คณสฺส สตฺถาติ คณี. คณํ ปริหรตีติ คณี. คณํ โอวทตีติ คณี. คณมนุสาสตีติ คณี. วิสารโท คณํ อุปสงฺกมตีติ คณี. คณสฺส สุสฺสูสตีติ โสตํ โอทหตีติ อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปตีติ คณี. คณํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตีติ คณี. ภิกฺขุคณสฺส คณี. ภิกฺขุนีคณสฺส คณี. อุปาสกคณสฺส คณี. อุปาสิกาคณสฺส คณี. ราชคณสฺส คณี. ขตฺติยคณสฺส ... พฺราหฺมณคณสฺส ... เวสฺสคณสฺส ... สุทฺทคณสฺส ... เทวคณสฺส ... พฺรหฺมคณสฺส คณี. สงฺฆี คณี คณาจริโย. อาคโตติ: อุปคโต สมุปคโต สมฺปตฺโต[3] สงฺกสฺสนครนฺติ ตุสิตา คณิมาคโต. เตนาห สาริปุตฺตตฺเถโร:-

น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ (อิจฺจายสฺมา สาริปุตฺโต)
น สุโต อุท กสฺสจิ
เอวํ วคฺคุวโท สตฺถา
ตุสิตา คณิมาคโตติ.

---

๑ ก. สญฺญาเปตา ๒ ก. เปกฺขตา ๓ ฉี. คโณสฺส ๔ ฉ. สมุปฺปนฺโน

[๑๙๑] สเทวกสฺส โลกสฺส ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา
สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวา เอโกว รตฺติมชฺฌคา.

สเทวกสฺส โลกสฺสาติ: สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสายาติ สเทวกสฺส โลกสฺส.

ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมาติ: ยถา ภควนฺตํ ตาวตึสภวเน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ นิสินฺนํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ เทวตา ปสฺสนฺติ, ตถา มนุสฺสา ปสฺสนฺติ. ยถา มนุสฺสา ปสฺสนฺติ, ตถา เทวตา ปสฺสนฺติ. ยถา เทวานํ ทิสฺสติ, ตถา มนุสฺสานํ ทิสฺสติ. ยถา มนุสฺสานํ ทิสฺสติ, ตถา เทวานํ ทิสฺสตีติ เอวมฺปี ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา. ยถา วา ปเนเต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา อทนฺตา ทนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อสนฺตา สนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อนุปสนฺตา อุปสนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อนิพฺพุตา นิพฺพุตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ.

ปฏิรูปโก มตฺติกากุณฺฑโลว
โลหปฺปมาโสว สุวณฺณฉนฺโน
จรนฺติ โลเก ปริวารณนฺนา
อนฺโต อสุทฺธา พหิ โสภมานาติ.

น ภควา เอวมฺปี ทิสฺสติ. ภควา ภูเตน ตจฺเฉน ตเถน ยาถาเวน อวิปรีเตน สภาเวน ทนฺโต ทนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, สนฺโต สนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, อุปสนฺโต อุปสนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, นิพฺพุโต นิพฺพุตวณฺเณน ทิสฺสติ. อกมฺปีตอิริยปถา จ พุทฺธา ภควนฺโต ปณิธิสมฺปนฺนาติ เอวมฺปี ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

อถ วา ภควา วิสุทฺธสทฺโท คตกิตฺติสทฺทสิโลโก[1] นาคภวเน จ สุปณฺณภวเน จ ยกฺขภวเน จ อสุรภวเน จ คนฺธพฺพภวเน จ มหาราชภวเน จ อินฺทภวเน จ

---

๑ ก. ภฏฺกิตฺติสทฺทสิโลโก

จ พฺรหฺมภาเวน จ เทวภาเวน จ, เอทิโส จ ตาทิโส จ ตโต จ ภิยฺโยติ เอวมฺปี ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

อถ วา ภควา ทสหิ พเลหิ สมนฺนาคโต จตูหิ เวสารชฺเชหิ จตูหิ ปฏิสมฺภิทาหิ ฉหิ อภิญฺญาหิ ฉหิ พุทฺธธมฺเมหิ, เตเชน จ พเลน จ ญาเณน จ วีริเยน จ ปญฺญาย จ ทิสฺสติ ญายติ ปญฺญายติ.

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโตว ปพฺพโต
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สรา.

เอวมฺปี ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

จกฺขุมาติ: ภควา ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา: มํสจกฺขุนาปี จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปี จกฺขุมา, ปญฺญาจกฺขุนาปี จกฺขุมา, พุทฺธจกฺขุนาปี จกฺขุมา, สมนฺตจกฺขุนาปี จกฺขุมา.

กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปี จกฺขุมา? มํสจกฺขุมฺหิ ภควโต ปญฺจ วณฺณา สํวิชฺชนฺติ: นีลา จ วณฺโณ ปีตโก จ วณฺโณ โลหิตโก จ วณฺโณ กโณฺห จ วณฺโณ โอทาโต จ วณฺโณ. อกฺขิโลมานิ จ ภควโต. ยตฺถ จ ภควโต อกฺขิโลมานิ ปติฏฺฐิตานิ, ตํ นีลํ โหติ สุนีลํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อุมารปุปฺผสมานํ. ตสฺส ปรโต ปีตกํ โหติ สุปีตกํ สุวณฺณวณฺณํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ กณิการปุปฺผสมานํ. อุภโต จ อกฺขิกูฏานิ ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สุโลหิตกานิ ปาสาทิกานิ ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิ. มชฺเฌ กณฺหํ โหติ สุกณฺหํ อลูขํ สินิทฺธ[1] ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อทฺทาริฏฺฐกสมานํ.[2] ตสฺส ปรโต โอทาตํ โหติ สุโอทาตํ เสตํ ปณฺฑรํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ โอสธิตารกสมานํ. เตน ภควา ปากติเกน มํสจกฺขุนา อตีตภาวปริยาปนฺเนน ปุริมสุจริตกมฺมาภินิพฺพตฺเตน สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ ทิวา เจว รตฺติญฺจ. ยทาปี จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร โหติ: สุริโย จ อตฺถงฺคโต โหติ, กาพปกฺโข จ อุโปสโถ โหติ, ติพฺโพ จ วนสณฺโฑ โหติ, มหา จ กาพเมโฆ[3] อพฺภุฏฺฐิโต โหติ. เอวรูเปปี จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ. นตฺถิ โส กุฏฺโฏ วา กวาฏํ วา ปาการา วา ปพฺพโต วา คจฺโฉ วา ลตา วา อาวรณํ

๑ ฉ.ม. สุทฺธํ ๒ ก. อพาริฏฺฐกสมานํ. ๓ ก. อกาลเมโฆ

รูปานํ ทสฺสนาย. เอกญฺเจ ผิลผลํ นิมิตฺตํ กตฺวา ผิลวาเห ปกฺขิเปยฺย. ตญฺเญว ผิลผลํ อุทฺธเรยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ปากติกมํสจกฺขุ. เอวํ ภควา มํสจกฺขุนาปี จกฺขุมา.

กถํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปี จกฺขุมา? ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา"ติ อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. อากงฺขมาโน จ ภควา เอกมฺปี โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย, เทฺวปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ติสฺโสปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตสฺโสปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปญฺจปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ทสปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, วีสมฺปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ติงฺสมฺปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตฺตาฬีสมฺปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปญฺญาสมฺปี โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, สตมฺปี โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย, สหสฺสิมฺปี จูฬนิกํ โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย, ทฺวิสหสฺสิมฺปี มชฺฌิมิกํ โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย, ติสหสฺสิมฺปี โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย, มหาสหสฺสิมฺปี โลกธาตุๆ ปสฺเสยฺย. โส ยาวตกํ อากงฺเขยฺย, ตาวตกํ ปสฺเสยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ทิพฺพจกฺขุ. เอวํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปี จกฺขุมา.

กถํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปี จกฺขุมา? ภควา มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ ปญฺญาปเภทกุสโล ปภินฺนปญฺาโณ อจิรปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชญฺโญ ปุริสโธรยฺโห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อฑฺโฒ มหทฺธโน

ชนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา ปญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา เปกฺเขตา ปสาเทตา. โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท, มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา. โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสามี ตถาคโต, นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญาตํ อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตนฺ[1] ปญฺญาย.

อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพาการเน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ. ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ชานิตพฺพํ. อตฺตตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา, ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ สมฺปรายิโก วา อตฺโถ, อุตฺตาโน วา อตฺโถ คมฺภีโร วา อตฺโถ, คูโหฺห วา อตฺโถ ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ, เนยฺโย วา อตฺโถ นีโต วา อตฺโถ, อนวชฺโช วา อตฺโถ นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ, โวทาโน วา อตฺโถ ปรมตฺโถ วา อตฺโถ, สพฺพนฺตํ อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณ, อนาคเต อปฺปฏิหตํ ญาณ, ปจฺจุปฺปนฺเน อปฺปฏิหตํ ญาณ, สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ. สพฺพํ วจีกมฺมํ. สพฺพํ มโนกมฺมํ. พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ. ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณ. ยาวตกํ ญาณ, ตาวตกํ เนยฺยํ. เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ. เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณ นปฺปวตฺตติ, ญาณ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา.

ยถา ทฺวินฺนํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมฺมาผุสิตปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมฺมาผุสิตปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. เอวเมว[2] พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณ. ยาวตกํ ญาณ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ. เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณ นปฺปวตฺตติ, ญาณ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา.

---

๑ ฉ. ม. อผสฺสิตนฺ ๒ ฉ. ม. เอวเมวํ

สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติ, สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติ, สพฺเพสํ สตฺตานํ พุทฺโธ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ, อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ. สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนุโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนฺโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนุโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เย เกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬูปนาเคยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว เยปี เต สารีปุตฺตสมา ปญฺญาย, เตปี พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ. พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติ. เยปี เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต ปเญฺห[1] อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ. คุยฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, กถิตา จ วิสชฺชิตา จ[2] เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตฺตกา จ. เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ, ยทิทํ ปญฺญายาติ. เอวํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปี จกฺขุมา.

กถํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปี จกฺขุมา? ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกं โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย, อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. เสยฺยถาปี นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยं วา ปุณฺฑรีกินิยं วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สංวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ, อปฺเปกจฺจานิ

---

๑ ก. ปญฺหํ ๒—๒ ฉ. กถิตา วิสชฺชิตา ว

อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สંวฑฺฒานิ สโมทกณฺฐิตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สંวฑฺฒานิ อุทกา[๑] อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน, เอวเมว ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกं โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย, ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, ชานาติ ภควา "อยं ปุคฺคโล ราคจริโต, อยं โทสจริโต, อยं โมหจริโต, อยं วิตกฺกจริโต, อยं สทฺธาจริโต, อยं ญาณจริโต"ติ. ราคจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสุภกถं กเถติ, โทสจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส เมตฺตาภาวนं อาจิกฺขติ, โมหจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อุทฺเทเส ปริปุจฺฉาย กาเลน ธมฺมสฺสวเน กาเลน ธมฺมสากจฺฉาย ครุสંวาเส นิเวเสติ, วิตกฺกจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสติ อาจิกฺขติ, สทฺธาจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปสંสาทนียं นิมิตฺตं อาจิกฺขติ พุทฺธสุโพธิ ธมฺมสุธมฺมตं สงฺฆสุปฏิปตฺติ สีลานิ จ อตฺตโน, ญาณจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตं อาจิกฺขติ อนิจฺจาการं ทุกฺขาการं อนตฺตาการं.

เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตं สมนฺตโต
ตถูปมं ธมฺมมยं สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวกิณฺณं ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตนฺติ.

เอวं ภควา พุทฺธจกฺขุนาปี จกฺขุมา.

กถं ภควา สมนฺตจกฺขุนาปี จกฺขุมา? สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณं. ภควา สพฺพญฺญุตญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต.

---

๑ ฉ. ม. อุทกๆ

น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ
อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพำ
สพฺพำ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยำ
ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ.

เอวำ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปี จกฺขุมาติ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

สพฺพำ ตมำ วิโนเทตฺวาติ: สพฺพำ ราคตมำ โทสตมำ โมหตมำ มานตมำ ทิฏฺฐิตมำ กิเลสตมำ ทุจฺจริตตมำ อนฺธกรณำ อจกฺขุกรณำ อปญฺญานิโรธิกำ วิฆาตปกฺขิกำ อนิพฺพานสำวตฺตนิกำ นุทิตฺวา ปนุทิตฺวา ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวำ คเมตฺวาติ สพฺพำ ตมำ วิโนเทตฺวา.

เอโกว รตฺติมชฺฌนฺหิกาติ: ภควา[1] ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก, อทุติยฏฺเฐน เอโก, ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก, เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก, เอกายนมคฺคำ คโตติ เอโก, อนุตฺตรำ สมฺมาสมฺโพธิ์ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

กถำ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก? ภควา ทหโรว สมาโน สุสุกาพเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน[2] สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา อกามกานำ มาตาปีตูนำ อสฺสุมุขานำ รุทนฺตานำ วิลปนฺตานำ ฆาติสงฺฆำ ปหาย สพฺพำ ยสปลิโพธำ[3] ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธำ ฉินฺทิตฺวา ฆาติปลิโพธำ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธำ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธำ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุำ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวำ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. เอวำ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก.

กถำ ภควา อทุติยฏฺเฐน เอโก? โส เอวำ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก

สุตฺตนิ. ๒๑/๔๙ ๑ ฉ. ม. เอโก ภควา ๒ ก. โยพฺพญฺเญน
๓ ฉ. ม. ฆราวาสปลิโพธำ

นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก ตามํ ปีณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. เอวํ ภควา อทุติยฏฺเฐน เอโก.

กถํ ภควา ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก? โส เอวํ เอโก อทุติโย อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร โพธิรุกฺขมูเล มหาปธานํ ปทหนฺโต มารํ สเสนํ กณฺหึ นมุจึ ปมตฺตพนฺธุ วิธมิตฺวา ตณฺหึ ชาลินึ วิสริตํ วิสตฺติกึ ปชหสิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวํ คเมสิ.

ตณฺหาทุติโย ปุริโส ทีฆมทฺธาน สํสรํ
อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ สංสารं นาติวตฺตติ.
เอตมาทีนวं ญตฺวา ตณฺหึ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ
วีตตโณฺห อนาทาโน สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ.

เอวํ ภควา ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก.

กถํ ภควา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก? ราคสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก. โทสสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก. โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก. กิเลสานํ ปหีนตฺตา เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก.

กถํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก? เอกายนมคฺโค วุจฺจติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค.

เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสึ
มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี
เอเตน มคฺเคน ตรึสุ[๑] ปุพฺเพ
ตริสฺสนฺติ เย จ ตรนฺติ โอฆนฺติ.

เอวํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก

---

๑ ก. อตรึสุ

กถํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ์ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก ? โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ, ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา เตน โพธิญาเณน "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ พุชฺฌิ, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ พุชฺฌิ, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ พุชฺฌิ, "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา"ติ พุชฺฌิ ... "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ"ติ พุชฺฌิ. "อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ"ติ พุชฺฌิ ... "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ"ติ พุชฺฌิ, "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขสมุทโย"ติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขนิโรโธ"ติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม อาสวา"ติ พุชฺฌิ, "อยํ อาสวสมุทโย"ติ พุชฺฌิ, "อยํ อาสวนิโรโธ"ติ พุชฺฌิ, "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา"ติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา"ติ พุชฺฌิ, "ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ พุชฺฌิ.

อถ วา ยงฺกิญฺจิ พุชฺฌิตพฺพํ อนุพุชฺฌิตพฺพํ ปฏิพุชฺฌิตพฺพํ สมฺพุชฺฌิตพฺพํ อธิคนฺตพฺพํ ผุสิตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ, สพฺพนฺตํ เตน โพธิญาเณน พุชฺฌิ อนุพุชฺฌิ ปฏิพุชฺฌิ สมฺพุชฺฌิ สมฺมาพุชฺฌิ อธิคจฺฉิ ผุเสสิ สจฺฉิอกาสิ. เอวํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ์ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

รติมชฺฌคาติ รตินฺติ: เนกฺขมฺมรติ์ วิเวกรติ์ อุปสมรติ์ สมฺโพธิรติ์ อชฺฌคา สมชฺฌคา อธิคจฺฉิ ผุเสสิ สจฺฉิอกาสีติ เอโกว รติมชฺฌคา. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร :—

สเทวกสฺส โลกสฺส ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา
สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวา เอโกว รติมชฺฌคาติ.

[๑๙๒] ตํ พุทฺธํ อสิตํ ตาทึ อกุหกมณิมาคตํ
พหุนนมิธ พุทฺธานํ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺ.

ตํ พุทฺธํ อสิตํ ตาทินฺติ พุทฺโธติ: โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปตฺโต, พเลสุ จ วสีภาวํ ปตฺโต. พุทฺโธติ: เกนฏฺเฐน พุทฺโธ? พุชฺฌิตา สจฺจานีติ พุทฺโธ. โพเธตา ปชายาติ พุทฺโธ, สพฺพญฺญุตาย พุทฺโธ, สพฺพทสฺสาวิตาย พุทฺโธ, อนญฺญเนยฺยตาย พุทฺโธ, วิกสิตาย[๒] พุทฺโธ, ขีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธ, นิรุปกฺกิเลสสงฺขาเตน พุทฺโธ, เอกนฺตวีตราโคติ พุทฺโธ, เอกนฺตวีตโทโสติ พุทฺโธ, เอกนฺตวีตโมโหติ พุทฺโธ, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ พุทฺโธ, เอกายนมคฺคํ คโตติ พุทฺโธ, เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ์ อภิสมฺพุทฺโธติ พุทฺโธ, อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภตฺตา พุทฺโธ. พุทฺโธติ เนตํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ พุทฺโธติ ตํ พุทฺธํ.

อสิตนฺติ: เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ.

กตโม ตณฺหานิสฺสโย? ยาวตา[๓] ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ มริยาทิกตํ[๔] โอธิกตํ ปริยนฺตกตํ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ, อิทํ มมํ, เอตํ มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ, มม รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาวุรณา ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, เกวลมฺปี มหาปถวิ ตณฺหาวเสน มมายติ, ยาวตา อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตํ, อยํ ตณฺหานิสฺสโย.

กตโม ทิฏฺฐินิสฺสโย? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห

---

๑ ฉ.ม. ปาปุณิ ๒ ฉ.ม. วิสวิตาย ๓ ฉ.ม. ยาว
๔ ฉ.ม. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

วิปฺปฏิสาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมิ ยาถาวากนฺติ คาโห ยาวตา ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ, อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย.

พุทฺธสฺส ภควโต ตณฺหานิสฺสโย ปหีโน, ทิฏฺฐินิสฺสโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหานิสฺสยสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐินิสฺสยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ภควา จกฺขุ อนิสฺสิโต, โสตํ ฆานํ. ชิวฺหํ. กายํ. มนํ อนิสฺสิโต. รูเป. สทฺเท. คนฺเธ. รเส. โผฏฺฐพฺเพ. กุลํ. คณํ. อาวาสํ, ลาภํ. ยสํ. ปสํสํ. สุขํ. จีวรํ. ปิณฺฑปาตํ. เสนาสนํ. คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ. กามธาตุ. รูปธาตุ. อรูปธาตุ. กามภวํ. รูปภวํ. อรูปภวํ. สญฺญาภวํ. อสญฺญาภวํ. เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ. เอกโวการภวํ. จตุโวการภวํ. ปญฺจโวการภวํ อตีตํ. อนาคตํ. ปจฺจุปฺปนฺนํ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต. นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ตํ พุทฺธํ อสิตํ.

ตาทินฺติ ภควา ปญฺจหากาเรหิ ตาที, อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตา,ที จตุตาวีติ ตาที, ติณฺณาวีติ ตาที, มุตฺตาวีติ ตาที ตันิทฺเทสา ตาที.

กถํ ภควา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาที? ภควา ตาเภบี ตาที, อตาเภบี ตาที, ยเสบี ตาที, อยเสบี ตาที, ปสํสายบี ตาที, นินฺทายบี ตาที, สุเขบี ตาที, ทุกฺเขบี ตาที. เอกจฺเจ พาหํ คนฺเธน อภิเปยฺยุ, เอกจฺเจ พาหํ วาสิยา ตจฺเฉยฺยุ, อมุกสฺมิ นตฺถิ ราโค, อมุกสฺมิ นตฺถิ ปฏิฆํ, อนุนยปฏิฆวิปฺปหีโน อุคฺฆาตินิคฺฆาติวีติวตฺโต อนุโรธวิโรธสมติกฺกนฺโต, เอวํ ภควา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาที.

กถํ ภควา จตุตาวีติ ตาที? ภควโต ราโค จตฺโต วนฺโต มุตฺโต ปหีโน ปฏินิสฺสฏฺโฐ. โทโส. โมโห. โกโธ. อุปนาโห. มกฺโข. ปฬาโส. อิสฺสา. มจฺฉริยํ. มายา. สาเฐยฺยํ. ถมฺโภ. สารมฺโภ. มาโน. อติมาโน. มโท. ปมาโท. สพฺเพ กิเลสา. สพฺเพ ทุจฺจริตา. สพฺเพ ทรถา. สพฺเพ ปริฬาหา. สพฺเพ สนฺตาปา. สพฺพากุสลาภิสงฺขารา จตฺตา วนฺตา มุตฺตา ปหีนา ปฏินิสฺสฏฺฐา. เอวํ ภควา จตุตาวีติ ตาที.

กถํ ภควา ติณฺณาวีติ ตาที ? ภควา กาโมฆํ ติณฺโณ ภโวฆํ ติณฺโณ ทิฏฺโฐฆํ ติณฺโณ อวิชฺโชฆํ ติณฺโณ สพฺพสังฺขารปถํ ติณฺโณ อุตฺติณฺโณ นิตฺติณฺโณ อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ คตทฺโธ คตทิโส คตโกฏิโก ปาลิตพฺรหฺมจริโย อุตฺตมทิฏฺฐิปฺปตฺโต ภาวิตมคฺโค ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุปฺโป สจฺฉิกตนิโรโธ. ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ สมุทโย ปหีโน มคฺโค ภาวิโต นิโรโธ สจฺฉิกโต อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ ปริญฺเญยฺยํ ปริญฺญาตํ ปหาตพฺพํ ปหีนํ ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํ. โส อุกฺขิตฺตปลิโฆ สงฺกิณฺณปริกฺโข อพฺพูเฬฺหสิโก นิรคฺคโฬ อริโย ปนฺนทฺธโช ปนฺนภาโร วิสญฺญุตฺโต ปญฺจงฺควิปฺปหีโน ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการกฺโข จตุราปสฺเสโน ปนุณฺณปตฺเตจกสญฺโจ สมวยสฏฺเฐสโน อนาวิลสงฺกปฺโป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิตฺโต สุวิมุตฺตปญฺโญ เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปฺปตฺติปฺปตฺโต, โส เนว อาจินาติ, น อปจินาติ, อปจินิตฺวา ฐิโต, เนว ปชหติ, น อุปาทิยติ, ปชหิตฺวา ฐิโต, เนว วิสินาติ, น อุสฺสินาติ, วิสินิตฺวา ฐิโต, เนว วิธุเปติ น สนฺธุเปติ วิธุเปตฺวา ฐิโต, อเสกฺเขน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, อเสกฺเขน สมาธิกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, อเสกฺเขน ปญฺญากฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, อเสกฺเขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโต, สจฺจํ ปฏิปาทยิตฺวา ฐิโต, เอวํ สมติกฺกมิตฺวา ฐิโต, กิเลสคฺคิ ปริยาทยิตฺวา ฐิโต, อปริคมนตาย ฐิโต, กูฏํ สมาทาย ฐิโต, มุตฺติปฏิเสวนตาย ฐิโต, เมตฺตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, กรุณาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, มุทิตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, อุเปกฺขาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, อจฺจนฺตปาริสุทฺธิยา ฐิโต, อกมฺมญฺญตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโต, วิมุตฺตตฺตา ฐิโต, สนฺตุสิตตฺตา ฐิโต, ขนฺธปริยนฺเต ฐิโต, ธาตุปริยนฺเต ฐิโต, อายตนปริยนฺเต ฐิโต, คติปริยนฺเต ฐิโต, อุปปตฺติปริยนฺเต ฐิโต, ปฏิสนฺธิปริยนฺเต ฐิโต, ภวปริยนฺเต ฐิโต, สังฺสารปริยนฺเต ฐิโต, วฏฺฏปริยนฺเต ฐิโต, อนฺติมภเว ฐิโต, อนฺติเม สมุสฺสเย ฐิโต, อนฺติมเทหธโร ภควา :—

ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภโว จริโมยํ สมุสฺสโย
ชาติมรณสงฺสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ.

เอวํ ภควา ติณฺณาวีติ ตาที.

กถํ ภควา มุตฺตาวีติ ตาที? ภควโต ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ. โมหา จิตฺตํ โกธา. อุปนาหา. มกฺขา. ปฬาสา. อิสฺสายา. มจฺฉริยา. มายาย. สาเฐยฺยา. ถมฺภา. สารมฺภา. มานา. อติมานา. มทา. ปมาทา. สพฺพกิเลเสหิ. สพฺพทุจฺจริเตหิ. สพฺพทรเถหิ. สพฺพปริฬาเหหิ. สพฺพสนฺตาเปหิ. สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, เอวํ ภควา มุตฺตาวีติ ตาที.

กถํ ภควา นิทฺเทสา ตาที? ภควา สีเล ฐิโต สีลวาติ นิทฺเทสา ตาที, ทฺวาย ฐิโต ทฺวโยติ นิทฺเทสา ตาที, วีริเย ฐิโต วีริยวาติ นิทฺเทสา ตาที, ฐิติยา ฐิโต ฐิติมาติ นิทฺเทสา ตาที, สมาธิสฺมิ ฐิโต สมาหิโตติ นิทฺเทสา ตาที, ปญฺญาย ฐิโต ปญฺญวาติ นิทฺเทสา ตาที, วิชฺชาย ฐิโต เตวิชฺโชติ นิทฺเทสา ตาที, อภิญฺญาย ฐิโต ฉพภิญฺโญติ นิทฺเทสา ตาที, พเล ฐิโต ทสพโลติ นิทฺเทสา ตาที; เอวํ ภควา นิทฺเทสา ตาทีติ ตํ พุทฺธํ อสีตํ ตาที.

อถุหํ คณิมาคตนฺติ อถุโหติ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปจฺจยปฏิสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิธ เคหปติกา ภิกฺขุ นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, โส ปา ปีจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อติถิโก จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ ภิยฺโยกมฺยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจฺจกฺขาติ, ปิณฺฑปาตํ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนํ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปจฺจกฺขาติ, โส เอวมาห กึ สมณสฺส มหคฺเฆน จีวเรน เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏึ กริตฺวา ปารเยยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน ปิณฺฑปาเตน? เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ

อุณฺณาจริยาย ปีณฺฑิยาโลเปน ชีวิกํ กปฺเปยฺย. กิ สมณสฺส มหคฺเฆน เสนาสเนน ? เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ รุกฺขมูลิโก วา อสฺส โสสานิโก วา อพฺโภกาสิโก วา. กิ สมณสฺส มหคฺเฆน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน ? เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ ปูติมุตฺเตน หริตกีขณฺเฑน โอสถํ กเรยฺยาติ, ตทุปาทาย ถูปํ จีวรํ ธาเรติ, ถูปํ ปีณฺฑปาตํ ภุญฺชติ, ถูปํ เสนาสนํ ปฏิเสวติ, ถูปํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ. ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ อยํ สมโณ อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสสฏฺโฐ อารทฺธวิริโย ธุตวาโทติ ภิยฺโย ภิยฺโย นิมนฺเตนฺติ จีวรปีณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, โส เอวมาห ติณฺณํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, สทฺธาย สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, เทยฺยธมฺมสฺส สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, ทกฺขิเณยฺยานํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, ตุมฺหากญฺเจวายํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธมฺโม จ สํวิชฺชติ, อหญฺจ ปฏิคฺคาหโก, สเจหํ น ปฏิคฺคเหสฺสามิ, เอวं ตุเมฺห ปุญฺเญน ปริพาหิรา ภวิสฺสถ, น มยฺหํ อิมินา อตฺโถ อปิจ ตุมฺหากเมว อนุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหามีติ, ตทุปาทาย พหุมฺปี จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ พหุมฺปี ปีณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปี เสนาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปี คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิคฺคณฺหาติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ ? อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตีติ คมนํ สณฺฐเปติ, ฐานํ สณฺฐเปติ, นิสชฺชํ สณฺฐเปติ, เสยฺยํ สณฺฐเปติ, ปณิธาย คจฺฉติ, ปณิธาย ติฏฺฐติ, ปณิธาย นิสีทติ ปณิธาย เสยฺยํ กปฺเปติ, สมาหิโต วิย คจฺฉติ,

สมาหิโต วิย ติฏฺฐติ, สมาหิโต วิย นิสีทติ, สมาหิโต วิย เสยฺยํ กปฺเปติ, อาปาถกชฺฌายีว โหติ. ยา เอวรูปา อิริยาปถสฺส อาจปนา จปนา สณฺจปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี"ติ อริยธมฺมสนฺนิสฺสิตํ วาจํ ภาสติ "โย เอวรูปํ จีวรํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ, "โย เอวรูปํ ปตฺตํ ธาเรติ ... โตหตาลกํ ธาเรติ ... ธมฺมกรกํ[1] ธาเรติ ... ปริสฺสาวนํ ธาเรติ ... กุญฺจิกํ ธาเรติ ... อุปาหนํ ธาเรติ ... กายพนฺธนํ ธาเรติ ... อายโคปนํ ธาเรติ ... โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ, "ยสฺส เอวรูปา อุปชฺฌายา, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ, "ยสฺส เอวรูปา อาจริยา ... เอวรูปา สมานุปชฺฌายกา ... สมานาจริยกา ... มิตฺตา ... สนฺทิฏฺฐา ... สมฺภตฺตา ... สหายา, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ, "โย เอวรูเป วิหาเร วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ, "โย เอวรูเป อฑฺฒโยเค วสติ ... ปาสาเท วสติ ... หมฺมิเย วสติ ... คุหายํ วสติ ... เตเณ วสติ ... กุฏิยา วสติ ... กูฏาคาเร วสติ ... อฏฺเฐ วสติ ... มาเฬ วสติ ... อุทฺทณฺเฑ วสติ ... อุปฏฺฐานสาลายํ วสติ ... มณฺฑเป วสติ ... รุกฺขมูเล วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโข"ติ ภณติ.

อถ วา โกรชิกโกรชิโก ภากุฏิกภากุฏิโก กุหกุโห[2] ถปถโป[3] มุขสมฺภาวิโต "อยํ สมโณ อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ[4] วิหารสมาปตฺตีนํ ลาภี"ติ ตาทิสํ คมฺภีรํ คูฬฺหํ นิปุณํ ปฏิจฺฉนฺนํ โลกุตฺตรํ สุญฺญตาปฏิสํยุตฺตํ กถํ กเถติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

พุทฺธสฺส ภควโต อิมานิ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. ตสฺมา พุทฺโธ อกุหโกติ อกุหํ.

สุตฺตนิ. ๒๑/๕๐ ๑ ฉ. ม. ธมฺมกรณิ ๒ ฉ. ม. กุหกกุหโก
๓ ฉ. ม. ถปกถปโก ๔ ฉ. ม. อยํ ปาโส น ทิสฺสติ

คณิมาคตนฺติ คณีติ : คณี ภควา, คณาจริโยติ คณี, คณสฺส สตฺถาติ คณี. คณํ ปริหรตีติ คณี, คณํ โอวทตีติ คณี, คณํ อนุสาสตีติ คณี, วิสารโท คณํ อุปสงฺกมตีติ คณี, คณสฺส สุสฺสูสตีติ โสตํ โอทหติ อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตีติ คณี, คณํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตีติ คณี, ภิกฺขุคณสฺส คณี, ภิกฺขุนีคณสฺส คณี, อุปาสกคณสฺส คณี, อุปาสิกาคณสฺส คณี, ราชคณสฺส คณี, ขตฺติยคณสฺส คณี, พฺราหฺมณคณสฺส คณี, เวสฺสคณสฺส คณี, สุทฺทคณสฺส คณี, พฺรหฺมคณสฺส คณี, เทวคณสฺส คณี, [๑]สงฺฆี คณี คณาจริโย.[๑] อาคตนฺติ: อุปคตํ สมุปคตํ[๒] สมุปตฺตํ สงฺกสฺสนครนฺติ อกุหึ คณิมาคตํ.

พหุนฺนมิธ พฺราหฺมณานนฺติ พหุนฺนนฺติ: พหูนํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํ. พฺราหฺมณานนฺติ: พฺราหฺมณานํ พฺราหฺมจรานํ ปริจารกานํ สิสฺสานนฺติ พหุนฺนมิธ พฺราหฺมณานํ.

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ: ปเญฺหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ, ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม อาคโตมฺหิ, ปญฺหํ โสตุกาโม อาคโตมฺหีติ เอวมฺปี อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ. อถ วา ปญฺหตฺถิกานํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกามานํ ปญฺหํ โสตุกามานํ อาคมนํ อภิกฺกมนํ อุปสงฺกมนํ [๓]ปยิรุปาสนา สิยาติ[๓] เอวมฺปี อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ. อถวา ปญฺหาคโม ตุยฺหํ อตฺถิ, ตุวมฺปีปหุ, ตุวมสิ อถมตฺโถ มยา ปุจฺฉิตํ กเถตุํ วิสฺสชฺเชตุํ. วหสฺเสตํ ภารนฺติ, เอวมฺปี อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ. เตนาห สาริปุตฺตตฺเถโร :—

ตํ พุทฺธํ อสิตํ ตาทึ อกุหึ คณิมาคตํ
พหุนฺนมิธ พฺราหฺมณานํ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ.

๑—๑ ฉ. ม. สงฺฆี คณี คณาจริยํ ๒ ฉ. ม. สมุปป.นฺนํ
๓—๓ ฉ. ปยิรุปาสนํ สิยา อตฺถีติ

[๑๙๓] ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต ภชโต ริตฺตมาสนํ
รุกฺขมูลํ สุสานํ วา ปพฺพตานํ คุหาสุ วา.

ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโตติ ภิกฺขุโนติ: กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส วา ภิกฺขุโน เสกฺขสฺส วา ภิกฺขุโน. วิชิคุจฺฉโตติ: ชาติยา วิชิคุจฺฉโต, ชราย ... พฺยาธินา ... มรเณน ... โสเกหิ ... ปริเทเวหิ ... ทุกฺเขหิ ... โทมนสฺเสหิ ... อุปายาเสหิ วิชิคุจฺฉโต, เนรยิเกน ทุกฺเขน. ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน. ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน. มานุสเกน ทุกฺเขน. คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน. คพฺภฏฺฐิติมูลเกน ทุกฺเขน. คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน ทุกฺเขน. ชาตสฺสูปนิพนฺธเกน ทุกฺเขน. ชาตสฺส ปราเชยฺยเกน ทุกฺเขน. อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน. ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน. ทุกฺขทุกฺเขน. สงฺขารทุกฺเขน. วิปริณามทุกฺเขน. จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน. โสตโรเคน ทุกฺเขน. ฆานโรเคน ทุกฺเขน. ชิวฺหาโรเคน ทุกฺเขน. กายโรเคน ทุกฺเขน. สีสโรเคน ทุกฺเขน. กณฺณโรเคน ทุกฺเขน. มุขโรเคน ทุกฺเขน. ทนฺตโรเคน ทุกฺเขน. กาเสน. สาเสน. ปีนาเสน. ฑาเหน. ชเรน. กุจฺฉิโรเคน. มุจฺฉาย. ปกฺขนฺทิกาย. สูลาย. วิสูจิกาย. กุฏฺเฐน. คณฺเฑน. กิลาเสน. โสเฬน. อปมาเรน. ททฺทุยา. กณฺฑุยา. กจฺฉุยา. รขสาย. วิตจฺฉิกาย. โลหิเตน. ปีตเตน. มธุเมเหน. อสาย. ปีฬกาย. ภคนฺทลาย. ปิตฺตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ. เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ. วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ. สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ. อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ. วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ. โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ. กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ. สีเตน. อุณฺหน. ชิฆจฺฉาย. ปิปาสาย. อุจฺจาเรน. ปสฺสาเวน. ฑํสมกสวาตาตปสิริංสปสมฺผสฺเสหิ ทุกฺเขหิ. มาตุมรเณน ทุกฺเขน. ปิตุมรเณน ทุกฺเขน. ภาตุมรเณน ทุกฺเขน. ภคินิมรเณน ทุกฺเขน. ปุตฺตมรเณน ทุกฺเขน. ธีตุมรเณน ทุกฺเขน. ญาติพฺยสเนน. โภคพฺยสเนน. โรคพฺยสเนน. สีลพฺยสเนน. ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน วิชิคุจฺฉโต อฏฺฏิยโต หรายโต ชิคุจฺฉโตติ ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต.

ภชโต ริตฺตมาสนนฺติ: อาสนํ วุจฺจติ: ยตฺถ นิสีทติ, มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฐิกา จมฺมขณฺโฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร ปลาลสนฺถาโร,[1] ตํ อาสนํ อสปฺปาย-

---

๑ ก. ปลาสสนฺถาโร

รูปทสฺสเนน ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, ตํ ปวิวิตฺตํ อาสนํ ภชโต สมฺภชโต เสวโต นิเสวโต สํเสวโต ปฏิเสวโตติ ภชโต ริตฺตมาสนํ.

รุกฺขมูลํ สุสานํ วาติ: รุกฺขมูลเมว รุกฺขมูลํ, สุสานเมว สุสานนฺติ รุกฺขมูลํ สุสานํ วา.

ปพฺพตานํ คุหาสุ วาติ: ปพฺพตาเยว ปพฺพตา, กนฺทราเยว กนฺทรา, คิริคุหาเยว คิริคุหา, ปพฺพตนฺตริกาโย วุจฺจนฺติ [1]ปพฺพตคพฺภรา ปพฺพตานนฺติ[1] ปพฺพตานํ คุหาสุ วา. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร:—

ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต ภชโต ริตฺตมาสนํ
รุกฺขมูลํ สุสานํ วา ปพฺพตานํ คุหาสุ วาติ.

[๑๙๔] อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ กิวนฺโต[2] ตตฺถ เภรวา
เย หิ ภิกฺขุ น เวเธยฺย นิคฺโฆเส สยนาสเน.

อุจฺจาวเจสุ สยเนสูติ อุจฺจาวเจสุ หีนปฺปณีเตสุ เฉกปาปเกสุ. สยเนสูติ: สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ: วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาติ อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ.

กิวนฺโต ตตฺถ เภรวาติ กิวนฺโตติ: กิวนฺโต กูชนฺโต นทนฺโต สทฺทํ กโรนฺโต. อถวา กิวนฺโตติ: กติ กิตฺตกา กึวตกา กึวพหุกา เต. เภรวาติ: สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา โกกา โคมหิสา[3] หตฺถี อหิ วิจฺฉิกา สตปที โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วาติ กิวนฺโต ตตฺถ เภรวา.

เย หิ ภิกฺขุ น เวเธยฺยาติ เย หีติ: เย หิ เภรเว ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย

๑—๑ ฉ. ปพฺพตปพฺภาราติ ๒ ก. คึวนฺโต ๓ ฉ.ม. มหิสา

น ปริภเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภิรู[1] อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ เย หิ ภิกฺขู น เวเชยฺย.

นิคฺโฆเส สยนาสเนติ: อปฺปสทฺเท อปฺปนิคฺโฆเส วิชนวาเต มนุสฺสราหสฺเสยฺยเก ปฏิสลฺลานสารุปฺเป เสนาสเนติ นิคฺโฆเส สยนาสเน. เตนาห สารีปุตฺตเถโร :—

อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ กิญฺโจ ภยฺถ เภรวา
เย หิ ภิกฺขู น เวเชยฺย นิคฺโฆเส สยนาสเนติ.

[๑๙๕] กติ ปริสฺสยา โลเก คจฺฉโต อคตึ ทิสํ
เย ภิกฺขู อภิสมฺภเว ปนุตมฺหิ สยนาสเน.

กติ ปริสฺสยา โลเกติ กตีติ: กติ กิตฺตกา กึวนฺตา กึวพหุกา. ปริสฺสยาติ: เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา? สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา โกกา โกมฺหิตฺถา หตฺถี อหิ วิจฺฉิกา สตปที โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปีนาโส ฑาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปีตฺตํ มธุเมโห อสา ปีฬกา ภคนฺทลา ปีตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตุปริณามชา อาพาธา วิสมปริหารชา อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิริංสปสมฺผสฺสา, อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา? กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ

---

๑ ฉ.ม. อภีรู

ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท, สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา, อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ: เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา ? ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา, ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กถं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา ? เต ปริสฺสยา ตं ปุคฺคลं สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ, เอวं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถं ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา ? เต ปริสฺสยา กุสลานं ธมฺมานं ปริหานาย อนฺตรายาย สංวตฺตนฺติ. กตเมสं กุสลานं ธมฺมานं ? สมฺมาปฏิปทาย อนุโลม-ปฏิปทาย อปจฺจนีกปฏิปทาย อวิรุทฺธปฏิปทาย อนวฺตฺถปฏิปทาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปทาย ตีเสสุ ปริปูริการิตาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยคสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนं สติปฏฺฐานานं ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนं สมฺมปฺปธานานं จตุนฺนं อิทฺธิปาทานं ปญฺจนฺนं อินฺทฺริยานं ปญฺจนฺนं พลานं สตฺตนฺนं โพชฺฌงฺคานं อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส, อิเมสं กุสลานं ธมฺมานं ปริหานาย อนฺตรายาย สංวตฺตนฺติ, เอวं ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถं ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา ? ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา, ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ, เอวเมว ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตं เหตं ภควตา: ฐานเมตาหิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขं น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฐานเมตาหิโก สาจริยโก ทุกฺขं น ผาสุ วิหรติ ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนิยา, ตสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ,

ตสฺมา "สานฺเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ, สมุทาจรนฺติ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ.

ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนิยา, ตญฺจ อนฺโต วสนฺติ อนุวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สานฺเตวาสิโก"ติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ, สมุทาจรนฺติ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ, ตสฺมา "สาจริยโก"ติ วุจฺจติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ, เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา: กตเม ตโย? โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา.

อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

ทุทฺโท อตฺถํ น ชานาติ ทุทฺโท ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ[๑] ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.

อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

ทุทฺโท อตฺถํ น ชานาติ ทุทฺโท ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ[๑] ตทา โหติ ยํ โกโธ[๒] สหเต นรํ.

---

๑ ฉ. ม. อนฺธนฺตมํ. เอวมุปริปี ๒ ฉ. ม. โทโส

อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

มูโหฺห อตฺถํ น ชานาติ มูโหฺห ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปี ตณฺหาสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา: ตโย โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺช-มานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อสาสุวิหาราย. กตเม ตโย? โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อสาสุวิหาราย. โทโส โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อสาสุวิหาราย. โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อสาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อสาสุ-วิหารายาติ.

โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา กจสารำว สมฺผลนฺติ.

เอวมฺปี ตณฺหาสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา:—

ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รตี โลมหโส อิโตชา
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชนฺตีติ.

เอวมฺปี ตณฺหาสยาติ ปริสฺสยา. โลเกติ: มนุสฺสโลเกติ กติ ปริสฺสยา โลเก.

คจฺฉโต อคตํ ทิสนฺติ: อคตทิสา วุจฺจติ อมตนิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, อคตปุพฺพา สา ทิสา, น สา ทิสา คตปุพฺพา อิมินา ทีเฆน อทฺธุนา.

สมติกฺกมฺมิกํ อนวเสสํ เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย
เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเขยฺย ปตฺถยาโน[1] ทิสํ อคตปุพฺพํ.

อคตปุพฺพํ ทิสํ วชโต คจฺฉโต อภิกฺกมโตติ คจฺฉโต อคตํ ทิสํ.

เย ภิกฺขุ อภิสมฺภเวติ เยติ: เย ปริสฺสเย อภิสมฺภเวยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ เย ภิกฺขุ อภิสมฺภเว.

ปนฺตมฺหิ สยนาสเนติ: อนฺเต ปนฺเต ปริยนฺเต เสลนฺเต วา วนนฺเต วา นทนฺเต วา อุทกนฺเต วา ยตฺถ น กสียติ น วปียติ, ชนนฺตํ อติกฺกมิตฺวา มนุสฺสานํ อนุปจาเร เสนาสเนติ ปนฺตมฺหิ สยนาสเน. เตนาห สาริปุตฺตตฺเถโร:—

กติ ปริสฺสยา โลเก คจฺฉโต อคตํ ทิสํ
เย ภิกฺขุ อภิสมฺภเว ปนฺตมฺหิ สยนาสเนติ.

[๑๙๖] กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจรา
กานิ สีลพฺพตานสฺสุ[2] ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน.

กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสูติ: กีทิเสน พฺยปฺปเถน สมนฺนาคโต อสฺส กีสญฺจิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ วจีปาริสุทฺธิ์ ปุจฺฉติ.

กตมา วจีปาริสุทฺธิ? อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสංวาทโก โลกสฺส. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสं เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสं อกฺขาตา อมูสं เภทาย, อิติ ภินฺนานं วา สนฺธาตา,

---

สุตฺตนิ. ๒๑/๕๑ ๑ ก. ปตฺถยมาโน ๒ ฉ. ม. สีลพฺพตานาสฺสุ

สหิตานำ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจำ ภาสิตา โหติ. ผรุสำ วาจำ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ. ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจำ ภาสิตา โหติ. สมฺผปฺปลาปำ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจำ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสำ ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตำ. จตูหิ วจีสุจริเตหิ สมนฺนาคโต, จตุทฺโทสาปคตำ วาจำ ภาสติ, พตฺติสาย ติรจฺฉานกถาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติ. ทส กถาวตฺถูนิ กเถติ, เสยฺยถีทำ ? อปฺปิจฺฉกถำ สนฺตุฏฺฐิกถำ ปวิเวกกถำ อสංสคฺคกถำ วิริยารมฺภกถำ สีลกถำ สมาธิกถำ ปญฺญากถำ วิมุตฺติกถำ วิมุตฺติญาณทสฺสนกถำ สติปฏฺฐานกถำ สมฺมปฺปธานกถำ อิทฺธิปาทกถำ อินฺทฺริยกถำ พลกถำ โพชฺฌงฺคกถำ มคฺคกถำ ผลกถำ นิพฺพานกถำ กเถติ. วาจาย ยโต ยตฺโต ปฏิยตฺโต คุตฺโต โคปีโต รกฺขิโต สංวุโต, อยं วจีปาริสุทฺธิ. เอทิสาย วจีปาริสุทฺธิยา สมนฺนาคโต อสฺสาติ กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ.

กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจราติ: กิฺจิเทน โคจเรน สมนฺนาคโต อสฺส กิสฺมิญฺจิเทน กิปกาเรน กิปฏิภาเคนาติ โคจรำ ปุจฺฉติ. อตฺถิ โคจโร, อตฺถิ อโคจโร.

กตโม อโคจโร ? อิเธกจฺโจ เวสิยาโคจโร วา โหติ, วิธวาโคจโร วา โหติ, ถุลกุมาริโคจโร[1] วา โหติ, ปณฺฑกโคจโร วา โหติ, ภิกฺขุนีโคจโร วา โหติ, ปานาคารโคจโร วา โหติ, สංสฏฺโฐ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสංสคฺเคน,[2] ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ อโนปานภูตานิ อกฺโกสกปริภาสกานิ อนตฺถกามานิ อหิตกามานิ อผาสุกามานิ อโยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนำ ภิกฺขุนีนำ อุปาสกานำ อุปาสิกานำ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ, อยं วุจฺจติ อโคจโร.

---

๑ ฉ.ม. ถุลฺลกุมาริโคจโร ๒ ฉ.ม. สංสคฺเคน

อถ วา อนุตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน อสํวุโต คจฺฉติ หตฺถี โอโลเกนฺโต, อสฺสํ โอโลเกนฺโต, รถํ โอโลเกนฺโต, ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมารเก โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธํ โอโลเกนฺโต,[1] อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ, อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

อถ วา จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ ... มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส น สํวราย ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สंวรं อาปชฺชติ, อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปิ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทं? นจฺจं คีตं วาทิตं เปกฺขं อกฺขานํ ปาณิสฺสรं เวตาฬं กุมฺภถูณํ โสภนครกं[2] จณฺฑาลं วंสं โธวนं หตฺถิยุทฺธं อสฺสยุทฺธं มหิสฺสยุทฺธं อุสภยุทฺธं อชยุทฺธं เมณฺฑยุทฺธं กุกฺกุฏยุทฺธं วฏฺฏกยุทฺธं ทณฺฑยุทฺธं มุฏฺฐิยุทฺธं นิพฺพุทฺธं อุยฺโยธิกं พลคฺคं เสนาพฺยูหं อนีกทสฺสนं อิติ วา, อิติ เอวรูปิ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺโต โหติ, อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

ปญฺจปิ กามคุณา อโคจโร.[3] วุตฺตํ เหตं ภควตา: มา ภิกฺขเว อโคจเร จรถ ปรวิสเย, อโคจเร ภิกฺขเว จรตं ปรวิสเย จรนฺติ มาโร โอตารं, ลภนฺติ มาโร อารมฺมณं. โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโย, ยทิทं ปญฺจ กามคุณา. กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา, อยं วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโยติ อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

---

๑ สี. ม. อุทฺธโลเกนฺโต ๒ ฉ. ม. โสภนกं ๓ ฉ. ม. อโคจรา

กตโม โคจโร ? อิธ ภิกฺขุ น เวสิยาโคจโร โหติ, น วิธวาโคจโร โหติ, น ถุลกุมารีโคจโร โหติ, น ปณฺฑกโคจโร โหติ, น ภิกฺขุนีโคจโร โหติ, น ปานาคารโคจโร โหติ, อสංสฏฺโฐ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิย-สาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสංสคฺเคน, ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ สทฺธานิ ปสนฺนานิ โอปานภูตานิ กาสาวปชฺโชตานิ อิสิวาตปฏิวาตานิ อตฺถกามานิ หิตกามานิ ผาสุกามานิ โยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนං ภิกฺขุนีนං อุปาสกานං อุปาสิกานं, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ, อยมฺปี วุจฺจติ โคจโร.

อถ วา ภิกฺขุ อนฺตรฆรং ปวิฏฺโฐ วิถิ ปฏิปนฺโน สංวุโต คจฺฉติ, น หตฺถิ โอโลเกนฺโต, น อสฺสं โอโลเกนฺโต, น รถं โอโลเกนฺโต, น ปตฺตึ โอโลเกนฺโต ... น ทิสาวิทิสं วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ, อยมฺปี วุจฺจติ โคจโร.

อถ วา จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ ... มนินฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ, อยมฺปี วุจฺจติ โคจโร.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปं วิสูกทสฺสนं อนนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทं ? นจฺจं คีตं วาทิตं ... อนีกทสฺสนं อิติ วา, อิติ เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา[1] ปฏิวิรโต โหติ. อยมฺปี วุจฺจติ โคจโร.

จตฺตาโรปี สติปฏฺฐานา โคจโร. วุตฺตं เหตं ภควตา: โคจเร ภิกฺขเว จรถ สเก ปิตฺติเก วิสเย, โคจเร ภิกฺขเว จรถ สเก ปิตฺติเก วิสเย น ลจฺฉติ มาโร โอตารं, น ลจฺฉติ มาโร อารมฺมณं. โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร สโก ปิตฺติโก วิสโย ? ยทิทं จตฺตาโร สติปฏฺฐานา. กตเม จตฺตาโร ? อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสं. เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสं, อยं วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร สโก ปิตฺติโก วิสโย, อยมฺปี วุจฺจติ โคจโร. อิทิเสน โคจเรน สมนฺนาคโต อสฺสาติ กุยาสฺสสฺสุ อิธ โคจรา.

---

๑ ฉ. ม. วิสูกทสฺสนา

กานิ สีลพฺพตานสฺสูติ: กิฑฺฒเตน สีลพฺพเตน สมนฺนาคโต อสฺส กิสฺมิญฺจิเทว กิจฺจาเรน กิปฺปฏิภาเคนาติ สีลพฺพตปาริสุทฺธิ ปุจฺฉติ. กตมา สีลพฺพตปาริสุทฺธิ? อตฺถิ สีลญฺเจว วตฺตญฺจ, อตฺถิ วตฺตํ น สีลํ. กตมํ สีลญฺเจว วตฺตญฺจ? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, โย ตตฺถ สංยโม สංวโร อวีติกฺกโม, อิทํ สีลं. ยं สมาทานं, ตำ วตฺตं. สංวรฏฺเฐน สีลं, สมาทานฏฺเฐน วตฺตं. อิทำ วุจฺจติ สีลญฺเจว วตฺตญฺจ.

กตมำ วตฺตำ? น สีลำ, อฏฺฐ ขุทฺทกานิ อาจมนปิกงฺคำ ปีณฺฑปาติกงฺคำ ปิณฺฑกูลิกงฺคำ เตจีวริกงฺคำ สปทานจาริกงฺคำ ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคำ เนสชฺชิกงฺคำ ยถาสนฺถติกงฺคำ, อิทำ วุจฺจติ วตฺตำ, น สีลำ. วิริยสมาทานมฺปี วุจฺจติ วตฺตำ, น สีลำ. กามำ ตโจ จ นหารู จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ สรีเร อุปสุสฺสตุ มංสโลหิตำ, ยนฺตำ ปุริสถาเมน ปุริสพเลน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพำ, น ตำ อปาปุณิตฺวา วิริยสฺส สณฺฐานำ ภวิสฺสตีติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานำ วุจฺจติ วตฺตำ, น สีลำ.

"นาสิสฺสำ น ปีวิสฺสามิ วิหารโต น นิกฺขมิ[1]
นปี ปสฺสำ นิปาเตสฺสำ คณฺหาสฺเส อนูหเต"ติ.

จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานำ วุจฺจติ วตฺตำ, น สีลำ. น ตาวาหำ อิมำ ปลฺลงฺกำ ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตำ วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานำ วุจฺจติ วตฺตำ, น สีลำ. น ตาวาหำ อิมมฺหา อาสนา วุฏฺฐหิสฺสามิ. ... จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ วิหารา นิกฺขมิสฺสามิ. ... อฑฺฒโยคา นิกฺขมิสฺสามิ ... ปาสาทา นิกฺขมิสฺสามิ ... หมฺมิยา นิกฺขมิสฺสามิ ... คุหาย นิกฺขมิสฺสามิ ... เลณา นิกฺขมิสฺสามิ ... กุฏิยา นิกฺขมิสฺสามิ ... กูฏาคารา นิกฺขมิสฺสามิ ... อฏฺฏา นิกฺขมิสฺสามิ ... มาฬา นิกฺขมิสฺสามิ ... อุทฺทณฺฑา นิกฺขมิสฺสามิ ... อุปฏฺฐานสาลาย นิกฺขมิสฺสามิ ... มณฺฑปา นิกฺขมิสฺสามิ ... รุกฺขมูลา นิกฺขมิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตำ วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตำ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานำ วุจฺจติ วตฺตำ,

---

๑ ฉ. ม. นิกฺขเม

น สีลํ. อิมสฺมิญฺเญว ปุพฺพณฺหสมยํ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผสฺสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สีลํ. อิมสฺมิญฺเญว มชฺฌนฺหิกสมยํ[๑] ... สายณฺหสมยํ[๒] ... ปุเรภตฺตํ ... ปจฺฉาภตฺตํ ... ปุริมยามํ ... มชฺฌิมยามํ ... ปจฺฉิมยามํ ... กาเฬ ... ชุเณฺห ... วสฺเส ... เหมนฺเต ... คิมฺเห ... ปุริเม วโยขนฺเธ ... มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ... ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผสฺสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปี วิริยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สีลํ. อยํ สีลพฺพตปาริสุทฺธิ. อิทิสาย[๓] สีลพฺพตปาริสุทฺธิยา สมนฺนาคโต อสฺสาติ กานิ สีลพฺพตานสฺสุ.

ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโนติ ปหิตตฺตสฺสาติ อารทฺธวิริยสฺส ถามวโต[๔] ทฬฺหปรกฺกมสฺส อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทสฺส อนิกฺขิตฺตธุรสฺส กุสเลสุ ธมฺเมสุ. อถวา เปสิตตฺตสฺส ยสฺสตฺถาย เปสิโต อตฺตภาเว จ ฌาเย จ ลกฺขเณ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จ. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ เปสิตตฺตสฺส, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ เปสิตตฺตสฺส, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ เปสิตตฺตสฺส "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา"ติ เปสิตตฺตสฺส ... "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ"ติ เปสิตตฺตสฺส. ... "อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ"ติ เปสิตตฺตสฺส ... "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ"ติ เปสิตตฺตสฺส. ... "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ เปสิตตฺตสฺส ... "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ เปสิตตฺตสฺส, ... "อิเม อาสวา"ติ เปสิตตฺตสฺส ... "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ เปสิตตฺตสฺส, ... "อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา"ติ เปสิตตฺตสฺส ... "อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา"ติ เปสิตตฺตสฺส, ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ เปสิตตฺตสฺส, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ. จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ เปสิตตฺตสฺส "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ เปสิตตฺตสฺส. ภิกฺขุโนติ กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส[๕] วา ภิกฺขุโน เสกฺขสฺส วา ภิกฺขุโนติ ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร:—

---

๑ ฉ. ม. มชฺฌนฺหิกสมยํ ๒ ฉ. ม. สายนฺหสมยํ ๓ ฉ. ม. เอทิสาย, สี. กีทิสาย
๔ ฉ. ม. ถามคตสฺส ๕ ฉ. ม. ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส. เอวมุปริปี

กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ กฺยาสฺสสฺสุ อิช โคจรา
กานิ สีลพฺพตานสฺสุ ปหีตฺตสฺส ภิกฺขุโนติ.

[๑๙๗] กำ โส สิกฺขำ สมาทาย เอโกทิ นิปโก สโต
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโน.

กำ โส สิกฺขำ สมาทายาติ กำ โส สิกฺขำ อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ กำ โส สิกฺขำ สมาทาย. เอโกทิ นิปโก สโตติ: เอโกทีติ เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโส สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ ... สมฺมาสมาธิ นิปโกติ นิปโก ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี. สโตติ จตูหิ การเณหิ สโต, กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต, โส วุจฺจติ สโตติ สโต. กำ โส สิกฺขำ สมาทายาติ อธิสีลสิกฺขำ ปุจฺฉติ. เอโกทีติ อธิจิตฺตสิกฺขำ ปุจฺฉติ. นิปโกติ อธิปญฺญาสิกฺขำ ปุจฺฉติ. สโตติ สติปาริสุทฺธิ ปุจฺฉติ กำ โส สิกฺขำ สมาทาย, เอโกทิ นิปโก สโต.

กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ กมฺมาโร วุจฺจติ สุวณฺณกาโร, รชตำ วุจฺจติ ชาตรูปำ. ยถา สุวณฺณกาโร ชาตรูปสฺส โอพาริกมฺปี มลำ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ, มชฺฌิมกมฺปี มลำ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ, สุขุมกมฺปี มลำ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ, เอวเมว ภิกฺขุ อตฺตโน โอพาริเกปี กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ, มชฺฌิมเกปี กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ, สุขุมเกปี กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

อถวา ภิกฺขุ อตฺตโน ราคมลำ โทสมลำ โมหมลำ มานมลำ ทิฏฐิมลำ กิเลสมลำ ทุจฺจริตมลำ อนฺธกรณำ อจกฺขุกรณำ อญฺญาณกรณำ ปญฺญานิโรธิกำ วิฆาตปกฺขิกำ อนิพฺพานสำวตฺตนิกำ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

อถวา สมฺมาทิฏฐิยา มิจฺฉาทิฏฐิ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ. สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺปำ ... สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจำ ...

สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺตํ ... สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีวํ ... สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายามํ ... สมฺมาสติยา มิจฺฉาสตึ ... สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธึ ... สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณํ ... สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺตึ ชหติ สนฺชหติ นิทฺชหติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

อถวา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลเส สพฺเพ ทุจฺจริเต สพฺเพ ทรเถ สพฺเพ ปริฬาเห สพฺเพ สนฺตาเป สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร ชหติ สนฺชหติ นิทฺชหติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมตีติ กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมฺปโน. เตนาห สาริปุตฺตตฺเถโร :—

กึ โส สิกฺขํ สมาทาย เอโกทิ นิปโก สโต
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมฺปโนติ.

[๑๙๘] วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทํ ผาสุ (สาริปุตฺตาติ ภควา)
ริตฺตาสนํ สยนํ เสวโต เจ
สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมํ
ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานํ.

วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทํ ผาสูติ: วิชิคุจฺฉมานสฺสาติ ชาติยา วิชิคุจฺฉมานสฺส ชราย ... พฺยาธินา ... มรเณน ... โสเกหิ ... ปริเทเวหิ ... ทุกฺเขหิ ... โทมนสฺเสหิ ... อุปายาเสหิ ... ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน วิชิคุจฺฉมานสฺส อฏฺฏิยมานสฺส หรายมานสฺสาติ วิชิคุจฺฉมานสฺส. ยทิทํ ผาสูติ ยํ ผาสุ ผาสุวิหารํ, ตํ กเถสฺสามิ กถโม ผาสุวิหาโร ? สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อวิรุทฺธปฏิปทา อนวชฺชปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินี จ ปฏิปทา, อยํ ผาสุวิหาโรติ วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทํ ผาสุ.

---

๑ ฉ. ม. เว

สารีปุตฺตาติ ภควาติ ตํ เถรํ นาเมนาลปติ. ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๑] ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกายโยติ ภควา, ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา, ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ สารีปุตฺตาติ ภควา.

วิตฺถาสนํ สยนํ เสวโต เจติ อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฏิกา จมฺมขณฺโฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร ปลาลสนฺถาโร. สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหา, ตํ สยนาสนํ อสปฺปายรูปทสฺสเนน วิตฺถตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน ... อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ วิตฺถตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, ตํ สยนาสนํ เสวโต นิเสวโต สංเสวโต ปฏิเสวโตติ วิตฺถารสนฺ สยนํ เสวโต เจ.

---

๑ ฉ. ม. ปวิภชิ สี. ปฏิภชิ

สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมนฺติ สมฺโพธิ วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ ปญฺญา ปชานนา ... ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ, ตํ สมฺโพธิ์ พุชฺฌิตุกามสฺส อนุพุชฺฌิตุกามสฺส ปฏิพุชฺฌิตุกามสฺส สมฺพุชฺฌิตุกามสฺส อธิคนฺตุกามสฺส ผสฺเสตุกามสฺส[1] สจฺฉิกาตุกามสฺสาติ สมฺโพธิกามสฺส.

ยถานุธมฺมนฺติ กตเม โพธิยา อนุธมฺมา? สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อวิรุทฺธปฏิปทา อนวฺตถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สตึสมฺปชญฺญํ, อิเม วุจฺจนฺติ โพธิยา อนุธมฺมา. อถวา จตุนฺนํ มคฺคานํ ปุพฺพภาเค วิปสฺสนา, อิเม วุจฺจนฺติ โพธิยา อนุธมฺมาติ สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมํ.

ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานนฺติ: ตนฺติ โพธิยา อนุธมฺมํ. ปวกฺขามีติ วกฺขามิ ปวกฺขามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทสิสฺสามิ ปญฺญาเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามิ. ยถาปชานนฺติ ยถา ปชานํ ยถา ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโต น อิติหิติหํ น อิติกิราย น ปรมฺปราย น ปีฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ, ตํ กถยิสฺสามีติ ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานนฺติ. เตนาห ภควา:—

วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทฺธ ผาสุ (สารีปุตฺตาติ ภควา)
ริตฺตาสนํ สยนํ เสวโต เจ
สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมํ
ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานนฺติ.

[๑๙๙] ปญฺจนฺน ธีโร ภยานํ น ภาเย
ภิกฺขุ สโต สปฺปริยนฺตจารี
ฑหาธิปาตาน สิรีสปานํ[1]
มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานนฺ.

---

๑ ฉ. ม. ผสฺสิตุกามสฺส ๑ ฉ.ม. สิริสปานนฺ

ปญฺจนฺน ธีโร ภยานำ น ภาเยติ ธีโรติ: ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี ธีโร ปญฺจนฺนำ ภยานำ น ภาเยยฺย น ตเสยฺย น สนฺตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น สนฺตาสำ อาปชฺเชยฺย, อภิรู อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหำโส วิหเรยฺยาติ ปญฺจนฺนำ ธีโร ภยานำ น ภาเย.

ภิกฺขุ สโต สมฺปริยนฺตจารีติ: ภิกฺขูติ กุลยาจนปุถุชฺชโน วา ภิกฺขู, เสกฺโข วา ภิกฺขู. สโตติ จตูหิ การเณหิ สโต, กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต, โส วุจฺจติ สโต. สมฺปริยนฺตจารีติ จตฺตาโร ปริยนฺตา สีลสำวรปริยนฺโต อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต ชาคริยานุโยคปริยนฺโต.

กตโม สีลสำวรปริยนฺโต? อิธ ภิกฺขู สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺขสำวรสำวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. อนฺโต ปูติภาวำ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต สีลสำวรปริยนฺเต จรติ มริยาทำ น ภินฺทติ, อยำ สีลสำวรปริยนฺโต.

กตโม อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต? อิธ ภิกฺขู จกฺขุนา รูปำ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ จกฺขุนฺทฺริยำ สุสำวุตำ วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา นานฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยำ, จกฺขุนฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทำ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธำ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสำ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพำ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมำ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ มนินฺทฺริยำ สุสำวุตำ วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา นานฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยำ, มนินฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ, อาทิตฺตปริยายำ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต อินฺทฺริยสำวรปริยนฺเต จรติ, มริยาทำ น ภินฺทติ, อยำ อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต.

กตโม โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต? อิธ ภิกฺขู ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารำ อาหาเรติ, เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหิงฺสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนำ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนำ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ, อนวชฺชตา

จ ผาสุวิหาโร จาติ. อกฺขพฺภญฺชนวณปฏิจฺฉาทนปุตฺตมํสูปมํ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺเต จรติ, มริยาทํ น ภินฺทติ, อยํ โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต.

กตโม ชาคริยานุโยคปริยนฺโต? อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปติ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ. ภทฺเทกรตฺตวิหารึ[1] ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต ชาคริยานุโยคปริยนฺเต จรติ, มริยาทํ น ภินฺทติ, อยํ ชาคริยานุโยคปริยนฺโตติ ภิกฺขุ สโต สมฺปริยนฺตจารี.

ฑสาธิปาตาน สิริสปานนฺติ ฑสา วุจฺจนฺติ ปีงฺคลมกฺขิกา อธิปาติกา วุจฺจนฺติ สพฺพาปี มกฺขิกาโย. กิการณา อธิปาติกา[2] วุจฺจนฺติ สพฺพาปี มกฺขิกาโย. ตา อุปฺปติตฺวา อุปฺปติตฺวา ขาทนฺติ. ตการณา อธิปาติกา[2] วุจฺจนฺติ สพฺพาปี มกฺขิกาโย. สิริสปา วุจฺจนฺติ อหิตา ฑสาธิปาตาน สิริสปานํ.

มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานนฺติ มนุสฺสผสฺสา วุจฺจนฺติ โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา เต ภิกฺขุ ปญฺหํ วา ปุจฺเฉยฺยุ วาทํ วา อาโรเปยฺยุ อกฺโกเสยฺยุ ปริภาเสยฺยุ โรเสยฺยุ วิโรเสยฺยุ หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเฐยฺยุ วิเหเฐยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา กเรยฺยุ. โยโกจิ มนุสฺสโค อุปฆาโต มนุสฺสผสฺโส. จตุปฺปทานนฺติ สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา โกกา โคมหิสา[3] หตฺถี, เต ภิกฺขุ มทฺเทยฺยุ ฆาเตยฺยุ หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเฐยฺยุ วิเหเฐยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา กเรยฺยุ. จตุปฺปทโต อุปฆาโต ยงฺกิญฺจิ จตุปฺปทภยนฺติ มนุสฺสผสฺสานํ จตุปฺปทานํ เตนาห ภควา:—

ปญฺจนฺน ธีโร ภยานํ น ภาเย
ภิกฺขุ สโต สมฺปริยนฺตจารี
ฑสาธิปาตาน สิริสปานํ
มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานนฺติ.

---

๑ สี. ก. ภทฺเทกรตฺตวิหารึ. ๒ ฉ. ม. อธิปาตกา ๓ ฉ. ม. มหิสา

[๒๐๐] ปรฆมฺมิกานมฺปี น สนฺตเสยฺย
ทิสฺวาปี เตสํ พหุเภรวานิ
อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺย[1]
ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสี.

ปรฆมฺมิกานมฺปี น สนฺตเสยฺย ทิสฺวาปี เตสํ พหุเภรวานีติ: ปรฆมฺมิกา วุจฺจนฺติ สตฺต สหธมฺมิเก ฐเปตฺวา เย เกจิ พุทฺเธ อปฺปสนฺนา ธมฺเม อปฺปสนฺนา สงฺเฆ อปฺปสนฺนา, เต ภิกฺขู ปญฺหํ วา ปุจฺเฉยฺยุ, วาทํ วา อาโรเปยฺยุ อกฺโกเสยฺยุ ปริภาเสยฺยุ โรเสยฺยุ วิโรเสยฺยุ, หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเฐยฺยุ วิเหเฐยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา กเรยฺยุ, เตสํ พหุเภรเว ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น สนฺตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภีรุ อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหโส วิหเรยฺยาติ ปรฆมฺมิกานมฺปี น สนฺตเสยฺย ทิสฺวาปี เตสํ พหุเภรวานิ.

อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺย ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสีติ: อถาปรานิปี อตฺถิ อภิสมฺโภคพฺพานิ อภิภวิตพฺพานิ อชฺโฌตฺถริตพฺพานิ ปริยาทิยิตพฺพานิ มทฺทิตพฺพานิ. ปริสฺสยาติ: เทฺว ปริสฺสยา ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ ... เอวมฺปี ตตฺราสยาติ: ปริสฺสยา. กุสลานุเอสีติ: สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อวิรุทฺธปฏิปทํ อนวตฺถปฏิปทํ ... อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ เอสนฺเตน คเวสนฺเตน ปริเยสนฺเตน ปริสฺสยา อภิสมฺโภคพฺพา อภิภวิตพฺพา อชฺโฌตฺถริตพฺพา ปริยาทิยิตพฺพา มทฺทิตพฺพาติ อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺย ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสี. เตนาห ภควา:—

ปรฆมฺมิกานมฺปี น สนฺตเสยฺย
ทิสฺวาปี เตสํ พหุเภรวานิ
อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺย
ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสีติ.

---

๑ ก. อภิสมฺภเวยฺยุ

[๒๐๑] อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ
สีตํ อตุณฺหึ[๑] อธิวาสเยยฺย
โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก
วีริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย.

อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐติ: อาตงฺกผสฺโส วุจฺจติ โรคผสฺโส. โรคผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, โสตโรเคน ... ฆานโรเคน ... ชิวฺหาโรเคน ... กายโรเคน ... ฑํสมกสวาตาตปสิริංสปสมฺผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, ขุทาย วุจฺจติ ฉาตโก, ฉาตเกน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ.

สีตํ อตุณฺหึ อธิวาสเยยฺยาติ สีตนฺติ: ทฺวีหิ การเณหิ สีตํ โหติ อพฺภนฺตรธาตุสงฺโกปวเสน[๒] วา สีตํ โหติ, พหิทฺธา อุตุวเสน วา สีตํ โหติ. อุณฺหนฺติ ทฺวีหิ การเณหิ อุณฺหึ โหติ, อพฺภนฺตรธาตุสงฺโกปวเสน วา อุณฺหึ โหติ, พหิทฺธา อุตุวเสน วา อุณฺหึ โหตีติ สีตํ อุณฺหึ. อธิวาสเยยฺยาติ: ขโม อสฺส สีตสฺส อุณฺหสฺส ชิฆจฺฉาย ปิปาสาย ฑํสมกสวาตาตปสิริංสปสมฺผสฺสานํ ทุรุตฺตานํ ทุราคตานํ วจนปถานํ อุปฺปนฺนานํ สารีริกานํ เวทนานํ ทุกฺขานํ ติพฺพานํ ขรานํ กฏุกานํ อสาตานํ อมนาปานํ ปาณหรานํ อธิวาสกชาติโก อสฺสาติ สีตํ อตุณฺหึ อธิวาสเยยฺย.

โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโกติ โส เตหีติ: อาตงฺกผสฺเสน จ ขุทาย จ สีเตน จ อุณฺเหน จ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ. พหุธาติ: อเนกวิเธหิ อากาเรหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา. อโนโกติ: อภิสงฺขารสหคตวิญฺญาณสฺส โอกาสํ น กโรตีติปิ อโนโก. อถวา กายทุจฺจริตสฺส วจีทุจฺจริตสฺส มโนทุจฺจริตสฺส โอกาสํ น กโรตีติปิ อโนโกติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก.

วีริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺยาติ: วีริยปรกฺกโม วุจฺจติ, โย เจตสิโก วีริยารมฺภโ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี อปฺปฏิวานี ถาโม ธิติ

---

๑ สี. ม. อตุณฺหึ ๒ ฉ. ม. อพฺภนฺตรธาตุปฺปโกปวเสน

อลีลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วิริยินฺทฺริยํ วิริยพลํ สมฺมาวายาโม. วีริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺยาติ: วีริยํ ปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย ถิรํ กเรยฺย, ทฬฺหสมาทาโน อสฺส อวฏฺฐิตสมาทาโนติ วีริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย: เตนาห ภควา:—

อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ
ถีตํ อวุณฺหํ อธิวาสเยยฺย
โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก
วีริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺยาติ.

[๒๐๒] เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย
เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานิ
ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา
กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย.

เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺยาติ เถยฺยํ น กเรยฺยาติ: อิธ ภิกฺขุ อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต อสฺส, ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ เถยฺยํ น กเรยฺย. น มุสา ภเณยฺยาติ: อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต อสฺส, สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสංวาทโก โลกสฺสาติ เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย.

เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานีติ เมตฺตาติ: ยา สตฺเตสุ เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ อนุทยา อนุทยนา อนุทยิตตฺตํ หิเตสิตา อนุกมฺปา อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโช[2] อโทโส กุสลมูลं. ตสาติ: เยสं ตสิณา[3] ตณฺหา อปฺปหีนา, เยสญฺจ ภยเภรวา อปฺปหีนา. กิการณา วุจฺจนฺติ ตสา? เต ตสนฺติ อุตฺตสนฺติ ปริตสนฺติ ภายนฺติ สนฺตาสं อาปชฺชนฺติ, ตංการณา วุจฺจนฺติ ตสา. ถาวราติ: เยสं ตสิณา ตณฺหา

---

๑ ฉ. ม. กาเร ๒ ก. อพฺยาปชฺโฌ ๓ ฉ. ม. ตสิตา

ปหีนา, เยสญฺจ ภยเภรวา ปหีนา: กิการณา วุจฺจนฺติ ถาวรา? เต น ตสนฺติ น อุตฺตสนฺติ น ปริตสนฺติ น ภายนฺติ น สนฺตาสํ น อาปชฺชนฺติ, ตกฺการณา วุจฺจนฺติ ถาวรา. เมถุนาย ผสฺเส ตสถาวรานีติ: ตเส จ ถาวเร จ เมถุนาย ผสฺเสยฺย ผเรยฺย เมถุนาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเชน ผริตฺวา วิหเรยฺยาติ เมถุนาย ผสฺเส ตสถาวรานิ.

ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญาติ ยทาติ: ยทา. มนโสติ: ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ, กายทุจฺจริเตน จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ วฬิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํ. วจีทุจฺจริเตน ... มโนทุจฺจริเตน ... ราเคน ... โทเสน ... โมเหน ... โกเธน ... อุปนาเหน ... มกฺเขน ... ปฬาเสน ... อิสฺสาย ... มจฺฉริเยน ... มายาย ... สาเฐยฺเยน ... ถมฺเภน ... สารมฺเภน ... มาเนน ... อติมาเนน ... มเทน ... ปมาเทน ... สพฺพกิเลเสหิ ... สพฺพทุจฺจริเตหิ ... สพฺพทรเถหิ ... สพฺพปริฬาเหหิ ... สพฺพสนฺตาเปหิ ... สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ วฬิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํ. ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญาติ: จิตฺตสฺส อาวิลภาวํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา.

กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺยาติ กณฺโหติ: โย โส มาโร กโณฺห อธิปติ อนฺตกฺกู นมุจิ ปมตฺตพนฺธุ, กณฺหสฺส ปกฺโข มารปกฺโข มารปาโส มารพนฺธิ มารามิสฺสา มารวิสโย มารนิวาโส มารโคจโร มารพนฺธนนฺติ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ เอวมฺปิ กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย. อถวา กณฺหปกฺโข มารปกฺโข อกุสลปกฺโข ทุกฺขุทฺทโย ทุกฺขวิปาโก นิรยสํวตฺตนิโก ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก เปตฺติวิสยสํวตฺตนิโกติ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ เอวมฺปิ กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย. เตนาห ภควา:—

เฉยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย
เมถุนาย ผสฺเส ตสถาวรานิ
ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา
กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺยาติ.

[๒๐๓] โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉ
มูลมฺปี เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐ
อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา
อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺย.

โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉติ โกโธติ: โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต... จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. อติมาโนติ: อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ... อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. **โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉติ:** โกธสฺส จ อติมานสฺส จ วสํ น คจฺเฉยฺย, โกธญฺจ อติมานญฺจ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉ.

มูลมฺปี เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐติ: กตมํ โกธสฺส **มูลं?** อวิชฺชา มูลं อโยนิโสมนสิกาโร มูลं อสฺมิมาโน มูลं อหิริกं มูลं อโนตฺตปฺปํ มูลं อุทฺธจฺจํ มูลं, อิทं โกธสฺส มูลं. กตมํ อติมานสฺส มูลं? อวิชฺชา มูลं อโยนิโสมนสิกาโร มูลं อสฺมิมาโน มูลं อหิริกं มูลं อโนตฺตปฺปํ มูลं อุทฺธจฺจं มูลं, อิทं อติมานสฺส มูลं. **มูลมฺปี เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐติ:** โกธสฺส จ อติมานสฺส จ มูลं ปลิขณิตฺวา อุทฺธริตฺวา สมุทฺธริตฺวา อุปฺปาฏยิตฺวา สมุปฺปาฏยิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวं คเมตฺวา ติฏฺเฐยฺย สนฺติฏฺเฐยฺยาติ มูลมฺปี เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐ.

อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺยาติ อถาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิถิลฺลตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อถาติ. **ปิยาติ:** เทฺว ปิยา สตฺตา วา สงฺขารา วา. กตเม สตฺตา ปิยา? อิธ ยสฺสิ เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺตา วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, อิเม สตฺตา ปิยา. กตเม สงฺขารา ปิยา? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปิยา. **อปฺปิยาติ:** เทฺว อปฺปิยา สตฺตา วา สงฺขารา วา. กตเม สตฺตา

---

๑ ฉ. ม. ยาสฺส เอวมุปริปี

อปฺปียา? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา ชีวิตา โวโรเปตุกามา, อิเม สตฺตา อปฺปียา. กตเม สงฺขารา อปฺปียา? อมนาปิกา รูปา อมนาปิกา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา อปฺปียา. อทฺธาติ: เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวธาหกวจนํ นิยฺยานิกวจนํ[1] อปณฺณกวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ อทฺธาติ. อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภวยาติ: ปิยาปฺปิยํ สาตาสาตํ สุขทุกฺขํ โสมนสฺสโทมนสฺสํ อิฏฺฐานิฏฺฐํ อภิสมฺภวนฺโต วา อภิภวิสฺสนฺติ[2] วา อภิสมฺภวิสฺสตีติ อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภวิสฺสนฺติ เตนาห ภควา:—

โกธาภิมานสฺส วสํ น คจฺเฉ
มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐ
อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา
อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภวิสฺสนฺติ.

[๒๐๔] ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ
วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ
อรตึ สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต
จตุโร สเหถ ปริเทวธมฺเม.

ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ ปญฺญาติ: ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวาติ: อิเธกจฺโจ ปญฺญํ ปุรโต กตฺวา จรติ ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตยฺโย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล เปกฺขายนพหุโล[3] สมฺเปกฺขายนพหุโล[4] วิภูตวิหารี ตจฺจริโก ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปฺโปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุตฺโต ตทธิปเตยฺโยติ เอวมฺปิ ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา.

อถวา คจฺฉนฺโต วา "คจฺฉามี"ติ ปชานาติ, ฐิโต วา "ฐิโตมฺหี"ติ ปชานาติ, นิสินฺโน วา "นิสินฺโนมฺหี"ติ ปชานาติ, สยาโน วา "สยาโนมฺหี"ติ ปชานาติ, ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ ตถา ตถา นํ ปชานาตีติ เอวมฺปิ ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา.

---

๑ ก. นิโยควจนํ ๒ ฉ. ม. อธิภวนฺโต
๓ ก. โอกฺขายนพหุโล ๔ ก. สี. สโมกฺขายนพหุโล

อถวา อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหตีติ เอวมฺปี ปญฺจ ปุรกฺขตฺวา.

กลฺยาณปีติ: พุทฺธานุสฺสติวเสน อุปฺปชฺชติ ปีติ ปามุชฺชं. กลฺยาณปีตีติ: ธมฺมานุสฺสติวเสน สงฺฆานุสฺสติวเสน สีลานุสฺสติวเสน จาคานุสฺสติวเสน เทวตานุสฺสติวเสน อานาปานสฺสติวเสน มรณสฺสติวเสน กายคตาสติวเสน อุปสมานุสฺสติวเสน อุปฺปชฺชติ ปีติ ปามุชฺชं กลฺยาณปีตีติ ปญฺจ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ.

วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานีติ ปริสฺสยาติ: เทฺว ปริสฺสยา ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ ... อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา ... อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา ... เอวมฺปี ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานีติ: ตานิ ปริสฺสยานิ วิกฺขมฺเภยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยฺยเย มทฺเทยฺยาติ วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ.

อรตึ สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเตติ อรตีติ: ยา อรติ อรติกา[1] อนภิรติ อนภิรมนา อุกฺกณฺจิตา ปริตสิตา. สยนมฺหิ ปนฺเตติ: ปนฺเตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ อรตึ สเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยฺย มทฺเทยฺยาติ อรตึ สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต.

จตุโร สเหถ ปริเทวธมฺเมติ: จตฺตาโร ปริเทวนิเย ธมฺเม สเหยฺย ปริสเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเยยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ จตุโร สเหถ ปริเทวธมฺเม. เตนาห ภควา:—

ปญฺจ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ
วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ
อรตึ สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต
จตุโร สเหถ ปริเทวธมฺเมติ.

---

๑ ฉ. ม. อรติตา

[๒๐๕] [๑]กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสนฺ[๑]
ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสนฺ
เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเย
วินเยถ เสกฺโข อนิเกตจาร[๒].

กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสนฺติ กึสู อสิสฺสามีติ: กึ ภุญฺชิสฺสามิ โอทนํ วา กุมฺมาสํ วา สตฺตุ วา มจฺฉํ วา มํสํ วาติ กึสู อสิสฺสามิ. กุวํ วา อสิสฺสนฺติ: กตฺถ ภุญฺชิสฺสามิ ขตฺติยกุเล วา พฺราหฺมณกุเล วา เวสฺสกุเล วา สุทฺทกุเล วาติ กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสนฺ.

ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสนฺติ: อิมํ รตฺตึ ทุกฺขํ สยิ[๓] ผลเก วา ตฏฺฏิกาย วา จมฺมขณฺเฑ วา ติณสนฺถาเร วา ปณฺณสนฺถาเร วา ปลาลสนฺถาเร วา อาคมนรตฺตึ[๔] กตฺถ สุขํ สยิสฺสามิ มญฺเจ วา ปีเ วา ภิสิยา วา พิมฺโพหเน วา วิหาเร วา อฑฺฒโยเค วา ปาสาเท วา หมฺมิย[๕] วา คุหาย วาติ ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสนฺ.

เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเยติ เอเต วิตกฺเกติ: เทฺว มิจฺฉาปาทปฏิสญฺญุตฺเต วิตกฺเก, เทฺว เสนาสนปฏิสญฺญุตฺเต วิตกฺเก. ปริเทวเนยฺเยติ: อาเทวเนยฺเย ปริเทวเนยฺเยติ เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเย.

วินเยถ เสกฺโข อนิเกตจาริติ เสกฺโขติ: กิการณา วุจฺจติ เสกฺโข? สิกฺขตีติ เสกฺโข. กิญฺจ สิกฺขติ? อธิสีลมฺปิ สิกฺขติ, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขติ, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขติ. กถมา อธิสีลสิกฺขา ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺขติ. ชานนฺโต สิกฺขติ, ปสฺสนฺโต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺขติ, วิริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺขติ, สตึ อุปฏฺฐหนฺโต สิกฺขติ, จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺขติ. ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺขติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺขติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺขติ, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺขติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺขติ อาจรติ สมาจรติ

๑—๑ ฉ. กึสู อสิสฺสนฺ กุว วา อสิสฺสนฺ; ส. กุหึ วา; ม. กุถ
๒ ก. อนิเกตจารี ๓ ฉ. ม. สยิตฺถ ๔ ฉ. ม. อาคามิรตฺตึ
๕ ฉ. ม. หมฺมิเย

สมาทาย สิกฺขติ. กถ์การณา วุจฺจติ เสกฺโข? เสกฺโข วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปี สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต ... สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ วินเยถ เสกฺโข.

อนิเกตจารีติ: กถ์ นิเกตจารี โหติ? อิเธกจฺโจ กุลปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ ... คณปลิโพเธน ... อาวาสปลิโพเธน ... จีวรปลิโพเธน ... ปิณฺฑปาตปลิโพเธน ... เสนาสนปลิโพเธน ... คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ. เอวํ นิเกตจารี โหติ.

กถ์ อนิเกตจารี โหติ? อิธ ภิกฺขุ น กุลปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ, น คณอาวาสจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ. เอวํ อนิเกตจารี โหติ.

มคฺคํ คตา โกสลกา คตา
เอกจฺจิยา ปน วชฺชิภูมิยา
มิคา วิย อสงฺสจาริโน[1]
อนิเกตา วิหรนฺติ ภิกฺขโว.

สาธุ จริตกํ สาธุ สุจริตํ
สาธุ สทา อนิเกตวิหาโร
อตฺถปุจฺฉนํ ปทกฺขิณ์ กมฺม[2]
เอตํ สามญฺญ์ อกิญฺจนสฺสาติ.

วินเยถ เสกฺโข อนิเกตจารี. เตนาห ภควา :—

กิสฺสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสํ
ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสํ
เอเต วิคกฺเก ปริเทวเนยฺเย
วินเยถ เสกฺโข อนิเกตจารีติ.

---

๑ ก. มาคธา วิสงฺสจาริโน ๒ ก. ทกฺขกมฺมํ

[๒๐๖] อนนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล
มตฺตญฺ[1] โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถํ
โส เตสุ กุตฺโต ยตจารี คาเม
รุสิโตปี[2] วาจํ ผรุสํ น วชฺชา.

อนนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเลติ อนนนฺติ: โอทโน กุมฺมาโส สตฺตุ มจฺโฉ มํสํ. วสนนฺติ: ฉ จีวรานิ โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงฺคนฺ. อนนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเลติ: จีวรํ อภิฏฺฐา บิณฺฑปาตํ อภิฏฺฐา น กุหนาย น ลปนาย, น เนมิตฺติกตาย น นิปฺเปสิกตาย, น ลาเภน ลาภํ นิชิคึสนตาย, น ทารุทาเนน, น เวฬุทาเนน, น ปตฺตทาเนน, น ปุปฺผทาเนน, น ผลทาเนน, น สินานทาเนน, น จุณฺณทาเนน, น มตฺติกาทาเนน, น ทนฺตกฏฺฐทาเนน, น มุโขทกทาเนน, น ปาตุกมฺยตาย, น มุคฺคสูปตาย, น ปาริภฏฺยตาย, น ปีฐมทฺทิกตาย, น วตฺถุวิชฺชาย, น ติรจฺฉานวิชฺชาย, น องฺควิชฺชาย, น นกฺขตฺตวิชฺชาย, น ทูตคมเนน, น ปหิณคมเนน, น ชงฺฆเปสนิเกน น เวชฺชกมฺเมน, น บิณฺฑปฏิบิณฺฑเกน, น ทานานุปฺปทาเนน, ธมฺเมน สเมน ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา อภิวนฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวาติ อนนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล.

มตฺตญฺ โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถนฺติ มตฺตญฺ มตฺตญฺ โส ชญฺญาติ: ทฺวีหิ การเณหิ มตฺตญฺ ชานาติ ปฏิคฺคหณโต วา ปริโภคโต วา.

กถํ ปฏิคฺคหณโต มตฺตญฺ ชานาติ? โลเกปี ทิยฺยมาเน กุลานุทยาย กุลานุรกฺขาย กุลานุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุเกปี ทิยฺยมาเน กายปริหาริกํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, กุจฺฉิปริหาริกํ บิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, เอวํ ปฏิคฺคหณโต มตฺตญฺ ชานาติ. กถํ ปริโภคโต มตฺตญฺ ชานาติ:—

ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสิริสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว หิริโกปีนปฏิจฺฉาทนตฺถํ.

ปฏิสงฺขา โยนิโส บิณฺฑปาตํ ปฏิเสวติ เนว ทวาย, น มทาย, น มณฺฑนาย, น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย, วิหิงฺสูปรติยา, พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย,

---

๑ ฉ. ม. มตฺตญฺ จ ๒ ม. ทุสิโตปี ๓ ฉ. ม. ชาเนยฺย

อิติ มุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.

ปฏิสงฺขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสิริංสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว อุตุปริสฺสยวิโนทน-ปฏิสลฺลานารามตฺถํ.

ปฏิสงฺขา โยนิโส คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานं[1] เวทนานํ ปฏิฆาตาย, อพฺยาปชฺฌปรมตาย.

เอวํ ปริโภคโต มตฺตํ ชานาติ.

มตฺตํ โส ชญฺญาติ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ มตฺตํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ มตฺตํ โส ชญฺญา.

อิธ โตสนตฺถนฺติ: อิธ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีเตรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ จีวรเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ, อลภนฺตา จ จีวรํ น ปริตสฺสติ, ลภนฺตา จ จีวรํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[2] อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกංเสติ, น ปรं วมฺภเติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยं วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวංเส ฐิโต.

ปุน จปรं ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีเตรน บิณฺฑปาเตน. อิตรีตรบิณฺฑปาต-สนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ บิณฺฑปาตเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปं อาปชฺชติ, อลภนฺตา จ บิณฺฑปาตี น ปริตสฺสติ, ลภนฺตา จ บิณฺฑปาตं อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[2] อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรบิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกංเสติ, น ปรं วมฺภเติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยं วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวංเส ฐิโต.

ปุน จปรं ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีเตรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ เสนาสนเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปं อาปชฺชติ, อลภนฺตา จ เสนาสนं น ปริตสฺสติ, ลภนฺตา จ เสนาสนं อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี

---

๑ ฉ. ม. เวยฺยาพฺยาธิกานं ๒ ฉ. ม. อนชฺฌาปนฺโน

นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส ฐิโต.

ปุน จปรํ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ คิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ, อลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส ฐิโตติ มตฺตํ โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถํ.

โส เตสุ คุตฺโต ยตจารี คาเมติ โส เตสุ คุตฺโตติ: จกฺขุ ปีณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร คุตฺโต โคปีโต รกฺขิโต สංวุโตติ เอวมฺปี โส เตสุ คุตฺโต. อถวา อายตเนสุ คุตฺโต โคปีโต รกฺขิโต สංวุโตติ เอวมฺปี โส เตสุ คุตฺโต.

ยตจารี คาเมติ: คาเม ยโต ยตฺโต ปฏิยตฺโต คุตฺโต โคปีโต รกฺขิโต สංวุโตติ โส เตสุ คุตฺโต ยตจารี คาเม.

รุสิโตปี วาจํ ผรุสํ น วชฺชาติ: ทูสิโต ขุสิโต วมฺภิโต ฆฏฺฏิโต ครหิโต อุปวทิโต ผรุเสน กกฺขเฬน ภณนฺตํ นปฺปฏิภเณยฺย,[1] อกฺโกสนฺตํ น ปจฺจกฺโกเสยฺย, โรสนฺตํ นปฺปฏิโรเสยฺย, ภณฺฑนฺตํ นปฺปฏิภณฺเฑยฺย. น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย. น เมธคํ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวංคเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโฐ วิสญฺญุตฺโต วิปฺปมุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ รุสิโตปี วาจํ ผรุสํ น วชฺชา. เตนาห ภควา:—

---

๑ ฉ. ม. กกฺขเฬน นปฺปฏิวชฺชา

อนฺนญฺจ ตทฺธา วสนญฺจ กาเล
มตฺตํ โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถํ
โส เตสุ คุตฺโต ยตจารี คาเม
รุสิโตปี วาจํ ผรุสํ น วชฺชาติ.

[๒๐๗] โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส
อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต
ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเท[1].

โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโลติ: กถํ ขิตฺตจกฺขุ โหติ? อิเธกจฺโจ จกฺขุโลโล จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, "อทิฏฺฐํ ทกฺขิตพฺพํ, ทิฏฺฐํ สมติกฺกมิตพฺพนฺ"ติ อาราเมน อารามํ อุยฺยาเนน อุยฺยานํ คาเมน คามํ นิคเมน นิคมํ นคเรน นครํ รฏฺเฐน รฏฺฐํ ชนปเทน ชนปทํ ทิฆจาริกํ อนวฏฺฐิตจาริกํ อนุยุตฺโต จ โหติ รูปทสฺสนาย. เอวมฺปี ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน อสํวุโต คจฺฉติ, หตฺถี โอโลเกนฺโต, อสฺสํ โอโลเกนฺโต, รถํ โอโลเกนฺโต, ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมารเก โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธํ โอโลเกนฺโต, อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสํ เปกฺขมาโน คจฺฉติ, เอวมฺปี ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรํ อาปชฺชติ, เอวมฺปี ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา, เต เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถีทํ? นจฺจํ คีตं วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ปาณิสฺสรํ เวตาฬํ กุมฺภถูนํ โสภนครกํ จณฺฑาลํ วංสं โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ

---

๑ ก. กุกฺกุจฺจิยุปจฺฉินฺเท

อสฺสยุทฺธํ มหิสฺยุทฺธํ อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุยฺโยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยูหํ อนีกทสฺสนํ อิติ วา, เอวมฺปี ชิคุตฺฉจกฺขุ โหติ.

กถํ น ชิคุตฺฉจกฺขุ โหติ ? อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ น จกฺขุโลโล น จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, "อทิฏฺฐํ ทกฺขิตพฺพํ, ทิฏฺฐํ สมติกฺกมิตพฺพนฺ"ติ น อาราเมน อารามํ, น อุยฺยาเนน อุยฺยานํ, น คาเมน คามํ, น นิคเมน นิคมํ, น นคเรน นครํ, น รฏฺเฐน รฏฺฐํ, น ชนปเทน ชนปทํ ทิฆจาริกํ อวฏฺฐิตจาริกํ อนนุยุตฺโต จ โหติ รูปทสฺสนาย. เอวมฺปี น ชิคุตฺฉจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน สํวุโต คจฺฉติ, น หตฺถึ โอโลเกนฺโต ... น ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ. เอวมฺปี น ชิคุตฺฉจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ ... จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ. เอวมฺปี น ชิคุตฺฉจกฺขุ โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา ... อนีกทสฺสนํ อิติ วา, เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติ. เอวมฺปี น ชิคุตฺฉจกฺขุ โหตีติ โอกฺขิตฺตจกฺขุ.

น จ ปาทโลโลติ: กถํ ปาทโลโล โหติ? อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, อาราเมน อารามํ ... ทิฆจาริกํ อนวฏฺฐิตจาริกํ อนนุยุตฺโต โหติ. รูปทสฺสนาย. เอวมฺปี ปาทโลโล โหติ

อถวา ภิกฺขุ อนโตสมาราเม[๓] ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, น อตฺถเหตุ น การณเหตุ อุทฺธโต อวูปสนฺตจิตฺโต ปริเวณโต ปริเวณํ คจฺฉติ วิหารโต ... อิติ ภวาภวถกํ กเถติ. เอวมฺปี ปาทโลโล โหติ.

น จ ปาทโลโลติ: ปาทโลลิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปาทโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสโฏ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺย. ปฏิสลฺลานารามา อสฺส ปฏิสลฺลานรโต

---

๓ ฉ. ม. อนโตปิ สมาราเม

อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุตฺโต อนิราคตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารํ ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุตฺโต สทตฺถครุโกติ โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล.

ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺสาติ ฌานานุยุตฺโตติ: ทฺวีหิ การเณหิ ฌานานุยุตฺโต อนุปฺปนฺนสฺส วา ปฐมสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต. อนุปฺปนฺนสฺส วา ทุติยสฺส ฌานสฺส ... ตติยสฺส ฌานสฺส ... จตุตฺถสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโตติ เอวมฺปิ ฌานานุยุตฺโต. อถวา อุปฺปนฺนํ วา ปฐมํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, อุปฺปนฺนํ วา ทุติยํ ฌานํ ... ตติยํ ฌานํ ... จตุตฺถํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรตีติ เอวมฺปิ ฌานานุยุตฺโต.

พหุชาครสฺสาติ: อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ. รตฺติยา ปฐมं ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมं ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปติ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา. รตฺติยา ปจฺฉิมं ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตีติ ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส.

อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโตติ อุเปกฺขาติ: ยา จตุตฺถเก ฌาเน อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา จิตฺตสมตา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส สมาหิตตฺโตติ: ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ. อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโตติ จตุตฺถเก ฌาเน อุเปกฺขมารพฺภ เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโสติ อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต.

ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเทติ: ตกฺกาติ: ทส กิตกฺกา, กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหึสาวิตกฺโก ญาติวิตกฺโก ชนปทวิตกฺโก อมรวิตกฺโก ปรานุทฺทยตาปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก ลาภสกฺการสิโลกปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก อนวญฺญตฺติปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก, อิเม ทส กิตกฺกา. กามวิตกฺกานํ กามสญฺญาสโย, พฺยาปาทวิตกฺกานํ พฺยาปาทสญฺญาสโย, วิหึสาวิตกฺกานํ. วิหึสาสญฺญาสโย. วิตกฺกานํ อถวา ตกฺกานํ

สงฺกปฺปานํ อวิชฺชาสโย. อโยนิโส มนสิกาโร อาสโย. อสฺมิมาโน อาสโย. อโนตฺตปฺปํ อาสโย. อุทฺธจฺจํ อาสโย.

กุกฺกุจฺจนฺติ: หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา, วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา. ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กตํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข? "กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺ"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ ... กตํ เม มโนทุจฺจริตํ ... กโต เม ปาณาติปาโต ... อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม อทินฺนาทานํ ... กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาจาโร ... กโต เม มุสาวาโท ... กตา เม ปิสุณา วาจา ... กตา เม ผรุสา วาจา ... กโต เม สมฺผปฺปลาโป ... กตา เม อภิชฺฌา ... กโต เม พฺยาปาโท ... กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ ... อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถวา "สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการี"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข, "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโร"ติ ... "โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหี"ติ ... "ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหี"ติ ... น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหี"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา"ติ ... "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา"ติ ... "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานี"ติ ... อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานี"ติ ... "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคา"ติ ... "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"ติ ... "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺ"ติ ... "ทุกฺขสมุทโย เม อปฺปหีโน"ติ ... "มคฺโค เม อภาวิโต"ติ ... "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโต"ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. ตกฺกสายํ กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเทติ ตกฺกญฺจ ตกฺกาสยญฺจ กุกฺกุจฺจญฺจ

อุปจฺฉินฺเทยฺย ฉินฺเทยฺย อุจฺฉินฺเทยฺย สมุจฺฉินฺเทยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเท. เตนาห ภควา:—

โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส
อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต
ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเทติ.

[๒๐๗] จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท
สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเท
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ
ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺย.

จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเทติ จุทิโตติ: อุปชฺฌายา วา อาจริยา วา สมานุปชฺฌายกา วา สมานาจริยกา วา มิตฺตา วา สนฺทิฏฺฐา วา สมฺภตฺตา วา สหายา วา โจเทนฺติ "อิทนฺเต อาวุโส อยุตฺตํ, อิทนฺเต อปฺปตฺตํ, อิทนฺเต อสารุปฺปํ, อิทนฺเต อสลฺลฏฺฐน"[1]ติ สติ อุปฏฺฐเปตฺวา ตํ โจทนํ นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺถเยยฺย ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย. ยถา อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนกชาติโก สีสนฺหาโต อุปฺปลมาลํ วา วสฺสิกมาลํ วา อธิมุตฺตกมาลํ วา ลภิตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ปฏิคฺคเหตฺวา อุตฺตมงฺเค สิรสฺมิ ปติฏฺฐาเปตฺวา นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺถเยยฺย ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย. เอวเมว สติ อุปฏฺฐเปตฺวา ตํ โจทนํ นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺถเยยฺย ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย.

นิธีนว ปวตฺตารํ ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินํ
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช.
ตาทิสํ ภชมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปีโย.

โอวเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวารเย
สตญฺหิ โส ปิโย โหติ อสตํ โหติ อปฺปิโยติ.

---

๑ ก. อสลฺลฏฺฐนฺติ

จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเทติ สพฺรหฺมจารีติ: เอกกมฺมํ เอกุทฺเทโส สมสิกฺขตา. สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเทติ: สพฺรหฺมจารีสุ อาหตจิตฺตกํ ขิลชาตกํ ปภินฺเทยฺย, ปญฺจปิ เจโตขิเล ปภินฺเทยฺย, ตโยปิ เจโตขิเล ปภินฺเทยฺย, ราคขิลํ โทสขิลํ โมหขิลํ ภินฺเทยฺย ปภินฺเทยฺย สมฺภินฺเทยฺยาติ สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเท.

วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลนฺติ ฌาณสมฺปยุตฺตํ วาจํ มุญฺเจยฺย อตฺถูปสญฺหิตํ ธมฺมูปสญฺหิตํ. กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ วาจํ มุญฺเจยฺย ปมุญฺเจยฺย สมฺปมุญฺเจยฺยาติ วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ. นาติเวลนฺติ: เวลาติ เกฺว เวลา กาลเวลา จ สีลเวลา จ. กตมา กาลเวลา? กาลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, เวลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, กาลเวลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย. กาลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, เวลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺเย, กาลเวลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย.

โย จ กาเล อสมฺปตฺเต อติเวลํ จ ภาสติ
เอวํ โส นิหโต เสติ โกกิลาเยว อตฺรโชติ.

อยํ กาลเวลา.

กตมา สีลเวลา? รตฺโต วาจํ น ภาเสยฺย, ทุฏฺโฐ วาจํ น ภาเสยฺย, มูโฬฺห วาจํ น ภาเสยฺย, มุสาวาทึ น ภาเสยฺย, ปิสุณวาจํ น ภาเสยฺย, ผรุสวาจํ น ภาเสยฺย, สมฺผปฺปลาปึ น ภาเสยฺย น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีเปยฺย น โวหเรยฺย. อยํ สีลเวลาติ วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ.

ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺยาติ ชนาติ: ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. ชนสฺส วาทาย อุปวาทาย นินฺทาย ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย สีลวิปตฺติยา วา อาจารวิปตฺติยา วา ทิฏฺฐิวิปตฺติยา วา อาชีววิปตฺติยา วา น เจตเยยฺย เจตนํ น อุปฺปาเทยฺย จิตฺตํ น อุปฺปาเทยฺย สงฺกปฺปํ น อุปฺปาเทยฺย มนสิการํ น อุปฺปาเทยฺยาติ ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺย. เตนาห ภควา :—

จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท
สพฺรหฺมจารีสุ ชิคึ ปภินฺเท
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ
ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺยาติ.

[๒๐๙] อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก
เยสํ สติมา วินยาย สิกฺเข
รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ
คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคํ.

อถาปรนฺติ อถาติ: ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิถิลฺลตา ปทานุพฺพตาเปตํ อถาติ. ปญฺจ รชานีติ รูปรโช สทฺทรโช คนฺธรโช รสรโช โผฏฺฐพฺพรโช. อถวา

ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ
ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.

โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ
โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.

โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ
โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.

๑—๑ ก. รูปราโค ... โผฏฺฐพฺพราโค

โลเกติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก.

เยสํ สติมา วินยาย สิกฺเขติ เยสนฺติ: รูปราคสฺส สทฺทราคสฺส คนฺธราคสฺส รสราคสฺส โผฏฺฐพฺพราคสฺส. สติมาติ: ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปีลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สติมา. สิกฺเขติ ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา. กตมา อธิสีลสิกฺขา? ... อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา เยสํ สติมา วินยาย สิกฺเขติ สติมา ปุคฺคโล เยสํ รูปราคสฺส สทฺทราคสฺส คนฺธราคสฺส รสราคสฺส โผฏฺฐพฺพราคสฺส วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปี สิกฺเขยฺย อธิจิตฺตมฺปี สิกฺเขยฺย อธิปญฺญมฺปี สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย. ชานนฺโต สิกฺเขยฺย ... สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ เยสํ สติมา วินยาย สิกฺเข.

รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ, คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคนฺติ รูเปสุ สทฺเทสุ คนฺเธสุ รเสสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ราคํ สเหยฺย ปริสเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ, คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคํ. เตนาห ภควา:—

อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก
เยสํ สติมา วินยาย สิกฺเข
รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ
คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคนฺติ.

[๒๑๐] เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ภิกฺขุ สติมา สุวิมุตฺตจิตฺโต
กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน
เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โส. (อิติ ภควา)

เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ เอเกสูติ: รูเปสุ สทฺเทสุ คนฺเธสุ รเสสุ โผฏฺฐพฺเพสุ. ฉนฺโทติ: โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ ... กามจฺฉนฺทนีวรณํ. เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ: เอเตสุ ธมฺเมสุ ฉนฺทํ วิเนยฺย ปฏิวิเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาทิ เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ.

ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโตติ ภิกฺขูติ: กตฺยาณปุถุชฺชโน วา ภิกฺขุ, เสกฺโข วา ภิกฺขุ. สตีมาติ: ยา สติ อนุสฺสติ ... สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต ... โส วุจฺจติ สตีมา.

ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโตติ: ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ... อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. สกทาคามิสฺส โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ. อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโต

กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโนติ กาเลนาติ: อุทฺธเจ จิตฺเต สมถสฺส[1] กาโล, สมาหิเต จิตฺเต วิปสฺสนาย กาโล.

กาเล ปคฺคณฺหาติ จิตฺตํ นิคฺคณฺหาติ อตาปเร[2]
สมฺปหํสติ กาเลน กาเล จิตฺตํ สมาทหติ[3].

อชฺฌุเปกฺขติ กาเลน โส โยคี กาลโกวิโท
กิมฺหิ กาลมฺหิ ปคฺคาโห กิมฺหิ กาเล วินิคฺคโห.

กิมฺหิ ปหํสนากาโล สมถกาโล จ กีทิโส
อุเปกฺขากาลํ จิตฺตสฺส กถํ ทสฺเสติ โยคิโน.

ตีเน จิตฺตมฺหิ ปคฺคาโห อุทฺธตสฺมิ์ วินิคฺคโห
นิรสฺสาทคตํ จิตฺตํ สมฺปหํเสยฺย ตาวเท.

สมฺปหฏฺฐํ ยทา จิตฺตํ อลีนํ ภาวตินฺทฺริตํ
สมถสฺส จ โส กาโล อชฺฌตฺตํ รมเย มโน.

เอเตน เมวุปาเยน ยทา โหติ สมาหิตํ
สมาหิตจิตฺตมญฺญาย อชฺฌุเปกฺเขยฺย ตาวเท.

เอวํ กาลวิทู ธีโร กาลญฺญู กาลโกวิโท
กาเลน กาลํ จิตฺตสฺส นิมิตฺตมุปลกฺขเยติ.

กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโนติ: "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน. "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน ... "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน.

เอโกทิภูโต วิหเน ตมฺ โส อิติ ภควาติ เอโกทีติ: เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโส สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธีติ เอโกทิภูโต. วิหเน ตมฺ

---

๑ สี. สมาธิสฺส ๒ ฉ. ม. ปุนาปเร ๓ ฉ. สมาทเห

โสติ: ราคตมํ โทสตมํ โมหตมํ มานตมํ ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ ทุจฺจริตตมํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญฺญาณกรณํ ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสංวตฺตนิกํ หเนยฺย วิหเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺย.

ภควาติ: การณาธิวจนํ อยีจ ภคฺครารโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา; ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกายโยติ ภควา, ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา, ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปานีติ ภควา; ภาคี วา ภควา จีวร ปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา; ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา; ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา; ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา; ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทं ภควาติ. เอโกทิภูโต วิหเน ทมํ โส อิติ ภควา. เตนาห ภควา:—

เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ภิกฺขู สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโต
กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน
เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โส. อิติ ภควา.

โสพสฺโม สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทโส.
ฉฏฺฐกวคฺคิกมฺหิ โสพส สุตฺตนิทฺเทสา สมตฺตา.

มหานิทฺเทสปาลิ นิฏฺฐิตา.

ขุทฺทกนิกาเย มหานิทฺเทสปาลิยํ

ปทานุกฺกโม

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
[อ]		อกุสลา	๕/๑๑
อกตญฺญู	๘๘/๑๙๔	อกุหโก	๘๗/๑๘๕
อกตฺถมาโน	๑๘/๕๘	อเกวลี	๑๑๓/๒๓๖
อกปฺปิยสญฺญิตา	๘๕/๑๗๙; ๒๐๗/๔๒๘	อกฺโกชโน	๘๕/๑๗๗; ๑๗๖/๓๕๕
อกปฺปิโย	๙๕/๒๐๖	อกฺโกสกปริภาสกานิ	๑๙๖/๔๐๒
อกมฺปิตฺถ	๑๐๓/๒๒๔	อกฺโกเสยฺยุ	๓๙๙/๔๑๒
อกมฺมญฺญตา	๑๗๗/๓๕๖	อกฺโกโส	๑๕/๕๐
อกมฺมยตา	๗๔/๑๕๗	อกฺขพฺภญฺชนวณปฏิจฺฉาทนปุตฺตมํสูปมํ	๑๙๙/๔๑๒
อกามโก	๔/๘	อกฺขรสมวาโย	๑๘/๕๘; ๔๐/๑๐๒; ๔๙/๑๑๖; ๖๙/๑๔๗; ๒๐๙/๔๓๑
อการโก	๑๕/๕๐	อกฺขิกูปานิ	๑๕๖/๒๙๕
อกิญฺเจยฺยํ	๒๕/๑๒๕	อกฺขิโตมานิ	๑๕๖/๒๙๕; ๑๙๑/๓๙๐
อกิตฺตี	๑๐๐/๒๓๑; ๑๕๖/๒๙๕	อกฺขาตา	๑๙๖/๔๐๑
อกิตฺติ	๕๒/๑๒๔; ๕๖/๑๓๐	อกฺเขยฺยํ	๔๓/๑๐๖
อกิริยทิฏฺฐิ	๒๙/๙๑	อคคทิตา	๑๙๕/๔๐๑
อกุกฺกุโจ	๙๕/๑๗๗	อคคปุพฺพํ	๑๙๕/๔๐๑
อกุสลปกฺโข	๒๐๒/๔๑๖	อคฺคิโต	๘๐/๑๖๙
อกุสลปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓	อคฺคิทฺโย	๑๓/๕๓; ๘๐/๑๖๙
อกุสลมูลํ	๓/๗; ๒๖/๗๕; ๒๙/๙๑; ๓๖/๙๐; ๔๔/๑๐๗; ๑๐๐/๒๑๖; ๑๗๔/๓๔๗	อคฺคุตฺตฑาโร	๑๔๘/๒๗๖; ๒๐๗/๔๒๙

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
อโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
อคฺคปญฺญา	๑๒๕/๒๔๗
อคฺคหิตตฺตา	๙/๓๐
อคฺคิ	๒/๔; ๕๕/๑๓๐
อคฺคิกฺขนฺธูปมา	๓/๕
อคฺคิวณฺณา	๒๕/๗๓
อฆโต	๑๐๗/๒๒๘
องฺคมงฺคาปกฑฺฒนมตฺโต	๘๕/๑๙๘
องฺคสมฺภารา	๑๘๖/๓๗๑
องฺคารกาสูปมา	๓/๕
อจฺจตฺตตณฺหา	๑๓/๓๙
อจริ	๑๐๓/๒๒๓
อจิตฺติการกโต	๘๗/๑๘๗; ๑๖๕/๓๒๖
อเจตโก	๑๗๔/๓๕๐
อจฺจนฺตปาปกมฺมนฺตา	๑๗๐/๓๓๙
อจฺจนฺตสุทฺธี	๒๙/๘๑
อจฺจรา	๑๖๑/๓๑๕
อจฺจิกฺขนฺโธ	๑๗๐/๓๓๙
อจฺจิมนฺโต	๑๗๐/๓๓๙
อจฺจุคฺโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
อจฺจุตฺถลิโน	๔๔/๑๐๗
อจฺจุตปทํ	๑๕๐/๒๘๕
อจฺจุตวาโท	๘๐/๑๖๘
อจฺฉตรจฺฉา	๕/๑๐; ๑๙๙/๔๑๒
อจฺฉมฺภี	๖๖/๑๔๓; ๓๕๘/๓๐๙; ๓๙๔/๓๙๗; ๑๙๙/๔๑๑
อจฺฉา	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๕/๓๙๖
อจฺฉินฺนธารา	๓๙/๙๗
อจฺเฉทสงฺกิโน	๔๔/๑๐๗; ๙๘/๒๑๒
อชยานํ	๕๑/๑๒๒
อชลกฺขณํ	๑๖๒/๓๑๘
อชวตึ	๑๓๓/๒๕๗
อเชฬกา	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๑/๔๐; ๙๓/๒๐๔
อชฺฌตฺตปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อชฺฌตฺตพหิทฺธา	๒๙/๘๒; ๑๕๗/๓๐๙
อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อชฺฌตฺตสนฺติ	๗๓/๑๕๔
อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานา	๑๕๑/๒๘๗
อชฺฌตฺติกานิ	๑๔/๔๙
อชฺฌาสยํ	๑๖/๕๑
อชฺฌุเปกฺขนา	๒๐๗/๔๒๗
อชฺฌุเปกฺเขยฺย	๒๓๐/๔๓๔
อชฺเฌสามิ	๘๓/๑๗๓; ๑๕๐/๒๘๓
อชฺโฌคาหติ	๕๔/๑๒๘
อชฺโฌตฺถรนฺติ	๕/๙
อชฺโฌตฺถเรยฺย	๑๙๕/๔๐๑; ๒๐๙/๔๓๒
อชฺโฌสิตา	๑๖/๕๒; ๗๖/๑๖๐; ๑๓๖/๒๓๙; ๑๒๔/๒๔๗
อญาณชมฺโม	๕๐/๑๒๐; ๗๕/๑๕๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อญฺญถาภาโว	๔๐/๑๐๒	อตฺตญฺชโห	๒๕/๗๔
อญฺญโมกฺขา	๗/๒๓; ๘/๒๕	อตฺตตฺถปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อญฺญาจิตฺตํ	๑๕๒/๓๕๔	อตฺตทณฺฑา	๑๗๐/๓๓๖
อญฺญาณํ	๑๗๔/๓๔๗	อตฺตทิฏฺฐิชโห	๒๕/๗๔
อฏฺฏา	๑๗/๕๔	อตฺตปจฺจกฺขํ	๑๖๙/๓๓๕
อฏฺฐงฺคิโก	๔๕/๑๓๐; ๕๐/๑๒๐; ๑๖๐/๓๑๓	อตฺตภาโว	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
อฏฺฐสมาปตฺติลาเภน	๓๔/๘๘; ๑๔๖/๒๗๑	อตฺตมโน	๑/๒; ๑๒๒/๒๔๕
อฏฺฐี	๑๙๖/๔๐๕	อตฺตเหตุ	๕๔/๑๒๗
อฏฺฐิกงฺกฬูปมา	๓/๕; ๖/๑๕	อตฺตานมนุปเนยฺย	๓๔/๙๘
อฏฺฐิตการิ	๑๔/๔๘; ๑๖๐/๓๑๓	อตฺตูปกฺกมํ	๕/๑๓
อฏฺฐิมเยน	๒/๔	อตฺถกามา	๔๖/๑๑๑; ๙๘/๒๑๒; ๒๐๓/๔๑๗
อฏฺฐิสงฺฆาฏํ	๗๐/๑๕๑	อตฺถงฺคเมยฺย	๑๕๑/๒๙๗
อฑฺฒทณฺฑเกหิ	๕๕/๑๒๙	อตฺถรณา	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๑/๔๐
อฑฺฒมาสิโก	๓๗/๙๙	อตฺถรสสุสฺสุ	๑๔๙/๒๙๑
อฑฺฒโยโค	๑๙๘/๔๐๘	อตฺถวาที	๙๕/๑๙๑; ๑๙๖/๔๐๒
อฑฺโฒ	๑๕๖/๒๙๗	อตฺถิโก	๑๐๐/๒๑๕
อณุสหคตา	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๙๔	อตฺรโช	๒๐๗/๔๓๐
อตมฺมยตาย	๖/๑๗	อถทฺธา	๔๑/๑๐๔
อติมญฺญติ	๒๐๓/๔๑๗	อถาปรานิ	๒๐๐/๔๑๓
อติมาโน	๕/๑๓; ๔๘/๑๑๕; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘	อทสุตํ	๑/๒; ๗๒/๑๕๒; ๑๗๒/๓๔๕
อติโรจติ	๑๙๑/๓๙๓	อทิฏฺโชตนา	๑๕๐/๒๙๒
อตีตปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓	อทินฺนาทานํ	๑๐/๓๓; ๕๑/๑๒๒; ๒๐๗/๔๒๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อทุกฺขมสุขํ	๑๕๑/๒๘๙	อธิวาสิกชาติโก	๒๐๑/๔๑๔
อโทโส	๒๐๒/๔๑๕	อธิสีลสิกฺขา	๑๐/๓๑; ๕๒/๑๒๔; ๕๗/๑๓๑; ๑๕๑/๒๘๙; ๑๖๗/๓๓๔; ๒๐๙/๔๓๒
อเทฺวชฺฌวจนํ	๑/๒	อนคาริยํ	๔๐/๑๐๒
อเทฺวพฺยากรณนฺ	๑/๒	อนงฺคเณ	๑๐๙/๒๓๑
อทุทกฺขิ	๑๔๓/๒๖๙	อนชฺฌิฏฺโฐ	๔๗/๑๘๙
อทุทสฺสถ	๑๗๔/๓๕๑	อนชฺเฌสิโต	๑๗/๕๕
อทุทุพนฺธเนน	๑๐๓/๒๒๑	อนชฺโฌปนฺโน	๘๐/๑๖๘; ๒๐๖/๔๒๓
อธมฺมราโค	๓/๗	อนตฺตครหี	๑๔๘/๒๗๕
อธิกรณการกา	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๙; ๖๐/๑๓๖	อนตฺตมนตา	๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๓/๔๑๗
อธิคจฺฉิสฺสามิ	๑๙๖/๔๐๖	อนตฺตสญฺญานุโลมํ	๗๖/๑๖๑
อธิจิตฺตสิกฺขา	๑๐/๓๑; ๕๒/๑๒๔; ๕๗/๑๓๑; ๑๐๓/๒๒๒; ๑๕๓/๒๘๙; ๒๐๙/๔๓๒	อนตฺตา	๒๗/๗๗; ๑๙๖/๔๐๖; ๒๑๐/๔๓๔
อธิฏฺฐานํ	๑๔/๔๙	อนตฺถกามา	๔๖/๑๑๑
อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา	๗/๑๘; ๗๙/๑๖๔	อนตฺถชนโน	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อธิปญฺญาสิกฺขา	๑๐/๓๑; ๕๒/๑๒๔; ๕๗/๑๓๑; ๑๕๑/๒๘๙; ๒๐๙/๔๓๒	อนตฺถุนา	๖๒/๑๓๘
อธิปติ	๒๐๒/๔๑๖	อนทฺธนิยํ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
อธิปาทิกา	๑๙๙/๔๑๒	อนนุโพโธ	๑๗๔/๓๔๗
อธิมุตฺตา	๒๖/๗๔; ๕๙/๑๓๕	อนนฺญาโตญ	๖๙/๑๔๘
อธิวจนํ	๖/๑๖; ๗/๑๘; ๒๐๙/๔๑๑	อนนฺตเตโช	๑๕๖/๒๙๖
อธิวาสเยยฺย	๒๐๑/๔๑๔	อนนฺตยโส	๖๙/๑๔๘; ๑๕๙/๒๙๖
		อนเปกฺขิโน	๕๘/๑๓๒
		อนภาวงฺคเมติ	๑๙๗/๔๐๗
		อนภิชฺฌา	๑๓/๔๔

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี	๔๕/๑๐๙
อนภิภูโต	๑๖๙/๓๓๖
อนภิรติ	๑๗๓/๓๔๕
อนภิสมโย	๑๗๔/๓๔๗
อนภิสมฺภุณนฺโต	๒๐/๖๒; ๑๓๔/๒๕๘
อนริยธมฺโม	๕๐/๑๒๐
อนลโส	๒๐๖/๔๒๓
อนวฑฺโฒ	๙๑/๒๐๒
อนวชฺชกมฺมํ	๑๓๕/๒๕๙
อนวชฺชตา	๑๕๗/๓๐๗; ๑๙๙/๔๑๑
อนวชฺชตฺถปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓
อนวชฺโช	๖๓/๑๔๐
อนวฏฺฐิตา	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๙
อนสฺสาวี	๘๘/๑๙๔
อนาคตปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓
อนาคามิมคฺคํ	๓/๖
อนาคารมุนโย	๑๔๙/๒๗๙
อนานุคิทฺโธ	๑๓/๔๒
อนานุชานนฺโต	๑๓๕/๒๓๗
อนานุปุฏฺโฐ	๑๗/๕๓
อนาวิลสงฺกปฺโป	๖/๑๗
อนาสนฺเน	๗/๒๒
อนิเกตจารี	๒๕๐/๔๒๐
อนิเกตสารี	๗๙/๑๖๓
อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท	๑๔/๔๘
อนิกฺขิตฺตธุโร	๑๔/๔๘
อนิจฺจสญฺญานุโลมํ	๗๖/๑๖๑
อนิจฺจาการํ	๑๙๑/๓๘๔
อนิชฺฌาเปตา	๑๕๖/๒๙๗
อนิฏฺฐงฺคโต	๗/๑๙; ๒๗/๙๐
อนิฏฺฐุรี	๑๘๗/๓๗๒
อนิทานํ	๑๐๓/๒๒๓
อนิธานคตา	๓๙/๙๘
อนิพฺพุตา	๑๙๑/๓๗๙
อนิมิตฺโต	๑๓/๔๒
อนิมฺมิตา	๑/๑; ๗/๒๒
อนิยฺยานิกปเถน	๔๘/๑๑๕; ๑๕๔/๒๙๒
อนิรากตชฺฌาโน	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๖
อนิสฺสิโต	๒๕/๗๑; ๙๑/๒๐๑; ๑๘๒/๓๖๔
อนุกมฺปา	๒๐๒/๔๑๕
อนุคจฺฉติ	๕/๑๓
อนุคิชฺฌติ	๔/๘
อนุคียนฺติ	๑๗๕/๓๕๓
อนุคฺคโห	๑๗๔/๒๗๓
อนุตฺตานิกมฺมํ	๒๐/๖๔
อนุตฺตาสี	๘๕/๑๗๘
อนุตฺราสี	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑
อนุทยา	๒๐๒/๔๑๕
อนุทยิตตฺตํ	๒๐๒/๔๑๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนุทหนฏฺเจนา	๓/๕; ๖/๑๕	อนุสฺสฏฺฐี	๔๙/๑๓๗; ๕๓/๑๒๖
อนุนยปฏิฆํ	๑๐๒/๒๑๘; ๑๓๑/๒๕๔	อนุสฺสติ	๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๒
อนุนโย	๓/๖; ๗/๒๓; ๑๗๔/๓๔๗	อนูปโย	๒๑/๖๕; ๑๓๒/๒๒๕
อนุเนตา	๑๕๖/๒๙๗	อนูปลิตฺโต	๒๕/๗๐; ๘๐/๑๖๖
อนุปกฏฺเฐ	๗/๒๒	อนูหเต	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕
อนุปาทิยาโน	๑๕๐/๒๗๒	อเนกสตฺตกาโห	๑๗๔/๓๔๘
อนุปาทิเสโส	๑๑๑/๒๓๓	อเนกสปุจฺฉา	๗๓/๑๕๕
อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตึ	๑๔๙/๒๘๑	อเนโช	๑๕๕/๒๙๔; ๑๗๗/๓๗๒
อนุปฺปาทา	๑๙๖/๔๐๒	อเนริโต	๑๕๕/๒๙๔
อนุปฺปาทมฺมา	๓๐/๘๓; ๗๔/๑๕๗; ๗๙/๑๖๔	อเนฬกา	๒๐๖/๔๒๓
อนุพนฺธติ	๑๓๔/๒๕๘	อโนกสารี	๗๙/๑๖๔
อนุพฺยญฺชนคฺคาหี	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๗/๔๒๕	อโนตตปฺปี	๑๕๓/๒๘๖; ๒๐๓/๔๑๗
อนุโมเทยฺย	๒๐๘/๔๒๙	อโนปานภูตานิ	๑๙๖/๔๐๒
อนุโรธวิโรโธ	๖๓/๑๔๐; ๑๓๑/๒๕๔	อโนมมานี	๑๒๔/๔๒๖
อนุโรโธ	๓/๖; ๑๗๔/๓๔๗	อโนลีนวุตฺติโก	๑๖๐/๓๓๓; ๑๖๘/๓๓๔
อนุโลมปฏิปทา	๕/๑๑; ๕๐/๑๒๐; ๑๙๗/๔๐๘; ๑๙๘/๔๑๐	อโนสีทึ	๑๗๒/๓๔๓
อนุวิโลกนมตฺโต	๘๕/๑๗๘	อนฺตกโรติ	๘๔/๑๗๔
อนุสโย	๓/๗; ๑๕๑/๒๘๗	อนฺตคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
อนุสาสติ	๑๙๒/๓๙๔	อนฺตคู	๒๐๒/๔๑๖
อนุสาสนึ	๕๓/๑๒๖; ๔๙/๑๑๗	อนฺตคฺคาหิกา	๑๑/๔๐
อนุสาสิยมานา	๗/๒๖	อนฺตปฺปตฺโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
อนุสิกฺเข	๑๖๙/๓๓๕	อนฺตรธานึ	๔๑/๑๐๒
		อนฺตรธายติ	๓๙/๙๙; ๕๒/๑๒๔
		อนฺตราอมิตฺตา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
		อนฺตราปจฺจตฺถิกา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนุตรามถา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อนุตราวชกา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อนุตราส์ปตฺตา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อนุตฺวา	๑๖/๕๒
อนุตโสโก	๑๗๔/๓๔๘
อนุติมเทหธโร	๖/๑๗
อนุติมภเว	๖/๑๗
อนุติมส์มุส์ส์เย	๖/๑๗
อนุโตชาตโก	๔/๘
อนุโตฑาโห	๔๔/๑๐๖; ๙๗/๒๑๐; ๑๗๔/๓๔๘
อนุโตปริฑาโห	๔๔/๑๐๖; ๑๗๔/๓๔๘
อนุโตปริโส์โก	๔๔/๑๐๖; ๑๗๔/๓๔๘
อนุโตพุทฺธญาเณ	๖๙/๑๔๘
อนุโตโส์โก	๔๔/๑๐๖; ๙๗/๒๑๐
อนุทฺทพนฺธเนน	๑๗๐/๓๓๗
อนุธกาโร	๑๕๖/๒๙๕
อนุธมฺม	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อนุธ์กตา	๗/๒๐; ๙/๒๙
อนุนกถา	๑๕๗/๓๐๖
อนุนส์นิธิ์	๑๕๙/๗๑๐
อนุนำ	๒๐๖/๔๒๒
อนุนานมโถ	๑๕๙/๓๑๐
อนุวตฺถปฏิปทา	๕๐/๑๒๐; ๑๙๗/๔๐๗
อนุวาส์เวยฺยุ	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๗/๔๒๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อปจิโต	๕๒/๑๒๓
อปจฺจกฺขกมฺมำ	๑๗๔/๓๔๗
อปจฺจนีกปฏิปทา	๕๐/๑๒๐; ๑๙๗/๕๐๗
อปจฺจเวกฺขนา	๑๗๔/๓๔๗
อปชฺฌายติ	๕๓/๑๒๕
อปณฺณกวจนำ	๑/๒
อปมาโร	๕/๑๐
อปรทฺธา	๑๒๖/๒๔๗
อปรนฺตา	๑๗๔/๓๔๗
อปริคมนตาย	๖/๑๗
อปริตฺตาส์	๗๕/๑๗๗
อปริปูริการี์	๑๖๐/๓๑๓
อปริโยคาหณา	๑๗๔/๓๔๗
อปลาย์	๖๖/๑๔๓; ๑๙๕/๔๑๑
อปหรนฺติ	๖๑/๑๓๗
อปายคมนีเย	๗/๖
อปายโลเก	๓/๗; ๑๐/๓๓; ๒๙/๔๒; ๑๒๙/๒๕๒
อปายำ	๑๗๐/๓๓๗
อปาหตำ	๖๒/๑๓๗
อปีลาปนตา	๑๕๑/๒๙๗
อปีหาตุ	๙๗/๑๗๖
อปุญฺญำ	๒๕/๗๓
อปุญฺญาภิส์งฺขาโร	๗๔/๑๕๗
อเปกฺขมานา	๗/๓๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อเปกฺขา	๓/๖; ๗/๒๓	อปฺปาฏิหาริยำ	๑๐๓/๒๒๔
อปฺปคพฺโภ	๔๗/๑๘๗; ๑๗๖/๓๕๕	อปฺปีจฺฉกถำ	๑๙๖/๔๐๒
อปฺปจฺจโย	๑๔๗/๒๗๓	อปฺปีจฺโฉ	๔๗/๑๘๕
อปฺปฆาโต	๑๕๙/๓๑๑	อปฺปียา	๒/๔; ๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
อปฺปฏินิสฺสฏฺฐจิตฺตนฺหา	๑๑/๓๙		
อปฺปฏินิสฺสฏฺโฐ	๒๒/๖๖	อปฺโปทกชิฺณโสเต	๑๑/๑๙
อปฺปฏิรูปำ	๒๐๖/๔๒๓	อปฺโปทเก	๑๗๑/๓๔๑
อปฺปฏิวานิ	๑๔/๔๙; ๒๐๑/๔๑๔	อผุสิตำ	๔๘/๑๙๕
อปฺปฏิเวโธ	๑๗๔/๓๔๗	อพนฺธโน	๑๙๓/๓๖๖
อปฺปฏิสนฺธิกา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗	อพฺพุทกาเส	๓๙/๙๙
อปฺปฏิหตำ	๖๙/๑๔๙	อพฺพุหนำ	๑๕๐/๒๙๕
อปฺปณิหิโต	๑๓/๔๒	อพฺพูพฺหสลฺโล	๑๔/๔๖
อปฺปตามกา	๕/๙	อพฺพูเพพฺหสิโก	๖/๑๖
อปฺปนิคฺโฆสานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๑; ๑๔๙/๒๘๐	อพฺโพกิณฺณำ	๑๕๑/๒๙๙ ;๑๕๗/๓๐๗
		อพฺภญฺเชยฺย	๑๕๗/๓๐๗
อปฺปพลา	๕/๙	อพฺภนฺตริโก	๙๗/๒๑๐
อปฺปมญฺญานำ	๑๔๙/๒๙๑	อพฺภาหโต	๓๙/๑๐๐
อปฺปมาโท	๑๖๐/๓๑๔	อพฺภุตธมฺมำ	๕๐/๑๒๐
อปฺปมายุ	๑๐/๓๖; ๓๖/๙๙	อพฺโภกาสำ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗
อปฺปรชกฺเข	๖๙/๑๕๐	อพฺโภกาสิโก	๙๗/๑๙๔; ๑๗๔/๓๕๑
อปฺปสทฺทานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๑	อพฺยากตปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓
อปฺปสนฺนา	๒๐๐/๔๑๓	อพฺยาปชฺโช	๒๐๒/๔๑๕
อปฺปสฺสาทฏฺเจน	๓/๕; ๖/๑๕	อพฺยาปาโท	๒๐๒/๔๑๕
อปฺปหีนฏฺหา	๑๑/๓๙	อพลา	๕/๙
อปฺปหีโน	๑๖๐/๓๑๓		

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อภพฺพุปฺปตฺติกานิ	๒๘/๗๙; ๖๗/๑๔๖; ๑๕๖/๒๗๒; ๑๕๗/๒๗๖; ๑๕๕/๒๙๔; ๑๙๒/๓๙๓	อภินิพฺพุตตฺโต	๑๗/๕๖
		อภินิมฺมินาติ	๑๕๐/๒๘๓
		อภินิวิฏฺจา	๑๖/๕๒; ๗๖/๑๖๐; ๑๒๔/๒๔๗
อภยคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖		
อภยทสฺสิโน	๔๔/๑๐๗	อภินิวิสนฺติ	๒๙/๘๑; ๑๔๖/๒๗๓
อภยปทำ	๑๕๐/๒๘๕	อภินิเวสปฺปรามาโส	๒๐/๖๑
อภยวาโท	๘๐/๑๖๗	อภินิเวโส	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๗
อภาวิตา	๑๓/๔๕	อภินฺโท	๕๔/๑๒๗
อภิคชฺชำ	๖๖/๑๔๓	อภินนฺเทยฺย	๑๗๙/๓๖๐; ๒๐๗/๔๒๙
อภิชปฺปา	๗/๗	อภิปูรณตา	๑/๒
อภิชปฺเปยฺย	๗๔/๑๕๗; ๒๐๗/๔๒๙	อภิภเวยฺย	๑๗๗/๓๕๖; ๑๙๕/๔๐๑; ๒๐๙/๔๓๒
อภิชานมาโน	๘/๒๖		
อภิชเฺชยฺย	๑๖๔/๓๒๒	อภิภู	๑๖๙/๓๓๕
อภิชฺฌา	๓/๗; ๒๖/๗๔; ๒๙/๘๑; ๔๔/๑๐๗; ๑๐๗/๒๒๗; ๑๔๗/๒๗๓; ๑๔๙/๒๘๐; ๑๖๐/๓๑๓; ๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๗/๔๒๗	อภิรโต	๕๔/๑๒๗
		อภิรุ	๑๙๔/๓๙๗; ๑๙๙/๔๑๑
		อภิลาโป	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖; ๑๙๐/๓๗๗
		อภิวทติ	๗/๑๙
อภิชฺฌาโทมนสฺสา	๑๙๖/๔๐๓; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๐๗/๔๒๕	อภิสงฺขตา	๗๓/๑๕๕
		อภิสงฺขโรติ	๑๗๔/๓๕๒
อภิญฺญาณญาณำ	๗๔/๑๕๗	อภิสงฺขารภาโร	๑๔๙/๒๗๘
อภิญฺญาปารคู	๖/๑๖	อภิสงฺขารา	๗/๒๑; ๒๗/๘๐; ๔๙/๑๑๘; ๑๕๐/๒๘๔
อภิญฺเญยฺย	๒๗/๗๗		
อภินิกฺขมิตาสา	๑๗๐/๓๔๐	อภิสเมจฺจ	๒๗/๗๗
อภินิพฺพตฺเตติ	๓๑/๘๔; ๕๔/๑๒๗	อภิสมฺภเวยฺย	๑๙๕/๔๐๑; ๒๐๐/๔๓๓

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
อภิสิญฺจติ	๑๒๔/๒๔๗	อมูลฺหา	๙๘/๒๑๓
อภูตํ	๑๑๘/๒๔๐	อเมชาวี	๑๒๒/๒๔๕
อมงฺคลํ	๒๕/๗๑	อโมโห	๑๐/๓๖; ๔๔/๑๐๗;
อมจฺจา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗		๔๗/๑๑๔; ๑๔๖/๒๗๒;
อมจฺฉรี	๘๗/๑๘๔; ๙๕/๒๐๖		๑๔๙/๒๗๘; ๑๕๑/๒๘๗
อมตคโต	๖/๓๖: ๒๗/๗๖	อมฺพปานํ	๑๕๙/๓๑๐
อมตทสฺสิโน	๔๔/๑๐๘	อมฺพิลํ	๑๕๗/๓๐๖
อมตนิพฺพานํ	๑๙๕/๔๐๑	อมฺพุชํ	๘๐/๑๖๗
อมตปทํ	๑๕๐/๒๘๕	อยโส	๑๖/๕๑; ๕๒/๑๒๔;
อมตปรายนํ	๘๘/๘๙๓		๕๖/๑๓๐; ๑๗๒/๓๔๕;
อมตวาโท	๘๐/๑๖๘		๑๗๓/๓๔๖
อมโตคธํ	๘๘/๑๙๓	อโยคฺเขมกามา	๔๖/๑๑๑
อมนาปํ	๙๐/๑๙๙	อโยชฺฌํ	๒๕/๗๒
อมนาปีกา	๔๖/๑๑๑	อโยนิโสมนสิกาโร	๑๕๑/๒๘๖;
อมนุสฺสปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๒		๒๐๓/๔๑๗
อมนุสฺสา	๑๕๐/๒๘๒	อโยปาการปริยนฺโต	๑๗๐/๓๓๙
อมมายนฺโต	๑๒/๔๑	อโยมยา	๑๗๐/๓๓๙
อมโม	๑๑/๓๙; ๑๒/๔๑	อรญฺญวนปตฺถานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๕/๑๒๘;
อมรณํ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๙		๕๖/๑๓๑
อมริวิคฺโก	๑๖๔/๓๒๒; ๒๐๗/๔๒๗	อรญฺญํ	๗/๒๑
อมราวิกฺเขปรมฺโม	๕๐/๑๒๐; ๗๕/๑๕๙	อรติ	๑๗๓/๓๔๖; ๑๙๕/๔๐๐
อมริตุกาโม	๓/๖	อรหตฺตมคฺคํ	๓/๖
อมาโย	๑๗๖/๓๕๕	อรหนฺตสาสเน	๑๖๙/๓๓๕
อมุจฺฉิโต	๑๑/๓๙; ๘๐/๑๖๘	อรหา	๖/๑๗; ๓๘/๙๕; ๔๕/๑๐๘
อมุตฺตณฺหา	๑๑/๓๙	อริยคณํ	๕๓/๑๒๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อริยธมฺมํ	๑๘/๕๘; ๑๙๖/๔๐๖	อวตฺถาปนวจนํ	๓/๒
อริยมคฺโค	๑๐๓/๒๒๒	อวตฺถิตสมาทาโน	๒๐๑/๔๑๕
อริโย	๖/๑๖; ๔๕/๑๓๐;	อวทานิยา	๙/๒๘
	๕๐/๑๒๐; ๑๖๐/๓๓๓	อวนฺตตณฺหา	๑๑/๓๙
อรูปตณฺหา	๓/๗	อวภิรมนา	๑๗๓/๓๔๖
อรูปภเว	๑๑/๓๘	อวสิสฺสตุ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕
อรูปราคา	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๘;	อวกตฺถี	๘๕/๑๗๗
	๑๕๐/๒๘๔; ๒๑๐/๔๓๓	อวิกฺขิตฺตจิตฺโต	๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗;
อรูปสมาปตฺตึ	๑๔๙/๒๘๑		๒๑๐/๔๓๔
อรูปาวจรา	๑/๑	อวิกฺเขโป	๒๐๗/๔๒๗
อรูปี	๙/๓๑; ๔๘/๑๑๕	อวิคตตณฺหา	๑๑/๓๙
อโรคํ	๒๓/๖๘	อวิจิสนฺตีสหิตํ	๑๕๑/๒๘๘
อลพฺภมาโน	๑๕๙/๓๑๐	อวิชฺชา	๓๐/๘๒; ๑๗๔/๓๔๗;
อลาโภ	๑๗๒/๓๔๕; ๑๗๓/๓๔๖		๒๐๓/๔๑๗
อลุพฺโภ	๑๕๕/๒๙๔	อวิชฺชาคโต	๓๑๔/๒๓๖; ๑๙๖/๔๐๖
อลูขํ	๑๕๖/๒๙๕	อวิชฺชาฉทนา	๒๘/๗๙
อเลณโค	๑๓/๔๒	อวิชฺชานิโรชา	๒๗/๗๗
อลฺลีนา	๒๖/๗๔, ๑๒๗/๒๔๙	อวิชฺชานุสโย	๓๐/๘๒; ๑๗๔/๓๔๗
อวคจฺฉติ	๑๗๔/๓๕๓	อวิชฺชาปจฺจยา	๒๗/๗๗; ๑๙๖/๔๐๖
อวจนกรา	๙/๓๐	อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ	๑๗๔/๓๔๗
อวชานติ	๒๘/๗๙	อวิชฺชามูลํ	๑๕๑/๒๘๖
อวชฺชสญฺญิตา	๘๕/๑๗๙; ๒๐๗/๔๒๘	อวิชฺชาโยโค	๑๗๔/๓๔๗
อวฏฺฐิตวาทา	๕๖/๑๓๑; ๑๔๐/๒๖๖	อวิชฺชาฆงฺคี	๑๗๔/๓๔๗
อวฏฺฐิตสมาทาโน	๕๖/๑๓๑	อวิชฺชาสโย	๒๐๗/๔๒๘
อวฏฺฐิติ	๒๐๗/๔๒๗	อวิชฺโชโฆ	๑๗๔/๓๔๗

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก
อวิทฺทสุ	๑๔/๔๘	อจูปสนฺตจิตฺโต	๑๒๐/๓๑๑
อวิปริณามธมฺโม	๔๐/๑๐๑	อเวกฺขสฺสุ	๑๕๖/๒๙๙; ๑๗๖/๓๗๐
อวิปริตา	๑๔๑/๒๖๖	อโวกฺกมํ	๑๘๑/๓๖๒
อวิภาวี	๑๒๒/๒๔๕	อสงฺคาหณา	๑๗๔/๓๔๗
อวิรุชฺฌมานา	๖๘/๑๔๕	อสงฺฆจาริโน	๒๐๕/๔๒๐
อวิรุทฺธปฏิปทา	๑๙๘/๔๐๘	อสจฺจิกโต	๑๖๐/๓๑๓
อวิวทมานา	๔๕/๑๐๙	อสญฺญี	๙/๓๑; ๒๗/๙๐;
อวิวาทภูมิ	๑๓๑/๒๕๔		๔๘/๑๑๕; ๑๐๙/๒๓๐
อวิสังวาทโก	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๑;	อสฺสา	๙๖/๒๐๗
	๒๐๒/๔๑๕	อสฺสุมุโข	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๘;
อวิสาหฏมานโส	๑๙๗/๔๐๗;		๕๑/๑๒๑; ๕๒/๑๒๔;
	๒๑๐/๔๓๔		๕๕/๑๒๘; ๕๖/๑๓๑
อวิสาหาโร	๒๐๗/๔๒๗	อสนฺตาสี	๘๕/๑๗๗
อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกา	๕๑/๑๒๒	อสปตฺตายคนฺธมายเนน	๔๕/๑๐๙
อวีจินิรโย	๑๗๐/๓๓๙	อสปตฺตายโผฏฺฐพฺพายเนน	๔๕/๑๐๙
อวีจิสนฺตติ	๖/๑๔	อสปตฺตายรสายเนน	๔๕/๑๐๙
อวีตตโม	๑๗/๕๓	อสปตฺตายรูปทสฺสเนน	๔๕/๑๐๙
อวีตจฺฉนฺโท	๗๙/๑๖๕	อสปตฺตายสทฺทสฺสวเนน	๔๕/๑๐๙
อวีตโทโส	๗๙/๑๖๕	อสพฺภา	๒๐๘/๔๒๙
อวีตปริพาโห	๗๙/๑๖๕	อสมเปกฺขนา	๑๗๔/๓๔๗
อวีตโมโห	๗๙/๑๖๕	อสมุโพโธ	๑๗๔/๓๔๗
อวีตเปโม	๗๙/๑๖๕	อสมุสฺสนฺนตา	๑๕๑/๒๘๗; ๒๐๙/๔๓๑
อวีตราโค	๗๙/๑๖๕	อสมฺมุโพหา	๑๔๒/๒๖๗
อวีติกฺกโม	๑๙๖/๔๐๕	อสโยโค	๑๕๗/๓๐๔
อวีวทาตา	๑๙/๕๙	อสโยคกถา	๑๙๖/๔๐๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อลํสฏฺโฐ	๘๗/๑๗๕; ๑๖๔/๓๒๓
อลาตํ	๑๐๒/๒๑๗
อลาพุ	๑๕๗/๓๐๖
อลาโร	๑๗๒/๓๔๔
อลิงฺคิตปรกฺกมตา	๒๐๑/๔๑๕
อลิสูลูปมา	๓/๕
อลิสุลํ	๒๐๕/๔๒๐
อลีลตา	๗๔/๑๕๖; ๗๕/๑๕๘
อลุทฺธิ	๘/๒๖
อลุภกถํ	๑๕๖/๒๙๙
อลุรวติกา	๒๕/๗๓
อลุรา	๑๕๐/๒๘๓
อลุโรโป	๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๓/๔๑๗
อลูโร	๑๔๙/๒๗๘
อเลกฺเขน	๖/๑๗
อลสฺสตา	๔๑/๑๐๓; ๑๗๒/๓๔๕
อลสฺสทานิ	๑๖๙/๔๐๒
อลสฺสยานํ	๕๑/๑๒๑
อลสฺสวตํ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๖
อลสฺสวติกา	๒๕/๗๓
อลสฺสิกฺขา	๑๗๕/๓๗๕
อลสฺสา	๑๕๘/๓๐๙
อลสฺสาเทติ	๘๔/๑๗๕
อลสฺสาสปสฺสาสูปนิพทฺธํ	๓๙/๙๘
อลสฺสาสูปนิพทฺธํ	๓๙/๙๘
อลสฺสุ	๕/๑๐; ๙๗/๒๑๑; ๑๙๕/๓๙๖; ๑๙๖/๔๐๑
อลสฺสุโรโป	๙๕/๑๗๗; ๙๙/๑๙๗; ๑๖๓/๓๒๑
อหิ	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๕/๓๙๖; ๑๙๙/๔๑๒
อหิตกามา	๔๖/๑๑๑
อหิตาย	๑๙๕/๔๐๐
อหินินฺทฺริยํ	๑๕๐/๒๙๓
อหิริกํ	๑๕๑/๒๙๖; ๒๐๓/๔๑๗
อหิวาตฺติกา	๕/๑๐
อโหรตฺตา	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙

[อา]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อากงฺขปฏิพทฺธา	๖๙/๑๔๙; ๑๕๖/๒๙๔
อากงฺขมาโน	๑๕๖/๒๙๖
อากฑฺเฒยฺย	๑๒๘/๒๕๐
อากสฺสํ	๑๗๙/๓๖๐
อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา	๑๗/๕๕; ๕๒/๑๒๓
อากาสานญฺจายตนํ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๙๔; ๒๑๐/๔๓๓
อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา	๕๒/๑๒๓
อากิญฺจญฺญายตนํ	๗/๒๑; ๑๕๐/๒๙๔; ๒๑๐/๔๓๓

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก
อากิญฺจนภาวํ	๔๐/๑๐๒; ๕๓/๑๒๑; ๕๖/๑๓๐	อาตปฺปํ	๑๖๐/๓๑๔
		อาตาปี	๑๖๑/๓๑๕; ๑๙๖/๔๐๔
อาคจฺฉติ	๑๕๘/๓๐๙	อาตุมาโน	๑๒๓/๒๔๕
อาคมํ	๑๙๒/๓๙๔	อาถพฺพณํ	๑๖๒/๓๑๗
อาคารโคจรสมฺปนฺโน	๕๒/๑๒๔	อาทานคนฺถํ	๒๙/๘๐
อาคาริกา	๓๑/๘๔; ๑๑๓/๒๓๕; ๑๔๙/๒๗๙	อาทาเย	๑๐/๓๓
		อาทิจฺจพนฺธุ	๑๕๐/๒๘๒
อาคุจารี	๑๗๐/๓๓๗	อาทิจฺโจ	๑๕๐/๒๘๓
อาฆาโต	๑๐๑/๒๑๗; ๑๔๗/๒๗๓; ๑๖๓/๓๒๑; ๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๓/๔๑๗	อาทิยติ	๑๗๔/๓๔๘
		อาทิ์นวทสฺสาวี	๒๐๖/๔๒๓
		อาทิ์นวํ	๔๑/๑๐๓; ๑๐๓/๒๒๓; ๑๔๔/๒๗๐
อาจริยา	๕๓/๑๒๖; ๒๐๘/๔๒๙		
อาจเรยฺย	๑๐/๓๓; ๑๕๑/๒๙๐; ๒๐๙/๔๓๒	อาทิ์ปีโต	๑๗๒/๓๔๕
		อาเทวนา	๔๔/๑๐๗
อาจามภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐	อาเทวเนยฺเย	๒๐๕/๔๒๐
อาจารโคจรสมฺปนฺโน	๑๐/๓๒; ๑๗/๕๓; ๑๕๑/๒๘๘; ๑๙๖/๔๐๕; ๑๙๙/๔๑๑	อาเทวิตพฺพํ	๔๔/๑๐๗
		อาเทโว	๔๔/๑๐๗; ๙๗/๒๑๐
อาจิกฺขิสฺสามิ	๑๙๘/๔๑๐	อานณฺยุ	๕๘/๑๓๓
อาชญฺญรถ	๒๕/๗๑	อานาปานสฺสติสมาธิสฺส	๑๔๙/๒๘๑
อาชวํ	๑๘๐/๓๖๑	อานาปานสฺสติ	๓/๕; ๑๕๖/๒๙๙
อาชาเนยฺย	๑๐/๓๓; ๒๐๒/๔๑๖	อานิสํสํ	๑๙/๕๙; ๓๒/๘๕
อาชีวติ	๑๓๓/๒๕๖	อาเนญฺชปฺปตฺเต	๑๐๙/๒๓๑
อาจปนา	๑๙๒/๓๙๓	อาเนญฺชาภิสงฺขาโร	๒๕/๗๓; ๗๔/๑๕๗
อาตงฺกผสฺโส	๒๐๑/๔๑๔	อาปชฺเชยฺย	๓๗/๙๓; ๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อาปาถกชฺฌายี	๑๙๒/๓๙๓	อารมฺมณํ	๑๙๐/๓๖๑
อาปายิกา	๑/๑; ๗/๒๒	อารามรามเณยฺยกํ	๔๒/๑๐๕
อาปูรติ	๑๘๕/๓๖๙	อารามวตฺถุ	๔/๘
อาพาธิกา	๕๘/๑๓๓	อารามํ	๓๕๗/๓๐๔
อามสนฺติ	๒๕/๗๓	อาโรคฺยกามา	๑๗๓/๓๔๖
อามายทาสา	๔/๙	อาโรคฺยํ	๘/๒๕; ๕๘/๑๓๓; ๑๗๒/๓๔๕; ๑๗๓/๓๔๖
อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ	๕๔/๑๒๗		
อามิสนฺนิธึ	๑๕๙/๓๑๐	อาโรเปยฺยุ	๑๙๙/๔๑๒
อาโมทนา	๑/๒	อาลปติ	๗๔/๑๕๖
อายตนกุสลา	๑๔๔/๒๗๐	อาลสิยํ	๑๖๑/๓๑๕
อายตนจิรา	๑๐/๓๖	อาลิมฺเปยฺย	๑๕๗/๓๐๗
อายตนปริยนฺเต	๖/๑๗	อาโลกิเต	๒๐๔/๔๑๙
อายตนปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓	อาวชฺชนปฏิพทฺธา	๖๙/๑๔๙; ๑๕๖/๒๙๘
อายตนมจฺฉริยํ	๔๔/๑๐๗	อาวรณํ	๓/๗
อายตนโลโก	๑๗๒/๓๔๓	อาวรเย	๑๕๗/๓๐๖
อายมุขานิ	๑๐๒/๒๑๙	อาวเรยฺย	๑๕๗/๓๐๖
อายุ	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗	อาวสนฺติ	๓๑/๘๔; ๑๓๐/๒๕๒
อายูหนี	๓/๖; ๗/๒๓	อาวเหยฺย	๑๒๘/๒๕๐
อาโยคํ	๑๙๒/๓๙๓	อาวาสปลิโพเธน	๒๐๕/๔๒๐
อารคฺเค	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘	อาวาสมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
อารญฺญิกงฺคํ	๑๗/๕๓; ๗๔/๑๕๗; ๑๙๖/๔๐๕	อาวุตา	๙/๒๐; ๙/๒๙
		อาเวชฺชิยํ	๖๑/๑๓๗
อารญฺญิโก	๕๒/๑๒๓; ๘๕/๑๗๙; ๑๕๒/๒๙๐; ๑๖๕/๓๒๕	อาสฑฺติ	๑๒/๔๑
		อาสฑฺติมกุพฺพมาโน	๑๑/๓๙; ๑๒/๔๑
อารโต	๓๓๑/๒๕๔; ๒๐๖/๔๒๔	อาสฑฺโต	๗/๑๘; ๒๗/๗๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาสีสนฺ	๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๔๐๙
อาสีสปฺปนา	๑๗๔/๓๔๘
อาสีโย	๒๐๗/๔๒๘
อาสวนิโรธคามินี	๑๐/๓๒; ๑๙๖/๔๐๖
อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา	๕๒/๑๒๔
อาสวนิโรโธ	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
อาสวสมุทโย	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
อาสวา	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗; ๕๒/๑๒๔; ๑๐๓/๒๒๒; ๑๙๖/๔๐๖
อาสา	๓/๖; ๒/๒๓; ๒๙/๘๑; ๙๙/๒๑๔; ๑๐๐/๒๑๖
อาสีสนา	๓/๗
อาเสวติ	๒๐๗/๔๒๗
อาหริตฺวสามิ	๑๙๖/๔๐๖
อาหเรยฺย	๑๕๗/๓๐๗
อาหิณฺฑนฺติ	๑๕๗/๓๐๖

[อิ]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อิจฺฉา	๓/๖; ๗/๒๓; ๑๐๗/๒๒๗
อิจฺฉาธูมายิโต	๑๗๒/๓๔๕
อิจฺฉานิทานกา	๗/๒๔
อิจฺฉานิทานา	๗/๒๓
อิจฺฉาปกโต	๘๗/๑๘๕; ๑๙๒/๓๙๓
อิจฺเฉยฺย	๒๐๙/๔๒๙
อิชฺฌติ	๑/๒
อิญฺชติ	๑๕๕/๒๙๔
อิฏฺฐา	๗/๑๙; ๑๙๖/๔๐๓
อิฏฺฐานิฏฺฐํ	๖๓/๑๔๐; ๑๓๑/๒๕๔; ๒๐๓/๔๑๗
อิณายิกา	๕๗/๑๓๓
อิติภวาภวทิฏา	๑๕๗/๓๐๖
อิติวุตฺตกํ	๕๐/๑๒๐
อิโตชา	๕/๑๒; ๑๙๕/๔๐๐
อิโตนิทานา	๑๙๕/๔๐๐
อิตฺถงฺโคตฺเต	๑๖๕/๓๒๗
อิตฺถี	๒๐๗/๔๒๙
อิตฺถีกถา	๑๕๗/๓๐๖
อิตฺถีปริคฺคโห	๔/๙
อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ	๑๗๔/๓๔๗
อิทมโวจาภินิเวโส	๒๙/๘๑; ๑๔๗/๒๗๓
อิทฺธิปาทกุสลา	๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐
อิทฺธิปาทธิรา	๑๐/๓๖
อิทฺธิปฺปาทกถํ	๑๙๖/๔๐๒
อิทฺธิปฺปาทปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อิทฺธิมนฺตินิโย	๑๖๔/๓๒๒
อินฺทกุ	๑/๓; ๔/๙; ๑๗/๕๔
อินฺทโคปกสมาทานิ	๑๕๖/๒๙๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อินฺทฺริยกถํ	๑๙๖/๔๐๒
อินฺทฺริยกุสลา	๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐
อินฺทฺริยชิรา	๑๐/๓๖
อินฺทฺริยปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อินฺทฺริยสํวรปริยนฺโต	๑๙๙/๔๑๑
อินฺทวตฺติกา	๒๕/๗๓
อินฺทา	๑๕๐/๒๘๓
อิริยนา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
อิริยาปถสงฺขาตํ	๑๙๒/๓๙๓
อิริเยยฺย	๑๒/๔๑; ๘๐/๑๖๖; ๑๓๕/๒๖๐
อิสิวาตปฏิวาตานิ	๑๙๖/๔๐๔
อิสฺสา	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๒
อิสฺสุกี	๘๗/๑๙๐

[อุ]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุกฺกณฺฐิตา	๑๗๓/๓๔๖; ๒๐๔/๔๑๙
อุกฺกุฏิโก	๑๗๔/๓๕๐
อุกฺขิตฺตปลิโฆ	๖/๑๖
อุกฺขิปติ	๓๑/๘๔
อุกฺคยฺห	๘๐/๑๖๖
อุกฺคหายนฺติ	๒๖/๗๔
อุกฺฆาตินิฆาติ	๖๓/๑๓๙; ๑๓๑/๒๕๔
อุจฺจยกฺคาโห	๑๔๒/๒๖๗
อุจฺจากุลา	๑๗/๕๕; ๑๖๕/๓๒๕
อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม	๒๐๔/๔๑๙
อุจฺจาโร	๕/๑๐
อุจฺจาวจํ	๒๗/๖๗
อุจฺฉิชฺชติ	๑๑๑/๒๓๓
อุจฺฉินฺเทยฺย	๒๐๗/๔๒๙
อุจฺฉินฺนมูลา	๒๕/๗๔; ๓๐/๘๓; ๗๔/๑๕๗; ๗๙/๑๖๔; ๑๔๙/๒๗๘; ๑๘๑/๓๖๓
อุจฺเฉททิฏฺฐิ	๙๓/๒๐๔
อุจฺเฉโท	๑๔๓/๒๖๙
อุฏฺฐานสญฺญี	๑๖๑/๓๑๕
อุณฺณตึ	๑๕๒/๒๙๑
อุณฺณมึ	๑๕๒/๒๙๑
อุตุปริณามชา	๕/๑๐
อุตุคมทิฏฺฐิปฺปตฺโต	๖/๑๖
อุตุคมปญฺญา	๑๒๕/๒๔๘
อุตุคมปตฺติปฺปตฺตํ	๒๕/๗๒
อุตุคมปุริโส	๖/๑๗
อุตฺตโม	๑๔๐/๒๖๕
อุตฺตรทิสํ	๑๗๔/๓๕๒
อุตฺตรนฺติ	๒๖/๗๕
อุตฺตริยํ	๑๗๒/๓๔๕
อุตฺตเสยฺย	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๐๐/๔๑๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุตฺตานีกตา	๑๐๓/๒๒๓; ๑๕๒/๒๙๑	อุนฺนเมยฺย	๑๖๓/๓๒๐
อุตฺตานีกโรหิ	๔๙/๑๑๗; ๘๓/๑๗๓;	อุนฺนโม	๒๑/๖๕; ๖๔/๑๔๑;
	๙๗/๒๑๑		๘๘/๑๙๒; ๑๗๔/๓๔๔;
อุตฺตาสี	๘๕/๑๗๘		๑๗๗/๓๕๗
อุตฺตาเสนฺติ	๕๕/๑๒๙	อุนฺนฬา	๔๑/๑๐๓; ๑๖๒/๓๑๙
อุตฺตาโส	๑๕๘/๓๐๙	อุปกฺกมนฺติ	๙๒/๑๗๒
อุทกติตฺเถ	๑๖๕/๓๒๖	อุปกฺกิเลโส	๓/๗
อุทกเทโว	๔๗/๑๑๓	อุปคจฺฉติ	๑๕/๕๑; ๑๔๖/๒๗๒
อุทกปริยาทาเน	๑๗๑/๓๔๒	อุปคโต	๓/๘; ๑๔๕/๒๗๑
อุทกวินฺทุ	๔๗/๑๑๓	อุปฆาตํ	๔๙/๑๑๗
อุทกํ	๒/๔; ๕/๑๔	อุปฆาเตยฺยุ	๑๙๙/๔๑๔
อุทกุมฺมิกชาตํ	๑๕๑/๒๙๘	อุปจฺจคา	๒๖/๑๓๙
อุทคฺคมโน	๑/๒	อุปจฺฉินฺเทยฺย	๒๐๗/๔๒๙
อุทยตฺถคามินิยา	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔	อุปจฺเฉทา	๙๔/๑๗๔
อุทานํ	๕๐/๑๒๐	อุปชีวิโน	๔/๙
อุทุมฺพโร	๑๗๒/๓๔๔	อุปชฺฌาโย	๑๙๒/๓๙๓
อุเทติ	๑๘๕/๓๖๙	อุปฏฺฐานสาลายํ	๑๙๒/๓๙๓
อุทฺทณฺฑา	๑๗/๕๔	อุปทฺทโว	๔๘/๑๑๕; ๑๗๑/๓๔๓
อุทฺทานโต	๑/๑	อุปธิ	๑๕๐/๒๙๔
อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ	๕/๓๐; ๖/๓๕	อุปธิวิเวโก	๗/๒๐; ๔๙/๑๑๗;
อุทฺธจฺจา	๗/๒๓; ๔๙/๑๑๘;		๕๗/๑๓๑; ๑๕๐/๒๓๘
	๑๕๐/๒๙๔; ๒๑๐/๔๓๓	อุปนาโห	๕/๑๐; ๒๘/๗๔;
อุทฺธเรยฺย	๑๙๑/๓๙๑		๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗;
อุนฺนติ	๒๑/๖๕; ๑๗๔/๓๔๘		๑๙๕/๓๙๗
อุนฺนมติ	๖๔/๑๔๑	อุปนิสฺสิตา	๑๑๒/๒๓๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุปปตฺติปริยนฺเต	๖/๑๗	อุปาทิยนฺติ	๒๙/๘๑
อุปปนฺโน	๓/๘	อุปาโย	๒๑/๖๕
อุปปริกฺขติ	๑๔๒/๒๖๘	อุปาสกา	๑๕๐/๒๘๒
อุปปริกฺขา	๑๐/๓๖	อุปาสิกาโย	๑๕๐/๒๘๒
อุปยนฺติ	๔/๘	อุปาหนา	๑๖๑/๓๓๕
อุปยุปาทานา	๗/๑๘	อุเปกฺขนา	๒๐๗/๔๒๗
อุปรุชฺฌติ	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙	อุเปกฺขโก	๙๐/๑๙๘; ๑๔๗/๒๗๓; ๑๕๑/๒๘๙
อุปรุทฺเธยฺย	๑๕๑/๒๘๗		
อุปลกฺขณา	๑๐/๓๖	อุเปกฺโข	๑๐/๓๒
อุปลกฺขเย	๒๑๐/๕๓๔	อุเปติ	๑๕/๕๐; ๒๒/๖๖; ๑๕๖/๒๗๒
อุปลพฺภติ	๙๓/๒๐๓		
อุปลิมฺปติ	๒๕/๗๔	อุโปสโถ	๑๕๖/๒๙๕
อุปวทิตการณา	๑๒๕/๒๔๗	อุปฺปชฺเชยฺยุ	๑๔๘/๒๗๕
อุปวาทกรา	๑๖๔/๓๒๒	อุปฺปตานิ	๑๙๑/๓๙๔
อุปวาทกา	๑๕๖/๒๙๖; ๑๙๑/๓๙๑	อุปฺปาฏิตสลฺโล	๑๔/๔๘
อุปวาทำ	๑๖๔/๓๒๒	อุปฺปาเทยฺย	๒๐๘/๕๓๐
อุปสนฺโต	๑๘๔/๓๖๖	อุปฺปาเทสฺสามิ	๑๙๙/๔๑๑
อุปสมานุสฺสติ	๓/๕	อุพฺเพโค	๑๕๘/๓๐๙
อุปสเมติ	๑๕๐/๒๘๕	อุพฺภฏฺฐโก	๑๗๔/๓๕๐
อุปสำหรติ	๑๖๓/๓๒๑	อุภยตฺถปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
อุปสุสฺสติ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕	อุภยตฺโถ	๑๙๑/๓๙๒
อุปาทิวตฺโต	๑๔๒/๒๖๘	อุมฺมตฺตโก	๑๗๔/๓๕๑
อุปาทานิโรโธ	๒๗/๗๗	อุมฺมตฺติกา	๑๗๔/๓๕๑
อุปาทานำ	๓/๗; ๒๗/๗๗	อุยฺยานำ	๑๕๗/๓๐๔
อุปาทายรูปำ	๑๐๗/๒๒๘	อุยฺยาโม	๑๖๑/๓๑๕; ๒๐๑/๔๑๔

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
อุรโค	๓/๖	เอกายนมคฺโค	๓/๘; ๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๒
อุรคฺตาปิ	๙/๓๑; ๑๗๙/๓๖๑	เอการกฺโข	๖/๑๗
อุฬุโก	๕๒/๑๒๕	เอการมฺมโณ	๑/๒
อุสฺมูปนิพนฺธนฺ	๑๐/๓๕	เอกาโลมีโก	๑๗๔/๓๕๐
อุสฺสทา	๑๘/๕๘; ๙๐/๒๐๑	เอกุทฺเทโส	๒๐๘/๔๓๐
อุสฺสาปนํ	๑๕๐/๒๘๕	เอกุปฺปาโท	๑/๒
อุสฺสาโห	๑๔/๔๙; ๒๐๑/๔๑๔	เอโกทิ	๑๙๗/๔๐๗
อุสฺสิเนติ	๖/๑๗	เอโกทิภาวํ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔
อุสฺเสสุ	๑๘๙/๓๗๕	เอโกทิภูโต	๒๑๐/๔๓๒
อุสฺโสฬฺหี	๑๔/๔๙; ๑๖๐/๓๑๔; ๒๐๑/๔๑๔	เอชา	๓/๖; ๗/๒๓; ๑๕๕/๒๙๔
อุพารโภคกุลา	๑๗/๕๕/; ๑๖๕/๓๒๕	เอชานุคตา	๒๖/๗๕
		เอชานุคา	๒๖/๗๔
[เอ]		เอชานุฏฺฐา	๒๖/๗๕
		เอชายาปนฺนา	๒๖/๗๕
เอกคฺคจิตฺโต	๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗; ๒๑๐/๔๓๔	เอเณยฺยกํ	๕๕/๑๒๙
		เอตทริยานมุตฺตมํ	๕๗/๑๓๒
เอกจริยํ	๕๕/๑๒๘; ๕๖/๑๓๐	เอตฺตาวตคฺคํ	๑๑๑/๒๓๒
เอกจิตฺตสมายุตฺตา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗	เอรกวตฺติกํ	๕๕/๑๒๙
เอกตฺตมนุยุตฺโต	๒๐๗/๔๒๗	เอรณฺโท	๓๗๒/๓๔๔
เอกนิโรโธ	๑/๒	เอริตสนฺติ	๑๙/๖๑
เอกปสฺสยิโก	๑๗๔/๓๕๑	เอลมูปุชํ	๘๐/๑๖๖
เอกวตฺถุโก	๑/๒	เอวํคติกา	๗๒/๑๕๓
เอกสฺสวจนํ	๑/๒; ๒๐๓/๔๑๙	เอวํคหิตา	๗๒/๑๕๓
เอกาคาริโก	๑๗๔/๓๕๐	เอวํปรามฏฺฐา	๗๒/๑๕๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เอวาภิชานำ	๒๓/๖๘
เอสนฺติ	๙/๒๘
เอหิภทนฺติโก	๑๗๔/๓๕๐
เอฬพนฺธนำ	๕๔/๑๒๙

[โอ]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โอกสาริ	๗๙/๑๖๔
โอกฺขิตฺตจกฺขู	๒๐๗/๔๒๕
โอคาหติ	๕๔/๑๒๘
โอคาโฬฺห	๗/๒๐
โอโฆ	๓/๗; ๗/๒๔
โอฏฺฐยานำ	๕๑/๑๒๒
โอติณฺโณ	๑๗๒/๓๔๕; ๑๗๔/๓๕๓
โอตฺตปฺปพลำ	๕/๑๐
โอตฺตปฺปี	๕๓/๑๒๖
โอทกนฺติโก	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๘
โอทคฺยำ	๑/๒
โอทโน	๑๕๙/๓๑๐
โอธิกตำ	๑๑/๔๐
โอธิคฺคาโห	๒๐/๖๑; ๗๒/๑๕๒; ๑๔๒/๒๖๗
โอนเมยฺย	๔๑/๑๐๔
โอปกฺกมิกา	๕/๑๐
โอปปาติกา	๗๔/๑๕๖
โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา	๔๒/๑๐๕; ๘๐/๑๖๘; ๑๕๕/๒๙๔
โอปาเตสิ	๑๗๔/๓๕๑
โอปานภูตานิ	๑๙๖/๔๐๔
โอภาสยำ	๑๗๒/๓๔๕
โอมกปญฺโญ	๖๙/๑๔๘; ๑๑๖/๒๓๙
โอมโก	๖๙/๑๔๘; ๑๑๕/๒๓๗; ๑๒๒/๒๔๕
โอมาโน	๑๗๘/๓๕๙
โอโรปิตภาโร	๑๔๙/๒๙๘
โอโรเปนฺติ	๑๗๐/๓๓๔
โอโรหิสฺสามิ	๑๙๖/๔๐๕
โอโลเกสิ	๗๖/๑๖๑
โอวทติ	๑๙๒/๓๙๔
โอวเทยฺยานุสาเสยฺย	๒๐๘/๔๒๙
โอวุฏา	๗/๒๐; ๙/๒๙
โอสาเปติ	๑๗๓/๓๔๖
โอสีฆจติ	๑๗๐/๓๓๗
โอสฺเสสุ	๙๕/๒๐๖
โอหีโน	๑๓๔/๒๕๘
โอหาริกา	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๘๔; ๑๖๔/๓๒๒

[ก]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กกฺกรตา	๑๖๖/๓๓๐
กกฺกริยำ	๑๖๖/๓๓๐
กงฺขา	๑๗๓/๓๔๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กงฺขายนา	๑๗๔/๓๔๘	กถมจฺจเยยฺย	๑๖/๕๓
กงฺขายิตตฺตํ	๑๗๘/๓๔๘	กถเยยฺย	๑๖๕/๓๒๕
กจฺฉปิ	๒๕/๗๓	กถกถา	๑๐๑/๒๑๗
กจฺฉุ	๕/๑๐	กถกถาสลฺลํ	๑๗๓/๓๔๖
กฏกญฺจุกตา	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗	กถกถี	๖๑/๑๓๗; ๑๐๓/๑๐๓; ๑๗๔/๓๕๑
กฏึ	๖/๑๗	กถทสฺสี	๘๓/๑๗๓
กฏุกํ	๘๙/๑๙๗; ๑๕๗/๓๐๖	กถสีโล	๘๓/๑๗๓
กฏจฺฉมเยน	๒/๔	กถาพาหุลฺลํ	๑๖๕/๓๒๙
กณภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐	กถียติ	๔๓/๑๐๖; ๙๖/๒๐๗
กณฏกวาริชํ	๘๐/๑๖๖	กเถสฺสามิ	๑๙๘/๔๐๘
กณฏโก	๘๐/๑๖๗	กโถชฺชํ	๖๓/๑๓๙
กณฺฑุ	๕/๑๐	กทริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
กณฺณนาฑํ	๕๕/๑๒๙	กทริยาคปนา	๑๗๐/๓๓๙
กณฺณโรโค	๕/๑๐	กทลิกฺขนฺโธ	๑๗๒/๓๔๔
กณฺณสุขา	๘๕/๑๘๑; ๑๙๑/๔๐๒	กนฺตา	๗/๑๙; ๑๙๖/๔๐๓
กณฺณิการปุปฺผสมานํ	๑๕๖/๒๙๕	กนฺตารทฺธานปกฺขนฺนา	๕๘/๑๓๓
กณฺหปกฺขิกา	๗๔/๑๕๗	กนฺตารํ	๑๙๐/๓๗๗
กณฺหวิปากํ	๑๓๕/๒๕๙	กนฺทติ	๙๖/๒๐๗
กณฺหสฺสาภิปฺปหาริณี	๒๘/๗๙	กนฺทรํ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗
กโณฺห	๒๐๒/๔๑๖	กปโณ	๕๓/๑๒๕; ๕๕/๑๒๘
กตกมฺมา	๕/๑๐	กปฺปมุเปติ	๑๔๖/๒๗๓
กตญฺญตา	๑๓/๔๔; ๑๖๐/๓๑๓	กปฺปยนฺติ	๒๙/๗๐; ๒๙/๗๒
กตญฺญตาทิวาทา	๖๙/๑๕๐; ๑๕๖/๒๙๘	กปฺปา	๑๐/๓๕; ๒๗/๗๙; ๓๗/๙๒; ๓๙/๙๗
กตฺถติ	๘๕/๑๗๙	กปฺปาฬิกํ	๑๕๙/๓๓๐; ๒๐๖/๔๒๒
กตฺถิโก	๑๖๔/๓๒๕		

ปทานุกฺกโม	ปฬเพ/องฺเก
กปฺปิยสญฺญิ	๘๕/๑๙๙; ๒๐๗/๔๒๘
กปฺปิโย	๑๔๙/๒๗๗
กปฺเปติ	๑๕๐/๒๘๓; ๑๙๙/๔๑๒; ๒๐๗/๔๒๗
กปฺโป	๑๔๙/๒๘๐
กพฬิงฺคาราหารูปนิพทฺธํ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
กพฬิงฺคาเร	๗/๑๙
กมฺปติ	๗๗/๑๖๒; ๑๕๕/๒๙๔
กมฺพลํ	๑๕๙/๓๑๐; ๒๐๖/๔๒๒
กมฺมกรา	๔/๙
กมฺมการโก	๙/๒๙
กมฺมการณา	๕๕/๑๒๘; ๑๗๐/๓๓๗
กมฺมปจฺจยา	๑๗๐/๓๔๐
กมฺมวิปากชา	๕/๓๐
กมฺมสฺสกตญาณํ	๗๔/๑๕๖
กมฺมุสฺสโท	๑๕๕/๒๙๔
กมฺมํ	๒๐๕/๔๒๐
กมฺมาโร	๑๙๗/๔๐๗
กยวิกฺกเย	๓๖๔/๓๒๒
กยาสฺสสฺสุ	๑๙๖/๔๐๓
กยิรา	๕๖/๑๓๐; ๑๕๙/๓๓๐; ๑๖๖/๓๓๐
กริตฺปุณฺณํ	๗๐/๑๕๑
กรุณาย	๖/๑๗
กเรยฺย	๑๕๕/๒๙๓; ๑๕๗/๓๐๗; ๒๐๑/๔๑๕
กลฺยาณปฏิภาโณ	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๗
กลฺยาณมิตฺโต	๒๐๔/๔๑๗
กลฺยาณปุถุชฺชโน	๑๕๐/๒๗๕; ๑๙๙/๔๓๑; ๒๑๐/๔๓๒
กลลกาเล	๓๙/๙๙
กลหการกา	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๗; ๖๐/๑๓๖
กลหปสุโต	๙/๒๙
กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทํ	๑๖๗/๓๓๒
กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา	๗๒/๑๗๑; ๑๗๑/๒๔๓
กลหํ	๓๑๙/๒๔๓; ๒๐๖/๔๒๔
กลิเล	๑๐๐/๒๑๖
กลาโว	๑๕๗/๓๐๖
กลาหิ	๕๕/๑๒๙
กลิยติ	๑๙๕/๔๐๑
กากณฺฑิ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๗
กากวลิกา	๒๕/๗๓
กามกามี	๔๑/๔๐๓; ๓๗๕/๓๖๗
กามคุณา	๗/๒๐; ๘๗/๑๙๑
กามจฺฉนฺทนิ๎วรณํ	๕/๑๐; ๖/๑๕
กามจฺฉนฺโท	๑/๒; ๑๐๐/๒๑๕; ๒๑๐/๔๓๒
กามชฺโฌสานํ	๑/๒; ๑๓/๔๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กามตณฺหา	๑/๒; ๓/๗
กามนนฺที	๑/๒; ๗/๒๓; ๑๓/๔๒; ๑๐๐/๒๑๕
กามปงฺโก	๑๘๐/๓๖๑
กามปริฬาโห	๑/๒; ๗/๒๓; ๑๓/๔๒
กามปลิโป	๑๘๐/๓๖๒
กามปสุตา	๙/๒๘
กามภเว	๑๑/๓๘
กามมุจฺฉา	๑/๒
กามยมานสฺส	๑/๒
กามโยโค	๑/๒; ๑๓/๔๒; ๑๐๐/๒๑๕
กามราคสญฺโญชนา	๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๘๔; ๒๑๐/๔๓๓
กามราคานุสโย	๓๐/๘๒
กามราโค	๑/๒; ๓๐/๘๓
กามวิตกฺโก	๒๐๗/๔๒๗
กามสงฺกปฺเปน	๕๓/๑๒๕
กามสญฺญาสโย	๒๐๗/๔๒๗
กามเสฺนโห	๑/๒; ๗/๒๓
กามา	๒๘/๗๙; ๕๘/๑๓๒
กามาวจรา	๑/๑; ๗/๒๒
กามุปาทานํ	๑/๒
กามูปสญฺหิตา	๑๙๖/๔๐๓
กามูปสํหิตา	๑๗๕/๒๕๓
กาโมโฆ	๑/๒; ๑๓/๔๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กายกมฺมํ	๑๐/๓๓; ๕๑/๑๒๒; ๑๕๖/๒๙๗
กายคนฺโถ	๒๙/๘๑; ๑๔๗/๒๗๓
กายทุจฺจริตํ	๒๗/๗๓; ๔๘/๑๑๔; ๕๔/๑๒๖; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๖๑/๓๑๓; ๒๐๗/๔๒๘
กายปริหาริกํ	๒๐๖/๔๒๒
กายพนฺธนํ	๑๙๒/๓๙๓
กายมุนี	๑๔/๔๗; ๑๔๙/๒๗๙
กายวิเวโก	๗/๒๐; ๔๙/๑๑๗; ๕๗/๑๓๑; ๑๕๐/๒๘๐
กายวิญฺเญยฺยา	๑๙๖/๔๐๓
กายสกฺขึ	๕๔/๑๒๖
กายสมฺปทา	๘/๒๕
กายสุจริตํ	๑๔๘/๒๗๖; ๒๐๗/๔๒๘
กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ	๑๕๑/๒๘๘
กายานุปสฺสี	๑๙๖/๔๐๔
กายิกา	๑๖๓/๓๑๖
กาโย	๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๔/๔๑๘
การณวาทา	๕๙/๑๓๕; ๖๐/๑๓๖; ๑๓๓/๒๕๗
การณสญฺญี	๗๖/๑๖๑
การาเปติ	๑๗๐/๓๓๗
กาลกิริยา	๔๑/๑๐๒
กาลโกวิโท	๒๑๐/๔๓๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กาตญฺญู	๒๑๐/๔๓๔	กิเลสภาโร	๑๔๙/๒๗๘
กาตมกาลี	๑๗๔/๓๕๑	กิเลสสงฺคํ	๒๖/๗๕
กาตมุขํ	๕๕/๑๒๙	กิเลสา	๕/๑๐; ๗/๒๑; ๒๗/๗๙;
กาตวาที	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒		๔๗/๑๑๔; ๑๔๗/๒๗๕;
กาตวิทู	๒๑๐/๔๓๔		๑๕๐/๒๘๔; ๑๙๕/๓๙๕
กาลเวลา	๒๐๗/๔๓๐	กิวนฺโต	๑๙๔/๓๙๖
กาลสญฺญิตา	๘๕/๑๗๙	กีตา	๔/๙
กาสายานิ	๔๐/๑๐๒; ๕๑/๑๒๑;	กีพนฺติ	๑๖๑/๓๑๖
	๕๖/๑๓๐	กุกกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเท	๒๐๗/๔๒๕
กาสาวปชฺโชตานิ	๑๙๖/๔๐๔	กุกกุจฺจํ	๑๖๐/๓๑๓; ๒๐๗/๔๒๗
กาโส	๕/๑๐	กุกกุจฺจายนา	๒๐๗/๔๒๗
กาเพ	๑๙๑/๓๙๐	กุกกุจฺจายิตตฺตํ	๒๐๗/๔๒๗
กาเพ	๖/๑๕	กุกกุฏสกรา	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๑/๔๐
กหาปโณ	๔/๘	กุกกุรวตึ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๗
กิตฺติ	๕๒/๑๒๓; ๕๖/๑๓๐	กุจฺฉิปริหาริกํ	๒๐๖/๔๒๒
กิตฺตยิสฺสามิ	๑๗๐/๓๔๐	กุจฺฉิโรโค	๕/๑๐
กิตฺติวณฺณภโต	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๗	กุญฺจิกํ	๑๙๒/๓๙๓
กิมิสงฺฆนิเสวิตํ	๗๐/๑๕๑	กุญฺชรา	๙๐/๒๐๐
กิลมนฺติ	๙/๓๑; ๔๐/๑๐๑	กุฏี	๗/๑๗
กิลาโส	๕/๑๐	กุฏุจึ	๕/๑๐
กิลิสฺสติ	๙๐/๑๙๙	กุฑฺโช	๑๙๕/๓๙๙
กิเลสกามา	๑/๑; ๕๗/๑๓๒	กุปฺปติ	๒/๔; ๖๑/๑๓๗; ๘๙/๑๙๕
กิเลสคฺคิ	๖/๗	กุปฺปปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา	๑๙/๖๐
กิเลสฉนฺนํ	๒๘/๗๙	กุพฺพนฺติ	๒๙/๙๐
กิเลสผนฺทนาย	๑๑/๓๗	กุพฺพเย	๑๗๙/๓๖๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กุพฺเพล	๑๕๒/๒๙๐	กุหกกุหโก	๘๗/๑๘๖
กุมารกา	๕/๑๒; ๑๙๕/๔๐๐	กุหกุโห	๑๙๒/๓๙๓
กุมฺภการสุตฺต	๓๙/๑๐๐	กุหนวตฺถุ	๘๗/๑๘๕
กุมฺภฏฺฐานกถา	๑๕๗/๓๐๖	กุหา	๔๓/๑๖๓; ๑๖๒/๓๑๖
กุมฺโภ	๗/๑๘	กุหายนา	๑๙๒/๓๙๓
กุมฺมคฺโค	๑๑/๔๐; ๓๘/๙๓; ๑๗๔/๓๔๘	กูชนฺโต	๑๙๔/๓๙๖
		กูฏาคาเร	๑๙๒/๓๙๓
กุมฺมาโส	๑๕๙/๓๑๐	เกตุกมฺยตา	๖๔/๑๔๑; ๑๗๔/๓๔๘
กุลกุมาริโย	๑๖๕/๓๒๗	เกวลี	๒๕/๗๑
กุลงฺคาโร	๒/๔	เกสมสฺสุ	๔๐/๑๐๒
กุลจิตฺโต	๑๖๕/๓๒๗	เกสมสฺสุโลจโก	๑๗๔/๓๕๐
กุลปลิโพเธน	๒๐๕/๔๒๐	เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต	๑๗๔/๓๕๐
กุลมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗	โกกา	๕/๑๐; ๑๙๔/๓๙๖
กุลานิ	๑๙๖/๔๐๒	โกฏิคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
กุลานุทยาย	๒๐๖/๔๒๒	โกฏิปฺปตฺโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
กุลิตฺถิโย	๑๖๕/๓๒๗	โกฏฺฐวตฺถุ	๔/๘
กุวํ	๒๐๕/๔๒๐	โกฏฺฐาคารํ	๑/๑
กุสปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓	โกกฺกุ	๕๓/๑๒๕
กุสมูลํ	๒๐๒/๔๑๕	โกโธ	๕/๑๐; ๒๘/๗๘; ๔๘/๑๑๔; ๑๐๑/๒๑๗; ๑๐๓/๒๒๐; ๑๔๙/๒๗๗
กุสวาทา	๑๑๑/๒๓๓; ๑๒๐/๒๔๒; ๑๓๓/๒๕๗	โกโป	๘๕/๒๗๗
กุสา	๑๗/๕๓; ๑๘/๕๖; ๓๓/๘๗; ๖๕/๑๔๒; ๑๑๓/๒๓๕; ๑๑๖/๒๓๘	โกรชิกโกรชิโก	๗๗/๑๘๖; ๑๙๒/๓๙๓
		โกลปานํ	๑๕๙/๓๑๐
กุสานุเอตี	๒๐๐/๔๑๓	โกลปุตฺติเกน	๒๑/๖๕
กุสาภิสงฺขารํ	๒๕/๗๓	โกสลฺลํ	๑๐/๓๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โกเสยฺยํ	๑๕๙/๓๑๐; ๒๐๖/๔๑๑
โกโส	๑/๑; ๗/๒๒; ๒๑/๔๐

[ข]

ขโณ	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
ขตฺติยปณฺฑิตา	๖๙/๑๕๐; ๑๕๖/๒๙๘
ขตฺติยปริสํ	๖๐/๑๓๕
ขตฺติโย	๓/๕; ๔/๙
ขนฺติยา	๑๐/๓๓; ๕๖/๑๓๐
ขนฺธกาโร	๑๔๙/๒๗๘
ขนฺธกุสลา	๓๓/๙๗; ๖๕/๑๔๒
ขนฺธปริยนฺเต	๖/๑๗
ขนฺธปุจฺฉา	๑๕๐/๒๙๓
ขนฺธพฺยํ	๑๖๖/๓๓๑
ขนฺธมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
ขนฺธรโส	๑๕๗/๓๐๖
ขนฺธโลโก	๑๗๒/๓๔๓
ขนฺธา	๗/๒๑; ๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗; ๔๐/๑๐๒; ๔๙/๑๑๙; ๑๕๐/๒๙๔
ขยธมฺโม	๔๐/๑๐๑
ขโย	๑๐๒/๒๑๙
ขรทณฺโฑ	๘๐/๑๖๗
ขรยานํ	๕๑/๑๒๒
ขลิตเมตฺ	๖๑/๑๓๗
ขลิตสีโร	๓๙/๑๐๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ขลิตา	๑๒๖/๒๔๘
ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคํ	๑๗/๑๕๗; ๗๔/๑๕๙; ๑๙๖/๔๐๕
ขลุปจฺฉาภตฺติโก	๕๒/๑๒๓; ๘๕/๑๗๙; ๑๖๕/๓๒๙
ขาทนียานํ	๑๕๙/๓๑๐
ขาทิสฺสาม	๑๖๕/๓๒๘
ขายิเต	๒๐๔/๔๑๙
ขาราปตจฺฉิกํ	๕๕/๑๒๙
ขาริกํ	๘๙/๑๙๗; ๑๕๗/๓๐๖
ขิตฺตจกฺขุ	๒๐๗/๔๒๕
ขิตฺตจิตฺตา	๑๗๔/๓๕๑
ขิปติ	๓๑/๘๔
ขิโล	๑๕/๕๐
ขีณปุนพฺภโว	๑๘/๕๗
ขีณาสวานํ	๖๘/๑๔๖
ขุทฺทโก	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๘
ขุปฺปีปาสา	๒๘/๗๙; ๑๔๙/๒๗๗
ขุสิโต	๑๖๗/๓๓๒; ๒๐๖/๔๒๔
เขตฺตํ	๑/๑; ๔/๘; ๗/๒๒; ๙๒/๒๐๓
เขมํ	๑๘๘/๓๗๔
โขมํ	๑๕๙/๓๑๐; ๒๐๖/๔๒๒

[ค]

คจฺฉติ	๙๖/๒๐๖; **๑๕๐/๒๙๓; ๑๖๐/๓๑๒; ๑๗๔/๓๔๗**

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก
คณคโต	๑๖๕/๓๒๖	คนฺถสนฺนิธิ์	๑๕๙/๓๑๐
คณปติโพเธน	๒๐๕/๔๒๐	คนฺถา	๑/๑; ๗/๑๙; ๓๑/๕๐;
คณสามคฺคี์	๔๕/๑๐๙		๑๙๖/๕๐๓
คณาจริโย	๑๙๒/๓๙๔	คพฺภกรณํ	๑๖๒/๓๑๗
คณาวาวสฺสคฺคฏฺเฐน	๕๑/๓๒๑; ๕๕/๑๒๘	คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน	๑๓/๓๗; ๑๗๑/๓๔๑
คณิมาคโต	๑๙๐/๓๗๘	คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน	๑๓/๓๗; ๑๗๑/๔๓๑
คณี์	๑๙๒/๓๙๔	คมนิโย	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
คโณ	๓๑/๘๔; ๕๙/๑๓๔	คเมยฺย	๑๕๗/๓๐๖
คเณหฺยฺย	๑๒๘/๒๕๐; ๑๕๗/๓๐๗	คมฺภีโร	๖๓/๑๔๐; ๑๕๕/๒๙๓;
คณฺฑโต	๑๓/๔๒		๑๕๖/๒๙๗; ๑๙๒/๓๙๓
คณฺโฑ	๗/๑๘; ๔๘/๑๑๕	ครหติ	๑๔๘/๒๗๖
คณฺหนฺติ	๒๖/๗๕; ๑๔๖/๒๗๓	ครหิโต	๒๐๖/๕๒๔
คตฺโต	๖/๑๖; ๒๒/๖๗	ครุกโต	๕๒/๑๒๓; ๖๒/๑๓๙
คติปริยนฺเต	๖/๑๗	ครุกโรนฺติ	๓๒/๙๕
คติเหตุ	๑๗๗/๓๕๗	ครุกํ	๖/๑๕
คถิตํ	๒๙/๘๐	ครุวจนํ	๔๙/๑๑๖
คทฺรโภ	๕๓/๑๒๕	คลิตา	๑๒๖/๒๔๘
คธิตานิ	๑๗๔/๓๕๓	ควาสฺสํ	๔/๘
คนฺถา	๕/๑๑; ๙๒/๒๐๓; ๑๔๗/๒๗๓	คเวสี์	๑๕๐/๒๘๕
คนฺถกถา	๑๕๗/๓๐๖	คหิตเมสี์	๖๑/๑๓๗
คนฺถคณฺหา	๓/๗; ๑๑/๓๙	คหฏฺฐา	๔๐/๑๐๑; ๔๒/๑๐๕;
คนฺถพฺพวตฺ	๑๓๓/๒๕๗		๑๕๐/๒๘๒; ๑๗๐/๓๔๐;
คนฺถพฺพวติกา	๒๕/๗๓		๒๐๘/๔๓๐
คนฺถพฺพา	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘; ๑๕๐/๒๘๓	คหปติปณฺฑิตา	๖๙/๑๕๐
คนฺธรโภ	๒๐๙/๔๓๑	คหปติปริสํ	๖๐/๑๓๕

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
คเหตฺวาติ	๑๘๔/๓๖๖
คาถา	๕๐/๑๒๐
คามกถา	๑๕๗/๓๐๖
คามณิ	๑๘๖/๓๗๐
คามชมฺโม	๔๙/๑๓๖; ๕๐/๑๓๘; ๕๕/๑๒๘
คามนิคมราชธานิโย	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๑/๔๐
คามํ	๗/๒๑; ๑๕๗/๓๐๔
คารวาธิวจนํ	๗๒/๑๕๒; ๗๔/๑๕๖; ๑๕๑/๒๗๖
คาโว	๔/๘
คาหชโห	๒๕/๗๔
คาโห	๔๔/๑๐๗
คิชฺฌติ	๔/๙
คิทฺธา	๙/๒๘; ๔๔/๑๐๖
คิเมฺห	๖/๑๕
คิริคุหํ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗
คิลานุปฏฺฐากํ	๘๙/๑๙๖
คุตฺตทฺวารตา	๕/๑๑; ๕๐/๑๒๐
โคตฺตพนฺธวา	๔/๙
คุตฺโต	๒๐๖/๔๒๒
คุมฺพํ	๕๕/๑๒๙
คุหา	๗/๑๗; ๑๙๗/๔๐๙
คุหาสโย	๓/๖

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
คูโพหิ	๑๕๖/๒๙๗
เคธิกตา	๑๖๑/๓๑๗
เคโห	๓/๖; ๗/๒๓; ๔๔/๑๐๗; ๑๘๗/๓๗๓
เคยฺย	๕๐/๑๒๐
โคกบีลํ	๒๕/๗๑
โคจรปสุสโต	๙/๒๙
โคจรสมฺปนฺโน	๑๖๖/๓๓๑
โคจโร	๑๙๖/๔๐๒
โคณฉกฺขณํ	๑๖๒/๓๑๗
โคตฺตฉาทโก	๑๕๐/๒๘๓
โคตฺตพนฺธุ	๑๕๐/๒๘๓
โคตฺตํ	๔๙/๑๑๖
โคธุมกฺเขตฺตํ	๔/๘
โคนีโต	๒๐๖/๔๒๔
โคเปยฺย	๑๕๗/๓๐๖
โคมยภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐
โคมยํ	๒๕/๗๓
โคมหิสา	๕/๑๐; ๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๖
โคยานํ	๕๑/๑๒๒
โควชฺโฌ	๓๙/๑๐๐
โควตฺตํ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ฆ]	
ฆฏปานํ	๑๕๙/๓๑๐
ฆฏฺฏนํ	๔๙/๑๑๗
ฆฏฺฏยนฺโต	๘๗/๑๙๗
ฆฏฺฏิโต	๖๑/๑๓๘; ๒๐๖/๔๒๔
ฆนกาเล	๓๙/๕๙
ฆรวตฺถุ	๔/๘
ฆราวาสปริโพธํ	๔๐/๑๐๒; ๕๑/๑๒๑; ๕๕/๑๒๙
ฆาเตยฺยุ	๑๙๙/๔๑๒
ฆานทฺวาเร	๔๕/๑๐๙
ฆานโรโค	๕/๑๐
ฆานวิญฺเญยฺยา	๑๙๖/๔๐๓
ฆานสมฺปทา	๘/๒๕
ฆานสมฺผสฺโส	๑๓/๔๒
ฆานํ	๘/๒๗
โฆรา	๑๙๐/๓๓๙
โฆโส	๑๕/๕๐
[จ]	
จกฺขุ	๘/๒๗
จกฺขุนฺทฺริยํ	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๙/๔๑๑
จกฺขุภูโต	๖๙/๑๔๙
จกฺขุโรโค	๕/๑๐; ๑๑/๓๗; ๑๐๓/๒๒๑
จกฺขุโลโล	๑๕๗/๓๐๕; ๒๐๗/๔๒๕
จกฺขุวิญฺญาณํ	๑๐๗/๒๒๗
จกฺขุวิญฺญาณาภิสมฺภูตา	๔๒/๑๐๕
จกฺขุวิญฺเญยฺยา	๑๙๖/๔๐๓
จกฺขุสมฺปทา	๘/๒๕
จกฺขุสมฺผสฺโส	๑๓/๔๒
จงฺกมํ	๗/๒๑
จณฺฑาโล	๖๙/๑๔๘
จณฺฑิกฺกํ	๘๙/๑๙๗; ๑๖๓/๓๒๑; ๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๓/๔๑๗
จตุกฺกณฺโณ	๑๗๐/๓๓๙
จตุปฺปทภยํ	๑๙๙/๔๑๒
จตุปฺปทานํ	๑๙๙/๔๑๑
จตุมาสิโก	๓๙/๙๙
จตุรงฺคสมนฺนาคโต	๑๙๑/๓๙๐
จตุราปสฺเสโน	๖/๑๗
จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต	๑๕๖/๒๙๖
จตุตกาโม	๕๘/๑๓๓
จตุตเกโฬ	๘๐/๑๖๗
จตุตถโณฺหฯ	๘๔/๑๗๔
จตุตราโค	๑๓/๔๔; ๕๘/๑๓๓
จนฺทวตี	๑๓๓/๒๕๗
จนฺทวติกา	๒๕/๗๓
จนฺโท	๔๑/๑๐๓
จมฺมขณฺโฑ	๔๕/๑๐๙; ๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๗/๔๐๙
จรณํ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จรติ	๖๘/๑๔๕; ๑๕๐/๒๘๕; ๑๗๔/๓๔๘
จรมปฺปมตฺโต	๑๔/๔๖
จริโมยํ	๖/๑๗
จเรยฺย	๑๐/๓๓; ๑๒/๔๑; ๘๐/๑๖๖; ๑๓๕/๒๖๐
จเรยฺยาทิตฺตสีโส	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
จลติ	๑๕๕/๒๙๓
จวติ	๒/๔; ๑๓๔/๒๕๗
จาคานุสฺสติ	๓/๕
จาตุมฺมหาราชิกานํ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
จิณฺณจรโณ	๖/๑๖; ๒๒/๖๗; ๓๘/๙๖; ๔๘/๑๑๕; ๑๓๕/๒๖๐; ๑๕๔/๒๙๓
จิตฺตกถึ	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๘
จิตฺตกุเฐ	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
จิตฺตปริญฺญา	๑๔๙/๒๗๙
จิตฺตปฺปโกปโน	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา	๒๐๗/๔๒๗
จิตฺตภงฺคา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
จิตฺตวิเวโก	๗/๒๐; ๔๙/๑๑๗; ๕๗/๑๓๑; ๑๕๐/๒๘๓
จิตฺตสมตา	๒๐๗/๔๒๗
จิตฺตสมุฏฺฐานํ	๑๕๘/๓๐๙
จิตฺตสีตึ	๑๗๓/๓๔๗
จิตฺตึ	๑/๒; ๗/๒๑; ๘/๒๗; ๔๕/๑๐๘; ๔๙/๑๑๗; ๕๒/๑๕๒; ๑๕๐/๒๘๕; ๒๑๐/๔๓๓
จิตฺตาวิลกรณมตฺโต	๘๕/๑๗๗
จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา	๖๙/๑๔๙
จินฺตยนฺโต	๖๙/๑๔๖
จิรกาลีกึ	๕๕/๑๒๙
จิรฏฺฐีติกึ	๑๐/๓๖
จีวรปยุตฺตึ	๑๖๕/๓๒๕
จีวรปลิโพเธน	๒๐๕/๔๒๐
จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจย-เภสชฺชปริกฺขารึ	๓๒/๘๕; ๕๒/๑๒๓; ๑๔๙/๒๘๑
จีวรมณฺฑนา	๑๖๑/๓๑๗
จีวรเหตุ	๑๐๓/๒๒๑; ๑๖๕/๓๒๖; ๒๐๖/๔๒๓
จีวรึ	๒๐๖/๔๒๒
จุติ	๔๑/๑๐๒
จุติโต	๒๐๗/๒๔๙
เจกฏฺฐิโก	๑๗๔/๓๕๑
เจตนึ	๑๐/๓๓
เจตเยยฺย	๒๐๘/๔๒๙
เจตสึกึ	๑๖๕/๓๒๖
เจโตสมถมนุยุตฺโต	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๗
โจจปานึ	๑๕๙/๓๑๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โจฺทิโต	๕๔/๑๒๖
โจฺเทนฺติ	๒๐๘/๔๒๙
โจรกถา	๑๕๗/๓๐๖
โจรกนฺตารํ	๑๙๐/๓๗๗
โจรา	๒/๔; ๕/๑๐; ๕๕/๑๓๐; ๑๕๗/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๖; ๑๙๙/๔๑๒

[ฉ]

ฉตฺถกา	๕/๙; ๑๑/๓๙; ๓๑/๘๕
ฉนฺทกู	๑๔๘/๒๗๕
ฉนฺทชาติกา	๑๐๐/๒๑๖
ฉนฺทราโค	๑/๒; ๑๘๒/๓๖๔
ฉนฺโท	๑/๒; ๗/๑๘; ๗๐/๑๕๑; ๑๐๒/๒๑๘; ๑๕๑/๒๘๗; ๑๖๐/๓๑๔; ๒๑๐/๔๓๒
ฉนฺโน	๗/๑๘
ฉมาสีโท	๓๙/๙๙
ฉมฺภิตตฺตํ	๑๗๔/๓๔๘
ฉพงฺคสมนฺนาคโต	๖/๑๖
ฉพภิญฺโญ	๓๘/๙๖
ฉาตโก	๒๐๑/๔๑๔
ฉาทนา	๑๖๑/๓๓๕
ฉิทฺทาวฉิทฺทํ	๗๐/๑๕๑
ฉินฺทวิจฺฉินฺทกรณมตฺโต	๘๕/๑๗๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฉินฺเทยฺย	๒๐๗/๔๒๙
ฉินฺนโสโต	๑๘๓/๓๖๖
เฉกปาปเกสุ	๑๙๔/๓๙๖

[ช]

ชญฺญา	๙/๑๐; ๑๐/๓๓; ๑๐/๓๖; ๑๖๑/๓๑๕; ๑๗๖/๓๕๕; ๒๐๖/๔๒๒
ชนคมเปตโสโก	๑๕๖/๒๙๙
ชนปทกถา	๑๕๗/๓๐๖
ชนปทวิตกฺโก	๑๖๔/๓๒๒; ๒๐๗/๔๒๗
ชนปโท	๑/๑; ๗/๒๒
ชนวาทธมฺมาย	๒๐๗/๔๒๙
ชนา	๙/๓๐
ชนิกา	๗/๒๓
ชเนยฺย	๓๔/๘๗; ๑๕๓/๒๙๒
ชโน	๕/๑๒; ๑๙๒/๓๙๓
ชนฺตาฆเร	๘๗/๑๗๘; ๑๖๕/๓๒๗
ชนฺตุ	๑/๓; ๔/๙; ๖/๑๔; ๑๐/๓๑; ๑๗/๕๓; ๒๗/๗๕; ๓๑/๘๔; ๑๐๒/๒๑๗; ๑๒๙/๒๕๒
ชปฺปติ	๑๓๔/๒๕๗
ชปฺปา	๗/๒๓; ๘/๒๗
ชปฺปีตตฺตํ	๓/๗
ชมฺพุปานํ	๑๕๙/๓๑๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ชยปราชโย	๖๓/๑๔๐; ๑๓๑/๒๕๔	ชาติธมฺมโต	๑๓/๔๒
ชรยานํ	๒๕/๗๒	ชาตินิโรธา	๑๓๐/๒๓๓; ๑๙๖/๔๐๖
ชราทุกฺขํ	๕/๑๓	ชาติปปาฑมุหิ	๕๑/๑๒๒
ชราปปาฑมุหิ	๕๑/๑๒๒	ชาติมรณสํสาโร	๖/๑๗; ๒๒/๖๗;
ชรามรณนิโรโธ	๒๗/๗๗; ๑๙๖/๔๐๖		๓๗/๙๖; ๔๗/๑๑๕
ชรามรณํ	๒๗/๗๗	ชานิยาม	๑๐๗/๒๒๙
ชโร	๕/๑๐	ชาเนยฺย	๑๖/๕๓; ๒๐๒/๔๑๖
ชลตี	๑๗๒/๓๔๕	ชายติ	๑๕๕/๒๙๓; ๑๗๔/๓๔๗
ชวนปญฺโญ	๒๗/๗๘; ๑๕๖/๒๙๖	ชาถึ	๓/๖; ๗/๒๓
ชหิยติ	๔๑/๑๐๓	ชิฆจฺฉา	๕/๑๐
ชาคริยํ	๑๖๑/๓๑๔	ชิณฺโณ	๓๕/๑๐๐
ชาคริยานุโยคปริยนฺโต	๑๙๙/๔๑๑	ชิตา	๒๗/๘๙; ๑๔๙/๒๗๗
ชาคริยานุโยโค	๕๐/๑๒๐; ๑๙๗/๔๐๗	ชินาติ	๒๗/๗๙
ชาคุ	๑/๓; ๔/๙; ๑๗/๕๔;	ชิวฺหทฺวาเร	๔๕/๑๐๗
	๑๒๙/๒๕๒	ชิวฺหา	๔๖/๑๑๑
ชาตกํ	๕๐/๑๒๐	ชิวฺหาโรโค	๕/๑๐
ชาตมตฺโต	๓๙/๙๙	ชิวฺหาวณฺเณยฺยา	๑๙๖/๔๐๓
ชาตรูปํ	๑๙๗/๔๐๗	ชิวฺหาสมฺปทา	๗/๒๕
ชาตเวทสฺโม	๑๗๐/๓๔๐	ชีโน	๑๗๕/๓๖๕
ชาตสฺสูปนิพทฺธเกน	๑๑/๓๗; ๑๗๑/๓๔๑	ชียติ	๑๗๕/๓๖๗
ชาติ	๒๗/๗๗	ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปจฺเฉโท	๔๑/๑๐๒
ชาติกนฺตารํ	๑๙๐/๓๗๗	ชีวิตินฺทฺริยํ	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
ชาติชราภิภูตํ	๑๕๖/๒๙๔; ๑๙๑/๓๙๔	ชีวิตุกามา	๑๗๓/๓๔๖
ชาติชรามรณิยา	๒๗;๗๖; ๘๐/๑๖๖	ชีวิตุ	๑๐/๓๔
ชาติทุกฺขํ	๕/๑๓	ชีโว	๑/๓; ๔/๙; ๑๒๙/๕๒๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ชุเณฺห	๖/๑๕
เชคุจฺโฉ	๘๗/๑๙๐
โชติมาลิกํ	๕๕/๑๒๙
[ฌ]	
ฌานปสุโต	๙/๒๙
ฌานรโต	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๗
ฌานํ	๕๒/๑๒๔; ๑๕๐/๒๗๕; ๒๑๐/๔๓๓
ฌานานุยุตฺโต	๒๐๗/๔๒๕
ฌายติ	๕๓/๑๒๕
ฌายี	๑๖๐/๓๑๑; ๒๐๓/๔๒๗
[ญ]	
ญาณคฺคินา	๒๒/๖๗; ๓๖/๙๑; ๖๘/๑๔๖; ๑๐๖/๒๒๖; ๑๕๕/๒๙๔; ๑๙๒/๓๙๓
ญาณจริโต	๑๕๖/๒๙๙
ญาณปโถ	๑๐๓/๒๒๒
ญาณพนฺธุ	๑๔๖/๒๗๓
ญาณภูโต	๖๙/๑๔๙; ๑๕๖/๒๙๗
ญาณมุเข	๖๙/๓๔๙
ญาณวาทา	๕๙/๑๓๕; ๖๐/๑๓๖; ๘๐/๑๖๘
ญาณํ	๒๙/๗๒; ๒๗/๗๖; ๔๔/๑๐๗; ๕๖/๑๓๐; ๑๔๖/๒๗๒; ๑๕๖/๒๙๗; ๑๙๘/๔๑๐
ญาณี	๒๗/๗๖; ๔๑/๑๐๓; ๑๒๓/๒๔๕; ๑๓๒/๒๕๕; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๙๗/๔๐๗
ญาตกา	๑๗๔/๓๕๑
ญาตปริญฺญา	๑๓/๔๓
ญาติ	๒๐๓/๔๑๗
ญาติกถา	๑๕๗/๓๐๖
ญาติปลิโพธํ	๔๐/๑๐๒; ๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๐
ญาติพนฺธวา	๔/๙
ญาติพฺยสเนน	๑๑/๓๘; ๔๔/๑๐๖
ญาติวิวตฺโก	๑๖๔/๓๒๒; ๒๐๗/๔๒๗
ญาติสาโลหิตํ	๔๒/๑๐๕
ญาตี	๔๖/๓๑๑
ญายวาทา	๑๑๐/๒๓๒; ๑๒๐/๒๓๔; ๑๓๓/๒๕๗
[ฐ]	
ฐานวาทา	๕๙/๑๓๕; ๑๐/๒๓๒; ๑๓๓/๒๕๗
ฐานสญฺญี	๗๖/๑๖๑
ฐิตตฺโต	๒๕/๙๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จิติ	๓๐/๓๕; ๓๙/๙๗; ๒๐๗/๕๒๗
จิติปริคฺคตาย	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๗
จิติมูลกํ	๕/๑๓
[ฑ]	
ฑหกวาตาตปสีริสปสมฺผสฺสา	๕/๑๐
ฑหฺสา	๑๙๙/๕๑๒
ฑาโห	๕/๑๐
[ต]	
ตกฺกฆฏึ	๒๕/๗๑
ตกฺกสีลึ	๕๕/๑๒๙
ตกฺกาสยึ	๒๐๗/๕๒๕
ตกฺโกลึ	๕๕/๑๒๙
ตคฺครุกา	๙/๒๙
ตจชฺชกึ	๑๕๙/๓๑๐
ตจรโส	๑๕๗/๓๐๖
ตจสารึ	๑๙๕/๕๐๐
ตโจ	๑๙๖/๕๐๕
ตจฺจริตา	๙/๒๙
ตจฺฉา	๑๔๑/๒๖๖
ตจฺเฉนฺติ	๑๗๐/๓๓๙
ตชฺชา	๑/๒; ๖๙/๑๔๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ตฏฺฏิกา	๔๕/๑๐๙; ๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๕๐๙
ตณฺหกฺขโย	๔๙/๑๑๘; ๑๕๐/๒๙๔; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๙๕/๕๑๐
ตณฺหา	๗/๑๘; ๑๕๑/๒๙๖; ๒๐๒/๕๑๕
ตณฺหากปฺโป	๒๘/๗๙; ๓๘/๙๓; ๑๔๖/๒๗๒
ตณฺหาเกตุ	๔๘/๑๗๖
ตณฺหาคตึ	๑๑/๓๘
ตณฺหาคทฺทุลึ	๓/๗
ตณฺหาฉทนึ	๒๗/๗๙
ตณฺหาชาลึ	๓/๗
ตณฺหาชโฏ	๑๙/๕๙; ๘๔/๑๗๖
ตณฺหาธิปเตยฺโย	๑๙/๕๙; ๘๔/๑๗๖
ตณฺหานทึ	๓/๗
ตณฺหานิโรโธ	๒๗/๗๗
ตณฺหานิสฺสโย	๔๖/๑๑๑; ๗๔/๑๕๘
ตณฺหานุสฺสวึ	๑๑/๓๘
ตณฺหาปปญฺจสงฺขา	๑๕๑/๒๙๖
ตณฺหาปริคฺคโห	๔๐/๑๐๑
ตณฺหาปุเรกฺขาโร	๒๙/๙๐; ๘๔/๑๗๖
ตณฺหาผนฺทนาย	๑๑/๓๗; ๑๗๑/๓๔๑
ตณฺหาพนฺธุ	๑๔๖/๒๗๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ตณฺหามมตฺตํ	๑๑/๔๐; ๔๐/๑๐๑; ๔๔/๑๐๗; ๑๕๗/๓๐๗	ตปฺโปโถน	๔๓/๑๐๔; ๑๗๕/๓๕๔; ๒๐๔/๔๑๘
ตณฺหายาสฺนุ	๑๑/๓๘	ตพฺพหุตา	๙/๒๘
ตณฺหารมฺมณา	๑/๑	ตมฺพปาณึ	๕๕/๑๒๙
ตณฺหาเสโป	๑๓/๔๕; ๔๗/๑๑๓; ๘๐/๑๖๘; ๑๔๘/๒๗๖	ตมฺมโย	๘๑/๓๗๐
ตณฺหาวตฺถุกา	๑/๑	ตรจฺฉา	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๔//๓๙๖
ตณฺหาวิจริตํ	๑๑/๔๐	ตรนฺติ	๒๖/๗๕
ตณฺหาสมุทฺโท	๓/๗	ตสฺถาวรานิ	๒๐๒/๔๑๕
ตณฺหาสฺเด	๑๗/๕๔; ๑๗๒/๓๔๕; ๑๙๖/๔๐๕	ตเถฺย	๑๕๘/๓๐๙; ๑๖๓/๓๒๐; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๐๐/๔๑๓
ตณฺหูปโย	๑๓๒/๒๕๕	ตำการณา	๑๔๒/๒๖๘
ตโตนิทานำ	๓๒/๘๕	ตำนิทานา	๓๑/๘๕; ๑๔๒/๒๖๕
ตถาคตพลานำ	๑๔๙/๒๘๑	ตำเหตุ	๙๔/๒๐๕; ๑๔๒/๒๖๘
ตถาคโต	๑๔๘/๒๗๖	ตาณคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
ตถาวิโธ	๕๒/๓๒๕	ตาณปทำ	๑๕๐/๒๘๕
ตทกุพฺพมาโน	๑๓/๔๒	ตาทึ	๓๗/๙๕
ตทธิปเตยฺโย	๔๑/๑๐๔	ตายิตา	๑๐/๓๕
ตทธิมุตฺตา	๙/๒๘	ตาถาวตฺถุกตา	๒๕/๗๔; ๓๐/๘๓; ๗๔/๑๕๗; ๗๙/๑๖๔
ตเทกฏฺจา	๓๐/๘๒	ตาวกาลิกฏฺเจน	๓/๕
ตนฺนินฺนา	๙/๒๘	ตาวตึสำ	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
ตปฺปจฺจยา	๑๔๒/๒๖๗	ตาเพนฺติ	๕๕/๑๒๙
ตปฺปพฺภารา	๙/๒๘	ติกฺขปญฺโญ	๒๗/๗๘; ๖๙/๑๔๘
ตปฺปรโม	๘๑/๑๗๐	ติกิจฺฉึ	๑๖๒/๓๑๗
ตปฺปรายโน	๘๑/๑๗๐	ติฏฺจติ	๑๕๐/๒๘๑; ๑๗๔/๓๔๘; ๑๘๓/๓๖๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ติฏฺฐภทนฺติโก	๑๗๕/๓๕๐
ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ	๑๘๖/๓๗๐
ติณภกฺโข	๑๗๕/๓๕๐
ติณสนฺถาโร	๔๕/๑๐๙; ๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๔๐๙
ติณุกฺกูปมา	๓/๕; ๖/๑๕
ติณฺโณ	๖/๑๖
ติตฺติกฺขติ	๙๐/๒๐๕
ติตฺติกํ	๘๙/๑๙๗; ๑๕๗/๓๐๖
ติตฺถายตนํ	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
ติมิติมิงฺคลํ	๑๕๖/๒๙๘
ติพฺโพ	๑๕๖/๒๘๕
ติรจฺฉานกถา	๑๕๗/๓๐๖
ติรจฺฉานโยนิ	๔๕/๑๑๐
ติรจฺฉานโยนิโก	๒๘/๘๐; ๘๔/๑๗๖
ติรจฺฉานโยนิโลโก	๑๗๒/๓๔๓
ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิกา	๗๒/๑๕๓
ติลกาหตคตฺโต	๓๙/๑๐๐
ติลกฺเขตฺตํ	๔/๘
ติลผลํ	๑๕๖/๒๙๕; ๑๙๓/๓๘๑
ติลภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐
ติลวาหํ	๒๕/๗๓
ตีรณปริญฺญา	๑๓/๔๓
ตุฏฺฐมโน	๑/๒
ตุฏฺฐี	๑/๒
ตุลํ	๑๔/๔๘
ตุสิตานํ	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
ตุสฺสนฺติ	๑๕๗/๑๐๖
เตจิวริกงฺคํ	๗๔/๑๕๗; ๑๐๐/๒๑๖
เตจีวริโก	๕๒/๑๒๓; ๘๕/๑๗๙
เตชาตุกํ	๒๕/๗๓
เตมาสิโก	๓๙/๙๙
เตลปตฺตํ	๑๙๕/๔๐๑
เตลปานํ	๑๕๐/๓๑๐
โตสนตฺถํ	๒๐๖/๔๒๐

[ถ]

ถทฺโธ	๕๗/๑๓๒; ๑๕๒/๒๙๑; ๑๖๖/๓๗๒
ถปติ	๒๕/๗๒
ถมฺภา	๕/๑๐; ๒๘/๗๘; ๔๘/๑๔๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘
ถเล	๖/๑๖; ๑๘๑/๓๖๒
ถามคโต	๗/๑๙; ๒๑/๖๖; ๒๙/๘๐; ๘๔/๑๗๕
ถาโม	๒๐๑/๔๑๔
ถาวรา	๒๐๒/๔๑๖
ถิโย	๔/๘
ถิรวาทา	๑๔๐/๒๖๖; ๑๒๗/๒๔๙
ถีนมิทฺธนิ์วรณํ	๕/๑๐; ๖/๑๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ถีนมิทฺธํ	๒๘/๗๙
ถีนํ	๑๗๗/๓๕๖
ถูลกุมารีโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
เถโค	๑๙๖/๔๐๑; ๒๐๒/๔๑๕
เถยฺยํ	๒๐๒/๔๑๕
โถกา	๑๕๘/๓๐๙
โถมนํ	๖๑/๑๓๗; ๑๓๐/๒๕๒
โถมิโต	๖๔/๑๔๑
โถเมนฺติ	๑๔๑/๒๖๖

[ท]

ทกาสยา	๑๙๕/๓๙๘
ทกฺขติ	๑๔๒/๒๖๘; ๑๔๔/๒๗๐
ทกฺขิณทิสํ	๑๗๔/๓๕๒
ทกฺขิณาย	๑๘๐/๓๓๙; ๑๗๒/๓๔๔
ทฑฺฒนฺติ	๑๔๒/๒๖๗
ทณฺโฑ	๑๓/๔๓
ทณฺฑปรายโน	๓๙/๑๐๐
ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกรณมตฺโต	๘๕/๑๗๘
ทณฺฑสตฺถอภินิปาตนมตฺโต	๘๕/๑๗๘
ทณฺฑสตฺถปรามาสนมตฺโต	๘๕/๑๗๘
ทณฺฑา	๑๗๐/๓๓๖
ททฺทุ	๕/๑๐
ททฺทุลภกฺโข	๑๗๕/๓๕๐
ทนฺตภูมิ	๙๐/๒๐๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทนฺตมเยน	๒/๔
ทนฺตโรโค	๕/๑๐
ทนฺตวิทํสกํ	๑๒๒/๒๔๕
ทรถา	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘
ทวยฺหวยฺหมาปตฺติ	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๘
ทฺวาทสายตนานิ	๔๖/๑๑๑
ทฺวาทสฏฺฐจิทฺฐจิคตานิ	๑๑/๔๐
ทสพลธารี	๑๕๖/๒๙๖
ทสวตฺถุกา	๑๗๔/๓๔๘
ทสฺสน	๑๖๕/๓๒๘
ทหติ	๑๒๓/๒๔๕
ทหโร	๒๐๘/๔๒๙
ทหาติ	๗๖/๑๖๑
ทพฺหตฺตํ	๑๗๐/๓๔๐
ทพฺหวาทา	๑๔๐/๒๖๖
ทพฺหสมาทาโน	๒๐๓/๔๑๕
ทาจา	๓/๖
ทาตา	๑๕๖/๒๙๗
ทายาทา	๒/๔; ๕๕/๑๓๐
ทารุทาเนน	๒๐๖/๔๒๒
ทาสโปริสํ	๔/๘; ๔/๙
ทาสวิสยํ	๔/๘
ทาสา	๔/๙; ๕๘/๑๓๓
ทาสีทาสา	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๑/๔๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทิฏฺฐกปฺโป	๒๘/๗๙; ๒๘/๘๐
ทิฏฺฐคติกา	๓๒๖/๒๔๘
ทิฏฺฐชมฺมิกคฺฆปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
ทิฏฺฐชมฺมิโก	๑๙/๖๐; ๓๒/๘๕; ๑๕๖/๒๙๗
ทิฏฺฐปุเรกฺขาโร	๒๙/๘๐
ทิฏฺฐเลโป	๔๗/๑๑๓
ทิฏฺฐสนฺถนฺทนา	๑๕๐/๒๘๒
ทิฏฺฐสุตมุเตสุ	๔๗/๑๑๓
ทิฏฺฐสุทฺธิยา	๒๕/๗๓; ๑๒/๘๖
ทิฏฺฐึ	๒๘/๗๘
ทิฏฺฐาธิปเตยฺย	๒๙/๘๑
ทิฏฺฐานุสยา	๗/๒๓; ๓๐/๘๒; ๕๙/๑๓๗; ๑๕๐/๒๘๔
ทิฏฺฐิ	๕๙/๑๓๔; ๔๕/๒๖๖
ทิฏฺฐิกนฺตาโร	๑๑/๔๐; ๗๒/๑๕๓; ๑๗๔/๓๔๗
ทิฏฺฐิกปฺโป	๓๘/๙๓; ๑๔๖/๒๗๒
ทิฏฺฐิกลหานิ	๓๑/๘๕; ๔๒/๒๖๘
ทิฏฺฐิเกตุ	๑๔๕/๒๗๑
ทิฏฺฐิคตานิ	๒๖/๗๕; ๖๙/๑๔๖; ๑๔๖/๒๗๓; ๑๔๘/๒๗๑
ทิฏฺฐิคติกา	๓๑/๘๔
ทิฏฺฐิคหนึ	๑๑/๔๐; ๗๒/๑๕๓
ทิฏฺฐิฉนึ	๒๑/๗๙
ทิฏฺฐิทุฏโฐ	๑๙/๕๙; ๑๔๕/๒๗๑
ทิฏฺฐินิเวสา	๒๐/๖๑
ทิฏฺฐินิสฺสโย	๔๖/๑๑๑; ๗๔/๑๕๘
ทิฏฺฐิปปญฺจสงฺขา	๑๕๑/๒๘๖
ทิฏฺฐิปริคฺคโห	๔๐/๑๐๑; ๔๔/๑๐๘
ทิฏฺฐิปริพฺพสนา	๑๑๓/๒๓๕
ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร	๔๘/๑๗๖
ทิฏฺฐิผนฺทนาย	๑๒/๓๗; ๑๗๑/๓๔๑
ทิฏฺฐิพนฺธุ	๑๔๖/๒๗๓
ทิฏฺฐิพฺยสเนน	๑๑/๓๘; ๔๔/๑๐๖
ทิฏฺฐิภณฺฑนานิ	๓๑/๘๕; ๑๔๒/๒๖๘
ทิฏฺฐิมมตฺตึ	๑๑/๔๐; ๔๐/๑๐๑; ๔๔/๑๐๗; ๑๕๗/๓๐๗
ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห	๖๗/๑๔๔
ทิฏฺฐิเมธกา	๖๓/๑๓๙
ทิฏฺฐิเลโป	๑๓/๔๕; ๘๐/๑๖๘; ๑๔๘/๒๗๖
ทิฏฺฐิวิคฺคหานิ	๓๑/๘๕; ๑๔๒/๒๖๘
ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตึ	๗๒/๑๕๓
ทิฏฺฐิวิวาทานิ	๓๑/๘๕; ๖๓/๑๓๙; ๑๔๒/๒๖๘
ทิฏฺฐิวิสูกายิกึ	๗๒/๑๕๓
ทิฏฺฐิสงฺกปฺเปน	๕๒/๑๒๕
ทิฏฺฐิสงฺกึ	๒๖/๗๕
ทิฏฺฐิสญฺญาย	๒๗/๗๖
ทิฏฺฐิสญฺโญชนึ	๗๒/ ๑๕๓

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
ทิฏฺฐิสญฺญำ	๑๗๓/๓๔๖	ทุกฺขโทมนสฺสำ	๕๕/๑๓๐; ๑๗๐/๓๓๗
ทิฏฺฐิสารี	๑๔๖/๒๗๓	ทุกฺขนิทานำ	๓/๗; ๗/๒๔
ทิฏฺฐี	๒๔/๖๙	ทุกฺขนิโรธคามินิ	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗;
ทิฏฺฐุปโย	๑๓๒/๒๕๕		๑๐๓/๒๒๒; ๑๙๖/๔๐๖
ทิฏฺโฐ	๑๙๐/๓๗๖	ทุกฺขนิโรโธ	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗;
ทิฏฺโฐสฺมำ	๓๘/๙๕; ๕๘/๑๓๓		๕๒/๑๒๔; ๑๑๙/๒๔๑
ทินฺนปาฏิกงฺขี	๒๐๒/๔๑๕	ทุกฺขปฏิกูโล	๓/๖
ทินฺนาทายี	๒๐๒/๔๑๕	ทุกฺขปริญฺญา	๑๔๓/๒๖๙
ทิพฺพจกฺขุนา	๑๑/๓๗; ๓๐/๘๗	ทุกฺขมูลำ	๓/๗; ๗/๒๔
ทิพฺพา	๑/๑; ๗/๒๒	ทุกฺขวิปากา	๑๘/๕๗; ๒๕/๗๐;
ทิยฺยมาเนน	๒๐๖/๔๒๒		๒๗/๗๖; ๘๐/๑๖๗;
ทิรสญฺญู	๓/๖		๑๖๙/๓๓๕; ๒๐๒/๔๑๖
ทิสวำ	๑๓๓/๒๕๗	ทุกฺขเวทนีโย	๑๓/๔๒
ทิสา	๑๗๒/๓๔๓; ๑๗๔/๓๔๗	ทุกฺขสญฺญานุโลมำ	๗๖/๑๖๑
ทิสาวคิกา	๒๕/๗๓	ทุกฺขสมุทโย	๑๐/๓๒; ๒๗/๗๗;
ทีฆจาริกำ	๑๕๗/๓๐๔		๕๒/๑๒๔; ๑๔๗/๒๗๖;
ทีปยนฺตำ	๒๔/๗๐		๑๕๑/๒๘๙; ๒๐๗/๔๒๗
ทีปยนฺติ	๑๐/๓๖; ๑๑๓/๒๓๕;	ทุกฺขา	๒๗/๗๗; ๑๗๐/๓๓๗;
	๑๔๔/๒๗๑; ๑๑๗/๒๔๑		๑๙๖/๔๐๖; ๒๑๐/๔๓๔
ทีปยสิ	๗๔/๑๕๖	ทุกฺขุทฺทโย	๒๐๒/๔๑๖
ทีปเยยฺย	๑๖/๕๓; ๘๐/๑๖๗	ทุคฺคติ	๑๗๐/๓๓๗
ทีปี	๕/๑๐; ๑๙๓/๓๙๖;	ทุจฺจชา	๗/๒๓
	๑๙๙/๔๑๒	ทุจฺจริตฉทนำ	๒๗/๗๙
ทีปียติ	๔๓/๑๐๖; ๘๓/๑๗๓	ทุจฺจริตผนฺทนาย	๑๑/๓๗
ทุกฺขทุกฺเขน	๑๑/๓๗	ทุจฺจริตสงฺคำ	๒๖/๗๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทุจฺจริตา	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๗๔	ทุมฺโมจยา	๘/๒๕
		ทุรจฺจยํ	๑๘๐/๓๖๑; ๑๘๓/๓๖๕
ทุชิโวฺห	๓/๖	ทุรติวตฺโต	๑๘๐/๓๖๒
ทุฏฺฐมนา	๑๕/๕๐	ทุราสทา	๑๗๐/๓๓๙
ทุฏฺฐุตฺโต	๕๐/๑๑๘	ทุลฺลภิกฺกมา	๗/๒๓; ๘/๒๕
ทุฏฺโฐ	๒๘/๘๐; ๒๐๘/๔๓๐	ทุลฺลโภ	๘๗/๑๙๐
ทุติยารติ	๒๘/๗๙	ทูตคมเนน	๒๐๖/๔๒๒
ทุตฺตรา	๘/๒๕	ทูสิโต	๑๖๗/๓๓๒; ๒๐๖/๔๒๔
ทุทฺทสํ	๑๗๓/๓๔๖	เทวตานุสฺสติ	๓/๕
ทุนฺนิชฺฌาปโย	๑๔๔/๒๗๑	เทวตาโย	๑๕๐/๒๘๓
ทุนฺนิมฺมทยา	๗/๒๓	เทวเทโว	๑๕๐/๒๘๕
ทุนฺนิเวฐยา	๗/๒๓; ๘/๒๘	เทวราชโต	๑๗๔/๓๔๘
ทุปฺปฌฺฌาปโย	๑๔๕/๒๗๑	เทวมคฺโค	๑๐๓/๒๒๒
ทุปฺปตรา	๘/๒๕	เทวมนุสฺเสหิ	๑๔/๔๘
ทุปฺปมุญฺจา	๗/๒๓; ๘/๒๕	เทวมาสิโก	๓๙/๙๙
ทุปฺปโมจยา	๘/๒๕	เทวโตเก	๓/๗; ๑๑/๓๗; ๔๕/๑๑๐; ๕๑/๑๒๒; ๑๗๒/๓๔๓
ทุปฺปยุตฺตา	๒/๔		
ทุปฺปสาทโย	๑๔๔/๒๗๑	เทวาติ	๑๓๓/๒๕๗
ทุปฺปหายา	๗/๒๓	เทวาติกา	๒๕/๗๓
ทุปฺเปกฺขาปโย	๑๔๕/๒๗๑	เทวพฺรหฺมชาโต	๑๗๔/๓๕๒; ๑๕๐/๒๘๒
ทุพฺพตํ	๑๐/๓๕	เทวพฺรหฺมปุจฺฉา	๗๓/๑๕๕
ทุพฺพินโย	๑๔๕/๒๗๑	เทวพฺรหฺมา	๑๗๔/๓๔๘
ทุพฺพินิเวฐยา	๗/๓๒; ๘/๒๕	เทวา	๔๐/๑๐๑; ๔๒/๑๐๕; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๘/๔๓๐
ทุมฺมโน	๑๔๗/๒๗๔		
ทุมฺเมชฺฌ	๑๗๔/๓๔๗	เทสนํ	๙/๒๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
เทสิ์สฺสามิ	๑๙๗/๔๑๐
เทโห	๗/๑๘
โทมนสฺสํ	๔๔/๑๐๖; ๑๗๐/๓๔๐
โทมนสฺสิโต	๒/๔
โทส์ขีโล	๑๕/๕๑
โทส์จริโต	๑๕๖/๒๙๙
โทส์ส์งฺคํ	๒๖/๗๕
โทส์ส์ลฺลํ	๑๗๓/๓๔๖
โทส์าคติ์	๑๔๗/๒๗๕
โทโส	๕/๑๐; ๒๗/๗๙; ๑๔๔/๒๗๗; ๒๐๙/๔๓๑

[ธ]

ธงฺกมิโวสฺส์ชนฺติ	๕/๑๓; ๑๙๔/๔๐๐
ธโช	๗/๑๘; ๑๗๔/๓๔๘
ธนกฺกี์โต	๔/๘
ธนชานิปจฺจยา	๑๗๐/๓๓๗
ธีนวา	๑๕๖/๒๙๗
ธนหารกา	๑๐๐/๒๑๖
ธมติ	๑๙๗/๔๐๗
ธมฺมกถิโก	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๙; ๘๕/๑๗๙
ธมฺมกรกํ	๑๙๒/๓๙๓
ธมฺมกฺขานโต	๒๗/๗๖
ธมฺมญฺญาย	๑๖๘/๓๓๓
ธมฺมคณฺหา	๓/๗; ๑๑/๓๘; ๑๕๑/๒๗๘
ธมฺมนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา	๗๙/๑๖๔
ธมฺมภิชญฺญา	๑๕๒/๒๙๐
ธมฺมภูโต	๖๙/๑๔๙
ธมฺมมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
ธมฺมมยํ	๑๕๖/๒๙๙; ๑๙๑/๓๙๔
ธมฺมมามโก	๔๑/๑๐๓
ธมฺมรตนํ	๕๐/๑๑๙; ๑๕๑/๒๙๖; ๑๙๘/๔๐๙
ธมฺมรส์ส์ส	๑๔๙/๒๙๑
ธมฺมวาที์	๙๕/๑๙๑; ๑๙๖/๔๐๒
ธมฺมวิจยส์มฺโพชฺฌงฺโค	๒๗/๗๖; ๑๙๘/๔๑๐
ธมฺมวิโย	๑๐/๓๖; ๑๕/๕๐; ๔๘/๑๑๔; ๒๐๔/๔๑๘
ธมฺมวินยา	๔๑/๑๐๔
ธมฺมส์มุทิโต	๙๐/๒๐๐
ธมฺมส์มาคฺคี์	๔๕/๑๐๙
ธมฺมส์ามี์	๑๕๖/๒๙๗; ๑๙๑/๓๙๒
ธมฺมสุขมฺมตา	๑๕๖/๒๙๙
ธมฺมา	๑๐/๓๓; ๒๗/๗๖; ๑๐๑/๒๑๗; ๑๙๕/๓๙๘; ๒๐๗/๔๒๕
ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา	๕๐/๑๒๐; ๑๙๘/๔๐๙
ธมฺมานุปสฺส์นาส์ติปฏฺฐานํ	๑๕๑/๒๙๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ขมฺมานุปสฺสี	๑๙๖/๔๐๔
ขมฺมานุสฺสตึ	๓/๕
ขมฺโม	๓๑/๘๔; ๕๙/๑๓๔; ๑๔๐/๒๖๖
ขาตุกุสลา	๑๗/๕๕; ๓๓/๘๗; ๖๕/๑๔๒; ๑๔๔/๒๗๐
ขาตุจิรา	๑๐/๓๖
ขาตุปริยนฺเต	๖/๑๗
ขาตุปุคฺคลา	๑๕๐/๒๘๓
ขาตุมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
ขาตุโย	๔๐/๑๐๒
ขาตุโลโก	๑๗๒/๓๔๓
ขารณตา	๓/๘; ๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๒
ขาริยนฺติ	๑๗๕/๓๕๓
ขาวติ	๑๗๔/๓๔๙
ขิตฺติมา	๑๐/๓๖
ขิตฺติสมฺปนฺนา	๑๐/๓๖
ขิ	๑๐/๓๖
ขิตฺตปาปา	๑๐/๓๖
ขิตา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
ขิตฺตมรเณน	๑๑/๑๘
ขิรวาทา	๕๙/๑๓๕; ๑๑๑/๒๓๓; ๑๒๐/๒๔๓; ๑๓๓/๒๕๗
ขิโร	๑๓/๔๒; ๕๑/๑๐๓; ๑๑๒/๒๓๔; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๑๐/๔๓๔
ขุทกิเตโส	๔๘/๑๑๔; ๖๙/๑๐๗
ขุทงฺคานิ	๑๗/๕๓
ขุทปริพาโห	๔๘/๑๑๔
ขุทปาโต	๖๙/๑๔๗
ขุทปาโป	๔๘/๑๑๔
ขุทราโค	๔๘/๑๑๔; ๖๙/๑๔๗
ขุทา	๒๑/๖๓; ๔๘/๑๑๔
ขุนิ	๒๒/๖๗
ขุรสมฺปคฺคาโห	๒๐๑/๔๑๕
ขุโว	๔๐/๑๐๑
โขทา	๒๑/๖๓; ๔๘/๑๑๔
โขนณา	๔๘/๑๑๔
โขโน	๒๑/๖๕; ๔๘/๑๑๔

[น]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นกฺขตฺตปาฐกา	๑๖๒/๓๑๘
นกฺขตฺตึ	๑๖๒/๓๑๗
นครกถา	๑๕๗/๓๐๖
นครึ	๗/๑๘; ๑๕๗/๓๐๔
นคฺคสมณกึ	๒๕/๗๑
นจิรฏฺฐิติกึ	๓๙/๙๙
นชฺโช	๑๗๗/๓๕๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นฏฺ	๒๕/๗๑	นาคภวเน	๑๙๑/๓๗๙
นตฺถญฺโญ	๗/๒๕	นาคโม	๓๘/๙๙
นทนฺโต	๑๙๔/๓๙๖	นาควติกา	๒๕/๗๓
นทีตีเร	๕๓/๑๒๕	นาคารมาวเส	๔๐/๑๐๑
นนฺทิราโค	๑๗๔/๓๔๗	นาโค	๗/๑๘
นนฺทึ	๓/๖; ๗/๑๘	นาติเวลํ	๒๐๘/๔๒๙
นนฺเทยฺย	๒๐๘/๔๒๙	นาทฺทสาสึ	๑๗๒/๓๔๓
นปฺปฏิพโล	๖๙/๑๔๘	นานตฺตกถา	๑๕๗/๓๐๖
นปฺปมชฺเชยฺย	๑๖๐/๓๑๑; ๑๖๘/๓๓๓	นานุวาสฺสเวยฺยุ	๑๙๙/๔๑๑
นปฺปเวเชยฺย	๑๖๓/๓๒๐; ๒๐๐/๔๑๓	นานาโอเฆหิ	๕๑/๑๒๓
นมสฺสึ	๑๖๙/๓๓๕	นานากสิมลปริปูรํ	๗๐/๑๕๑
นมุจิ	๒๘/๗๙; ๒๐๒/๔๑๖	นานาปริพาเหหิ	๕๑/๑๒๓
นเมยฺย	๔๑/๑๐๔	นานาภาโว	๔๐/๑๐๒
นราสโภ	๑๕๐/๒๘๕	นานาภิสงฺขาเร	๕๑/๑๒๓
นรินฺเทหิ	๗๑/๑๕๒	นานาสนฺตาเปหิ	๕๑/๑๒๓
นโร	๑/๓; ๔/๘; ๑๐/๓๓; ๑๒๙/๒๕๒	นานุคิชฺเฌยฺย	๑๕๗/๓๐๖
		นานุพฺยญฺชนคฺคาหี	๑๙๙/๔๑๑
นวา	๑๔๘/๒๗๕	นาปจินาติ	๖/๑๗
นวฺหาตา	๑๑๖/๒๓๘	นาภิชปฺเปยฺย	๑๕๘/๓๐๘
นหารุททฺทุลํ	๔๕/๑๐๙	นาภินิพฺพตฺเตยฺย	๓๔/๘๘; ๑๕๘/๓๐๙
นหารุสมฺพนฺธํ	๗๐/๑๕๑	นาภินิวิเสยฺย	๑๕๗/๓๐๗
นหารู	๑๙๖/๔๐๕	นามกมฺมํ	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖
นโห	๑๗๒/๓๔๔		
นาคตฺตาย	๑๙/๖๐	นามเชยฺย	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖
นาคทนฺเต	๗/๑๘; ๒๗/๗๖		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นามรูปนิโรโธ	๒๗/๗๗	นิคฺคณฺหติ	๒๑๐/๕๓๕
นามรูปํ	๒๗/๗๗; ๑๔๔/๒๗๐	นิคฺคยฺหวาทึ	๒๐๘/๕๒๙
นามํ	๑๐๗/๒๒๗	นิคฺโฆสํ	๕๒/๑๒๕
นาวพุชฺฌติ	๑๙๕/๓๙๙	นิจฺจกาลํ	๖/๑๔
นาวา	๗/๑๘	นิจฺจคฺคหา	๑๒๑/๒๔๓
นาสิสฺสํ	๑๗/๕๔; ๓๙๖/๔๐๕	นิจฺจทุพฺพลา	๑๐/๓๕
นาสิสฺสติ	๑๔/๔๖	นิจฺจา	๔๐/๑๐๑
นิกติ	๑๖๑/๓๑๕	นิจฺฉารณมคฺโค	๘๕/๑๗๗
นิกนฺติ	๓/๗; ๗/๒๔	นิจฺเฉยฺย	๒๐/๖๑; ๗๒/๑๕๒
นิกามนา	๓/๗; ๗/๒๔	นิชิคึสนตาย	๒๐๖/๕๒๒
นิกาเมติ	๘๔/๑๗๕	นิชฺฌาเปตา	๖๘/๑๔๘
นิกิรณา	๑๖๑/๓๑๕	นิชฺฌายติ	๕๒/๑๒๕; ๑๒๓/๒๔๕; ๑๔๒/๒๖๘
นิเกตจารี	๒๐๕/๔๒๐		
นิเกตวิสารวินิพนฺธา	๗๘/๑๖๔	นิฏฺจา	๙๙/๒๑๔
นิเกตสารี	๗๘/๑๖๔	นิฏฺติณฺโณ	๓๘/๙๕
นิกุกโม	๑๖๑/๓๑๕; ๒๐๑/๔๑๔	นิฏฺฐรณํ	๑๕๐/๒๘๕
นิกุกงฺขาวจนํ	๓/๒	นิฏฺฐิ	๑๖๑/๓๑๔; ๑๗๗/๓๕๖
นิกุกงฺโข	๘๘/๑๙๔	นิฏฺฐมติ	๑๙๗/๔๐๗
นิกุกิเลสฏฺฐปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓	นิฏฺโฐตา	๔๘/๑๑๔; ๖๙/๑๔๗
นิกุกิเลโส	๖๙/๑๔๙	นิธีนํ	๒๐๘/๔๒๙
นิกุกุหา	๔๑/๑๐๔; ๑๖๒/๓๑๙	นินฺทา	๑๗๒/๓๔๙
นิกุชมิสฺสามิ	๑๖๙/๔๐๕	นินฺทาปสํสา	๖๓/๑๔๐
นิกุเขปนํ	๑๕๐/๒๘๕	นินฺทิตการณา	๑๒๕/๒๔๗
นิคมกถา	๑๕๗/๓๐๖	นินฺนา	๑๐/๓๔
นิคมํ	๑๕๗/๓๐๔	นินฺหาตปาปฏิ	๑๔/๔๗

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
นิปโก	๑๙๗/๔๐๗	นิพฺเพธิกปญฺโญ	๒๗/๗๘
นิปุณา	๑๕๖/๙๒๘	นิพฺเพธิกาย	๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
นิพฺพตฺตโก	๑๐/๓๕	นิมนฺเตนฺติ	๘๗/๑๘๔
นิพฺพตฺเตติ	๓๑/๘๔; ๕๔/๑๒๗; ๑๔๖/๒๗๓	นิมิตฺตคฺคาหี	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๗/๔๒๕
นิพฺพานกรำ	๑๙๖/๔๐๒	นิมิตฺตำ	๑๕๖/๒๙๙
นิพฺพานกุสลา	๓๓/๘๗; ๖๕/๑๔๒; ๑๔๔/๒๗๐	นิมุกฺโค	๗/๒๐
นิพฺพานคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖	นิมนฺตานรีนำ	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
นิพฺพานคามิมคฺโค	๘/๒๖	นิมฺมิตปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๒
นิพฺพานทสฺสิโน	๔๔/๑๐๘	นินฺมิตา	๑/๑; ๗/๒๒
นิพฺพานธาตุยา	๔๕/๑๑๐	นิโยควจนำ	๑/๒
นิพฺพานธีรา	๑๐/๓๖	นิยฺยติ	๒/๓; ๘๐/๑๖๗
นิพฺพานปทำ	๑๕๐/๒๘๕	นิยฺยานสีลฺจำ	๑๑๙/๒๔๑; ๑๒๑/๒๔๓
นิพฺพานปรายนา	๑๘๗/๓๕๘	นิยฺยานิโก	๑๖/๕๒; ๓๑/๘๔; ๕๙/๑๓๔; ๑๒๗/๒๔๙
นิพฺพานปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓	นิรคฺคโฬ	๖/๑๖
นิพฺพานโปโณ	๑๗๗/๓๕๗	นิรตฺตำ	๑๕๔/๒๙๓
นิพฺพานมตฺโต	๑๗๕/๓๕๓	นิรยปาลา	๑๗๐/๓๓๘
นิพฺพานมนโส	๑๗๗/๓๕๗	นิรยโลโก	๑๗๒/๓๔๓
นิพฺพานวาโท	๘๐/๑๖๘	นิรยสำวตฺตนิโก	๒๐๒/๔๑๖
นิพฺพานสนฺติเก	๕๗/๑๓๑	นิรยำ	๙/๓๐; ๑๙๐/๓๓๘
นิพฺพานำ	๔๔/๑๐๘; ๔๙/๑๑๘; ๑๕๐/๒๘๔; ๑๙๕/๔๐๑	นิรสฺสชนฺติ	๒๖/๗๔
นิพฺพิชฺฌ	๑๗๕/๓๕๓	นิรุตฺติ	๔๑/๑๐๓; ๔๙/๑๑๖; ๘๗/๑๙๓
นิพฺเพจิยำ	๖๑/๑๓๗	นิรุทกกนฺตารำ	๑๙๐/๓๗๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นิรุทฺธา	๑๐/๓๔	นิสีทิโต	๓๓/๘๗; ๑๔๕/๒๗๑
นิรุปธึ	๗/๒๒; ๕๗/๑๓๑	นิสีเส	๓/๖; ๑๓๐/๓๕๒
นิโรธคณฺหา	๓/๗	นิหิตํ	๒/๔
นิโรธมฺโม	๔๐/๑๐๑	นิหีนปญฺญา	๑๑๔/๒๓๗
นิโรธสมาปนฺนา	๑๐๙/๒๓๐	นิหีนา	๕/๙; ๑๑/๓๙; ๓๓/๘๕
นิโรเธยฺย	๑๕๑/๒๘๗	นีเจยฺโย	๙๐/๒๐๑; ๑๕๓/๒๙๑
นิโรโธ	๔๔/๑๐๘; ๔๙/๑๑๘; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๕๐/๒๘๔; ๑๖๐/๓๓๓; ๑๙๕/๔๐๑;	นีโต	๑๕๖/๒๙๗
		นีวรณํ	๔/๗
		นีวรณานิ	๑๐/๓๔
นิฬุลปา	๔๑/๑๐๔; ๑๖๒/๓๑๙	นีวารภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐
นิวารเย	๒๐๗/๔๒๙	นีหนฺติ	๗/๑๘
นิวิฏฺโฐ	๑๖/๕๓	นุปลพฺภนฺติ	๓๖/๙๑; ๔๐/๑๐๑; ๖๓/๑๔๐
นิวิสฺสวาที	๑๔๔/๒๗๓; ๑๔๘/๒๗๖		
นิวุตา	๗/๒๐	นูปรโต	๑๔๙/๒๘๐
นิเวสเนสุ	๒๐/๖๑	เนกฺขมฺมาภิรตานิ	๗/๒๒; ๕๗/๑๓๑
นิสงฺขิติ	๑๘๘/๓๗๔	เนชติ	๙๔/๒๐๔
นิสีทติ	๑๕๐/๒๘๓	เนติ	๑๔๖/๒๗๒
นิเสวโต	๑๙๓/๓๙๕	เนปุญฺญํ	๑๐/๓๖; ๒๑/๖๓; ๑๔๙/๒๗๘
นิสฺสโฏ	๓๔/๔๘; ๙๑/๒๐๒; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๖๐/๓๑๓		
		เนยฺยปโถ	๖๙/๑๔๙; ๑๙๑/๓๗๒
นิสฺสเยยฺย	๓๓/๘๗	เนยฺยปริยนฺติกํ	๖๙/๑๔๙
นิสฺสรณปญฺโญ	๒๐๖/๔๒๓	เนยฺยํ	๑๕๖/๒๙๗
นิสฺสรณํ	๑๔๔/๒๗๐	เนรยิโก	๒๑/๖๖; ๒๘/๘๐;๘๔/๑๗๗
นิสฺสยวจนํ	๑/๒	เนตา	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒
นิสฺสาโร	๑๗๒/๓๔๔	เนวตฺตานุกฺกเสติ	๒๐๖/๔๒๓

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก
เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ	๗/๒๑; ๔๕/๑๑๗; ๕๒/๑๒๓; ๑๕๐/๒๘๔; ๒๑๐/๔๓๓	ปกฺโข	๒๐๒/๔๑๕
		ปคาหติ	๕๔/๑๒๘
		ปคาโฬฺห	๗/๑๘
เนวสญฺญินาสญฺญี	๒๑/๖๖; ๒๘/๘๐; ๔๗/๑๓๕; ๘๔/๑๗๖	ปคฺคณฺหาติ	๑๘๖/๔๐๕
		ปคฺคหิตสิโร	๕๗/๑๓๒; ๑๖๓/๓๒๐
เนวาจินา	๖/๑๗	ปคฺคาโห	๒๑๐/๔๓๔
เนสชฺชิกงฺคํ	๑๗/๕๓; ๗๔/๑๕๗; ๑๐๐/๒๓๖; ๑๘๖/๔๐๕	ปงฺโก	๓/๖; ๗/๒๓
		ปจินํ	๗๒/๑๕๒
โนปลิตฺโต	๑๔/๔๖	ปจฺจกฺขาติ	๘๗/๑๘๔
โนปลิมฺปติ	๔๗/๑๓๓	ปจฺจยิโก	๘๕/๑๘๑; ๑๘๖/๔๐๑; ๒๐๒/๔๑๕
[ป]		ปจฺจโย	๒๘/๘๐
ปกปฺปิตา	๑๘/๕๘; ๒๑/๖๓; ๗๓/๑๕๕	ปจฺจาคจฺฉติ	๘๐/๑๖๗; ๑๓๔/๒๕๘
ปกมฺปนํ	๑๘๐/๓๖๑	ปจฺจาฆาติตา	๑๗๑/๓๔๓
ปกมฺปิโต	๑๗๒/๓๔๕	ปจฺจาสาเรนฺติ	๑๗๐/๓๓๘
ปกาสิสฺสามิ	๑๘๘/๔๑๐	ปจฺจุปฏฺฐิตา	๑/๑
ปกาเสหิ	๘๓/๑๗๓; ๑๑๐/๒๓๒	ปจฺจุปลกฺขณา	๑๐/๓๖
ปกิตฺตยิสฺสามิ	๑๗๐/๓๔๐	ปจฺจุปฺปนฺนปุจฺฉา	๑๕๐/๒๔๓
ปโกกธมฺมา	๑๐/๓๕	ปจฺจุปฺปนฺนา	๑/๑; ๑๔๘/๒๗๕
ปโกโป	๘๕/๑๗๗	ปจฺเจกพุทฺธา	๕๗/๑๓๒; ๑๔๓/๒๖๘
ปกฺขนฺทติ	๑๗๔/๓๔๘	ปจฺเจกมุนโย	๑๔๘/๒๗๕
ปกฺขนฺทิกา	๕/๑๐	ปจฺเจนฺติ	๗๕/๑๕๘; ๘๐/๑๖๗
ปกฺขหตํ	๒๕/๗๒	ปจฺฉาภตฺตํ	๖/๑๕
ปกฺขิปนฺติ	๑๗๐/๓๓๘	ปจฺฉาวตฺถุ	๔/๘
ปกฺขี	๑๕๖/๒๘๘	ปจฺฉินฺเทยฺย	๑๕๗/๓๐๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปจฺฉิมทิสํ	๑๗๔/๓๕๒
ปจฺฉิมยามํ	๖/๑๕
ปชปฺปติ	๑๓๔/๒๕๘
ปชปฺปา	๓/๗
ปชเหยฺย	๑๕๗/๓๐๖; ๒๐๒/๔๑๖; ๒๐๗/๔๒๖; ๒๑๐/๔๓๒
ปชา	๕๘/๑๓๒; ๑๗๑/๓๔๑
ปชานนา	๔๗/๑๑๓; ๑๔๙/๒๗๘; ๒๐๔/๔๑๘
ปชฺชรตํ	๑๖๒/๓๑๗
ปชฺชลิโต	๑๗๒/๓๔๕
ปชฺฌายติ	๕๓/๑๒๕; ๑๘๓/๓๖๕
ปญฺจงฺควิปฺปหีโน	๖/๑๖
ปญฺจมาลิโก	๓๙/๘๙
ปญฺจสาขกาเล	๓๙/๘๙
ปญฺจาภิญฺญาฌาเณน	๓๔/๘๘
ปญฺจินฺทฺริยานิ	๔๕/๑๑๐; ๕๐/๑๒๐; ๑๕๐/๒๘๕; ๑๙๘/๔๐๘; ๒๐๗/๔๒๘
ปญฺญตฺติ	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗; ๔๑/๑๐๓; ๔๙/๑๑๖; ๑๔๙/๒๘๑; ๑๙๘/๔๐๙; ๒๑๐/๔๓๕
ปญฺญบีตา	๑๐๒/๒๑๘
ปญฺญเปมิ	๑๓๑/๒๕๔
ปญฺญวา	๑๐/๓๒; ๔๑/๑๐๓; ๕๒/๑๒๔; ๑๐๓/๒๒๒; ๑๒๓/๒๔๕; ๑๙๗/๔๐๗
ปญฺญา	๒๗/๗๖; ๔๗/๑๑๓; ๕๖/๑๓๐; ๑๔๙/๒๗๘; ๑๙๘/๔๐๙
ปญฺญาอาโลโก	๑๐/๓๖; ๒๑/๖๓; ๑๔๖/๒๗๘
ปญฺญากถํ	๑๙๖/๔๐๒
ปญฺญาเกตุ	๒๐๔/๔๑๘
ปญฺญากฺขนฺธิ	๑๔/๔๙; ๑๕๐/๒๘๕
ปญฺญาจกฺขุนา	๑๑/๓๗
ปญฺญาชโช	๒๐๔/๔๑๘
ปญฺญาธิปเตยฺโย	๒๐๔/๔๑๘
ปญฺญาปชฺโชโต	๑๐/๓๖
ปญฺญาปาสาโท	๑๐/๓๖
ปญฺญาเปสฺสามิ	๑๙๘/๔๑๐
ปญฺญาพลํ	๕/๙; ๑๐/๓๖; ๒๗/๗๖
ปญฺญารตนํ	๑๐/๓๖
ปญฺญาสตฺถํ	๑๐/๓๖
ปญฺญินฺทฺริยํ	๑๐/๓๖; ๒๗/๗๖; ๑๙๘/๔๑๐
ปญฺหวิมฺสกา	๖๒/๑๓๘
ปญฺหุ	๑๙๒/๓๙๔
ปฏิกณฺฏกกรา	๖๖/๑๔๓
ปฏิกุชฺชิตา	๗/๒๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปฏิกุกมติ	๑๕๐/๒๘๔	ปฏิปทา	๑๐/๓๒; ๓๑/๘๔; ๕๙/๑๓๔; ๑๔๐/๒๖๖; ๑๙๖/๔๐๖
ปฏิกุโกจฺฉติ	๑๑๓/๒๓๖		
ปฏิกเขโป	๑๑๗/๒๓๙; ๑๔๒/๒๖๗; ๑๔๖/๒๗๒; ๑๙๐/๓๗๗	ปฏิปชฺชนานิ	๒๗/๗๙; ๑๔๖/๒๗๒; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๙๒/๓๙๓
ปฏิฆสญฺโญชนา	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๘๔; ๒๑๐/๔๓๓	ปฏิปชฺชมฺเภติ	๑๕๐/๒๘๕
		ปฏิปชฺเชยฺย	๗๘/๑๖๓
ปฏิฆาโต	๑๐๑/๒๑๗; ๒๐๓/๔๑๗	ปฏิพนฺธุ	๓/๖; ๗/๒๓
ปฏิฆานุสโย	๓๐/๘๒	ปฏิพุทฺโธ	๔๒/๑๐๔
ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา	๗๒/๑๕๔; ๗๓/๑๕๕	ปฏิภยา	๑๗๐/๓๓๘
ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา	๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐	ปฏิภาณวา	๘๘/๑๙๒
		ปฏิมณฺฑํ	๖๖/๑๔๓
ปฏิจฺจสมุปฺปาทธีรา	๑๐/๓๖	ปฏิรูปโก	๑๙๑/๓๗๙
ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา	๕/๑๐; ๑๙๕/๓๙๗; ๒๐๐/๔๑๓	ปฏิลภติ	๑/๒
		ปฏิลาภจฺฉนฺโท	๑๐๐/๒๑๕
ปฏิจฺฉนฺนา	๗/๒๐	ปฏิลีนจรา	๔๕/๑๐๘
ปฏินิสฺสคฺคาย	๕๒/๑๒๕	ปฏิลีโน	๘๗/๑๘๔
ปฏินิสฺสชฺช	๑๘๑/๓๖๒	ปฏิโลมกรา	๖๖/๑๔๓
ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม	๕๗/๑๓๓	ปฏิโลมวุตฺติโน	๙/๓๐
ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ	๘๐/๑๖๗	ปฏิวิชาเนยฺย	๑๐/๓๓; ๒๐๒/๔๑๖
ปฏินิสฺสฏฺฐจิตฺโต	๘๔/๑๗๔	ปฏิวิชฺเฌยฺย	๑๐/๓๓; ๑๕๒/๒๙๑; ๒๐๒/๔๑๖
ปฏินิสฺสฏฺฐราโค	๕๗/๑๓๓; ๘๐/๑๖๗		
ปฏินิสฺสฏฺโฐ	๒๗/๗๙	ปฏิวิทฺธากุปฺโป	๖/๑๖
ปฏิปชฺชติ	๕๐/๑๑๗; ๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๙/๔๑๑	ปฏิวิเนยฺย	๒๑๐/๔๓๒
		ปฏิวิภชิ	๕๐/๑๑๙; ๘๔/๑๗๔
ปฏิปคฺคิลาสลนํ	๕๐/๑๒๐	ปฏิวิรโต	๑๓๑/๒๕๔; ๑๙๖/๔๐๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปฏิวิรุทฺธา	๑๗๓/๓๔๖
ปฏิวิโรโธ	๘๔/๑๗๗
ปฏิสงฺขา	๑๕๗/๓๐๗; ๒๐๖/๔๒๒
ปฏิสญฺญุเชยฺย	๗๘/๑๗๒
ปฏิสตฺตู	๖๗/๑๔๕
ปฏิสนฺธิปริยนฺเต	๖/๑๗
ปฏิสมฺภิทานํ	๑๔๘/๒๘๑
ปฏิสลฺลานรโต	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๖
ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ	๕๑/๑๒๑
ปฏิสลฺลานาราโม	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๖
ปฏิสำเวเทติ	๑๗๐/๓๓๘
ปฏิสูรํ	๖๖/๑๔๓
ปฏิเสนิกรา	๒๘/๗๙; ๖๘/๑๔๖
ปฏิเสวติ	๒๐๖/๔๒๒
ปฏิสฺสโต	๑๔๒/๒๖๗
ปฏิหงฺขามิ	๑๙๙/๔๑๑
ปฏิหญฺญติ	๑๗๐/๓๓๙
ปฏุเปมิ	๑๓๑/๒๕๔
ปฐวี	๒๗/๗๘
ปณิทหติ	๘/๒๗; ๘๔/๑๗๖
ปณิธิ	๓/๖; ๗/๒๓
ปณีตา	๑/๑
ปณฺฑกโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
ปณฺฑรํ	๑/๒; ๒๐๒/๔๑๕
ปณฺฑิจฺจํ	๑๐/๓๖
ปณฺฑิตวาทา	๕๙/๑๓๕; ๖๐/๑๓๖; ๑๒๐/๒๔๒; ๑๓๓/๒๕๗
ปณฺฑิตาเส	๑๓๑/๒๓๒
ปณฺฑิโต	๑๔/๔๗; ๔๑/๑๐๒; ๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๗; ๑๓๒/๒๓๔; ๑๙๗/๔๐๗
ปณฺณภฑฺฑวตึ	๑๓๓/๒๕๗
ปณฺณสนฺถาโร	๔๕/๑๐๙; ๑๖๐/๓๑๔; ๑๙๓/๓๙๕
ปติฏฺฐิตา	๑๒๗/๒๔๙
ปติตภาโร	๑๔๙/๒๗๘
ปติตุฏฺฐิติ	๖๑/๑๓๗
ปโตโท	๑๐/๓๖; ๒๑/๖๓; ๑๔๙/๒๗๘
ปตฺตขชฺชกึ	๑๕๙/๓๑๐
ปตฺตรโส	๑๕๗/๓๐๖
ปตฺตสญฺญึ	๗๖/๑๖๑
ปตฺถทฺโธ	๕๗/๑๓๒; ๑๖๓/๓๒๐
ปตฺถนา	๓/๗; ๗/๒๔
ปตฺถเยยฺย	๒๐๗/๔๒๙
ปตฺถิโย	๑๔๙/๒๗๐
ปตฺเถติ	๑/๓; ๑๓๔/๒๕๘
ปทปาริปูรึ	๔๐/๑๐๒; ๔๙/๑๑๖; ๕๔/๑๒๖; ๒๐๙/๔๓๑
ปทสนฺธิ	๔๐/๑๐๒; ๔๙/๑๑๖; ๕๔/๑๒๖; ๖๙/๑๔๖; ๒๐๓/๔๑๗; ๒๐๙/๔๓๑
ปทสีสกฺโค	๑๗/๕๗; ๔๐/๑๐๒; ๔๙/๑๑๖; ๕๔/๑๒๖; ๖๙/๑๔๗; ๒๐๙/๔๓๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปทหติ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕	ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๐
ปทานุปุพฺพตา	๗๓/๑๕๕; ๗๕/๑๕๙; ๑๗๓/๓๔๖	ปพฺพตคพฺภรา	๑๙๓/๓๙๖
		ปพฺพตราชํ	๔๒/๑๐๕
ปทาลนํ	๑๕๐/๒๗๕	ปพฺพตึ	๗/๒๐
ปทุฏฺฐจิตฺตนา	๑๕/๕๐	ปพฺพรูมิ	๑๗๗/๓๗๒
ปทุมปตฺตํ	๔๖/๑๑๒; ๔๗/๑๑๓	ปภงฺคโต	๑๐๗/๒๒๗
ปทุมปุปฺผํ	๔๗/๑๑๓	ปภวึ	๙๗/๒๐๙
ปทุมานิ	๑๕๖/๒๙๗	ปภาวิกา	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๗
ปโทโส	๗๕/๑๗๗	ปภินฺเท	๒๐๗/๕๒๙
ปธาวนฺติ	๑๗๐/๓๔๐	ปภินฺนฆาโฏ	๑๕๖/๒๙๖; ๑๙๑/๓๗๑
ปธูปีโต	๑๗๒/๓๔๕	ปเภทนํ	๑๕๐/๒๗๕
ปนุณฺณปตฺเตกสณฺโจ	๖/๑๗	ปมตฺตพนฺธุ	๒๐๒/๔๑๖
ปนุทานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๑	ปมาโท	๕/๑๐; ๔๗/๑๑๔; ๑๙๕/๓๙๗
ปนฺนโค	๓/๖	ปมุขึ	๑๐/๓๒
ปนฺนทฺธโช	๖/๑๖	ปมุญฺเจ	๒๐๗/๕๒๙
ปนฺนภาโร	๖/๑๖; ๑๔๙/๒๗๗	ปมูพฺหา	๙/๒๗
ปนฺนสิโร	๓/๖	ปโมทนา	๑/๒
ปปญฺจสงฺขา	๑๐๙/๒๓๐; ๑๕๑/๒๗๖	ปโมทิตมโน	๑/๒
ปปุจฺฉติ	๙๗/๒๐๙; ๑๐๖/๒๒๖	ปโมหมาคา	๗๖/๑๖๐
ปปุปฺปยฺย	๖๔/๑๔๑	ปโมโห	๑๗๔/๓๔๗
ปผนฺทนฺติ	๑๑/๔๐	ปยิรุปาสติ	๑๙๖/๔๐๒
ปพฺพชิตา	๔๐/๑๐๑; ๔๒/๑๐๕; ๑๕๐/๒๗๒; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๗/๔๓๐	ปยุตฺตวาจา	๑๖๕/๓๒๕
		ปโยคผนฺทนาย	๑๑/๓๗
		ปโยชิกา	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๗
		ปโยปานํ	๑๕๙/๓๑๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปรกฺกโม	๑๖๑/๓๑๕; ๒๐๑/๔๑๔	ปราเชยฺยกำ	๕/๑๓
ปรจิตฺตญาเณน	๓๐/๘๒; ๑๔๓/๒๖๘	ปรามฏฺโฐ	๗/๑๙; ๒๘/๘๐
ปรจิตฺตวิทูนิโย	๑๖๔/๓๒๒	ปรามสฺติ	๑๑๒/๒๓๔; ๓๓๒/๒๕๕
ปรทารำ	๕๐/๑๒๐	ปรามาโส	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๗
ปรชมฺมิกา	๒๐๐/๔๑๓	ปริกิลิสฺสติ	๕๕/๑๒๗
ปรนิมฺมิตา	๑/๑; ๗/๒๒	ปริกฺขิปติ	๓๑/๘๔
ปรเนยฺโย	๑๔๒/๒๖๗	ปริคฺคหิตา	๑/๑; ๗/๒๒
ปรปจฺจโย	๑๔๒/๒๖๗	ปริชฺฌายนา	๔๔/๑๐๖; ๑๗๔/๓๔๗
ปรปฏิพทฺธคู	๑๔๒/๒๖๗	ปริญฺญา	๑๔/๔๖
ปรปตฺติโย	๑๔๒/๒๖๗	ปริญฺญาปารคู	๖/๑๖
ปรปฺปวาเท	๓๑/๘๔	ปริญฺญาสหคโต	๑๔๙/๒๗๙
ปรมกุสลำ	๒๕/๗๒	ปริญฺเญยฺยำ	๑๐/๓๓; ๕๒/๑๒๕
ปรมตฺถปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓	ปริณายิกา	๑๐/๓๖
ปรมตฺถิยา	๑๐/๓๔	ปริตสิตา	๑๗๓/๓๔๖; ๒๐๔/๔๑๙
ปรมปุริโส	๖/๑๗	ปริตฺตเส่ยฺย	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๐๐/๔๑๓
ปรมโวทานปฺปตฺตานำ	๕๗/๑๓๑	ปริตฺตา	๕/๙; ๑๑/๓๙; ๓๑/๘๕
ปรมำ	๒๓/๖๘; ๓๐/๗๓	ปริตฺตาสี	๘๕/๑๗๘
ปรมุคฺคหีตำ	๓๐/๘๒; ๖๘/๑๔๕	ปริทยฺหนฺติ	๕๑/๑๒๓
ปรมฺมรณา	๖๙/๑๔๗; ๑๑๑/๒๓๓; ๑๕๖/๒๙๖; ๑๗๐/๓๓๙	ปริเทวติ	๖๒/๑๓๙
ปรมฺมุขา	๒๘/๗๙	ปริเทวชมฺเม	๒๐๔/๔๑๙
ปรวาเท	๕๙/๑๓๔	ปริเทวนา	๔๔/๑๐๗
ปรวิสโย	๑๙๖/๔๐๓	ปริเทวเนยฺเย	๒๐๕/๔๒๐
ปรเหตุ	๕๔/๑๒๗	ปริเทวนฺติ	๙/๓๑; ๔๐/๑๐๑; ๙๘/๒๑๒
ปราชิตา	๒๘/๗๙	ปริเทวโสกา	๙๗/๒๐๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริเทวิตคฺคํ	๔๔/๑๐๗	ปริยาปุฏฺ	๕๐/๑๕๐
ปริเทโว	๔๔/๑๐๗; ๔๖/๑๑๒	ปริยายภตฺตโภชานุโยคมนุยุตฺโต	๑๗๕/๓๕๐
ปริธาเสนฺติ	๒/๔	ปริยุฏฺฐานํ	๓/๗
ปริปตนฺติ	๒/๔	ปริเยสนจฺฉนฺโท	๑๐๐/๒๑๕
ปริปนฺเถ	๕๐/๑๒๐	ปริเยสิ	๑๕๐/๒๘๕
ปริปาตยนฺติ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘	ปริโยทาตมคฺคํ	๑๒๖/๒๔๘
ปริปุณฺณมานี	๑๒๔/๒๔๖	ปริโยทาตวาโท	๑๔๕/๒๗๒
ปริปุณฺณสงฺกปฺโป	๑๒๒/๒๔๕	ปริวชฺชา	๑๖๗/๓๓๒
ปริปูริการิตา	๕๐/๑๒๐; ๑๔๘/๒๗๖	ปริวชฺเชติ	๓/๕; ๑๔๙/๒๘๐
ปริปูริวาโท	๖๒/๑๓๙	ปริวาริโต	๑๗๒/๓๔๕
ปริผนฺทมานํ	๑๑/๓๗	ปริวีมํสมาโน	๒๑๐/๔๓๒
ปริพาหิโร	๕๐/๑๒๐	ปริเวกกตฺตํ	๑๙๖/๔๐๒
ปริพฺพสาโน	๓๑/๘๔	ปริสงฺกโท	๕๔/๑๒๗
ปริพฺพาชโก	๖๙/๑๔๘	ปริสโฺ	๑๖๖/๓๓๐
ปริภาสปจฺจยา	๑๗๐/๓๓๗	ปริสปฺปนา	๑๗๕/๓๔๘
ปริภาเสยฺยุ	๑๙๙/๔๑๒	ปริสหนฺติ	๕/๙
ปริโภคโต	๒๐๖/๔๒๓	ปริสุชฺฌนฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔; ๑๒๗/๒๔๙
ปริมุจฺจติ	๒๔/๖๙		
ปริมุตฺติ	๓๑/๗๕; ๕๙/๑๓๔	ปริสุทฺธจิตฺตานํ	๕๗/๑๓๑
ปริยตฺติ	๘๘/๑๙๓	ปริสุทฺธทสฺสี	๒๘/๗๙
ปริยตฺติสาสนํ	๕๐/๑๒๐	ปริสุทฺธิ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔
ปริยนฺตคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖	ปริสุทฺธทสฺสโน	๑๔๕/๒๗๒
ปริยาทินฺนจิตฺตํ	๑๑/๓๘	ปริสุทฺธิมคฺคํ	๑๒๖/๒๔๘; ๑๔๓/๒๖๙
ปริยาทิยนวจนํ	๓๐/๓๓	ปริสุทฺธิวาโท	๑๔๕/๒๗๒
ปริยาทิเยยฺย	๑๙๕/๔๐๑; ๒๐๙/๔๓๒	ปริโสเธติ	๑๙๙/๔๑๒; ๒๐๗/๔๒๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริสุสฺสยา	๕/๙; ๑๙๕/๔๐๑; ๑๙๕/๓๙๗
ปริสุสฺสยานิ	๒๐๐/๔๓๓
ปริสุสฺสาวนำ	๑๙๒/๓๙๓
ปริหรติ	๑๙๒/๓๙๔
ปริหายนฺติ	๒/๓
ปริหีนา	๕/๙
ปริพาหา	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘
ปรูปกฺกมำ	๕/๑๓
ปลาโป	๔๔/๑๐๗; ๖๒/๑๓๘; ๙๗/๒๑๐
ปลาลปี่ฉกำ	๕๕/๑๒๙
ปลาลปุญฺชำ	๗/๒๑; ๒๕/๗๑; ๔๙/๑๑๗
ปลาลสนฺถาโร	๔๕/๑๐๙; ๑๖๐/๓๑๔; ๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๔๐๙
ปลิขญฺญ	๒๐๓/๔๑๗
ปลิคิชฺฌติ	๔/๙
ปลิเคโข	๓/๖, ๗/๒๓
ปลิฆปริวตฺติกำ	๕๕/๑๒๙
ปลิตเกโส	๓๙/๑๐๐
ปลิปปลิปนฺนา	๗/๒๕
ปลิพุชฺฌติ	๔/๙
ปลิพุทฺโธ	๗/๑๘; ๒๗/๗๖; ๓๓/๘๗; ๑๕๗/๓๐๖
ปลิมุปติ	๒๕/๗๔; ๔๖/๑๑๒
ปโลภชมฺมา	๓๙/๙๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปวกฺขามิ	๑๙๘/๔๐๘
ปวตฺตผลโภชโน	๑๗๔/๓๕๐
ปวรปญฺญา	๑๒๕/๒๔๘
ปวโร	๑๔๐/๒๖๕
ปวสนฺติ	๓๑/๘๔
ปวาหนำ	๑๕๐/๒๘๕
ปวิจโย	๑๔๙/๒๗๙; ๒๐๔/๔๑๘
ปวิฏฺโฐ	๑๕๗/๓๐๔
ปวิฏกฺกมาคมา	๖๙/๑๔๖
ปวิฑฺฒำ	๑๙๓/๓๙๖
ปวิวาโท	๔๕/๑๑๐
ปวิสติ	๑๕๐/๒๘๔
ปวุจฺจติ	๑๔/๔๘; ๑๔๙/๒๗๗
ปเวเธนฺติ	๓๑/๔๐; ๑๗๑/๓๔๒
ปสนฺนานิ	๑๙๖/๔๐๔
ปสโว	๙๓/๒๐๓
ปสฺสกามา	๖๐/๑๓๕, ๑๗๓/๓๔๖
ปสฺสคฺฆิกา	๖๐/๑๓๖
ปสฺสนฺติ	๑๔๑/๒๖๖
ปสฺสปริเยสนำ	๖๐/๑๓๖
ปสฺสปุเรกฺขารา	๖๐/๑๓๖
ปสฺสมิจฺฉำ	๖๑/๑๓๖
ปสฺสสาภา	๖๓/๑๓๙
ปสฺสา	๘/๒๕; ๑๗๒/๓๔๕
ปสฺสาธิปฺปายา	๖๐/๑๓๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปสฺสิโต	๑๖๓/๓๒๐	ปหียติ	๔๓/๑๐๓
ปสาเทตา	๑๕๖/๒๙๗	ปหูตา	๙๗/๒๐๙; ๑๐๓/๒๑๗;
ปสาเทมิ	๘๓/๑๗๓; ๑๕๐/๒๘๓		๑๐๖/๒๒๖
ปสาริเต	๒๐๔/๔๑๙	ปโหติ	๑๐๒/๒๑๘
ปสุกาทโย	๔/๘	ปพาโส	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๖๘/๑๔๕;
ปสุตา	๙/๒๘		๑๙๕/๓๙๗
ปสูติฆเร	๓๙/๙๙	ปำสุกูลิกงฺคำ	๗๔/๑๕๗; ๑๙๖/๔๐๕
ปสูเร	๖๘/๑๔๕	ปำสุกูลิโก	๑๗/๕๖; ๕๒/๒๒๓;
ปสฺสติ	๗๖/๑๖๑; ๑๔๒/๒๖๗		๘๕/๑๗๙; ๑๖๖/๓๓๑
ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร	๖/๑๗	ปากฏปริสฺสยา	๕/๑๐; ๑๙๕/๓๙๕;
ปสฺสาโว	๕/๑๐		๒๐๐/๔๑๓
ปสฺสาสูปนิพนฺธำ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘	ปาณา	๕/๓; ๑๙๕/๓๙๘
ปหฏฺฐมโน	๑/๒	ปาณาติปาโต	๑๔๗/๒๗๖; ๒๐๗/๔๒๘
ปหำสนากาโล	๒๑๐/๔๓๔	ปาคพฺภิยำ	๑๖๙/๓๒๕
ปหาตพฺพา	๒๗/๗๗	ปาติโมกฺขสำวรสำวุโต	๑๐/๓๒; ๘๗/๑๙๐;
ปหานปริญฺญา	๑๓/๔๓		๑๙๖/๔๐๕
ปหานปารคู	๖/๑๖	ปาตุกโรติ	๘๙/๑๙๖
ปหาโส	๑/๒	ปาตุภาโว	๑๐๔/๒๒๔
ปหึนกาโม	๕๘/๑๓๓	ปาตุภูตา	๙๗/๒๑๑
ปหึนกิเลโส	๖/๑๖	ปาทโลโล	๑๖๐/๓๑๑; ๒๐๗/๔๒๕
ปหึนเคโธ	๘๐/๑๖๘	ปาทา	๗๐/๑๗๑
ปหึนตโณฺห	๘๔/๑๗๔	ปานกถา	๑๕๗/๓๐๖
ปหึนภยเภรโว	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑	ปานสฺนิธึ	๑๕๙/๓๑๐
ปหึนราโค	๕๘/๑๓๓	ปานาคารโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
ปหึนสฺลูโล	๑๔/๔๘	ปานานิ	๑๕๙/๓๑๐

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ปาปกมฺมนฺเต	๑๗๐/๓๓๙	ปาสาทนีฬํ	๑๕๖/๒๙๙
ปาปกา	๕/๑๑; ๒๗/๗๖; ๓๙๕/๓๙๘	ปาสาโท	๑๙๔/๓๙๖; ๑๙๘/๔๐๙
ปาปกิริยา	๒๑/๖๔; ๑๖๑/๓๑๕	ปิงฺคลมกฺขิกา	๑๙๙/๔๑๒
ปาปเจตสํ	๑๙๕/๔๐๐	ปิณฺฑปาตภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐
ปาปํ	๘/๒๖	ปิฏฺฐขชฺชกํ	๑๕๙/๓๑๐
ปาปิจฺโฉ	๑๙๒/๓๙๓	ปิณฺฑปาตปลิโพเธน	๒๐๕/๔๒๐
ปาปิโย	๒๐๘/๔๒๙	ปิณฺฑปาตเหตุ	๑๖๕/๓๒๖
ปาปุรณา	๑/๑; ๑๑/๔๐	ปิณฺฑปาตํ	๒๐๖/๔๒๒
ปามุชฺชํ	๑/๒; ๒๐๔/๔๑๙	ปิณฺฑปาติกงฺคํ	๗๔/๑๕๗; ๑๙๖/๔๐๕
ปาโมกฺขปญฺญา	๑๒๕/๒๔๘	ปิณฺฑปาติโก	๕๒/๑๒๓; ๘๕/๑๗๙
ปาโมกฺขํ	๓๐/๘๓	ปิตา	๔๖/๑๑๑; ๑๗๔/๓๕๑; ๒๐๓/๔๑๗
ปารคู	๖/๑๔	ปิตุมรเณน	๑๑/๓๘
ปารงฺคโต	๓๘/๙๕	ปิตุสมฺปฏิจฺฉนา	๕/๑๐
ปารํ	๖/๑๕; ๓๐/๘๓	ปิตุสฺสา	๕/๑๐
ปาริจริยา	๖๑/๑๓๗	ปิตุฆาโต	๑๙๖/๔๐๔
ปาริสุทฺธิยา	๖/๑๗	ปิตุฆาตวิสยโลโก	๑๗๒/๓๔๓
ปาลนา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗	ปิตุฆาตวิสยสํวตฺตนิกา	๗๒/๑๕๓
ปาลิตพฺรหฺมจริโย	๖/๑๖	ปิตุฆาตวิสยิโก	๒๑/๖๖; ๒๗/๘๐; ๓๗/๙๓; ๘๔/๑๗๖
ปาลิภทฺทโก	๑๗๒/๓๔๔		
ปาเลติ	๗/๒๑; ๑๕๐/๒๘๔	ปิยกาติ	๑๗๐/๓๔๐
ปาว	๑๗/๕๓; ๒๔/๖๙	ปิยเหยฺย	๑๕๗/๓๐๖
ปาวจเน	๑๐/๓๓; ๕๖/๑๓๐	ปิยาโส	๕/๑๐
ปาวทติ	๑๒๓/๒๔๖	ปิยาสา	๕/๑๐
ปาวุรณา	๗/๒๒	ปิยรูปา	๗/๑๙; ๑๙๖/๔๐๓
ปาสาณํ	๕๑/๑๒๒	ปิยวจนํ	๔๙/๑๑๖

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ปีฬา	๔๖/๑๑๑
ปีวิสฺสามิ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕
ปีสุณวาโจ	๙๗/๒๑๒
ปีหนา	๓/๗; ๗/๒๔
ปีหิตา	๗/๒๐; ๙/๒๙
ปีเหติ	๑/๓; ๑๓๔/๒๕๗
ปีพกา	๕/๑๐
ปีจมฺทิกตาย	๒๐๖/๔๒๒
ปีจำ	๔๕/๑๐๙; ๑๙๗/๔๐๙
ปีติ	๑/๒
ปีติมโน	๑/๑; ๓/๒
ปีติสุขำ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๗๙
ปีพนำ	๔๙/๑๑๗
ปีฬิยติ	๒/๔
ปุคฺคโล	๔/๙; ๑๒๙/๒๕๒; ๒๐๙/๔๓๒
ปุจฺฉญฺชิกตา	๓/๗; ๗/๒๔
ปุจฺฉติ	๑๙๖/๔๐๒
ปุญฺโช	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๗
ปุญฺญาภิสงฺขาโร	๒๕/๗๓; ๗๔/๑๕๗; ๑๗๑/๓๖๓
ปุณฺฑรีกานิ	๑๕๖/๒๙๗
ปุณฺณมฏฺ	๒๕/๗๑
ปุณฺณภทฺทวตฺถา	๒๕/๗๓
ปุตฺตทารปฏิโพธำ	๔๐/๑๐๒;,๕๖/๑๓๐
ปุตฺโต	๔๖/๑๑๑; ๑๗๓/๓๔๓
ปุถุชฺชา	๓๓๒/๒๕๕; ๑๔๖/๒๗๓
ปุถุทิฏฺฐิคตานิ	๑๒๖/๒๔๗
ปุถุปญฺโญ	๒๗/๗๗; ๑๙๑/๓๗๑
ปุถุวจนานำ	๑๖๗/๓๓๒
ปุถู	๔/๗; ๒๖/๗๕; ๓๙/๑๐๐; ๕๙/๑๓๔
ปุนปฺปุนอตฺตภาวภินิพฺพตฺติยา	๑๑/๓๙
ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา	๑๑/๓๗
ปุนปฺปุนคติยา	๑๑/๓๙
ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา	๑๑/๓๙
ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ	๗/๒๐
ปุนพฺภโว	๔๗/๑๑๕; ๑๓๕/๒๖๐
ปุปฺผชฺชกำ	๑๕๙/๓๑๐
ปุปฺผรโส	๑๕๗/๓๐๖
ปุพฺพณฺหสมยำ	๑๙๖/๔๐๖
ปุพฺพนฺตาปรนฺเต	๑๗๔/๓๔๗
ปุพฺพเปตกถา	๑๕๗/๓๐๖
ปุพฺพภาโค	๙๗/๒๐๙
ปุพฺพเหตุ	๑๐/๓๕
ปุพฺพาสวา	๑๔๘/๒๗๕
ปุพฺพุฬกำ	๑๗๒/๓๔๔
ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน	๓๐/๘๒; ๑๔๓/๒๖๘
ปุรกฺขตา	๑๙/๕๙
ปุรตฺถิมทิสำ	๑๗๔/๓๕๒

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ปุรปฺปุรํ	๕๕/๑๒๙	เปโต	๔๒/๑๐๕
ปุราณนฺ	๑๗๙/๓๖๐; ๒๐๖/๔๒๓	เปตฺติวิสยสงฺคตินิโก	๒๐๒/๔๑๖
ปุริมยามนฺ	๖/๑๕	เปมนิยวโท	๑๙๐/๓๗๗
ปุริสกถา	๑๕๗/๓๐๖	เปมนิยา	๘๕/๑๗๑; ๑๙๖/๔๐๒
ปุริสนาโค	๑๕๖/๒๙๖	เปสุญฺญนฺ	๘๗/๑๙๐; ๑๖๓/๓๒๑
ปุริสสีโห	๑๙๑/๓๗๑; ๑๕๖/๒๙๖	เปสุเณยฺย	๘๗/๑๗๔; ๘๗/๑๙๐
ปุริสาสโภ	๑๙๑/๓๗๑	โปกฺขรณิรามเณยฺยกํ	๔๒/๑๐๕
ปุริโส	๓/๖; ๔๑/๑๐๒; ๒๐๗/๔๒๙	โปกฺขเร	๔๗/๑๑๓
ปุเรกฺขโรนฺติ	๒๙/๘๐	โปงฺขานุโปงฺขนฺ	๖/๑๔; ๑๕๑/๒๗๘
ปุเรกฺขารา	๒๙/๘๐	โปโนพฺภวิกา	๑๗/๕๗; ๒๕/๗๐; ๒๗/๗๖; ๘๐/๑๖๗
ปุเรภตฺตนฺ	๖/๑๕	โปรี	๘๕/๑๗๑; ๑๙๖/๔๐๒
ปุเรวตฺถุ	๔/๘	โปเสถพฺโพ	๕๔/๑๒๗
ปุสฺสเทลํ	๒๕/๗๓	โปโส	๑/๓; ๔/๙; ๑๒๙/๒๕๒
ปุสฺสทนฺตกฏฺฐนฺ	๒๕/๗๓		
ปุสฺสมตฺติกาย	๒๕/๗๓	[ผ]	
ปุสฺสเวฐนนฺ	๒๕/๗๓		
ปุสฺสเวพฺวฏฺฐึ	๒๕/๗๑	ผนฺทนฺติ	๑๑/๔๐; ๑๒/๔๑
ปุสฺสสาฏกนฺ	๒๕/๗๓	ผรุสนฺ	๒๐๖/๔๒๔
ปุสฺสา	๒๕/๗๒	ผเรยฺย	๒๐๒/๔๑๖
ปูคมชฺฌคโต	๕๔/๑๒๗	ผลกนฺ	๑๙๖/๔๐๒
ปูชิโต	๑๔/๔๘; ๕๒/๑๒๓	ผลกุสฺสา	๑๗/๕๘; ๓๓/๘๗; ๖๕/๑๔๒; ๑๔๔/๒๗๐
ปูเชนฺติ	๓๒/๘๕	ผลฏิรา	๑๐/๓๖
ปูติมุตฺเตน	๘๗/๑๘๕	ผลปาฏิกงฺขี	๓๒/๘๖
ปูวชชฺชกนฺ	๑๕๙/๓๑๐	ผลปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
เปกฺขตา	๑๕๖/๒๙๗		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ผลรโส	๑๕๗/๓๐๖
ผลสจฺฉิกิริยา	๑๔๓/๒๖๙
ผสฺสนิโรโธ	๒๗/๗๗
ผสฺสสมุทโย	๓๓/๔๒; ๓๖/๙๐
ผสฺสายตนํ	๑๐๓/๒๒๓
ผสฺเสยฺย	๒๐๒/๔๑๖
ผสฺโส	๒๗/๗๗; ๑๐๖/๒๒๖
ผุพฺพีชํ	๑๖๖/๓๓๑
ผารุสกปานํ	๑๕๙/๓๑๐
ผาลึ	๒๕/๗๓
ผาสุ	๕/๑๑; ๑๙๘/๔๐๘; ๑๙๕/๓๙๘
ผาสุกามา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
ผาสุวิหาโร	๘๙/๔๐๘; ๑๙๘/๔๐๘; ๑๙๙/๔๑๒
ผุฏฺโฐ	๑๕๗/๓๐๘; ๒๐๑/๔๑๕
ผุสฺสนฺติ	๑๐๗/๒๒๗
ผุสฺสิตฺวาสามิ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๖
เผณุทฺเทหกึ	๑๗๐/๓๓๘
เผณุปิณฺโฑ	๑๗๒/๓๔๔
โผฏฺฐพฺพตณฺหา	๑๓/๓๘
โผฏฺฐพฺพรโส	๒๐๙/๔๓๑
โผฏฺฐพฺพา	๓/๗; ๗/๑๙; ๑๓/๔๐; ๔๖/๑๓๑; ๑๙๖/๔๐๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[พ]	
พทรปานึ	๑๕๙/๓๑๐
พนฺธนโมกฺขึ	๕๘/๑๓๓
พนฺธนึ	๓/๗
พนฺธาเปติ	๑๗๐/๓๓๗
พนฺธู	๔/๘
พนฺโธ	๑๐๓/๒๒๑
พฺยคฺฆา	๕/๑๐; ๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๒
พฺยญฺชนสิทฺธิ	๔๐/๑๑๒; ๔๙/๑๑๖; ๕๔/๑๒๖; ๒๐๙/๔๓๑
พฺยญฺชนึ	๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖
พฺยถิโต	๒/๔
พฺยนฺตีกเรยฺย	๑๕๗/๓๐๗; ๒๐๗/๔๒๖; ๒๑๐/๔๓๒
พฺยนฺตีโหติ	๑๗๐/๓๓๘; ๒๐๗/๔๒๗
พฺยปฺปถึ	๙/๒๙; ๔๙/๑๑๗; ๕๓/๑๒๖
พฺยาธิ	๑๗๓/๓๔๖
พฺยาปาทนีวรณึ	๕/๑๐; ๖/๑๕
พฺยาปาทวิตกฺโก	๒๐๗/๔๒๗
พฺยาปาทสงฺกปฺเปน	๕๓/๑๒๕
พฺยาปาทสญฺญาสโย	๒๐๗/๔๒๗
พฺยาปาโท	๒๙/๘๑; ๑๔๗/๒๗๓; ๒๐๗/๔๒๘
พฺรหฺมกายิกานึ	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
พฺรหฺมจริยึ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย	๑๕๗/๓๐๗
พฺรหฺมโลโก	๑๗๒/๓๔๓
พฺรหฺมวตฺ	๓๓๓/๒๕๗
พฺรหฺมวคฺคา	๒๕/๗๓
พฺรหฺมาโน	๑๕๐/๒๘๓
พฺราหฺมโณ	๔/๙; ๒๕/๗๓; ๑๔๖/๒๗๓; ๑๗๑/๓๖๒
พฺรูหิ	๔๙/๑๑๗; ๑๓๑/๒๕๔
พฺรูเหตา	๑๖๐/๓๑๒
พลกรณ์	๑๙๖/๔๐๒
พลกุลฺลา	๑๗/๕๕; ๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐
พลเทวตฺ	๒๗/๗๖
พลธีรา	๑๐/๓๖
พลปุคฺคลา	๑๕๐/๒๘๓
พลานิ	๑๔๘/๒๗๖; ๑๕๐/๒๘๕; ๑๙๘/๔๐๘
พลิกวาหา	๑๒๗/๒๔๙; ๑๔๐/๒๖๖
พลิยนฺติ	๕/๙
พหิทฺธาปุคฺคลา	๑๕๐/๒๘๓
พหิทฺธารมฺมณนฺ	๑๕๘/๓๐๙
พหุชนกนฺตา	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒
พหุชนมนาปา	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒
พหุเตรวานิ	๒๐๐/๔๑๓
พหุลีกเรยฺย	๑๖๑/๓๑๔
พหุสฺสุโต	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๘
พหิรมฺสิกนฺ	๕๕/๑๒๙
พาลธมฺโม	๕๐/๑๒๐; ๗๕/๑๕๙
พาลปุคฺคลา	๔๘/๑๑๕
พาลเวชฺชรูปา	๑๕๖/๒๙๘
พาลา	๓๙/๑๐๐; ๑๗๗/๒๓๙
พาโลมโก	๑๑๕/๒๓๗
พาลฺยนฺ	๑๗๔/๓๔๗
พาหาวิกฺเขปโก	๘๗/๑๘๘; ๑๖๕/๓๒๖
พาเหตฺวา	๒๕/๗๑
พิลคฺคาโห	๑๔๒/๒๖๗
พิลงฺคถาลิกนฺ	๕๕/๑๒๙
พิลาลฺยา	๕/๑๑; ๑๙๕/๓๙๘
พิพฺโพหเน	๒๐๕/๔๒๐
พุทฺธจกฺขุนา	๑๑/๓๗; ๑๕๖/๒๙๘
พุทฺธชมฺมานนฺ	๑๔๙/๒๘๑
พุทฺธมามโก	๔๑/๑๐๓
พุทฺธสาวกา	๕๗/๑๓๒; ๑๔๓/๒๖๙
พุทฺธสุโพธิ	๑๕๖/๒๙๙
พุทฺธิมา	๕๗/๑๓๒; ๑๔๓/๒๖๙
พุทฺธา	๒๗/๗๖; ๔๑/๑๐๓; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๙๗/๔๐๗
โพชฺฌงฺคกรณ์	๑๙๖/๔๐๒
โพชฺฌงฺคกุลฺลา	๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐
โพชฺฌงฺคธีรา	๑๐/๓๖
โพชฺฌงฺคปุคฺคลา	๑๕๐/๒๘๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โพชฺฌงฺคา	๔๕/๓๑๐; ๕๐/๑๒๐; ๘๘/๑๙๓; ๓๕๐/๒๘๕; ๓๙๘/๔๐๘
โพทฺธพฺพํ	๓๐/๓๖

[ภ]

ภคนฺทลา	๕/๓๐
ภควา	๔๓/๓๐๓; ๕๐/๓๙๙; ๓๔๙/๒๘๐
ภคินี	๔๖/๓๓๓; ๓๗๑/๓๔๓; ๒๐๓/๔๓๗
ภคฺคกณฺฏโก	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๓๗๔; ๓๔๙/๒๘๐; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคกิเลโส	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๓๗๔; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคทิฏฺฐี	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๓๗๔; ๓๔๙/๒๘๐; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคโทโส	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๒๗๔; ๓๔๙/๒๘๐; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคมาโน	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๓๗๔; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคโมโห	๘๔/๓๗๔; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคราโค	๕๐/๓๓๙; ๘๔/๓๗๔; ๓๔๙/๒๘๐; ๓๕๓/๒๘๖; ๓๙๘/๔๐๙; ๒๓๐/๔๓๕
ภคฺคา	๓๐/๓๔; ๒๘/๗๙; ๓๙/๙๗; ๓๔๙/๒๗๘
ภงฺโค	๓๐/๓๕; ๓๙/๙๘
ภชติ	๓๕๐/๒๘๓; ๓๙๖/๔๐๒
ภณนฺติ	๓๐/๓๖; ๓๓๘/๒๔๐; ๓๔๔/๒๗๓
ภณิยติ	๔๓/๓๐๖; ๘๓/๓๗๓; ๓๘๓/๓๖๓
ภณฺฑนการกา	๔๙/๓๓๖; ๕๐/๓๓๙; ๖๐/๓๓๖
ภณฺฑุ	๗/๓๘
ภทกา	๔/๙
ภทฺทกา	๓๑/๘๔; ๕๙/๓๓๔; ๓๒๗/๒๔๙
ภนฺตยานปฏิภาโค	๕๓/๓๒๒
ภยกถา	๓๕๗/๓๐๖
ภยกโร	๓๘๘/๓๗๔
ภยทสฺสาวี	๓๐/๓๒; ๕๒/๓๒๔; ๓๕๓/๒๘๘; ๓๙๖/๔๐๕; ๓๙๙/๔๓๓
ภยเภรวา	๒๐๒/๔๓๕
ภยมนฺตรโต	๕/๓๒; ๓๙๕/๓๙๙
ภยมาวิสิ	๓๗๓/๓๔๓
ภยํ	๓๙/๓๐๐; ๓๗๐/๓๓๖
ภยาคติ	๓๔๘/๒๗๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ภยานโก	๑๗๐/๓๓๙
ภยาปนุณฺณา	๔/๙
ภวชฺโฌสิตา	๑๓๓/๒๕๗
ภวตชฺชิตา	๑๑๑/๒๓๓
ภวตณฺหา	๓/๗
ภวทิฏฺฐิ	๑๐๖/๒๒๖
ภวนํ	๔๕/๑๑๐
ภวนิโรโธ	๒๗/๗๗
ภวเนตฺติ	๗/๒๓
ภวราคานุสโย	๓๐/๘๒
ภวสตานิ	๗/๒๔
ภวสาคพทฺธา	๗/๒๓
ภวสาควตฺถู	๘/๒๕
ภวาธิมุตฺตา	๑๓๓/๒๕๗
ภวูปคตา	๑๓๓/๒๕๗
ภวูปนิสา	๑๓๓/๒๕๗
ภวูปปตฺติ	๗๑/๑๕๒
ภโว	๒๗/๗๗
ภโวฆํ	๕๘/๑๓๓
ภสฺสการกา	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๙๙; ๖๐/๑๓๖
ภากุฏิกา	๘๗/๑๘๕; ๑๙๒/๓๙๓
ภาคี	๕/๑๑๙; ๑๔๙/๒๘๑; ๒๑๐/๔๓๕
ภาตา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
ภาเยยฺย	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๙/๔๑๑; ๒๐๐/๔๑๓
ภาริกํ	๖/๑๕
ภาโร	๑๔๙/๒๗๘
ภาวนาปารคู	๖/๑๖
ภาวิตกาโย	๕๐/๑๑๙; ๘๔/๑๗๔; ๑๕๑/๒๘๖; ๑๙๘/๔๐๙; ๒๑๐/๔๓๕
ภาวิตจิตฺโต	๕๐/๑๑๙; ๘๔/๑๗๔; ๑๔๙/๒๘๐; ๑๕๑/๒๘๖; ๑๙๘/๔๐๙; ๒๑๐/๔๓๕
ภาวิตปญฺโญ	๕๐/๑๑๙; ๘๔/๑๗๔; ๑๕๑/๒๘๖; ๑๙๘/๔๐๙; ๒๑๐/๔๓๕
ภาวิตมคฺโค	๖/๑๖
ภาวิตสีโล	๕๐/๑๑๙; ๘๔/๑๗๔; ๑๕๑/๒๘๖; ๑๙๘/๔๐๙; ๒๑๐/๔๓๕
ภาสติ	๑๓๓/๒๕๖
ภิกฺขุ	๑๘/๕๖; ๑๕๐/๒๘๒; ๑๕๘/๓๐๘; ๑๖๐/๓๑๒; ๑๙๙/๔๑๐; ๒๑๐/๔๓๒
ภิกฺขุนิโย	๑๕๐/๒๘๒
ภิกฺขุนีโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
ภิชฺชนฺติ	๒/๔
ภิตฺติขีเล	๗/๑๘; ๒๗/๗๖
ภินฺทิสฺสามิ	๑๙๖/๔๐๕
ภิสึ	๔๕/๑๐๙; ๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๔๐๙
ภีรุ	๑๐/๓๖; ๒๘/๗๙; ๑๔๙/๒๗๗
ภุชโค	๓/๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ภุชิสฺสํ	๕๘/๑๓๓	มคฺคโกวิโท	๖๙/๑๔๘; ๑๕๖/๒๙๗
ภูตวาที	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒	มคฺคกุชาโย	๘/๒๖
ภูตา	๑๔๑/๒๖๖	มคฺคญฺญู	๖๙/๑๔๘; ๑๕๖/๒๙๗
ภูมิ	๑๗๐/๓๓๙	มคฺคธีรา	๑๐/๓๖
ภูมิรามเณยฺยกํ	๔๒/๑๐๕	มคฺคปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
ภูริปญฺโญ	๒๗/๗๕	มคฺคภาวนา	๑๔๓/๒๖๙
เภตฺตา	๙๗/๒๑๐	มคฺควิทู	๑๕๖/๒๙๗
เภโท	๔๑/๑๐๒	มคฺคสจฺจํ	๑๑๙/๒๔๑
เภรวา	๑๙๔/๓๙๖	มคฺคานุคา	๖๙/๑๔๘
โภคกุลา	๑๕๒/๒๙๐	มคฺโค	๖/๑๖; ๓๑/๘๔; ๔๕/๑๑๐;
โภคพฺยสเนน	๑๑/๓๘; ๔๔/๑๐๖		๕๐/๑๒๐; ๕๙/๑๓๔; ๘๘/๑๙๓;
โภคา	๔๑/๑๐๓; ๕๕/๑๓๐		๑๔๐/๒๖๖; ๑๕๐/๒๘๕;
โภคฺโค	๓๙/๑๐๐		๑๙๘/๔๐๘
โภชนานิ	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๖/๔๐๓	มงฺกุ	๕๒/๑๒๕; ๖๑/๑๓๗
โภวาทิกา	๙๔/๒๐๕	มจฺจุ	๔๑/๑๐๒
		มจฺจุตฺตโร	๑๘๖/๓๗๐
	[ม]	มจฺจุนาพฺภาหโต	๑๗๒/๓๔๕
มกุฏิ	๑๖๒/๓๑๘	มจฺจุปรายนา	๓๙/๑๐๐
มกฺกโฏ	๒๖/๗๕	มจฺจุราชา	๑๘๖/๓๗๐
มกฺขิกา	๑๗๔/๓๕๐	มจฺจุวสํ	๓๙/๑๐๐
มกฺโข	๒๘/๗๙; ๔๘/๑๑๔;	มจฺจุสฺสนาคโม	๑๐/๓๖
	๑๔๘/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๗	มจฺโจ	๓/๑; ๔๑/๑๐๓
มคฺคกถํ	๑๙๖/๔๐๒	มจฺฉกจฺฉปา	๑๕๖/๒๙๘
มคฺคกุสลา	๑๗/๕๕; ๓๓/๘๗;	มจฺฉรายนา	๔๔/๑๐๗
	๑๔๔/๒๗๐	มจฺฉรายิตตฺตํ	๔๔/๑๐๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มจฺฉริโน	๙/๒๙
มจฺฉริยํ	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๗
มจฺฉา	๑๗๑/๓๔๒
มชฺฌตฺตตา	๒๐๗/๔๒๗
มชฺฌิมยามํ	๖/๑๕
มญฺโจ	๔๕/๑๐๙; ๓๖๐/๓๑๔; ๑๙๘/๔๐๙; ๑๙๓/๓๙๕
มญฺฉติ	๔๘/๑๑๔
มญฺชิตฺตกํ	๓๗๔/๓๔๘
มณิกุณฺฑเล	๑๘๕/๓๖๙
มณิภิตฺติวิกา	๒๕/๗๓
มณิลกฺขณํ	๓๖๒/๓๑๕
มณฺฑนาย	๒๐๖/๔๒๒
มณฺฑเป	๑๙๒/๓๙๓
มตา	๑๐/๓๕
มติมา	๓๑๖/๒๓๘
มตฺตญฺญุตา	๕๐/๑๒๐
มตฺติกภาชนา	๓๙/๑๐๐
มตฺติกากุณฺฑโล	๑๙๑/๓๗๙
มโท	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘
มทฺทสฺสุ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
มธุกปานํ	๑๕๙/๓๑๐
มธุเมโห	๕/๑๐
มธุรํ	๑๕๗/๓๐๖
มนสิการปฏิพทฺธา	๑๕๖/๒๙๘
มนสิกาโร	๒๐๗/๔๒๘
มนาปา	๗/๑๙; ๑๙๖/๔๐๓
มนาปีกา	๑/๑; ๘/๒๕; ๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
มนายตนํ	๑/๒; ๒๐๒/๔๑๖
มนินฺทฺริยํ	๑/๒; ๑๗๓/๓๔๗; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๒/๔๑๖
มนุโช	๑/๓; ๑๐/๓๓; ๑๗/๕๔; ๒๗/๗๖; ๓๑/๘๔
มนุสฺสผสฺสา	๑๙๙/๔๑๒
มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ	๕๐/๑๑๙; ๕๖/๑๓๑
มนุสฺสโลโก	๑๗๒/๓๔๓
มนุสฺสโลโกภวนํ	๔๕/๑๓๐
มนุสฺสา	๙/๓๑; ๒๘/๘๐; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๘/๔๓๐
มโน	๑/๒; ๘/๒๗; ๔๖/๑๑๑; ๖๔/๑๔๑; ๑๕๑/๒๘๘; ๑๗๓/๓๔๖; ๒๑๐/๔๓๔
มโนกมฺมํ	๑๐/๓๓; ๕๑/๑๒๒; ๑๕๖/๒๙๗
มโนทุจฺจริตํ	๑๓/๔๔; ๒๘/๗๘; ๔๘/๑๑๔; ๕๔/๑๒๖; ๖๗/๑๔๕; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๖๐/๓๑๓; ๒๐๗/๔๒๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มโนปโทโส	๘๕/๑๗๗
มโนมยํ	๑๕๐/๒๘๓
มโนมุนิมนาสวํ	๑๔/๔๗
มโนโมเนยฺยํ	๔๔/๑๐๗; ๑๔๙/๒๗๙
มโนวิญฺญาณธาตุ	๑/๒; ๑๕๑/๒๘๘; ๑๗๓/๓๔๗; ๒๐๒/๔๑๖
มโนวิตกฺกา	๕/๑๒; ๑๙๕/๔๐๐
มโนวิเลโข	๘๕/๑๗๙; ๑๖๐/๓๑๒; ๑๗๔/๓๔๘; ๒๐๗/๔๒๘
มโนสตฺถํ	๕๔/๑๒๖
มโนสมุปทา	๘/๒๕
มโนสุจริตํ	๑๓/๔๔
มนฺตพนฺธวา	๔/๙
มนฺตา	๑๕๑/๒๘๖
มนฺตาภาณี	๘๕/๑๗๗
มนฺโท	๕๓/๑๒๕; ๕๕/๑๒๘
มมตฺตา	๑๑/๔๐; ๑๐๗/๒๒๖; ๑๕๗/๓๐๗
มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโน	๑๑/๔๐
มมายิตํ	๓๘/๙๓; ๔๐/๑๐๑; ๑๘๕/๓๖๗
มมาเยยฺย	๑๕๗/๓๐๗
มรณทุกฺขํ	๕/๑๓
มรณปปาตมฺหิ	๕๑/๑๒๒
มรณมุเข	๑๑/๓๙
มรณํ	๔๑/๑๐๒
มรณานุสฺสติ	๓/๕
มริยาทิกตํ	๑๑/๔๐
มริสฺสาม	๑๗๔/๓๕๑
มรีจิ	๑๗๒/๓๔๔
มรู	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
มลี	๑๗๐/๓๔๐
มหลฺลโก	๓๙/๑๐๐
มหากนฺตาโร	๕๔/๑๒๗
มหากิพฺพิสการิโน	๑๗๐/๓๓๙
มหากุฏิโล	๕๔/๑๒๗
มหากุลา	๘๗/๑๘๙; ๑๕๒/๒๙๐
มหาคหนํ	๕๔/๑๒๗
มหาเคโข	๕๔/๑๒๖
มหานิรโย	๑๗๐/๓๓๘
มหาปงฺโก	๕๔/๑๒๗
มหาปญฺโญ	๒๗/๗๘; ๑๕๖/๒๙๖; ๑๙๑/๓๘๑
มหาปริฬาหฏฺเฐน	๓/๕
มหาปลิโป	๕๔/๑๒๗
มหาปลิโพโธ	๕๔/๑๒๗
มหาพนฺธนํ	๕๔/๑๒๗
มหาภิตาปนฏฺเฐน	๓/๕
มหาภูตูปนิพนฺธิ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
มหาโภคกุลา	๑๗/๕๕; ๘๗/๑๘๙; ๑๖๕/๓๒๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มหามตฺตกถา	๑๕๗/๓๐๖
มหารชกฺเข	๖๙/๑๕๐
มหาราชวติกา	๒๕/๗๓
มหาราชาโน	๑๕๐/๒๙๓
มหาลุทฺทา	๑๗๐/๓๓๙
มหาวนํ	๕๕/๑๒๗
มหาวิลโม	๕๕/๑๒๗
มหาสมุทฺทํ	๔๒/๑๐๕
มโหโฆ	๑๘๐/๓๖๑
มํสจกฺขุนา	๑๑/๓๗; ๓๐/๘๒; ๑๔๓/๒๖๘
มํสเปสูปมา	๓/๕; ๖/๑๕
มํสโลหิตํ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕
มํสํ	๒๐๕/๔๒๐
มาตา	๔๖/๑๑๓; ๑๗๔/๓๕๑; ๒๐๓/๔๑๗
มาตุมรเณน	๑๑/๓๘
มานโว	๑/๓; ๔/๙; ๑๒๙/๒๕๒
มานสงฺคํ	๒๖/๗๕
มานสฺสรสฺสโร	๑๗๓/๓๔๖
มานสํ	๑/๒; ๑๕๑/๒๘๗; ๒๐๒/๔๑๖
มานานุสฺโย	๓๐/๘๒
มานิโต	๕๒/๑๒๓
มานุสกํ	๕/๑๓
มาเนนฺติ	๓๒/๘๕
มาโน	๕/๑๐; ๒๑/๖๕; ๒๗/๗๖; ๓๐/๘๒; ๔๗/๑๑๔; ๑๕๑/๒๘๗; ๑๙๕/๓๙๘
มามโก	๔๑/๑๐๒; ๑๖๒/๓๑๗
มายา	๓/๖; ๕/๑๐; ๗/๒๓; ๔๗/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๖๑/๓๑๕; ๑๗๒/๓๔๔
มายาวิตา	๒๑/๖๔
มารโคจโร	๒๐๒/๔๑๖
มารนิวาโส	๒๐๒/๔๑๖
มารปกฺโข	๒๐๒/๔๑๖
มารปาโส	๓/๗; ๗/๒๔; ๒๐๒/๔๑๖
มารพลิ	๓/๗; ๗/๒๔
มารมุเข	๑๑/๓๙
มารวิสโย	๓/๗; ๒๐๒/๔๑๖
มารเสนา	๒๗/๗๗; ๖๗/๑๔๕; ๑๔๙/๒๗๗
มาโร	๒๐๒/๔๑๖
มาลากถา	๑๕๗/๓๐๖
มาสกฺเขตฺตํ	๔/๗
มาสิโก	๓๙/๙๙
มาหา	๑๗/๕๔
มิคจกฺกํ	๑๖๒/๓๑๙
มิคา	๒๐๕/๔๒๐
มิจฺฉตฺตํ	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
มิจฺฉาอาชีโว	๔๙/๑๑๔
มิจฺฉากมฺมนฺโต	๔๗/๑๑๔

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
มิจฺฉาคาโห	๑๓/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
มิจฺฉาจาโร	๑๖๐/๓๓๓
มิจฺฉาญาณํ	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาทิฏฺฐิ	๑๓/๔๐; ๔๘/๑๓๔; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๗๔/๓๔๘; ๒๐๗/๔๒๘
มิจฺฉาปฏิปทาย	๔๘/๑๓๕
มิจฺฉาปโถ	๑๓/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
มิจฺฉาผโฐ	๒๘/๗๙; ๑๔๙/๒๗๗
มิจฺฉาวาจา	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาวายาโม	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาวิมุตฺติ	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาสงฺกปฺโป	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาสติ	๔๘/๑๓๔
มิจฺฉาสมาธิ	๔๘/๑๓๔
มิโต	๑๗๐/๓๓๙
มิตฺตา	๔๖/๑๑๑; ๕๓/๑๒๖; ๑๙๒/๓๙๓; ๒๐๓/๔๑๗
มิตฺตามจฺจปติโพธํ	๔๐/๑๐๒; ๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๐
มิถุ	๖๐/๑๓๕; ๑๓๗/๒๓๙
มิยฺยติ	๓๙/๙๗
มุขกุลานวิกุลานมตฺโต	๘๕/๑๗๗
มุขโรโค	๕/๑๐
มุขสมฺภาวิโต	๑๙๒/๓๙๓
มุขํ	๑๐/๓๒
มุขุโลกิกา	๕๑/๑๒๒
มุคฺคกฺเขตฺตํ	๔/๘
มุจฺจนฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔; ๑๒๗/๒๔๙
มุจฺฉา	๓/๖; ๗/๒๓
มุญฺเจยฺย	๒๐๗/๔๓๐
มุตสุทฺธิกา	๒๕/๗๓
มุตฺโต	๒๗/๗๗
มุตฺตกรีสปุณฺณํ	๗๐/๑๕๑
มุตฺตกาโม	๕๗/๑๓๓
มุตฺตเคโธ	๗๐/๑๖๗
มุตฺตตโณฺหา	๗๔/๑๗๔
มุตฺตปุณฺณํ	๗๐/๑๗๑
มุตฺตราโค	๕๗/๑๓๓
มุตฺตสลฺโล	๑๔/๔๗
มุตฺตํ	๑๔๙/๒๗๐
มุตฺตาจาโร	๑๗๗/๓๕๐
มุตฺตาวี	๓๗/๙๖
มุตฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔
มุตฺติปฏิเสวนตาย	๖/๑๗
มุทิตมโน	๑/๒
มุทินฺทฺริโย	๖๙/๑๕๐
มุทฺทิกปานํ	๑๕๙/๓๑๐
มุนิ	๑๔/๔๖; ๔๗/๑๑๓; ๕๖/๑๓๐; ๑๓๗/๒๗๗

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
มุสาวาโท	๕๔/๑๒๗; ๑๐๓/๒๒๑; ๒๐๗/๔๒๘
มุสฺสเต	๕๐/๑๑๘
มูลขชฺชกำ	๑๕๙/๓๑๐
มูลรโส	๑๕๗/๓๐๖
มูลำ	๑/๒; ๗/๒๓; ๑๐/๓๕; ๑๕๑/๒๘๖; ๒๐๓/๔๑๗
มูฬฺหขมฺโม	๕๐/๑๒๐; ๗๕/๑๕๙
มูฬฺหรูโป	๑๔/๔๘; ๑๔๙/๒๗๙
มูโฬฺห	๕/๑๒; ๒๗/๘๐; ๗๖/๑๖๐; ๒๐๘/๔๓๐
เมขลำ	๑๑๘/๒๔๑; ๑๖๗/๓๓๒; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๖/๔๒๔
เมถาวึ	๒/๔; ๒๗/๗๖; ๔๐/๒๐๓; ๕๕/๑๒๘; ๑๑๒/๒๓๔; ๑๓๒/๒๕๕; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๙๗/๔๐๗
เมณฺฑกยานำ	๕๑/๑๒๒
เมตฺตา	๒๐๒/๔๑๕
เมตฺตาภาวนำ	๑๕๖/๒๙๙
เมตฺตายนา	๒๐๒/๔๑๕
เมตฺตายิตตฺติ	๒๐๒/๔๑๕
เมถุติ	๒๐๒/๔๑๕
เมถุนกา	๔๙/๑๑; ๑๖๑/๓๑๖
เมถุนขมฺโม	๔๙/๑๑๖; ๕๑/๑๒๑; ๕๕/๑๒๘; ๑๖๑/๓๒๕
โมกฺขเวสิโน	๑๗๐/๓๔๐
โมกฺโข	๓๙/๑๐๐
โมฆมญฺญำ	๒๔/๗๐; ๑๑๗/๒๔๐
โมจปานำ	๑๕๙/๓๑๐
โมเจตา	๘/๒๕
โมเทยฺย	๒๐๘/๔๒๙
โมนำ	๑๔/๔๗; ๔๗/๑๑๓; ๕๖/๑๓๐
โมเนยฺยานิ	๔๔/๑๐๗
โมมูหขมฺโม	๗๕/๑๕๙
โมมูโห	๕๓/๑๒๕; ๕๕/๑๒๘
โมสวชฺชำ	๕๔/๑๒๖; ๑๐๑/๒๑๗
โมหจิตฺโต	๑๕/๕๑
โมหจริโต	๑๕๖/๒๙๙
โมหสงฺคำ	๒๖/๗๕
โมหสฺฉฑฺฑำ	๑๗๓/๓๔๖
โมหาคติ	๑๔๘/๒๗๕
โมโห	๕/๑๐; ๒๗/๗๖; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๗๔/๓๔๗; ๑๙๕/๓๙๗; ๒๐๙/๔๓๑

[ย]

ยกฺขวตำ	๑๓๓/๒๕๗
ยกฺขวติกา	๒๕/๗๓
ยกฺขา	๑๕๐/๒๘๓
ยญฺจานปฺปฏิโต	๓/๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ยคฺคารี	๒๐๖/๔๒๒	ยานิปตฺถิ	๒๗/๗๗
ยถานุขมฺมำ	๑๙๘/๔๐๘	ยาปนา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗
ยถาปกาโร	๓/๕	ยาเปติ	๗/๒๑; ๑๕๐/๒๙๔
ยถาปชานำ	๑๙๘/๔๐๘	ยามานำ	๑๐/๓๖
ยถายุตฺโต	๓/๕	ยายติ	๒/๓
ยถาวิหิโต	๓/๕	ยุคำ	๖๙/๑๔๖
ยถาสนฺติกงฺคำ	๑๗/๕๓	ยุตฺตสญฺญำ	๗๖/๑๖๑
ยถาสนฺถติโก	๕๒/๑๒๓	ยุทฺธกถา	๑๕๗/๓๐๖
ยทตฺถครหี	๑๓/๔๒	ยุวา	๒๐๘/๔๒๙
ยทตฺถนี	๑๙/๕๙; ๓๒/๙๕	โยคกฺเขมกามา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
ยปนา	๑๐/๓๔; ๓๙/๙๗	โยพฺพญฺญกามา	๑๗๓/๓๔๖
ยเปยฺย	๒๒/๔๑; ๑๓๕/๒๖๐; ๑๗๘/๓๖๐	โยพฺพญฺญำ	๘/๒๕; ๑๗๒/๓๔๕; ๑๗๓/๓๔๖
ยวกฺเขตฺตำ	๔/๘	โยคี	๒๑๐/๔๓๔
ยสกามา	๑๗๓/๓๔๖	โยโค	๓/๗; ๗/๒๔
ยสสฺสี	๑๗/๕๕	โยคิวากฺยำ	๙๐/๒๐๐
ยสายโส	๑๓๑/๒๕๔		
ยโส	๘/๒๕; ๕๒/๑๒๔; ๑๗๒/๓๔๕	[ร]	
ยำขมฺมสมนฺนาคโต	๓/๕; ๑๗/๕๓	รกฺขติ	๑๕๗/๓๐๕
ยาคุปานำ	๑๕๙/๓๑๐	รขสา	๕/๑๐; ๓๑/๓๘
ยาจติ	๑๐๖/๒๒๖	รขตำ	๓๙๗/๔๐๗
ยาจิตกูปมา	๓/๕	รขนียวตฺถุ	๑/๑
ยาถาวา	๑๔๑/๒๖๖	รขนียา	๗/๑๙; ๑๙๖/๔๐๓
ยานกถา	๑๕๗/๓๐๖	รชานิ	๒๐๙/๔๓๑
		รโช	๒๐๙/๔๓๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
รชฺชติ	๔๘/๑๓๔; ๙๐/๑๙๙	ราชฆาย	๖๖/๑๔๓
รฏฺฐึ	๑/๑; ๗/๒๒; ๑๕๗/๓๐๔	ราชโปริเส	๑๐๒/๒๑๙
รณึ	๑๗๒/๓๔๕	ราชาโน	๕๕/๑๒๙; ๑๕๐/๒๙๒; ๑๗๑/๓๔๓
รถึ	๗๑/๑๕๒		
รถี	๕/๑๒; ๑๙๕/๔๐๐	ราหุมุขึ	๕๕/๑๒๙
รโถ	๗/๑๙; ๑๕๗/๓๐๔	ริตฺตฆฏึ	๒๕/๗๑
รนฺธเมสี	๖๑/๑๓๖	ริตฺตเปสุโณ	๑๗๖/๓๕๕
รมสี	๑๗๒/๓๔๕	ริตฺตึ	๑๙๓/๓๙๔
รสคิทฺธา	๑๕๗/๓๐๖	ริตฺตาสนึ	๑๙๓/๓๙๕; ๑๙๘/๔๐๘
รสตณฺหา	๓/๗; ๑๑/๓๘; ๑๕๐/๓๐๖	ริสฺสมาโน	๕๕/๑๒๙
รสปานึ	๑๕๙/๓๑๐	รุกฺขผลูปมา	๓/๕
รสรโช	๒๐๙/๔๓๑	รุกฺขมูลึ	๗/๒๐; ๔๙/๑๑๗; ๑๙๓/๓๙๖
รสา	๗/๑๙; ๑๑/๔๐; ๑๙๖/๔๐๓	รุกฺขมูลิโก	๘๗/๑๘๕
รหสฺโส	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๘	รุกฺขาสยา	๕/๑๑; ๑๙๕/๓๙๘
รโห	๗/๒๑	รุจิยา	๑๐/๓๓; ๓๖/๕๑; ๕๖/๑๓๐; ๑๑๖/๒๓๘
ราคชิลึ	๒๐๘/๔๓๐		
ราคจริโต	๑๕๖/๒๙๙; ๑๙๑/๓๘๔	รุทฺเธยฺย	๑๕๑/๒๘๗
ราครากี	๓๐/๘๒	รุปฺปติ	๒/๔
ราคสงฺคึ	๒๖/๗๕	รุสิโต	๒๐๖/๔๒๔
ราคสลฺลึ	๑๔/๔๘; ๑๗๓/๓๔๖	รุหิรปุณฺณึ	๗๐/๑๕๑
ราคุสฺสโท	๑๕๕/๒๙๔	รูปคตึ	๔๑/๑๐๒; ๔๓/๑๐๖
ราโค	๗/๑๘; ๒๖/๗๕; ๔๘/๑๑๔; ๑๗๔/๓๔๗; ๒๐๙/๔๓๑	รูปคตณฺหา	๓/๗; ๑๑/๓๘; ๑๕๑/๒๘๗
		รูปธาตุ	๗๙/๑๖๔
ราชกถา	๑๕๗/๓๐๖	รูปธาตุราควินิพนฺธึ	๗๙/๑๖๔
ราชกุลมชฺฌคโต	๕๔/๑๒๗	รูปนิมิตฺตนิเกตวิตฺตารวินิพนฺธา	๗๙/๑๖๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
รูปภเว	๑๑/๓๗
รูปรโช	๒๐๙/๔๓๑
รูปรตำ	๙๐/๒๐๐
รูปราคา	๗/๒๑; ๑๕๐/๒๙๔; ๒๑๐/๔๓๓
รูปา	๑/๑; ๗/๑๙; ๑๑/๔๐; ๔๖/๑๑๑
รูปาวจรา	๑/๑; ๗/๒๒
รูปาวจรารูปาวจรสมาปตฺติสุ	๓๐/๘๓
รูปาสา	๓/๗
รูปี	๙/๓๑; ๒๗/๘๐; ๔๘/๑๑๕
เรณุ	๒๐๙/๔๓๑
โรคผสฺโส	๒๐๑/๔๑๔
โรคพฺยสฺเนน	๑๑/๓๗; ๔๔/๑๐๖
โรโค	๔๗/๑๑๕
โรสนฺตำ	๒๐๖/๔๒๔
โรเสยฺยุำ	๑๙๙/๔๑๒
โรหิตมจฺฉำ	๒๕/๗๑

[ล]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ลกฺขณปาฐกา	๑๖๒/๓๑๘
ลกฺขณวาทา	๕๙/๑๓๕; ๑๒๐/๒๔๓; ๑๓๓/๒๕๗
ลกฺขณสญฺญำ	๗๖/๑๖๑
ลกฺขณำ	๑๖๒/๓๑๗
ลคฺคา	๙/๒๘; ๓๐/๘๓
ลคฺคิโต	๗/๑๘; ๒๗/๗๖
ลจฺฉติ	๑๙๖/๕๐๓
ลตา	๓/๗; ๗/๒๔
ลทฺธา	๑๕๙/๓๑๐
ลปกลปโก	๘๗/๑๘๖
ลปนฺติ	๙/๓๑
ลปมา	๑๖๔/๓๒๔
ลปลโป	๑๙๒/๓๙๓
ลปา	๔๑/๑๐๓; ๑๖๒/๓๑๙
ลเภถ	๖๘/๑๔๕
ลมฺพิกำ	๙๙/๑๙๗; ๑๕๗/๓๐๖
ลาปเยยฺย	๑๖๔/๓๒๒
ลาภปจฺจยา	๘๙/๑๙๖; ๑๖๔/๓๒๔
ลาภมจฺฉริยำ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗
ลาภเหตุ	๘๙/๑๙๕
ลาภาลาโภ	๓๑๑/๒๕๔
ลาภี	๑๗/๕๖; ๑๖๕/๓๒๙; ๑๙๒/๓๙๓
ลาโภ	๘/๒๕; ๒๘/๗๙; ๑๗๓/๓๔๕
ลามกา	๕/๙; ๑๑/๓๙; ๓๑/๘๕
ลาลปนฺติ	๙/๓๑
ลาลปฺปายนา	๔๔/๑๐๗
ลาลปฺปายิตตฺตำ	๔๔/๑๐๗
ลาลปฺโป	๔๔/๑๐๗; ๖๒/๑๓๘; ๘๗/๑๗๙
ลิมฺปติ	๑๓/๔๒; ๔๖/๑๑๒; ๑๔๘/๒๗๕
ลุทฺโธ	๕/๑๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฌุพฺภนา	๙๙/๒๑๕; ๑๖๓/๓๒๐; ๑๗๖/๓๕๕
ฌูขชีวิตํ	๑๖๖/๓๓๑
ฌูขุ	๘๗/๑๘๕
เฌณคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
เฌณทสฺสิโน	๔๔/๑๐๘
เฌณปทํ	๑๕๐/๒๘๕
เฌณปฺปฑิตํ	๒๓/๖๘
เฌณวาโท	๘๐/๑๖๘
เฌณา	๑๗/๕๔; ๙๙/๒๑๔
เฌปา	๔๗/๑๑๓; ๑๔๘/๒๗๖
โฌกขมฺมา	๔๑/๑๐๓
โฌกชาตุโย	๑๕๖/๒๙๖; ๑๙๑/๓๘๑
โฌกโวหาโร	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖
โฌกกฺขายิกา	๑๕๗/๓๐๖
โฌกุตฺตรํ	๑๙๒/๓๙๓
โฌโก	๓๙/๙๗; ๕๙/๑๓๔; ๑๗๒/๓๔๓; ๑๔๘/๒๗๕
โฌณิกํ	๙๙/๑๙๗; ๑๕๗/๓๐๖
โฌภปาปํ	๑๗๖/๓๕๕
โฌโภ	๓/๗; ๕/๑๒; ๑๗๖/๓๕๕
โฌมหํสนรูปา	๑๗๐/๓๓๙
โฌมหาโส	๕/๑๒; ๑๙๕/๔๐๐
โฌลุปฺปํ	๓/๗; ๗/๒๔
โฌลุปฺปายนา	๓/๗
โฌลุปฺปายิตตฺตํ	๓/๗
โฌหกาตกํ	๗๗/๑๗๖; ๑๙๒/๓๙๓
โฌหกุมฺภิยา	๑๗๐/๓๓๘
โฌหฑฺฒมาโส	๑๙๑/๓๗๙
โฌหิตํ	๕/๑๐

[ว]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วกฺขามิ	๑๙๗/๔๑๐
วคฺคนนฺที	๙๗/๒๑๐; ๑๖๓/๓๒๑
วคฺครโต	๑๖๓/๓๒๑
วคฺคสฺสารี	๓๕/๗๙; ๑๔๗/๒๗๓
วคฺคาราโม	๙๗/๒๑๐; ๑๖๓/๓๒๑
วคฺคุวโท	๑๙๐/๓๗๗
วงฺโก	๓๙/๑๐๐
วจนํ	๙/๒๙
วจีกมฺมํ	๑๐/๓๓; ๕๑/๑๒๒; ๑๕๖/๒๙๗
วจีทุจฺจริตํ	๒๗/๗๗; ๔๗/๑๑๔; ๕๔/๑๒๖; ๑๔๗/๒๗๖; ๑๔๙/๒๗๗; ๒๐๗/๔๒๗
วจีปาริสุทฺธิ	๑๙๖/๔๐๑
วจีโมเนยฺยํ	๔๔/๑๐๗; ๑๔๙/๒๗๙
วจีสงฺขารา	๕๔/๑๒๖
วชิรา	๑๗๖/๓๗๑
วชฺชทสฺสินํ	๒๐๗/๔๒๙
วชฺชสญฺญิกา	๘๕/๑๗๗; ๒๐๗/๔๒๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วชฺชา	๒๐๖/๔๒๔	วจกโต	๑๐๗/๒๒๗
วชฺชิภูมิยา	๒๐๕/๔๒๐	วนโถ	๓/๖; ๗/๒๓
วชฺชุ	๘๔/๒๐๔	วนปตฺถํ	๗/๒๑
วชฺเชยฺย	๓/๖	วนมูลผลาหาโร	๑๙๔/๓๕๐
วญฺจนิกา	๓๖๑/๓๑๕	วนรามเณยฺยกํ	๔๒/๑๐๕
วฏฺฏปริยนฺเต	๖/๑๗	วนาสยา	๕/๑๑; ๑๙๕/๓๙๘
วณฺณโปกฺขรตาย	๑๕๓/๒๙๒	วนฺทกาโม	๕๘/๓๓๓
วณฺณมจฺฉริยํ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗	วนฺทเคโช	๘๐/๑๖๘
วณฺณวาที	๒๐๖/๔๒๓	วนฺทตโณหู	๘๔/๑๗๔
วณฺณหาริยํ	๖๑/๑๓๗	วนฺทราโค	๑๓/๔๔; ๕๘/๑๓๓
วณฺเณนฺติ	๑๔๑/๒๖๖	วนฺทาโส	๘๘/๑๙๔
วตสุทฺธิกา	๒๕/๗๓	วปียติ	๑๙๕/๔๐๑
วตานิ	๒๗/๗๕	วปฺปติ	๑๐๐/๒๑๖
วตฺถสมฺปนฺโน	๑๗/๕๔; ๑๖๕/๓๒๕; ๓๖๖/๓๓๑	วมฺเภติ	๒๐๖/๔๒๓
วตฺเถยฺย	๑๐/๓๓; ๘๐/๑๖๖; ๑๓๕/๒๖๐; ๒๐๙/๔๓๒	วมฺมิโก	๗/๑๘
วตฺถกถา	๑๕๗/๓๐๖	วยธมฺมา	๗๒/๑๕๔; ๗๓/๑๕๕
วตฺถสฺนานิ	๑๕๙/๓๑๐	วยูหํ	๒๙/๘๓
วตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโน	๔๐/๑๐๑	วโยขนฺเช	๖/๑๕; ๑๗/๕๔; ๙๐/๒๐๐
วตฺถุกามา	๑/๑; ๕๘/๑๓๒	วรคฺคาโห	๑๔๒/๒๖๗
วตฺถุวิปริณามสงฺกิโน	๔๐/๑๐๑	วสฺนติ	๓๓/๘๔; ๑๓๐/๒๕๒
วตฺถุ	๔/๙; ๙๓/๒๐๓	วสฺลธมฺโม	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๘; ๑๖๑/๓๑๕
วทนฺติ	๑๕/๕๐; ๒๙/๘๐; ๑๑๑/๒๓๒; ๑๔๔/๒๗๑	วสุ	๒๐๓/๔๑๗
		วสฺสสตา	๓๙/๑๐๐
		วหจฺฉินฺโน	๕๓/๑๒๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วาจฏิกา	๑๖๓/๓๑๕	วิกฺเขปคโต	๗/๑๙; ๒๘/๘๐
วาจา	๔๕/๑๐๗; ๑๙๖/๔๐๒	วิคตเคโธ	๘๐/๑๖๘; ๑๖๔/๓๒๓
วาตสกฺกณฺ	๒๕/๗๑	วิคตคโณฺห	๘๔/๑๗๔
วาตสมุฏฺฐานา	๕/๑๐	วิคตโลมหโส	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๗;
วาตกามา	๖๐/๑๓๕		๑๙๙/๔๑๑
วาตคฺฆิกา	๖๐/๑๓๕	วิคฺคหํ	๒๐๖/๔๒๔
วาตปริเยสนํ	๖๐/๑๓๕	วิคฺคาหิกํ	๑๖๕/๓๒๕
วาตปุเรกฺขารา	๖๐/๑๓๕	วิฆาตอูมิ	๖๕/๑๔๒
วาตยนฺติ	๕๙/๑๓๔	วิฆาตํ	๔๙/๑๑๖
วาตาธิปฺปายา	๖๐/๑๓๕	วิจโย	๒๐๔/๔๑๙
วาโท	๑๑๔/๒๓๖	วิจเรยฺย	๘๐/๑๖๖; ๘๑/๑๗๐;
วายาโม	๑๖๐/๓๑๔; ๒๐๑/๔๑๔		๑๓๕/๒๖๐
วาริ	๔๖/๑๑๒; ๔๗/๑๑๓	วิจิกิจฺฉา	๒๗/๗๖; ๒๘/๗๙; ๓๐/๘๒;
วาริชํ	๘๐/๑๖๘		๑๔๙/๒๗๗; ๑๗๔/๓๔๘
วาริสมฺภวํ	๘๐/๑๘๖	วิจิกิจฺฉานิ์วรณํ	๕/๑๐; ๖/๑๕
วาสุเทววตฺ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๗	วิจิกิจฺฉานุสโย	๓๐/๘๒
วาสุเทววติกา	๒๕/๗๓	วิจินํ	๑๖๗/๓๓๓
วิกตฺถติ	๘๕/๑๗๙	วิจฺฉิกา	๑๕๘/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๖
วิกตฺถี	๑๘/๕๘	วิจฺฉินฺทติ	๑๓๓/๒๕๘
วิกปฺปยํ	๑๕๓/๒๙๒	วิฉนฺโน	๗/๑๘
วิกมฺปติ	๗๗/๑๖๒; ๑๕๕/๒๙๓	วิชญฺญา	๒๐๒/๔๑๕
วิกาลสญฺญิตา	๘๕/๑๗๙	วิชนวาตานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๓;
วิกิรติ	๒/๔		๑๔๙/๒๘๐
วิกฺขมฺภนโต	๓/๕	วิชหนฺติ	๑๙๕/๓๖๘
วิกฺขมฺภเย	๒๐๔/๔๑๘	วิชาเนยฺย	๑๐/๓๓; ๒๐๒/๔๑๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิชิคุจฺฉโต	๑๙๓/๓๙๕
วิชิตาวิโน	๙๐/๒๐๐
วิชฺชติ	๙๓/๒๐๓
วิชฺชาคโต	๒๗/๗๖; ๑๓๒/๒๕๕
วิชฺชุปฺปาโท	๓๙/๙๘
วิญฺญาณกฺขนฺโธ	๑/๒; ๖๙/๑๔๗; ๑๕๑/๒๙๘; ๑๗๓/๓๔๗; ๒๐๒/๔๑๖
วิญฺญาณคตํ	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖
วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา	๕๒/๑๒๓
วิญฺญาณญฺจายตนํ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๕๐/๒๙๔; ๒๑๐/๔๓๓
วิญฺญาณนิโรโธ	๒๗/๗๗
วิญฺญาณปจฺจยา	๒๗/๗๗
วิญฺญาณํ	๑/๒; ๗/๑๙; ๘/๒๗; ๑๔๘/๒๗๕; ๑๕๑/๒๙๘; ๑๗๓/๓๔๗; ๒๐๒/๔๑๖
วิญฺญาณูปนิพนฺธํ	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
วิญฺญาตสาสนา	๑๔๙/๒๗๙
วิตกฺกจริโต	๑๕๖/๒๙๙
วิตกฺกวิจารา	๑๙/๖๐
วิตกฺกํ	๑๒๑/๒๔๔
วิตจฺฉิกา	๕/๑๐
วิตเรยฺย	๑๔/๔๖
วิติณฺณกงฺโข	๑๘/๕๗
วิตุทิ	๑/๒
วิตุทฺทา	๓/๗
วิทเห	๑๖๒/๓๑๗
วิทิตา	๒๗/๗๖
วิทิโตสฺมิ	๒/๔
วิทฺโท	๒/๔
วิธเมติ	๒/๔
วิธาโตจโร	๑๙๖/๔๐๒
วิธาวติ	๑๗๔/๓๔๘
วิธูเปติ	๖/๑๗
วินยธโร	๑๗/๕๕; ๘๕/๑๗๙; ๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๘; ๑๕๒/๒๙๐; ๑๖๕/๓๒๕
วินยวาทิ	๘๕/๑๘๑; ๑๙๖/๔๐๒
วินยา	๑๕๑/๒๘๙
วินาภาโว	๔๐/๑๐๒
วินิคฺคโห	๒๑๐/๔๓๔
วินิฆาติ	๖๑/๑๓๗
วินิจฺฉยา	๗๓/๑๕๔; ๑๐๑/๒๑๗; ๑๒๙/๒๕๑
วินิปาตํ	๑๗๐/๓๓๘
วินิพทฺโธ	๗/๑๙; ๒๒/๖๖; ๒๘/๘๐
วินิเวธนํ	๑๕๐/๒๘๕
วิเนตา	๑๕๖/๒๙๗; ๑๙๑/๓๘๒
วิเนยฺย	๑๓/๔๒; ๑๙๖/๔๐๔; ๒๑๐/๔๓๒

ปทานุกฺกโม	ปฬเพ/องฺเก
วิโนเทยฺย	๑๕๗/๓๐๗; ๒๐๒/๔๑๕; ๒๐๓/๔๑๗; ๒๐๗/๔๒๙; ๒๑๐/๔๓๒
วินฺทติ	๑/๒
วิปราวตฺตํ	๗๗/๑๖๒
วิปริณามญฺญถาภาวา	๒/๔
วิปริณามทุกฺขํ	๕/๑๔
วิปริณามธมฺมา	๗๓/๑๕๕; ๑๗๒/๓๔๕
วิปริณามธงฺกิโน	๔๔/๑๐๗; ๙๘/๒๑๒
วิปริเยสคฺคาโห	๑๑/๔๐
วิปรีตคฺคาโห	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
วิปลฺลาสคฺคาโห	๑๑/๔๐; ๑๗๔/๓๔๘
วิปสฺสนา	๑๐/๓๖; ๒๗/๗๖; ๑๙๘/๔๑๐
วิปาโก	๑๖๒/๓๑๘
วิปฺปชเห	๑๖๑/๓๑๔
วิปฺปฏิสาโร	๑๖๐/๓๑๒; ๒๐๗/๔๒๘
วิปฺปมุตฺโต	๑๓๑/๒๕๔; ๑๔๘/๒๗๕; ๑๔๙/๒๘๑; ๑๖๐/๓๑๓
วิปฺปลปติ	๑๖๕/๓๒๘
วิปฺปลาโป	๔๔/๑๐๗
วิปฺปลุตฺตา	๒๘/๗๙
วิปฺปสุชฺชติ	๒/๔; ๓๙/๙๙; ๔๑/๑๐๓; ๕๒/๑๒๔
วิปฺผนฺทนฺติ	๑๑/๔๐
วิพฺภนฺตโก	๕๑/๑๒๒; ๕๓/๑๒๕
วิภชิ	๕๐/๑๑๙; ๑๕๖/๒๙๕
วิภาคณฺหา	๓/๗
วิภาวํ	๑๘/๕๗; ๑๐๒/๒๑๘; ๑๐๔/๒๒๔
วิภาวิยติ	๑๐๗/๒๓๐
วิภาวึ	๒๗/๗๖; ๔๑/๑๐๓; ๑๑๒/๒๓๔; ๑๒๓/๒๔๕; ๑๓๒/๒๕๕; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๙๗/๔๐๗; ๑๙๙/๔๑๑
วิภูตวิหารี	๒๐๔/๔๑๘
วิภูตสญฺญี	๑๐๙/๒๓๐
วิภูตึ	๓๖/๙๑; ๙๑/๒๐๑; ๑๐๗/๒๒๙
วิภูสนาย	๒๐๖/๔๒๒
วิภูสา	๑๖๑/๓๑๖
วิโภติ	๑๐๘/๒๒๙
วิมติ	๑๗๔/๓๔๘
วิมติจฺเฉทนา	๑๕๐/๒๘๒
วิมติปกฺขนฺโน	๑๕๐/๒๘๒; ๑๗๔/๓๕๒
วิมติปุจฺฉา	๗๓/๑๕๕
วิมโล	๒๕/๗๑
วิมานทสฺสี	๑๒๒/๒๔๔
วิมานึ	๑๗๒/๓๔๕
วิมุจฺจนฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔; ๑๒๗/๒๔๙
วิมุตฺตจิตฺโต	๑๒๙/๒๕๑
วิมุตฺตตฺตา	๖/๑๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิมุตฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๔	วิวชฺเชยฺย	๓/๖
วิมุตฺติกถํ	๑๙๖/๔๐๒	วิวฏจกฺขุ	๑๕๖/๒๙๕
วิมุตฺติกฺขนฺธํ	๑๕๐/๒๘๕	วิวฏา	๑๐๒/๒๑๘
วิมุตฺติญาณทสฺสนกถํ	๑๙๖/๔๐๒	วิวทนฺติ	๘๒/๑๗๑
วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ	๑๔/๔๙; ๑๕๐/๒๘๕	วิวริ	๑๕๖/๒๙๕
วิมุตฺติรสฺสฺส	๑๔๙/๒๘๑	วิวาทการกา	๔๙/๑๑๖; ๕๐/๑๑๙; ๖๐/๑๓๖
วิมุตฺโต	๑๑๒/๒๓๔	วิวาทชาเตสุ	๑๔๖/๒๗๓
วิโมกฺขนฺติกํ	๑๔๙/๒๘๑	วิวาทยนฺติ	๖๗/๑๔๔; ๑๘๑/๒๔๑
วิโมกฺขานํ	๑๔๙/๒๘๑	วิวาโท	๔๕/๑๑๐
วิยตฺโต	๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๘	วิวิตฺตมาสนํ	๔๕/๑๐๘
วิยารมฺภา	๑๘๘/๓๗๔	วิวิตฺโต	๑๕๐/๒๘๓
วิรชฺชติ	๔๘/๑๓๔	วิเวกจริยา	๕๗/๑๓๒
วิราคธมฺมา	๗๒/๑๕๔; ๗๓/๑๕๕	วิเวกขึ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
วิราครตฺโต	๓๐/๘๒	วิเวกทสฺสี	๘๖/๑๗๒
วิราโค	๗/๒๑; ๔๔/๑๐๘; ๔๙/๑๑๘; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๕๐/๒๘๔; ๑๙๕/๔๐๑	วิเวกา	๗/๒๐; ๔๙/๑๑๗
วิรุฬฺหํ	๑๖๒/๓๓๙	วิสกฺกติ	๓/๗
วิรุฬฺหา	๑๗๑/๓๔๓; ๑๗๓/๓๔๖	วิสงฺขารคตานํ	๗/๒๒; ๕๗/๑๓๑
วิรูหนฺติ	๔๑/๑๐๔	วิสชฺชา	๒๙/๗๑
วิรูหฺหิ	๗/๑๙; ๔๑/๑๐๔	วิสญฺญสญฺญี	๑๐๙/๒๓๐
วิโรเสยฺยุ	๑๙๙/๔๑๒	วิสญฺญุตฺโต	๖/๑๖; ๖๕/๑๔๒; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๓๗/๒๗๖
วิลคฺคาโห	๒๐/๖๑; ๗๒/๑๕๒	วิสฏา	๓/๖; ๗/๒๓
วิโลกิเต	๒๐๔/๔๑๙	วิสตา	๓/๗

ปทานุกฺกโม	ปฬเพ/องฺเก
วิสฺฑฺฒิกำ	๓/๗; ๗/๒๓; ๙๒/๒๐๓; ๑๘๕/๓๖๙
วิสฺฑฺโต	๗/๑๘; ๒๗/๗๖
วิสฺปริโภโค	๓/๗
วิสฺผลา	๓/๗
วิสมปริหารชา	๕/๑๐
วิสมโลโภ	๓/๗; ๗/๒๕
วิสฺมูลา	๓/๗
วิสโม	๑๐/๓๓
วิสโย	๑๙๖/๔๐๕
วิสฺวาทิกา	๓/๗
วิสฺหรติ	๓/๗
วิสาณมเยน	๒/๕
วิสารโท	๑๙๒/๓๙๕
วิสาลา	๓/๗
วิสิกฺขากถา	๑๕๗/๓๐๖
วิสิเนติ	๖/๑๗
วิสุชฺฌนฺติ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๕; ๑๒๗/๒๔๙
วิสุทฺธสทฺโท	๑๙๑/๓๗๙
วิสุทฺธิ	๓๑/๘๕; ๕๙/๑๓๕
วิสุทฺธิมคฺคำ	๑๒๖/๒๔๘; ๑๔๓/๒๖๙
วิสุทฺธิวาโท	๑๔๕/๒๗๒
วิสูกทสฺสนำ	๑๕๗/๓๐๕; ๑๙๖/๔๐๓
วิสูจิกา	๕/๑๐

ปทานุกฺกโม	ปฬเพ/องฺเก
วิเสฏฺฐปญฺญา	๑๒๕/๒๔๙
วิเสฏฺฐำ	๓๐/๙๓
วิเสนิภูโต	๒๙/๗๙; ๑๔๙/๒๗๑
วิเสสี	๙๐/๑๙๘
วิโสเสหิ	๑๗๕/๓๖๖
วิสฺสาสิโก	๙๗/๒๑๐
วิหเน	๒๓๐/๔๓๒
วิหรติ	๕๒/๑๒๔; ๑๔๗/๒๗๖; ๑๕๐/๒๗๓; ๑๕๓/๒๗๗; ๑๙๖/๔๐๔
วิหารวตฺถุ	๔/๗
วิหาโร	๑๙๔/๓๙๖; ๑๙๗/๔๐๙
วิหึสาวิตกฺโก	๑๖๔/๓๒๒; ๒๐๗/๔๒๗
วิหึสาสงฺกปฺเปน	๕๓/๑๒๕
วิหึสาสญฺญาสโย	๒๐๗/๔๒๗
วิหึสุปรติยา	๒๐๖/๔๒๒
วิหึเสยฺยุำ	๑๙๙/๔๑๒
วิเหเสยฺยุำ	๑๙๙/๔๑๒
วิพาโร	๕๓/๑๒๕
วีตเคโธ	๘๐/๑๖๘; ๙๕/๒๐๖
วีตโมหา	๗๔/๑๗๔
วีตมจฺฉโร	๑๘๙/๓๗๖
วีตราโค	๒๗/๗๗; ๕๗/๑๓๓
วีติวตฺโต	๑๓๕/๒๖๐; ๑๕๔/๒๙๓
วีมำสา	๒๗/๗๖; ๑๙๗/๔๑๐

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก
วิมํสานุจริตํ	๑๒๐/๒๔๓	เวทนานิโรโธ	๒๗/๗๗
วิมํสี	๑๑๒/๒๓๔	เวทยิตํ	๑๐๕/๒๒๕
วิริยปรกฺกโม	๒๐๑/๔๑๔	เวทลฺลํ	๕๐/๑๒๐
วิริยพลํ	๕/๙; ๒๐๑/๔๑๕	เวทานิ	๒๗/๗๗
วิริยสมาทานํ	๑๗/๕๔; ๑๙๖/๔๐๕	เวเธนฺติ	๑๑/๔๐
วิริยํ	๕๒/๑๒๕; ๕๓/๑๒๖; ๒๐๑/๔๑๕	เวนเตยฺยํ	๑๙๑/๓๙๓
วิริยารมฺภกถา	๑๙๖/๔๐๒	เวปุลฺลํ	๗/๑๙; ๔๑/๑๐๔; ๑๖๒/๓๑๙
วิริยารมฺโภ	๒๐๑/๔๑๔	เวภพฺยา	๑๐/๓๖; ๑๔๙/๒๗๘
วิริยินฺทฺริยํ	๒๐๑/๔๑๕	เวยฺยากรณํ	๕๐/๑๒๐
วิหิเงฺสตฺวา	๔/๘	เวราปถํ	๕๕/๑๒๙
วุจฺจนฺติ	๑๕๐/๒๗๔; ๑๕๑/๒๘๗; ๑๕๗/๓๐๖	เววิจฺฉิ	๓/๗; ๗/๒๔; ๔๔/๑๐๗; ๗๖๐/๓๕๕
วุฏฺฐวาโส	๖/๑๖; ๔๘/๑๑๕; ๑๓๕/๒๖๐; ๑๕๔/๒๙๓	เวสฺสํ	๓๙/๙๗
วุฏฺฐหิตฺวา	๑๙๖/๔๐๕	เวสารชฺชานํ	๑๔๙/๒๙๑
วุฑฺฒิปริหานิ	๑๓๕/๒๖๐;๑๕๔/๒๙๓	เวสิยาโคจโร	๑๙๖/๔๐๒
วุฑฺโฒ	๓๙/๑๐๐	เวสฺสุงฺคํ	๕๕/๑๒๙
วุยฺหติ	๒/๓; ๙๐/๑๖๗; ๑๔๖/๒๗๒	เวสฺสา	๔๐/๑๐๑; ๔๒/๑๐๕; ๑๕๐/๒๙๒; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๗/๔๓๐
วูปสเมติ	๑๕๐/๒๙๕	เวหุฑาเนน	๒๐๖/๔๒๒
เวติ	๓๗๕/๓๖๙	โวกฺกมฺมํ	๑๖๕/๓๒๗
เวตเนหิ	๕๕/๑๒๙	โวหาเรหิ	๑๔๕/๒๗๒
เวทคู	๒๗/๗๖; ๑๒๕/๒๔๗; ๑๘๒/๓๖๓	โวหาเรมคฺคํ	๑๒๖/๒๔๘; ๑๔๓/๒๖๙
เวทนา	๗/๒๔; ๘/๒๕; ๒๗/๗๖; ๑๔๘/๒๗๕; ๑๙๐/๓๓๘	โวหาเรวาโท	๑๔๕/๒๗๒
		โวหานคฺตปุคฺคลา	๑๕๐/๒๙๓
		โวหาโร	๑๕๖/๒๙๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โวภินฺทนฺตา	๑๕๖/๒๙๘
โวสานคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
โวหรนฺติ	๑๐/๓๖; ๖๕/๑๔๓; ๑๑๐/๒๓๒; ๑๑๘/๒๔๐; ๑๔๔/๒๗๑
โวหรียติ	๔๓/๑๐๖; ๘๓/๑๗๓
โวหาโร	๔๙/๑๑๖

[ส]

สฺอุปายาสํ	๗/๒๐
สงฺโฆ	๑๐๓/๒๒๓
สกทาคามิมคฺคํ	๓/๖
สกทาคามิสฺส	๔๙/๑๑๗
สกิเลสา	๓๑/๘๔; ๑๓๐/๒๕๒
สโก	๑๙๖/๔๐๔
สกุกจฺจการี	๑๖๐/๓๑๓
สกุกโต	๕๒/๑๒๓
สกุกโรนฺติ	๓๒/๘๕
สกุกายทิฏฺฐิ	๑๓/๔๐; ๑๘/๕๗; ๒๕/๗๐; ๒๗/๗๖; ๓๐/๘๒; ๑๗๔/๓๔๘
สกฺกายสมุทโย	๑๓/๔๒
สกฺกาโร	๒๘/๗๙
สกฺขสิ	๖๙/๑๔๖
สกฺขิขมฺมํ	๑๕๖/๒๙๕; ๑๖๙/๓๓๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สกฺขิปุฏฺโฐ	๕๔/๑๒๗
สกฺยปุตฺติยานํ	๑๖/๕๓
สขิลวาจกตา	๑๖๔/๒๓๔
สคารวจนํ	๔๙/๑๑๖
สงฺกปฺปราโค	๑/๒
สงฺกปฺเปติ	๑๓๓/๒๕๖; ๑๖๑/๓๑๕
สงฺกปฺโป	๑/๒; ๗/๒๒; ๑๐๘/๒๓๐
สงฺกิณฺณปริกฺโข	๖/๑๖
สงฺกิลิสฺสติ	๘/๒๖
สงฺกิเลสิกา	๑๗/๕๗; ๒๕/๗๐; ๒๗/๗๖; ๘๐/๖๗
สงฺขมุณฺฑิกํ	๕๕/๑๒๙
สงฺขา	๔๓/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖; ๑๔๖/๒๗๒
สงฺขารคตํ	๔๓/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖
สงฺขารทุกฺขํ	๕/๑๓
สงฺขารธาตุราควินิพนฺธํ	๗๙/๑๖๔
สงฺขารนิโรโธ	๒๗/๗๗; ๑๙๖/๔๐๖
สงฺขารปจฺจยา	๒๗/๗๗
สงฺขารา	๔๖/๑๑๒; ๑๔๖/๒๗๓; ๑๔๘/๒๗๕; ๑๗๒/๓๔๔; ๑๙๖/๔๐๖; ๒๐๓/๔๑๒; ๒๑๐/๔๓๔
สงฺคชาตํ	๗๓/๑๕๕
สงฺคติ	๑๐๗/๒๒๗

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
สงฺโค	๓/๖	สญฺญี	๙/๓๑; ๒๑/๖๖; ๒๙/๘๐; ๔๘/๑๓๕
สงฺฆฏฺเฏนฺติ	๘๒/๑๗๒	สญฺญุปฺปาทมตฺตํ	๗๖/๑๖๓
สจิตฺตมนุรกฺเขยฺย	๑๙๕/๔๐๑	สญฺโญชนีฺยา	๕/๑๓; ๑๙๕/๓๙๘
สจฺจมนา	๓๕/๕๐	สญฺโญชนีฺยา	๑๖๖/๓๓๐
สจฺจวาที	๘๕/๑๘๓; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๒/๔๑๕	สณฺจปนา	๑๙๒/๓๙๓
สจฺจสนฺโธ	๘๕/๑๘๓; ๑๖๙/๔๑๓; ๒๐๒/๔๑๕	สณฺจีตา	๗๓/๑๕๕
สจฺจา	๑๗๓/๓๖๒	สณฺฐีติ	๒๐๗/๔๒๗
สจฺจานุโลมิกญาณํ	๗๔/๑๕๖	สณฺฐฺหสณฺฐฺหจารินีฺ	๑๗๔/๓๕๐
สจฺฉิกตนิโรโธ	๖/๑๖	สตตํ	๖/๑๔
สจฺฉิกิรสฺสามิ	๑๙๖/๔๐๖	สตปทีฺ	๕/๑๐; ๑๕๗/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๖
สจฺฉิกิริยาปารคู	๖/๑๖	สติ	๓/๘; ๕๓/๑๒๖; ๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๒
สชฺชติ	๑๖๔/๓๒๓	สตินฺทฺริยํ	๓/๘; ๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๒
สญฺชนีฺ	๓/๖; ๗/๒๓	สติปฏฺฐานกถํ	๑๙๖/๔๐๒
สญฺชเนติ	๑๖/๕๒; ๕๔/๒๑๗; ๑๔๖/๒๗๓	สติปฏฺฐานกุสลา	๓๓/๗๘; ๑๔๔/๒๗๐
สญฺญสญฺญีฺ	๑๐๙/๒๓๐	สติปฏฺฐานวิรา	๑๐/๓๖
สญฺญสตฺโต	๒๗/๗๕	สติปฏฺฐานปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
สญฺญา	๑๔๘/๒๗๕	สติปฏฺฐานา	๑๓/๔๕; ๔๕/๑๑๐; ๑๔๗/๒๗๖; ๑๕๐/๒๘๕; ๑๙๘/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๘
สญฺญาคตํ	๔๑/๑๐๒; ๔๓/๑๐๖	สติพลํ	๓/๘; ๕/๙; ๑๕๑/๒๘๘; ๒๐๙/๔๓๑
สญฺญาขาตุ	๗๙/๑๖๔	สติมา	๓๘/๙๖; ๑๙๖/๔๐๔; ๒๐๙/๔๓๑; ๒๑๐/๔๓๒
สญฺญานิทานา	๑๐๙/๒๓๐		
สญฺญานิมิตฺตํ	๗๖/๑๖๑		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ส์ติมาภินฺเท	๒๐๘/๔๒๙	ส์ทฺทรโช	๒๐๙/๔๓๑
ส์ติส์มฺปชญฺญํ	๕๐/๑๒๐; ๑๖๐/๓๑๔; ๑๙๘/๔๑๐	ส์ทฺทา	๑/๑; ฃ/๑๙; ๑๑/๔๐; ๔๖/๑๑๑; ๕๓/๑๒๖; ๑๙๖/๔๐๓
ส์ติส์มฺโพชฺฌงฺโค	๓/๘; ๑๕๑/๒๙๘; ๒๐๙/๔๓๒	ส์ทฺธาจริโต	๑๕๖/๒๙๙
ส์โต	๓/๗; ๑๕๑/๒๙๘; ๑๙๗/๔๐๗; ๑๙๙/๔๑๒	ส์ทฺธาเทยฺยานิ	๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๗/๔๒๕
ส์ตฺตนิกายา	๔๓/๑๐๒	ส์ทฺธาพลํ	๕/๙
ส์ตฺตาธิวจนํ	๑๑/๓๘; ๕๘/๑๓๓; ๑๗๑/๓๔๑	ส์ธมฺมปูชา	๑๕๑/๒๖๖
ส์ตฺติสู่ตูปมา	๓/๕	ส์นฺตปฺปนฺติ	๕๑/๑๒๓
ส์ตฺตุส์ส์ทา	๑๘/๕๘	ส์นฺตปฺปติ	๑๘๕/๓๖๘
ส์ตฺตุ	๒๐๕/๔๒๐	ส์นฺตเสยฺย	๑๙๙/๔๑๓; ๒๐๐/๔๑๓
ส์ตฺโต	๗/๑๘; ๑๐/๓๓; ๒๗/๗๖; ๔๖/๑๑๒; ๑๒๙/๒๕๒	ส์นฺตาปา	๕/๑๐; ๔๘/๑๑๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๙๕/๓๙๘
ส์ตฺถา	๓๑/๘๔; ๓๒/๘๕; ๕๙/๑๓๔; ๑๓๔/๒๕๘; ๑๙๒/๓๙๔	ส์นฺติ	๑๖๘/๓๓๓
ส์ตฺถารโต	๒๗/๗๖	ส์นฺติปทำ	๑๕๐/๓๘๔
ส์ตฺถุสา ส์เน	๑๐/๓๓; ๕๖/๑๓๐	ส์นฺติเมเสยฺย	๑๕๔/๒๙๓
ส์ทฺทฺถครุโก	๑๖๐/๓๑๑; ๒๐๗/๔๒๗	ส์นฺติวโท	๘๐/๑๖๖
ส์ทรา	๒๗/๗๖	ส์นฺติวาโท	๘๐/๑๖๘
ส์ทิโส หมส์มฺิ	๑๗๔/๓๔๘	ส์นฺตุฏฺฐิกลำ	๑๙๖/๔๐๒
ส์เทวโก	๑๕๖/๒๙๘	ส์นฺตุฏฺโฐ	๒๐๖/๔๒๓
ส์เทวมนุส์สา	๖๙/๑๕๐	ส์นฺตุส์ส์ติตฺตา	๖/๑๗
ส์ทฺทตณฺหา	๓/๗; ๑๑/๓๘	ส์นฺโต	๑๘/๕๖; ๑๔๗/๒๗๓
		ส์นฺถวชาโต	๗๙/๑๖๕
		ส์นฺถวานิ	๗๙/๑๖๓
		ส์นฺถโว	๓/๖; ๗/๒๓
		ส์นฺทมานิกำ	๒๙/๘๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สนฺทิฏฺฐา	๕๓/๑๒๖; ๑๙๒/๓๙๓; ๒๐๗/๔๒๙
สนฺเทโห	๗/๑๙
สนฺธมติ	๑๙๗/๔๐๗
สนฺธาตา	๑๙๖/๔๐๑
สนฺธาวติ	๑๗๔/๓๔๘
สนฺธิจฺเฉโท	๘๗/๑๙๔
สนฺธิสมตสงฺกฑฺฒิเร	๕๓/๑๒๕
สนฺธูเปติ	๖/๑๗
สนฺโธตา	๔๗/๑๓๔; ๖๙/๑๔๗
สนฺนิธิปลิโพธํ	๔๐/๑๐๒; ๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๗๐
สนฺนิปาติกา	๕/๑๐
สนฺนิวาเรยฺย	๑๕๗/๓๐๖
สนฺนิสฺสิตา	๒๖/๗๔
สปทานจาริโก	๕๒/๑๒๓; ๗๕/๑๗๙; ๑๕๒/๒๙๐; ๑๖๕/๓๒๘
สปริคฺคหํ	๒/๕
สปฺปคฺคาโห	๖๔/๔๑๔
สปฺปติสฺสวจนํ	๔๙/๑๑๖
สปฺปริยนฺตชาริ	๑๙๙/๔๑๐
สปฺปสิรูปมา	๓/๕
สปฺโป	๓/๖
สพฺพงฺคปจฺจงฺคี	๑๕๐/๒๙๓
สพฺพญฺญุตญาณสฺส	๑๔๙/๒๙๑
สพฺพญฺญู	๓๑/๙๔; ๕๙/๑๓๔; ๑๒๗/๒๔๙
สพฺพธมฺเมสุ	๒๗/๗๗; ๑๔๙/๒๗๗
สพฺพปาปกานิ	๒๕/๗๑
สพฺพมุปรุทฺเธ	๑๕๑/๒๗๖
สพฺพสงฺขารสมโถ	๑๙/๖๐; ๔๔/๑๐๗; ๔๙/๑๑๗; ๑๑๙/๒๔๑; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๕๐/๒๗๔; ๑๙๕/๔๐๑
สพฺพากุสลาภิสงฺขารา	๒๗/๗๗; ๑๙๔/๒๗๗
สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค	๔๔/๑๐๗; ๔๙/๑๑๗; ๑๓๑/๒๕๔; ๑๑๙/๒๔๑; ๑๙๕/๔๐๑
สพฺรหฺมโก	๑๕๖/๒๙๗
สพฺรหฺมจาริสุ	๒๐๗/๔๒๙
สภคฺคโต	๕๔/๑๒๗; ๑๖๖/๓๓๐
สเทวโก	๖๙/๑๔๐
สมคฺคนนฺที	๗๕/๑๗๑; ๑๙๖/๔๐๒
สมคฺครโต	๑๙๖/๔๐๒
สมคฺคา	๔๕/๑๐๙
สมคฺคาราโม	๗๕/๑๗๑; ๑๙๖/๔๐๒
สมญฺญา	๔๑/๑๐๓; ๔๓/๑๐๖; ๔๙/๑๑๖
สมณปณฺฑิตา	๑๕๖/๒๙๗
สมณปริสาย	๖๑/๑๓๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมณพฺราหฺมณา	๒๖/๗๕; ๓๑/๘๔; ๕๙/๑๓๕; ๗๔/๑๕๖; ๑๑๐/๒๓๒; ๑๔๓/๒๖๘; ๑๕๗/๓๐๖; ๑๙๖/๔๐๓; ๒๐๗/๔๒๕
สมณภาเว	๕๒/๑๒๔; ๕๖/๑๓๐
สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต	๒๕/๗๒
สมโณ	๑๙๒/๓๙๓
สมติตฺติกํ	๑๙๕/๔๐๑
สมติวตฺตติ	๓/๕
สมตฺตมานี	๑๒๔/๒๔๖
สมถกาโล	๒๑๐/๔๓๔
สมโถ	๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗; ๒๑๐/๔๓๔
สมนฺตจกฺขุ	๑๕๖/๒๙๙
สมนฺตมสาโร	๑๗๒/๓๔๓
สมนุภาคเมติ	๗๙/๑๖๕; ๘๔/๑๗๕
สมวยสฏฺเฐสโน	๖/๑๗
สมสีกฺขตา	๒๐๗/๔๓๐
สมากฑฺเฒยฺย	๑๒๗/๒๕๐
สมาคจฺฉติ	๑๑๒/๒๓๔
สมาคมา	๖๙/๑๔๖
สมาจเรยฺย	๑๐/๓๓; ๑๕๑/๒๙๐; ๑๐๙/๔๓๒
สมาทหติ	๒๑๐/๔๓๔
สมาทินฺนา	๑๒๔/๒๔๗
สมาธิกถํ	๑๙๖/๔๐๒
สมาธิกฺขนฺธํ	๑๔/๔๙; ๑๕๐/๒๗๕
สมาธิชํ	๑๕๑/๒๗๙
สมาธินฺทฺริยํ	๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗; ๒๑๐/๔๓๔
สมาธิพลํ	๕/๙; ๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗; ๒๑๐/๔๓๔
สมานาจริยกา	๕๓/๑๒๖
สมานาจริยา	๑๙๒/๓๙๓
สมานุปชฺฌายกา	๕๓/๑๒๖
สมาปตฺติปารคู	๖/๑๖
สมารโก	๑๕๖/๒๙๗
สมาวเหยฺย	๑๒๗/๒๕๐
สมาหริสฺสามิ	๑๙๖/๔๐๖
สมาหิตตฺโต	๑๐๗/๔๒๕
สมาหิโต	๑๙๒/๓๙๓
สมิชฺฌติ	๑/๑
สมิตึ	๖/๑๔; ๙๐/๒๐๐
สมิทฺธิ	๑๐๑/๒๑๖
สมุกฺกเส	๒๗/๗๙
สมุคฺคปฏฺฏึ	๑๕๖/๒๙๗; ๑๙๑/๓๗๒
สมุคฺคหีตึ	๒๐/๖๑; ๓๐/๗๒; ๗๒/๑๕๔
สมุคฺฆาฏิตานิ	๒๗/๗๙
สมุจฺจยคฺคาโห	๑๔๒/๒๖๗
สมุจฺฉินฺเทยฺย	๒๐๗/๔๒๙

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
สมุจฺฉินฺนานิ	๒๗/๗๙; ๖๗/๑๔๖; ๑๔๗/๒๗๖; ๑๙๒/๒๙๓	สมฺปชญฺญํ	๑๐/๓๖
		สมฺปชานการี	๒๐๕/๔๑๙
สมุจฺเฉทโต	๓/๖; ๖/๑๕	สมฺปชานมุสา	๕๔/๑๒๗
สมุจฺเฉทปฺปหานํ	๑๔๓/๒๖๙	สมฺปชานมุสาวาโท	๕๔/๑๒๗
สมุฏฺฐานํ	๙๗/๒๐๗	สมฺปชาโน	๑๔๒/๒๖๗; ๑๖๑/๓๑๕; ๑๖๖/๓๓๐; ๑๙๖/๔๐๔; ๑๙๙/๔๑๒; ๒๐๖/๔๒๓
สมุฏฺฐิโต	๑๗๐/๓๓๙		
สมุทยธมฺมํ	๒๗/๗๘; ๑๙๖/๔๐๖		
สมุทโย	๖/๑๖	สมฺปชฺชนฺติ	๑๙๑/๓๙๓
สมุทาจรนฺติ	๕/๑๑; ๑๙๕/๓๙๘	สมฺปตฺติวิปตฺตึ	๕๖/๑๓๐
สมุทฺทกฺขายิกา	๑๕๗/๓๐๖	สมฺปโทโส	๘๕/๑๗๗
สมุทฺทสฺส	๑๕๕/๒๙๓	สมฺปนฺนกุสลํ	๒๕/๗๒
สมุทฺธฏสฺส	๑๔/๔๘	สมฺปมุญฺเจยฺย	๒๐๘/๔๓๐
สมุปคโต	๓/๘; ๖๙/๑๔๗; ๑๖๑/๓๑๕	สมฺปมูฬฺหา	๗/๒๐; ๙/๒๙
สมุปฺปนฺโน	๓/๘; ๑๖๑/๓๑๕	สมฺปยาตเว	๖๙/๑๔๖
สมุเปโต	๓/๘	สมฺปยุตฺโต	๑/๒
สมุสฺสโย	๖/๑๗	สมฺปโยคา	๑๐/๓๕; ๓๙/๙๘
สเมจฺจ	๒๗/๗๕	สมฺปรายิกตฺถปุจฺฉา	๑๕๐/๒๗๓
สเมติ	๑๕๐/๒๗๕	สมฺปรายิโก	๑๙/๖๐; ๖๓/๑๔๐; ๑๕๖/๒๙๗
สเมริตสนฺติ	๑๙/๖๑		
สเมริตา	๑๗๒/๓๔๓	สมฺปราโย	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙
สเมสุ	๑๗๙/๓๗๕	สมฺปเวธิ	๑๕๕/๒๙๕
สโมทกณฺฑิตานิ	๑๕๖/๒๙๙	สมฺปเวเธนฺติ	๑๑/๔๐; ๑๒/๔๑
สโมหิโต	๑๕๓/๒๙๒	สมฺปสาทนํ	๑๐/๓๒; ๑๕๑/๒๗๙
สมฺปโกโป	๘๕/๑๗๗; ๑๖๓/๓๒๑	สมฺปสฺสมาโน	๑๐/๑๑
สมฺปคฺคาโห	๑๗๕/๓๕๘; ๑๗๗/๓๕๙	สมฺปหํสติ	๒๑๐/๕๓๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมฺผนฺทนฺติ	๑๓/๔๐
สมฺผปฺปลาโป	๑๓/๔๔; ๑๖๐/๓๑๓; ๒๐๗/๔๒๗
สมฺผุสิตุ	๗๐/๑๕๑
สมฺโพธิ	๑๙๗/๔๑๐
สมฺภญฺชนปริภญฺชนมตฺโต	๘๕/๑๗๘
สมฺภตฺตา	๕๓/๑๒๖; ๑๙๒//๓๙๓ ๒๐๗/๔๒๙
สมฺภาวนาธิปฺปาโย	๑๙๒/๓๙๓
สมฺมปฺปธานกถำ	๑๙๖/๔๐๒
สมฺมปฺปธานกุสลา	๓๓/๘๗; ๑๔๔/๒๗๐
สมฺมปฺปธานธิรา	๑๐/๓๖
สมฺมปฺปธานปุจฺฉา	๑๕๐/๒๘๓
สมฺมปฺปธานา	๑๓/๔๕; ๔๕/๑๑๐; ๕๐/๑๒๐; ๑๔๘/๒๗๖; ๑๕๐/๒๘๕; ๑๙๘/๔๐๘; ๒๐๗/๔๒๘
สมฺมาอาชีเวน	๔๘/๑๓๔
สมฺมากมฺมนฺเตน	๔๘/๑๓๔
สมฺมาญาเณน	๔๘/๑๓๔
สมฺมาทิฏฺฐิ	๑๐/๓๖; ๒๗/๗๖; ๔๔/๑๐๗; ๔๘/๑๓๔; ๑๔๘/๒๗๔; ๑๔๙/๒๗๗; ๑๖๐/๓๑๓; ๒๐๗/๔๒๘
สมฺมาทุกฺขยคามินิยา	๕๒/๑๒๔
สมฺมาปฏิปทา	๕๐/๑๒๐; ๑๙๘/๔๑๐
สมฺมาวาจาย	๔๘/๑๓๔
สมฺมาวายาโม	๑๖๓/๓๓๕; ๒๐๑/๔๑๕
สมฺมาวิมุตฺติยา	๔๘/๑๓๔
สมฺมาสงฺกปฺเปน	๔๘/๑๓๔
สมฺมาสติ	๓/๘; ๑๕๑/๒๘๗; ๒๐๙/๔๓๒
สมฺมาสมาธิ	๑๙๗/๔๐๗; ๒๐๗/๔๒๗; ๒๑๐/๔๓๔
สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต	๔๑/๑๐๔
สมฺมาโส	๑๗๒/๓๖๓
สมฺมิญฺชิเต	๒๐๔/๔๑๙
สมฺมูฬฺหา	๗/๒๐; ๙/๒๙
สมฺโมทมานา	๔๕/๑๐๙
สมฺโมโห	๑๗๔/๓๔๗
สยนกถา	๑๕๗/๓๐๖
สยนสนฺนิธิ	๑๕๙/๓๑๐
สยนำ	๑๖๐/๓๑๔; ๑๙๔/๓๙๖; ๑๙๗/๔๐๙
สยนาสเน	๑๙๕/๔๐๑
สยนฺติ	๕/๑๑
สยาโน	๒๐๔/๔๑๗
สรชำ	๗/๒๐
สรณคโต	๖/๑๖; ๒๗/๗๖
สรณตา	๓/๘; ๑๕๑/๒๘๗; ๒๐๙/๔๓๒
สรณทสฺสิโน	๔๔/๑๐๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สรณปทํ	๑๕๐/๒๘๕
สรณวาโท	๘๐/๓๖๘
สรสงฺกปฺปา	๕/๓๑; ๑๘๕/๓๙๘
สรสปริฑฺฑาย	๑๐/๓๔; ๑๐/๙๗
สริกฺโข	๑๕๓/๒๙๑
สริตา	๓/๖; ๗/๒๓
สรีรํ	๒/๔
สลฺลกฺขณา	๑๐/๓๖
สลฺลมทฺทกฺขิ	๑๗๓/๓๔๖
สลฺลมพฺพุยฺห	๑๗๔/๓๔๗
สลฺลํ	๔๘/๑๑๕; ๑๗๔/๓๕๓
สลฺลาปกา	๔๘/๑๑๖; ๕๐/๑๑๙; ๖๐/๑๓๖
สลฺลาภิสงฺขารา	๑๗๔/๓๕๒
สวจนียํ	๑๗๐/๓๓๗
สวากฺขาโต	๓๑/๘๔; ๕๘/๑๓๔
สวิวฏฺฏา	๒๐/๖๑
สวิจารํ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
สวิตกฺกํ	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
สวิภูสํ	๑๖๑/๓๑๔
สวิเสโข	๑๐๓/๒๒๓
สโสกนฺตํ	๗/๒๐
สสฺสตทิฏฺฐิ	๙๓/๒๐๔; ๑๑๒/๒๓๓
สสฺสตวาทํ	๒๙/๘๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สสฺสโต	๔๐/๑๐๑; ๕๗/๑๓๔; ๗๒/๑๕๒; ๑๓๗/๒๔๐; ๑๒๐/๒๔๒; ๑๔๘/๒๗๕
สหชา	๓๙/๙๘
สหชาโต	๑/๒
สหนนฺที	๗๙/๑๖๕; ๑๖๔/๓๒๓
สหนฺติ	๕/๙
สหมจฺฉรา	๙๗/๒๐๙
สหโสกี	๗๙/๑๖๕; ๑๖๔/๓๒๓
สหายา	๕๓/๑๒๖; ๑๙๒/๓๙๓; ๒๐๘/๔๒๙
สเหถ	๒๐๙/๔๓๑
สพายตนนิโรโธ	๒๗/๗๗
สพายตนปจฺจยา	๑๐/๓๔; ๒๗/๗๗; ๓๙/๙๗
สมฺคโต	๘๗/๑๗๙; ๑๖๕/๓๒๘
สมฺมามโก	๔๑/๑๐๓
สมฺมานุสฺสติ	๓/๕
สยโม	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙; ๑๙๖/๔๐๕
สรติมุปติ	๑๔/๔๘; ๘๐/๑๖๘; ๑๔๘/๒๗๖
สวจฺฉริโก	๓๙/๙๙
สวตฺตนฺติ	๑๕๐/๒๘๕
สวโร	๑๐/๓๒; ๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙; ๑๙๖/๔๐๕
สวสนฺติ	๑๓๐/๒๕๒; ๑๗๐/๓๔๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สิโร	๓/๕
สิโลโก	๒๘/๗๙; ๑๔๙/๒๗๗
สีตํ	๕/๑๐; ๑๕๗/๓๐๖
สีตีภูโต	๙๒/๒๐๓
สีมกตํ	๑๑/๔๖
สีมาติโค	๓๐/๘๒
สีลกถํ	๑๙๖/๔๐๒
สีลกฺขนฺโธ	๕๒/๑๒๔; ๑๕๑/๒๘๙
สีลพฺพตปรามาโส	๑๘/๕๗; ๒๗/๗๖; ๒๙/๘๑; ๓๐/๘๒; ๑๔๗/๒๗๓
สีลพฺพตปาริสุทฺธิ	๑๙๖/๔๐๔
สีลพฺพตสมฺปนฺโน	๑๗/๕๕
สีลวา	๕๒/๑๒๔; ๘๗/๑๙๐; ๑๕๓/๒๗๐; ๑๙๖/๔๐๕; ๑๙๙/๔๓๑
สีลเวลา	๒๐๗/๔๓๐
สีลสมฺปนฺโน	๑๗/๕๕; ๑๖๕/๓๒๕
สีลสำวรปริยนฺโต	๑๙๙/๔๑๑
สีลสุทฺธิกา	๒๕/๗๓
สีลานุสฺสติ	๓/๕
สีตุตฺตมวาทา	๑๓๓/๒๕๖
สีลโรโค	๕/๑๐
สีหา	๕/๑๐; ๑๕๗/๓๐๙; ๑๙๔/๓๙๖; ๑๙๙/๔๑๒
สุกฺกวิปากํ	๑๓๕/๒๕๙
สุกฺกํ	๑๓๕/๒๕๙
สุขกาโม	๓/๖
สุขทุกฺขี	๓๓๑/๒๕๔; ๒๐๓/๔๑๗
สุขปฏิสำเวที	๑๔/๔๘; ๕๗/๑๓๓; ๙๕/๒๐๖
สุขวิหารี	๑๐/๓๒; ๑๕๑/๒๗๙
สุขเวทนียำ	๑๐๕/๒๒๕
สุขา	๗/๒๕
สุชฺฌนฺติ	๓๑/๗๕; ๕๙/๑๓๔
สุญฺญตาปฏิสำยุตฺตำ	๑๙๒/๓๙๓
สุญฺญโต	๑๓/๔๒; ๑๗๖/๓๗๐
สุตา	๔/๑๐๕
สุตฺตนฺติโก	๑๗/๕๕; ๕๒/๑๒๓; ๕๕/๑๒๗; ๗๕/๑๗๙
สุตฺตำ	๓/๖; ๗/๒๓; ๕๐/๑๒๐
สุทฺทา	๔๐/๑๐๑; ๔๒/๑๐๕; ๑๕๐/๒๗๒; ๑๗๐/๓๔๐; ๒๐๗/๔๓๐
สุทฺธานุปสฺสี	๒๓/๖๙
สุทฺธิ	๗/๒๖; ๒๔/๖๙; ๓๑/๗๕; ๕๙/๑๓๔
สุทฺธิทสฺสโน	๑๔๕/๒๗๒
สุทฺธิมคฺคำ	๒๒๖/๒๔๗; ๑๔๓/๒๖๙
สุทฺธิวาโท	๑๔๕/๒๗๒
สุนิหิตปญฺญา	๑๑๕/๒๓๗
สุปญฺญตฺตา	๒๐/๖๒; ๓๑/๗๔; ๑๒๗/๒๔๙
สุปฏิปนฺโน	๓๑/๗๔; ๕๙/๑๓๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุปณฺณวตฺ	๑๓๓/๒๕๗	สุสมาหิตา	๑๖๒/๓๑๙
สุปณฺณวติกา	๒๕/๗๓	สุสานํ	๗/๒๑; ๔๙/๑๑๗; ๑๙๓/๓๙๕
สุปณฺณา	๑๕๐/๒๗๒	สุสฺสูสติ	๑๙๒/๓๙๔
สุปติ	๓/๖	สูรกถา	๑๕๗/๓๐๖
สุปีนคโต	๔๒/๑๐๕	สูโร	๖๖/๑๔๓
สุปีนปาฉกา	๑๖๒/๓๑๙	สูลา	๕/๑๐
สุปีนํ	๑๖๒/๓๑๗	เสขา	๔๕/๑๐๙; ๔๙/๑๑๕
สุโปริโส	๑๐/๓๖; ๓๙/๙๙	เสฏฺฐปญฺญา	๑๒๕/๒๔๗
สุปฺปหายา	๗/๒๓	เสฏฺโฐ	๕๗/๑๓๑; ๕๗/๑๓๒
สุพฺพินาโย	๑๔๔/๒๗๑	เสตกจฺโฉ	๑๗๒/๓๔๔
สุภวาโท	๑๔๕/๒๗๓	เสนา	๒๗/๗๙; ๑๔๙/๒๗๗
สุภาวทานา	๕๙/๑๓๔	เสนากถา	๑๕๗/๓๐๖
สุมงฺคลา	๒๕/๗๒	เสนาพฺยูหํ	๔๒/๑๐๕
สุริยวตฺ	๑๓๓/๒๕๗	เสนาสนปลิโพเธน	๒๐๕/๔๒๐
สุริยวติกา	๒๕/๗๓	เสนาสนานิ	๕๑/๑๒๑; ๕๖/๑๓๑; ๑๕๑/๒๔๖
สุริโย	๔๑/๑๐๓; ๑๕๐/๒๘๓	เสวติ	๑๙๖/๔๐๒
สุโลหิตกานิ	๑๕๖/๒๙๕	เสสุตฺ	๒๐๕/๔๒๐
สุวณฺณกาโร	๑๙๗/๔๐๗	โสกปริเทวมจฺฉรํ	๔๔/๑๐๖
สุวณฺณกูฏํ	๕๕/๑๒๙	โสกสลฺลํ	๔๔/๑๐๖; ๑๗๓/๓๔๖
สุวณฺณฉนฺโน	๑๙๑/๓๗๙	โสกาวกิณฺณํ	๑๕๖/๒๙๙
สุวณฺณํ	๑/๑; ๗/๒๒	โสโก	๔๔/๑๐๖; ๙๗/๒๑๐; ๑๗๔/๓๔๗
สุวิมุตฺตจิตฺโต	๖/๑๗; ๙๐/๒๐๐; ๒๑๐/๔๓๖	โสจนา	๔๔/๑๐๖; ๑๗๔/๓๔๘
สุวิมุตฺตปญฺโญ	๖/๑๗	โสจนฺติ	๙/๓๑; ๔๐/๑๐๑; ๙๘/๒๑๒
สุวิมุตฺโต	๑๑๒/๒๓๔		
สุสณฺฐิตํ	๙๐/๑๙๙		

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
โสจิตตฺตํ	๔๔/๑๐๖; ๑๗๔/๓๔๘
โสตทฺวาเร	๔๕/๑๐๘
โสตโรโค	๕/๑๐
โสตวิญฺญาณํ	๑๐๗/๒๒๗
โสตวิญฺญาณาภิสมฺภูตา	๔๒/๑๐๕
โสตวิญฺเญยฺยา	๑๘๖/๔๐๓
โสตสมฺปทา	๘/๒๕
โสตำ	๘/๓๐; ๔๖/๑๑๑
โสตาปตฺติมคฺคํ	๓/๖
โสปธิโก	๒๔/๖๘
โสภนวาโท	๑๔๕/๒๗๑
โสมนสฺสโทมนสฺสานำ	๑๐/๓๒; ๑๓๑/๒๕๔; ๒๐๓/๔๑๘
โสมำ	๓/๕
โสสานิโก	๘๗/๑๘๔
โสโส	๕/๑๐
เสฺนโห	๗/๒๓
เสมฺหสมุฏฺฐานา	๕/๑๐

[ห]

หญฺญทตฺถคฺถิ	๖๓/๑๓๘
หฏฺฐภกฺโข	๑๗๔/๓๕๐
หฏฺฐมโน	๓/๒
หตาวกาโส	๘๗/๑๘๔
หตฺถกุกฺกุจฺจำ	๒๐๗/๔๒๗
หตฺถปชฺโชติกำ	๕๕/๑๒๘
หตฺถาวเลขโน	๑๗๔/๓๕๐
หตฺถิควาสฺสวฬวา	๑/๓; ๑๑/๔๐; ๓๗/๘๓
หตฺถิยานำ	๕๓/๑๒๒
หตฺถิวตำ	๒๗/๗๖; ๑๓๓/๒๕๗
หตฺถิวคิกา	๒๕/๗๓
หตฺถิสิกฺขา	๑๗๕/๓๕๓
หตฺถี	๕/๑๐; ๑๕๗/๓๐๘; ๑๘๔/๓๘๖
หทยงฺคมา	๘๕/๑๘๑; ๑๘๖/๔๐๒
หทยนิสฺสิตำ	๑๗๓/๓๔๗
หทยสฺสิตำ	๑๗๓/๓๔๖
หทยำ	๑/๒; ๒๐๒/๔๑๖
หนติ	๑๗๔/๓๔๘
หนุสญฺโจปนมตฺโต	๘๕/๑๗๗
หมฺมิยำ	๑๘๘/๔๐๘; ๒๐๕/๔๒๐
หรติ	๑๗๔/๓๔๘
หริตำ	๒๕/๗๓
หรีตกีขณฺเฑน	๘๗/๑๘๕
หสฺสตี	๖๔/๑๔๑
หายนฺติ	๒/๔
หาสปญฺโญ	๒๗/๗๘; ๖๘/๑๔๗
หาโส	๑/๒
หิตกามา	๔๖/๑๑๑; ๒๐๓/๔๑๗
หิเตสิตา	๒๐๒/๔๑๕
หิรญฺญำ	๑/๑; ๔/๘; ๗/๒๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
หิริ	๕๓/๑๒๖	หึเพยฺย	๑๐/๓๖; ๓๙/๕๙
หิริพลํ	๕/๑๐	หุรุ	๓๖/๕๐
หึสนฺติ	๑๙๕/๔๐๐	เหเจยฺยุ	๑๖๗/๓๓๒; ๓๙๙/๔๑๒
หึนปณฺโฑ	๖๙/๑๔๘	เหตุ	๑๐/๓๔; ๒๗/๘๐
หึนวาโท	๖๒/๑๓๗	เหตุวา	๑๑๔/๒๓๗
หึนา	๑/๑; ๑๑/๓๙; ๓๑/๘๕	เหตุวาโท	๑๒๓/๒๔๕; ๑๔๕/๒๗๑
หึนายาวตฺโต	๕๓/๑๒๖	เหมนฺเต	๖/๑๖
หึโนหมฺหิ	๒๑/๖๕; ๓๔/๘๘; ๑๗๔/๓๔๘		

ขุทฺทนิกาเย มหานิทฺเทสปาลิยฺ

อสาธารณนามานิ

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
[อ]	
อรติ (มารธีตรำ)	๗๐/๑๕๓
[อา]	
อานนฺโท (อายสฺมา)	๑๗๖/๓๗๐
[จ]	
จาตุมฺมหาราชิกานำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔
[ช]	
เชตวเน (วิหาเร)	๑๗๖/๓๗๐
[ต]	
ตณฺหำ (มารธีตรำ)	๗๐/๑๕๓
ตาวตึสานำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔; ๑๙๐/๓๗๖
ติสฺโส เมตฺเตยฺโย (อายสฺมา)	๕๙/๑๑๖
ตุสิตานำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔; ๑๙๐/๓๗๗
[น]	
นิมฺมานรตีนำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔
[ป]	
ปณฺฑุกมฺพลสิลายำ	๑๙๐/๓๗๖
ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔
ปริจฺฉตฺตกมูเล	๑๙๐/๓๗๖
[พ]	
พฺรหฺมกายิกานำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔
[ม]	
มาคนฺทิโย (พฺราหฺมโณ)	๗๓/๑๕๔; ๗๕/๑๕๘
โมฆราช (ภิกฺขุ)	๑๗๖/๓๗๐
[ย]	
ยามานำ (เทวานำ)	๓๙/๔๔
[ร]	
ราคำ (มารธีตรำ)	๗๐/๑๕๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ส]			๑๗๕/๓๕๑; ๑๙๐/๓๗๖;
สงฺกสฺสนครํ	๑๙๐/๓๗๖		๑๙๓/๓๙๖; ๑๙๕/๔๐๑
สารีปุตฺโต (อายสฺมา)	๗๗/๑๙๓;	สาวตฺถิยา (นคเร)	๑๗๔/๓๕๑

ขุทฺทกนิกาเย มหานิทฺเทสปาลิยํ

ธมฺมปฺปเภโท

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
[เอกก]	
กถโห	๙๗/๒๐๙
โชนา	๕๗/๑๓๔
มาโน	๒๓/๖๕; ๑๗๗/๓๕๙
มิจฺฉา	๕๐/๑๒๐
เมถุนธมฺโม	๔๙/๑๓๖
โมหํ	๔๗/๑๓๓
ลุจฺจิ	๑๓๙/๒๔๑; ๑๒๓/๒๔๓
[ทุก]	
อปฺปิยา	๒๐๓/๔๑๗
อุปยา	๒๓/๖๕; ๒๒/๖๖; ๔๖/๑๓๑; ๗๑/๑๗๐; ๑๓๒/๒๕๕
กปฺปา	๒๗/๗๙; ๒๙/๗๐; ๓๗/๙๒; ๙๕/๒๐๖; ๑๔๖/๒๗๒; ๑๔๙/๒๗๐
กามา	๑/๑; ๖/๑๕; ๗/๒๒; ๕๗/๑๓๒; ๗๐/๑๖๗; ๙๒/๒๐๒; ๑๗๕/๓๕๔
ขิฑฺฑา	๑๖๑/๓๑๖
นิสฺสยา	๔๖/๑๑๑; ๗๔/๑๕๘; ๙๑/๒๐๑

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
ปกปฺปนา	๑๙/๕๙; ๒๑/๖๔
ปริคฺคหา	๔๐/๑๐๑; ๔๔/๑๐๗; ๑๐๗/๒๒๗
ปริสุทฺธยา	๕/๑๐; ๑๙๕/๓๙๗
ปียา	๔๖/๑๑๑; ๙๗/๒๑๑; ๑๐๐/๒๑๕; ๒๐๓/๔๑๗
ปุเรกฺขารา	๑๙/๕๙; ๒๙/๗๐; ๓๗/๙๔; ๗๔/๑๗๖; ๙๔/๒๐๕
ภยานิ	๑๗๐/๓๓๖
มมตฺตา	๑๒/๔๐; ๔๐/๑๐๑; ๑๐๗/๒๒๗; ๑๕๗/๑๐๗; ๑๗๕/๑๖๗; ๑๗๖/๑๗๒
มาโน	๒๓/๖๕; ๑๗๗/๓๕๙
เตปา	๑๓/๔๕; ๑๔/๔๗; ๔๗/๑๑๓; ๗๐/๑๖๗; ๑๔๗/๒๗๖
วินิจฺฉยา	๑๐๒/๒๑๙
วธา	๒๐๗/๔๑๐
สาสนํ	๕๐/๑๒๐

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
[ติก]	
อนุตรามลา	๕/๑๒; ๑๙๕/๓๙๙
อภิสงฺขารภารา	๑๔๙/๒๗๘
กุหนวตฺถูนิ	๘๗/๑๘๔
ขีลา	๑๕/๕๑
ทณฺฑา	๑๗๐/๓๓๖
ปฏิภาณวา	๘๗/๑๙๒
ปริญฺญา	๑๓/๔๓; ๑๗๘/๓๕๙
ปาคพฺภิยานิ	๘๗/๑๘๗; ๑๖๕/๓๒๖; ๑๗๖/๓๕๕
ปุญฺญา	๑๕๐/๒๘๒
ปุริสา	๔/๙
ภเว	๑๒/๔๑
ภารา	๑๔๙/๒๗๘
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙
มามกา	๑๖๒/๓๑๙
โมเนยฺยานิ	๓๔/๔๗; ๔๔/๑๐๗; ๑๔๙/๒๗๘
วิเวกา	๗/๒๐; ๕๗/๓๓๑; ๑๕๘/๒๗๓
สตฺถานิ	๕๔/๑๒๖
ติกฺขา	๑๐/๓๑; ๕๒/๑๒๔; ๕๗/๑๓๑; ๑๐๓/๒๒๒; ๑๕๑/๒๙๗; ๑๗๕/๓๕๔; ๒๐๙/๔๓๒

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
[จตุกฺก]	
อิทฺธิปฺปาเทหิ	๑๔๓/๒๖๙
อุปาทาเนหิ	๓๕/๘๙
การเณหิ	๓/๗; ๖/๑๕
คนฺถา	๒๙/๘๑; ๙๒/๒๐๓; ๑๔๗/๒๗๓
ฌานสฺสตาภี	๑๗/๕๕
ทาสา	๔/๗
ธมฺเมหิ	๑๓๓/๒๕๖
ปุคฺคลา	๙๓/๒๐๔
พนฺธู	๔/๙
มหาภูตา	๑๗๗/๓๕๗
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๗/๓๕๙
สติปฏฺฐาเนหิ	๑๔๓/๒๖๙; ๑๙๖/๔๐๔
สมฺมปฺปธาเนหิ	๑๔๓/๒๖๙
[ปญฺจก]	
อินฺทฺริเยหิ	๑๔๓/๒๖๙
กามคุณา	๑๙๖/๔๐๓
ขนฺธา	๑๔๙/๒๗๗
จกฺขูหิ	๑๙๑/๓๗๐
ฉนฺทา	๑๐๐/๒๑๕
ผสฺสา	๑๐๗/๒๒๙
มจฺฉริยานิ	๙/๓๐; ๔๔/๑๐๗; ๗๗/๑๗๖; ๙๕/๒๐๖; ๙๗/๒๑๐
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๗/๓๕๙

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
วณฺณนา	๑๙๑/๓๙๐
วิวฏจกฺขุ	๑๕๖/๒๙๕

[ฉกฺก]

ตณฺหา	๑๑/๓๙; ๙๙/๑๙๗; ๙๑/๒๐๒
ผสฺโส	๑๓/๔๒
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙
มุนโย	๑๔/๔๗; ๑๔๙/๒๗๙
วตฺถุ	๙๓/๒๐๔
พเลหิ	๑๔๓/๒๖๙

[สตฺตก]

อุสฺสทา	๙๐/๒๐๑
กิเลสา	๙๘/๒๑๓
เขตฺตํ	๙๓/๒๐๔
โพชฺฌงฺเคหิ	๑๔๓/๓๖๙
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙
สงฺคา	๑๘๓/๓๖๕

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
สตฺตานิ	๑๔/๔๘
เสขา	๑๔/๔๗

[อฏฺฐก]

กิเลสา	๙๗/๒๑๑
ธุตงฺคานิ	๑๗/๕๓; ๗๔/๑๕๗; ๑๙๖/๔๐๕
มคฺโค	๑๑๙/๒๔๑; ๑๒๑/๒๔๓; ๑๔๒/๒๖๘
มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙

[นวก]

มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙
วิคหกถา	๒๐๗/๔๒๗

[ทสก]

มาโน	๒๑/๖๕; ๑๗๘/๓๕๙
สมฺมาทิฏฺฐิ	๗๔/๑๕๖

[ทฺวาทสก]

อายตนานิ	๔๖/๑๑๑

โสธนปตฺตํ

อสุทฺธปาจา	สุทฺธปาจา	องฺเก/ปนฺติยํ
อฏฺจกวคฺค	อฏฺกวคฺค	๑/๕
อมา	อิมา	๒๘๙/๒๐
อวิตปโม	อวิตเปโม	๑๖๕/๙
อส์ฌชน ยมาโน	อส์ฌชนยมาโน	๒๗๗/๒
อายตนกุส์ลา	อายตนกุส์ลา	๘๗/๑๐
อิจฺฉิตพฺพ	อิจฺฉิตพฺพา	๑๕๖/๑๘
อุปส์คโค	อุปส์คฺโค	๓๔๓/๑๑
กปฺปติ	กุปฺปติ	๑๙๕/๓
จิปริสุทฺธจิตฺตานำ	ปริสุทฺธจิตฺตานำ	๒๒/๑
ชายต	ชายติ	๑๗๗/๑๐
ฌาณำ	ฌานำ	๖/๒
ปจฺจโวการภวำ	ปฌฺจโวการภวำ	๑๕๘/๑๑
ปฏินิส์ส์ชฺช	ปฏินิส์ส์ชฺช	๓๖๒/๒๐
ปโมหมาค	ปโมหมาคา	๑๖๑/๑๒
ปรมฏฺจกสุตฺตนิทฺเทส์	ปรมฏฺกสุตฺตนิทฺเทส์	๘๕/๑
มพฺเพ	ส์พฺเพ	๑๓๕/๑๒
มยาเยล	มมาเยล	๓๐๗/๑๑
วมตฺโต	วตโต	๒๕๘/๑๐
วุตาหิกาย	วิคฺคาหิกาย	๓๒๙/๑๕
วิตำ	ชีวิตำ	๓๕/๒๓

อสุทฺธปาฐา	สุทฺธปาฐา	องฺเก/ปนฺติยํ
วิโรโช	นิโรโช	๒๕๔/๒๑
สงฺขาธาตุ	สงฺขารธาตุ	๑๖๔/๕
สตฺตาโลบีโก	สตฺคาโลบีโก	๓๕๐/๑๐
สทิโสหมสฺมิ”ติ	สทิโสหมสฺมี”ติ	๑๖๑/๑๙
สมุคฺคหเตสุ	สมุคฺคหีเตสุ	๑๖๑/๑๒
สมฺปวเธนฺติ	สมฺปเวเธนฺติ	๓๔๒/๑๙
สาทุ	สาทุ	๑๙๗/๑๔
สาริปุตฺตนิทฺเทส	สาริปุตฺตสุตฺตนิทฺเทส	๓๗๖/๑๐
เสยฺโยหมสฺมิ”ติ	เสยฺโยหมสฺมี”ติ	๑๖๑/๒๐

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์การศาสนา
๓๑๔/๓๑๖ ปากซอยบ้านบาตร ถนนบำรุงเมือง ป้อมปราบ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
นายปทุม ผิวนวล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๒๓๓๕๑, ๒๒๓๕๕๔๘